

АСЫЛБАЧА – БЕКБАЧА

Жусуп Мамайдын айтуусунда

БЕТ АЧАР

Улуулардан уккан кеп,
 Ойноо бала жаш кезде,
 Кулагыма жуккан кеп,
 Айткан Манас жомогу,
 Калк аралап келген кеп,
 Улаштырып улантып,
 Улуктар айтып берген кеп.
 Асылбача-Бекбача –
 Эгиз уулга келген кеп.
 Айткан төрө Манастын,
 Аркасында Семетей,
 Семетейден Сейтек,
 Сейтектен эки уул –
 Алымсарык – Кененим,
 Алымсарык тукумсуз,
 Өмүрү кыска жаш кетти,
 Аны айтып жүрбөйүн.
 Алты жашка чыкканча,
 Баспай бечел Кененим,
 Тогузунда аттанып,
 Жети дөөгө касталып,
 Баарын сойгон береним,
 Кимге кимдер кас болсо,
 Маанайы кимдин пас болсо,
 Айагынан жөлөгөн,
 Акылы терең көз ачык,
 Аркасын ойлоп көрөгөн.
 Кененимдин Сейити,
 Жыйырма эки жашында,
 Бул дүйнөдөн жөнөгөн.
 Сейитинин алганы,
 Сулаймат кызы Кылжыке,
 Эгиз эркек төрөгөн.
 Чыга турган эшик бир,
 Мурун түшкөн балага,
 Асыл бала ат койду,
 Кечинде түшкөн балага,
 Бек бала деп ат койду.
 Бара-бара балдарга,
 Асылбача, Бекбача,
 Айтылып калган ат болду.
 Сейити өлдү атасы,
 Кылжыке өлдү апасы,
 Жетим калды бачасы.
 Чоң атасы Кененим,
 Арка болду балдарга,
 Калка болду калкына.
 Чоң энеси Чыныке,
 Эмчегине сүт кирди,
 Ак чач болгон кемпирге,

Эмизди эгиз балдарды,
Жашы үчкө келгенче,
Бешик тойун бербеген,
Берерге чама келбеген –
Эгиз төрөп эки уул,
Өлүп кеткен Кылжыке,
Өлүм-житим иш болуп,
Той бербеген бешикте.
Муну мындай таштайлы,
Асылбача-Бекбача
Бешик тойун баштайлы.

АСЫЛБАЧА МЕНЕН БЕКБАЧАНЫН БЕШИК ТОЙУ

Балдар үчкө келгенде,
Сейитектин Кененим,
Чоң Таласта той берди,
Тойго кел деп чакырган,
Кабар уккан эл келди.
Алматы, Капал казагы,
Аттанып баары бүт келди,
Үчкаркыра, Ысыккөл,
Иле, Алтай ал келди,
Күнөс, Текес, Бешбалык,
Баркөл, Турпан бул келди,
Лопнур, Азык, Кумдайра,
Калбай келди булар да.
Арал менен Жалаңсуу,
Тузкөлдүн эли калбады,
Чатыркөл эли кошулуп,
Бүт Таласка барганы,
Хотен, Жеркен, Кең Кашкар,
Абалкан, Темир, Жанадил,
Айдап элин барганы.
Мурунку аты Араник,
Кийинки аты Анжыдан,
Ташкен менен Самаркан,
Калбай тамам эл барган,
Бадакшан, Балык, Букардан,
Каракалпак, түркмөндөн,
Тажик, калча, жудадан,
Калбай тойго чубаган.
Оогандакы кыргыздан,
Ламдын бели Кыймадан,
Боз үй тиккен Кыйбадан,
Үчарал, Үргөнч бойунан,
Акунхандан бер жакка,
Келе жаткан тобунан,
Үйүндө эркек калбаган.
Жетисууда жедигер,
Коросондун элинен,
Кошулуп келди нечендер,
Урумдакы уссундан,

Көп адам келди ушундан.
Ногойдун эли калбады,
Теке түрк калбай барганы,
Жыргалдуу Кеңкол, Таласта,
Жыргап жаткан кыргыздар,
Үйүн тикти белеңдеп,
Чакырган эл келер, деп.
Жыргалдуу Кеңкол, Таласка,
Кайкап түштү, эл келди,
Жыргап жатат кыргыздар,
Бир-бирине дем берип,
Күлүктү байлап жем берип,
Шылуундар минип атына,
Комуздарын колго алып,
Торгойдон муңдуу күү чалып,
Келиндер кагып жез комуз,
Ырчылары үн салып,
Жасоолдору башкарып,
Конокко бөлдү элди алып.
Үч жүздөн бээси тууганга,
Бештен берди конокту,
Жүз элүүдөн белүүгө,
Үчтөн келди коногу.
Элүү бээси тууганды,
Конокко кызмат кылдырды,
Кылымды баскан Кененим,
Кыйалындай иш кылды,
Конокко тогуз кондурду,
Майга баарын тундурду,
Самавары кайнаган,
Дасторкондун бетинде,
Дүр-дүнүйө жайнаган,
Салган жерден алдырып,
Дасторконун жыйбаган,
Кылымда далай хан өткөн,
Кененимдей кылбаган.
Бир жүз элүү күлүккө,
Байге бар деп угузду,
Бир миң беш жүз жылкы деп,
Баш байгеге тургузду.
“Айдап кет атың чыкканда,
Ала турган мал ушу.
Алыскы эл мал айдап,
Кете албасаң жериңе,
Атың чыкса байгеге,
Элүү миң алтын аласың,
Оонабаска жүз жылкы,
Кете албасаң алыска,
Бир жылкыга эсептеп,
Отуз беш алтын аласың,
Жетимиш эки хан келдиң,
Бирден киши чыгаргын,
Калыстар атты айдасын,

Алматынын шаарына,
 Аса байлап, ат суутуп,
 Эртеси атты жолго сал,
 Карабуура, Чаткалдан,
 Байрак сайып тосуп ал”.
 Мына ушулар жасоолдун,
 Айткандары туйуп ал.
 Бир миң үч жүз сап буудан,
 Саналып жолго чубаган,
 Жетимиш эки калыстан,
 Отуз алтоо ат айдап,
 Ортодон атын кошот, деп,
 Эми кандай кылат, деп,
 Карап турат эл жардап,
 Жасоолдор менен жарышып,
 Ырчы келди тил кайрап,
 Үнү менен улашып.
 Кыл, кыйагы так сайрап,
 Ыраба деген ырчы бар,
 Ырдаганы ушундай:
 - Алматы менен Самаркан,
 Арасы мунун чеп болду.
 Чыгыш жагың бир бөлүн,
 Батыш жагың бир бөлүн,
 Кайрыдинден азыраак,
 Беттеше албайт саа чыдап,
 Батыш жактан бириң чык,
 Чыгыш жактан бириң чык,
 Кан төгүлүп той болбойт,
 Жөө күрөшүп балбан жык.
 Тер агызып, күрөшүп,
 Чыксаң алар байгеңди ук,
 Ком-чому менен жүз нар ал,
 Жыгылсаң карап куру кал.
 Жасоолдордон кеп угуп,
 Жарай эки бөлүнүп,
 Жардап карап турушту.
 Чыгыштан чыккан балбаны,
 Чынар деген киши экен,
 Батыштан чыккан балбаны,
 Нуран деген киши экен.
 Эр кийимин кийгизип,
 Балбанга экөөн киргизип,
 Беттешип кирди бул экөө,
 Ийиндерин тийгизип,
 Алты күнү күрөшүп,
 Жыгыша албай койушту,
 Ажыра десе укпады,
 Алар качан болушту.
 Чынардын жайын сураса,
 Кырк бир эрдин бөйрөгүн,
 Чыгара кармап алган дейт,
 Нурандын жайын сураса,

Алтымыш эрди сойгон дейт,
Ага качан койгон дейт,
Кой деп айтса укпады,
Ажыратып жибер деп,
Хан Кошойдун жээни эле,
Алп Бозойду жумшады.
Алптын иши ар кандай,
Кой десе тилин албады,
Чынар менен Нурандар,
Кычыратып тиштерин,
Тилдерин кесе чайнады.
Басып барып алп Бозой,
Оң колу менен Нуранды,
Сол колу менен Чынарды,
Аткып белден кармады,
Колу-бутун арбайтып,
Бакадан бетер тарбайтып,
Батыш менен Чыгыштын,
Эки жаат элине,
Алып барып таштады,
Катар чыгып экөөнү,
Баатыр Бозой байге алды.
Аңгычакты болбоду,
Жамбы атарга чубады,
Кененим өзү барбады,
Андан башка келгенден,
Хандар өзү баш болуп,
Мылтык атып, жаа тарткан,
Аты чыгып маш болуп,
Деги киши калбады.
Үч жүз сексен бир кулач,
Жамбы аскан кадаасы.
Жаасын алып мойнунан,
Бирден тиштеп огуна,
Моңгулдун эли чубады,
Алты жүз киши жаа тартып,
Бири да ата албады,
Артынан казак барыптыр,
Мылтык атып жаа тартып.
Бир миң беш жүз ок атып,
Булар куру калыптыр.
Түркмөн, тажик, бадакшан,
Албай барган булардан,
Барган менен убара,
Атып адам албаган,
Хотен, Жеркен, Кашкардан,
Лопнур, Азык, Аралдан,
Баркөл, Кумул, Турпандан,
Ата албады бир адам,
Бешбалыктын баарынан,
Кутубийдин наамынан.
Тазбайматтын Майбулак,
Манастан барган канча жан,

Ата албады эч бир жан,
Текес, Күнөс, Иледен,
Алтайдан бери келгенден,
Ата албады жамбыны,
Ылганып чыккан мергенден.
Үч Каркыра, Ысыккөл,
Чечдөбө, Нарын, Анжыдан,
Наманген, Ташкен, Самаркан,
Жамбыны атып кададан,
Түшүрө албай бир адам,
Төгөрөктүн төрт бурчу,
Чогулушуп турган жан,
Кыргыздан башка элдерден,
Жетимиш эки келген хан.
Токсон илек киши деп,
Эсебин айтып угузган,
Кошойдун уулу Бактыбай:
- Жамбыны өзүм атам, - деп,
Байгесин билем жамбынын,
Кырк миң кызыл алтын дейт,
Кырк нарга жүктөп алам, - деп,
Батасы журтту байыткан,
Элге нуска сөз айткан,
Арбактуу Манас айкөл шер,
Чоң Бейжинге барарда,
Бир күн калса аркада,
Айкөл Манас баш болуп,
Алдынан тоскон он төрт хан,
Арбагы мага жар болсо,
Касиеттүү атамдын,
Айкөл Манас шер үчүн,
Олуйа Кошой пир үчүн,
Тирүү Бакай кары үчүн,
Мергендигим суранам.
Эр Алмамбет султандан,
Билек күчүн сурайын,
Айтылуу Чубак арыстандан,
Өзүнөн үмүт кыламын,
Өткүр түрү Сыргактан.
Деп сүйлөнүп өзүнчө,
Койуп барат Бактыбай,
Топчу кулак, кер атчан,
Бактыбайдын атканы,
Жалгызектин ак бараң,
Акбараңды октогон,
Милтесин кызыл чоктогон,
Каданын учун тиктеди,
Ак милтеден чок жетти,
Ак бараңдан ок кетти,
Бир жүз кырк бир танапты,
Таарып өтүп кеткени.
Жамбыны жерге түшүрбөй,
Кармап алды Бактыбай,

Кырк миң кызыл алтынды,
Санап алды Бактыбай.
Намысы бирге алаш, деп,
Бирине бириң караш, деп,
Жетимиш эки келген хан,
Кырк алтысы мусулман,
Жыйырма алтысы башкадан,
Кырк миң кызыл алтынды,
Бөлүшүп алды мусулман.
Бул эмине иши, деп,
Эсепке албай киши, деп,
Ачууланды калган хан.
Баш болуп чатак чыгарды,
Кепти жасап моңгулдан:
- Кычырды кыргыз тойуна,
Карайлы иштин соңуна,
Өз байгесин өзү алды,
Иш келди деп оңуна,
Чапкан атка күйөлү,
Чыгып калса биздин ат,
Бул тургандар бөлөлү.
Соогат бербей кыргызга,
Жолубузга жөнөйлү.
Кирбей калса чапкан ат,
Калбалашып көрөлү,
Ат байгеден чатак таап,
Кантер экен ошондо,
Кыргыз деген кызталак.
Угуп турган элдерден
Уссундан тойго келгенден
Башжаны айтат калганга:
- Силерге кеңеш мен берем,
Чатак салып кыргызга,
Теңдеше албай кырылып,
Түгөнөбүз урушта.
Беттешип бенде жеңген жок,
Манастан бери бурутка.
Биз дагы өрттөй жанчу элек,
Эки ингендин алдында,
Эркибизче жатчу элек,
Эриккенде аттанып,
Кызыл уук кылып кытайды,
Кыйратып элин чапчу элек.
Бизди айдап кыргыздар,
Алып барды Батышка,
Сүргүн кылып таштады,
Биздин элди Урумга,
Жай аттанып коноктон,
Жайыла тарап басалы,
Ат өргүтүп бир күндөн,
Ар кайсы жерде жаталы,
Туш келген жерден жылкысын,
Жылдырып айдап качалы.

Кененим менен Бактыбай,
 Кимге жетет чамасы,
 Карбалас түшүп алдастап,
 Кыргыздын кетет аргасы.
 Чакчелекей будуң-чаң,
 Болуп калат арасы,
 Уссундардын жанынан,
 Ушундайча кеп утуп,
 Анык акыл экен деп,
 Атты карап калышты,
 Чапкан ат келе жатат, деп,
 Аттан кабар алышты.
 Сүрөбөй чапмак күлүктү,
 Сынамак антип жүйрүктү,
 Ат чыкпаса жыйырма алты,
 Кыргызга салмак түйшүктү.
 Отуз алты ат айдап,
 Аттын баарын каты айдап,
 Аркада калган караансыз,
 Орто жолдо сактаган,
 Отуз алты кишиден,
 Ачык кабар угабыз.
 Талас жакта четинде,
 Моңгулдан бири бар эле,
 Кабар айтып көп элге,
 Кирип келген чагы эле:
 - Чабууга кеткен сап буудан,
 Эки ат келет мен көрдүм.
 Бөлүнүптүр сай буудан,
 Үйүр өскөн мал окшойт,
 Бирин-бири күйүшүп,
 Келе жатат байкасам,
 Окшош экөө күрөңбү?
 Тер басып кетип таанылбай,
 Же мен көргөнүм күмөнбү?
 Бөлүнөт эле бири озуп,
 Тосуп койду сүрөөнү.
 Сеники кандай эле? – деп,
 Биринен-бири сурашып,
 Кара тер, топо-чаң басып,
 Тааныбай калган аттарыңн
 Каралар калды ордунда,
 Хандар чыкты чубашып,
 Кеңкула менен Кененим,
 Четке чыкты чуратып.
 Кайрыдиндин кеңешин,
 Чоң Таластын айбаны,
 Айтып жатат чуулдашып:
 Сагызганы шакылдап,
 Чакчыгайлар чакылдап,
 Канатын кагып суу чачып,
 Каздар айтып каркылдап,
 Ителги менен ылаачын,

Жарыша сүйлөп баркылдап,
 Жарды бойлоп кыдырып,
 Аңыр айтып аңкылдап,
 Мен баатырга айтам деп,
 Төөлөр барат далпылдап,
 Сынык өркөч төөлөрдүн,
 Өркөчтөрү салпылдап,
 Кыройттоп учуп кузгундар,
 Асмандан айтып каркылдап:
 Куулар учуп куркулдап,
 Букалар мөөрөп бултулдап,
 Мен да айтам кабар, деп,
 Толкуп суулар чулкулдап,
 Мен айтамын анык, деп,
 Кашкулактар мултулдап:
 Айгыр айтып аркырап,
 Бээлер айтып каңшылап,
 Койлор маарап чуркурап,
 Иттер айтып кыңшылап,
 Кененимди көргөндө,
 Жан-жаныбар бөй-чайан –
 Баары чыкты кыбырап,
 Өлбөгөн тирүү немеси,
 Бири калбай мыдырап,
 Жаңы алысын чөп чыкты,
 Жердин бети жыбырап,
 Алар кабар угузду,
 Жетип келип тыбырап.
 Жандуу менен жансыздын ,
 Тилин билет Кененим,
 Баштан айтып жүрөбүз,
 Сегиз миң жыл жашаган,
 Азиздин жолдошу,
 Жүйрүн дөөнү өлтүрүп,
 Тилин сууруп жегенин.
 Кастыгы бар хандардын,
 Баарын билди Кененим.
 Чабууга кеткен сап буудан,
 Күлүктү айтып берейин.
 Окшош эки күрөңдү,
 Жүйрүктү айтып берейин:
 Керкиттен чыккан Кылжээрде,
 Жетилбайдын тың жээрде,
 Соогага берип Жетилбай,
 Минип келген Кылжыке.
 Сейитинин Телкүрөң,
 Келген күлүк бул экөө,
 Куйрук чачып, жал жайып:
 “Сейити менен Кылжыке,
 Аркасында эгиздин,
 Асылбача-Бекбача –
 Эки түгөй тегиздин,
 Чалыккан менен чайпалбас,

Ак калпак кыргыз теңиздин,
 Намысына жарадык.
 Берсе биздин тилекти,
 Аккула менен Сарала,
 Көктеке менен Телкызыл,
 Зор Кошойдун Тоотору,
 Эр Көкчөнүн Көкала,
 Музбурчактын Бозбуудан,
 Ажыбайдын Карткүрөң,
 Кызматына баралы”
 Деп ушинтип бул жандар,
 Мурдуна аккан каны бар,
 Мана минтип бул экөө,
 Өлүп кетти жаныбар.
 Карап туруп Кененим,
 Сейитим менен Кылжыке,
 Мурдагы өткөн алптардын,
 Арбагына ататып,
 Жеңдей жээрде Телкүрөң,
 Бисмилла деп мууздатып,
 Кестирип алып баштарын,
 Мазарга башын чыгартып,
 Эки күлүк күрөңдүн,
 Эти жетпейт элге, деп,
 Кыргыздан башка кишиге,
 Кылайтып кесип бербе, деп,
 Ата уулу кылып кыргызга,
 Бир кесимден жеткирди,
 Башка аттан кабар жок,
 Антип күнү кечкирди,
 Моңгул менен уссундар,
 Шибе-солон ушулар
 Анжу менен манжулар
 (Анжуну кийин кидан деп,
 Айтылып калып жайы бар),
 Катуу убайым тартышып,
 Үшкүрүп калды ушулар.
 Ал күнү конок аш берди,
 Эртеси түштө ат келди,
 Көп келбеди, аз келди,
 Моңгул, уссун, шибеден,
 Анжу, манжу дегенден,
 Араң эки ат келди,
 Так ошондо Кененден,
 Айтылып парман бат келди:
 - Келгени ушул атыңдын,
 Келген эл эми кет, - деди.
 Мукулман кет алдында,
 Кайрылып көзүң салгыла,
 Кайрыдиндин калкына,
 Уссундар кетет Урумга,
 Узатып кой алп Бозой,
 Кошо барып бул журтка,

Анжу, манжу, шибени,
Моңгул, солон дегенин,
Кыргыздан кылдап жүздү ал,
Узатып кой, Бактыбай.
Беш уруктун журтуна,
Өрүүн берип оңдурба,
Уктатып түндө кондурба,
Алды жагы кум болот,
Жадоочунун чөлүнөн,
Үстү жагы тоо келет,
Элемандын көлүнөн.
Эң аркасын булардын,
Оркундун кызыл суусунан,
Калтырбай баарын кечирип,
Кайта келгин сен анда.
Деп Кененим айтыптыр,
Кеңеш кеби хандардын,
Керге келбей калыптыр.
Келтирчү керге немесин,
Айдатып жолго салыптыр,
Чалалык кылып Бактыбай,
Оркундун кызыл суусунан,
Кечирип айдап сала албай,
Алтайдан кайта жаныптыр,
Казак менен кыргызга,
Аралашып буларга,
Моңгул, шибе, солондон
Бир далайы калыптыр.
Эл кубанып, той тарап,
Элирип ойноп эл жатты,
Канкордун уулу Кененим,
Алашты минтип жыргатып,
Карылары нуска айтып,
Боз балдары чүкө атып,
Самаварын кайнатып,
Сары кантын жайнатып,
Куурдак менен май жешип,
Келе кымыз, чай дешип,
Табакка салып бал жешип,
Каймакка салып нан жешип,
Козу ордуна тай жешип,
Казы керттип, жал жешип,
Кымыз куйган сабаага,
Кышында жарма ачытып,
Эки тарап бөлүнүп,
Мөөрөйгө чүкө атышып,
Кымыздан тарткан аракты,
Кыйгылдуу даамын татышып,
Келин-кыз эки бөлүнүп,
Селкинчегин тебишип,
Ырчылар тилин сайратып,
Ырдап бирин жеңишип,
Байбичелер залкайып,

Ак кулжадай маңкайып,
Казылары челектей,
Капчыгайдай жайкалып,
Эшиктен кирип үшкүрүп,
Жөлөнүп жүккө чалкайып,
Орто жашта жубандар,
Карагайдай бой жасап,
Басып турса залкайып,
Кырк оромдон элечек,
Туура тарткы күмүштөн,
Накыштары келишкен,
Башында турат заңкайып.
Ургаачысы нең эркин,
Касиет тапкан кыргыздар,
Мына мындай бир иштен,
Кырчын талдай буралып,
Белдемчи жерде чубалып,
Жыла басып илбирсче,
Сымбаты сонун суналып,
Ителгидей кара көз,
Жоодурап тиктеп муңайып,
Караса көзгө токтобой,
Ак саргыл тартып тунарып,
Алтындан кылган чоң сөйкө,
Акыректе жарк этип,
Күмүштөн чачпак сегиз бут,
Аркасында шарк этип,
Кулагында коохар таш,
Көз уйалтып жарк этип,
Карашы башка бир порум,
Аркасын карап жалт этип,
Күлкүсү сонун келиндин,
Жез комуздай шаңк этип,
Шөкүлөсү томпойуп,
Мойундары койкойуп,
Чачбактын боосу салаңдап,
Тоту куштай сыланып,
Жан-жагына каранат,
Мен-мен деген далай жан,
Тик карабай жалтанат.
Кыздары сонун кыргыздын,
Тебетей кийип башына,
Сонун-сонун кундузун,
Саамайы тал-тал делбиреп,
Таамай тиктеп байкасаң,
Ак мейкин зоодой мелтирер,
Бойго жеткен кыздары,
Озунган сууну келтирет,
Адашып калат эчендер,
Эсин таппай темтирер,
Кыргый сөөк, кымчак бел,
Кырмызы көйнөк тасма бел,
Тал-талдап тизип өрдүргөн,

Желкесинде чачын көр,
Бешенеге жарашкан,
Калемдей кара кашын көр,
Ийини салык, мойну кез,
Алмадай болгон башын көр.
Билегинде билерик,
Буруп соккон имерип,
Анча-мынча кишилер,
Кымбат баа кыргыз кызына,
Кеп кыла албайт ийменип,
Манжага шакек жарашык,
Жасагандай табигат,
Колдоруна жарашып,
Маңдайы шамдай жапжарык,
Мөлтүрөп бети агарып,
Мөндүрдөй тиши саналып,
Кызылы кызыл, агы ак,
Чыккан ай кызга таңданып,
Туурга конгон тунжурдай,
Турушу башка шаңданып,
Сымбаттуу сулуу кээ бир кыз,
Көргөндө калат жанды алып,
Азаматтын канчасы,
Өңүнөн азат саргарып,
Элеси көзгө чалыкса,
Сүлөөсүн ичик, кундуз бөрк,
Турушу башка суйкайып,
Бойуна чачы жарашып,
Кырчын талдын бүрүндөй,
Салаңдап жерге суйсалып,
Башындагы кундуз бөрк,
Оң чекеде кыйшайып,
Кеп сурасаң жооп берет,
Акырын сүйлөп муңканып.
Оозунан чыккан илеби,
Сары алтындын буусундай,
Шилекейи бар окшойт,
Абу замзам суусундай,
Түгөтө айтып тил жетпейт,
Кыргыздын кызы ушундай.
Абышкасы кыргыздын,
Аселдеп оозун чайканып,
Шамал тийсе сеңселип,
Ак сакалы жайкалып,
Этек-жеңи жайылып,
Эл карысы таанылып,
Үйдөн чыкпай карысы.
Бөрү ичигин жамынып,
Чайына шекер-бал салып,
Сары майын томоруп,
Кошкон май кылып дагы алып,
Төрүнөн коппойт чардайып,
Көлдөлөңдөн жай алып,

Сойо турган малына ,
Балдары кетет бата алып,
Нарык сурап эл-журту,
Кайта кетет нуска алып.
Кемпир менен абышка,
Каргылданып муңдашып,
Кээ бир сонун абышка,
Үйүр өскөн букадай,
Уулу-кызы, келин көп,
Сулуу салган супадай,
Абышкага жарашып,
Кемпири бар жанында,
Майы калың учадай,
Сыр алдырбай зымырап,
Ийи майда матадай,
Келини бар буларда,
Кездеменин жибиндей,
Поруму түз мунайым,
Булгаарынын ийиндей,
Теңтуштары келгенде,
Күлө сүйлөп каркылдап,
Кучакташып көрүшүп,
Жаш кезиндей шаңкылдап,
Эрежеден адашпай,
Биринен-бири кеп сурап,
Санжыра айтып кетишип,
Сыр түйүнүн чечишип,
Тамашалап бир-бирин,
Булкулдаша кетишип,
Ой кургур ай, сени, деп,
Жулкулдаша кетишип,
Той-торопо, айттарда,
Уулдун уулун ээрчитип,
Айырмачка мингизип,
Бут капка бутун киргизип,
Үйүрү өсүп жатканы,
Антип элге билгизип,
Ай сайын киймин талатып,
Кембагалга бергизип,
Билгизбей андай карылар,
Жардамын элге тийгизип,
Жаштарга насаат кеп айтып,
Өз уулуна бек айтып,
Бири укпаса, бири угат,
Эрикпестен көп айтып,
Темсил, макал, лакап,
Тегеретип аны айтып,
“Керегем сага кеп айтам,
Келиним уксун деп айтам”,
“Уугум сага кеп айтам,
Уулум уксун деп айтам”,
Эси болсо билет, деп,
Мындай темсил кеп айткан.

Уулдуу киши башканын
Уулун палан дебегин,
Келиндүү киши бирөөнүн
Келинин керең дебегин,
Кыздуу киши бирөөнүн
Кызын жаман дебегин,
Мындай кептер элде көп,
Нечен түрдүү бенде көп.
Касиети кыргыздын,
Карысы менен кыздарын,
Анык сыйлайт мындайын.
Карыйасы кыргыздын
Уул-келин, кыз-күйөө,
Урматын көрөт булардын.
Уул-келин, кыз-күйөө,
Башына жастык жасатат,
Жүнүн салып улардын.
Карыйасы кыргыздын,
Көзгө илбейт анчасы,
Көрмөксөн болот канчасы,
Урпактан урпак умтулбай,
Келе жатат айтканы.
Эл башкарган эстүүсү,
Элин сактайт кыргыздын,
Малы-пулу, эл-жерин,
Баарын сактайт кыргыздын.
Душмандын изин салдырбай,
Чебин сактайт кыргыздын,
Четке четин чыгарбай,
Сырын сактайт кыргыздын.
Элине келген зыйанды
Өз зыйаны билишет,
Чекесине тийгенде,
Чечинип койуп киришет,
Бирине-бирин улашат,
Билгизбей алын сурашат,
Элге зыйан салганды,
Тамырынан кууратат,
Эл башкарган эстүүсү,
Калгандарын жыргатат,
Карчалышкан душмандын,
Канын кечип кыйратат,
Эндекей жаткан элдери,
Мындай ойноп жыргашат.
Кыштын күнү болгондо,
Бээ сойушуп, ордо атып,
Жарма ачытып, бозо ичип,
Аймак-аймак бойунча,
Чогулушуп жоро ичип,
Эрди-катын олтуруп,
Тобун бузбай бирге ичип,
Жайдын күнү шерне деп,
Кысыр эмди тай жешип,

Казы- карта, - май жешип,
Күрпөң сойуп, куйрук жеп,
Козунун эти эң сонун,
Бүгүн башка болду, деп,
Түндө короо кайтарып,
Бекбекей айтып безилдеп,
Саксакай айтып заңкылдап,
Казанда кайнап козулар,
Бышып жаткан быркылдап,
Эт бышырган катындар,
Эт оодарып шыпылдап,
Жанаша басып келин—кыз,
Күлкүлөрү шыңкылдап,
Бөрүнүн көрсө элесин,
Чүчкүрүп эчки быйтылдап,
Дөбөттөр үрүп арсылдап,
Кыйкырып койчу заңкылдап,
Азоону минип жылкычы,
Жин тийгендей шалкылдап,
Бөрүнүн үнү угулса,
Атылып мылтык тарсылдап,
Эшигинде байлардын
Ат котолоп казганат,
Бай балдары жалтылдап,
Күмүштөн кемер курчанат.
Кашкулак ичик, суусар бөрк,
Түлкүнүн кийип кызылын,
Дүйнөнүн көрүп кызыгын,
Жылкынын минип жоргосун,
Шайыдан кийип буралып,
Бел боолору чубалып,
Кеп айтардан эринип,
Керсары тартып муңайып,
Келин-уул бир басып,
Желеден барып бээ саашып,
Эриккенде жаштары,
Арыдан аркар уулашып,
Кызык кылып чуулашып,
Байге бөлүп, кунан чаап,
Бабырашып, дуулашып,
Көкбөрү тартып дүбүрөп,
Ителгисин куу-куулап,
Кара суудан каз уулап,
Жеңишке салчу күлүктү,
Үпчүн менен жабуулап,
Жоргосун ылгап жылкыдан,
Буулумду тандап асылдан,
Сулууну тандап кыздардан,
Жез оймоктуу уздардан,
Көчкөндө төөсүн комдоткон,
Жасатып комун оңдоткон,
Алдыңкы төөнүн үстүнө ,
Адеми жагдан орноткон,

Бош тартылып калганы,
 Арканын тартып толготкон.
 Эркекке төөнү тарттырган,
 Жин бүркөт деп бакырса,
 Байбиче, жубан, келин-кыз ,
 Жакындабай турушкан.
 Бир киши кылат кызматты,
 Калганы байга жөлөнүп,
 Карылык тартпай жан бакчу.
 Күчкө минип бир атты,
 Күндө жүктөп төөлөрүн,
 Бекер ичип сүттөрүн,
 Сүйгөнүнчө иштетет,
 Таштап койгон жүндөрүн.
 Согум айы келгенде,
 Кырк-элүүдөн бээ сойуп,
 Канчалаган кой сойуп,
 Короосунда төккөн жин,
 Тоңуп жатат тоо болуп.
 Оторго малын салышып,
 Басаке менен багышып,
 Кочкорунун мойнуна,
 Кош коңгуроо тагышып,
 Буркулдатып буурасын ,
 Самсаалатып чуудасын,
 Жүккө төөнү көбөйтүп,
 Жазында эгин эгишип,
 Кырманда кызыл жайнатып,
 Эгизден тууп койлору,
 Бир соолуктун жанына,
 Экиден козу байлатып,
 Кедейи жок, бай болуп,
 Баары сыртка жайлашып,
 Өтө жарды дегени,
 Ондон бээни байлашып,
 Эрте туруп кеч жатып,
 Элирип кыргыз жаткан кез.
 Мезгил өтөт турбайбы,
 Аткан октой бачым тез.
 Ай кубалап, ай өтүп,
 Ай айланып, жыл өтүп,
 Күндүз өтүп, түн келип.
 Өмүр өтүп түгөнүп,
 Жылдар өтүп кетиптир,
 Асылбача, Бекбача,
 Он бешке жашы жетиптир,
 Эл жайлоого козголуп,
 Өтүп жаткан жакшы кез,
 Кыргыздарга капташып,
 Бир каргаша болду кез.
 Муну мындай таштайлы.
 Асылбача баланын,
 Ат жалын тартып аттанып,

Чыкканынан баштайлы.

АСЫЛБАЧАНЫН АТКА МИНИШИ

Эр Кененим жолборсуң,
 Эрте туруп ордунаң,
 Таластын бетин жоо басчу
 Жамандык кетпей ойунан,
 Турнабайын алганы,
 Коргондун алды жагынан,
 Боз дөбө деген бар эле,
 Көк жалың басып барганы.
 Олтуруп копчу баргандар,
 Падыша Манас тушунда,
 Орнотуп койгон ташы бар,
 Көчүгүн койуп олтуруп,
 Туш-тушка дүрбү салыптыр,
 Темир тоонун сыртында,
 Тарашанын кырына
 Адам келип калыптыр.
 Жайында киши барбаган,
 Кышында киши барбаган ,
 Күзгү эгин бышканда,
 Узун аяк бодо мал,
 Баарын анда бакчу эле,
 Эмне кылган, адам, деп,
 Аттанып ага барам, деп,
 Турнабайын шыкаалап,
 Тиктеп калып бекемдеп,
 Кырка тоону караса,
 Байрак турат делбиреп,
 Адам жүрөт делдендеп.
 Батынып биздин Таласка,
 Кандай киши келди, деп,
 Өзүм барып ким экен,
 Ачык дайнын билем, деп,
 Коргонго келип компойуп,
 Кула атты минип зоңкойуп,
 Бастырганы турганда,
 Асылбача арстаны,
 Ойноо бала жаш чагы,
 Талаага чыгып баратып,
 Көрүп калды Кула атты.
 “Мен он бешке чыкканча,
 Мындай токуп койгондун,
 Көрбөдүм эле бул атты”
 Ойуна алды чунагың,
 Кайсы жакка барарын,
 Чоң атасы Кара көк,
 Кененимден сурашты.
 Баатырдын кирди үстүнө,
 Байкап көрсө атасын,
 Адам баккыс түсүнө.

Салам берип заңк этип,
Алтын айдар көкүлү,
Төбөсүндө жарк этип,
Жылтылдап чачы көрүнүп,
Асылбача чунактын,
Жүзүнөн нуру төгүлөп:
- Канаттууга кактырбай,
Тумшуктууга чокутпай,
Асырап мени баккансың,
Бар шайманы тел болуп,
Токулуптур Кула атың.
Он бешке жашым келгенче,
Токулганын көрбөпмүн,
Бул өңдөнүп Кула аттын,
Жоодурап бала турганда,
Кененим айтты балага:
- Кой, кулунум, сураба,
Мен барбаймын ыраакка.
Элдин ичин аралап,
Жолдун баарын акмалап,
Жол аруусун билемин,
Темир тоонун Тараша,
Түйүнү эле Таластын,
Жерин көрүп келемин,
Асылбача кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
- Айланайын атаке,
Мен барайын, -деп айтат.
Он бешке жашым толуптур,
Эл багар чагым болуптур,
Ат семирп кетиптир,
Жер көрөр чагым жетиптир.
“Тогузумда аттанып,
Тоо томордум” - деп айттың,
Он бешке жашым жеткенче,
Ойноп үйдө мен жаттым,
Пайдасыз бала жетимди,
Убара кылып не бактың?
Жалгыз уулуң Сейитиң,
Он төртүндө кетиптир,
Сыйкырлуу күмбөз,кең Керкит,
Кызылкумда урушта,
Кызыл канды кечиптир,
Жети дөөнүн тукумун –
Душмандын башын кесиптир.
Кара дөөнү жалмаптыр,
Жамандык кылган Сулаймат,
Айнып андан калбаптыр.
Жедигердин жерине,
Желмогузга барыптыр,
Желке чачын сексейтип,
Айдап алып келиптир,
Тукумун уруп жакырдын,

Жаманбайга бериптир,
 Бекерге атты тер кылып,
 Баспайт элең, атаке,
 Жашырбай ички сырыңды,
 Айтып бергин жетимге,
 Талапка кудай жеткирсе,
 Жетимиң жарайт керекке.
 Угуп алып Кененим;
 - Оо, куу туйак кулунум,
 Мен көргөндү жашырбай,
 Айтып эми берейин,
 Эрте туруп азандан,
 Боз дөбөнүн башынан,
 Дүрбү салып карасам,
 Тарашанын кырынан,
 Көрүнүп калды бир топ жан,
 Кастарын тиккен хан барбы?
 Жамандык ойлоор жан барбы?
 Камындым эле барганы.
 Үйдө, балам, ойноп тур,
 Эки күндө келемин,
 Күндү санап болжоп тур,
 Атасынан кеп угуп,
 Кайраты толук жаш бала,
 Токтоно албай удургуп:
 - Андай болсо, атаке,
 Талапты кудай бериптир,
 Аттанаар чагым келиптир,
 Эригип жаткан кезимде,
 Эрмек экен жоо болсо,
 Мен берейин эсебин,
 Элге келген доо болсо.
 Кырда киши көрүнсө,
 Кызыл желек билинсе,
 Ачык-айра таанылбай,
 Карааны анын көрүнсө,
 Өзүң аман турганда,
 Асылбача-Бекбача –
 Эки уулуң бар жаныңда.
 Ак калпак кыргыз элиң бар,
 Айтылуу Талас жериң бар.
 Коргону турат Кеңколдо,
 Күмбөзү турат Чаткалда,
 Айкөл төрө Манастын ,
 Эминеден кемиң бар?
 Батанды бер, атаке,
 Аттанайын жолум шар.
 Ак калпак кыргыз алашка,
 Айтышып келген доо болсо,
 Атышып келген жоо болсо,
 Азап эмес мен үчүн,
 Анык эрмек экен го,
 Ашырбай белди астынан,

Мен чыгайын жол тосо,
Минер атым акырда,
Кудай эрмек бериптир,
Өзү сүйүп асылган,
Айкандын уулу Көкбөрү,
Койонаалы чунакка,
Арнап баккан Майтору,
Кененимге соога, деп,
Келген малдан болучу.
Асыйы азыр алтыда,
Андай сындуу мал болбойт,
Төрт аяктуу жылкыда,
Тайбуурулдай чоңдугу,
Кеңкуладай соорусу,
Телкүрөңдөй жүрүшү,
Жетилбайдын жээрде аттай,
Күлүктүгү бар анча,
Бөктөргүсү Карткүрөң,
Ажыбайдын күлүгү,
Суркойондун айрылгыс,
Башы менен көкүлү,
Төрт аягы казыктай,
Телкызылдын сыны бар,
Жал менен куйругу,
Бакай хандын Бозжорго,
Маңдайында кашкасы,
Каныкейдин Кара кашка аргымак,
Май канжыга, кең карчыт,
Жылкыдан чыккан түрс аяк,
Көмөрүп койгон чарадай,
Бутундагы төрт аяк.
Атам баатыр Сейиттин,
Ээрин токуп иштейин,
Дат бастырбай калканын,
Айдалыга илейин,
Чарайнасын тартынып,
Сом темирин артынып,
Бүтүн соотун кийейин,
Төрө Сыргак жолборстун,
Сырбараңын алайын,
Кырда турган жоо болсо,
Кыр көрсөтүп барайын,
Атамдан калган Жойболот,
Айыгышкан душмандын,
Агып каны суу болот.
Эр Сыргактын Сырнайза,
Атам алып жүргөн мүлк,
Эшик эндүү айбалта,
Сыртына коло орогон,
Аны алайын колума.
Туулгасын атамдын,
Чөмөрөйүн башыма,
Кастарын тиккен хан болсо,

Мен барайын алдына.
Он бешке жашым жеткенде,
Мага калат жаман ат,
Четтен душман кол салса,
Картайганда, атаке,
Калкыңдын тургун ичинде,
Колдосо бабам арбагы,
Намысымды алдырып,
Кетирбеймин кишиге.
Жаш баладан кеп угуп,
Мындан мурун укпаган,
Атам Сейит деп угуп,
Барбагын деп айталбай,
Барсаң баргын, балам, деп,
Жообун берди Кененим.
Кененимдин көзүнөн,
Чычаладай от жанып,
Майторунун акырдан,
Алдырып келди бат барып.
Эп келтирип токуптур,
Сейитимдин ээрин,
Баарын алып келиптир,
Эр Сейити кийимин:
- Ордун бастың атаңдын,
Кийимин, Асыл, кийгиниң.
Он бештеги чунакка,
Узун-кыска келбеди,
Өз бойуна ченетип,
Жасаткандай келгени,
Аңыртын угуп Асылдын,
Ак калпак кыргыз эл келди,
Кары келди, жаш келди,
Айал-эркек аралаш,
Калбай баары бүт келди,
Боз улан келди, кыз келди,
Болгон кыргыз журт келди,
Аңгычакты болбоду,
Ордонун ханы Орунбай,
Эр Кененим көргөн эл,
Кабарын айтып келгени:
- Алты күндөн бери жакка,
Асили уйкум келбеди,
Ирмесем кирпич жетишпей,
Дегеле жүрөк желдеди.
Бүгүн болду эки күн,
Кеңколдун чети айрыгын,
Араладым мен бүтүн.
Изчинин баарын алдырдым,
Из кубалап чалдырдым,
Далычы менен төлгөчү,
Буларга балын салдырдым.
Далычы менен төлгөчү,
Душман келди, деп айтты.

Барып келип изчилер,
 Ашкересин ал айтты.
 Көкүм изчи барыптыр,
 Көрүнүп элге калыптыр,
 Кармап алып Көкүмдү,
 Чоңуна айдап барыптыр,
 Көкүмдү көрүп башчысы,
 Минтип кебин салыптыр:
 “Менин атым угуп ал,
 Баш кишиңе айтып бар,
 Өзүм тажик уругу,
 Атамдын аты Темирбек,
 Тажиктердин улугу.
 Кошулдуң, деп, моңгулга,
 Өлтүрүптүр Кененим,
 Мындан кабар угулду.
 Атымды уксаң, Көкбөрү,
 Элдер айтат жуткуч деп,
 Кыргыздан кунун кубам деп,
 Атайын келдим ушул кеп.
 Каңгайга кабар мен салдым,
 Канча түмөн кол алдым,
 Жедигер ханын сойдурдум,
 Каракөздү хан койдум,
 Хан Каракөз колунда,
 Качан келер экен деп,
 Кароолчусу жолумда,
 Коросондун жаңы хан,
 Колу бутун байлаттым,
 Көз жеткис жерге жайлаттым,
 Коросонду аз дедим,
 Испанды кошо караттым,
 Каңгай, тажик, жедигер,
 Коросон, Испан, - беш улук,
 Жоголдуң, кыргыз, эми сен.
 Маңгыттын элин кар кылдың,
 Манастан бери карата,
 Баш кишисин өлтүрүп,
 Заманасын тар кылдың.
 Саламаттын хан Калдык,
 Ага кабар мен кылдым.
 Беттешип чыксаң, белсенип,
 Баатырың жок менчелик,
 Алты хан эли чогулса,
 Сен каласың тепселип”.
 Баш кишиси Көкбөрү,
 Айткан кеби ал экен,
 Орунбайдан кеп угуп,
 Турган кыргыз чогулуп,
 Асылбача күпүлдөп,
 Амалы кеткен алты хан,
 Көрсөтөм деп, дүпүлдөп:
 - Ак калпак кыргыз баарыңар,

Айал-эркек карыңар,
Кененим атам турганда,
Эминеден камың бар?
Чычканга кебек алдырбайт,
Он бешке чыгып мен калдым,
Асылбача уулуңар,
Аттанамын мен өзүм,
Аман болгун баарыңар.
Ак сүтүн берген чоң эне,
Алда эмне болот, деп,
Ой ойлобо дегеле.
Тажиктердин Көкбөрү,
Элге бүлүк салды, деп,
Теңтуш киши кептентип,
Киши ээрчителиш кайсы кеп?
Чоң атамдан бер жакка,
(Өз атам Сейит жаш кетти),
Жалгыздык бизге мурас- деп,
Үзөңгүгө бут салды,
Майтору менен аттанды,
Кара бойу капталып,
Соот менен чапталды,
Аттын башын оң тартып,
Ак күмбөздү бет алып,
Кененимди баш кылып,
Бүткүл элден бата алды.
Бура тарта бергенде,
Алдынан түтүн буркурап,
Аркадан шамал зыркырап,
Алоолонуп жанган от,
Асманды карай созулат,
Ийинине койуп арстандын,
Эки алгыр куш турат,
Соорусунда Тору аттын,
Бойго жеткен кыз турат,
“Кыз олуйа Кеңкол” деп,
Ошол үчүн айтылат,
Он бештеки чунактын,
Жалгыз өзү сексендей,
Караанын көргөн өлгөндөй,
Каршылашып бет келбей,
Алдынан утур караса,
Алгыр бүркүт талаада,
Аркасынан караса,
Шерге окшош сыны бар,
Капталынан караса,
Ажыдаардай сүрү бар,
Төбөсүнөн караса,
Кайра жаачу булуттай,
Каары катуу түрү бар,
Алдындагы Тору аттын,
Кой макмалдай түгү бар.
Алтындан кулжа он эки,

Жандай чуркап даң салып,
Майторунун дүбүртүн,
Он беш аттай угузуп,
Топурак учат чаң салып,
Карап турат артынан,
Кыргыздын эли шаңданып:
“Асылбача барында,
Ак калпак кыргыз калкына,
Келе албайт душман кол салып,
Эми эле келет тажикти,
Дүбүрөтүп олжо алып.”
Бабырашып дүр этип,
Арбагың айкөл, колдо, деп,
Бата берип чур этип.
Тескей тоону калаалап,
Теги Асыл ылдамдап,
Жалгыз кетип баратса,
Так токсондой жол чандап,
Алдындагы Майтору,
Желе басып ыкчамдап,
Асылбача жаш арстан,
Койго тийчү бөрүдөй,
Эки жагын каранып,
Эрди-мурдун жаланып,
Ителгидей кылчандап,
Белди карай бет алып,
Тарашага жөлөндү.
Эрен баатыр Семетей,
Кара хандан келгенде,
Эр Бакай жолун тоскон жер,
Үстү жагы Каракум,
Темиртоонун Тараша,
Аша турган бел ушул,
Элөөрүтүп Тору атты,
Эрен бала келатты.
Жесекчиси тажиктин,
Энтелеп келип элге айтты:
- Тарашанын кырында,
Кароолдо турган чагымда,
Жалгыз эмес, он киши,
Бирге турган жанымда,
Кийгени темир баары көк,
Салты эрден бир бөлөк,
Мингени Тору кашка экен,
Жылкыдан сыны башка экен.
Келе жатат бир киши,
Бет алышып алдында,
Турар эмес миң киши,
Он бештен өтүп кетпеген,
Жашы бардай бир иши.
Кененим жайын айтканда,
Мингени Кула дегенсиз,
Кийгени була дедиңиз,

Келе жаткан кишинин,
Ким экени билингис,
Кабарын айтып астыңа,
Андыктан, ханым, келдик биз,
Көкбөрү жуткуч кеп угуп,
Келатат киши, деп угуп,
Жан жагына бурулуп:
- Он алты балбан барсыңар,
Барасың кимиң жолугуп?
Тирүү кармап келиңер,
Терсайак болот кыргыздар,
Өлтүрүп ийбей оолугуп,
Алып келгин алдыма,
Ким экенин билген соң,
Боору менен жүрөгүн,
Аракка кошом мен кууруп.
Тажикте жүргөн калмактан,
Антала деген бар эле,
Балбандын бири ал эле:
- Кармап келе калайын,
Аны барып мен эле,
Ал Кененим болбосо,
Жалгыз келер ким эле?
Антала турду аптыгып,
Тажиктердин Татыбек,
Ал дагы турду ашыгып:
- Сен Антала, барбагын,
Азыркы жол биздики,
Мен тажиктен барамын,
Жалгыз калмак сен барсаң,
Тирүү туруп Татыбек,
Жаман атка каламын,
Татыбек барбай калбаймын,
Болбой бассаң оолугуп,
Жолдо сени жалмаймын,
Башка кыргыз тургайлык,
Кененим өзү болсо да,
Жазганып андан калбаймын,
Тажик тажик болгону,
Мен Татыбек атка конгону,
Такандашар мен менен,
Тартынбас бенде болбоду.
Келген болсо Кененим,
Тең сайышып болжолу,
Мен Татыбек бар туруп,
Антала, сага койомбу?
Татыбектин кебина ,
Ачууланды Антала,
Татыбекке карабай,
Чыгып минди атына,
Үч жүз киши ээрчитип,
Кошуун алды жанына,
Өзүнүн айткан кебине ,

Өжөрлөнүп Татыбек:
- Жол бойуна сойбосом,
Жолуң каткан Антала,
Көзүңдү чукуп ойбосом,
Татыбек болбой өлөм! – деп,
Беш жүз киши ээрчитип,
Татыбек жүрдү дүбүрөп,
Ачуусуна чыдабай,
Өзүнчө сүйлөп күбүрөп,
Алдыда кеткен Антала,
Атактуу балбан аты бар,
Алдыңкы балбан катарда,
Тажиктердин Татыбек,
Көкбөрү менен теңирээк,
Оозу барбайт Көкбөрү,
Бириң кой деп айтарга.
Бир калбаны табар, деп,
Антала менен Татыбек,
Бири өлүп тынар, деп,
Көкбөрү жүрдү аттанып,
Артынан өзүм барам, деп,
Бирине-бирин тийгизбей,
Алып келе калам, деп,
Эл бар жерде мындайлар,
Бөлүнүп турат далай кеп.
Алдыда кеткен Антала,
Камчы берип атына,
Жетише албай аскери,
Бөлүп калды аркада,
Тажиктердин Татыбек,
Жете келди аларга,
Анталанын карасы,
Көрүнбөдү караса.
Коркуп менден качты, деп,
Ойуна алды Татыбек,
Ал ашыга жөнөдү,
Анталага жетем, деп.
Болушунча Татыбек,
Минген атын камчылап,
Татыбектин тулпары,
Такымдан тери тамчылап,
Анталанын артынан,
Кирип келди жакындап.
Ат дабырты чыкканда,
Антала карап кылчаңдап,
Бул шашыла жөнөдү,
Баштагыдан ыкчамдап,
Ого бетер Татыбек,
Алып учуп чакчаңдап,
Жандап өтө берерде,
Антала калмак мунун айтат:
- Ой, Татыбек ойнуңбу,
Же ойун эмес, чыныңбы,

Ачык айтып сырыңды?
Хан алдында мен бастым,
Аркамда менин оолугуп,
Өзүнчө, тажик, не бастың?
- Ойун эмес, чын кебим,
Алдыңкы жумуш меники,
Антала сага бербеймин,
Болбой мойнуң толгосоң,
Өлүп кетип жүрбөгүн!
Сүйлөбөгүн бекер, деп,
Ойуңа такыр албагын,
Бул сапаркы жумушту,
Татыбек мага берет деп.
Мен турганда канчалык,
Киши болдуң, Антала?
Тилимди алып жөн эле,
Кетип калгын артыңа!
Ачууланып Антала:
- Кетирүүчүң менби? – деп,
Кет деп мени кетирип,
Кек алуучу сенби? – деп,
Каңгайдан жардам болбосо,
Качан тажик кыргыздын,
Караанына келдиңер?
Үйүңөрдө коржондоп,
Опузалуу кебиңер.
Тарт атыңды, Татыбек,
Түк кетпесин ойуңа,
Антала койо берет! деп,
- Мыкты болсоң, Антала,
Тажиктердин ичинде,
Не жүрөсүң темтеңдеп?
Кол аттанса тажиктер,
Кошо аттандың селпеңдеп,
Тең кишидей кеп кылып,
Теригесиң дердеңдеп!
Жол бойуна сойом, деп,
Хан алдында айткамын,
Жалганы жок, ырас кеп.
Кеткин дедим, кеткин!- деп,
Күчөп атты Татыбек.
Ачууланып Антала,
Кан ичмеси кармады,
Татыбекти качырып,
Найзасын колго алганы,
Анталадан жазганып,
Татыбек туруп албады,
Өткүр найза булгалап,
Тик качырып калганы,
Канкылдатып кагышып,
Качпай найза сайышып,
Өчүгүшүп бул экөө,
Өжөрлөнүп алганы,

Булар минтип жатканда,
 Асылбача арыстан,
 Анын келип калганы.
 “Каңкылдашып салышып,
 Качырышат эки дөө,
 Эки жерге топ болуп,
 Аттан түшкөн аскер жөө,
 Бул жерге келип жоо болуп,
 Жулушуп жаткан кимдер? – деп.
 Ким да болсо булардын,
 Ачык дайнын билем” деп,
 Кара аскерге барбады,
 Кагышып жаткан дөөлөрдөн,
 Силер ким деп сурады,
 Эрегишкен эки дөө,
 Дегеле жооп кылбады.
 Жаңы Баатыр Асылдын,
 Куршуту мунун кармады:
 - Алыстан келип Таласка,
 Арбагы бийик Манаска,
 Жер таппай калган немедей,
 Жерге киргир кимсиңер?!
 Дегенче барып жаш арстан,
 Каскактуу найза каз таман,
 Кан чыгарбай денеден,
 Катар сайып өттү эле,
 Кара саат жаш бала,
 Мына мындай күчтүү эле,
 Тебетейдей телп этип,
 Экөө тең аттан түштү эле,
 Тура калып Антала:
 - Кайдан келдиң, жаш бала,
 Бейбаш өскөн мас бала?
 Кол саласың! – деди эле.
 - Карап билдим калмаксың,
 Тирүү туруп арбаксың,
 Кортондобой чыныңды айт,
 Кай тарапка бармаксың? -
 Татыбекти бир карап, -
 Ой, айбалы, сен кимсиң?
 Тажиктей турат кийимиң,
 Тегинди айтып билдиргин!
 Антала айтат тамталап:
 - Мына бул тажик, мен калмак,
 Биздин талап кыргызда,
 Катышып ага кол салмак!
 - Катышып келсең кыргызга,
 Армансыз болгун урушка.
 Мен кыргыздын баласы,
 Сейитинин тукуму,
 Чечекейдин карасы,
 Асылбача өз атым,
 Атка миндим жаңыдан,

Кыргыздын тынды санаасы.
 Түп атабыз зор Манас,
 Манастан бери карата,
 Кыргызды жеңип ала албай,
 Кылымдын баары келатат,
 Тажиктердин Көкбөрү,
 Тийишкени келди, деп,
 Көргөн-билген эл айтат,
 Асылбача андыктан,
 Жолун тосуп келатат.
 Бирин тажик, бирин калмак,
 Көкбөрүнүн кишиби?
 Көрүнөө кесип башыңды,
 Бүтүрөйүн ишинди,
 Өз башыңа какпасаң,
 Оозуңдагы тишинди!
 Убара болбой таптымбы,
 Издеп чыккан кишимди,
 Тажиктердин Татыбек,
 Темтиреп эстен танган кез,
 Калмактардын Антала,
 Карап туруп болду нес.
 -Чоң атам аты Кененим,
 Оңой киши дебегин,
 Армансыз болуп өлгүлө,
 Өлтүрбөй койо берейин,
 Өлтүрөргө бата албай,
 Айтып жатат дебегин,
 Азар-түмөн болсоң да,
 Азабың колго беремин.
 Бирин калбай баарың кел,
 Караң келбей, ханың кел,
 Балбан-баатыр, алпың кел,
 Алты хансың, жалпың кел,
 Айкөл шерге сыйынам,
 Теңдешээриң жалгыз мен.
 Эми неге өзүңөр ,
 Салыштыңар жообун бер!
 Ашыккандан Антала:
 - Кыргыз Асыл шер бала,
 Сырымды айтам мен сага.
 Жесекчиден кеп угуп,
 Бир киши келет деп угуп,
 Кармап алып кетмекпиз,
 Сени менен жолугуп,
 Калмак, тажик – эки урук,
 Алар мени жумшаган,
 Олтурганда чогулуп,
 Мен барамын сен кал, деп,
 Татыбек келди оолугуп,
 Эрегиштик талаада,
 Эми турду деми сууп.
 Суудай сууду демибиз,

Армансыз болуп өлгүлө,
Кете бергин дедиңиз,
Кайта элге кетели,
Ырас болсо кебиңиз...
Көзүнүн чаарын чыгарып,
Көзүр бала тиктеди,
Татыбек менен Антала,
Оозунан түшүп кептери,
Кашын серпип кабылан,
Кеткин деген шек берди.
Калмак менен тажиктен,
Жеткенде экөөн наалытты
Манастын уулу экенин,
Душманына таанытты.
Антала калмак, Татыбек,
Аркасына жаншытты,
Утур чыкты Көкбөрү,
Болуп өткөн иштерди,
Божурап кебин салышты:
- Келе жаткан кишинин,
Жүзүн көрдүк биз, - деди,
Кебин угуң, сиз, - деди.
Минген аты Торкашка,
Адамдан түрү бир башка.
Балапан жүнү бата элек,
Балтыр эти ката элек,
Он беш менен он алты,
Жашы анда бар экен,
Баралына келгенде,
Падыша болчу бала экен,
Тулку бойу туура күч,
Тутушканын кылган түз,
Кара бойу кара күч,
Кармашканын кылган түз,
Атым менин Асыл, дейт,
Алың канча сенин, дейт,
Алты хан эли чогулуп,
Батыш менен чыгыштан,
Түндүк менен түштүктөн,
Ажал айдап келдиң, дейт,
Өзүм кыргыз уругу,
Манастын уулу, билгин, дейт,
Беттешээриң менмин, дейт,
Бүгүн атка миндим, дейт.
Татыбек менен Антала –
Экөөбүздү тең сайып,
Армансыз болуп өлгүн, деп,
Койо берди, кеткин, деп.
Алдында калды тутулуп,
Өзү койо бергенде,
Келе атабыз кутулуп,
Кыргыздын Асыл баласы,
Ажыдаардай көрүндү,

Антала менен Татыбек,
Алып келдик мойунга,
Кайыл болуп өлүмдү,
Эрегишсек эрдемсип,
Каныбыз суудай төгүлдү.
Көкбөрү айтат мындай кеп:
- Антала менен Татыбек,
Айтканыңар кандай кеп?
Мен жүрүпмүн силерди,
Белиме таңуу балбан деп.
Кебиңерди ит уксун,
Ит укпаса, ким уксун!
Жүр, бастыргын, койгунуң,
Ашырып айтып мактадың,
Кыргыздан келген баланы,
Бендеби деп бейлебейм,
Бучкагыма теңебейм,
Кыйалымда мен аны.
Карып калган чак окшойт,
Менден коркуп Кененим,
Калып калган жайы окшойт,
Менин атым Көкбөрү,
Кененим Асылбачаны,
Жалмайын катар экөөнү.
Канча баатыр Каңгайдан ,
Шибе, солон, манжудан,
Баштап жүргөн муңгулдан,
Белдүүдөн бар төрт-бешөө,
Калмактан келдиң, Антала,
Жаныңда катар дагы бар,
Тажиктердин ичинде,
Татыбек, Нуске, Акул бар,
Бири миңден кишиге,
Жарай турган баатырлар,
Коросон, Испан, Жедигер,
Аларда кандай баатыр бар.
Маңгыттардын элинде,
Саламаттын хан Калдык,
Бүткүл дүйнө жер бетин,
Аламын дейт мен жалгыз.
Аттансын аскер турбасын,
Таласка түшөм түз барып,
Ким жүрөт белде сандалып,
Жаш бала менен кармашып,
Жыландан бетер арбашып,
Деп оолугуп Көкбөрү,
Аскерин айдап көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп,
Жайнаган калың кол менен,
Жабыла жөнөп алганы,
Келе жаткан аскерге,
Асылбача айбыкпай,
Байрагын сайып таштады.

Карабады байракка,
Белден карай бет алып,
Тажиктин эли башканы.
Асылды көзгө илбеди,
Көптүгүнө ишенип,
Дүбүрөп жолго киргени.
“Көкбөрү кандай жандыр, - деп,
Байрак сайсам билбесе,
Каадасыз кандай жандыр?”- деп,
Айкөлдүн уулу чунактын
Арстандыгы кармады,
Көп экенин билбеди,
Көптүгүн көзгө илбеди,
«Манастап» ураан чакырды,
Туу көтөргөн немесин,
Ирмебей тиктеп качырды.
Байрак кармап бараткан,
Бөлтө деген неме экен,
Ушул жүргөн элдерде,
Менмин жалгыз дээр экен,
Байрак сайса билбеген,
Каадасыз баскан тажикти,
Асылбача арстандын,
Качыары эп экен.
Асылдын көрүп караанын,
Айбатын көрүп баланын,
“Атым Бөлтө эр туруп,
Айанып кандай калайын”
Дегенди ойго жашырып,
Желегин жерге жапырып,
Тажик деп ураан чакырып,
Жөнөдү Бөлтө качырып.
Айанар Асыл эр бекен,
Акимсинген Бөлтөдөн,
Айбаты мунун кем бекен?
Жеткен жерде Бөлтөнүн,
Найзасын кагып жиберип,
Майтору менен аргытып,
Артынан чаңын баргытып,
Кайта тийди имерип.
Асылдан найза жеткени,
Алачыктай чоң Бөлтө,
Алдындагы ала аттан,
Аңтарылып кеткени,
Асыл сайган оңобу,
Жер тайанып кобобу,
Топого башы тыгылып,
Жыгылган бойдон жоголду,
Бөлтөнүн өлгөн дартынан,
Сороктотуп найзасын,
Үч калмак кирди артынан,
Манастын укум-тукуму
Душмандан качан тартынган.

Келе жаткан калмактар,
Бири найза алганы,
Бири балта кармады,
Жана бири буулугуп,
Бири чокмор алганы.
Тегеректеп үч калмак,
Ортосуна алганы,
Алганына болобу,
Айкөлдүн уулу эр Асыл,
Эндекей келген жан эмес,
Сайыштын жайын бүт билет, -
Отуз эки ат машы,
Ойунун билет шер Асыл,
Жетимиш эки эр Машын,
Жетик билет эр Асыл,
Адам билген арыпты,
Ачык билет эр Асыл,
Эрегишкен душманга,
Эрдиги бар баатырдын,
Жүйөлөшсө сөз айтып,
Теңдиги бар баатырдын,
Качыргандан кайтпаган,
Шердиги бар баатырдын.
Кайсаганы жолборстой,
Кармаганы илбирстей,
Катар сайды калмакты,
Бирине-бирин билгизбей.
Үч калмак кетти дүйнөдөн,
Көкбөрү жуткуч болгону,
Мындай ишти көрбөгөн,
Балбандарын чакырып,
Бол бачым, деп бакырып:
- Тажиктен бар беш балбан,
Теги кыргыз Асылды,
Кыбыратпай байлап сал!
Үч калмакты бир киши,
Үч жерге сайып таштады,
Бешөөң барып байлап кел,
Таманына шиш кагып,
Бачымыраак айдап кел!
Улай киргин аркадан,
Байлап алып келбесең,
Башыңды алам, билип кал!
Тажиктен чыккан ылгалдан,
Жыгып мөөрөй алгандан,
Күлүктү минип желгенден,
Уруштуу күнү качпастан,
Бири миңге тийгенден,
Эл ичинде аты бар,
Беш балбанды жиберген.
Асылбача жолборсуң,
Ашыгууну билбеген,
Бешөө эмес, беш жүздү,

Бейлеп көзгө илбеген,
Жетисуудан жем жеген,
Желбегей Сыргак бүркүттөй,
Жээлигип турган эр немең,
“Манастап” ураан чакырып,
Беш кишини бетке алып,
Ирмебей көзүн тиктеди,
Беттеп сайып бешөөнү,
Өлтүрө сайып үчөөнү,
Чала өлүк кылып экөөнү,
Минтип шорун катырды,
Менменсинген бешөөнү,
Тажик менен калмактан,
Өлүп кетти сегизи.
Оп тартып жалмап таштады,
Опсуз баатыр Асыл шер.
Карап туруп Көкбөрү:
- Тажик менен моңгулдан,
Отуз балбан баргының,
Тиги турган Асылды,
Алыңар келсе ошону,
Тирүү алып келиңер,
Алыңар ага келбесе,
Амал менен өлтүрүп,
Башын кесип келиңер.
Ичин жара салгыла,
Жүрөгүн сууруп алгыла,
Канын жерге тамызбай,
Алып келе калгыла!
Эгер андай кылбасаң,
Баарыңдын башын аламын,
Балакетке саламын,
Эбин табам эми эле,
Сереңдеген баланын!
Баланын башын кесемин,
Эрдинен көзөп тешемин,
Кененим коркуп келбеди,
Мурунку өлгөн элдердин,
Мен аламын эсебин!
Балбандарым, баргыла,
Эси жоктой иш кылып,
Бекер өлүп кетпестен,
Бир айласын кылгыла!
Отуз балбан күркүрөп,
От кеткендей дүркүрөп,
Найзалары короктоп,
Баш аламан сороктоп,
Алмаң-телмей көрүнүп,
Баштары келет кодоктоп.
Найзалары сүлкүлдөп,
Эми кандай болор, деп,
Эстери чыгып бүлкүлдөп,
Чогоолдору чокчоңдоп,

Кодоолору кортондоп,
Өтө семиз немеси,
Ээрге батпай көчүгү,
Оодарылып бултулдап,
Жорго басык аттуусу,
Келатышат кылтылдап.
Буларды көрүп Асыл шер,
Айласы артык кемеңгер,
Сырнайзаны зыңкыйтып,
Майторуну кындыйтып,
Кездемдин боосун чубалтып,
Кез келип найза чунайтып,
Манастап ураан чакырып,
Майторуну чуратып,
Имерип тийген жаандай,
Ителги тийген таандай,
Сайып өттү, суналтып.
Беттей сайды бешөөнү,
Эптей сайды экөөнү,
Жер тайантты жетөөнү,
Аңтара сайып атынан,
Антип өттү алтоону.
Бир аралап өткөндө,
Жыйырмасын аттан түшүрдү,
Оролуп кайра киргенде,
Ондун ишин бүтүрдү,
Ойротто жок Асыл шер,
Отузду аттан түшүрдү,
Найзасын Асыл камдады,
Отуздун баарын жалмады,
Бири да тирүү калбады,
Тажиктердин Көкбөрү,
Эми минтип өкүрдү:
- Бирин калбай баргыла,
Тостурбай өтсөң турбагын,
Түз Таласка тарткыла!
Көкбөрүдөн кеп угуп,
Жайнап жаткан көп аскер,
Баары кирди дүркүрөп,
Кылданган баатыр анда бар,
Мас болгон нардай күркүрөп,
Караса келет быжылдап,
Кумурскадай кыжылдап,
Калмак менен тажиктин,
Билинбей тили жужулдап,
Татаалап калмак кужулдап,
А-алап тажик чуркурап,
Кыбыладан жел согуп,
Шамал чыкты зыркырап,
Асыл минген Майтору,
Канаттуудай дыркырап,
Манастап Асыл бакырып,
Алдына тийди жапырып,

Эри менен ал-элдин,
 Эндекей кара аскерин,
 Сабын бузбай сулатып,
 Чапкан чөптөй кыйратып,
 Калың жерин аралап,
 Арасын ачып жол салып,
 Андай топко келгенде,
 Кылыч менен кайсалап,
 Жайнап кача бергенде,
 Сырбараң үнү тарсылдап,
 Алай-дүлөй барсылдак,
 Койго тийген бөрүдөй,
 Жалгыз жүрөт аралап,
 Жаалысына чыдабай,
 Жайнап качып эки урук,
 Асыл эрге кыла албай,
 Алты балбан баш болуп,
 Бере албай ага туруштук,
 Тобун бузбай тура албай,
 Токтолуп булар урушуп,
 Сапырылып сан миң кол,
 Өңдөн азып саргарды,
 Не кылайын биле албайм,
 Айласы кетип сандалып,
 Майторуну аргытып,
 Койуп кетип баратат,
 Албарс менен кайсалап,
 Жойуп кетип баратат,
 Чамбыл ала чаң кылып,
 Кызыл ала кан кылып,
 Сойуп кетип баратат,
 Орто жерин коо кылып,
 Ойуп кетип баратат,
 Беттеп аскер тура албай,
 Качып барат талаалап,
 Кылыч, найза, айбалта,
 Кан куйулуп салаалап,
 Отуз алты балбандын,
 Тобун кирди аралап,
 Калмак, тажик баатырдын,
 Алын билди чамалап,
 Каскактуу найза карманып,
 Кайра жаачу булуттай,
 Каар жүзүнө айланып,
 Жаалысы келген Асылдын,
 Жалыны чыгып көзүнөн,
 Заары чыгып жүзүнөн,
 Тик багып бенде карабай,
 Азыркы айбат түсүнөн,
 Оозунан оту буркурап,
 Көзүнөн учкун чыкырап,
 Баары темир кийинген,
 Отуз алты балбаны,

Жайыла берди быркырап,
 Туш-тушуна таралып,
 Качып калды чуркурап.
 Сундуруп найза тартпады,
 Жалгыз жүрөт аралап,
 Жаалысына чыдабай,
 Жайнап качып эки урук,
 Асыл эрге кыла албай,
 Алты балбан баш болуп,
 Бере албай ага туруштук,
 Тобун бузбай тура албай,
 Токтолуп булар урушуп,
 Сапырылып сан миң кол,
 Өңдөн азып саргарды,
 Не кылайын биле албайм,
 Айласы кетип сандалып,
 Майторуну аргытып,
 Койуп кетип баратат,
 Албарс менен кайсалап,
 Жойуп кетип баратат,
 Чамбыл ала чаң кылып,
 Кызыл ала кан кылып,
 Сойуп кетип баратат,
 Орто жерин коо кылып,
 Ойуп кетип баратат,
 Беттеп аскер тура албай,
 Качып барат талаалап,
 Кылыч, найза, айбалта,
 Кан куйулуп салаалап,
 Отуз алты балбандын,
 Тобун кирди аралап,
 Калмак, тажик баатырдын,
 Алын билди чамалап,
 Каскактуу найза карманып,
 Кайра жаачу булуттай,
 Каар жүзүнө айланып,
 Жаалысы келген Асылдын,
 Жалыны чыгып көзүнөн,
 Заары чыгып жүзүнөн,
 Тик багып бенде карабай,
 Азыркы айбат түсүнөн,
 Оозунан оту буркурап,
 Көзүнөн учкун чыркырап,
 Баары темир кийинген,
 Отуз алты балбаны,
 Жайыла берди быркырап,
 Туш-тушуна таралып,
 Качып калды чуркурап.
 Сундуруп найза тартпады,
 Айыгышып жоо жеңген,
 Тукумуна Манастын
 Өзүнөн калган санатты,
 Айдары алтын жаркылдап,

Асабасы калкылдап,
 Өңү сары, көзү көк,
 Оттук таштай жалтылдап,
 Билеги батпай жеңине,
 Булчуң эти балкылдап,
 Коргошун жүрөк, сом билек,
 Коркпойт Асыл Кара көк.
 Ажыдаар ооз, жалын көз,
 Жаштан чыккан Кара көк,
 Кайраты башка бөп бөлөк,
 Көкбөрүнүн найзасын
 Сайдырбастан какканы.
 Найзаларын кагышып,
 Кайра айланып сайышып,
 Найзадан айла кеткенде,
 Балталашып чабышып,
 Балтанын сыртын жарышып,
 Кылычты кындан суурушуп,
 Кыйкырык менен урушуп,
 Камтып белден кармашып,
 Ат үстүндө жармашып,
 Ажыдаардай арбашып,
 Бирине-бири заар чачып,
 Ач бөрүдөй жулушуп,
 Айабай жаман урушуп,
 Соотторун булушуп,
 Үзөңгү боого салышып,
 Этектең түрө алышып,
 Эпсиз балбан эки жаш,
 Калган экен табышып,
 Ажыратып кете албай,
 Аттары турат тайышып,
 Күнү күнгө уланды,
 Муну көргөн эрлердин,
 Жүзүнөн каны кубарды,
 Түнү эки, күнү үч,
 Бешке барды убагы.
 Эр күрөшү – оодарыш,
 Мындан айла таппады,
 Найзаларын ыргашып,
 Качырыша баштады,
 Асылдан найза жеткенде,
 Тентектин бири Көкбөрү,
 Ыргып кете жаздады,
 “Кайра айланып сайганда,
 Кадемимди катырат,
 Кайратымды кем кылат,
 Кара жерге тең кылат”,
 Деп кара нээт Көкбөрү,
 Каралык кылып уйалбай,
 Кайрат кылып тура албай,
 Качырып найза уралбай,
 Камчысын баштан имерип,

Каптатып аскер жиберип,
 Калың аскер тажикке,
 Качып кирди калдаңдап,
 Кара бойун жыйнабай,
 Кайран жанга күч келип,
 Карбаластап далдаңдап,
 Караган адам күлгөндөй,
 Кажырдан бетер далбаңдап.
 Аркасынан Асыл шер,
 Аргытып кирди Тору атты,
 Аралаша киргенде,
 Айгайлаган аскердин,
 Агызып канын баратты,
 Ажыдаардай эрлерин,
 Акимсиген немесин
 Аңтара сайып кулатты,
 Аңгек менен кандекке,
 Астын-үстүн сулатты,
 Аралап келген тажикти,
 Күзгү койдой жуушатты.
 Тору ат менен зыргытып,
 Найзага келген немесин,
 Көгүчкөндөй ыргытып,
 Көчүккө найза мылгытып,
 Качыргандан кан алып,
 Капташкандан жан алып,
 Алмадай кагып баш алып,
 Ичин жарып эт алып,
 Боорун жарып өт алып,
 Кайраты бар кабылан,
 Мурункудан күч алып,
 Кылычтан канын чубуртуп,
 Кызыл канын куйултуп,
 Падышалык туусуна,
 Баатырың жетти ушуга.
 Көкбөрүң жаман шашылды,
 Көзүрлөрүн чакырды,
 Буйрук кылып желдетке,
 Барабанын кактырды,
 Желегин жерге жаткырды,
 Өлгөн күнүн узартып
 Көкбөрү тапты акылды.
 Желегин жерге жыкканда,
 Барабан үнүн укканда,
 Манастын уулу Каракөк,
 Кайра тартты ушунда,
 Муну мында таштайлы,
 Асылбача жолборстун,
 Сакычак баштуу беш эрди,
 Сойгонуна баштайлы.

АСЫЛБАЧАНЫН САКЫЧАК БАШТАГАН БЕШ БААТЫРДЫ СОЙУШУ

Бөксөлөй тартып бастырып,
 Темир тоонун сыртынан,
 Чыгып келди баатыр шер,
 Кулжалуу төрдүн кырына
 “Жалгыз мага жолугуп
 Жайнаган аскер бул экен,
 Кастап келген кыргызды,
 Муңгул, тажик эл экен,
 Бөлүнүп кетип булардан,
 Бүлүк салып тынч элге,
 Бүлүндүргөн болбосун,
 Дүрбү салып Кеңколдун,
 Эсендигин билем”,-деп,
 Ооздугун чыгарып,
 Отко койуп тору атты,
 Суулугун чыгарып,
 Суу каптырып тору атты
 Өзү чыгып кыраңга,
 Көчүгүн койуп олтурду,
 Үстү эптүү бир ташка.
 Турнабай салып караса,
 Таластын эли жай жаткан,
 Андан нары караса,
 Желеги сары көп аскер,
 Барабан согуп, баң тартып,
 Бейабанды чаңдатып,
 Мана минтип келаткан.
 Асыл баатыр жаш чунак,
 Тааный албай болду таң,
 Таласты карай бет алса,
 Жолунан тосуп чыгарга,
 Башка жакка баратса,
 Барып сырын угарга,
 Карап калды буларга.
 Коросон менен Жедигер,
 Биригип келген эл эле,
 Кененим өзү хан кылган,
 Коросондо жаңы хан,
 Жедигерде Жаанбай,
 Жергесинен Кыйаздын,
 Жээн жагынан туулган,
 Каракөз деп бир бала,
 Өзү өткүр тили так,
 Өзгөчө болгон бул бала.
 Тажиктердин Көкбөрү,
 Ичи заар, кара жүз,
 Жашыруун киши жиберип,
 Чынкожо, Толтой, Кыйаздан,
 Кабар айтып бу жактан,
 Жедигердин элине,
 Бүлгүнчүлүк салыптыр.
 Эки тарап эл болуп,
 Каракөз сөзү эм болуп,

Жаанбай жагы кем болуп,
Алдын алып Каракөз,
Таласка киши бастырбай,
Жол тостуруп, эр койуп,
Жаанбайды өлтүрүп,
Каракөз өзү хан болуп,
Хан Каракөз ат конуп,
Көкбөрүдөн тил алып,
Коросон барып аттанып,
Кененимден келдим, деп,
Жаңы ханга кеп салып,
Жаңы ханга жагынып,
Жай алып далай туруптур,
Дарттуулардан кеп сурап,
Далай сонун угуптур,
Кара нээт Каракөз,
Анык кудай уруптур.
Жаңы ханды аздырып,
Тоого алып барып азгырып,
Жаңы ханды жайлады,
Кылычка канын майлады,
Башын кесип байланды,
Жаңы хандын ордуна,
Дабытайдын тагасы,
Коросонго баш болуп,
Ал түгөнгүр шайланды,
Дабытай кунун кубам, деп,
Жанына кылыч байланды.
Испандан алды кабарды,
Испандык айтты барарды.
Асылбача көргөн эл,
Коросон, испан, жедигер,
Кошуун курап, кол жайкап,
Келген экен ошол эл.
Үч уруунун элинде,
Белдүүдөн бар жетимиш,
Айдап келген кошууну,
Токсон алты миң имиш.
Байыркынын иштерин,
Киши айтып билгисиз,
Балбандын тону темирден,
Көтөрүп киши жүргүсүз.
Кырда карап олтурса,
Таласка жолун салбады,
Болжошкон жери эл экен,
Тарашаны бетке алды.
Каракөз кытмыр, арамза,
Жедигер отуз эки миң,
Коросон отуз эки миң,
Испан отуз эки миң,
Оргутуп жерди чаңдатып,
Каракөздүн буйругу,
Сарыдан байрак карматып,

Так байрактай кыргызды,
Саргартамын деп айтып,
Алдыга бешти чаптырды,
Аларга мындай тапшырды:
- Жолдо киши учурап,
Жолтоолосо кеп сурап,
Татыксыз кепти салгыла,
Баарың сүйлөп кожурап,
Акылман киши кептенип,
Сыр чыгарба божурап.
Тажиктин элин билгенде,
Көкбөрүнү көргөндө,
Менден салам айткыла,
Амандашып кайткыла.
Коросон, испан, жедигер,
Калбай келди дегиле,
Коросон менен испанга,
Өзү барды дегиле.
Хан Каракөз жиберген
Сизге, баатыр, келдик де,
Бизге жолдош болдук де.
Аскер токсон алты миң,
Үч хандын эли биз дегин,
Теңибиз Талас кирелик,
Уруксат берсең сиз дегин.
Балбаны бар, баатыр бар,
Коросон, испан ханы бар,
Хан Каракөз дагы бар,
Сизге бизди жиберди,
Эртең келип калат де,
Азыр аскер өтө кыл,
Кыргызга бүлүк салат де.
Беш киши жолго киргени,
Белдүү Асыл баатырдын,
Жолдо экенин билбеди.
Көкбөрү жатат кошуунда,
Келе жатат беш киши,
Көрүшмөккө ушунда,
Жетип келди беш киши,
Асыл эрдин тушуна.
Кырдан ашып кылт берип,
Сыртты карай киргенде,
Майторуга зоңкойуп,
Баатыр Асыл минди эле.
Көмөскө менен желбеди,
Көк колот менен чуратып,
Көк жалың жетип келгени.
Көрө салып беш киши:
- Аты-тону келишкен,
адамдан башка не киши?
Кыргыз болуп калбасын,
Ата кокуй, бул киши!
Кыргыз болсо нетебиз?

Биз беш киши бул жалгыз,
 Байлап алып кетебиз,
 Айттырып кепке канабыз,
 Көкбөрүнүн алдына,
 Байлап алып барабыз,
 Андан кийин кыргыздан,
 Эркин чалгын чалабыз.
 Дегенинче бул бешөө,
 Бабырашып баратты,
 - Токтогунуң, ким болсоң!
 Бала жолборс шер айтты.
 Үнүнөн бешөө аптыгып,
 Жүрөктөрү жарылып,
 Кете жазды жан чыгып.
 Эстери чыгып энтигип,
 Маңдайынан тер чыгып,
 Калтаарышып баарысы,
 Карап тура калышты.
 Асылбача эр айтат,
 Ал бешөөнө кеп айтат:
 - Ат жаратып, тон ылгап,
 Алыстан жүргөн кишисиң,
 Не ишиң бар Таласта,
 Кай тараптан келишиң?
 Жоокалатпай чыныңды айт,
 Боло турган сырыңды айт,
 Бултактасаң кеп жасап,
 Силерге даба табылбайт!
 Токсон алты байрагың,
 Тобун бузбай санадым,
 Атам Манас, мен Асыл,
 Кебиңди айтчы угайын!
 Хан Каракөз кеби, деп,
 Айтууга келди эби, деп,
 Жарыша сүйлөп калышты,
 Жабырап кебин салышты.
 Асыл баатыр кеп айтат:
 - Ажылдабай акмактар,
 Бирден айткын! – деп айтат.
 Жашырап жери калбады,
 Жедигерлик Койтолоң,
 Баштан-айак болгонду,
 Көкбөрү киши жиберди,
 Жаанбайды өлтүрүп,
 Каракөз ханы болгонду,
 Таласка киши бастырбай,
 Жол тостуруп койгонду,
 Такырайтып сайрады:
 - Коросонго барганы,
 Жаңы ханды өлтүрүп,
 Ордуна киши шайлады,
 Испанга киши жиберип,
 Андан кошуун алганы,

Коросун, испан, жедигер,
 Колбутуп кошуун айдады,
 Көкбөрүгө баргын деп,
 Бешөөбүздү жумшады.
 Уруксат алып кел, деди,
 Таласка барам мен, деди,
 Ошого бара жатабыз,
 Көкбөрүгө көрүшүп,
 Жообун алып келгени.
 Жашыарын таба албай,
 Жайын айтып бергени,
 Четин эмес, чок орто –
 Баарын айтып бергени.
 Кебин угуп элдердин,
 Не жумуштап келгенин,
 Жайын билди эр Асыл,
 Коросон, испан, жедигер,
 Которулуп калганын –
 Баарын билди шер Асыл,
 Тажик менен калмактын,
 Алын билди эр Асыл,
 Теги жаткан маңгыттын,
 Кошулганын буларга,
 Дайынын билди шер Асыл,
 Кимдер душман, кимдер дос,
 Анык билди баарысын.
 Анда Асыл эр айтат,
 Айкөл Манас тукуму,
 Тартынбай турган шер айтат:
 - Коросон, испан, жедигер,
 Үч урук эли келдинер,
 Баарыңарды башкарган,
 Көкбөрү экен билгиңер,
 Жобурап мында турбастан,
 Көкбөрүгө баргыла,
 Хан Каракөз жиберген,
 Кабарын андан алгыла,
 Көкбөрү деген бийиңе,
 Менден айта баргыла.
 Учурадык эрге де,
 Тарашанын белинде де,
 Атым Асыл билгин дейт,
 Бар сырыңды билдим дейт.
 Коросон, испан, жедигер,
 Тажик, калмак элиңер,
 Чогулушуп бир жерге,
 Анан мага келиңер.
 Беш киши сени беймаал,
 Өлтүрөр киши мен эмес,
 Жана таап келгиле,
 Бул беш урук сен эмес,
 Канчалык келсе сел каптап,
 Агызып кетер бекен деп,

Айанып калчу мен эмес,
 Түп атамдан бер жакка,
 Жоодон корккон эл эмес.
 Көптүгүң сенин беш урук,
 Түп Бейжинден көп эмес,
 Коңурбай эмес, Көкбөрү,
 Мурадилче эр эмес.
 Турбай бешөөң кайтып бар,
 Көргөнүң менен укканың,
 Көкбөрүгө айтып бар.
 Туу белде турам эл карап,
 Чогулушсаң беш улук,
 Тобуңа тийем аралап,
 Беш уруктун элдерин,
 Алын билем чамалап.
 Таласты талап алганы,
 Келипсиңер сабалап,
 Ак калпак кыргыз алаштын,
 Туурдугу бүгүн Саламат.
 Атадан калган салтыбыз,
 Канкор баатыр Семетей,
 Калтырган бизге наркыбыз,
 Түгөнгүс кыргыз эли бар,
 Аттанып чыкса жалпыбыз.
 Элдер жыргап жай жатыш,
 Баатырлар барыш шартыбыз,
 Алышарга жоо десе,
 Кыргызда жок тартыныш,
 Көкбөрү деген төрөңө,
 Барып кабар айтыңыз.
 Асыл шерден кеп угуп,
 Бешөө кетти чубуруп.
 “Кете бергин деп койуп,
 Жаш бала чыгат жол тосуп.
 Төртөөбүздү өлтүрүп,
 Бирибизди жиберет,
 Амалы көп бала окшойт,
 Айтор, сырын ким билет...”
 Дегенди ойлоп байкуштар,
 Бачымдап бара жатышат,
 Өпкөгө атын тепкилеп,
 Камчылап атын токмоктоп,
 Ач белес кайкы кезеңде,
 Асыл чыгып калат деп,
 Мойнун созуп омсоңдоп,
 Жик-жик болуп көчүгү,
 Эңкейиште томпондоп,
 Коктуга келсе кажырдай,
 Алдын карап жогжоңдоп,
 Жан айабай мол жүрүп,
 Ат айабай жол жүрүп,
 Уйку уктабай түн катып,
 Сүрүп чыкты таң атып,

Көкбөрүнүн тобуна,
 Кирип келди жанашып,
 Кутулдук деп кыргыздан,
 Бирин-бири карашып,
 Жеңишке салган күлүктөй,
 Тизгиндерин талашып,
 Үзөңгүлөр кагышып,
 Жаш баладай жарышып,
 Көкбөрүнүн тобуна,
 Калмак, тажик тобуна,
 Ат чабып кирип барганда,
 Жесекчилер жолунда,
 Токтогунуң, тургун, деп,
 Токтотуп аттан түшүрүп,
 Тогуздап таазим ургун, деп,
 Ат чабым жерге тургузуп,
 Тогуздап таазим ургузуп,
 Таанышпаган эл үчүн,
 Барасыңар кайда? – деп,
 Анан кебин урушуп,
 Баштан-айак салдырып,
 Баарлык кебин угушуп,
 Ким экенин билгенде,
 Анан барып жесекчи,
 Көкбөрүгө угузуп:
 - Алыстан келди беш киши,
 Ат-тону башка бир иши,
 Тосуп жолун тургуздук,
 Ким экенин угуштук,
 Урматың үчүн, Көкбөрү,
 Тогуздап таазим ургуздук.
 Коросон, испан, жедигер –
 Үч уруктун эли дейт,
 Баштап жүргөн аларды,
 Хан Каракөз беги дейт,
 Токсон алты миң киши,
 Токтобостон келдик дейт.
 Жиберди дейт Каракөз,
 Көкбөрүгө баргын деп.
 Мен Таласка барайын,
 Уруксат берсе Көкбөрү,
 Көрүнүп койуп көзүнө,
 Ал үчүн келдим өзүңө,
 Карап калып Көкбөрү:
 “Кененим менен Асылды,
 Катары менен сойдум, – деп,
 Мурунку өлгөн эрлердин,
 Кун кубары болдум, - деп,
 Чалчык элем, көл болдум,
 Кокту элем, төр болдум,
 Аз киши элем, көп болдум,
 Учкун элем, өрт болдум,
 Толкуган дайра сел болдум,

Тоо менен бүгүн тең болдум,
 Кем-карчы жок ишинде,
 Телегейим тең болдум,
 Улуктугум билинсин” – деп,
 Бутун жерге тийгизбей,
 Боортоктоп кирсин, деп,
 Буйрук кылды келсин, деп.
 Жесекчи келип жүрү деп,
 Алып келип чатырга,
 Боортоктотуп жылдырып,
 Тобо-томук кылдырып,
 Ал бешөөнү киргизди,
 Көкбөрүнү үстүнө.
 Тизелешип олтурду,
 Көзүн жашка толтурду,
 Жедигердин Койтолоң,
 Кеп баштады ошондо:
 - Коросон, испан, жедигер,
 Кошуун айдап келсин деп,
 Кабар кылып ийдиңер.
 Алыстан келдик атайын,
 Келгенимди айтайын,
 Жедигердин Каракөз,
 Жиберди сага Көкбөрү,
 Кошулган экен турбайбы,
 Өзүнө кылган казакты,
 Сен өңдөнгөн улукту,
 Мындан мурун ким көрдү?
 Кыргыздан чыккан кыраанын,
 Келатып жолдо көз көрдү,
 Жакшы-жаман дебестен,
 Жайынча айтып өткөрдү,
 Тамызгыдай кыргыздар,
 Ысыгы калып өчкөндү.
 Салам айтып Каракөз,
 «Уруксат кылсын бизди, - дейт,
 Таластагы кыргызга,
 Талаан койуп тийем, - дейт,
 Бешиктеги балдарын,
 Карагай-кайың, талдарга,
 Шилисинен илем, - дейт,
 Катын менен кыздарын,
 Өз билгимди кылам, - дейт,
 Кымызын төгүп сабаадан,
 Ордуна суудан куйам, - дейт.
 Кул кыламын уланын,
 Күң кылам дейт жубанын.
 Абышка менен кемпирди,
 Ичер ашка зар кылам,
 Аңтара сайсам Кененим,
 Алаш уулу дегеним,
 Айдап жүрүп кыдыртып,
 Кылгылыкты кыламын,

Кыйа карап койгонун,
Кылычтап башын кыйамын.
Ойлогонум бүт кылып,
Андан кийин тынам!”- дейт.
Ал Каракөз дегендин,
Айткан кеби мына ушул.
Ачык айтсаң жообунду,
Ачык кылсаң жолуңду,
Каракөзгө барамын
Көкбөрү жандын кеби деп,
Көргөнүмдү айтамын.
Бар десең барат Каракөз,
Барба десең Каракөз,
Бара албай Таласка.
Чогуу турсаң жакшыбы?
Айбатына таң калдым,
Жолдо турган балага.
Койтолоң кебин бүтүрдү,
Айтып болуп үшкүрдү,
Көкбөрү кепке түшүндү,
Туруп калып делейип,
Жооп бербей денейип,
Анда айтат Көкбөрү:
- Атың болсо Койтолоң,
Кайра чапкын сен болсоң.
Хан Каракөз дегениң,
Таласка барам дебесин,
Кененимди кары деп,
Келдим эле бул жерге.
Жалгыз эмес Кененим,
Жанында жана бар экен,
Асыл бала аты экен,
Ал ажыдаар мар экен,
Чын ачуусу келгенде,
Бөйөн-чайан заар экен,
Кез болгон бенде Асылга,
Кең дүйнөсү тар экен,
Келишип алган кишинин,
Кетер жолу шар экен.
Көптү көрсө шашпаган,
Көп экен деп качпаган,
Көкжалдыгы кармаса,
Көөнүндө ишин баштаган,
Көптү көрсө күйүнбөс,
Азды көрсө сүйүнбөс,
Аралап кирсе сан колго,
Ажалды туура көзгө илбес,
Өкүм өткүр сөзү бар,
Өлүмдөн коркпос өзү бар,
Өрттөй жалын көзү бар,
Өөрчүп турган бала экен.
Балалык кылып калтаарбас,
Кызыл кан агып чайкалса,

Кылчайып артын карабас,
Асман тиреп от күйсө,
Башын тартып жалтанбас,
Баатыр экен кызталак,
Тентип кетсек ар кайда,
Теңдешип ага ким чыдайт?
Бирди бирге жеткирбей,
Асылбача, Кененим,
Карышкырдай кан жалайт.
Белибизди бууганбыз,
Тирүү болсо бир дөңдө,
Убада сөздө турганбыз.
Өлсөк чогуу чуңкурда,
Бололу деп айтканбыз,
Ошондо айткан кептерден
Кантип кайра тартабыз?
Көкбөрүнү кеби деп,
Каракөзжанга айткының,
Болгун бачым бастыр! – деп,
Баашасы айтты мындай кеп,
Баашанын кебин укканда,
Койтолоң карап турбады,
Кара аттын башын бурганы,
Камчыга бөлөп кара атты,
Хан Каракөз барам деп,
Жан айабай баратты.
Асылбача арстан,
Караанын көрдү алыстан,
Токтогун деп акырды,
Үн чыкканда Койтолоң,
Жүрөгү чыкты кабынан,
Билеги сынды сабынан,
Жыга чапкан немедей,
Кулап кетти атынан.
Тура калып ордунда,
Эки колу боорунда,
Корккондон өңү саргарып,
Сийдиги агып шырылдап,
Баса албай турду шалдырап,
Багшалеги шалбырап,
Тоңгон уйдай чакчайып,
Эки көзү жалдырап.
Асылбача эр айтат,
Ал айтканда нени айтат:
- Кеткениң болу күнү-түн,
Беш киши элең бир бүтүн,
Жалгыз кайдан келесиң,
Жан айабай сен бүтүн?
Эсин жыйнап Койтолоң:
- Каракөздүн кабарын,
Көкбөрүгө айтканга,
Көрүшүп ага барганбыз.
Көкбөрү кайра тарт деди,

Каракөзгө бар, деди,
Алып келе кал, деди,
Тирөө болсок, бир дөңдө,
Өлсөк чогуу чуңкурда,
Бирге туруп болобуз.
Айткан кеби мына ушул:
- Куру барбай ханына,
Айта баргын саламды.
Жаанбай хандын каны үчүн,
Миңден алам эсепти,
Канжыгага Каракөз,
Байлап келсин башын де,
Жолунду тосуп эр Асыл,
Жолдо турат азыр де,
Армансыз болсун Каракөз,
Көкбөрү менен биригип,
Бирге жатсын чуңкурда,
Жалгыз жатпай зеригип!
Койтолоң кетти ат койуп,
Чуңкуруна көзүнүн,
Топурак кирип жык толуп.
Көрдөн ачып алгандай,
Жерден чыга калгандай,
Желмогуздай жаланып,
Жан-жагына каранып,
Хан Каракөз кошуна,
Кирип барды Койтолоң,
Бойу бокор, үнү жоон,
Мойну узун койколоң,
Салам айтып ханына,
Басып кирди жанына:
- Каракөз, сардар, ханыбыз,
Аман-эсен жаныңыз?
Барып келдим, бар дедиң,
Пейили жаман, түрү суук,
Көкбөрү деген неменин,
Тогуз катар жүгүнтүп,
Кара жандан түңүлтүп,
Тизелетип жылдырып,
Нечен таазим кылдырып,
Алып кирди биздерди,
Өзүңүз айткан сөздөрдү,
Калтырбай атты Койтолоң,
Бачым кайта бар, деди,
Сөздү угуп болгон соң,
Жалгыз эмес Кененим,
Эки экен дейт, Көкбөрү.
Асылбача мыкты деп,
Айтып кетти бир далай,
Таласка барбай Каракөз,
Түз келсин дейт бул жерге,
Тируү болсок, өлсөк да,
Бололу дейт бир жерде.

Нары бара жатканда,
Бир жаш бала туруптур.
Тарашанын туу белде,
Жалгыз жанды көргөндө,
Олжолой кетсек белем деп,
Неет болду биздерде,
Жүрөк чыга жаздады,
Бет маңдай келген кездерде,
Кара бойу турушу,
Окшоор эмес эч бенде.
Мингени тору кашка экен,
Түрпөтү эрден башка экен,
Болжол менен айтканда,
Он төрт-он беш жашта экен,
Бала өзү дөө экен,
Мингени тору тоо экен,
Эмики жүргөн кишиде,
Мындай бенде жок экен,
Жаман кепти айтпады,
Жакшы кептен баштады,
Өзүң айткан кеп менен,
Жабалактай сүйлөдүк,
Кажылдаба, иттер, деп,
Жаман айтып таштады.
Жашыраар айла болбоду,
Жайын айттык бар иштин.
Коросон, испан, жедигер
Колубуз токсон алты миң,
Токсон алты желдетти,
Дүрбү менен шыкаалап,
Баарын санап алыптыр,
Биздер анча барбасак,
Бастырганы калыптыр,
“Көкбөрүгө баргыла,
Беш уруу эли болупсуң,
Белиңерди буугула,
Биргелешип тургула,
Асылды белде көрдүк деп,
Көкбөрүгө айткыла,
Кошулуп маңгыт алты урук,
Азапты менден тарткыла,
Алыңар келсе кыргызды,
Баш көтөртпөй баскыла.
Керкиң өтсө кескин, дейт,
Балтаң өтсө, чапкын, дейт,
Керкиң кеспейт, кетилет,
Балтаң өтпөйт, мукуйат,
Түп атам Манас, билгин, дейт,
Ажалың айдап жай таппай,
Алты урук мында келдиң, дейт.
Ар канча болсо аскериң,
Бээжиндиктен көп эмес,
Мен-менсиген Көкбөрүң,

Коңурбайды койуп тур,
 Мурадилче деги эмес.
 Жан бүткөндө жаралган,
 Жалаңгыч сарык аталган,
 Кененим бар чоң атам,
 Эркин өскөн баламын,
 Эр Сейити өзүм ата,
 Таркатып чилдей силерди,
 Бириндетип жүрбөйүн,
 Чогулгула бир жерге,
 Ылаачындай тийейин”
 Деди Асыл биздерге.
 Мактаганың Көкбөрү,
 Беттешкен окшойт ал мурун.
 Биз кайра жанып келгенде,
 Турган экен туу белде.
 Айта бар дейт ханыңа,
 Байкасын дейт алына.
 Кыялында биздерди,
 Теңсинбеди дегеле,
 Баш ийчүдөй көрүнбөйт,
 Жер жүзүндө бендеге.
 Көкбөрүдөн Каракөз,
 Таласка барбас жооп уктум,
 Эки сапар туу белде,
 Асыл эрге жолуктум.
 Өзүң билгин калганды,
 Тирүүлүктөн өлүм ак,
 Жакын көрдүм ажалды.
 Ажал-өлүм тургузбай
 Жакалап бизди алганбы?
 Муну айтып Койтолоң,
 Бир үшкүрүп жан берди.
 Коросон менен испандан,
 Барып келген кишилер,
 Асыл деп айтып өлдү, деп,
 Айтып кабар келгени.
 Асылды көргөн беш киши,
 Өлүп кетти маминтип.
 Коросон, испан, жедигер,
 Улуктары олтурду,
 Мына минтип шай кетип,
 Эртең менен жөнөдү,
 Көкбөрү карай жүр дешип,
 Топурак учуп боз түшүп,
 Таш калдырап, тоо көчүп.
 “Асыл тосуп туу белден,
 Ашырбай такыр кырат, - деп,
 Кабар берди кыргызга,
 Тосуп турат жол-жолдо,
 Кененим бардыр бир жерде,
 Көкбөрүгө жеткиче,
 Кыйын болду биздерге”.

Улуктары кеңешип:
“Белде турган балага,
Беттешкенче кетели.”
Айбалта, кылыч эгешип,
Жүрүгүнүн, жүр дешип,
Найза сайар ыктуусу,
Балта чабар мыктуусу,
Чойунбашка шыктуусу,
Көпкөлөң тарткан балдары,
Кылыч чабар кырааны,
Ылганып баары бөлүнүп,
Баштап алып алдында,
Хан Каракөз көрүнүп,
Мылтык аткан мергени,
Жебесин жаага кергени,
Сом темир чапкан сойулчу,
Кууш аяк, кең далы,
Балбан сыйак жандары,
Хан Каракөз Тайтаны,
Испандын каны Насаны,
Ортого алып жөнөдү.
“Байлап алып кетели,
Кыргыздан бала төрөнү.
Бак-таалайга салышып,
Маңдайга келсе көрөлү,
Ажал жетсе өлөлү.
Асылды кармап алганда,
Жалгыз калат Кененим.
Аралап кирип кыргызды,
Туш-тарапка бөлөлү,
Агызып канын Таласка,
Суу ордуна төгөлү”.
Дүүлүгүшүп бабырап,
Күрдөөлүү аскер жөнөдү.
Асыл шер турат туу белде,
Көз жиберип бул элге.
Калмак менен тажиктен,
Карааны канча көп экен.
Түргө бөлүп аскерин,
Башкарганы зор экен.
“Тийишпесе ушул эл,
Тимеле карап турайын,
Баш кошкондо беш улук,
Кыйындыгын көрөйүн,
Акимсип булар катышса,
Аралашып көрөйүн”
Деп ойлонуп Асыл эр,
Алдындагы Майтору,
Кош олоңун бекитип,
Куйушканын узартып,
Каз таман найза көк түпөк,
Кездемдин боосун чубалтып,
Чарайнасын тартынып,

Буттап темир артынып,
 Торгой көз темир бадана,
 Беш кабаттап кийинип,
 Кылыч белде кыңгырап,
 Ай балта жанда шыңгырап,
 Жанында кызыл доолбас,
 Шамал тийсе зыңгырап,
 Карап турат кайран шер,
 Көк мейкин зоодой зымырап.
 Ал аңгыча туу белге,
 Үч улуктун аскери,
 Жер сойулуп кыжырап,
 Кайсы экени билинбейт,
 Кара курттай быжырап,
 Калың аскер сүрдөнүп,
 Карап турган кишиге,
 Алда канча түрдөнүп,
 Тарашанын сыртына,
 Талдуу суунун кыркууга,
 Жабылып аскер токтоду.
 Үч бөлүнүп топ болду,
 Желектерин сайышып,
 Уруштун болду белгиси,
 Көрүп туруп Асыл шер,
 Жалтанбас жоодон кемеңгер,
 Айкөл Манас тукуму,
 Түгөнгөн сайын түтөйт деп,
 Айткан сөздөр эп келер.
 Өлгөн сайын өөрчүгөн,
 Өткүр Манас тукуму,
 Өчүгүшкөн душманга,
 Өрт-жалындай чамынып,
 Токсон алты миң колго,
 Хан Каракөз баштаган,
 Тайтана, Наса зорлорго,
 Дайарланды эр Асыл,
 Андестиги Асылдын,
 Сыргактан үлгү алгандай,
 Жолборс жүрөк, таш билек,
 Түрү Алмамбет сардалдай,
 Ач кыйкырык, куу сүрөөн,
 Акбалта хандын Чубактай,
 Он бештеги чунагың,
 Опол тоодой зоңкойуп,
 Шанданып жалгыз бастырды,
 Сырнайза колдо койкойуп.
 Алдында минген Майтору,
 Алоолонуп алкылдап,
 Ок өтпөс буулум шым кийип,
 Багалеге балкылдап,
 Кырааның карап турганда,
 Үнү күндөй күркүрөп,
 Чоңдугунан чочконун,

Жер козголуп сүлкүлдөп,
Колуна кармап келатат,
Жолум үйдөй чойунбаш,
Мен-менсинген азамат,
Каапырды көрүп, көзүң ач.
Утур келген тумшукташ,
Чойунбаш менен талкалап,
Мингени төөнүн нары экен,
Заманды деген келатат.
Ал Заманды дегенди,
Жедигердин Каракөз,
Таап келген болучу.
Катаалды деген жерде өскөн,
Катаалды дөөнүн жери деп,
Адам уулу барбаган,
Каракөз киши жиберип,
Кененимге салмакка,
Ошол жерден алдырган,
Заманды келет заңкайып,
Минип алган нарынын,
Алдыңкы ээрди шалпайып,
Асыл туруп алабы,
Чоң экен деп жалтанып.
Чоңдугунан Асылдын,
Жүрөгү коркпойт калтаарып.
Заманды Асыл бет келди,
Ал Заманды ойунда,
Жаш балапан Асылды,
Кармап кетем, деп, келди.
Жакындашып келгенде,
Минген нары далпылдап,
Чокмор күүлөп дап берди,
Ойротто жок эр Асыл,
Замандынын чокморун,
Чаптырбай кагып жиберди.
Заманды ага ар кылды,
Чокморун кайра күүлөдү,
Бала баатыр Асылды,
Чокуга тартып жиберди.
Беймаал жерде шер Асыл,
Найзаны чындап сунганы,
Качырып келип чочкону,
Как далыга муштады.
Баатырдан найза жеткени,
Баатырсынган Заманды,
Минген нардын үстүнөн,
Аңтарылып кеткени,
Жер тайанып тургунча,
Карчыгадай кайран эр,
Чокуга чаап өттү эми.
Асыл чапкан оңобу?
Жер тайанган Заманды,
Кайта өөдө кобобу?

Аңгычакты болбоду,
Жедигердин элинде
Жоомарт деген бар эле,
Жоо бөрүсү ал эле,
Жаанбайдын тушунда,
Анча-мынча ал эле.
Хан Каракөз болгондо,
Баатыры болуп ордонун,
Балбан атка конгону.
Бул бадырек чуу койду,
Жедигерлеп бакырып,
Кыйаздап ураан чакырып,
Мингени чабдар тайкы жал,
Тулпар экен Куучаптар,
Кош кулагын жапырып,
Эки баатыр беттешип,
Найзаларын кагышты,
Кайта артына жанышты,
Кайраты толук тың экен,
Качпай туруп сайышты,
Найзалары мутуйуп,
Учтары түгөп калышты,
Балтасында курч калбай,
Уңгулары жарылып,
Кылычтар сынып кыңгырап,
Сыныктары шыңгырап,
Туулгасы жарылып,
Шал болуп уйуп колдору,
Жалдырап тиктеп калышып,
“Жоомарт мыкты баатыр”, деп,
Жедигер айгай салышып,
Шайы кетти Жоомарттын,
Эки колу карышып.
Ошол кезде Асыл шер,
Жоомартты сайып албасам,
Кантип адам болом, деп,
Сайдырып салсам Жоомартка,
Чабал атка коном, деп,
Атам Манас болгон соң,
Сайбай кантип койом деп,
Эр Сыргактын өткүр миз,
Найзасын булгап алганы.
Кезегине келтирип,
Кеңгиреген Жоомартты,
Кый сүбөөгө муштады,
Ошол сайган найзада,
Жоомартты сайып таштады.
Күчтүү урган Сырнайза
Ар жаккы такыр колтуктан,
Кылтайып үчү чыкканы,
Мыктысынган шүмшүк кул,
Жер кучактап жатканы,
Беттешкенин мент кылып,

Жоомартты жерге жастады.
Тентектен келди Буйтуна –
Темир кийген чоң бала,
Коросондук неме эле,
Азыркы тирүү кишиде,
Мен жалгызмын дээр эле.
Анча-мынча кишини,
Кадигине алчу эмес.
Кырк-элүү миң кол болсо,
Тартынып андан калчу эмес,
Найза сайып кишиден,
Куру кайра жанчу эмес,
Буйтуна сайган урчук тоо,
Томорулбай калчу эмес.
Ташты чапса талкандай,
Тоздуруп жүргөн Буйтуна,
Кыжыры кайнап жөнөдү,
Заманды, Жоомарт өлгөндө,
Ал экөөнүн өлгөнүн,
Карап туруп көргөндө.
Бурулгуп топо тумандап,
Асманга учуп топурак,
Чыдай албай титиреп,
Өнүп турган дал-дарак,
Ажыдаардай сүрдөнүп,
Ач карышкыр түрдөнүп,
Борошо жүрүп жаткандай,
Бетинен чыккан ыдыгы,
Жайдын күнкү аптаптай,
Жалындай тийсе ысыгы,
Кирпиктери бириндеп,
Жер бетинде турган чөп,
Токтоно албай кыймылдап,
Жел соккондой дырылдап,
Мурдунан чыккан тынуусу,
Кол ыштыктай буркурап,
Сакал менен мурутта,
Ала карга, сагызган,
Учуп жүрөт куркурап.
Өңү кара көмүрдөй,
Тиши аппак седептей,
Эрди калың төрт эли,
Желкеси агып ириндеп,
Чачы тармал үксөйүп,
Жаалысы катуу түктөйүп,
Оозун ачып эстенип,
Азуулары шакылдап,
Башына кийген туулга,
Калгандай кара темирден,
Кара бойу кем эмес,
Кар тоонун сеңирден.
Кең көкүрөк, сом далы,
Балбандык сыны бар экен,

Ажал менен иши жок,
Айбан мүнөз жан экен.
Букадай мойну бултуйуп,
Туурасы жоон култуйуп,
Эки беттин этине,
Он даңгыт ит тойгондой,
Тай торпоктой тултуйуп.
Эмчектери салаңдап,
Кысыр эмди танадай,
Эки колдун булчуңу,
Алты жашар баладай,
Амири менен кудурет,
Жан жараткан ар кандай
Жаандын баарын сорчудай,
Келе жатат тайманбай.
Этегин кайра түрүнүп,
Эки колго түкүрүп,
Кара көздөн от жанып,
Башында чачы саксаңдап,
Кутурган иттей чакчаңдап,
Дык тийбеген бетине,
Адамдан суук түрү бар,
Эки беттин ортодо,
Беш байпактык жүнү бар,
Күүгүмдөгү устадай,
Күүгүмдөп бети жылтылдап,
Ат миништи билбеген,
Жөө жүрүүчү кызталак.
Найза, кылыч белинде,
Чокморун артып ийинге,
Оозунан көбүк чачылып,
Опсуз келет Буйтуна,
Эки өгүздүн терисин,
Чарык тарткан бутуна.
Чокморун колго алганы,
Чабайын деп Асылды,
Чакчайып тиктеп калганы.
Чоң экен деп Буйтуна,
Жаш арстан туруп албады,
Көк түпөк кызыл найзаны,
Күүлөп колго алганы.
Булгап-булгап чокморун,
Чапты чочко акырып,
Кар жиликтин булчуңга,
Сайды Асыл качырып.
Танадай болгон булчуң эт,
Талаа-талаа жарылды,
өпкөнүн кара тамырга,
Жара найза сайылды.
Салаалап колдон кан акты,
Бала баатыр карматты,
Чабандестик адатты.
Чабылган жерге чокморун,

Буйтуна алып болгунча,
 Оңдоп кармап балтаны,
 Отузду койуп жиберди.
 Куйкалары шалбырап,
 Кан куйулду шылдырап,
 Каракушу жарылды,
 Кыймылдаса кычырап.
 Ачуусу келип Буйтуна,
 Чокморду оолак ыргытып,
 Булгап алды найзаны,
 Карагайдай зыңкыйтып,
 Жана кирди эр Асыл,
 Майторуну кындыйтып.
 Сайдырбастан Буйтуга,
 Найзасын кагып жиберип,
 Таан тепчү шумкардай,
 Кайта тийди имерип.
 Ана-мына дегинче,
 Айта-буйта кылгынча,
 Ачып көздү жумгунча,
 Артык туулган Асыл шер,
 Он бешти сайып өттү эле,
 Он алтынчы катарда,
 Бакалоордун тушу, деп,
 Өлөөр жери ушу, деп,
 Таамай муштап жиберди,
 Алкымдын безин аралап,
 Мойун сөөгүн талкалап,
 Жүлүнүн кыркып өттү эле,
 Барча тоодой Буйтуна,
 Башмалдак атып жыгылды.
 Бала баатыр Асылгга,
 Барган киши болбоду,
 Баргын деп хандар жумшады,
 Балбандар болбой койгону,
 Балбан атка конгондон,
 Баш баатыры болгондон,
 Үчөө катар сойлоду,
 Сайган жерден желегин,
 Үч урук жулуп алышты,
 Көкбөрүнү бетке алып,
 Чубуруп жөнөп калышты,
 Белдүүдөн өлүп үч баатыр,
 Белдери сынып калышты.
 Коржондоп чыгып жол тосуп,
 Колунан кетти намысы.
 Асыл баатыр эр ойлоп,
 Алда канча кеп ойлоп:
 “Алсыраган караанды,
 Артынан кыргын салсамбы,
 Агызып канын суу кылып,
 Бир кумардан кансамбы?
 Же баш кишилер алдында,

Айдоого келген кара аскер,
Убалына каламбы?
Баш кошсун баары чогулуп,
Ошондо сынап көрөйүн,
Кара башын жолугуп,
Каптатып ийсе аскерин,
Баш кишиси оолугуп,
Анан канын чачайын,
Аккан дайра суу кылып.
Баш кишиси кылчайбай,
Кетип барат калдаңдап,
Улак ала качкандай,
Этектери далбаңдап,
Жыйнай албай өз бойун,
Өңүрлөрү салбаңдап,
Тайган кууган кийиктей,
Мурундары барбаңдап.
Чогулушуп барышсын,
Көкбөрүгө дардаңдап,
Бак-таалайга салбасам,
Басташып келген иттерди,
Баш аламан кырбасам,
Астын-үстүн кылбасам,
Асылбача атымды,
Которомун анда мен”
Деп ойлонуп артык эр,
Качанда болсо Манастын,
Тукуму элдин камын жээр,
Тартып тура калганы,
Хан Каракөз дегенди,
Анык кудай урганы:
- Жекелеше келгенде,
Заманды, Жоомарт, Буйтуна,
Жете албай өлдү ойуна,
Көпчүлүккө жолобой,
Турганын көрчү Асылдын.
Жекени көрсө майдандан,
Жеке жалгыз мен деген,
Көптү көрсө айанып,
Күчүн айап кирбеген,
Акылына төндүргөн,
Кененим муну көндүргөн,
Кете бериш жакшы эмес,
Жалпы калбай баргыла,
Жалгыз киши эмеспи,
Жарканаттай баланы,
Көкбөрүхандын алдына,
Байлап ала баргыла!
Каракөздөн кеп угуп,
Жедигердин кошууну,
Баары кирди чубуруп,
Качырып кирди Асыл шер,
Майторуга камчы уруп,

Манастап ураан чакырып,
Асыл шердин жанында,
Эки жолборс күркүрөп,
Шамал чыгып артынан,
Жер айрылып дүркүрөп,
Алдында сойлоп ажыдаар,
Түргөн чийдей карааны,
Бармактай кызыл меңи бар,
Кызыл бала дубана,
Суулугунан алганы.
Майторунун артында,
Жөө тумандай чаң калды,
Баладан көргөн бул ишин,
Элдин баары таңданды,
Он беш жашта чунагың,
Опол тоодой шаңданды,
Каптап келген жедигер,
Кайрат кылып тура албай,
Аламан келген көп аскер,
Кайра качып дыр берди,
Асыл эрге байкасаң,
Бабасындай сүр берди.
Көк түпөк кызыл найзаны,
Күүлөп колго кармады,
Күркүрөгөн кайран эр,
Астын-үстүн салганы.
Калың жерге кол салды,
Капчыгайдай жол салды,
Өлбөсүн кара аскер, деп
Каз таман найза алганы,
Эңиште сайып экиден,
Эптей сайып жетиден,
Беттеп сайып бешөөнү,
Жүздөн сайып жүдөтүп,
Минден сайып бүлүнтүп,
Баатырлыгын билинтп,
Самсаалатып канчасын,
Найзасына илинтп,
Сапырып сайып сандалтып,
Караганды таңдантып,
Өчүгүшкөн душманды,
Өжөр тууган эрениң,
Өчөшүп сайып баратат,
Эси чыгып жүрөгү,
Жарылып өлгөн эр жатат,
Жаны ачыган жаш бала,
Жайнап чоктой баратат.
Каптап келген көп колду,
Тымтыракай түшүрүп,
Тамтыгын такыр чыгарды.
Кайнап жаткан жедигер,
Коросон, испан элдери,
Ханы-беги, карасы,

Жүрөгү коркуп желдеди.
 Жолборстой баатыр чамынып,
 Бетке алган чагы баатырдын.
 Бириндеп качып чачылып,
 Атын бура тарта албай,
 Жыгылып өлгөн андан көп,
 Качаарын билбей ашыгып,
 Кеңеш кылып хандары,
 Минтип ойго келгени:
 “Эркинче койсок Асылды,
 Шорубузду катырды.
 Андан көрө урсун”, деп,
 Барабанын кактырды.
 Бабасы Манас айкөлдүн,
 Ата наркы салты экен,
 Барабан үнүн укканда,
 Бурулуп кайра тартчу экен.
 Бабадан калган ишине,
 Колдон бербейт кишиге,
 Бура тартты Асыл шер,
 Айалдабай кичине.
 Коросондун баштыгы,
 Колун булгап бакырды,
 Кошуунун кайра чакырды:
 - Көрдүңөрбү Асылды,
 Барабан үнү чыкканда,
 Кеткичекти ашыкты,
 Алдырап калган кез экен.
 Жедигер отуз эки миң,
 Калың колду аралап,
 Майтарылып жүрөгү,
 Найза салып балта чаап,
 Талыккандыр билеги.
 Алты күндөн бер жакка,
 Оозуна таам салбады,
 Ат чалдырып албады.
 Билеги эрдин талыкты,
 Минген аты чаалыкты.
 Чарчабаган эр болбойт,
 Чаалыкпаган ат болбойт,
 Эки күндөн урушуп,
 Эс алдырып он күнү,
 Антип жүрсөк иш болбойт,
 Атын суутуп чалдырып,
 Уйку канып там татып,
 Эриккенде беттешип,
 Эси жоктой иш кылсак,
 Тирүү баскан жан койбойт,
 Сыйкыр экен кыргыздар,
 Сырын билдим абыдан,
 Иттей ээрчип артынан,
 Антип жүргөн жан болбойт,
 Ажыдаар сойлоп алдында,

Оозунан оту чачылып,
Бармактай кызыл меңи бар,
Кызыл бала дубана,
Суулугуна асылып,
Көрүп турду көзүңөр,
Карап турдуң өзүңөр,
Боло турган иш эмес,
Сыйкырлыгы болбосо,
Жолборс жүрөт күркүрөп,
Шамал чыкты дүркүрөп,
Жер айрылып боз түштү,
Топурак учуп тоз болду,
Сыйкырлыгы болбосо,
Мындай жумуш болобу?
Коркпогула, көп колум,
Миңден-миңден топ болгун,
Ар тарабын бекитип,
Ара жерге токтоткун.
Коросон отуз эки миң,
Сегиз жерге бөлүндү,
Төрт бөлүнүп коросон,
Асыл эрге жөнөдү.
Коросондоп чуулашып,
Сарыдан байрак булгашып,
Он эки сайман түр менен,
Заркум менен Аалынын,
Урушундай сүр менен,
Асман жарган чуу менен,
Жер айрылган дуу менен,
Эки миңден сегиз миң,
Төрт бөлүнүп алыптыр.
Мылтык атып зүңкүлдөп,
Каптап кирди дүркүрөп.
Күркүрөтүп найзасын,
Күүлөп сунуп эр келет.
Кылыч, чокмор, найзачан,
Сом темирин соксойтуп,
Эн темирин артынып,
Бирге келет балтачан.
Көп экен деп шашпаган,
Көөнүндө ишин баштаган,
Күкүрттөн кийин күч алып,
Күйгөн оттой түтөгөн,
Түбүнөн Манас тукуму.
Ата мурас иши экен,
Санды көрсө качпаган,
Санаада ишин баштаган,
Сапырып кырып таштаган,
Салты Манас калган нарк,
Окторулуп эр Асыл,
Майторуну ойнотуп,
Бири кетсе, бири бар,
Кетейин деп сойлотуп,

Айкөл Манас баатырды,
Атына айтып чакырып,
Каптап келген душманга,
Башын тартып тору аттын,
Бакырыгы баш жарып,
Баштан өтүп таш жарып,
Үнүн уккан баатырдын,
Кишинин баары апкаарып,
Көзүнөн кызыл от жанып,
Күүгүм туман көздөнүп,
Майлаган буудай жүздөнүп,
Каскаксыз найза карманып,
Аралап кирди душманды,
Балталуусун башка чаап,
Сооттуусун сойлотуп,
Олпоктуусун онтотуп,
Оң- тескери томпойтуп,
Кылычтуусун кыйратып,
Кыйырын бузбай сулатып,
Найзалуусун ыйлатып,
Сабы менен сулатып,
Каруулуусун какшатып,
Кар жаагандай суу агып,
Карысынан кан кечип,
Калдыратып калканын,
Кан агызып чанданын,
Чыгарып барат калканын.
Туулгасын башынан,
Томолотуп томпойтуп,
Коондой башын соксойтуп,
Башы тенден бөлүнүп,
Короздой мойнун кокжойтуп,
Көзү чыгып олойуп,
Кулагы жок мулуйуп,
Колу жоктор чолойуп,
Эси коркуп энтедеп,
Эми айлам кантер, деп,
Жыгылып-кооп темтендеп,
Бели сынган очойуп,
Карачкыдай чочойуп,
Далысынан кан агып,
Кызыл канга кошулуп,
Ак көбүктөп шар агып,
Баш аламан суналып,
Ичегиси чубалып,
Кирпиги араң ирмелип,
Сүйлөй албай тил келип,
Асылдын жолун ачышып,
Ар тарапка качышып,
Айласы кетип коросон,
Аскери чыгып бөлүнүп,
Сап-сап болуп жардашып,
Колуна мылтык кармашып,

Жамгырдай кылып жаа тартып,
 Мөндүрдөй кылып ок атып,
 Жебенин огу зыркырап,
 Кулак жарып чуркурап,
 Асман-жердин ортосу,
 Жалындаган кызыл чок,
 Боздоп учат аткан ок,
 Мунарыктап боз болуп,
 Токтоно албай тоолорго,
 Дирилдек кирди козголуп,
 Кулагы тунуп кайберен,
 Оттой албай топ болуп,
 Тунарык кызыл көрүнүп,
 Шамал чыкса артынан,
 Жер ачылып сөгүлүп,
 Муну көргөн адамзат,
 Кара жандан түңүлүп,
 Батмачык, кескек кырсылдап,
 Уйасын таппай жүгүрүп,
 Ийленип калды жыландар,
 Талкаланды таш бака,
 Топонун көбү тоз болуп,
 Таштын көбү кум болуп,
 Майда-барат дөбөчөк,
 Түзөлүп кетти жоголуп.
 Ушундай заман күндөрдө,
 Уйку көрбөй түндөрдө,
 Күндү күнгө улантып,
 Түндү түнгө улантып,
 Коросондун кошуунун,
 Короодо койдой жуушатып,
 Аттын көбү бош калды,
 Тизгинин салып колуна,
 Чылбырларын сүйрөшүп,
 Бир түн, эки күн болду,
 Коросондун кошууну,
 Качып калды дүрбөшүп.
 - Жедигер менен коросон,
 Катары менен суладың,
 Минген атка токтобой,
 Томолонуп куладың,
 Испандын эли кармагын,
 Кайда кеткен уйатың?!
 Испандын ханы акырып,
 Кармагын деп бакырып,
 Илебин деген бар эле,
 Өңкөй испан элинде,
 Жарамдуусу ал эле.
 Испандын ханы Сакычак,
 Илебинге кеп айтат:
 - Сенден башка Илебин,
 Бел болор киши менде жок,
 Сен Илебин турганда

Мен Сакычак көөнүм ток.
Чапкан кылыч, тарткан жаа,
Кызыл милте аткан топ,
Тетиги Асыл дегенге,
Дегеле зыйан кылган жок.
Жедигер менен коросон,
Эси жоктой иш кылып,
Каптап кирди урушуп,
Каны акты кырылып.
Коккронсуп туруп албайлы,
Арыды Асыл ал калбай,
Чаалыкты тулпар баса албай.
Эң алдында сен баргын,
Жармачтык кылып баратсаң,
Жанында турчу мен бармын,
Жарканаттай баланын,
Алы канча, кармагын!
Эндебей алы канча, деп,
Заманды, Жоомарт , Буйтуна,
Алардай өлүп калбагын.
Кезектешип жүрбөгүн,
Айабагын билгениң.
Сакычактан кеп угуп,
Илебин кирдди оолугуп,
Асыл менен беттешип,
Калар бекен деми сууп,
Каарданып Илебин,
Катуу кирди белин бууп.
Каары катуу эр экен,
Кайраттуунун бири экен,
Мингени кызыл пил экен,
Кылымда менче жан жок, деп,
Кыйалында жүрчү экен,
Кыйамина келгенде,
Кырк миң колду сүрчү экен,
Илебиндин оорагын,
Кылым түштүк билчү экен,
Жолум үйдөй башы бар,
Жолбун иттей кашы бар,
Көмүрдөн кара бети бар,
Жылтыраган көзү бар.
Маңдайы дөң тултуйуп,
Мурду жалпак былчыйып,
Үстүңкү ээрди кемиреек,
Тиши чыгып ырсыйып,
Кара бойу мунардай,
Бир колу бар чынардай,
Туурасы көтөк тарыган,
Жер дүңгүрөйт каарынан,
Оозунан көбүк чачылып,
Төбөсү түшкөн көр өндүү,
Үңүрөйүп ачылып,
Азуулары качырап,

Илебин чыкты кызталак,
Маңдай тери бырышып,
Асыл шерди көргөндө,
Куйкалары курушуп,
Доолбасын карс уруп,
Ач бөрүдөй улутуп,
Күүлөп алды найзасын,
Бир сайгандан чыгарбай,
Алып көнгөн канчасын.
Кара бойу далбаңдап,
Кара темир калканы,
Капталында калдаңдап,
Качырып кирди Асылды,
Этектери далбаңдап,
Пилге минип жүрсө да,
Эшек минип алгансып,
Эки буту салбаңдап,
Тайган кууган кийиктей,
Таноолору барбаңдап,
Күзгү кирген букадай,
Туураланып дардаңдап.
Тушуна кирип келгенде,
Атасы Манас кара көк,
Андан кайдан жазганат.
Манастап бала бакырып,
Алдындагы Майтору,
Кош кулагын жапырып,
Араандай оозу ачылып,
Аркасынан чыккан чаң,
Жөө тумандай жазылып,
Баатыр Асыл жөнөдү,
Илебинди качырып,
Асылды көрүп түрпөтүн,
Тоодой болгон Илебин,
Эми калды шашылып.
Найзаларын кагышып,
Бир беттешип алышып,
Кайра кирди беттешип,
Бак-таалайга салышып.
Карап көрсө Асылдын,
Кара бойу каруу-күч,
Тулку бойу туура күч,
Турушун баары күч,
Тутушканын кылган түз.
Беттешип бенде жеңгисиз,
Бейажал бенде келгисиз,
Байкап көрүп Илебин,
Акылынан адашып,
Артык туулган Асылга,
Ажалы жетип жанашып,
Жана кирди бул экөө,
Өлөөр жагын самашып.
Аманат жалгыз бир жанды,

Кылга байлап таштады,
 Илбеиндин найзасын,
 Кагып ийип эр Асыл,
 Ана-мына дегинче,
 Айта-буйта кылгынча,
 Камбыл тууган кара көк,
 Илебинди камынтпай,
 Алтымыш койуп жиберди,
 Машыгып кеткен Майтору,
 Ылаачындай имерди.
 Колуна жарак алдырбай,
 Көз ачырбай эр неме,
 Күркүрөтүп урганда,
 Мен-менсинген Илебин,
 Эси кетип элейип,
 Эси оогандай делдейип,
 Карап турат калдайып,
 Мыдыр этер ал калбай,
 Чыкпагандан жан калып,
 Ачып көзүн каранып,
 Алдыңкы ээрдин жаланып,
 Жан ачыган Илебин,
 Колуна найза карманып,
 Томпойтуп пилин жылдырып,
 Испандан ураан кыйкырып,
 Найзасын күүлөп алганда,
 Манастын уулу чунактын,
 Кармай калды шайтаны,
 Кай кылыгын айталы,
 Илебинге сайдырбай,
 Кагып ийди найзаны.
 Сыргактан калган Сырнайза,
 Кайра жанбайт таш сайса.
 Жыгачка сайса, таш тешкен,
 Көөдөнгө сайса баш кеткен,
 Баатырдан калган найзаны,
 Күүлөп бала сунганы,
 Күүсүнөн кулак тунганы.
 Туулганын чети деп,
 Ээктин алды беги деп,
 Кырынан келип муштады.
 Найзанын учу жеткени,
 Ар жаккы кулак түбүнөн,
 Найзанын учу жылт деди.
 Ээрден көчүк бултайды,
 Үзөңгүдөн бут тайды,
 Пилден ооп кыйшайды,
 Жер тайанып жыгылды,
 Топого башы тыгылды,
 Өкүмсүгөн Илебин,
 Бу да көрдү өлүмдү.
 Ат көтөрбөй пил минген,
 Илебинди өлтүрдү,

Асыл эрди көрдүңбү?
Испандын эли бириндеп,
Этектери дирилдеп,
Жалдырашып турганы.
Кайра айланып Асыл шер,
Илебин минген чоң пилге
Качырып кылыч урганы,
Кылыч тийген кызыл пил,
Бук деп албай жан берди,
Бүдөөгө келбей өлгөнү,
Бутун серпе албады,
Жоон мойундун түбүнөн,
Таарый чаап салганы.
Илебин минген пил өлдү,
Коросон, испан, жедигер,
Карап туруп көргөнү.
Буйрук берип Сакычак,
Букара аскер жөнөдү.
Коросон менен жедигер,
Кордук көргөн эл калды.
Испандан келген кара аскер,
Санаты отуз эки миң,
Сакычак баштап барганы,
Баатырсынып Сакычак,
Качырып найза салганы.
Бала жолборс эрениң,
Баш калкалап калабы?
Келе жатат Сакычак,
Сакалы келет чоң кучак,
Найзасынын учунан,
Жалындаган от чыгат.
Атын санга салыптыр,
Мингени тору тобурчак,
Шамалдай чуркап алыптыр,
Майтору менен жол тосуп,
Асыл шер тура калыптыр.
Бала туруп кеменгер,
Ааламдан ашкан айлагер,
Ал Манастын тукуму,
Ар кандай айтса эп келер,
Эки баатыр бет келди,
Каңк-кунк этип найзалар,
Кагылыша кеткени.
Ээ бербей тору тобурчак,
Өтө берди алдына.
Кыйынсыган Сакычак,
Баатырдын кирди кыйырына.
Майтору оозун имерди,
Оңолгуча Сакычак,
Ойротто жок жаш Асыл,
Калкандын алды чети, деп,
Айдалынын бети, деп,
Баатырың найза урганы,

Асыл сайган оңобу?
Жыгылбай аман болобу?
Тобурчакка токтобой,
Томолонуп торойду,
Чарайнасы чатырап,
Тоскоолдук кылбай жарылды,
Тоодой болгон Сакычак,
Агып каны жайылды.
Карчыгадан шамдагай,
Камбыл туулган кайран эр,
Сомо темир, сом балта,
Сомдоп соккон айбалта
Чокуга койуп өттү эле,
Түтөнгөн сайын түтөгөн,
Түптүү Манас тукуму,
Буларга бенде түтпөгөн.
Өлгөн сайын өөрчүгөн,
Өткүр Манас тукуму,
Өчөшүп бенде түтпөгөн,
Өчөшүп келип буларга,
Өжөрдөн канча дөө өлгөн.
Өлүп кеткен нечен дөө,
Түптүү чынар көтөргөн,
Илебин менен Сакычак,
Булардай канча эр өлгөн,
Кагылышкан капташта,
Кара аскер эмес, хан өлгөн,
Белсенип найза өнөргөн,
Мелтиреп зоодой көгөргөн,
Мен-мен деген эр өлгөн.
Тукумунан Манастын,
Сегиз миң жыл жашаган,
Сыйкырдан Жүйрүн дөө өлгөн,
Дөөлөр басып жеңбеген,
Эки аяктуу бендени,
Дегеле алы келбеген,
Темир кийген эр өлгөн,
Тебишип канча жан өлгөн.
Заманды, Жоомарт, Буйтуна,
Илебин менен Сакычак,
Кантип амал кыла алат,
Ажал турса жакалап,
Өлбөй кандай кала алат?
Испандыктын ханы өлдү,
Ишенип келген Илебин,
Эң алдында ал өлдү,
Испандыктын элдери,
Бурулбастан жөнөдү.
Муну мындай таштайлы,
Кирген жерде Таласка
Кырылыштан баштайлы.

ТАЛАСКА БАШ БАККАНДАГЫ КЫРГЫН

Жедигердин Каракөз,
Коросондун Салаасы,
Кеңеш кылып алышты,
Испандыкты кетирбей,
Испандыктын элине,
Арага элчи салышты:
- Ханы өлдү Сакычак,
Хан көтөрсүн бирөөнү.
Сакычакты баргын деп
Айтканы жок бир киши,
Хан туруп чыгып какчаңдап,
Ырас болду өлгөнү.
Арасынан шыйгарып,
Хан көтөрсүн бирөөнү.
Качып берсе калың эл,
Менден коркуп качты, деп,
Асыл карап турабы?
Адатынча аралап,
Арык койдой кырбайбы?
Азканакей элинди,
Астын-үстүн кылбайбы?
Испандын эли тил алсын,
Кантип Асыл кырбасын,
Кызыл канын агызып,
Кылгылыкты кылбасын?
Барбаса Асыл аркаңдан,
Жедигер менен коросон,
Хан Каракөз, Салаадан,
Биз айтабыз күбөлүк,
Ким болсо хан испанга,
Элге да болсун түбөлүк,
Кол кармашып үч улук,
Көкбөрүгө кошулуп,
Түбөлүк доор сүрөлүк,
Эли кимди көтөрсө,
Бүткүл испан элине,
Ханы ошол түбөлүк.
Испандын эли турушуп,
Элчинин кебин угушуп:
- Хан Каракөз, Салаанын,
Акылы терең турбайбы,
Бизди кантип кетирсин,
Тээтиги Асыл кырбайбы,
Коросон менен жедигер,
Как ошондой кылбайбы.
Коросон менен жедигер,
Кырылып көбү түгөндү,
Кызыл кан агып жошулду,
Кыйаматка кошулду,
Кырдырып колун түгөтүп,
Хан Каракөз, Салаалар,
Кабагын бүркөп түнөрдү,

Мындан турган биз өлүп,
 Испанда жаткан эл өлүп,
 Эки тарап тең өлүп,
 Өлүп атып түгөнүп,
 Жылма болуп калбайлы,
 Арабыздан бир киши,
 Хан көтөрүп шайлайлы.
 Тете деген бар эле,
 Илебинди теңсинтпей,
 Эрмин деген ал эле,
 Чогулушуп күдүндөп,
 Хан көтөрдү аны эле.
 Хан болуп Тете кубанып,
 Кынына батпай дууланып,
 Дүркүрөп испан чубашып,
 Жедигер менен коросон,
 Кошулушту түз барып.
 Жедигердин Каракөз,
 Коросондун Салаасы,
 Испандан Тете кошулуп,
 Асыл менен алышып,
 Каны агып жошулуп,
 Заманды, Жоомарт, Буйтуна,
 Хан Сакычак, Илебин –
 Беш баатыр өлүп мултуйуп,
 Көкбөрүтө кошулду,
 Кылмышкер болуп култуйуп,
 Олтурган экен Көкбөрү,
 Көгөрүп бети тултуйуп,
 Кабагын ачпай бүркөлүп,
 Кар жаачу күндөй чүмкөлүп,
 Каракөз айтат ошондо,
 Кара жанга күч келип:
 - Сен Көкбөрү, болголу,
 Далай иштин болгону,
 Сенин айткан кебиңди,
 Коросон, испан, жедигер,
 Моңгул, маңгыт элдери,
 Бузган киши болбоду.
 Барабыз дедиң кыргызга,
 Басташып келип бул журтка,
 Баатырдын көбү жоголду,
 Кыргыздан Асыл он беште,
 Тең келген киши болбоду,
 Келсин депсиң келатсак,
 Асылбача жолдо экен,
 Теңине алып койбоду.
 Теңсинбесе бир бала,
 Курушту куйка терибиз,
 Үрпөйдү төбө чачыбыз,
 Ачууландык баарыбыз,
 Бир жанга кантип ал келбейт,
 Чогулушсак баарыбыз,

Деген ойло кумсардык,
Байрак тиктеп туу сайдык,
Найза күүлөп төш жайдык,
Биз көпчүлүк , ал жалгыз,
Канат керип дагдайдык.
Чогуу туруп үч урук,
Чокчондодук урушуп,
Соот-тонду жыртышып,
Найзанын учун түйрүлтүп,
Балтанын сыртын баткалап,
Кылычтын мизин кетилтип,
Ат олонун бекитип,
Айанбай салдык урушту.
Заманды, Жоомарт, Буйтуна,
Бирден-бирден мушташты,
Дөөкүрсүгөн эрлерди,
Кыргыздын Асыл баласы,
Кара жерди жыттатты,
Илебин менен Сакычак –
Экөөнү катар сулатты,
Беттешип чыккан ким болсо,
Тоо да болсо кулатты,
Тобу менен сулатты.
Каптап кирдик өчөшүп,
Аз өлбөдү, көп өлдү,
Кала жаздык түгөнүп.
Илебин менен Сакычак,
Катар өлүп кеткенде,
Испандын колу турбастан,
Жөнөп берди дүрбөшүп,
Хансыз калган караандар,
Атайын киши жыйдырып,
Хан көтөрдүк Тетени,
Анан келдик алдыңа,
Бурулуп киши кетпеди.
Бизден мурун карааны,
Сен кийипсиң, Көкбөрү,
Асыл өндүү адамды,
Бизден мурун ким көрдү.
Жан бүткөндөн жан алган,
Өз-жат дебей жалмаган,
Жалаңгыч сарык атанган,
Кененим бекер калыптыр.
Уулдун уулу Асыл дейт,
Улутун ошол алыптыр.
Он төртүндө Сейитим,
Кең Керкитке барган, дейт.
Кара дөөнү какшатып,
Жадыкөй катын, төрт уулун,
Катары менен сулатып,
Бөлүп берип мал-пулун,
Керкиттин элин кубантып,
Кызын алып Кылжыке,

Сулайматты жубантып,
Көк күмбөздү талкалап,
Жан жүрбөстүн Кызылкум,
Урушка чыгып чалкалап,
Жети дөөнүн баласын,
Түгөтө кырып кан жалап.
Сулайматты жоготуп,
Балыкчыны хан шайлап,
Жети баштуу желмогуз,
Жолбун иттей аны айдап,
Өткөн экен Сейитим.
Анын уул Асылдын,
Өзүң көрдүң бар ишин,
Ага кылар амалың,
Эми кандай бар ишиң?
Деп Каракөз айтканда,
Күрс дегинче жөтөлүп,
Көкбөрү башын көтөрүп:
- Тете, Салаа, Каракөз,
Сурасаңар менден сөз,
Бир чатырда турабыз,
Жоголушуп бетме-бет,
Кек алар болсоң кыргыздан,
Кезеги мунун келген кез.
Түрк уулунун баарысын,
Чогултуп Манас бийлептир,
Түбүбүз бирге алаш, деп,
Манастын уулу Семетей,
Ак калпак кыргыз деп келди,
Атабады алаш деп,
Айчүрөктү талашып,
Жедигерди кыйратты,
Чакырып ураан Манас деп,
Семетейден бер жакка,
Өзбек менен казакты,
Таманынан жөлөдү,
Жедигер, тажик, түркмөндү,
Киши ордуна көрбөдү,
Түрк уулунун ичинен,
Тонгустун тогуз тукумун,
Өз жагына бөлгөнү,
Чавшен, жапан ыраакта,
Алар колго келбеди,
Моңгул, манжу эки урук,
Бөлгөнүнө көнбөдү,
Кененимдин колунан,
Моңгул, тажик, маңгыттан,
Баш көтөргөн көп өлдү.
Сейтек менен Кененим,
Жедигер, сени кул кылды,
Толтой менен Кыйазды,
Катары менен сулатып,
Башыңа каран түн кылды.

Өзүңдө киши жоксунтуп,
 Таластан сага хан кылды,
 Тажиктен чыккан Көкбөрү,
 Как ошого ар кылды.
 Коросон, испан, жедигер,
 Моңгул, маңгыт, тажикти,
 Чогултуп сени жам кылды,
 Кошулдун деп монгулга,
 Коросон, испан, тажикти,
 Баш көтөртпөйт Кененим,
 Маанайын элден пас кылды.
 Коросондун Дабытай,
 Испандакы Ачакан,
 Тажиктердин Темирбек,
 Коктукатта хан Чыктей,
 Куландын сары сайында,
 Козголбой жаткан үч моңгул,
 Калдагай кулак Чойун алп,
 Жез киндиктүү Кыкымат,
 Темир тондуу Шалкымат,
 Адам жеңгис баары алп,
 Кол салдың деп кыргызга,
 Жалаңгыч сарык Кененим,
 Баарынын канын агызса,
 Алты урук келсек чогулуп,
 Эми неге келдиң, деп,
 Теңдик кепке келбесе,
 Тентек уулу Асылды,
 Күүлөп бизге жиберсе,
 Карың казык болгуча,
 Башың жастык болгунча,
 Кан төгүшүп урушуп,
 Теңешели кыргызга.
 Темирбек атам өлгөндө,
 Жаш экемин ал чакта,
 Мени кандай жөн койгон?
 Кандай жерден шар алса,
 Бир кедейди баш кылса,
 Хан болуп кедей эл бийлеп,
 Касиет кантип токтосун?
 Багдатты жөөт кысканда,
 Барып калып кененим,
 Жөөттүн элин жүдөтүп,
 Далай алым төлөтүп,
 Төрт жаштакы баланы,
 Бааша койуп кетиптир,
 Бала бааша атанып,
 Ал муратка жетиптир.
 Иран менен Багдаттык,
 Көз каранды болуптур,
 Жеңилгенге жөлөк деп,
 Калыс атка конуптур.
 Жашырбай чынды айтканда,

Тенимде жаным бар чакта,
Рахымым келер жерим жок,
Кыргыз деген бул журтка!
Алты уруктун элибиз,
Алты орунда жерибиз,
Албай кантип койобуз,
Аласыз болсо кебибиз.
Азгашпаса пейлибиз,
Тарыхы толду кыргыздын,
Алдырбайбыз эми биз!
Моңгулга кабар салабыз,
Жаңылап киши алабыз,
Маңгыттан келет хан Калдык,
Атасындай эр болсо,
Андан пайда табабыз,
Коросон, испан, тажиктер,
Өзүбүз карап турабыз.
Ар канча мыкты болсо да,
Асыл өзү жаш бала,
Кененим кайрат кылалбайт,
Көз кызарып карганда,
Не да болсо көрөлүк,
Жумуру баш бир жанга.
Карсылдашып көрөбүз,
Ажал жетсе урушпай,
Жатсак да үйдө өлөбүз.
Батыш менен чыгыштын,
Баары душман кыргызга,
Ооган менен индиден,
Андан кабар сурайбыз,
Алыбыз келбей баратса,
Кытай кылбайт жардамды,
Беш Бейжиндин калаасын,
Тартып алган Коңурбай,
Себеби менен Манастын.
Арандан зорго колго алды,
Уссундун эли урумда,
Беребиз кабар ушуга,
Калбай баары бүт келет,
Бизден кабар укканда.
Манас айдап жиберген,
Которуп ордун башкага,
Эки ингендин бойунда,
Эркин ойноп жатканда.
Керкиттин эли келе албайт,
Эл башкарган башканы,
Авазири балбаны,
Баары кыргыз тарабы.
Андан ары ат жетпейт,
Ат жетсе да эл келбейт.
Жети дөөнүн элинде,
Эл башкара калбаган,
Баарын кыргыз жалмаган,

Кыргызды жеңбей калбайбыз,
 Белиңди бекем байласаң.
 Деп Көкбөрү күркүрөп,
 Таласты карай чубагын,
 Аттангын, деп дүркүрөп,
 Көкбөрү жарлык кылганда,
 Асылдан коркуп жазганып,
 Таласка аскер барганга,
 Таласка барсак өлдүк, деп,
 Барбасак кордук көрдүк, деп,
 Ажал жетпей өлдүк, деп,
 Кара аскер жүрөт күбүрөп,
 Мине албай атка кээ бири,
 Тушалып буту бүжүрөп.
 Көкбөрү жуткуч жол баштап,
 Хан Каракөз кол айдап,
 Жер сойулуп дүңгүрөп,
 Байрактары желбиреп,
 Коросон, испан, тажиктин,
 Чамалаш тили бир экен,
 Баарысынын үстүндө,
 Көкбөрүсү пил экен.
 Маңгыт, калмак тили бир,
 Жедигер тили бир башка,
 Көкбөрү баштап баратып,
 Тарашанын жонунда,
 Капташып калды асылга-
 Кабылан Манас тукуму,
 Кайраты артык ушуга,
 Айчыгы алтын кызыл туу,
 Кырга сайып таштады.
 Кыргыздан чыккан кыраандын,
 Кыйкырыгы таш жарып,
 Жолунан тосо чыкканы,
 Камчысын булгап Көкбөрү,
 Каршы алдынан чапканы,
 Хандан жарлык болгондо,
 Калбай аскер каптады.
 - Тостурганың кал,- деди,
 Тостурбай өтүп кеткениң,
 Таласка кире бар,- деди.
 Таласка барсаң тең бөлүн,
 Коргонго баргын бир бөлүм,
 Күмбөзүнө барамын,
 Колду баштап мен өзүм.
 Коргонго колду киргизбейт,
 Кененим бар коргондо,
 Келген аскер ушул, деп,
 Урушу менен болгондо,
 Мен күмбөздү бузам ошондо.
 Көкбөрү айтты акыл, деп,
 Коросон, испан, жедигер,
 Таласты карап беттеди.

Ашырабы Таласка,
Бала жолборс жеткени,
Бар кайратын ашырып,
Манастап ураан чакырып,
Желегин жерге жапырып,
Жетик тууган эр неме,
Бек кайгырып ачынып,
Аралап асыл киргенде,
Жүрөгү өлгөн нечен жол,
Жедигер, испан, коросон,
Жайнай берди чачылып,
Арасы ачык коо болду,
Ат буйдалбас жол болду,
Найзага утур келгени,
Жер жастанып жоголду.
Жайнап кошуун бөлүндү,
Манастын уулу Жайдары,
Алтын айдар жаш Асыл,
Ал жалаңгыч көрүндү.
Капташып калган бенденин,
Каны агып төгүлдү.
Тарашанын белинен,
Такыр бирин ашырбай,
Койгону жок кайран эр,
Чандандын шорун катырбай.
Шап-шап кылып бөлүнтүп,
Көзүнүн жашын төгүлтүп,
Найзанын учу жеткендин,
Кабыргасын сөгүлтүп,
Тобу менен сулатып,
Дөмөөр баштай томпойтуп,
Башы жок жаткан киши көп,
Мойундарын чолойтуп.
Арка жагын карабай,
Качты баары дүрдүгүп,
Баш аламан чуулдап,
Кетип барат сүрдүгүп,
Аркадан чаңы түрүлүп,
Күрөгөндөй сүрүлүп,
Коросон, испан, жедигер,
Тажик менен калмакка,
Качып барып биригип,
Булар качып келгенде,
Көкбөрү калды теригип:
- Тете, Салаа, Каракөз,
Аркаңан айың айтпаймын,
Бетиңе айтам көзмө-көз,
Үч улук катар турупсуң,
Бир жандан качып уйалбай,
Жалдырап карап турушуң,
Болбогон ушул ишиңер,
Аркаңда колбуп токсон миң,
Айдап жүргөн кишиңер,

Бир кишиден жазганып,
 Кайтып келдик дедиңер,
 Бул айткан кандай кебиңер?
 Кебиңерди ит уксун,
 Ит укпаса ким уксун!
 Дөнө баатыр сен элең,
 Белге таңуу эр элең,
 Кыйналып калган күндөрдө,
 Кызмат кылар дээр элем.
 Тилимди алып сен баргын,
 Алың келбей баратса,
 Аркаңдан кирчү мен бармын.
 Ана-мына дедирбей,
 Ачып көздү жумгунча,
 Байлап келгин сен эле,
 Мурун өлгөн баатырлар,
 Сага качан те эле?
 Көкбөрүдөн кеп угуп,
 Артык балбан деп угуп,
 Эми байлап келем, деп,
 Дөнө кирди оолугуп.
 Бастыра түшүп токтолуп,
 Аркасын карап чокчойуп:
 - Ой, Көкбөрү, Көкбөрү,
 Эркине койсом Асылды,
 Эси жоктон көпкөнү.
 Сакадай карчап ыргытып,
 Саргартып айдап келемби?
 Кежирлик кылып баспаса,
 Кесип башын келемби?
 Ээрдин тешип сүйрөтүп,
 Же бүтүн алып келемби?
 Ачык айтчы Көкбөрү,
 Алып келер жолумду,
 Же чачынан кармап шылайтып,
 Кан кылбастан колумду?
 Көөдөктүн угуп айтканын,
 Көкбөрү көөп жатканын:
 - Жалган айтпай чын айтың,
 Барганың деп мен айттым.
 Кандай кылсаң андай кыл,
 Эрдикти Дөнө карматкын,
 Көкбөрүдөн кеп угуп,
 Күүлөгөн кепти бүт угуп,
 Өзүнчө сүйлөп күдүрөп,
 Оозунан чыгып ак көбүк,
 Күркүрөп Дөнө жөнөндү,
 Келе жаткан калмактын,
 Караанын Асыл көргөнү.
 Майтору минип болкойуп,
 Сырнайза колдо койкойуп,
 Он бештеги жаш бала,
 Опол тоодой зоңкойуп,

Арбак конуп шанданып,
Көргөн бенде таңданып,
Ондон жыйырма кулжа бар,
Эки жакта чаң салып,
Майторунун артында,
Созулуп чыккан чаң калып,
Келе жатат жаш арстан,
Азуусу айга бүлөнүп,
Жат душмандын көзүнө,
Ажыдаардай сүрдөнүп,
Көзүнөн оту жылтылдап,
Алгыр бүркүт төрдөнүп,
Ач арстандай чамынып,
Алдында минген Майтору,
Оозунан чыккан ак көбүк,
Омууроого чачылып,
Кош кулагын жапырып,
Араандай оозу ачылып,
Жаалысы келип жүзүнө,
Манастап ураан чакырып,
Асылга Дөнөн бет келди,
Дөнө ойунда баланы,
Аңтара сайам, деп келди.
Күркүрөгөн күч менен,
Жан алуучу түс менен,
Беттешип найза сайышты,
Сайдырбастан кагышты,
Машы чыккан андестер,
Кең майданда табышты.
Оролуп найза сайышып,
Оң-тетири салышып,
Жан айабай жабышып,
Туулгага балта чак этсе,
Көөдөнгө найза так этип,
Кылычтын баары кыйрады,
Кылымдан чыккан кыйындар,
Чыркыратып бир жанды,
Кылга байлап таштады,
Кыйын уруш башталды,
Дөнө өөдө көрүндү,
Заманды баатыр баш болуп,
Өлгөн мурун баштакы.
Кыйамына келтирип,
Кызыталак бул калмак,
Карчыганын балык эт,
Качырып найза сайганы.
Найзанын учу жеткени,
Карчыганын балык эт,
Карыш кирип кеткени.
Кан куйулду жыбырап
Майторунун сооруга,
Камчы саптай куйулат.
Асыл минген Майтору,

Айбандан эстүү жаныбар
 Асылга найза жеткенде,
 Октос берип ыргыштап,
 Өксүтө берип кеткенде,
 Суурулуп найза калганы.
 Майтору октос бербесе,
 Жыгылып кала тас калды.
 Соорудан аккан кызыл кан,
 Көзү көрүп эр Асыл,
 Намыстанды абыдан:
 “Атам Манас эр болсо,
 Мени арбак урат го,
 Айбатым мындан кем болсо!”
 Канбасар деген дары бар,
 Жан калтада дапдайар.
 Дарыны алып колуна,
 Жалап алды тил менен,
 Кан куйулган жараны,
 Сыйпап алды кол менен,
 Оозу тийип, тил татып
 Колу тийип жарага,
 Кан кургады так катып.
 “Арбагы айкөл жар болсо,
 Канчасы чыкса жекеге,
 Бөлүнгөнүн чекеге,
 Айтканым жалган болбосо,
 Кетирбейин дегеле”
 Аңгычакты болбоду,
 Мыктысып Дөнө келди эле,
 Өзү ооп түшөт, деп,
 Карап турган кеп эле,
 Айнектей көзү чачырап,
 Ачуусуна чыдабай,
 Дөнөнүн тиши качырап:
 - Чын ачуум келди, Дөнө мен,
 Өлөсүң Асыл эми сен,
 Найзага илип көтөрүп,
 Алып кетем сени мен!
 Качырып кирди кызыталак,
 Оозунан жалын от жанат,
 Манастын уулу жаш Асыл,
 Андан кайдан жазганат.
 Качырышты эки дөө,
 Өтө сонун көрөргө,
 Баатыр шер кылды кайратты,
 Тоодой болгон Дөнөнү,
 Найзага илип жөнөргө.
 Ал Дөнөнүн найзасын,
 Сайдырбай кагып жиберип,
 Ылаачындай Асыл шер,
 Кайта тийди имерип.
 Манас, Манас, Манас! деп,
 Баатыр ураан чакырып,

Бардап үнүн бакырып,
Кый сүбөөгө найзасын,
Уруп өттү качырып,
Катуу урган найзаны,
Дөнө тийген үстүнө,
Кабаттап темир канчаны,
Ал Сыргактын найзасы,
Тепчип өттү анчаны,
Аңтарып аттан түшүрдү,
Орто тоодой барчаны.
Тажиктердин ичинде,
Күпүлдөгөн Көкбөрү,
Көрсөтөмүн өнөр деп,
Дүпүлдөгөн Көкбөрү,
Дөнөгө айткан кеп менен,
Бөлүнүп элден жөнөдү.
Бастырып жөнөй берерде
Бала жолборс Асылга,
Басташып барып тийерде,
Тажиктердин элинде,
Атынек деген бар эле,
Эл карыткан чал эле,
Ат арбытып жол жүрүп,
Жер арыткан чал эле,
Шыйпаңдатып көк атын,
Көкбөрүгө барды эле:
- Ой, Көкбөрү, жанымсың,
Калың тажик ханысың,
Элиң тажик турмайлык,
Коросон, испан, каңгайды,
Башкарыпсың баарысын.
Бас десең басып атышат,
Тур десең туруп жатышат,
Улуу-кичүү ушул журт,
Оозунду сенин карашат,
Башкарышың бул элди,
Балам, сага жарашат,
Маңдайдагы багыңды,
Кимдер сенден талашат.
Сен барбагын тил алсаң,
Баш байланып канжалайт,
Тээ Манастын уулу кызталак.
Сенин көзүң жоголсо,
Акылын сендей ким билет?
Ээси жок калган биздин эл,
Ээсин таппай сандалат.
Ар кайда тарап жоголот,
Элин таппай самсалап.
Коросон, испан, каңгайлык,
Айбатыңдан жазганат,
Сенин көзүң жумулса,
Мына бу турган тажикти,
Талап алып түз кылат,

Өздөрү мында келгенин,
Биздин элге күч кылат.
Тилимди алсаң Көкбөрү,
Ат арытып минген деп,
Тон тоздуруп кийген деп,
Көп жашаган кары деп,
Карынын сөзүн укканга,
Катырган сары барпы деп,
Коркуп калган кептенбей,
Койгулашкын качырып.
Күндү күнгө улабай,
Түндү түнгө улабай,
Жаныңды кыйнап бурчултпай,
Ок өтпөс тонун жыртылтпай,
Буулумунду кырчылтпай,
Бура тартып ыгын таап,
Белги берип аскерге,
Каптатып ийип Асылды,
Чыга бергин бир четке,
Душманды мактап жатат деп,
Сен албагын көөнүнө,
Манастын укум-тукумун,
Төгөрөктүн төрт бурчу,
Төбөлөшүп салышып,
Жеңгени жок эмгиче,
Амал менен туралы,
Саламаттын хан Калдык,
Таңгут, маңгыт, тыргооттор,
Калдайып мында келгинче,
Өлгүнчөктү Саламат,
Урпагына Манастын,
Жакын болду санаалаш.
Жалаңгыч сарык Кененим,
Батыш менен чыгыштан,
Баш көтөргөн ким болсо,
Түгөтө кырып олжо алды,
Саламат анда тең алды,
Хан Калдыктын колунда,
Адам өлчөп билгисиз,
Ар түрдүү бар жарагы.
Түбү хандын тукуму,
Бойунда тоодой талабы,
Асыл менен курбалдаш,
Хан Калдыкты салалы,
Деп Атынек айтканда,
Арамзаада Көкбөрү,
Ичинде ойлоп акыл , деп,
Айтканы жок, макул, деп,
Акырайа бир тиктеп,
Калжырабай нары тур, деп,
Өрттөй көзү кызарып,
Өпкөдөй бети бышаарып.
Өрдөктөй мойну узарып,

Өткүр миз найза карманып,
Өрттөгөн арча беттенип,
Төбө чачы тиктенип,
Белин бектеп курчанып,
Теңдиги кетип колунан,
Деги жаман муңканып,
Сом темирин артынып,
Чарайнасын тартынып,
Туулгасын көмөрүп,
Намысы үчүн көгөрүп,
Жонунда калкан темирден,
Кара бойу кем эмес,
Орто- карта сеңирден,
Толук кези отуз жаш,
Кутурган иттей элирген.
Кыл муруту бириндеп,
Кирген нардай күркүрөп,
Кейпин көргөн адамдын,
Бүткөн бойу дүркүрөп,
Аркасынан чаң калып,
Ач бөрүдөй жаланып,
Жан айабай качырды,
Манастын уулу жаш Асыл,
Андан кайдан шашылды:
- Сен, Көкбөрү, мен Асыл,
Жандан тойсоң, кел, баатыр!
Манастап ураан чакырып,
Бу да кирди качырып,
Өзү жалгыз душман көп,
Ичи жаман ачынып.
Эки бала бет келди,
Он бештеги Асылды,
Өз ойунда Көкбөрү,
Оодара сайам деп келди.
Жан айабай сайышты,
Найзаларын сайдырбай,
Каңкылдатып кагышты.
Колтуктарын чойушуп,
Айбалта менен койушуп,
Кылычты кындан суурушуп,
Жан кыйнашып урушуп,
Олпокторун булушуп,
Үзүп-жулкуп жыртышып,
Үзүлгөнүн ыргытып,
Бар сайманын иштетип,
Ээрдин кесе тиштешип,
Алаканга түкүрүп,
Кар жанга күч келип,
Кара бойдон аккан тер,
Саздак жердей чылпылдап,
Ылайланып топурак,
Ат алдында былчылдап,
Титирек кирди Көкбөрү,

Бүткөн бойу кылчылдап,
 Өзөгүнөн от жанып,
 Ооруп сөөгү зырпылдап,
 Кара баскан немедей,
 Азуулары кыйчылдап,
 Тура албай калды Көкбөрү,
 Асыл менен тең чыдап,
 Канча кыйал-ой, санаа,
 Акылга келди ошол чак:
 “Бир суранып көрөйүн,
 Андан нөөмөт бербесе,
 Каптатып ийип аскерди,
 Качып мындан жөнөйүн,
 Тирүүлүгүм канымет”,
 Деп ойлонуп кара нээт:
 - Баатыр Асыл, кеп айтам,
 Кебиме кулак сала алсаң,
 Айткан кепке көнө алсаң,
 Канча күндөн бер жакка,
 Карчашта жүрүп калганда,
 Кардым ачып кайышып,
 Кабырга сөөгүм майышып,
 Сени менен тең жүрөр,
 Калбады алым алышып,
 Чыдаар алым калган жок,
 Карчылдашып салышып.
 Уруксат бер сен мага,
 Тамактанып келейин,
 Тамактанып келгенде,
 Сайдырып койсом мен сага,
 Армандуу калдым дебейин.
 Деп Көкбөрү айтканда,
 Баатыр туулган эр Асыл:
 - Көкбөрү барсаң бар, - деди,
 Так үч күнү күйөмүн,
 Так үч күндө келбесең,
 Карарып жаткан кошуунга –
 Беш уруктун тобуна,
 Мен аралап киремин,
 Бабам Манас шер турса,
 Мен мактанар эрлерден,
 Семетей менен Сейтек –
 Эки баатыр тең турса,
 Эр Кененим тирүү бар,
 Бенде эмес баатырдан,
 Жүйрүн дөөлөр кем турса,
 Жору куйрук Кызыл алп,
 Карала атчан Калыбек,
 Катардакы жети дөө,
 Айтумуш, Чынгыш, эки хан,
 Баарынын алы келбеген,
 Кененимден Сейитим,
 Кашкайя жалгыз эр экен.

Сулаймат кылып кастыкты,
Кара дөө менен көк күмбөз,
Адамдын алы түк келбес,
Карадөө каны чачылды,
Сыйкырлуу күмбөз ачылды,
Жан жүрбөстөн Кызылкум,
Адамы жок , суусу жок,
Арамзада Сулаймат
Азгырып жолго салганда,
Жетик калча баш болуп,
Жети дөөнүн тукуму,
Жете келип асылды,
Жетик туулган эр Сейит,
Качан андан шашылды?
Ажал алып жакадан,
Айдап келген жети иттин,
Каны кумда чачылды,
Сулаймат ишин бүтүрдү,
Минген тактан түшүрдү.
Атасын Кара дөө жеген,
Абылды такка мингизди,
Жетилбай менен Көкбука,
Тилегин колго тийгизди,
Сейиттен эгизбиз,
Телегейи тегизбиз,
Атаң Темирбек болсо,
Болжолдуу күнү келиңиз,
Адам алдап, сөз танып,
Алдамак болсоң, Көкбөрү,
Анда өзүң билиңиз.
Коросон, испан, каңгайлык,
Жедигер, тажик турасың,
Хан Калдык келип калар деп,
Үч күндүк сурап уруксат,
Ошол го сенин кыйасың?
Айткандан тансаң тайгактап,
Айлаң кетсе да бир күн,
Анда кандай кыласың?
Көкбөрү, барсаң, барып кел,
Деп айтканда Асыл шер,
Тажиктердин Көкбөрү,
Жүрүп кетти келем деп,
Көкбөрүнүн ойуна,
Жолдо түштү далай кеп:
“Канкор Манас элине,
Катышыпмын бекер, - деп,
Жалганы жок баары чын,
Асыл айтып өткөн кеп.
Жан бүткөндөн жан алган,
Жалаңгыч сарык атанган,
Кененим бүтүн бар турса,
Он бештеги Асылдын,
Кылган иши бул турса,

Жан койбойт го кыргыздар,
 Жамандыкка бет бурса.
 Үч күн өтөт эми эле,
 Келбей койсом жекеге,
 Айткан сөзүм бузулса.
 Келип калса хан Калдык,
 Жалганы болбойт сөзүмдө,
 Жекени берем өзүнө,
 Баш кошкондо беш урук,
 Кымыз ичип бабырган,
 Ордо салып короого,
 Чүкө атканда чуулган,
 Аламан өскөн кыргызды,
 Келбей калса хан Калдык,
 Аскерди төрткө бөлбөсөм,
 Алакандай Таласка,
 Ар тараптан кирбесем,
 Астын-үстүн кылбасам,
 Ыракым кылбай кыргызга,
 Жашы менен карысын,
 Айал-эркек - баарысын,
 Как боорунан тилбесем,
 Ойноп жүргөн балдарын,
 Көзөй сайып шилиден,
 Бутактарга илбесем,
 Намысын колдон кетирип,
 Кызы менен келинин,
 Айак асты кылбасам,
 Селпектетип буттарын,
 Акактатып кемпирин,
 Далысын жерге сүрбөсөм,
 Оорактанган коргонун,
 Ойротто жок күмбөзүн
 Өрттөп ийип тынбасам,
 Көкбөрү атым бекер!" - деп.
 Көңүлгө бүгүп далай кеп,
 Келе жатат көкбөрү,
 Өзүнчө сүйлөп күбүрөп,
 Элдер турат ойунда:
 "Кайра тартты Көкбөрү,
 Качкан жери деги жок,
 Асыл менен бүтүшүп,
 Келатабы көөнү ток?"
 Анда ойлойт Атынек:
 "Мен айткамын акыл кеп,
 Намыс кылып Көкбөрү,
 Айткан эмес макул деп.
 Анык шайы кеткенде,
 Асылга алы жетпеске,
 Ачык көзү жеткенде,
 Тамактанып келем, деп.
 Келе жатат бекен,- деп,
 Ойлоп турат Атынек, -

Төрткө бөлүп аскерди,
 Таласка кирер бекен, - деп,
 Болжоп турат Атынек,
 Башын салып шылкыйтып,
 Акыл ойлоп келет, - деп,
 Келип калса хан Калдык,
 Тарашанын кырында,
 Алай-күн өтүп кетет, - деп,
 Аны ойлойт Атынек,-
 Көкбөрү келип эми эле,
 Мага салат кеңешти,
 Мен акылдын кени, -деп,
 Менин тилим албаса,
 Жеңемин деп Асылды,
 Кыла берсе талпаза,
 Өзү өлүп кетет”, деп,
 Көкбөрүнүн акылы,
 Атынектин көзүнө,
 Айнектен тунук жарыйа,
 Болор ишти болжолдоп,
 Ойлоп турат карыйа,
 Калың кошуун аскерге,
 Көкбөрү келди аңгыча,
 Каарданып карарып,
 Кандуу бетке заар салып,
 Жигиттер барып ат алып,
 Алдыга асыл салышты,
 Чай-тамагын көтөрүп,
 Алып келе калышып,
 Куйрук койуп, май койуп,
 Куймак койуп, бал койуп,
 Канык кара чай койуп,
 Бар тапканын тажиктер,
 Көкбөрүгө жай койуп,
 Тайар болуп желдеттер,
 Кызмат кылып калыптыр,
 Көкбөрүгө көрүшүп,
 Каракөз, Тете, Салаалар,
 Булар жетип барышты,
 Көкбөрү менен көрүшүп,
 Жабырашып калышты,
 Жедигердин Каракөз,
 Минтип айтып калышты:
 - Карчалыштык канча күн,
 Асыл жалгыз биз менен,
 Тапатак-беш күн салышты,
 Көкбөрү баатыр сиз менен,
 Кандай жанып келдиңиз,
 Кайсы түрдүү иш менен?
 Томолотту атынан,
 Тоодой болгон Дөнөнү,
 Манастын уулу Асылдай,
 Мындай тыңды ким көрдү?

Ойлоп акыл табалы,
Жекелешип Асылга,
Мойунга албай өлүмдү,
Сизге жакса кебибиз,
Беш баашанын элибиз,
Беттешмекке кыргызга,
Белди байлап келгенбиз,
Беш бөлүнүп киргели,
Беш жеринен эми биз.
Кененим кары, Асыл бир,
Беш жерден кирсек бөлүнүп,
Кыргыздын көөнү болсун кир.
Коргонун колго алалы,
Күмбөзүн чагып салалы,
Тай семизин сойолу,
Баш көтөргөн кыргыздын,
Баарын тиздеп койолу,
Бар дүйнөсүн алалы,
Кетер күнү коргонун,
Өрттөп ийип жаналы,
Деп Каракөз токтолду.
Тажиктердин Көкбөрү,
Түбүнөн бузук арам кул,
Тынч элге салып козголоң,
Коросон менен испанды,
Копурук салып козгогон,
Маңгыт менен калмактан,
Алардан аскер топтогон,
Каракөздү жалдаган,
Жедигер элин айдаган.
Алты уурудан кол алган,
Кененимди өлтүрүп,
Кыргыздын ишин бүтүрүп,
Таласты алам деп келген,
Маңгыттын эли келбеген,
Беш урук мында бар экен,
Хан Каракөз айтканын,
Көкбөрү жуткуч улады,-
- Хан Каракөз айткан кеп,
Кулакка сонун жагымдуу,
Бас десем бастың баарыңар,
Тур десем турдуң ханыңар,
Маңдайга бүткөн багым бу,
Тажиктен башка беш урук,
Ээрчип келдин калдайып,
Булутка минген чагым бу,
Беш бөлүнүп беш улук,
Таласка кылгын чабуулду.
Келип калса хан Калдык,
Белин бекем буунсун,
Кан менен колун жуунсун,
Келбей калса хан Калдык,
Биз койолук олжосун,

Камынгыла, баарыңар,
Убадабыз шол болсун.
Кыргыздын кызы сулуу, деп,
Кылымга кеткен наамы бар,
Таластын жерин алганда,
Манастын тагын алганда,
Бул олтурган улуктар,
Үчтөн сулуу алыңлар,
Кыңшылатып кыздарды,
Кылтылдатып жоргону,
Анан элге барыңар,
Тете, Салаа, Каракөз,
Каңгайлардын Саранжа,
Кабарды менден алыңар.
Көкбөрү менен Каракөз –
Биз коргонго баралы.
Тете, Салаа – экөөңөр,
Өрттөнүп өлгөн Манастын
Күмбөзүнө баргыла,
Каңгайлыктын Саранжа,
Асылды элге жибербей,
Сен болгунуң каргаша.
Кененимге мен бармын,
Каракөз алат коргонду,
Ушундай айтып болжолду,
Бабырышып оозунда,
Таласты алып болгону.
Муну койо турунуз,
Буйактан кепти угуңуз.
Ордонун ханы Орунбай,
Жатканы жок ой кылбай,
Кыргыздан кошуун жыйнады,
Кененимге туйдурбай,
Аты-тонун ылгатты,
Найза сайар кылдатты,
Айбалтага мыктууну,
Чойунбашка шыктууну,
Күрөшсө онду жыкчууну,
Жебени жаага кергенди,
Атканын жазбас мергенди,
Беттешкенин жеңгенди,
Колунан жумуш келгенди,
Басташканын алганды,
Жеңишке чыккан чанданды,
Чалкасынан салганды,
Кең көкүрөк кууш аяк,
Балбан болчу балдарды,
Мындайды элден ылгады,
Санап туруп миңди алды.
Орунбай уккан кабарды,
Элөөсүз жумшап адамды,
Көрүп келген көз менен,
Беш урук эли чогулуп,

Болуп жаткан абалды,
Камдап койуп миң балбан,
Орунбай өзү асталап,
Кененимге барганы,
Уккандарын калтырбай,
Бардлык кебин салганы,
Угуп болуп Кененим:
- Ордонун беги Орунбай,
Орунсуз го бул кебиң?
Сейитимдин Асылды,
Начар бала дебегин,
Айтышыңча душманды,
Толук жүз миң бар дедиң.
Миң баланы алып барып,
Ата-энесин ыйлатып,
Калба таап бербегин.
Эртең күнгө ишенби,
Иштин башы эмеспи,
Тарашанын сыртына,
Өзүм барып келемин,
Чымыркансын чыйралып,
Жардам берем дебегин.
Эл сактап эрди өстүрүп,
Канча көрөт керегин?
Эр болот деп Асылды,
Элим, кыргыз, мактадың,
Куйругуна май төшөп,
Жер бастырбай бакканың,
Жакшыраак го Орунбай,
Убара болбой жатканың.
Калың эл, ойноп жата бер,
Карысам да карпаңдап,
Кененим деген ат менен,
Аркасында мен бармын,
Бекбача бар иниси,
Асыл аман турганда,
Бастырбаймын бир иши,
Ойлонуп айтат Орунбай:
- Ойуман кетпейт Асылбай,
Бир барып көрүп келбесем,
Болбойт менин көөнүм жай,
Уу кылалы миң адам,
Алыстан кабар алалы,
Караанын көрүп жаналы.
Көкүм деген бар эле,
Кирип келе калганы,
Каадасы менен баатырга,
Көкүм кылды саламды:
- Көк жал баатыр Кененим,
Көрүп келдим балаңды,
Алып келдим кабарды.
Он беш ашуун күн болду,
Мен ал жерге баргалы,

Асыл эрдин көзүнө,
Көрсөтпөдүм карамды,
Күндө тыным алдырбай
Түндө чырым алдырбай,
Же чөпкө атын чалдырбай,
Жаман экен Көкбөрү,
Айлакер экен Каракөз,
Жаңылап киши чыгарып,
Кыйнады Асыл баланы.
Элинен тандап эр ылгап,
Чыгып жатат найза ыргап,
Карчап жатат келгенин,
Баатыр Асыл күч чыңдап.
Келген элдин кандарын,
Баарын билдим аларын,
Каңгайдан келген Саранжа,
Жедигердин Каракөз,
Коросондун Тетеси,
Испандан Салаа дегени,
Тажиктердин Көкбөрү,
Өзү чыгып Асылга,
Айанбастан көшөрдү.
Алы келбей акыры,
Жооп алып Асылдан,
Тамактанып келем, деп,
Көп кошуунга жөнөдү.
Из кубалай мен бардым,
Атым Көкүм калмакча,
Бир калмак болуп алганмын,
Кирип-чыгып чатырга,
Кеңеш-кепке канганым.
Саламаттын хан Калдык,
Бүгүн келип калар, дейт,
Келбей калса хан Калдык,
Олжосун толук алар, дейт.
Аскерди бөлдү үч бөлөк,
Тажик менен жедигер,
Сен коргонго бар, деди,
Коросон менен испанды,
Коргон менен күмбөзгө,
Бирине-бирин каттатпай,
Жолун тосуп кал, деди.
Саранжаны сен барып,
(Таш топурак оозуна!)
Айкөл шердин күмбөзүн,
Айоосуз бузуп сал, деди,
Ала тоодой өзүңдү,
Айабаган чал, деди,
Али канча ал, деди,
Тунжур төрө Бекбача,
Түк оозуна кирбеди,
Ак калпак кыргыз көп элди,
Катарга деги илбеди,

Беш бөлүнүп аскерди,
Талашты тепсеп кир, деди,
Саранжаны кошумча,
Асылды элге жеткизбей,
Аласкытып тур, деди,
Менин көргөн-билгеним,
Уксаң, баатыр, бул – деди,
Карбаластап Көкүмдүн,
Келиш жайым ал, - деди,
Угуп туруп Орунбай,
Ачынып жүрөк желдеди.
Кабагын ачып күлбөгөн,
Күлгөнүн киши көрбөгөн,
Карамүртөз Кененим,
Мыйыгында күлгөнү.
Аңгычакты болбоду,
Алар антип жатканда
Жалгызектин Бактыбай,
Айнектей көзү жаркылдап,
Салам айтып киргени.
Саламга алик алгынча,
Аман-соосун билгинче,
Акылы жаштын тунугу,
Алматынын улугу,
Ал казактын уругу,
Музбурчактын тукуму,
Ителгидей баркылдап,
Майлашып бети жылтылдап,
Аккубак кирип келгени,
Бактыбай менен Аккубак,
Жарыша сүйлөп эки жак,
Тура калып Кененим,
Амандашты кучактап,
Ордонун ханы Орунбай,
Конок келип калганда,
Тура алабы кам кылбай,
Ал Көкүмгө Кененим,
Кебин айтат мамындай:
- Жайбаракат жаткыла,
Эчтемеден кам кылбай,
Бузулуп кыргыз кетпесин,
Айтып койгун сен барып,
Угуп калсын Орунбай.
Көкүм барып айтыптыр,
Солк этпей кыргыз жатыптыр,
Кысыр эмди тай сойуп,
Кымызга чайкап бал куйуп,
Дасторкондун бетине,
Канча түрдүү даам койуп,
Конокторго тартыптыр,
Бирге олтуруп Кененим,
Таамды бирге татыптыр.
Бата-дуба кылганда,

Дасторконун жыйганда,
Бактыбай кебин салыптыр:
- Музбурчактын Аккубак,
Жолдо калдык учурап.
Аңгеме-дүкөн кураштык,
Жүргөн жөндү сураштык,
Атбашыдан беш киши,
Келаткамын сизди деп,
Алтымыш нарга дөдөлөп,
Актап күрүч арттырып,
Келайтканмын жесин деп,
Таласка жакын калганда,
Учурады Аккубак,
Келайтыптыр сизди издеп.
Жай келген кишиң мен элем,
Арыз айтып келе жатыптыр,
Жанымдагы Аккубак.
Бактыбай айтты өз кебин,
Эми Аккубак келгенин:
- Алдыңа келдим Аккубак,
башымда мүшкүл иш турат,
Беш айга толуп баратат,
Тура албадым мен чыдап.
Саламаттын хан Калдык,
Айга бүлөп азуусун,
Келип жатты эл камап.
Беттешип көрдүм эки жол,
Алым келбей болдум кор,
Каркыра, Иле казагы,
Чакырсам да барбады,
Сибир жаккы казактан,
Кан ичме Калдык каапырдан,
Атка токтоор калбады,
Беттешип чыккан бендени,
Бирин койбой жалмады,
өтүп кетти казакка,
Маңгыттын салган зардабы,
Алдыңа келдим маана издеп,
Сенден жооп алгалы.
Кайратың артык эр элең,
Алтымыш уруу алашка,
Арка болгон бел элең.
Акылымдан айныдым,
Сексен ашып карыдым,
Баштакыдай азыр жок,
Жаш кездеги калыбым,
Бирге жүрүп алгамын,
Эр Семетей, Күлүстөн, –
Ал экөөнүн таалимин.
Алтайлык казак бузулуп,
Жапандагы Кызылдөө,
Жалгыз көздөө жалаңгыч,
Көкбукачан Мадыкан,

Нескаранын Жубатай,
 Ушандын уулу Усанген,
 Мурадилдин Карагул,-
 Баарын казак кычырып,
 Күрпүлдөктүн бойунда,
 Кан кечишкен ойунда,
 Ошондо элге таанылдым.
 Манас менен бир барып,
 Бээжинден өлдү Музбурчак,
 Атанын жолун кубалап,
 Жакшы –жаман ар иште,
 Семетейдин жанында,
 Бирге болдум Аккубак.
 Айлам кетип карганда,
 Алдыңа келдим арыз айтып,
 Мейлинди салып угуп бак.
 Жүз отуз миң үй саны,
 Дүңгүгөн казак элим бар,
 Мал-пул сурап жүрбөймүн,
 Эминеден кебим бар?
 Сексен ашып жаш кетип,
 Жабыркатып кылды кар,
 Кайратымды качырып,
 Кененим, сага болдум зар.
 Жообунду бергин, Кененим,
 Барсаң дагы, барбасаң,
 Калың казак журтума,
 Болжоп келген күнүм бар,
 Айтып келген айым бар,
 Алдыңа келген Аккубак,
 Мына мындай жайым бар.
 Кененим, сага туйдурбай,
 Алдыртан киши жиберсем,
 Алтайдакы казакка,
 Келбей койду Медетбек:
 “Маңгыт, муңгул бир тууган,
 Капшытта турат муңгулдар,
 Элимди талап кетет”, деп.
 Айтаар арзым түгөндү,
 Менден уксаң ушул кеп.
 Тарашага барам, деп,
 Дайарланган күтүнүп,
 Кененим кепке түшүнүп:
 - Карыйабыз Аккубак,
 Сакал-чачың баары аппак,
 Болуп жаткан иштерди,
 Жашырып-жаппай биз айтсак,
 Тажиктердин Көкбөрү,
 Ары баатыр, ары хан,
 Өзү куйбу жылкыдай,
 Чубут туулган адамдан.
 Кангай, испан, коросон,
 Жедигер, маңгыт элине,

Мындан бузук тараган,
 Маңгыт сага барыптыр,
 Калмак, тажик, коросон,
 Испан менен жедигер,
 Таластын келип сыртына,
 Кошууун түшүп алыптыр,
 Талдынын бойу кырчынга.
 Караанын көрүп камынсам,
 Уулдун-уулу чунагым,
 Секирген ташка улагым,
 Деңизге суусу кошулган,
 Аскадан аккан булагым,
 Асылбача кулунум,
 (Урматын көрдүм уулумдун)
 Жалгыз кеткен болбостон.
 Ошондон бери карата,
 Чыйралсын деп катыгып,
 Унчукпастан мен койсом,
 Ордонун ханы кол жыйнап,
 Барамын деп келиптир.
 Барбагын деп жатканда,
 Изчиден келди бир бала,
 Эл аралап, келдим, дейт,
 Элдин сырын билдим, дейт,
 Беш бөлүнүп аскери,
 Бүгүн түнү болжолу,
 Кирмек экен Таласка,
 Бир бөлүгү катылмак,
 Арбагы бийик Манаска.
 Бир бөлүгү Асылды,
 Келтирбей туруш урушуп,
 Бастыргалы турганын,
 Ошол кепти мен угуп,
 Бактыбай менен Аккубак,
 Келип калдык жолугуп.
 Кененим кебин укканда,
 Кептин кени чыкканда,
 Бактыбай турбай жулунуп,
 Аккубак кетти оолугуп,
 - Он беш жашта баланы
 Жалгыз аны жиберип,
 Кантип жаттың тынч алып?
 Кыргыз, казак, өзүбек,
 Каракалпак, түркмөндү,
 Келген экен курчашып,
 Эки жааттап кириптир,
 Андан бетер уу чачып,
 Таластакы коргонду,
 Келмек экен кур чачып,
 Ааламга анык күмбөздү,
 Чакмак экен кол салып.
 Күмбөздү элге чактырып,
 Таластын бетин бастырып,

Бизди кудай урбайбы,
Карап турсак далдайып!
Бүгүн келсе беш урук,
Башын кесип байланып,
Ат-тонун олжо алып,
Алматыга баралы,
Топтуу караан калдайып,
Көргөн күнү курусун,
Баш калкалап жан багып!
Бактыбай минди атына,
Бастырчудай камданып,
Бактыбай айтат ошондо,
Аркасын карап кылчайып:
- Карыйабыз Аккубак,
Жатып тургун коргондо,
Жайбаракат көөн куунак,
Ак калпак кыргыз аркасы,
Алаштын болгон калкасы,
Кененим, көкжал, өзүң тур,
Айткан кепке көңүл бур,
Ордонун ханы Орунбай,
Токсон балбан ээрчитип,
Сен коргонду карап тур.
Тарашага барамын,
Асылды таап аламын.
Арбагы Кошой колдосун,
Арстан Манас жар болсун,
Утур келген душманды,
Тик боорунан жарамын,
Ээрчитип Асылбачаны,
Мен күмбөзгө барамын!
Бактыбайдын кеби, деп,
Баарыга келет эби, деп,
Айтканындай кылышты,
Жолду акмалап турушту,
Кудай бетин нары кыл,
Бул сапаркы урушту!
Бэйжиндеги бектерде,
Белдүү Коңур дегенде,
Падыша Манас барганда,
Макыл дөөсүн баш кылып,
Бозкертикти жаш кылып,
Беш жүз алпты алганда,
Болсо анда болгондур,
Андан кийин болбогон.
Көз байланган бүүрүлдө,
Таанылбас кара күүгүмдө,
Бактыбай кетти аттанып,
Топчу кулак кер аттын,
Басканы сонун шаңданып.
Шайбырлап басып бергенде,
Караса көзгө илинбей,
Аркасында чаң калып,

Көкүмдөн угуп кабарды,
Кыргыз эли камданып,
Орунбайдын миң балбан,
Кайтарып Манас ордосун,
Карап турат каарданып,
Касаба тоодой жарданып,
Карапайым букура,
Алда эмне шумдук, деп,
Карап калат таңданып.
Күүгүм кирип күн бата,
Элдин алды жөп жата,
Көкбөрүнүн көп кошуун,
Кылган кеңеш кеп менен,
Бүтүшүп койгон иш менен,
Селдей толкуп түрүлүп,
Каракурттай кыжырап,
Кумурскадай быжырап,
Сепсергелеп асмандан,
Жааган күндөй жыбырап,
Таласты кайда дегенсип,
Эми эле барып Таласты,
Талап алыш дем менен,
Үйөр аккан сел менен,
Үй токтоткус жел менен,
Үркөрдөй жылып жөнөдү.
Тарашанын таш мойнок,
Майторуну кындыйтып,
Сырнайзаны зыңкыйтып,
Асыл турат күркүрөп,
Анча-мынча кишинин,
Сийдиги агып бүркүрөп.
Каңгайлардын Саранжа,
Кажылдаган калмактар,
Чыгып келди дүркүрөп,
Шириден кылган доолбас,
Үн алышып дүңкүлдөп.
Караңгыда Асыл шер,
Машыгып бышкан кемеңгер,
Тукумуна Манастын,
Кандай айтсаң эп келер,
“Караңгыда калдырап,
Келди калмак бул жерге,
Беш бөлүнүп душмандар,
Жөнөгөн белем уурданып,
Таласка барып чабуулга,
Эркин элге тийерге?
Учурган немесин,
Арбагы Манас жар болсо,
Уйпалап көргө тыгайын,
Коргондо атам Саламат,
Карабуура, Чаткалдан,
Күмбөзгө карай басканын,
Алдынан тосо чыгайын”,

Деп ойуна алганы,
Найзаны ыргап кармады.
Манастап ураан чакырып,
Аралап кирди жапырып,
Утур келген неменин,
Ушинтип шорун катырып.
Каскактын учун кан кылып,
Калмактын башын маң кылып,
Чамбыл ала чаң кылып,
Заманасын тар кылып,
Кырып кетип баратат,
Кыйырын бузбай кыйратып,
Кабыргасын каркайтып,
Тоногон төөдөй тартайтып,
Талаага чыгып топ кылып,
Кыйан жыйган чабардай,
Кемерге жыйып тоо кылып,
Арасын ачып коо кылып,
Аңырайган жол кылып,
Саранжанын кошууну,
Тең жарымы кырылып,
Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Калмактын калкы башталды,
Туш-тарапка качканга,
Асылбача ошондо,
Дүрбү салып караса,
Төрткөлдүн төмөн жагында
Калдайган кара кошуун бар,
“Эмне шумдук, капырай,
Уктап жаткан элдерди,
Уйалбай барып чапканбы?
Кызыл ээк чалдары,
Кызыл муштум балдары,
Кызыл канга батканбы?
Кысыр эмди тай жешип,
Кымыз ичип, жай жаткан,
Кыйноону бүгүн тартканбы?
Ааламга аты таанылган,
Айдыңын уккан наалган,
Атам аман бар бекен?
Көтөрүп жүрүп жонуна,
Уйуп бели ооруган,
Кызарып ийни жооруган,
Өргө басса өңшөйгөн,
Эңишке басса бөкчөйгөн,
Энем аман бар бекен?
Кыргызга болгон мурабы,
Атадан калган мурасы,
Айкөл атам арстандын,
Күмбөзү аман бар бекен?
Таң атканча мен менен,
Таталашып урушкан,

Бул калмактын эли экен,
Тиги калдайып кара көрүнгөн
Кайсы хандын эли экен?
Калганы кайда барды экен?
Алла-таалам колдосо,
Арбагы Манас жар болсо,
Баралы деп коргонго,
Жыйылышып баргандыр,
Элибиз аман калгандыр,
Аралап кирсе жай элди,
Селдей канын агызып,
Кырып элди салгандыр?
Калмактын эли сандалып,
Сан кара болуп жыйналып,
Чогулушуп болгунча,
Бир аралап барайын”
Дегенди алып ойуна,
Карарып жаткан кошуунга,
Эрдин кесе тиштенип,
Кара жанган күч келип,
Кайраты артык Асыл эр,
Эңиш тартып жөнөдү,
Асыл келет жол менен,
Алда канча ой менен.
Түндө кеткен Бактыбай,
Бара жаткан жол менен,
Жедигердин кошууну,
Капташып калды жолуна.
Кужур-кужур сөздөрүн,
Тыңшап калса Бактыбай,
Жедигердин эли экен,
Тосо чыгып Бактыбай:
- Катын баасы баарыңар,
Караңгыда уурданып,
Кандай жүргөн чагыңар?
Ким да болсоң жашырбай,
Кебиңди айта салыңар!
Уга салып Каракөз:
- Үнү ачуу заар экен,
Кененим бекен, ким экен?
Ылаа деген немесин, -
Четке желип чык, -деди,
Кимдер экен сүйлөгөн,
Анын жайын ук, - деди.
Ылаа желип чыгыптыр,
Бактыбайдын жанына,
Барып айтып туруптур:
- Караңгыда калдырап,
Жолдо жүргөн сен кимсиң?
Келе жаткан көпчүлүк,
Хан Каракөз жедигер,
Муну абдан билгиниң!
Жедигер эли дегенде,

Оштоно сүйлөп Бактыбай,
Өтө болуп көөнү жай:
- Ким да болсоң, арачым,
Каракөзгө айтып бар,
Куру кетпей угуп кет,
Менин атым Бактыбай.
Бузуктун кирип тилине,
Бузулупсун, жедигер,
Ар канча жаман болсо да,
Ар кимдин жакшы өз эли,
Хан Каракөз пейлинен
Жанганы жакшы эмеспи,
Ойлонсо айткан акылым,
Ойлонбосо Каракөз,
Өзү билсин акырын.
Ар канча жакын болсо да,
Кыргыз эмес кылымга,
Кылымдагы урууга,
Жакындашпайт калмактар,
Жедигер менен биздерге.
Айырмабыз канча бар,
Барган киши кайта бар,
Менин айткан кебимди,
Төкпөй-чачпай айтып бар,
Жалпы кыргыз туташып,
Биригели, тил алса,
Коросон менен испандын,
Кошуп алсын олжосун,
Болбой койуп Каракөз,
Өзү шылдың болбосун,
Кененим бүгүн өзү жаш,
Элүүгө толук чыккан жок,
Өзүн ээрчип урпагы,
Асыл болду кызыл чок,
Бекбача жатат былк этпей,
Бейлин көрдүм мен анын,
Берен болчу неме экен,
Баарысынан мыктысы,
Эре болчу эр экен,
Мага келип Бактыбай,
Арачы болот дебесин,
Коркуп менден жалтанып,
Салаачы болот дебесин,
Тил албаса Каракөз,
Жазасын колго беремин,
Курбалдаш элек бир элдик,
Айтпай койду дебесин,
Мында турбай кечигип,
Менин ушул бар кебим.
Ылаа кайта барыптыр,
Уккан-көргөн кептерин,
Түк калтырбай салыптыр,
Угуп алып Каракөз,

Санын чаап каткырып:
 - Кара кыргыз Бактыбай,
 Теңтуш киши кептенип,
 Мага салам айттырып,
 Бул кудайдын иши экен,
 Жалгызектин Бактыбай
 Качантан бери катарга,
 Кошулушкан киши экен?
 Айтса эле кеп экен,
 Жөөлүгөн экен Бактыбай
 Мени менен тең бекен?!
 Деп каткырып бир далай,
 Аскерин карап сурданып:
 - Кимиң барсаң аның бар,
 Жөөлүбөсүн Бактыбай,
 Жолумда турбай жоголсун,
 Дөөрүбөсүн Бактыбай,
 Жөнү менен тим болсун!
 Деп айттырып Каракөз,
 Жана кайра кеп кылса,
 Башын алып кел, деди,
 Тотой деген бар эле,
 Толуктун бири ал эле.
 - Тотой балбан барып кел,
 Кетсе койгун эркине,
 Кеп талашса кержеңдеп,
 Башын кесип алып кел!
 Күүлөнүп Тотой барыптыр,
 Каракөз кебин салыптыр,
 Хан Бактыбай карарып,
 Ачып көзүн каранып,
 Алдыңкы ээрдин жаланып,
 Туз таткандай тамшанып:
 - Каракөздүн кеби деп,
 Айтып келген сенби? – деп,
 Кызыталак жедигер,
 Акимди кырып тилине,
 Алжып бокту жедиң, деп,
 Ал айтканың чын болсо,
 Келген экен эбиң! – деп,
 Найзасын алды колуна,
 Сайар жерин белгилеп.
 Бактыбайдын өңдөрү,
 Карасур тартып көрүнүп,
 Каар жүзүнөн төгүлүп,
 Манаптап ураан чакырып,
 Тоодой болгон Тотойго,
 Токтобой тийди качырып.
 Камындырбай Тотойду,
 Как жүрөккө муштады,
 Муштаганда найзасы,
 Кыр аркасын талкалап,
 Аркасынан чыкканы,

Мына минтип Тотойго,
Найзанын канын чыктады.
Караңгыда ким билди,
Манас деген үн билди,
Жедигердин өлгөнүн,
Ал караңгы түн билди.
Жалгызектин Бактыбай,
Жалаң кылыч колго алып,
Калың жерге жол салып,
Кырын бузбай кыйратып,
Кызыл канды агызып,
Сабын бузуп бөлүнтүп,
Чар тарапка капканын,
Кездемедин боосун чубалтып,
Баш аламан суналтып,
Жеткенин сайын ыргытып,
Көгүчкөндөй зыргытып,
Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Окчундап качкан немесин,
Кетирбеди Бактыбай.
Жебеге керген ок жетип,
Жети-сегиз немеси,
Катары менен тең кетип,
Топчу кулак кер аты,
Тулпарлыгы билинип,
Тууралап качкан немеси,
Найзага калды илиниип,
Мен-мен деген жедигер,
Как боорунан тилинип,
Жалгызектин Бактыбай,
Баатырлыгы билинип,
Жедигердин Каракөз,
Бактыбайга кездешип,
Батынып найза сала албай,
Айбатынан аптыгып,
Бута атым жакын бара албай,
Байкап көрсө кошуунун,
Туу кармаган зорунан,
Миң кишинин чоңунан,
Алты киши жок турат.
Амалы кетип алдырап,
Тил байланып жалдырап,
Кара тумоо болгондой,
Мууну кетип шалдырап,
Барабанын тарттырып,
Айласы кетти калдаңдап,
Барабан үнү чыкканда,
Туруп калды Бактыбай,
Каракөз турат далдаңдап,
Саранжа менен Көкбөрү,
Булардан кабар угалбай,
Тете менен Саладан,

Андан кабар ала албай,
Же качуунун эбин таба албай,
Тел музоо болуп турганда,
Тете менен Саланы,
Орунбайдын миң балбан,
Ойронун элдин чыгарып,
Коросон менен испанды,
Койбой айдап алыптыр.
Аңгычакты болбоду,
Калмактар келди анталап,
Аркасынан Асыл шер,
Келе жатат канжалап.
Төрт урук эли бет келди,
Мен-мен деген эрлериң,
Сынала турган кез келди.
Баатыр Асыл Бактыбай,
Орунбайдын миң балбан,
Четке чыккан немесин,
Миң балбан турат бастырбай,
Калың жерин аралап,
Асыл менен Бактыбай,
Тете, Салаа, Каракөз,
Кийимин башка которуп,
Ат бастырып чыга албай,
Бети калың ултаңдар,
Минтип калды уйалбай.
Каңгайлардын Саранжа,
Башы бышкан түгөнгүр,
Канча карчаш мындайда.
Кабар уккан калың эл,
Кабар алып алдыртан,
Ар бир эрдин башына,
Бирден тайар ат турган,
Алтымыш менен он бештин,
Ортосунда калбаптыр,
Кабар уккан кыргыздан.
Келген элдин ичинде,
Найза сайар мыктуу бар,
Балта чабар ыктуу бар,
Чокмор менен шыктуу бар,
Мылтык аткан мерген бар,
Жаага огун керген бар,
Сойулга андес тыңдуу бар,
Билеги жоон балбан бар,
Бири онду жеңген бар,
Ала көөдөн дардаң бар,
Ар бир кылда адам бар,
Капкачандан бер жакка,
Бук болуп жаткан кыргыздар,
Кой деген киши болбоду,
Кой дегенге болобу?
Тополоңдоп тоз болуп,
Топурак учуп боз болуп,

Каптап кирди кыргыздар,
 Жалындап күйгөн от болуп,
 Чункур чункур жерлерге,
 Көлчөк болуп кан толуп.
 Беш уруктун элдери,
 Ажал алып жакадан,
 Айдап мында келгенби?
 Кантер айла таба албай,
 Акылы кетип сенделди.
 Күмбөзгө барып Кененим,
 Амандыгын билгенде,
 Карабуура, Чаткалдан,
 Айланып кайта жүргөндө,
 Тажиктердин Көкбөрү:
 “Кезеги эми келди – деп,
 Кененим коркуп коргондон,
 Чыкпай койду билдим” деп,
 Чымырканып чыйралып,
 Үйдөй чокмор колго алып:
 “Ачып көздү жумганча,
 Мен күмбөзгө барайын,
 Чокмор менен талкалап,
 Топурагын тоз кылып,
 Оорагымды чыгарып,
 Күмбөздү бузуп салайын”
 Дегендерди ойго алып,
 Күркүрөгөн чоң тажик,
 Күжүлдөп келе жатканда,
 Аркасында кошууну,
 Дүрүлдөп бара жатканда,
 Эр Кененим көп колго,
 Капташып калды Саздаңда.
 Карасуунун боткулу,
 Камалып калды буткулга,
 Тажиктердин көп колу,
 Арстан туулган Кененим,
 Ат, кийими баарысы,
 Тажиктин эли экен деп,
 Атынан айтып акырды,
 Көкбөрү, деп чакырды,
 Баатырдын үнүн укканда,
 Күркүрөгөн Көкбөрү,
 Акылынан шашылды:
 “Үнү ачуу заар экен,
 Көрбөдүм эле уккан кеп,
 Бул Кененим өзү экен,
 Бетке чыksam белсенип,
 Далайды алган эңшерип,
 Мен өлөмбү тепселип,
 Темирбек атам кептенип?
 Арзан өлүп бербейин,
 Кун аламын деп келип.
 Белди берип аскерге,

Каптатып ийип Кененге,
 Кайра тартып барайын,
 Ар кайда кеткен бектерге,
 Бел байлайым деп туруп,
 Мен өлбөйүн бекерге.
 Бектер менен биригип,
 Беш урук бирге болгондо,
 Биз жарайбыз керекке.
 Бул жерде жалгыз мен өлүп,
 Теңдеше албай Асылга,
 Саранжа калмак ал өлүп,
 Тете, Салаа дагы өлүп,
 Хан Каракөз кошулуп,
 Калбай хандын баары өлүп,
 Маңгыттан келет хан Калдык,
 Адашып жүрүп ал өлүп,
 Беш жылга уруш узарбай,
 Биз калбайлы түгөнүп”.
 Акылын ойлоп аныктап:
 - Таабалды баатыр кана? – деп,
 Атынан айтты бакылдап.
 Хан чакырды мени, деп,
 Мен угайын кебин, деп,
 Таабалды келди энтелеп.
 - Сен Таабалды эр элең,
 Мен Көкбөрү хан менен,
 Оорагың элге тең элең,
 Жыгылар жерде Таабалды,
 Жөлөк болор дээр элем.
 Кененимге барып кел,
 Кесип башын алып кел,
 Көөкөргө канын куйуп кел,
 Жүрөгүн кошуп сууруп кел,
 Ак калпак кыргыз дегендин,
 Заманасын кууруп кел,
 Бар дебедим Асылга,
 Мындан мурун сени мен.
 Асыл өзү жаш бала,
 Таанылбаган башкага,
 Оорагың сактап, Таабалды,
 Жумшабадым мен ага.
 Деп Көкбөрү айтканда,
 Өзүнөн өзү шаттанып,
 Көйрөңсүнүп мактанып,
 Жүрүп кетти аттанып,
 Кетип барат күүлөнүп,
 Кененимдин мен башын,
 Келемин деп байланып,
 Аңгычакты Көкбөрү
 Аскерди тур деп камданып:
 - Алып келсе Таабалды,
 Сүйүнчү улак тартыңар,
 Кыргыздын кымбат кыздарын

Бирден алып жатыңар,
 Алдырып койсо Таабалды,
 Мылтык менен атыңар,
 Жебени чендеп тартыңар.
 Кененимди кулаткын,
 Төрт бутка атып кула атын,
 Бастырбай сазга сулаткын,
 Буйругумду кылгын, - деп,
 Оозунан бурап көк түтүн,
 Айтып турат Көкбөрү.
 Айал-үйөл кылбады,
 Таабалды карап турбады,
 Көкбөрү мактап койгонго,
 Көөп кеткен турбайбы.
 Көкжал төрө Кененим,
 Көөпайды карап турганы,
 Күркүрөгөн Таабалды,
 Күүлөп найза сунганы,
 Ак жолборстой Кененим,
 Таабалдыны найзасын,
 Учунан улай кармады,
 Кармаганча Кененим,
 Найзаны тартып алганы.
 Оңдоп кармап имерди,
 Өткүр тууган кара көк,
 Өз найзасын бооруна,
 Таабалдыга жиберди,
 Ээси экенин Таабалды,
 Өткүр найза билбеди.
 Жүрөгүн найза аралап,
 Жүлүндөн чыкты жаралап.
 Таабалдынын найзага,
 Илип алды Кененим,
 Аскери кылды тажиктин,
 Көкбөрүнүн дегенин,
 Жамгырдай кылып жаа тартып,
 Мөндүрдөй кылып ок атып.
 Мылтыктан жалын чыккан жок,
 Боздоп учат аткан ок,
 Зыркырап үнү бир башка,
 Ташка жанып каккан ок.
 Топурак учуп боз болуп,
 Токтобой тоолор козголуп,
 Суу чайкалып чулкулдап,
 Ак сазаң балык жылтылдап,
 Кара суунун буткулда,
 Жайнап жаткан канаттуу-
 Каз-өрдөк учуп каркылдап,
 Аңыр учуп аңкылдап,
 Каракунас, көк кытан,
 Таманын суудан тарта албай,
 Канаттары салпылдап,
 Асманга учуп чыга албай,

Суунун бети шарпылдап,
Коргошун, коло, чойун ок,
Сууга түшүп чулпулдап,
Алай-дүлөй тарсылдак,
Баш аламан барсылдак,
Очогор үнү зүңкүлдөп,
Жер айрылып дүңкүлдөп,
Барандын үнү барсылдап,
Ашкере үнү таанылбай,
Кулак тунган карсылдак.
Тажиктердин Көкбөрү,
Аскерине билинбей,
Аркада калган элдерди,
Издеп кетти салпылдап,
Сиркенин Сары талаада,
Жеткен жерде Көкбөрү,
Капташты кара балаага.
Муну мындай таштайлы,
Кара нээт хандардын,
Чогулганынан баштайлы.

ЧАПКЫНЧЫ ХАНДАРДЫН ЧОГУЛУШУ

Бактыбай келе жатыптыр,
Топчу кулак кер атчан,
Бактыбайды көп уккан,
Тажиктердин Көкбөрү,
Көп укканда бек уккан,
Атасы Темир өлөрдө,
Тажиктерди Бактыбай,
Кырып кетти деп уккан,
Угуп жүргөн баатырга,
Өзү келип жолуккан.
Баатырдын бири Бактыбай,
Көкбөрүнү көргөндө:
- Алда кандай адам-деп,
Ат-тону бөлөк не жан, - деп,
Алда кайда барасың?
Калдаңдаган караан? – деп,
Алдын тосуп сурады,
Куучудай болуп кубулуп,
Кулжундаган Көкбөрү,
Сакалы жок ээгинде,
Мулжундаган Көкбөрү,
Мойну бүкүр дүм далы,
Култундаган Көкбөрү,
Өзүнүн кебин эп көргөн,
Чултундаган Көкбөрү:
- Карбалас бара жатканда,
Капташып кара талаада,
Жолумду тосуп кеп сурап,
Жолтоологон ким элең?
Кененимди өлтүрүп,

Күмбөздү чагып салгын, деп,
Колду анда түшүрүп,
Кабар айтып хандарга,
Арка жакта калганга,
Келе жаткан мен элем,
Тажиктин элин башкарган,
Көкбөрү деген эр элем.
Кабар айтам элдерге,
Тете, Салаа, Каракөз,
Саранжа деген эрлерге,
Сен качкан кыргыз болбогун,
Жүрүпсүң жалгыз бул жерде,
Олжо кылып атыңды,
Коштоп ала кетейин,
Куру барбай хандарга,
Соогатына берейин!
Опурандап Көкбөрү,
Токтоно албай удургуп,
Топурандап Көкбөрү,
Ичи жалын, боору чок,
Күйүп барат Көкбөрү.
Анда айтат Бактыбай:
- Арам айбан алаңдап,
Эки бутуң салаңдап,
Өңдөн азып кетипсиң,
Каның качып саруулап.
Менин атым Бактыбай,
Далай күндөн бер жакка,
Болбой жүрдүм көөнүм жай,
Атыңды коштой барайын,
Кененимге кур барбай!
Дегенче кайран Бактыбай,
Кездемдин боосун чубалтып,
Кезгерип найза чунайтып,
Топчу кулак кер атты,
Аркадай кылып чуратып,
Артынан чаңды чубалтып,
Ээрдин кесе тиштенип,
Мас болгон нардай эстенип,
Тажиктердин Көкбөрү,
Кара жанга күч келип,
Качырып кирди бу дагы,
Бактыбай деген кепти угуп,
Албан-албан бууланды,
Качырышып сайышып,
Найзаларын кагышып,
Бир беттешип алышып,
Белдүүлөр кайра жанышып,
Салгылаша киришти,
Кайта-кайта салышып,
Элебей булар калыптыр,
Маңгыттардын хан Калдык,
Ошондо жете барыптыр,

Кошууну артта калыптыр.
Көкбөрү деген кепти угуп,
Жолдошум менин экен, деп.
Манас деген кепти угуп,
Жоолошум менин экен, деп,
Кимисин сайып ким алат,
Көрүп турсам бекен, деп.
Көп кыйлага туруптур,
Көмө сайып Бактыбай,
Көкбөрүнү жыгыптыр.
Алар антип жатканда,
Бактыбайды табам, деп,
Кайда кеткен агам, деп,
Асыл келип туруптур.
Көкбөрү аттан жыгылса,
Качырып кирди хан Калдык,
Темир кызыл ат менен,
Атасы өткөн Саламат,
Как ошондой салт менен.
Каргадай сызып хан Калдык,
Бактыбайга жеткени,
Топчу кулак кер аттан,
Аңтара койуп өттү эми.
Көкбөрү менен Бактыбай,
Аттарына жабышты,
Асыл менен хан Калдык,
Карсылдашып салышты,
Кайраттуу эрлер табышты,
Ойуна алды Көкбөрү,
Калгандарга барышты,
Карап турбай Бактыбай,
Күмбөздү карай салышы.
Кептештен чыккан Чаткалда,
Карасуу чалчык саздаңда,
Мылтыктын үнү тарсылдап,
Кызыл жалын от чыкты,
Алоолонуп асманга,
Өлүмдөн коркпос баатырлар,
Айтылып калды дастанга,
Келе жаткан Бактыбай,
Желип чыкты капталга.
Он сегиз миң кол экен,
Тегеректеп алыптыр,
Кең кула жатат дардайып,
Ойротто жок Кененим,
Жөөлөп жалгыз калыптыр,
Арстанды көрүп Бактыбай:
“Атанын арман күн бул, ай,
Ай, караңгы түн бул, ай,
Ак калпак кыргыз элине,
Арылгыс мындай муң бул,ай!”
Дегенди алып ойуна,
Өлөмүн деп санабай,

Өзүнүн жанын айабай,
 Асман тиреп өрттөнгөн,
 Алоолонгон жалында,
 Кылчайып артын карабай,
 Олуйа Кошой асынган,
 Койчагырды колго алды,
 Куржун башы дарыны,
 Кур дедире куйганы,
 Колодон кылган сүмбөнү,
 Колдурата урганы.
 Машаага милте илинди,
 Бир атканда Бактыбай,
 Ара жери коо болду.
 Кеңдигин өлчөп караса,
 Тай жарышым жол болду.
 Топтоп турган тажиктин
 Миңден ашык немеси,
 Бир ок менен жоголду.
 Уланта куйуп дарыны,
 Чачыратма ок салды,
 Койчагырды Бактыбай,
 Окчо кармап бетке алды.
 Асманда түтүн бур деди,
 Тажиктин эли чур деди.
 Бир тарапта кошуундан,
 бирөөн тирүү койбостон,
 Жоготуп кетти бул элди.
 Кененимдин жанына,
 Бактыбай жетип келгени.
 Анда айтат Кененим:
 - Колго түшпөй Сыр коргон,
 Аман барбы кыргызда,
 Аны, баатыр, билдиңби?
 Анда айтат Бактыбай:
 - Коргондон болгун көөнүң жай.
 Маңгыттан келди хан Калдык,
 Асыл шер калды арбашып,
 Ой-тоодон калбай, кыргыздар,
 Бүт келиптир чубашып.
 Сиркенин сары талаада,
 Кыргын болду көпчүлүк,
 Суу ордуна кан агып,
 Өзүңдөн кабар алам деп,
 Келе жаткан кезимде,
 Көкбөрү калды капташып.
 Өөдө-төмөн кеп айтты,
 Өлтүрүп келдим, деп айтты,
 Өлдү деп угуп өзүңдү,
 Жаш кылып эки көзүмдү,
 Апкаарып андан качпадым,
 Аңтара сайып таштадым,
 Жана айланып сайгынча,
 Хан Калдыкка капташтым.

Аңтара сайды хан Калдык,
 Ажыратты эсен-сак,
 Асыл келип капташып.
 Көкбөрү кетти ар жакка,
 Мен келдим, баатыр, сиз жакка,
 Аман барбы күмбөзү,
 Айкөл шердин бул жакта?
 Кененим айтат ошол чак:
 - Күмбөздү турдум мен сактап,
 Күмбөзгө киши барбады,
 Кептештен чыгып капташып,
 Көрүп калдым буларды.
 Далайга аты угулган,
 Жекеге чыкты Таабалды,
 Абакең аны жайлады,
 Камындырбай тажиктер,
 Барсылдакка алганы,
 Алдымдакы кула аттын,
 Шыйрагына ок жанды.
 Дарылап таңдым шыйрагын,
 Үпчүнү жаап үстүнө,
 Жаткырып койдум Куланы.
 Кеңкула атты көтөрүп,
 Мен күмбөзгө барайын.
 Бүт дүйнөгө Манастын,
 Көрүнө ошол белгиси,
 Кула аттын бутун дарылап,
 Сарайды сактап турайын.
 Кайта тартып коргонго,
 Бактыбай, баатыр, сен баргын.
 Ак калпак кыргыз элиң бар,
 Аркаңда Асыл иниц бар,
 Кененимдин айтканын,
 Баарың акыл алыңар.
 Бекбача балам чыкпасын,
 Азыр болгун баарыңар,
 Аганын жолун талашып,
 Атага наалат келтирип,
 Шылдың болуп албаңар,
 Качып душман жөнөсө,
 Артынан кууп барбаңар.
 “Ачуу – шайтан, акыл – дос,
 Акылыңа акыл кош”
 Арзан эмес ушул сөз,
 Унутуп муну калбаңар.
 Деп Кененим кеп айтып,
 Бактыбайды узатып,
 Кеңкуланы жетелеп:
 Арка буттун шыйрагын,
 Толорсуктун алдынан,
 Ок сындырган эмеспи,
 Элебей калып Кененим,
 Түрүлүп калып үпчүнү,

Жүйрөн дөөнүн тилин жеп,
 Жан-жаныбар чыккан чөп,
 Аркайган тоо, аккан суу,
 Тилин билет Кененим,
 Жетелеп жолдо баратып,
 Мыдыраган жаныбар,
 Жайнаган чөп баары бар,
 Кебин тыңшап баратат,
 Башында жашыл бүрү бар,
 Бир жалбырак чөп айтат:
 - Менден тапса жетини,
 Он төрттү берсе атына,
 Күн он бешке толгондо,
 Болобуз даба дартына.
 Ажырык деген бир чөп бар,
 Башы келбейт керекке.
 Түбүндөкү тамырын,
 Казып атка жедирсе,
 Сөөгү бүтөт эт толот,
 Кулун кездей сак болот.
 Ошондон казып бербейби,
 Минген күлүк тулпары,
 Асыйы он беш келбейби,
 Келмек тургай он бешке,
 Карыбастан жүрбөйбү.
 Угуп алып Кененим,
 Үзүп алды гүлдөрдү,
 Ажырыктын тамырын,
 Казып кошуп жедирди.
 Он беш күндө сак болду,
 Нык семирп, карк толду.
 Муну мындай койолу,
 Асыл шердин жанында,
 Эми азыраак бололу.
 Асыл менен хан Калдык,
 Күнү-түнү салышып,
 Болотторду талкалап,
 Болушунча чабышып,
 Найзасында уч калбай,
 Балталарда курч калбай.
 Кылычта кесер миз калбай,
 Эрдин колу шал болуп,
 Кайрат кетип дал болуп,
 Бири-бири ала алалбай,
 Айла калбай шай болуп,
 Эрдигине Асылдын,
 Хан Калдык турду таң болуп,
 Сын табалбай Асылга,
 Айланып башы маң болуп:
 - Атыңды сурап билбедим,
 Сен сурап мени билбедиң,
 Бендеден сендей көрбөдүм,
 Көөнүм даттап кирдедим,

Афырыка, Йавропа ,
 Арасында жүргөмүн,
 Менмен деген чанданды,
 Мен найзага илгемин.
 Өзүмдүн атым хан Калдык,
 Көкбөрү киши жиберди,
 Атайын мага кат жазып,
 Кырк миң аскер колго алып,
 Ошол үчүн келгемин,
 Атыңды айтчы, жаш жигит,
 Ким экениң билейин.
 Атамдын аты Саламат,
 Кабаттап канча эр сайдым,
 Эмгиче аттан кыйшайып,
 Болгонум жок жаман ат,
 Атаңды айт, атыңды айт.
 Антип сурап турганда:
 - Түп атам Манас угасың,
 Неге эмнеден сурадың?
 Өз атам аты Сейити,
 Жыйырма экиде жаш кетти,
 Чоң атамдын колунда,
 Эркин өсүп чоң болдум.
 Чоң атам аты Кененим,
 Жер жүзүнө дайындуу,
 Жалаңгыч сарык дегенин,
 Атым Асыл дегемин,
 Кат жазды деп Көкбөрү,
 Эми неге сен келдиң?
 Угуп Калдык оолугуп:
 - Кененим атам дегениң,
 Канжардай тийет маа кебиң!
 Саламатты Кененим,
 Өлтүрүптүр башында,
 Мен билбепмин ал кезде,
 Өзүм кичик жашымда.
 Көк бөрүдөн кеп уктум,
 Саламатты Кененим,
 Өлтүргөнүн мен уктум.
 Калмак, тажик, коросон,
 Испан менен Жедигер,
 Биз барабыз кыргызга,
 Сен да келгин деп уктум.
 Коросон менен испандын,
 Баш көтөргөн кишисин,
 Койбогон экен Кененим,
 Калмак менен тажиктин,
 Ханы менен карасын,
 Койбогон экен Кененим.
 Жедигердин элине,
 Хандыгын колго бербептир,
 Кыяздан кийин жедигер,
 Ээ болобуз элге деп,

Айтууга алы келбептир,
Өзү билип Кененим,
Өз элиңе ээ бол деп,
Теңдик кебин бербептир.
Маңгыт биздин эл экен,
Көп жерди билип башкарган,
Бадыкөл деген эр экен,
Каракалпак, түркмөнгө,
Катыштың деп шылтоолоп,
Манасың сойгон кеп экен.
Бадыкөлдөн Мадыкөл,
Жалгыз көздүү бенде экен,
Жалгыз көзү бар үчүн,
Желмогуз менен дээр экен.
Каракалпак эли үчүн,
Мадыкөлдүн Семетей,
Башын кесип кетиптир,
Минтип түпкө жетиптир.
Мадыкөлдөн Сарыбай,
Суурула чыгып башкадан,
Ат жетер жерге эр койбой,
Сарыбай баарын жалмаган,
Кыргыздын угуп кылганын,
Эки атасын өлтүрүп,
Маңгыттарды кырганын,
Шайтаны мунун кармаган,
Денеси таштан жаралган,
Ок өтүп найза тешпеген,
Чапса кылыч кеспеген,
Чокмор тийсе башына,
Жарылып сөөгү кетпеген,
Жетимиш миң кол айдап,
Ойунда бар Сарыбай,
Семетейден өч алмак,
Жедигерди аралап,
Семетейдин кишиси,
Карадөөнү жалмаптыр,
Таласты карап кошуунду,
Кондурбастан айдаптыр.
Карыйа Бакай, Семетей,
Гүлчөрө менен Сейитек,
Каршылашып салышып,
Сарыбай дөөгө чогулуп,
Алы келбей албаптыр,
Айчүрөк барып ошондо,
Кайыпдандын кыз балбан,
Куйалыны алдаптыр.
Куйалы келип жардамга,
Сарыбай менен Куйалы,
Канча сапар сайышкан,
Жанжүрбөстүн кумдарда.
Манастын сыйкыр Сырнайза,
Таш жарылат тик сайса,

Сарыбайды Таласта,
Кыз Куйалы жайлаптыр,
Манастын сыйкыр найзасын,
Кызыл канга майлаптыр.
Сарыбайдан Саламат,
Канча жылы кыргызда,
Бирге жүргөн аралаш.
Семетейдин кызы деп,
Калмактан багып кыз берип,
Саламатты алдаптыр,
Кыйа басып койдун, деп,
Жалаңгыч сарык жалмаптыр.
Саламаттан мен элем,
Эчтемени билбепмин,
Кыргызды коргоп жүрчү элем,
Көкбөрүдөн кеп угуп,
Болгон ишти бүт угуп,
Мында келдим хан Калдык,
Эми каның аксын жошулуп!
Менин атым хан Калдык,
Төрт атамдын кунун кууп,
Мен кетемин кек алып.
Тете, Салаа тегим бар,
Саранжа менен Көкбөрү,
Жөлөнө турган белим бар,
Хан Каракөз дагы бар,
Алты түркүм элим бар,
Эминеден кебим бар?
Колумда кошуун түгөнсө,
Жайнап жаткан алты урук,
Жаандан ашкан элим бар,
Ак калпак кыргыз сен тургай,
Мен кытайды бузар демим бар!
Санаадар кылам карыңды,
Саргартамын баарыңды,
Кетиремин арыңды,
Айдап кетем малыңды,
Артып кетем калтырбай,
Алтын-күмүш зарыңды!
Бошотомун муунунду,
Кул кыламын уулуңду,
Күң кыламын кызыңды,
Бүтүрөмүн ишинди!
Кызыл муштум балаңдан,
Калтырбаймын мен андан!
Ала тиктеп койгондун,
Жазасын колго бербесем,
Талпагын ташка кербесем,
Коргонуңду бузбасам,
Коморуп баарын таштасам,
Күмбөзүңдү чакпасам,
Күлдөй кылып жанчпасам,
Эдебиң берип колуңа,

Эсебинди таппасам!
 Кутурдуң, кыргыз, канча жыл,
 Дүмүрүңдү казбасам!
 Манас туулат экен, деп,
 Алооке сага кылганды –
 Бооз катының чогултуп,
 Боздотуп кардын жарганды,
 Үч үйгө бирден кечилди,
 Башын койуп тыйганды,
 Как ошондой кылбасам,
 Хан Калдык атым курусун!
 Канабы менин мудайым,
 Санаага койдой чубуртуп,
 Он эки менен алтымыш,
 Ортосунда кишимди,
 Өз ойумча кырбасам!
 Катын менен кызыңды,
 Олжого алып нетебиз?
 Кай муратка жетебиз?
 Ичегисин иймелтип,
 Ийри-буйру чиймелтип,
 Жарып салып кетебиз!
 Асыл айтат мындай кеп:
 - “Жесе дагы жебесе,
 Бөрүнүн оозу кандуу”, деп,
 Байатан, Калдык, сен айттың,
 Ата-баба баарыңды,
 Койбой кесип башыңды,
 Алып көнгөн мен бармын.
 Алты урук эли келипсиң,
 Алың келбей баратса,
 Тилиңди алар кишиге,
 Такыр кабар бергиниң,
 Кимдер канчык, ким жолборс,
 Сен ошондо билгиниң.
 Карылардын макалы,
 Кезеги келди, айталы:
 “Бака секирип түшөт изине”,
 Элден калган ылакап,
 Мактанасың күпүлдөп,
 Туруп алып, сен акмак,
 Атаңдан калган мурасың –
 Ашөпкө айтып кеп сатмак.
 Менин ата мурасым –
 Кыйа баскан кишиден,
 Башын кесип кек алмак.
 Алты эмес он урук,
 Орус, ойрот кошулуп,
 Баарың келгин чогулуп.
 Жалынып барып алдыңа,
 Кол куушуруп турбаймын,
 Айкөлдүн турат арбагы,
 Өлүп кетсем мен сенден,

Дегеле арман кылбаймын,
 Жалынбаймын бендеге,
 Жанымды айап калбаймын,
 Алашка келген селдерге.
 Үйөр агып сел келгин,
 Үй токтоткус жел келгин,
 Асман тиреп от келгин,
 Жайнаган кызыл чок келгин,
 Жаным тирүү турганда,
 Жалтанаар бекен дебегин,
 Сен хан Калдык тургайлык,
 Сендейден келсе сексени.
 Көп экен саны дебеймин.
 Биринди бирге кошпоймун,
 Ата-бабаң жолун кууп,
 Ажал алып жакадан,
 Ашыгып келген окшойсуң,
 Тете, Сала дегениң,
 Сен бел болот деп жүрсөң
 Мен киши-миши дебеймин!
 Кан Каракөз дегениң,
 Караанга келген көлөкө,
 Саранжа менен бул экөө.
 Тажиктердин Көкбөрү,
 Канчык иттей кылчактап,
 Койондон коркок бултактап,
 Ошолорго тиштенип,
 Убара болгон сен акмак!
 Алың келсе канчага,
 Айанбагын маңгытын,
 Алың келсе узартып,
 Урушунду арбыткын!
 - Маңгытым деп айткындай,
 Кулуң беле маңгыттар?!
 Деп арданып Калдык хан,
 Найзасын алып чакыйып,
 Чакчырылды ардыктан.
 Асыл айтат ошондо:
 - Кул эмей, маңгыт, бай белең?
 Көөнүң куунак жай белең?
 Башың ачык бош белең?
 Баштана көөнүң кош белең,
 - Маңгытым деп айткандай,
 Менин ыгым жок белем?
 - Сенин атаң Саламат,
 Сандалып жүрдү ат токуп,
 Күйөөмүн деп бүжүрөп,
 Көтөрүп жүрдү күл төгүп,
 Элден ашкан этти жеп,
 Илик алган киши жок,
 Аны келип кетти деп.
 Өлтүрүптүр Кененим,
 “Кул кутурса кузгунга,

Жем болот” – деген ушул кеп.
Сен жүрүпсүң ойунда,
Башым ачык баймын деп,
Жолум ачык шармын деп,
Тарпың калсын талаада,
Сүйрөп жүрүп, кажыр жеп!
Деп айтканга хан Калдык,
Каарын салып арданып,
Жан алуучу зар салып,
Ууга чылап суулаган,
Өткүр найза карманып,
Темир кызыл ат менен,
Теминип кирди жээлигип,
Карап турат Асыл шер,
Күлүк аттай элирип.
Качырып найза сайышып,
Сайдырбастан кагышып,
Балта менен койушуп,
Колтуктарын чойушуп,
Булкуп-жулкуп тартышып,
Соотторун булушуп,
Үзүлгөнүн ыргытып,
Этектең түрө кармашып,
Үзөңгү боого салышып,
Бардык күчүн арнашып,
Билектердин териси,
Кызыл ала сойулуп,
Кызыл кандар куйулуп,
Майтору менен Темир көк –
Эки тулпар жарышып,
Капталдашып кагышып,
Чаптап койгон немедей,
Ээрге көтү жабышып,
Эңишке кире бергенде,
Алдындакы тулпардын,
Эликтей колу сайылып,
Асылбача , хан Калдык,
Этектери жайылып,
Өргө салган салышта,
Тулпар тердеп былчылдап,
Куйкалары курушуп,
Азуулары кычырап,
Күнү күнгө уланды,
Күндө тыным албады,
Түнү түнгө жалганды,
Жамбаштап уйку албады,
Асманда учкан канаттуу,
Адырда жүргөн кайберен,
Аңкайып баары танданып,
Адамзаттан туулуп,
Айтпай кантип турамын,
Мындай чыккан балбанды!
Бири кыргыз, бир маңгыт,

Намыс үчүн тер агып,
 Амал кетип, ал кетип,
 Көз акыйып, шай кетип,
 Хан Калдык турду маминтип:
 - Мен элимден чыккалы,
 Далай өткөн күн болду,
 Күн айланып түн болду,
 Эрте басып кеч жатып,
 Уйкум жакшы канбады,
 Кардым ашка тойбоду,
 Аркамда калган аскердин,
 Келер маалы болгону.
 Уруксат бер кетейин,
 Аскерге барып жетейин.
 Элиңдин четин бүлүнтүп,
 Калба салып жүрбөсүн,
 Темир тоонун сыртына,
 Тегеретип түшөйүн,
 Чакырган мени беш урук,
 Алардын жообун күтөйүн.
 Чогулушуп баш кошуп,
 Чогуу хандар бир болуп,
 Салгылашып көрөлү.
 Кеп талашып жүрбөдү:
 - Барсаң, мейлиң бар, -деди,
 Эрегишсең эрмин деп,
 Эңишип келе бергин,-деп,
 Эрдикке алың келбесе,
 Кабыргаң менен кеңешип,
 Ачык жообун бергин, - деп,
 Калдыкка берип уруксат,
 Карап асыл турбады,
 Калган элге бет алып,
 Майтору башын бурганы,
 Атадан калган белек, деп,
 Ак калпак кыргыз журтуна,
 Ар качан коргон керек, деп,
 Жер чаңдатып ат койуп,
 Жүрүп кетти шарт койуп,
 Хан калдык кетти элине,
 Ичине кызыл кан толуп,
 Жүрөгү кирдеп дат болуп.
 Бара жатса талаада,
 Кайкаган кошуун көрүндү,
 Чаң созулуп абага,
 Тердебеген темир көк,
 Тердебеген ат менен,
 Хан Калдык жетти аларга,
 Аскерге кирип аралап,
 Сурады алын чамалап,
 Сураган киши кеп айтат:
 - Жолуң болгур! – деп айтат,
 Куралып келип беш улук,

Камалып жатып кыргызга,
 Канча миң аскер кырылып,
 Качып келе жатабыз,
 Хан Калдык маана болот, деп.
 Калбай такыр чубуруп,
 Таластан чыктык таң ата,
 Кызыл канга жуурулуп.
 Хан Калдык сурап кеп угуп,
 Ого бетер башы ооруп:
 - Баш кишиңер кайда? – деп,
 Мен барамын анда, - деп,
 Антип сурап калганда,
 Сураган киши кеп айтат:
 - Балбандык кийим хан таажы,
 Баарысы калды катылып,
 Кара аскердин катары,
 Элге келет жашынып.
 Алдыңкы өткөн кездерде,
 Имиштен уккан кептерде,
 Карахан кызы Каныкей,
 Атка үпчүн жасаптыр,
 Көкөтөйдүн ашында,
 Алмамбет жапса атына,
 Коңурбай тааный албаптыр,
 Укмушташып угушуп,
 Атка үпчүн жабышып,
 Келе жатат эл менен,
 Жашырынып алышып,
 Тете, Салаа, Саранжа,
 Тажиктердин Көкбөрү –
 Ар амалы көп бөрү,
 Тарашанын сыртында,
 Талдынын бойу кырчында,
 Үчкө бөлүп аскерди,
 Коргон менен күмбөзгө,
 Эки хан эли бар, деди,
 Каңгайдан келген Саранжа,
 Асылды элге жеткирбей,
 Сен урушуп кал, деди.
 Айткан кепке көнгөнбүз,
 Ар бир жерге келгенбиз,
 Бөлүнгөндө жөнөдүк,
 Койбоочудай эрдемсип,
 Караңгыда капташты,
 Бактыбай деген бир баатыр,
 Таң атканча кырылдык,
 Кызыл кыйан кан жатыр.
 Таң атканда Бактыбай,
 Күмбөзгө кетти бурулбай,
 Миң балбанын ээрчитип,
 Жетип келди урунбай.
 Кыргыз келди чубуруп,
 Манастап ураан чакырып,

Тоо бузулуп угулуп.
Буулугуп калган эл экен,
Кыргыздын баары эр экен,
Аңгычакты каңгайды,
Айдап келди Кырчыннан,
Ашкере Асыл шер экен.
Көкбөрү келди түш менен,
Кутулдум деп Асылдан,
Өлбөй тирүү күч менен,
Бешимде келди Каракөз,
Кененимди сойдум, деп,
Көкбөрү айтты жөн турбай.
Кененим өлдү дегенде,
Ажыдаардай аркырап,
Ачууланды кыргыздар,
Айдап чыкты Таластан,
Тамандатып тургузбай,
Ким болосуң сен өзүң?
Бизден уксаң ушундай.
Арбактуу Асыл ат койуп,
Сыр коргонго барыптыр,
Болгон иштин баарысын,
Элден угуп алыптыр,
Качкан душман артынан,
Карбалас жөнөп калыптыр,
Жайылманын талаада,
Келе жатса эр Асыл
(Азыркысы душманга,
Теңдеши жок шер Асыл)
Кеңкула менен залкайып,
Кебез тоодой даңкайып,
Эр Кененим келатыр,
Атасын көрүп жаш бала,
Түшө калып атынан,
Камчысын салып мойнуна,
Каада менен турду эле,
Кандыргылап бүгүлүп,
Катындарча жүгүнүп,
Кендиргелеп бүгүлүп,
Келиндерче жүгүнүп,
Салам айтып калды эле,
Саламга алик алды эле,
Залкар тоодой Кененим,
Минтип айтып калды эле:
- Аттаныпсың, карбалас,
Келатыпсың калдаңдап,
Кайсы жакка барасың?
Кененимден кеп угуп,
Барасың, кайда, деп угуп,
- Айланайын атаке,
Маңгыт, испан, коросон,
Жедигер, тажик, муңгулдан,
Кол келди алты уруудан,

Тарашанын сыртынан,
Чар тарапка бөлүнүп,
Каптап кирди кыргызга,
Муңгулдар менен салышып,
Мен калыпмын алыста.
Таң атканда муңгулдар,
Качып берди кужулдап,
Артынан келсем Таласка,
Карабуура, Чаткалда,
Тажиктердин Көкбөрү,
Жалгызектин Бактыбай,
Жан айабай салышып,
Жаткан экен байма-бай,
Мен келгенде Бактыбай,
Жүрүп кетти кылчайбай.
Көнүшүп калган Көкбөрү,
Күрсүлдөшүп жатканда,
Келип калды хан Калдык,
Кете берди Көкбөрү,
Күндү күнгө уладык,
Түндү түнгө уладык,
Дүмөктөштүк далайга,
Бир кезекте хан Калдык:
- Аш жебеген ачкамын,
Мен алдыраш башкамын,
Келе жатат аскерим,
Арка жакка таштадым,
Эл аралап бүлүнтүп,
Эпсиз калба таппасын,
Мен барамын элиме,
Алты урук эли чогулуп,
Биз түшөлү бир жерге.
Кабыл алдым айтканын,
Коргонду карай баскамын,
Ак калпак кыргыз көп элди,
Мен коргондон тапкамын.
Эр Бактыбай, Орунбай,
Айдап жолго салыптыр,
Коргонго жакын тургузбай.
Калың элден кеп угуп,
Качты душман, деп угуп,
Артынан кууп келаттым,
Сизге калдым жолугуп.
Аңдап болуп Кененим:
- Анталап качкан душмандын,
Артынан барам дебегин,
Жүргүн, балам, жүргүн,- деп,
Жүрүп кетти берениң.
Баш кошулган алты улук,
Байандап айтып берейин:
Хан Калдык элден кеп угуп,
Белге таңуу бектерди,
Кара аскердин катары,

Келе жатат деп угуп,
 Ал аскерге карабай,
 Желип кетти бурулуп,
 Алдындагы темир көк,
 Чабына батпай суурулуп,
 Өз аскери бет келди,
 Келе жаткан чубуруп,
 Аскерлерин түшүрдү,
 Барабанын урдуруп.
 Аскер түшүп болгондо,
 Качкан аскер капташты,
 Жааган күндөй куйулуп,
 Хан Калдыктын чатырга,
 Хандар келди чогулуп.
 Асыл шерди макташып:
 - Адам жеңер журт эмес,
 Бул кыргызга чакташып,
 Бири бекер калбаса,
 Найзага темир ашташып.
 Чойунбашка мыктуу экен,
 Айбалтага шыктуу экен,
 Сойулу чабар көп экен,
 Кененим, Асыл барында,
 Кыргыздын көөнү ток экен,
 Кары-жашын билгисиз,
 Баарынын колу шок экен,
 Басташкан жоодон тартынбас,
 Атылган мылтык ок экен.
 Жаңы келдин, хан Калдык,
 Баатырдын баарын сойдуруп,
 Биздер калдык сандалып.
 “Түгөнгөн сайын түтөгөн,
 Түптүү Манас тукуму”
 Элдер айткан кеп эле,
 Жалганы жок чын экен.
 “Өлгөн сайын өөрчүгөн,
 Өткүр Манас тукуму”
 Өз-жат дебей айтчы эле,
 Төгүн эмес, чын экен,
 Өрттөнүп өлгөн кыргыздар,
 Баштан-аяк чыр экен!
 Асылга бенде тең эмес,
 Жалгызектин Бактыбай,
 Оңой-олтоң эр эмес,
 Оңойлук менен адамга,
 Оодарылар бел эмес,
 Ордонун ханы Орунбай,
 Оңой киши деги эмес...
 Оң-тескери айтышып,
 Оолугушуп жатканда,
 Анда айтат хан Калдык:
 - Айтканыңар кандай кеп,
 Атышып чыккан душманды,

Мактайсыңар мыкты деп.
 Бул кебиңер курусун,
 Кебиңерди ит уксун,
 Ит укпаса ким уксун!
 Баарың келдин чогулуп,
 Айтканыңар чын болсо,
 Кетипсиңер кырылып,
 Чогулушуп калыппыз,
 Бир чатырга жыйылып,
 Баарың айткын акылды,
 Унчукпай калбай жымыйып.
 Коросон, испан элинди,
 Мен билемин жериңди,
 Тете, Салаа ачып айт,
 Ичиндеги кебинди.
 Жедигер, муңгул, чыныңды айт,
 Жашырбастан сырыңды айт.
 Тажиктердин Көкбөрү,
 Амалың элден көп бөрү,
 Кабар бердин көп элге,
 Баштап келдин бул жерге,
 Башыңды салып унчукпай,
 Олтурасың жөн эле.
 Карылар нуска кеп айтат,
 “Ичте бала болгунча,
 Тышта талаа” деп айткан,
 Күмөнү жок көрүнөө,
 Өтө таамай төп айткан.
 Нускасын эстеп карынын,
 Силерге муну мен айтам,
 Аста айтпай бек айтам.
 Хан Калдык кебин укканда,
 Кеп кумардан чыкканда,
 Жедигердин Каракөз
 (Андан чыгат көп кеңеш):
 - Айт дедиңер, айтайын,
 Кыргыздан көргөн дартыма,
 Толтойдон бери карата.
 Жедигерди кор кылды,
 Жеринен киши табылбай,
 Таластан бирди чоң кылды,
 Тажиктердин Көкбөрү,
 Көңүлдөкү иш кылды,
 Беш урук келдик бул жерге,
 Алаштын кыргыз элине,
 Келген жерде бет келдик,
 Баатыр Асыл эрине,
 Кездешпедик эмгиче,
 Эр Кененим дегенге.
 Кененим деп келгенбиз,
 Асыл ойдо жок эле,
 Эр чыкты деп Асылды,
 Угулбаган кеп эле.

Далай акыл курадык,
 Эч бирин кыла албадык.
 Күндү катка салалык,
 Күн болжошуп алалык,
 Айда катка салалык,
 Айды аркандап алалык,
 Пулду айап калбайлык,
 Өмүржандын Кызылкыз,
 Мыкты сыйкыр ушул кыз,
 Аны колго алалык,
 Анан келе калалык,
 Алакандай кыргызга,
 Акыр заман салалык.
 Кылымдан ашкан сыйкыр кыз,
 Кененим менен Асылды,
 Кармап берет ушул кыз,
 Мындан башка амал жок,
 Менден кеңеш уксаңыз,
 Ошол ойго жеткизбей,
 Кененим, Асыл кекенип,
 Кездешип туруп албаса,
 Кызылкыз бара албаса,
 Болбосо бизге каргаша.
 Ушуну айтып токтолду,
 Каракөздөн башкасы,
 Унчукканы жок болду,
 Чай кайнамча дымбыр-дым,
 Зобон чыкпай токтолду.
 Саламаттын хан Калдык:
 - Каракөздөн башкаңда,
 Кыргызда кегин жок беле?!
 Же алы канча дегенсип,
 Көңүлүңөр ток беле?!
 Жерди тиктеп ындыйып,
 Унчукпайсың тим эле,
 Хан Калдыктан кеп угуп,
 Каары катуу жеме угуп,
 Тажиктердин Көкбөрү,
 - Келе албай жатып биздерге,
 Кеп айтасың хан Калдык,
 Баш-айагын билбестен,
 Жеме айтасың, хан Калдык!
 Карабуура, Чаткалда,
 Асыл менен арбашып,
 Калдың эле кармашып.
 Сен кармашка түшкөндө,
 Асылды алып келет, деп,
 Азабын колго берет, деп,
 Колго алып коргонду,
 Курайын деп белендеп,
 Биз беш киши болгон соң,
 Бактыбай жалгыз эмеспи,
 Алы кимге келет деп,

Желденип келдим кошуунга,
Жерге батпай дердендеп.
Эр урушу бир экен,
Эл урушу миң экен,
Ата-баба мурасы,
Айтышып көнгөн эл экен,
Киргизмек тургай коргонго,
Беттетпеди биздерди,
Амал кетип, айла жок,
Кара жанга күч келди.
Пайда таппай кыргыздан,
Баш калкалап уруштан,
Баатырлык кийим, хан таажы,
Бар кийимди бөктөрдүк,
Кайда калды хандыгың,
Кара аскер санга өткөнбүз.
Айла кетип келатып,
Өзүңүздү көргөнбүз.
Алып келсең Асылды,
Күркүрөйт элең күүлөнүп,
Качып келген белемсиң,
Кадамың катып сүйрөлүп,
Качып келсең чыныңды айт,
Асыл келет эми эле,
Ажыдаар сүрдөнүп,
Менче болсом ойумда,
Ар кайда кетсек самсаалап,
Асыл менен Кененим –
Ата-бала аттанат,
Барган жерге чуу салып,
Башка мүшкүл иш салат.
Арага киши салалы,
Жооптошуп жаналы,
Азуусун айга бүлөгөн,
Эр болсо издеп табалы,
Хан Каракөз айткандай,
Амалкөйдөн таап алып,
Анан келе калалы.
Тете, Салаа, Саранжа:
- Каракөз берген кеңеш кеп,
Кулакка турат жагымдуу,
Көкбөрү айткан ушул кеп,
Баарысы кабыл алыптыр,
Хан Кененим баатыры,
Жибермек болуп элчисин,
Камдап жолго салыптыр.
Жиберген киши алты экен,
Алты хандын атынан,
Атайлап жазган кат экен,
Узартып айткан кеби жок,
Сөзү кыска аз экен:
“Урушпай жатып албайбыз,
Беш жылдык мүдөт сурайбыз,

Аңгычакты камынып,
Айабай кошуун жыйнайбыз,
Уруша турган жериңди,
Мүдөт күн канча, Кененим,
Ачык жооп сурайбыз”
Берген катты көтөрүп,
Алты элчи жөнөп калганы,
Кененим менен Асылдын,
Кебин эми угалы.
Карабуура, Чаткалдан,
Жүрү, балам, жүрү, деп,
Жүрүп кетти Кененим,
Баатырдан калган коргонго,
Хан такталуу борборго,
Барып түштү Кененим.
Кененимди көрүшүп,
Калбай кыргыз келишип,
Асылбача арстанды,
Алпештеп эли сүйүшүп,
Кубанычка кунан чаап,
Көкүлүн көккө шүйүшүп,
Куйругун ача түйүшүп,
Көкбөрү тартып солушту,
Эркин өскөн кайран эл,
Унутуп калды согушту.
Өз эркинче болушуп,
Чатыраш ойун салышып,
Кечте ойноочу кыйындар,
Бөлүнүшө калышып,
Кандай акыл берет деп,
Кененимден алышып,
Аксакалдуу карылар,
Эл башкарган жакшылар,
Кенениме барышып,
Кеңеш кебин салышып,
Эр Кененим төрөнүн,
Үстүнө кирди кыргыздар,
Кеңеш сурап Кененден,
Кебин салды жакшылар,
Оңдоп ордун олтуруп,
Кеп баштады Бактыбай:
- Каары катуу төрөбүз,
Кабагыңды бүркөсөң,
Кар жаагандай көрөбүз,
Жүр десеңиз бир жакка,
Баш тартпастан жөнөйбүз.
Башка келген жумуштун,
Баарысын актан көрөбүз.
Камаган хан деш эле,
Маңгыт келип кошулуп,
Атагы алты хан болду,
Үч-төрт күндүн алдында,
Бизге кыйын күн болду.

Тоодой болгон өзүмдү,
 Токтотуп душман октоду,
 Оолугуп кирип кетчү,
 Арка-бутун ок кечип,
 Кеңкулаң майып болгону.
 Кеңкула буту сак болду,
 Качып душман шарт койду,
 Коргонду тартып алсак, деп,
 Ойлогону ал болду.
 Калк урушун салышып,
 Карсылдашып чабышып,
 Коргонду бербей койгону,
 Оо дүйнө кеткен Манастын,
 Арбагы бизди колдоду.
 “Өзөктөн күйгөн өрт жаман,
 Өздөн чыккан жат жаман”,
 Жээни эле кыргыздын,
 Хан Калдык душман болгону.
 Бир күн душман, бир күн дос,
 Жедигер андай эл эле,
 Кара калмак, каңгайлык,
 Алты ата кубарсан,
 Айтышып келген эл эле,
 Испан менен коросон,
 Дабытай менен Ачакан,
 Калмактарга алданып,
 Мал менен пулга жалданып,
 Душман болгон кеп эле.
 “Качкан жоону калдайып,
 Катын алат”, дечү эле,
 Жатып алыш кандайдыр,
 Кеңеш сизде,- деди эле .
 Кененим кеңеш бергенче,
 Эшиктен бирөө кирди эле:
 - Элчи келди хандардан,
 Эшикке келди алты адам,
 Киреби үйгө, кирбейби,
 Элчиге жообун мен айтам.
 Ал алтоону ханбы деп,
 Элебеди Кененим,
 Бучкагына алты итти,
 Теңебеди Кененим:
 - Каты болсо алардын,
 Алып келгин каттарын,
 Хан экен деп алты итти,
 Катарыма албаймын.
 Кененимден кеп угуп,
 Келген киши кетиптир,
 Элчилерге жетиптир:
 - Катың барбы, бергин, - деп,
 Катарга албайт ханыңды,
 Силерди элчи экен деп.
 Желдеттер турат маңдайда,

Кылычтарын жалаңдап,
Эси чыгып элчилер,
Көздөрү турат алаңдап.
Капчыкка колун салышты,
Каттарын сууруп алышты,
Ханга сунган немедей,
Карпаңдашып байкуштар,
Катты сунуп калышты.
Жесекчи катты алганы,
Үйдөгү элге алып барды,
Ордонун беги Орунбай,
Көрүнөө окуй салганы,
Ушул болду уксаңар,
Кененимдин айтканы:
- Элчилерди кайткын, де,
Ханыңарга айткын де,
Иттердин уктум каттарын,
Эси чыгып жалтанып,
Жаза албаптыр аттарын.
Болжогон беш жыл болгондо,
Тынч элди козгоп чуу салган,
Тажиктердин Балыкка,
Ошол жерге барамын,
Эсин капкан алты иттин,
Эсебин анан табамын.
Өмүржандын Кызылкыз,
Сыйкырлап алып берет, деп,
Анык билем барарын,
Беш жылгача жыйнасын,
Колунан келчү тарабын,
Тажик менен маңгыттын,
Кетирет булар амалын,
Ойуна Калдык албайбы,
Оодарылып көр дүйнө,
Бир айланып келгинче,
Маңгыт деген уруунун,
Ооздон түшүп каларын.
Ошону менен жедигер,
Айтылып элге ат калат,
Ханы тургай кара жок,
Көз көрөөрү жок калат.
Жедигер, маңгыт элиңер,
Айабай алжып келдиңер,
Беш жылы жакшы камынсын,
Укпасаңар мейлиңер.
Коросон, испан эки урук,
Абалтан бери карата,
Козголбогон ушул журт,
Тете, Салаа өлгөндө,
Коросон, испан элдери,
Болуп өткөн иштерди,
Көзү менен көргөндө,
Андан кийин алашка,

Катылышпайт дегеле,
Өмүржандын Кызылкыз,
Кимдер душман, кимдер дос,
Биле албай мурун кошулат,
Бузук-түзүк бөлүнсө,
Андан кызык иш кылат,
Чакырып келип өздөрү,
Кантип качып кутулат?
Жедигер менен маңгытты,
Жер тайантып жок кылат,
Жедигердин элдери,
Ошол бойдон жоголот,
Тууганы көп, урук көп,
Маңгыт бир күн оңолот,
Маңгыттын көп жөлөрү,
Муңгул, таңгут жөлөгү,
Аркасында маңгыттын,
Тыргооту бар бөбөгү.
Атадан бөлүп энчисин,
Атасына таштабай,
Энесин ала кеткенде,
Баласын ээрчип кеткени.
Беш кандын бир эле,
Эри калды Женсейде.
Үч уулу турду Каңгайда,
Анда туулган үч уулга,
Таңгут, маңгыт, тыргоот деп,
Мындай аттар койду эле.
Таңгут алыс ыраакта,
Ат бастырбай бийакта,
Маңгыт жүргөн арада,
Ээ болуп чандан шаарга.
Тыргоот жүргөн дайынсыз,
Кыдырып-көчүп мал багып,
Тийишпей жүрүп эч кимге,
Келе жатат баш арбып.
Кийинче түптүү эл болот,
Далай жерге ээ болот,
Маңгыт менен жедигер,
Ар кайда азып жоголот.
Ушуну айтып Кененим,
Болжоп берип беш жылды,
Элчилерин кетирди.
Элчилер кайта кеткенде,
Асылбача, Бактыбай,
Ордонун ханы Орунбай,
Ошолорго жекиди:
- Айтканымды алыңар,
Асылбача, Бактыбай,
Түз күмбөзгө барыңар.
Бул бойдон кетпейт келгендер,
Ат изин кайра бир салбай.
Ордодоку Орунбай,

Жаныңда бар миң балбан,
Эл аралап барыңар,
Эси жоктой иш кылып,
Элге бүлүк салбаңар,
Коргонго келсе коржондоп,
Жооп айтуучу өзүм бар.
Катышып калса кол салып,
Түп көтөрө чабам деп,
Түгөнгүс олжо алам деп,
Аркасынан барбаңар,
Баатырсынып дердеңдеп,
Деп тапшырып Кененим,
Элдин баарын кетирди,
Четке чыккан эрлерге,
Душманды кууп кетпеске,
Улам-улам жекиди.
Муну мындай таштайлы,
Асылбача баатырдын,
Эл бийлеген колуна,
Алганынан баштайлы.

АСЫЛБАЧАНЫН ТИЗГИН АЛЫШЫ, КЫРГЫЗДАРДЫН ЖЫРГАЛЫ

Элчилер кайтып келиптир,
Оозчо айткан кептерин,
Бир-бирден айтып бериптир.
Алты хан абдан кеп угуп,
- Кененимдин чоңдугу,
Баш жутуучу зордугу,
Хан катары көрбөгөн,
Бул эмине кордугу!
Деп Калдык катуу күүлөндү,
Коргондо жаткан баатырга,
Каймана сырттан сүйлөндү,
Жамгырда аккан кыйандай,
Бузулуп өңү түрдөндү:
- Мен хан Калдык айтамын,
Кулак салып угуңар,
Айтканды кабыл кылыңар,
Карап минтип турбаңар,
Аттангыла баарыңар,
Беш жылды болжоп кетти, деп,
Эндекей калды кыргыздар.
Мен барайын коргонго,
Көкбөрү бар күмбөзгө,
Тете, Салаа, Каракөз,
Аралап баргын элдерге.
Кабарлашып туралы,
Киши койуп ар жерге,
Жөнөп кете берели,
Кара жанга күч келсе.
Качып жолго салалы,
Өзүбүз айткан беш жылды,

Болжол кылып алалы,
Бадакшан менен балыктын,
Арасында Куукумга,
Биз чогулуп баралы.
Хан Калдыктын кеби, деп,
Абыдан келип эби, деп,
Коросон, испан, жедигер,
Күмбөздү көздөй жөнөдү.
Тажиктердин Көкбөрү,
Эл аралап жөнөдү,
Элдин ичин көргөлү,
Колунан келсе кыргызды,
Тирүүлөй жерге көмгөлү,
Маңгыттардын хан Калдык,
Кырк миң аскер кол менен,
Коргонго барды калдайып.
Мындан мурун сүмбөлөп,
Сандолунду аткалы,
Сайып койгон коргондо,
Дарбазанын оозунда,
Алтымыш катар терекке
Алып келип таңдырды.
Кунан уйдаи огу бар,
Тышын темир каптаган,
Жигин киши таппаган.
Копурук менен кулатып,
Сандолунга салдырды,
Куржун башы дарыны,
Кулагына куйдурду,
Колодон кылган сүмбөнү,
Кулдууратып аркадан,
Окту чындап урдурду.
Нуршабдар менен от берди,
Атканда дүйнө солк деди,
Каптаган темир жарылып,
Жайнаган сансыз ок кетти.
Чайпалып көлдүн деңизи,
Чайкалып тоонун эгизи,
Кырк миң аскер маңгыттан,
Хан Калдык баштап жүз киши,
Бир четинде калыптыр,
Калган кырк миң аскерди,
Сандолун огу алыптыр,
Кылчайып артын карабай,
Караганга жарабай,
Хан Калдык качып кетиптир,
Тете, Салаа, Каракөз,
Саранжа, төртөө биригип,
Күмбөзгө булар жетиптир.
Сандолун үнү угулду,
Бизди атып жатат деп,
Саргарып өнү кубулду.
Алды–аркасын карабай,

Кайра тартып чу койду.
Артынан түштү Бактыбай,
Алдынан Асыл шер чыкты,
Хандары колго кирбеди,
Асыл менен Бактыбай,
Карапайым аскерге
Калганына тийбеди.
Кабар угуп ал элден,
Тажиктердин Көкбөрү,
Эл аралап кетти деп,
“Элге бүлүк салбасын,
Элден олжо албасын,
Белдүү тажик Көкбөрү,
Кыргызга кыргын салбасын,
Кырылып кыргыз калбасын”,
Дегенди ойго алышып,
Асыл менен Бактыбай,
Ат күлүгүн айабай,
Айап жанын калалбай,
Бирине-бири карабай,
Кеңкол өрдөп жөнөдү,
Ашмурабаш жети түр,
Ишенбесең барып көр,
Майбулак менен жаакташ,
Арасында талаада,
Орунбайдын миң балбан,
Аралашып аларга,
Тажиктердин Көкбөрү,
Калбалашып жатыптыр,
Бирден чыгып жекеге,
Бөлүнгөндөн чекеге,
Кыргыздардын кырк балбан,
Кызыл канга батыптыр,
Кыйрап өлүп жатыптыр.
Орунбай баштап миң балбан,
Чын шаштысы кетиптир,
Кысталаңда кыргызга,
Бактыбай андан жетиптир.
Өкүргөндөн бакырып,
Өрүктүн башын жапырып,
Айкырыгын ашырып,
Алманын башын жапырып,
Манастап ураан чакырып,
Манастын аты чыкканда,
Бактыбай үнүн укканда,
Тажиктердин Көкбөрү,
Алып учуп жүрөгү,
Ал Бактыбай баатырдын,
Алдына утур келгени,
Колундагы найзаны,
Оңдоп кармап сермеди.
Күүлөп найза сундурду,
Күүсү кулак тундурду,

Бар кайратын чогултуп,
Бактыбайга бет бурду.
Темирбек деп бакырып,
Катуу найза сундурду.
Бактыбай карап турабы,
Балакет найза колго алды,
Машыгып кеткен эрендер,
Башын тартпас өлүмдөн,
Баш жутуучу берендер,
Найзаларын кагышып,
Кайта-кайта сайышып,
Найзаны таштап салышып,
Чокморлорун алышып,
Колтуктарын чойушуп,
Чокудан нары койушуп,
Акакташып турушту,
Тилдерин салып солушуп.
Айбалтасын алышып,
Айанбастан чабышып,
Найзанын учу такылдап,
Чокмор тийип шакылдап,
Айбалтанын уңгусу,
Туулгага чакылдап,
Бактыбайдан Көкбөрү,
Өөдөлүк кылат кысталак,
Көрүп туруп бул ишти,
Кыргыздын эли кысталат.
Ачып көзүн бардашып,
Ажыдаардай арбашып,
Алар антип жатканда,
Аскердин баары кырылып,
Жүз кишисин ээрчитип,
Хан Калдык кайра качканда,
Кайраттуу канкор Кененим,
“Бактыбай, Асыл нетти экен,
Күмбөзгө барып келемин,
Кай тарапка кетти экен?”
Деп күмбөздөн из чалып,
Күмбөздөн көөнү тынч алып,
Бактыбай менен Асылдын,
Атынын изин чалыптыр,
Ашмурага барыптыр,
Келе жаткан ат изи,
Эки айрылып калыптыр.
Топчу кулак кер аттын,
Изи ушул экен, деп
Кененим жөнөп калыптыр.
Келе берсин Кененим,
Берен бала Асылдын,
Кебинен айтып берейин.
Майбулак өрдөп басыптыр,
Бурана менен Төө жайлоо,
Суусамыр менен Тараша,

Такыр элге барыптыр,
Элден кабар алыптыр.
Калтырбай бара кетем, деп,
Бөкөнүн бөксө жол менен,
Үч Кошой, Сарыкоо менен,
Капка менен Эчкилик,
Калдырак Кара тоо менен,
Маңдай жагы кең тескей,
Жергенин сары талаасы,
Жерин чардап эл көрүп,
Кыргыздын кыраан баласы,
Жаакташка барыптыр,
Майбулак менен Жаакташ,
Кошулушкан тумшуктан,
Чыга калса кокустан,
Бактыбайды дардайтып,
Көкбөрү сайып салыптыр,
Кылычын тартып кынынан,
Баш кескели калыптыр!
Кайран Асыл ошондо:
“Кара кыргыз калкына,
Кадыры өткөн жан эле,
Канча атасы хан эле,
Сайдырыптыр тажикке,
Жер тайанбас жан эле!”
Дегенди ойлоп Манастап,
Бакырып баатыр сүрдөнүп,
Көкбөрүгө чаптырбай,
Ажыратып кеткени,
Айтылып калды ыр болуп,
Аңгемелүү кептери.
Топчу кулак кер атка,
Бактыбайды мингизип,
Баатырлыгын билгизип,
Бала баатыр барбандап,
Пайдасын элге тийгизип.
Бактыбайдын карчытка,
Найзанын учу тийиптир,
Кере карыш төрт эли,
Ичкерилеп кириптир.
Бактыбайды эр Асыл,
Орунбайга тапшырып,
Коргонго алып баргын, деп,
Жүрүп кетти жаш арстан,
Бачымдата бастырып,
Аңгычакты Көкбөрү,
Оозунан ашын алдырып,
Эси оогандай далайга,
Карап калып далыйып,
Кылычы жалаң колунда,
Кыйкырыгы таш жарып,
Асылга тийди качырып,
Кыргыздын кыраан Асылы,

Камаарап койбойт шашылып,
Келе жатат Кененим,
Учурап калды Орунбай,
Опсуз жаман шашылыш,
Кененимди көргөндө,
Аттан түштү ашыгыш.
Көзүнөн жашын имерди:
- Жарадар болду Бактыбай,
Алып келе жатам, - деп,
Болгон жумуш баарысын,
Баарын айтып жиберди, -
Атама алып бар дедим,
Кара кыргыз калкына,
Кадыры өткөн жан дедим.
Көргөн жерде Кененим,
Карап көрүп жарасын,
Мен табам деп, чарасын,
Эбеп менен себептен,
Эзип туруп чапканы,
Кабыгы менен кайыңды,
Тышынан аны чаптады.
Медет менен кубаттан,
Эзип туруп ичирди.
Дары куйуп жарага,
Агызбай канын катырды.
Атка минсе, болбойт, деп,
Анда иши оңбойт, деп,
Зембилге салып, көтөртүп,
Коргонго алып жөнөттү.
Алып барып жаткызып,
Кашкулак менен кажырдын,
Өтүн сурап таптырып,
Түлкүнүн өтүн коштуруп,
Бириктирип ийлетип,
Ууга сугарткан найза экен,
Мөшкөй уйду салдырып,
Күнүгө үч маал ичирип,
Бээнин сүтүн алдырып,
Чоң чарага куйдуруп,
Бактыбайды салдырып:
- Буткул сууну жердеген,
Кургак жерге келбеген,
Сырты кара, боору ак,
Суучулдук деген чымчык бар,
Андан кармап келиңер,
Жүнүн жулуп алгыла,
Күнгө жайа салгыла,
Чай кайнама какжырайт,
Талкан кылып тарткыла,
Жараатына чапкыла,
Сүт тикенден тергиле,
Кайнатып туруп бергиле.
Тапшырып Кенен баарыны,

Кырма кызыл дарыны,
Кайнатма кара дарыны,
Катырып койгон сарыны,
Адырашман, эрменден,
Жашыл мийа дегенди,
Кылтырык арпа, медийан,
Ошолордун баарынан,
Даны бар чөптөн чогултуп,
Жетимиш эки уруудан,
Чогултуп туруп катырды,
Күндө берип үч талдан,
Бактыбайды бактырып.
Үнү ичке таратпай,
Берген сүт тышка кеткени.
Таратып этин карартпай,
Саалган сүт тартып кеткени,
Айтса жомок ыр экен,
Байыркынын кептери.
Күндө бирден мууздатып,
Канын берди кептердин.
Күнү кыркка толгондо,
Туруп кетти Бактыбай,
Сак сакайтты Кененим,
Этинде так калтырбай.
Баатыр Асыл, Көкбөрү,
Бешимгече салышты,
Андай кезде Көкбөрү,
Арамдык ойлоп алышы.
Камчысын булгап имерди,
Каптатып элин жиберди,
Тополоң чаңда билинбей,
Качып жолго киргени,
Аралашкан жоо менен,
Асыл муну билбеди,
Өздөрүнүн тилинче,
Бир кишиси сүйлөдү.
Топ-топ болуп качыптыр,
Туш келгендей басыптыр,
Кеч киргенде урунбай,
Асылды карай барыптыр,
Түн ичинде уу-чууга,
Аралашып калыптыр.
Эртең менен Орунбай,
Эл өлчөөсүн караса,
Элүүчө киши калыптыр.
Элди Асыл көргөнү,
Көкбөрүнүн артына,
Из кубалай жөнөдү.
Орунбай элүү кишини,
Айдап алып кетиптир,
Кененимге жетиптир.
Кепти угуп Кененим,
Кайда кетти зоруң?- деп,

Тажиктерден сурады.
Көкбөрүнүн кеткенин,
Элге айткан кептерин,
Баарын укту Кененим.
Жылбас деген бир ат бар,
Сөөгү начар, чабал мал,
Болбосо анда канат бар.
Күлүктүгү Жылбастын,
Мааникерден кем эмес,
Тулку бойу Жылбастын,
Тотучалык деги эмес.
Тайчабар деген бар эле,
Бирин-серин муруту,
Ак ала болгон чак эле,
Орто бойлуу он жашар,
Балачалык бар эле,
Так ошого Кенендин,
Айткан кеби бул эле:
- Жылбасты мин, Тайчабар,
Узатпастан Асылдын,
Изин кууп жетип бар,
Атаң кайтсын деди деп,
Менин кебим айтып бар.
Алты күндүн алдында,
Беш жылдык мөөнөттү мен берсем,
Айткандан кайткан боломун.
Тилимди алып Таласка,
Кайтып келсин кулунум.
Мен Кененим болголу,
Жаза сүйлөп көрбөдүм,
Айтып баргын, Тайчабар,
Кайтып келсин бөбөгүң.
Тайчабар кетти жээлигип,
Илбирстен качкан эликтей,
Жылбас барат элирип.
Бешимде жетти Тайчабар,
Майторудай бууданга,
Кененим кебин угузду,
Асыл өндүү балага,
Кайаша айтар чама жок,
Касийеттүү атага,
Бура тартып жөнөдү,
Кайра артына Таласка,
Тайчабар, Асыл жанаша,
Көргөн элең тамаша,
Учурады беш жейрен,
Жолдо кетип баратса.
Жылбас менен Тайчабар,
Тепсетип алды баарысын.
Бешөөнү Асыл байланды,
Күүгүм кире Таласка,
Коргонго жетип барганы,
Эр Кененим төрөгө,

Салам айтып калганы.
Алик алып саламды,
Бир карады баланы,
Кармашкандан кажыбас,
Болгон экен убагы,
Жыйырма бештей толуптур,
Ошол кезде курамы.
- Кайсы жерде жеттиң?- деп,
Тайчабардан сурады, -
Сен жеткенде Асылга,
Күндүн кайсы убагы?
- Жетисуунун белинде,
Жедигердин элинде,
Анда жеттим бешимде.
Келе жатып жейрен кууп,
Шамда келдим бул жерге.
Эшикке чыгып Кененим,
Аттарды барып караса,
Сары тап болуп байлоодо,
Жайы-кышы турган Жылбасы,
Сууга салган чычкандай,
Майторуну караса,
Жылма тер болуп көөдөнү,
Боор этине кетпептир,
Карчытка тери жетпептир.
Тулпарлыгы билинди,
Билгизбей Кенен сынаса,
Сынаганын ким билди,
Майторуга эр Асыл,
Күрүчтөн жемди илдирди,
Кара суудан каптырды,
Алып келип астырды.
Мындай таптап Тору атты,
Мингенден тартып көндүрдү.
Атты таптап Асылым,
Аттын сырын алыптыр,
Элине кылып кызматты,
Эмгеги менен жагыптыр.
Кайта кирип кененим,
Минтип айтып калыптыр:
- Алпештеген кулунум,
Кубатысың муунумдун,
Белге таңуум, медегим,
Беренден калган белегим,
Он беш жаштан бер жакка,
Элиңе тийди керегиң.
Кыйбастыгың билдирдиң,
Кел десем кайра келгениң,
Мындан кийин кулунум,
Эл багар ишин саа бердим,
Эч кайда баспай жан багыш,
Жатаар ишин маа бергин.
Хан катары арамдар,

Кат жазып элчи жиберди,
Беш жылдык мөөнөт мен бердим,
Убада сөзгө туралбайт,
Болжоп койдум ой менен,
Үч жылда кайра келерин.
Үч жылда келет алты арам,
Арбагы Манас жар болсо,
Жазасын бергин, сен, балам,
Келе албаса үч жылда,
Беш жылдык болжол Бадакшан,
Сени менен мен барам.
Барган менен кулунум,
Эрдигиңди талашпайм,
Эч ишиңе карашпайм,
Өмүржандын Кызылкыз,
Алып келет алты хан.
Сыйкырга өтсө Кызылкыз,
Байкап көрүп чамасын,
Азизхандын Алмамбет,
Ала келген эт көйнөк,
Аны сага тапшырам.
Көйнөктү чечип кийгизем,
Көкжалдан калган белектин,
Кысылса тийсе керегин,
Аны элге билгизем,
Өзүм көрүп көз менен,
Көөнүм тийип келбесем,
Тынч алып кантип мен жүрөм?
Жана, балам, чалаң бар,
Отуз эки ат машы,
Жетимиш эки жөө машы,
Баарын сага көргөзөм,
Бар өнөрүм үйрөтөм,
Андан кийин өлбөсөм.
Эр адиси бир жүз төрт,
Толук билгин азамат,
Жанып турган кызыл өрт.
Деп Кененим, жүргүн деп,
Асылбача-Бекбача,
Эгиз түгөй шерди алып,
Жалгызектин Бактыбай,
Жандан ашкан эрди алып,
Жергенин Сары талаасын,
Жүрүп кетти бетке алып,
Баш кошкону төрт киши,
Бир жүз төрттүү үч киши,
Толук билбейт бир иши.
Жайдары тууган Кененим,
Жанындакы эрлерин,
Бирден атка мингизип,
Бирине-бирин киргизип,
Найзалашкан сайышка,
Балталашкан чабышка,

Колтуктарын чойушка,
Чокмор менен койушка,
Кылычты кындан суурушка,
Кыйамын таап урушка,
Шилтегенин куткарбай,
Мойунунан таарып турушка,
Арыбастык-талбастык,
Апта-апта урушта,
Канжар менен сайышка,
Сайганда канын жайышка,
Жанын койбой алышка,
Бирден –бирден көрсөтгүм,
Асылбача, Бактыбай,
Ар күнү булар жулушта,
Бекбачаны бир четтен,
Мелтиреп тиктеп турушка,
Үч баланы токсон күн,
Жумада бирден таап берип,
Адис кылып көндүрдү,
Уктабай турган жумушка.
Койун колтук алышмай,
Колтукташып турушмай,
Ача кармап ыргытмай,
Табарсыктан бут менен,
Оңкосунан чыгышмай,
Жата калып көтөрмөй,
Күч чыңдашып жөтөлмөй,
Аркасына сүрүшмөй,
Башын такап көөдөнгө,
Төбөсүнө көтөрмөй,
Отуз эки ат машы,
Жетимиш эки жөө машы,
Токсон күндө бүтүптүр,
Булардын кылган ишине,
Караан калган кара жер,
Катуулуктан түтүптүр.
Соотторун булуптур,
Сонун жумуш болуптур,
Жергенин Сары талаасын,
Талаа-талаа тилиптир,
Кээ кезекте буттары,
Тизесинен кириптир.
Жердин бети тилинип,
Кененимдин көзүнө,
Асылбача, Бактыбай,
Баатырлыгы билинип,
Белде кемер үзүлүп,
Бүтүн калбай бүчүлүк,
Найзанын учу мукуйуп,
Балтанын мизи түйрүлүп,
Кылычтын мизи кетилип,
Чокморлору былчийип,
Бадана тондор бурчулуп,

Олпоктору жыртылып,
Ичтен кийген буулумдун,
Этектери кырчылып,
Торгой көз темир күрөөкү,
Тарпы калбай бузулуп,
Жаалы салып карашып,
Өңдөрү эчен кубулуп,
Сүйлөй албай бирерде,
Балдырап тили бурулуп,
Ого бетер өчөшүп,
Ошондой кезде бой уруп,
Кара тер агып былчылдап,
Бучкагынан чубуруп,
Бүткөн бойу суу болуп,
Чылпылдап ылай жуурулуп,
Азуулары качырап,
Айнектей көзү чачырап,
Бүдөмүк тартып күдүндөп,
Буулуккандай күжүлдөп,
Үндөрү күндөй күркүрөп,
Адамсыз талаа дүркүрөп,
Адырдакы айбанат,
Арыштап аяк таштабай,
Тушагандай бүжүрөп,
Кызарып кыздан күн батып,
Агарып сүрүп таң атып,
Токсон күн калды аркада,
Айы үчкө барганда,
Жай-жайыңа кайткын, деп,
Жообун берди балдарга.
Тарамышы чыйралып,
Булчуңу катып бошобой,
Баштары шишип күпүйүп,
Жол-жол болуп жошодой,
Атбашы кетти Бактыбай,
Бир жүз төрттү үйрөнүп,
Ачык болуп көөнү жай,
Кармашарга эл болсо,
Бодолгосуз жолу шар,
Кездешип калган душмандын,
Кетер жолу болот тар.
Асылбача, Бекбача,
Таласка барып жай алды,
Бейчеки баскан барбы, деп,
Бел-белден Асыл жол чалды,
Күзгө салкын шамалда,
Ит агытып, жаа тартты,
Токойдон жолборс, бугу атты,
Төр-төрдөн карап айуу атты,
Курбудан кулжа сулатты,
Текесин таштан кулатты,
Илбирс менен чөө атты,
Ийри мойун төө атты.

Аралдан атты маралды,
Аралап элик карады,
Түнөрүп жаткан бадалды.
Карышкыр атты кандырдан,
Аркарын атты адырдан,
Бүркүт салып алдырды,
Жейрен кууп какырдан,
Жазгы, күзгү келгинде,
Шумкарын кармап колуна,
Асыл көлдүн жээгинде,
Тоодакты топтоп тептирди,
Каркыра менен таанды,
Түшүрбөй көктөн эндирди.
Тайлактай ак куу алдырды,
Өрдөк, чүрөк кыргоолдон,
Айабай кумар кандырды.
Илбээсинди бүлдүрдү,
Кайырма менен сонону,
Карчыгага илдирди.
Шернеге тайдан сойдурду,
Кымыздан тарткан аракты,
Күбү менен койдурду.
Карылары бир жерде,
Жаштары чогуу ар жерде,
Кыз-келиндер бир бөлөк,
Ак чөөлүм, көлбука,
Теке тырмыш бир жакта,
Ордосун атып дүркүрөп,
Бозосун ичип күркүрөп,
Чын курандын айында,
Байге бөлүп, кунан чаап,
Баш бошобой жайында,
Күндө ойун-тамаша,
Ак калпак кыргыз айлында.
Кымызды чайкап бал салып,
Кызымтал болуп карыйа,
Байбичелер чалкайып,
Басып турат айылда,
Жубандары залкайып,
Алганынын жанында,
Кыздары үкү сайынып,
Бооруна шуру тагынып,
Саамайын талдап таранып,
Тоту куштай сыланып,
Он бештен чачы тизилип,
Сагагын салып мойнуна,
Жүрөкчөсү карк алтын,
Беш манжага ак күмүш,
Шакектерин салынып,
Кулпулама билерик,
Күн чагылып жаркылдап,
Кулакка сүйкүм угулуп,
Күлкүсү башка шыңкылдап,

Керегедей жарданып,
Башында кундуз тебетей,
Мойундары койкойуп,
Кийгенине жарашып.
Мен алам деп уланды,
Сыртынан жүргөн талашып.
Төрөй элек жаш келин,
Алтындан кылган чоң сөйкө,
Акыректе жаркылдап,
Эки бут чачпак кызыл чок,
Сегиз буттуу чач теңге,
Аркасында шаркылдап,
Туура тарткы күмүштөн,
Маңдайында жалтылдап,
Элечеги заңкайып,
Кийгени кызыл дейилда,
Келишимдүү залкайып,
Булгаары тердик беш кадак,
Бурчунда, чеге жаркылдап,
Кундуз менен жээктеп,
Куйушканын байлабай,
Күмүш менен тээктеп,
Үзөңгү күмүш жалтылдак,
Тогоосу алтын жаркылдап,
Артайыл, тогоо алтындан,
Сарамжалы артылган,
Ээр-токумдун жанында ,
Бара албай киши тартынган.
Көрпөчө кызыл макмалдан,
Кылка чети саймадан,
Келбетин көргөн келиндин,
Сыртынан көрүп танданган,
Жандай басып күйөөсүн,
Ак маралдай шанданган.
Белдемчи жерде чубалып,
Барынча кийип буралып,
Жеңине жең кап салынып,
Бооруна өңүр тагынып,
Жаңы келген келин деп,
Бир көргөндө таанылып.
Таң ата туруп ордуна,
Улууларга жүгүнүп,
Кайната-кайненеге,
Таазим кылып бүгүлүп,
Алмадай бети тастайып,
Айнектен тунук кашкайып,
Сүлөөсүндөй суналып,
Кырчын талдай буралып,
Кызымтал көрсөң келинди,
Агарып жүзү тунарып.
Боз улан күлүп шалкылдап,
Белинде кемер жаркылдап,
Башында кийген суусар бөрк,

Көз тайгылтып кулпурат.
Мырзалары керилип,
Сөз айтардан эринип,
Тыштан келген душманга,
Жазганбай тиет теминип.
Нускалуу сүйлөйт чечени,
Далбаса кылып далбактап,
Жетише албайт нечени.
Комузчулар күү чертип,
Ырчылары какшанып,
Аты чыгып нечени,
Барган сайын такшалып.
Көкүлүн шүйүп күлүк чаап,
Күлүгү чыкса байге алып,
Ит агытып куш салып,
Талаадан олжо мүлк алып,
Капкан жайып бөрү алып,
Тамашага бугу атып,
Ар сонундун терисин,
Салаңдата байланып,
Кара көрпө тебетей,
Абышкалар калкайып,
Ак-карасы аралаш,
Сакалдары чайкалып.
Казандары боркулдап,
Казы-карта, май салып,
Конок келсе каркыттап,
Карчыга, уча, жал салып,
Ап-аптак кылып казанга,
Кардай кылып май салып,
Тамашалап бир-бирин,
Борсулдашып күлүшүп,
Урматташып карылар,
Бирин бири сүйүшүп,
Сагынышкан немедей,
Мойундашып көрүшүп,
Кемпирлери келишип,
Бирин-бири өбүшүп,
Бир кемпирди бир кемпир,
Ээ, кызбай, деп сүйлөшүп.
Киши өлсө сөөгүн сыйлашып,
Чогулуп келип ыйлашып,
Казганаттап үй тигип,
Кермеге атын байлашып,
Мөөрөйгө сайып көп дүйнө,
Күлүк атын айдашып,
Жабырап ырчы ырдашып,
Сайыпкер атын сындашып,
Атың чыкты, соогат, деп,
Ат ээси болсун-болсун, деп,
Аз-маздан соогат беришип,
Колуна соогат тийгени,
Сороктошуп келишип,

Балбандар чыгып эңишке,
Эрегишип эңишип,
Эңген балбан дардактап,
Эки буту салбактап,
Байгесин алып колуна,
Териге сыйбай далактап,
Эндирген балбан томсоруп,
Жекелеп элден компойуп,
Элден мурун кээ бири,
Жүрүп берет комдонуп.
Конокко алып кечинде,
Колунда бары тай сойуп,
Калгандары кой сойуп,
Ала-шалбырт табакка,
Шак-шактаган май тоңуп,
Коноктор жатат керилип,
Камсыз көөнү жай болуп,
Дасторкондон өксүтпөй,
Капакка салып бал койуп,
Каймакка бышкан нан койуп,
Канык кара чай койуп,
Чыны менен жай койуп,
Куурдак менен май койуп,
Көөкөрлөп арак көп койуп,
Магзым менен күп койуп,
Бал чайкаган кымыздан,
Сапты аякка куйушуп,
Эңкейе басып кош колдоп,
Конокторго сунушуп,
Отко койчу аттарын,
Жетелеп балдар суутуп,
Той болгондо кыз куушуп,
Күйөөгө берчү кызына,
Жасалгалап үй тигип,
Керилтип-кертип жүк жыйып,
Садага чаап улагын,
Жеңеси күйөө кийинтип,
Жеңгетайга төө алып,
Тогуздап чиркеп мал алып,
Аз келди деп пул алып,
Той этин элге тартканда,
Кызды тууган катынга,
Карчыгасын көтөрүп,
Толгоо табак сизге, деп,
Уул энеси баруучу.
“Карындын бурчу кап түбү”,
Каадамды менин бергин, деп,
Тогуздап кийит алуучу,
Төө комдотуп жүк жүктөп,
Келинди алып жануучу.
Кызды тууган энеси,
Болбосо жакын жеңеси,
Кыз жеткирип баруучу,

Кетер күнү кудасы,
Сүт акына төө берип,
Болбогондо ат берип,
Кудагыйын кетирип,
Анан туруп калуучу.
Кыз алышып, кыз бермек,
Кыргыздын наркы мына ушу.
Кызы келип төркүлөп,
Кур кете албайт кызым, деп,
Бул душмандын көркү деп,
Кийерине тон берип,
Минерине ат берип,
Жетелетип төө берип,
Короодон бөлүп кой берип,
Анан жолго салуучу.
Көөнү ачылып кыз бала,
Кайын ата, кайнене,
Жупташына жаркылдап,
Күлгөн бойдон баруучу.
Калың мал жеп, кыз бериш,
Энчиге бөлүп мал бериш,
Кыргыздын салты мына бул.
Эркин жатсын кыргыздар,
Байакы кеткен алты хан,
Эми андан кабар угуп ал.
Муну мындай таштайлы,
Алты хандын кыргызга,
Чапкынынан баштайлы.

КАЛДЫК БАШТАГАН ЧАПКЫНЧЫЛАРДЫН ТАЛАСКА КОЛ САЛЫШЫ

Алды-аркасы качкандар,
Бирин-бири карашып,
Күйүшүп жүрүп табышты,
Катышып келип кыргыздан,
Катыгүн кордук көрдүк, деп,
Бабырап кебин салышты,
Жайма сүйлөп жажалап,
Жаагы талып калышты.
“Беш жылдык дедик болжолду,
Жата берсек болобу?
Кайра келип үч жылда,
Таласка кайкап тололу,
Жедигердин Каракөз,
Өмүржандын Кызылкыз,
Аны издеп баргын” деп,
Айды аркандап кат кылды,
Калбай баары келишке,
Ок тиштешип ант кылды,
Чырпык кыркып шарт кылды,
Бир жандары муздашып,
Колдорун такыр кан кылды,
Бузулбастык иш кылып,

Көңүлдөрүн жай кылды.
 Баш кошоор жери алтоонун,
 Чоң Таластын талаасы,
 Жеңип алчу душманы,
 Шер Манастын баласы,
 Эми келип кырылат,
 Мурун калып чаласы,
 Таласка бутун малдырбайт,
 Кененимдин санаасы.
 Бактыбайга тапшырды,
 Алты калаа Нарынга,
 Алты шаар Анжыдан,
 Наманген, Ташкен, Самаркан,
 Кетмен-Төбө булардан,
 Кабар алып турушка.
 Жеркен, Хотен, Кашкарга,
 Лопнур, Арал буларга,
 Беш балыктын баарына,
 Манас, Баркөл, Турпанга,
 Алтайда казак калкына,
 Аласы жок жалпыга,
 Ачык кылды жарыйа:
 “Бизге кылба жардамды,
 Тайар болгун баарыңар,
 Өзүңдү сактап калышка.
 Иленин бойу агынга,
 Чөйчөк менен кулжага,
 Үч-Каркыра, Капарга,
 Нар жакта Каңгай, муңгулда,
 Алтымыш уруу алашка,
 Кастарын тиккен хандар бар,
 Караан болуп каңгайга,
 Келүүчү манжу жана бар,
 Түштүктөн келчү элиңе,
 Ат бастырып жериңе,
 Коросон, испан, тажик бар,
 Кыйпач батыш тарапта,
 Жедигер бар, маңгыт бар,
 Маңгыт менен келүүчү,
 Уусун менен таңгут бар.
 Урумдакы кыргыздар,
 Астубалдын адырда,
 Аргын, алчын кыргыздар,
 Таланга малың кетпесин,
 Маңгыт менен уусунга.
 Кар кылбастан жаныңды,
 Талан кылбай малыңды,
 Такыр бөлүп багып ал,
 Алаш уулу дегенге,
 Айыгышты алты хан.”
 Кабар кылган жерлерге,
 Алты хан эли айтылган,
 Батыш менен чыгыштан,

Калбай алаш угушкан.
 Түндүк менен түштүктөн,
 Кабар кылган бүт элден,
 Маңгыт менен жедигер,
 Бул эмине иши, деп,
 Сүйлөнгөнү дагы бар.
 Коросон менен испанды,
 Курутамын аны деп,
 Күүлөнгөнү дагы бар.
 Муңгул менен тажик деп,
 Тентип кетет тажиктер,
 Муңгулчалык эмес деп,
 Ойрон болгон уусунду,
 Астынбал, Урум кыргызы,
 Жоготом деп ушуну,
 Күүлөнүшүп басылды,
 Кыйкырышып үйүндө,
 Куршуктары жазылды,
 Колунда малын асырап,
 Эл камынып алыптыр,
 Элине берип кеп-кеңеш,
 Хан камынып алыптыр,
 Жедигердин Каракөз,
 Кызылкызга барыптыр:
 - Кылымдын баарын кыйнаган,
 Кыргыз деген журт экен.
 Жедигер, испан, маңгыттан,
 Коросон, тажик, муңгулдан,
 Куралышып алты хан,
 Таласка бардык биз мындан.
 Барган менен биздерге,
 Келбеди өзү Кененим,
 Жибериптир жапжалгыз,
 Асылбача дегенин.
 Баатырдын баарын жалмады,
 Алты хандын ичинде,
 Баш көтөрөр калбады,
 Бактыбай ага кошулуп,
 Баарыбызды Таластан,
 Тамандатпай айдады.
 Коросон, испан, муңгулда,
 Далай баатыр бар эле,
 Биз кыргызга барганда,
 Жедигер, маңгыт, тажикте,
 Тентектер кыйла бар эле,
 Тең келбеди дегеле.
 Күнү-түнү Асылга,
 Көкбөрү менен хан Калдык,
 Тең жабышты баатырга.
 Он бештеги Асылга,
 Ошончо журт таң калдык,
 Бир Асылга тең келбей,
 Баш айланып сандалдык.

Беш жылдык мөөнөт биз алдык,
Үч жылда кайра Таласка,
Баралы деп алты хан,
Убада кылып тарадык.
Өзүңдөн башка, Кызылкыз,
Кимге арыз айтабыз?
Алты хандын атынан,
Алдыңа келдим Каракөз,
Арыз айткан сөздү уксаң,
Алты хандан ушул сөз.
Жалаңгыч сарык Кененим,
Барбаган жери калбаптыр,
Жакшы-жаман, кары-жаш,
Карасы, ханы аралаш,
Бет келгенин жалмаптыр,
Сыйкырдан Жүйрүн баш болуп,
Күн батыштын сегиз дөө,
Алы келе албаптыр.
Калдагай кулак Чойун алып,
Темир тондуу Шалкымат,
Жез киндиктүү Кикимат,
Каңгайлыктын хан Чиктей,
Тажиктердин Темирбек,
Коросондун Дабытай,
Испандыктын Ачакан,
Маңгыттардын Саламат,
Бир урушта сегиздин,
Бирин койбой аймаптыр,
Жантайагы Бактыбай,
Жакын ээрчип жандаптыр.
Атасынан ашырып,
Уулу Сейит бир барып,
Күн батыштын элинен,
Хан Сулаймат, Карадөө,
Алыке менен Шатыке,
Шукшурма менен Суктанма,
Калыбектин хан Калча,
Азыркы жүргөн бендеден,
Кара тоодой бир барча,
Кара аскерден санак жок,
Жөө тумандай сан канча,
Карадөөнүн кенжесин,
Аларга салган азабын,
Сейитимдин казабын,
Бенденин көзү көрбөсүн!
Сулаймат кызы Кылжыке,
Катын кылып алыптыр,
Кылжыкеден эки уул,
Сейитимден калыптыр.
Аз келгенсип Сейити,
Жедигерге жетиптир,
Желмогузду жеңиптир,
Жаманбай деген кишиге,

Кубулгени бериптир.
 Желмогуздун шарты экен,
 Ата-баба наркы экен,
 Алып берсе адамга,
 Туубай калыш салты экен,
 Желмогуз жок бу күндө,
 Себебин уксаң ал экен,
 Сейитимдин эки уулдун,
 Бири Асылбача экен,
 Биз карчаштык тогуз ай,
 Камаарабайт, камыкпайт,
 Ашкере баатыр ал экен,
 Иниси экен Бекбача,
 Караанын көрдүк келбеди,
 Бизди бенде дебеди,
 Бейлебеди, билбеди,
 Кирпигине илбеди,
 Камаарап койбойт кенедей,
 Калдайып алты хан турсак,
 Бучкагына теңебей.
 Кененим өзү бар экен,
 Кара баштуу бенденин,
 Опол тоосу ал экен,
 Манастын калган тукуму,
 Мактаганча бар экен.
 Манастан калган белекке,
 Сандолун деген замбирек,
 Бир мылтыгы бар экен,
 Баарыдан жаман ал экен.
 Коргонду кармап барганда,
 Хан Калдыкка бир атты,
 Кырк миң аскер колуна,
 Эки жүз киши кутулду,
 Калганын такыр кыйратты.
 Сыйкырга айла кылыптыр,
 Шаддаттан калган көк күмбөз,
 Көөхарын алып чыгыптыр...
 Көк күмбөздүн көөхарын,
 Алып чыкты дегенде,
 Кер-сары болуп Кызылкыз,
 Өңү нечен кубулуп,
 Токтоно албай ушул кыз:
 - Искендер беттеп барбаган,
 Күмбөздү бузуп албаган,
 Кандай алды кыргыздар?
 Жер бетинде сыйкырдын,
 Түптүйүнү ал эле,
 Кыргызга айла жок экен,
 Бузуп алса аны эле,
 Он беш жыл сыйкыр үйрөндүм,
 Жалгыз мен деп жүргөмүн,
 Кыргыздын андай экенин,
 Укпадым да, билбедим.

Атайын келсең Каракөз,
Сени менен барайын,
Кандай экен кыргыздын,
Амалын көрүп алайын,
Күмбөзүн эмес Манастын,
Көрүн издеп табайын,
Таап чыгып дардайтып,
Талаага сүйрөп салайын.
Угуп тургун Каракөз,
Дөөлөр менен бет келдим,
Баарын такыр мен жеңдим.
Жин менен жүрөм аралаш,
Албарсты менен азыткы,
Кызматым кылат каралап,
Кошомат кылып кош колдоп,
Жанын сактап жан багат,
Эгер андай кылбаса,
Кутулуп менден ким калат?
Көлгө кирсем кайыкмын,
Деңизге кирсем балыкмын,
Булутту минем ат кылып,
Жүрөгүн алам ар кимдин,
Кур чагылган чактырып,
Музду калап от жагам,
Агып сууну сүт кылам,
Заңкайган тоону түз кылам,
Кумсарган кумду көл кылам,
Аккан сууну чөл кылам,
Кыйалыма келгенди,
Кандай кылсам мен кылам,
Анык билем Манастын,
Сайып кыраан экенин,
Ошол жактан шек кылам.
Кытайдан келген Алмамбет,
Ала келген эт көйнөк,
Гүлчоро ала кетпесе,
Андан коркуп мен турам,
Отко салса күйбөгөн,
Ар канча кылса аракет,
Көйнөккө дуба жүрбөгөн,
Сел каптаса барбаган,
Агызып кете албаган,
Тоо кылса топук болбогон,
Жер жүзүнүн сыйкыры,
Эт көйнөккө жол койгон,
Касиети көйнөктүн,
Измаазам менен тордолгон.
Кир бетине турбаган,
Азирети Жакыптын,
Көз жашы менен жуулган,
Кыргызга сыйкыр жүрбөсө,
Ошол барбы деп турам,
Жүргүн, мейли баралы,

Бир амалды мен кылам,
 Кызылкыздын ушундай,
 Ооздон чыккан сөздөрү,
 Каракөздүн алдынан,
 Өтүп турду көз көрдү.
 Каракөздүн ошондо,
 Көңүлү өсүп жетилип,
 Эбедени эзилип,
 Кыргызды жеңип алам, деп,
 Жүрөктүн чери чечилип,
 Жүрөгүнө курч байлап,
 Чыңдады белин мекийип.
 Күн болжоду Кызылкыз:
 - Кабар бергин , Каракөз,
 Калгандарга сен өзүң,
 Болжолдуу күнү Таласка,
 Тайар болом мен өзүм,
 Сыйкырымды, Каракөз,
 Көзүң менен көрөсүң.
 Убадалуу сөз байлап,
 Кош дешкенде кол кармап,
 Терисине Каракөз,
 Сыйбай калды дардаңдап,
 Эми эле жетип Таласка,
 Ээ болуп калгандай,
 Кетип барат салбаңдап,
 Өпкөсү батпай көөдөнгө,
 Таноолору барбаңдап,
 Өңүрүн жыйнап ала албай,
 Этектери далбаңдап,
 Өпкөлөтө теминип,
 Эки буту салбаңдап,
 Элине жетип эс алып,
 Кеңештеш болгон бегине,
 Барганынан кеп салып:
 - Кызылкыз колго кирди, - деп,
 Кыйынсынган кыргыздар,
 Ийинге бүгүн сыйды, - деп,
 Толтойдон бери намысың,
 Жедигер, колго тийди, - деп,
 Желденип жаман шашылып,
 Барганынан-келгени,
 Баары ханга кат жазып,
 Ар кайда киши атказып,
 Үч жылда Талас жеринен,
 Табышалы деп жазып,
 Желденип калды Каракөз,
 Көп уктабай аз уктап,
 Өзүнчө күлүп шанданып,
 Эрте туруп кеч жатып,
 Шашкалактап калдастап,
 Токтобой жүрөк алдастап,
 Кол чогултуп калдактап,

Төшүн жайып далактап,
Каракөз жолго салыптыр,
Каракөздүн катынан,
Кабар алган алты хан,
Баарысы жөнөп алыптыр,
Кененим айткан көп элге,
Бастырып жолго салыптыр,
Татырды деген бир жерде,
Жедигердин элине,
Капташып жолдо калыптыр:
- Хан Каракөз баштаган,
Канча миң аскер жайнаган,
Падыша Манас тукуму,
Багынчудай аймагып,
Өлүмдөн башын тартпаган.
Беш жылдык эле болжолуң,
Ашыгыпсың Каракөз,
Сөзүңдү танып не болдуң?
Армансыз болуп алсын деп,
Ар сөзүңө жол койдум,
Барар болсоң бир жакка,
Бара турган жолуңду айт,
Кас санашып келатсаң,
Жашырбастан чыныңды айт.
Антип Асыл айтканда,
Сегиз күндүк калган күн,
Кызылкыз келер болжолго,
Буйдалып калып бир далай,
Каракөз айтат мамындай:
- Кызылкызды колго алып,
Алты ханды котчу алып,
Мен келемин мамындай,
Эндегей жалгыз жүрүпсүң,
Не турасың камынбай?
Билген ишим кыламын,
Бир кишинди куткарбай!
Кененим сенин чоң атаң,
Бул дүйнөдөн көчүрөм,
Кененим атын өчүрөм,
Күмбөзүңдү түзөтөм,
Өнөрүмдү көрсөтөм,
Таласыңды таш кылам,
Коргонуңду түз кылам.
Кыргыздын ногой уруусун,
Эр-айалын калтырбай,
Бирин койбой бүт кырам!
Угуп алгын сөзүмдү,
Олуймун сенин көзүңдү,
Көрсөтөмүн өзүмдү!
Деп Каракөз күүлөндү,
Эр Асылга сүйлөндү,
Капаланбай кайран шер,
Каткырып салып күлгөнү:

- Ойуң менен Каракөз,
 Тамам ээлеп болупсуң,
 Ушул жалган дүйнөнү.
 Айтканыңда сен тургун,
 Мына мындай иш кылам,
 Алты ханың аскериң,
 Келчү сыйкыр кызыңды,
 Чакырып келген кишинди,
 Бүтүрөмүн ишинди,
 Өлтүрбөймүн өзүңдү,
 Каратып койуп көзүңдү,
 Жалгыз башың калганда,
 Анан айтам сөзүңдү.
 Хан Каракөз дегенге,
 Катуу жаман сөз айтты,
 Кара жанын кашайтты,
 Сөөктөн өткөн ачуу сөз,
 Жан айабай Каракөз,
 Кармап найза сермеди,
 Айкырыгы таш жарып,
 Аптыгып кирип келгени.
 Сайдырбастан эр Асыл,
 Найзасын кагып жиберди,
 Асыл каккан бул найза,
 Талкаланып быдырап,
 Болуп кетти миң барча.
 Качырып найза салбады,
 Эр Асыл туруп алганы,
 Калдаңдаган Каракөз,
 Балтасын колго алганы,
 Баштакыдан беш бетер,
 Барбаландап бакырып,
 Жедигерлеп бакырып,
 Качырып балта салганы.
 Байкап турган баатыр эр,
 Чыканакка какканы,
 Колундакы балтасы,
 Асманды карай атканы,
 Эми кантер экен, деп,
 Шер Асыл карап турганы,
 Чыдай албай Караккөз,
 Кылычын кындан суурганы,
 Кыйкырыгын күчөйтүп,
 Кылычын шилтеп калганы.
 Кылычтын мизи жетерде,
 Тизе кесип кетерде,
 Маашы чыккан эр Асыл,
 Карап турбайт бекерге,
 Астыртан өөдө какты эле,
 Алакандын бүлтөккө,
 Талкаланып шак-шагы,
 Колу сынып кеткени,
 Өз ойунда Каракөз,

Чын ажалы жетти эми.
Кабагын чытып эр Асыл:
- Мен айтпаймын жалган сөз,
Бар, Каракөз, кет! – деди.
Каракөз эми нетиптир,
Уйалбастан кетиптир,
Аңгычакты болбоду,
Коросон менен испандын,
Колбуп колу жетиптир.
Эл башкарган залдары,
Тете, Салаа хандары,
Ала келген элинен,
Канчалаган балбанды,
Он балбанга чыкты бакырып,
Ой-тоонун баарын жапырып,
Он тараптан Асылды,
Беттеп кирди качырып,
Келе жаткан онунан,
Асыл кетпейт шашылып.
Ойлобойт алар өлөрүн,
Көрсөтөт Асыл өнөрүн,
Буйагына кылт берип,
Тыйагына булт берип,
Оңтойуна келтирип,
Онун катар шилтеди,
Таштан жанбас Ачалбарс,
Такыр таарып өткөнү,
Башын кескен бири жок,
Курсакка тийген жери жок,
Как өпкөдөн кечиптир,
Бир шилтеген кылычта,
Ону өлүп кетиптир.
Испандыктын элинде,
Ала келген пили бар,
Пилдин сырын билип ал,
Жыландан бери иймелген,
Ичегидей чиймелген,
Тумшугунда темир бар,
Тумшугунда темирдин,
Ортосунда учу бар,
Учуна салган курчу бар,
Бир жагында балтадай,
Такталаган сырты бар,
Бир жагында темирдин,
Кылычтай кесер мизи бар.
Жоого салып үйрөткөн,
Жаш чагынан бул пилди,
Көрсөтүп туруп Асылды,
Агытып аны жиберди,
Жону туйку томпондоп,
Куйругу чолок чолтондоп,
Табактай бар таманы,
Жерге батпай тойтондоп,

Тумшугунда темирдин,
Найзадай күүлөп койкондоп,
Качырып пилдин жеткени,
Машыккан мындай зор пилге,
Таңданып карап туруптур,
Найзасын көрө салыптыр,
Балтасын колго алыптыр,
Найзанын учу жеткенде,
Астыртан өөдө кагыптыр.
Асылдан балта жеткени,
Туруштук кылбай какканда,
Тумшугунда темири,
Капкайда каңгып кеткени.
Кайра тартып алыптыр,
Качып пили калыптыр,
Куткарсам ишим бекер, деп,
Айкырып найза салыптыр.
Асыл сайган оңобу,
Тоодой болгон кайран пил,
Тоо кулаган немедей,
Тоңкойуп барып жыгылды,
Топого башы тыгылды.
Найза менен пил сайып
Алган эрди ким көрдү?
Коросон, испан, жедигер,
Чогулуп турган эл көрдү.
Саптан киши чыга албай,
Сап тосулуп калыптыр,
Саргарып өңү бузулуп,
Коросон, испан, жедигер,
Эл тосулуп калыптыр,
Кадам басаар жери жок,
Жол тосулуп калыптыр.
Ага чейин батыштан,
Тополондоп тос чыкты,
Топурак учуп боз чыкты,
Жалпылдап желек туу чыкты,
Тоо бузулуп жер солкуп,
Кернейдин үнү чуу чыкты.
Атылып мылтык тарсылдап,
Урулуп доолбас карсылдап,
Жез барабан кагылып,
Жердин бети шаңкылдап,
Чымыроондой чыңырып,
Сурнайдын үнү заңкылдап,
Аргымак аттар алкылдап,
Белде кылыч жаркылдап,
Айбалта жанда шыңгырап,
Найза колдо зыңгырап,
Маңгыттан келди хан Калдык,
Жер сойулуп кылкылдап,
Ат куйругу былкылдап,
Карадан белек туу кармап,

Алооке менен Конурбай,
 Андан ашып кетем, деп,
 Ойунда келет бул акмак,
 Маңдайда Асыл эр турат,
 Ойунда жок жалтанмак.
 Хан Калдык келип караса,
 Тоголонуп эр жатат,
 Тоодой кулап пил жатат.
 Тоодой болгон чоң пилди,
 Тегеренип караса,
 Как өпкөнүн тушуна,
 Найза менен сайыптыр,
 Сайганда жанын алыптыр,
 Агызып канын жайыптыр,
 Пил жыгылып калыптыр.
 Хан Калдыктын элинде,
 Калдалаң деген бар эле,
 Бир шаарга хан эле,
 Мен сайам деп Асылды,
 Күүлөнүп жүргөн чагы эле.
 “Кыргыздын эли канча – деп,
 Жыйырмага жашы чыга элек,
 Жигит дедиң Асылды,
 Мен боломун анча”, деп,
 Кыйкырыгы бар эле,
 Калдалаң жашы ал кезде,
 Отуздан ашкан чагы эле,
 Калдык менен тең жүргөн,
 Каары мунун бар эле,
 Атышып калган душманды,
 Арбап көктөн түшүргөн,
 Заары мунун бар эле.
 Кармагандан кан алган,
 Кармашкандан жан алган,
 Кудай урган Калдалаң,
 Ажал алып жакадан,
 Жаны чыдап турбады:
 - Бери кел, - деп, - хан Калдык,
 Калдалаң камчы булгады,
 Калдык барды калдайып,
 Калдалаң турат далдайып,
 Ант ичкендей кубулуп,
 Бузулуп өңү саргарып.
 - Чакырдың мени неге?-деп,
 Сурады Калдык түз барып.
 - Тетиги турган кишиң ким?
 Тогуз-ондоп эрди алып,
 Тоодой болгон пилди алып,
 Көрүп туруп бул ишти,
 Тура албадым, хан Калдык,
 Жаным чыдап тынч алып!
 Анда айтат хан Калдык:
 - Кененимге башында,

Беш жылдык болжол кылганбыз,
 Быйыл үч жыл болгондо,
 Кошуунду курап жыйганбыз,
 Убада сөздү танганбыз,
 Кыргызды чаап алсак, деп,
 Ашыгып жолго жылганбыз.
 Коросон, испан, жедигер,
 Бизден мурда келиптир,
 Убада танып, сөз бузуп,
 Келериңди кыргыздар,
 Кереминде билиптир.
 Тиги турган маңдайда,
 Асыл деген эр ошол,
 Томпойуп жаткан эрлерди,
 Тоодой болгон пилдерди,
 Томоруп сайган киши ошол,
 Жолдошу жок жалгыз баш,
 Мунун жүргөн шарты ошол.
 Жол тосоттоп келген бейм,
 Жолугушкан бул элди,
 Жоготмокчу болгон бейм,
 Кара көздөн тил алып,
 Айттырып сөзгө каналы,
 Анан айла кылалы.
 Хан Калдык айтып мындай кеп,
 Каракөздү чакырды,
 Колун булгап бер кел деп,
 Тете, Салаа, Каракөз,
 Калдаңдашып калтырап,
 Хан Калдыкка барышты,
 Кандай дээрин биле албай,
 Жалдырашып калышты,
 Хан Калдыктан канча өөдө,
 Калдаланды көргөндө,
 Алдырашып калышты.
 Каарданып хан Калдык:
 - Кана, айтчы, Каракөз,
 Кызылкызды чакырып,
 Келмек элең сен барып.
 Коросон, испан келипсиң,
 Өлүп жаткан эр кимден?
 Өлүп жаткан пил кимден?
 Мен сурадым жооп сенден.
 Саранжа менен Көкбөрү,
 Качан келет билдиңби?
 Мага кабар кылганда,
 Көкбөрү менен Саранжа,
 Атайын кабар бердиңби?
 Деп Калдык хан сурады.
 Жедигердин Каракөз,
 Кобурап кебин курады:
 - Кызылкызга барганмын,
 Күн болжошуп алганмын,

Кызылкыздан кеп алып,
 Силерге кабар кылгамын.
 Кызылкыздын келери,
 Алты күн калды болжолу,
 Саранжа менен Көкбөрү,
 Бүгүн-эртең келер дейм.
 Татырды жерди ээн деп,
 Болжогомун бу жерди,
 Жолу ушул келет деп,
 Хан Калдык , жолуң тосоттоп,
 Чай кайнатып бээ сойуп,
 Турайын деп белендеп,
 Ойлогомун, - деди эле-
 Коросон менен испандан,
 Өлүп кетти он балбан,
 Бирден-бирден барбады,
 Катар ону тең барды.
 Бир эле шилтеп кылычты,
 Катар онун жайлады,
 Кара жерди майлады.
 Испандан кызыл пил өлдү,
 Мындай кордук ким көрдү?
 Кыргыздын Асыл баласы,
 Бир сайгандан чыгарбай,
 Тоодой болгон чоң пилди,
 Токтоо кылбай жөнөдү.
 Айтып болуп Каракөз,
 Өксөп ыйлап жиберди,
 Маңгыттан келген Калдалаң:
 - Баатыр дедиң Асылды,
 Баш бурбастан мен чыгам,
 Барган жерден Асылды,
 Башын кесип жөнөйүм,
 Келе албасам баш кесип,
 Кайра келбей өлөйүн,
 Каары катуу эр дедиң,
 Карсылдашып көрөйүн,
 Бала баатыр дединер,
 Барсылдашып көрөйүн,
 Бөйөн менен чайандай,
 Заарымды төгөйүн,
 Өлтүрбөй кармап алайын,
 Куйкасын тилип туз куйуп,
 Таманына шиш кагып,
 Таласка айдап барайын,
 Көрсөтүп туруп көзүнө,
 Кененимдин өзүнө,
 Анан башын кесейин,
 Кызыл канды кечейин,
 Жүрөк канын ичейин,
 Уккан эл жүрсүн унутпай,
 Минтип ишин бүтөйүн!
 Деп Калдалаң күпүлдөп,

Катуу айкырып дүпүлдөп,
Салмагынан чочконун,
Оодарылып кетчүдөй,
Жер деле турат сүлкүлдөп.
Тете, Салаа, Каракөз,
Калдаландан каар көрүп,
Эстери чыгып бүжүрөп,
Эми айла кантет деп,
Өзүнчө сүйлөп күбүрөп,
Аттанып чыкты Калдалаң,
Бүркөлгөн күндөй күдүндөп.
Саптан чыкты бөлүнүп,
Залкар тоодой көрүнүп,
Беттен чыккан ыдыгы,
Жааган күндөй төгүлүп.
Калдаланды көргөндө,
Баатыр Асыл түрдөнүп,
Ажыдаардай сүрдөнүп,
Кайра жаачу булуттай,
Каар бетине чүмкөнүп,
Салкыны сырттын желиндей,
Салышып көнгөн баатырың,
Сандаган колдон эринбей,
Ширөөсүндөй көөрүктүн,
Жалын чыгып көзүнөн,
Жаасы катуу жайдарың,
Жагалданып алганы,
Жайылданып Калдалаң,
Жан айабай барганы.
Манас сайган башында,
Бадкөлдөп бакырып,
Өткүр найза колунда,
Асылга тийди качырып,
Алдында минген тулпардын,
Араандай оозу ачылып,
Калдаланды көргөндө,
Манастап ураан чакырып,
Айбаты басып далайды,
Калдалаңга сайдырбай,
Найзасын кагып жиберип,
Кайра тийди имерип.
Калдалаң мыкты эр экен,
Калгандардан өөдөрөөк,
Машы чыккан неме экен,
Байкап көрсө Калдалаң,
Катарда эрдин бири экен.
Жандары ачып булардын,
Жан айабай салышты,
Албан-албан чабышты,
Калдалаң Асыл беттешти,
Өлөр жерин чиктешти,
Күндү түнгө улады,
Дегеле тыным албады.

Алай-дүлөй барсылдак,
Кулак тунган карсылдак,
Айбалтанын уңгусу,
Туулгага чакылдап,
Көөдөндөгү чарайна,
Найза тийип такылдап,
Бел боолору үзүлүп,
Көздөрүнөн жырылып,
Темирден түйгөн бүчүлүк,
Баатыр Асыл төрөнүн,
Мылтыктын огу кечпеген,
Найзанын учу тешпеген,
Чапса кылыч кеспеген,
Бутунда шымы кандагай,
Тумарча таккан жүрөккө,
Ичинде кийген күрөөкө,
Тышында олпок тону бар,
Чулганып калып түшө албай,
Олпокто жүргөн оролуп,
Душмандын аткан огу бар,
Оор эмес кийгени,
Кыргыздын кыраан Асылы,
Ошол үчүн шамдагай.
Арыстан уул эр Асыл,
Улай-улай үчтү чаап,
Уламкысын күчтүү чаап,
Айта-буйта дегенче,
Ачып көздү жумганча,
Асыл төрө чунагың,
Алтымыш койуп өттү эле.
Калдалаңдын калканы,
Калка болор жери жок,
Чыгып кетти далдалы,
Калдалаңда ал кезде,
Чакташаар айла калбады,
Өлөмүн деп өбөктөп,
Ээрге койуп балтасын
Өзүн-өзү жөлөктөп,
Томурайып калганы.
Аркы этеги сооттун,
Көтөрүлүп калыптыр,
Сайар жери келди деп,
Келген экен, эби, деп,
Алдында минген Майтору,
Ооздук тиштеп нидерди,
Көтөрүлгөн этектен,
Найзаны муштап жиберди.
Найзанын учу жеткени,
Кыр аркасын аралап,
Жүрөккө найза тийгени,
Көмөрүлүп атынан,
Калдалаң ыргып кеткени.
Тоңкойуп аттан жыгылды,

Топого башы тыгылды,
Этек-жеңи жайылып,
Калдалаң аттан кулады,
Калдалаңдын боордошу,
Кортоң карап турбады,
Баатыр төрө Асылга,
Качырып найза сунганы,
Айбатын көрүп маңгыттын,
Бала төрө жолборстун,
Балбандыгы кармады,
Мен-мен деген немесин,
Эки имерип сайбады,
Калдалаңга улады,
Он экиси сулады,
Тоодой болгон нечен дөө,
Томорулуп кулады.
Коросон, испан – эки урук,
Жедигер, маңгыт – төрт урук,
Алапайын таба албай,
Заманасы куурулуп,
Өлүп жатат он эки,
Өпкөнүн каны куйулуп.
Коросон менен испандан,
Коркпогондон ону өлүп,
Тебелеп-тепсеп кетүүчү,
Тоодой болгон пил өлүп,
Калдалаң баштап маңгыттан,
Он эки баатыр эр өлүп,
Ортого чыгар эр калбай,
Четке чыгар баары өлүп,
Жекеге чыгар жан калбай,
Асылга беттеп баар албай,
Коркконунан жан калбай,
Камалып калды маминтип,
Эч айласын таба албай,
Каңгайдын ханы Саранжа,
Кыргыздардан качып барганда,
Армансыз камды кылыптыр,
Айабай аскер жыйыптыр,
Анжуу, манжуу – эки урук,
Шибээ, солон, - төрт урук,
Айабай жардам кылыптыр,
Алтымыш миң кол жыйнап,
Тайарланып туруптур.
Кызылкыз колго келгенин,
Каракөздөн Саранжа,
Анык кабар угуптур,
Алтымыш миң сап аскер,
Алтымыш балбан кемеңгер,
Аттанып элден чыгыптыр.
Жолдоку элдин баарысы,
Жолду тосуп жатат деп,
Мындан кабар алыптыр.

Сибир менен айланып,
 Жетисуунун жерине,
 Жедигердин элине,
 Төбөсү ылдый түшөм деп,
 Айланыш жолго салыптыр,
 Татырдыда кошуунга,
 Саранжа келип калыптыр.
 Карап көрсө Саранжа,
 Өлүктөр жатат ар кайда,
 Томпойуп өлүп пил жатат,
 Топ-топ болуп эр жатат,
 Мандайда жалгыз эр турат,
 Айбаттуу Асыл шер турат.
 Тете, Салаа – эки хан,
 Хан Каракөз, хан Калдык –
 Төрт хандын эли туруптур,
 Четке чыкпай камалып,
 Барганын кайра келтирбей,
 Асыл турган жан алып.
 Көрө салып Саранжа,
 Буйрук берди балбанга,
 Жеке бирөө барарга.
 Манжуулардын балбаны,
 Бастырып жөнөп калганы,
 Эки бети томпогой,
 Туурасы жоон кортогой,
 Узун эмес, кыска эмес,
 Өлчөгөндөй орто бой,
 Токойдон чыга калгандай,
 Жапаа каман түрү бар,
 Жан алуучу сүрү бар,
 Эки беттин отунда,
 Бир байпактын жүнү бар.
 Бойу бокор, үнү жокор,
 Бетпактын түрү ошондой.
 Алеңгир жаа асынган,
 Ал доңузга кездешип,
 Ажалдуу бенде катылган.
 Абыдан адис атмашка,
 Ашкере жетик жөө машка,
 Атагы бар манжууда,
 Аты анын Бадала,
 Далай эрди дардайтып,
 Сайып алчу майданда.
 Бастырды топтон бөлүнүп,
 Баса элек төөдөй көрүнүп,
 Көшүгөндөй күлүндөп,
 Көзү көрбөй күүгүмдөп,
 Келе жатат бадырек,
 Келгин суудай күдүндөп.
 Жер бетинде жан сактап,
 Басып жүргөн жаны бар,
 Жал-жал карап бүжүрөп.

Жалгыздап четке чыкканда,
Чендеп аны караса,
Балтыр эти чаначтай,
Сан миндеген жоо болсо,
Сайгындай эстен адашпай.
Эмчеги эшек башындай,
Каржиликтин булчуңу,
Эки жашар баладай,
Далысы бар балакет,
Ордо атчу талаадай,
Эки бети жапжалпак,
Эт жасоочу чарадай.
Кабагы кашат жапыздай,
Эки көзү бултуйуп,
Жаңы чыккан тарбыздай,
Айдаары аттын жалындай,
Учкун учуп от чыгып,
Көзү кызыл жалындай,
Асылдын атын укканда,
Алдында атын камчылап,
Ачуусунан жаш чыкпай,
Көздөн каны тамчылап,
Күүлөп сунган найзанын,
Үнү күндөй күркүрөп,
Сапта турган аскердин,
Эси чыгып дүркүрөп,
Кара аскерден жан калбай,
Сийдиги агып бүркүрөп,
Салмагынан кара жер,
Токтоно албай сүлкүлдөп,
Келе жатат бадырек.
Тентек бала эр Асыл,
Теңдеши жок шер Асыл,
Теңдешээр киши чыкты, деп,
Ойуна албайт кенедей,
Зым-зым этип зымырап,
Бучкагына теңебей,
Карап турат калдайып,
Эч нерсени элебей,
Ак калпак кыргыз уланын,
Эр жараткан кудурет,
Адамзаттан ченебей.
Манжуулап ураан чакырып,
Оозунан көбүк чачылып,
Найза салды Асылга,
Бадала манжу качырып.
Балта менен найзаны,
Баатыр Асыл какканы,
Бадаланын найзасын,
Кыйрата чаап таштады.
Артык кылып Бадала,
Каарданып камыгып,
Кабагы карыш салынып,

Башкача уруш баштады,
Күүлөп-күүлөп чокморду
Күүлөнүп келип чапканы,
Ордун салып эр Асыл,
Тура берсе бир жакка,
Жаза чаап таштады,
Чокмор тийген үйдөй таш,
Үнү угулуп зыркырап,
Аа кошулуп чыркырак,
Асманга учуп жатканы,
Чокморун оңдоп алгынча,
Найза каккан балтада,
Чыканакка какканы,
Асыл каккан оңобу,
Талкаланып бир колу,
Далысынан чолойду.
Сырты менен какпаган,
Мизи менен жаңсаган.
Тийген жерден бир колун,
Керте чаап таштаган.
Бир колу жок чолойуп,
Жерден суурган казыктай,
Манжасы жок шодойуп,
Бадала манжуу ардыкты,
Сол колу менен тап берип,
Жакадан алды Асылды.
Бала жолборс эмеспи,
Баатырлыгын карматты.
Катуу силкип бек тартып,
Билегинен кармады,
Катуу силкип бек тартып,
Кечиринен сак колун,
Далыдан сууруп алганы,
Арыкта суудай шаркырап,
Бучкагынан куйулуп,
Агып кетти кандары.
Өпкө тамыр суурулуп,
Агып каны чубуруп,
Кулап калды атынан,
Бүткөн бойу жыйрылып,
Бадаланын канын кууп,
Бир балбан чыкты кыйкырып,
Канча жылдан бер жакка,
Кагышпай манжуу жай жатып,
Балбандар калган жыйылып,
Өчөшүп жылда урушуп,
Моңгулда балбан жок калган,
Түтөнүп калган кырылып.
Кайраттуу Асыл кабылан,
Манастап ураан чакырып,
Найзага темир аштаган,
Кыйкырып келген манжууну,
Жалпайта сайып таштаган.

Жалкып манжуу калбады,
Жана бирөө барганы,
Найзаны таштап баатыр шер,
Балта менен жайлады,
Жайнап эмеси калганы,
Жана манжуу барганы,
Канжар менен жайлады,
Чокмор менен чокуга,
Койуп өттү барганды,
Бирин тирүү кетирбей,
Майданга барган балбанды,
Самсалаап манжуу уйалбай,
Сак он беши барганы,
Кененимден токсон күн,
Эсинде таалим алганы,
Сырнайзаны ыргады,
Буларга сыр кылганы.
Онду катар бир сайып,
Ачылып оозу ырсайып,
Томолонуп канчасы.
Ооп аттан кыйшайып,
Бешөөнү беттеп качырды,
Бейажал шорун катырды,
Ажал алып жакадан,
Өзү манжуу катылды.
Ылгап туруп манжуудан,
Кылыч берип колуна,
Кырк балбанды чаптырды.
Алып кел деп баш кесип,
Уруш кыл деп кан кечип,
Кырк балбанга тапшырды,
Кылычтары жаркылдап,
Кыйкырыгы таш жарат.
Кырк манжуу келди кызталак,
Кыргыздын кыраан баатыры,
Кыркын кайдан куткарат,
Аралап кирди кырк эрди,
Кылыч менен кайсалап.
Бир аралап өткөндө,
Бири калбай кыйрады,
Кыйа чапкан белинен,
Өлбөй жаны кыйналды,
Карап туруп манжууну,
Шибенин намыс кылганы.
Жер солкутуп бакырып,
Шибенин салган урааны,
Шайпа деген баш болуп,
Беш жүз киши чубады,
Бөлүнүп жүзү жаа тартып,
Күркүрөтүп жүз шибе,
Мөндүрдөй кылып ок атып,
Найзакерден жүзү бар,
Балта чабар жүзү бар,

Кылычын тартып кынынан,
Кыйкырган шибээ саны жүз,
Шайпа келет ойунда,
Кыргыздын эрин кылмак түз.
Ийининен алып саадагын,
Чойуп калды эр Асыл,
Чокморчуну карата,
Койуп калды эр Асыл.
Асыл жаасын тартыптыр,
Асылды шибээ атыптыр,
Асыл жалгыз, шибе жүз,
Чокморчунун баарысы,
Кыйрап өлүп жатыптыр.
Жүз чокморчу болду түз,
Асылда кылар өнөр күч,
Кылычын алды колуна,
Кыйкырып Асыл ат койду,
Балтачынын тобуна,
Балтачыга жеткирбей,
Асылды атмак ойунда,
Ок менен тең эр Асыл,
Аралап кирди ат койуп,
Балтачынын тобуна,
Балтачы баары сулады,
Мергени аткан шибенин,
Ок кадалып бооруна.
Кыйкырыгы баш жарып,
Баштан өтүп таш жарып,
Кыраан бала Асылдын,
Кылычы бар колунда,
Майтору менен чуратып,
Аралап кирди бурулбай,
Найзакердин тобуна.
Кырк-элүүсүн эр Асыл,
Чаап өттү чалкалап,
Найзакердин калганын,
Шибелердин мергени,
Атып болду талкалап.
Ок өтпөс олпок жонунда,
Чарайна бар боорунда,
Калканы бар далыда,
Кызыл мис туулга үч кабат,
Чөмкөрө кийип башына,
Кисепче бар тизеде,
Кандагай шымы кийилүү,
Кара темир калдырган,
Үзөңгүдө илилүү,
Асылдын аты Майтору,
Кара бойу капталуу,
Кандагай менен чапталуу,
Тулку бойу күймөлүү,
Туйагынан башкасы
Баары күмүш түймөлүү.

Минген атын опчулап,
Боорунан күмүш топчулап,
Мойнуна жалгап жаптырып,
Топурак тоздоп кирдебес,
Көзүнө сурма тарттырып,
Эр айнегин сарапча,
Ат айнегин сурма деп,
Айтылып калган ошол кеп.
Мергендери шибээнин,
Беттеп атты Асылды,
Өзүн атпай Асылды,
Чиктеп атты Тору атты.
Тору атка тийбей ок каңгып,
Найзакердин өздөрүн,
Далай атын сулатты,
Аты өлбөй калганын,
Асыл сайып кулатты,
Эптей сайды экиден,
Беттей сайды жетиден,
Мен-менсиген найзакер,
Ашпай калды бешимден.
Шайпа баштап кылыччы,
Кыйкырып кирди жүз киши,
Кылычын Асыл таштады,
Найзасын таштап кез керди,
Майтору менен чуратып,
Аралап Асыл жеткени,
Жеткен жерде Шайпаны,
Аңтара сайып өттү эми.
Шайпаны сайып жыкты деп,
Кылым элге угулду.
Шайпаны сайып алганда,
Таштап ийип найзаны,
Кылычты кындан сууруду,
Аралап Асыл киргенде,
Манастап ураан чакырып,
Баатыр Асыл тийгенде,
Шайпадан калган жүз киши,
Заманасы куурулду,
Агып каны чубурду.
Көрүп турган Саранжа,
Солон менен шибээни,
Манжуу менен муңгулду,
Калбай тамам бар, деди,
Ар канча мыкты болсо да,
Байалап келе кал, деди.
Кумурскадай кыжылдап,
Кара курттай быжылдап,
Каптап кирди төрт урук,
Алтымыш миң кишиге,
Жалгыз Асыл бой уруп,
Кыйкырып кирди аралап,
Кылычтын каны чубуруп,

Каарданган хан Асыл,
Алтымыш миң душманга,
Аралап кирген бир Асыл,
Өзү жалгыз болсо да,
Эбегейсиз шер Асыл,
Аралап кирген жеринде,
Албарс менен кайсалап,
Топ-топ турган кошуундун,
Торопойун тоздуруп,
Тобун бузбай талкалап,
Самандан бетер сапырып,
Суудай канын агызып,
Сабын бузбай сулатып,
Беттеп сайып беш-ондон,
Утур келген кишини,
Томолотуп жол-жолдон,
Найзакерди сандалтып,
Сапырып кетип баратат.
Карылуусун какшатып,
Кылычтуусун кыйратып,
Сооттуусун сойлотуп,
Олпоктуусун онтотуп,
Көпкөк темир кийинген,
Мен-мен деген чанданды,
Жол бойуна тоңкойтуп,
Бойу узундан эченин,
Карагайдай зоңкойтуп,
Канчасы кармай жыгылган,
Найзаларын койкойтуп.
Балталуусун башка уруп,
Балчактай кылып жапшырып,
Ардактаган жандарын,
Азырейил периште,
Жанды ээсине тапшырып,
Калкандуусун капшырып,
Качкандарын салпактап,
Куткарбастан башка атып,
Жамгырдай кылып жаа тартып,
Томпойтуп аттан кулатып,
Тамандан чыккан чанды көр,
Кылычтан канды чубуртуп,
Кырылып жаткан жанды көр,
Асман ачык жер бүркөк,
Күндүн көзүн чыгарбай,
Топурак чаңдап боз чүмкөп,
Азууларын аркайтып,
Ат өлүгү ар тоодой,
Муруттарын шыйпайтып,
Эр өлүгү бар тоодой,
Чалчыктап аккан канды көр,
Чайкалган деңиз элди көр.
Сасык туман боз болуп,
Талдынын бойу талаанын,

Ой-тоосунда таза жок,
Жеринин баары кан болуп,
Тете, Салаа, Каракөз,
Саранжа менен хан Калдык,
Айласын таппай маң болуп,
Башы айланып дал болуп,
Бүткөн бойу шал болуп,
Эндиреп эси нес болуп,
Айласын таппай турушту,
Кан төгүлөр кез болуп,
Бала жолборс эр Асыл,
Барган сайын күч алып,
Бар кайраты тез болуп,
Каптап кирген Саранжа,
Каңгайлыктын элинен,
Каны агып сел болуп,
Эси оогандай сендиреп:
- Кыргызга неге келдим- деп,
Ылат-мынат жар болуп,
Ырайым кылып сен мага,
Чынында жардам бергин, - деп,
Саранжа турган кездерде,
Тете, Салаа, Каракөз,
Хан Калдык турган бир четте,
Кудай бетин салбасын,
Шамал чыгып аркырап,
Күн көрүнүп жаркырап,
Кулак-мээни тундуруп,
Керней-сурнай чуркурап,
Кумдай болуп нечен таш,
Талкаланып пыркырап,
Сынган таштар асманда
Учуп жүрөт зыркырап,
Тажиктен келди Көкбөрү,
Жер сойултуп былкылдап,
Ар асаба, ар желек,
Жерге батпай кылкылдап,
Кара курттай кыжырап,
Кумурскадай быжырап,
Жерге батпай жыбырап,
Алты хан келип баш кошту,
Ар башка сүйлөп кужулдап,
Биринин кебин бири укпай,
Таранчыдай быжылдап.
Тажиктердин көкбөрү,
Кырылып жаткан элдерди,
Көз жиберип көргөнү.
Арасында жаланып,
Периштедей жан алып,
Асыл шердин жүргөнү.
- Кайда кеттиң, хан Калдык,
Турасыңбы эс танып?
Түгөнүп калба, Саранжа,

Тукумуң куурап жок калып!
 Тете, Салаа, Каракөз,
 Жер тайандың эчен жол,
 Кара кыргыз эл үчүн,
 Каткан экен биздин шор!
 Кара баштуу бендеден,
 Кененимдей болбойт зор.
 Зордук эмей неткени,
 Бастырып өзү келбеди,
 Жалгыз башы санга тең,
 Шашпай Асыл жүргөнү,
 Темир эмес оору жок,
 Олпок мунун кийгени,
 Жумуру баш, айры төш,
 Канкор Манас дегенге,
 Каныкейдин кийгени,
 Кандагай, олпок тиккени,
 Өзүнөн башка ким билди?
 Ургаачынын уздарын,
 Баарын кыргыз алыптыр,
 Кандагай, олпок, ырапыс,
 Катындардан калыптыр,
 Пулу оор карала,
 Букардан чыккан дүрүйө,
 Арууке жасап салыптыр,
 Каныкей жасап ак калпак,
 Элге атак калыптыр,
 Көтөлөк атын которуп,
 Талас атын койголу,
 Жерге атак калыптыр:
 Коңурбай келип кол салып,
 Ала албаптыр жол салып,
 Алмамбет, Манас биригип,
 Коргонду бекем салыптыр,
 Каныкей арып иштетип,
 Толук кылым болгунча,
 Томолонуп кетпеске,
 Күмбөзүн бекем салыптыр,
 Асманда жүрсө канаттуу,
 Акылга нуска санаттуу,
 Адамдан артык Чүрөктү,
 Эр Семетей алыптыр,
 Кара кыргыз журтунан,
 Кутулуп кимдер калыптыр?
 Сулайман сурак кылбаган,
 Бэйжинге Манас барыптыр.
 Тукумуна Манастын
 Чакылыштык биз келип,
 Буларды алып береби
 Сыйкырдан Кызылкыз келип?
 Айалдан чыккан арстаны,
 Айтылып калган дастаны,
 Сейитекке тийиптир,

Өзү келип Куйалы,
Кыргыздын бирин жактырып,
Кызыл кыз тийип кетеби,
Ишенчим жок бу дагы,
Келип калса Кызылкыз,
Кызматка мыктап салалы,
Кызматын көрүп сыйкырдын,
Моокумдан чыгып каналы,
Алды менен тетиги,
Асылды байлап алалы.
Азыркысы каңгайдын,
Бирин койбой түгөтөт,
Барабанды кактырып,
Ажыратып алалы,
Эми бир күн тим койсок,
Каңгайдан бирөө калабы?
Бүтүн келет Кызылкыз,
Бир амалды табалы.
Деп Көкбөрү күркүрөп,
Барабанды кактырды,
Барабан үнүн укканда,
Асыл чыкты бир четке,
Аскерде кайта жандырды.
Алыстан келген алты хан,
Кеңеш кебин салышты,
Ойлогонун айтышып,
Кеңеш кепке канышты.
Баш билги болбой болбойт деп,
Чогулушуп кеңешип,
Хан Калдыкты баарысы,
Хан көтөрүп алышты,
Хан Калдыкка Көкбөрү
Акылчы болуп калышы,
Хан Калдыктан кеп келди:
- Эки күнү туралык,
Кызыл кыз жетип келеби,
Келип калса Кызылкыз,
Кыргызга айла табылгыс,
Кыйын күнгө калбайбы,
Кызылкыздан кеп угуп,
Таласты карай баралы.
Кеңеш кебин бүтүрүп,
Керилип хандар жатканы.
Муну мындай таштайлы,
Кызылкыз салган чуулган,
Ошондон кепти баштайлы.

КЫЗЫЛКЫЗ САЛГАН ЧУУЛГАН

Каракөздөн кеп угуп,
Барамын деп дем уруп,
Көк күмбөздүн коохарын,
Алыптыр кыргыз бир барып,

Амалы арткан белем, деп,
 Күмөндөнүп шек кылып,
 “Жүйрүн дөөнүн дүйнөдө,
 Бар сыйкыры бузулду,
 Жер жүзүндө сыйкырчы,
 Заманабыз кысылды”,
 Деп ойлонуп Кызылкыз,
 Болжол кылган жерине –
 Талдынын агын жээгине,
 Асман менен сызыптыр,
 Ак булутту аралап,
 Көкөлөп сыйкыр учуптур,
 Таласка өттү түз мындан,
 Асмандан жүрүп көз салган,
 Асманда жүрүп Кызылкыз,
 Күмбөздөн учуп өтө албай,
 Көкжал түрү Манастын,
 Арбагынан жазганган.
 “Сайып курч кыраан Манас, деп,
 Уктум эле ар кайдан,
 Чын белем элдин кеби,- деп,
 Чымыркандым эми, - деп,
 Дал үстүнөн артылып,
 Учуп өтүп кетем» - деп,
 Канатын ирмеп күүлөдү,
 Кайрат менен жүрдү эми,
 Артылып учуп өтөрдө,
 Мыктысынган Кызылкыз,
 Көөнү айнып, көз тунуп,
 Опкоолжуп жүрөк эс чыгып,
 Өтө албады түз учуп.
 Айланып учуп Кызылкыз,
 Айчүрөктүн чийирин кууп,
 Төрткөлдүн төмөн жагына,
 Гүлбактын түштү жанына,
 Асталай басып барганы,
 Айбанча тамдын алдына,
 Аныктап байкап карады,
 Көз алдына келтирди,
 Көөдөнгө сыйгыс санааны:
 “Алда кандай заман?” деп,
 Капты айланып жөнөдү,
 Чакырган жерге барам, деп,
 Асмандан көрүп Асылды,
 Жүрөгүн сынап багам, деп,
 Баш он эки дене бир,
 Буту эки колу кырк,
 Оозунан жалын от чачып,
 Арасынан бутунун,
 Өркөчтөнүп кан агып,
 Он эки башта көзү көп,
 Баарынан күйгөн жалын өрт.
 Чыга калды алдынан,

Ким көрсө үмүт үзгөндөй,
Аманат кара жанынан,
Селт этип карап койгон жок.
Канкордун уулу кабылан.
Оозунан чыккан жалынды,
Бүркүп көрдү Кызылкыз,
Жердин бетин от алды,
Талдынын бойу бүт жыгач,
Таман күйүп жок калды,
Ар канча отун бүрксө да,
Асылга зыйан кылбады,
Бутунан аккан сел калды,
Аны ишке салганы,
Кызыл кан агып бара албай,
Килтилдеп уйуп калганы,
Ошол кезде Кызыл кыз,
Түргөн чийдей жоондугу,
Жылан болуп алганы,
Ачайтып тилин чыгарып,
Аймап соруп жалмады,
Канча катар оп тартып,
Ордунан козгой албады,
Үч күндүк жерден тартуучу,
Мындай нечен чанданды,
Айласы кетип Кызылкыз,
Амалсыздан сандалды,
Асылбача Кызылкыз,
Ал экөөнүн иши бул,
Калгандар көрө албады.
Аркырады шер болуп,
Каман болду корсулдап,
Жолборс болду күркүрөп,
Жалтанып койбойт кара көк,
Жалын ооз, таш жүрөк,
Козголор бенде көрүнбөйт,
Коргошун салмак, жел билек,
Буура болду чамынып,
Балбан болуп көрүндү,
Үстүнө соот жамынып,
Мерген болуп жаа тартты,
Милте чоктоп ок атты,
Адам кылчу өнөрдүн,
Баарын койбой иштетти,
Байкап көрсө Асылдын,
Качан чоочуп солк этти,
Жолоочу болуп жол азган,
Салам айтып жылмайып,
Асылга жетип келгени.
Алик албай саламга,
Сөз салбастан “бала”га,
Залкарың турду кара көк,
Келбети элден бир бөлөк,
Көзүн көрбөс кылам, деп,

Көз байлоо дуба салганы,
Байланды бекен көзү деп,
Жакыныраак барганы.
- Не жумуш бар, жаш бала?
Мен көрбөгөн жат бала?!
Асыл эрден кеп угуп,
“Кер кылбады шыйкыр, - деп,
Мага болду кыйын кеп,
Чакырып барса Каракөз,
Барам депмин макул деп,
Сыйкыр өтпөс кандай сыр,
Аны ачып билем” деп,
Жерден алып топурак,
Ээрди-мурду кыбырап,
Топону чачып жиберди.
Зыркаар айдап, топо учуп,
Асыл шерге баралбай,
Туруп калды токтолуп.
Бул эмине шумдук, деп,
Кызыл кыздын ошондо,
Кыйалы кыркка бөлүнүп,
Кылганым сыйкыр кыргызга,
Зыйансыз болот белем, деп,
Кабыргасы сөгүлүп,
Санаадан жаш төгүлүп:
“Калганы кийин болор, - деп,
Алты ханга барайын,
Ашкере өзүм көрүнүп”,
Дегенди ойго төндүрүп,
Асманга туман тундуруп,
Алдында нөшөр куйдуруп,
Шамал менен айдатып,
Күн жаркырап чыкканда,
Өтө катуу күн ысып,
Ооз ачылып дем кысып,
Кумгандакы чай кайнап,
Чоктой болуп күн ысып,
Кишинин баарын тер басып,
Кары-картаң кеселмен,
Кайгы басып эң шашып,
Кыбыладан кырданып,
Кызыл сур тартып сурданып,
Буркурап шамал жүргөндө,
Борошолоп жамгырлап,
Коргоолундай тай төөнүн,
Мөндүр куйуп ийгенде,
Койнунан колу чыга албай,
Ашыккан киши сийгенге,
Тоолорго толук кыш болуп,
Жакага жалтыр муз тоңуп,
Агып жаткан кара-суу,
Кыңшылаган кыз болуп,
Акимсиген төрөлөр,

Катырып койгон кыш болуп,
Коросон, испан, жедигер,
Маңгыт, муңгул, тажиктер,
Келгенине бушман жеп,
Кыргыз салып сыйкырды,
Бизди кырат экен, деп,
Ойуна албайт эч кими,
Кызыл кыздын иши деп,
Тирүүлүктөн үмүт жок,
Өлүм жактан кайгы жеп,
Таласка кыргыз жеткирбей,
Тамам кылат экен, деп.
Ооганды Манас алганда,
Дубакөй көп Ооганда,
Ошолор сыйкыр салганда,
Сыйкыры артып кыргыздын,
Ооганды жеңип алган деп,
Айтылып жүргөн бул бир кеп.
Көкөтөйдүн ашында,
Көп жыйындын кашында,
Ат сүрөгөн чактарда,
Азизхандын Алмамбет,
Коңурбайдан амалы,
Алда канча ашкан, деп,
Калкка маалым мурунтан,
Канча түрдүү болгон кеп.
Жер көрүнбөй чүмкөлүп,
Күн көрүнбөй бүркөлүп,
Түнөрүп баткан кездерде,
Жер жарылып үн чыгып,
Жаркырап-жайнап күн чыгып,
Жалтыр муз эрип жыбырап,
Карлар эрип суу агып,
Жылгалардан шырылдап,
Тоңуп калган тили жок,
Торгойлор сайрап быжырап,
Торгой менен тең сайрап,
Азуусун айга курчутуп,
Суу ордуна уу жутуп,
Кыз бойунча жасанып,
Колуна кызыл гүл алып,
Кырчын талдай буралып,
Жаагынан саамай чубалып,
Басып келди түгөнгүр,
Пери кызындай суналып.
Каракөздөн башкасы,
Көрбөгөн соң тааныбайт,
Арызын айтып наалыбайт,
Кызылкызды көргөндө,
Кыз экенин билгенде,
Көкбөрү менен хан Калдык,
Эсинен танды бул экөө,
Жер табалбай сийгенге,

Таазим кылып Каракөз:
- Талдынын бойу агынга,
Алдыңды тосуп келгемин,
Өзүңдөн жооп болгондо,
Өзгө элге кабар бергемин,
Болжолдун он күн алдында,
Хандар келсе уят деп,
Беймаал болуп калат деп,
Өзүм мында келгемин.
Кабар берген ким экен,
Анык аны билбедим,
Асылбача Таластан,
Ошол күнү келгени,
Кабызет кылып карпандап,
Каршылаштым барпандап,
Колуна курал албады,
Мага курал чаптырбай,
Мана минтип кардады.
Бир колумду шакшактан,
Талкандап чаап таштады.
Коросон келип кол салды,
Он балбаны бир барды,
Адам кылар иш эмес,
Он балбанды чогултуп,
Бир шилтеп башын алганы,
Кылычын канга майлады,
Испандыктын чоң пилин,
Найза менен жайлады.
Мындан мурун эр өттү,
Найза менен пил сайып,
Кандай балбан алганы?
Бир найзадан чыга албай,
Пилдин шору кайнады,
Маңгыттан чыкты Калдалаң,
Калдалаңдын сыпатын,
Кантип тилим айта алам.
Бендеден башка беренди,
Белдүү туулган эренди,
Бир сайгандан чыгарбай,
Жер алдына жиберди.
Мындан мурун Асылды,
Далай жолу көргөмүн,
Мен көргөндөн көбүрөөк,
Артып кетти өнөрү.
Кандайлыгын билбедим,
Муңгулдан келди Саранжа,
Улам балбан жиберип,
Салгылашты далайга.
Чыккан балбан ким болсо,
Чырпыктай чаап турганда,
Чыдай албай чуу тартып,
Ортого алып киришти,
Дегеле амал кыла албай,

Өлүм жолун билишти,
Өзүңүз көрүп турасыз,
Дөбө-дөбө жыйылды,
Кандай сайды жалгыз жан,
Баш аламан жыгылды.
Ат өлүгү ар тоодой,
Ар кайда жатат тартайып,
Эр өлүгү ар жерде,
Толуп жатат суналып,
Өлбөй жаткан дагы бар,
Ичегиси чубалып.
Аңгыча келип Көкбөрү,
Ажыратып чыгарды,
Өчөшүп туруп Саранжа,
Канча адамды кырдырып,
Ашкере калды убалга,
Андан кал бергенде,
Табийат түрдөп кубулуп,
Тарлык келди адамга,
Жер таба албай кыйналдык,
Баш калкалап барарга.
Жайдын күнү кыш болуп,
Кара суулар кыз болуп,
Төшөгүнөн кобо албай,
Төрөнүн баары кыш болуп,
Түгөл айла кеткенде,
Кызыл кыз келдин кез болуп.
Жаркырап күн ачылды,
Жалпы жандар жай алды,
Ушунчалык өзүңө,
Менден уксаң кабарды,
Баштан өткөн ишибиз,
Бизден уксаң абалды.
Саранжа, Калдык, Көкбөрү,
Тете, Салаа барышып,
Кызылкызга кол берди,
Сенден жарлык болсун деп,
Чогулушуп жол берди.
Кызылкыз айтат бир кепти,
Көңүлгө тийер шум кепти:
- Эй, калайык, калайык,
Бул айтканың ылайык.
Кастарын тигип кыргызга,
Алты хан эли турабыз.
Мен бир келген кишимин,
Билбеймин элдин биришин.
Ылайыктап ичиңен,
Башкаргыла бир кишин.
Каракөз барды ал айтып,
Барайын дедим, келишим,
Азыраак сыйкыр билемин,
Силерге жардам беришим,
Мусулманбы, каапырбы,

Ким экенин билбеймин,
Кыргыз сенин кай кишиң?
Кызылкыз кебин укканда,
Хан Калдык айтат ушунда:
- Биз катышкан кыргыздын,
Айтып адам болгусуз,
Булардын кылган кылмышын,
Ат жеткен жерге жан койбой,
Адамдын баарын кырышын.
Бул олтурган алты хан,
Баарысына кыргыздын,
Арылгыс санаа табылган.
Коросон, испан, жедигер,
Маңгыт, муңгул менен тажиктен,
Кызыл канга бойолуп,
Өлүп кетти далай эр.
Айткан менен кеп жеткис,
Кыйын болгон кез экен,
Кыргызга бүгүн кол жеткис.
Көөнүбүз толгон күнүбүз,
Өзүңүз жаңы келдиниз,
Барабан уруп чыгалы,
Бар аскерди жыйалы,
Сиздин күчкө жөлөнүп,
Асылды байлап алалы,
Анан кала бергенде,
Биз Таласка баралы,
Анан калба салалы,
Асыл колго тийгенде,
Айанып кантип калалы,
Береги турган Таласка,
Ат жарыша баралы.
Кененимди алганда,
Кеңири жол бар анда,
Жолуң ачык шар болот,
Кайда болсо барганга.
Алты шаар, Анжыдан,
Алар арзан баарыдан,
Самаркан, Ташкен, Наманген,
Чай кайнама алабыз,
Ар жагы Кашкар, Хотенге,
Ат изин салып барабыз,
Лопнур, Азык, Аралды,
Биз каратып жанабыз,
Атбашыда Бактыбай,
Түп көтөрө чабабыз,
Уугун учтап шиш кылып,
Куйкасын тилип туз куйуп,
Унуткусуз иш кылып,
Антип кекти алабыз;
Кутубий, Манас дегенде,
Турпан, Кумул, Баркөлгө,
Алтай, Чөйчөк, Илеге,

Ысыккөл, Текес дегенге,
 Ат бастырып барабыз;
 Казак, кыргыз бир тууган,
 Кечээ Бэйжинге Манас барганда
 Кыргызга казак тең турган,
 Жылкы кууса бир кууган,
 Кеп-кеңешин бир кылган;
 Бэйжинди колго алганда,
 Казактын элин каркыттап,
 Үрбүсүн анда хан кылган,
 Казактан калган элдерди,
 Качанда ага тең кылган?
 Алтайдын жолун тостуруп,
 Айдаркандын Көкчөдөн,
 Калган элди кем кылган?
 Кыпчактын ханы Төштүктү,
 Ооруса Манас бел кылган,
 Алтымыш уруу алаштын,
 Баарысы окшош тең тууган,
 Атагы түрк болгону,
 Токсон уруу өзүбек,
 Толкуган кыргыз ушул кез.
 Алтымыш уруу алаш дейт,
 Кырк уруу кыргыз жана дейт,
 Токсон уруу өзүбек,
 Толкуган кыргыз эли дейт,
 Чогултуп айтса бул бир кеп,
 Биз жүрөбүз бурут деп.
 Саны да көп, эли көп,
 Ат бастырып булардын,
 Алган жери дагы көп,
 Шагы сынбай эмгиче,
 Келип жаткан эри көп;
 Тоодой алтын зары көп,
 Оторго батпай малы көп;
 Ойрон болгон кыргызда,
 Акылчы көп, чечен көп,
 Алты жашка чыкканча,
 Кененимди бечел деп,
 Угулуп жүргөн бул бир кеп,
 Жалгыз Асыл баш бербей,
 Бизге болду кыйын кеп.
 Чогулуп келдик Талдыга,
 Кезеги толгон маалы деп,
 Чакырып келдик Кызыл кыз,
 Чакташса чама келбеген,
 Кылымдан ашкан сыйкыр деп.
 Жүйрүн дөөнү жалмаган,
 Кененим арзан киши эмес,
 Ойлоп көрсөк кыргызды,
 Оңойлук менен жеңилбес.
 Душманды кандай алабыз?
 Ишти кандай кылабыз?

Адашып калган акылды,
 Чогултуп кандай жыйабыз?
 Менче болсо, алты хан,
 Аттаналы түз мындан,
 Ат арытып тон тозуп,
 Капкайдан келдик алыстан,
 Кан төгүшүп жатабыз,
 Карчалышып намыстан,
 Алып келдик атайлап,
 Кызылкызды калыстан,
 Тартынбайлы ойлоңор,
 Коркпогун өлүп калыштан,
 Тартынар кыргыз эл эмес,
 Өмүрлүк кыргыз чабыштан,
 Таласка жылып баралы,
 Туруп бербей чогулуп,
 Тушма-туш уруш салалы,
 Чыканак жерге салдырбай,
 Чырым уйку алдырбай,
 Чын мүшкүлдү салалы,
 Жерге эгин салдырбай,
 Оторго малын жайдырбай,
 Токойдон отун алдырбай,
 Тосуп жатып алалы,
 Тумтак күнү түгөнүп,
 Түгөсүн кыргыз амалы,
 Алапайын таба албай,
 Куурулуп калсын заманы.
 Карылары какшаса,
 Катындары боздосо,
 Чыркырап чалдары ыйласа,
 Чымын жаны кыйналса,
 Кыргыздын бели сынабы
 Мындай жумуш кылбаса?
 Талдыда жатып хан Калдык,
 Кыргыздын тапты амалын,
 Анык деди ойунда,
 Кыргызды минтип аларын.
 Хан Калдык айтса акыл деп,
 Баарысы кайыл макул деп,
 Кызылкыз айтты ошондо:
 - Кеңеш кылдың алты хан,
 Байатанкы кеңешиң,
 Акыл дедиң абыдан.
 Талдыга болжоп кат жазып,
 Сен чогулуп келгенче,
 Асыл келсе бул жерге,
 Жол береби кыргыздар.
 Ойуң менен ой-тоону,
 Аралап элин жүрөргө,
 Хан Манастан бер жакка,
 Тоздурбай элин сактаса,
 Жалаңгыч сарык ат койуп,

Жактырып баары мактаса,
Жаңы өспүрүм Асылга,
Беттешип бенде чыкпаса,
Эл өстүрдү мени деп,
Элин эркин сактаса,
Элге кылып кызматты,
Ичкен тузун актаса,
Бөлүнүп чыксаң бириндеп,
Кекилик, чилдей тербесин,
Танабың тартып боо такпай,
Эдебинди бербесин,
Самсаалатып сай-сайда,
Каныңды чачып жүрбөсүн.
Сыйкыр өтпөй кыргызга,
Шылдың болот окшоймун,
Менин да бар күмөнүм.
Сегиз миң жыл жашаган,
Далайдын башын ашаган,
Жер бетинде Жүйрүн дөө,
Канча динди жасаган,
Сыйкырдын бири ал эле,
Салтанаттуу жан эле,
Жалгыз барып Кененим,
Өлтүрүп тилин жеди дейт,
Ошондо турат күмөнүм.
Шааддаттан калган көк күмбөз,
Сейитим бузуп алыптыр,
Ичиндеги дүйнөнү,
Карып-жакыр, мискинге,
Таркатып баарын чачыптыр,
Бир укмушу болбосо,
Күмбөздү кантип ачыптыр?
Угуп жүргөн улама,
Улуулардан угушта,
Жүйрүн дөө кийген эт көйнөк
Барбы деймин кыргызда.
Эт көйнөк жайын сурасаң,
Кулак салгын мен айтам,
Азырети Жакыптын,
Көз жашына чылаган,
Исмаазамдын дубасын,
Ар күнү кырдан окуган.
Азизхандын Алмамбет,
Бир күнү керек болор деп,
Бейжинден качып чыкканда,
Ала келген деп угам.
Ошол көйнөк бар болсо,
Аны менен бет келиш -
Асман-жердин арасы.
Кененим бүгүн саламат,
Элинде турат эсен-сак,
Маңдайда Асыл бар турат,
Жалгыз кирсе аралап,

Асманга учат топурак,
Кызыл кыйан сел агат,
Сууга барып кошулат.
Алды менен дем урбай,
Жок жеринен кеп урбай,
Койго тийген карышкыр,
Жалгызмын деп карабай,
Кара башын айабай,
Аралап кирет жаланып,
Карышкырдай бир Асыл,
Көп экен деп билбесем,
Көптү көзгө илбесе,
Деп Кызылкыз айтты эле,
Баарысынын көңүлү,
Өрт өчкөндөй катты эле.
Сынамак кылып көрөм, деп,
Кызыл кыз сырын билем, деп,
Буйрук берди хан Калдык,
Барабанды ургун деп,
Жез барабан кагылып,
Аскер атка камынды,
Баары чуркап жабылды,
Казасы жеткен адамга,
Ажал-өлүм табылды.
Барабанды укканда,
Чымыроон үнү чыкканда,
Чымырканып Асыл шер,
Кан төгөөр белги карматып,
Сыртына кызыл жамынды,
Калыбектин урушта,
Кан чачышкан жулушта,
Арстан Күлүс абакен,
Атайын берген Кененге,
Белек көйнөк бар эле,
Баласы Асыл баатырга,
Кийип ал деп берди эле,
Кийилүү көйнөк этинде,
Кишиден калар тартынып,
Асылдын жок нээтинде,
Сары түгү айланып,
Заары чыгып бетинде,
Кызылкыздын кылыгы,
Кете элек азыр эсинде.
Өрттөй көздөн от жанып,
Мындан мурун Асылдын ,
Найзанын учу тийбеген,
Маңдайында алты хан,
Эрде бүтүн калбаган,
Ат туйагы тийбеген,
Жерде бүтүн калбаган,
Топчулугу үзүлбөйт,
Соотто бүтүн калбаган,
Бырык-тырык тагы жок,

Этте бүтүн калбаган,
Бала жолборс Асылдын,
Бар куршугу кармады,
Туура кармап найзаны,
Кекер менен турганы,
Хан Калдыктын буйругу,
Балбан чыкпай жекеге,
Бөлүнбөстөн чекеге,
Жабыла баары шарт койуп,
Таласты карай жөнөдү,
Карап турган эр Асыл,
Майторуга камчы уруп,
Манастап ураан чакырып,
Беттеп кирди качырып,
Кызылкыз кылып сыйкырды,
Айланасын Асылдын,
Канаттуу учуп өтпөсө,
Айбан баскыс зоо кылды,
Асман тиреп заңкайган,
Ак карлуу бийик тоо кылды,
Тоонун түбүн от кылды,
От туташып күрүлдөп,
Күйдүрүп баарын жок кылды,
Жамгыр куйуп шабырап,
Май төккөндөй жанган от,
Алоолонуп жалындап,
Атырылып өркөчтөп,
Суулар акты шарылдап,
От менен суудан айанбай,
Алды аркасын карабай,
Баатыр Асыл киргенде,
Жалыны жайнап бөлүндү,
Суулар какшып чөл болуп,
Кургак сайлар көрүндү,
Ала тоолор заңкайган,
Ача берди арасын,
Тосо албады көп сыйкыр,
Көкжал шердин баласын,
Элге аралап кирерде,
Айуулар чыкты саксаңдап,
Кара кулак шер чыкты,
Кызарып көзү чакчаңдап.
Илбирс келет чубалып,
Жолборс келет суналып.
Пилдер келет томпондоп,
Куйруктары чолтоңдоп.
Арстан эрдин баласы,
Кайра тартар пейли жок,
Канча жанга толсо да,
Асман жердин арасы.
Айбанаттын артынан,
Шамал келет каркырап,
Таштар ташка урулуп,

Үнү угулуп шакылдап,
 Такалуу аттын доошу бар,
 Туш-тушунда такылдап,
 Булутту минип ат кылып,
 Камчы кылып жыланды,
 Жалгыз бирөө сорчудай,
 Бүткүл дүйнө ааламды,
 Калайман салып Кызылкыз,
 Канча айлантып кубултуп,
 Каран калган заманды,
 Кайра качпас кемеңгер,
 Манастын уулу Асыл шер,
 Каарданып бакырып,
 Манаптап ураан чакырып,
 Майторуга камчы уруп,
 Аламан кирген аскерди,
 Айдап кирди жапырып,
 Желегин жерге жапшырып,
 Аманат жанын алардын,
 Жан алчуга тапшырып,
 Орто жерин ойултуп,
 Калың жерин суйултуп,
 Чекелеген эмесин,
 Жыга чаап курутуп,
 Кыйа чаап мойнунан,
 Денеси калган коройуп,
 Чыканактан кыр кылып,
 Карысы калган чолойуп,
 Жаак териси шалбырап,
 Кулагы жок мулуйуп,
 Коркуп жаткан жана бар,
 Койондон бетер кулуйуп,
 Балтанын сырты жандаган,
 Жаагы шишип чулуйуп,
 Асылдын көрүп түрпөтүн,
 Анча-мынча кишилер,
 Саруулап өңү кубулуп,
 Топ-топ аскер туралбай,
 Жайнай качты жарылып,
 Качып берди ар кайда,
 Адырлуу тоого жамынып,
 Муңгул, маңгыт тажиктер,
 Коросон, испан жедигер,
 Коросон ыспан элдери,
 Бөлүнүп түздө калыптыр,
 Бөксөнү тажик алыптыр,
 Муңгул, маңгыт, жедигер,
 Адырлуу тоого жамынып,
 Көмөскө маана тааптыр.
 Коросон менен испанды,
 Эл төрөсү эр Асыл,
 Тете менен Саланы,
 Бери кел, деди аларды:

- Тете, Сала сен болсон,
Тукумуңду үзөмүн,
Бүгүн сага тең болсом.
Алдыңда өткөн хандарың,
Тажик менен муңгулга,
Алданып келдиң барларың,
Кетип калгын тил алсаң,
Кектеп сага барбайым,
Коркуп жатат дебегин,
Болбой мойнуң толгосоң,
Койдой башың кесемин,
Коондой кардың эшемин.
Тийишпесең тийбеймин,
Тете, сала хан деди,
Кубангандан келгенсиң,
Курнаамга келип кубанып,
Кырылып кетти элдерің,
Жалынбаймын мен сага,
Жакшылыкча бул кебим.
Тете, Сала – эки хан,
Баатырдын кебин угуптур,
Кубангандан чыдабай,
Кургап, тердеп туруптур,
Тете, Сала – эки хан,
Тоңкочуктап бүгүлүп,
Тообо кылып жүгүнүп,
Аралап Асыл келгенде,
Жандан турган түңүлүп,
Жарыша койуп кош айтып:
- Жаныбыз калды өлгөнбүз,
Жакшылыкка жакшылык,
Болсун баатыр – деп айтып,
Артына салып аскерин,
Алар жөнөп калыптыр,
Тажиктердин Көкбөрү,
Муну көрүп алыптыр,
Арча асты жубасты
Ылам дыйону басты...
Аскер менен сүйлөшүп,
Коросон менен испанды,
Артынан жолго салыптыр,
Асмандап учуп Кызылкыз,
Асыл эрдин үстүнө,
Борошолуу жамгырды,
Карайлатып куйдурду,
Ызылдатып ышкыртып,
Шамал менен урдурду.
Шамал улуп чуркурап,
Борошо уруп бургуйлап,
Кымкаар учуп закымдап,
Бет чыдабай тызылдап,
Жыландай шамал ышкырат,
Талас кайда, жер кайда?

Чыйыр кайда, жол кайда?
 Ак калпак кыргыз эл кайда?
 Тел болуп башы айланды,
 Кайсы жакка барарга,
 Жөө туман жүрүп жарык жок,
 Кызылкызга жалынып,
 Саранжа, Калдык, Каракөз,
 Бул иттердин көөнү ток,
 Кыйын болду Асылга.
 Кылымда мундай болгон жок.
 Маңгыт, мунгул, жедигер,
 Жазылып чери жымылдап,
 Таласты карай жөнөдү,
 Кара курттай кыжылдап ,
 Таластагы кыргыздын,
 Анда эмне кеби бар,
 Андан кабар угуп бак.
 Муну мындай таштайлы,
 Кыйынсыган Кызылкыз,
 Качканынан баштайлы.

КЫЗЫЛКЫЗДЫН КАЧЫШЫ

Ордонун ханы Орунбай,
 Жата бербейт ой кылбай,
 Кененимдин үстүнө,
 Басып кирди бурулбай:
 - Аттанып Асыл кеткели,
 Далай күн болду келбеди,
 Палан жерге барам деп,
 Же элге айтып кетпеди,
 Сагындым бала жолборсту,
 Эт жүрөгүм дегдеди,
 Айткалы келдим өзүнө,
 Уруксат бер өзүмө,
 Көк жалдын изин кубалап,
 Көрүнөйүн көзүнө.
 Бакчадагы боз үйдө,
 Баатыр төрө бул күндө,
 Эшиктеги жыгачка,
 Сагызган келип шакылдап,
 Келгенин душман жакындап,
 Жол таппай Асыл жүргөнүн ,
 Айтып жатат какылдап,
 Кененим айтат ошондо:
 - Ой, Орунбай, ат току,
 Айалдабай бат току!
 Кеңкула минип болкойуп,
 Жүр, Орунбай, жүрү, деп,
 Жөнөп кетти зоңкойуп,
 Желе-жорто бастырып,
 Жолум үйдөй топону,
 Жол бойуна чачтырып,

Баспай туруп Кең кула,
 Байлоодо туруп бук болгон,
 Туйагы тийген жерлерди,
 Кемегедей каздырып,
 Ардактаган Кеңкула,
 Жорголой басып шайбандап,
 Топтуу караан жүргөндөй,
 Топурак учуп, жол чаңдап.
 Саранжа, Калдык, Каракөз,
 Келе жатат чакчаңдап.
 Кененимдин келгенин,
 Көрө салды Каракөз,
 Саранжа менен Калдыкка,
 Карап туруп сөз айтат:
 - Кан төгүлөр чак болду,
 Караанын көрдүм Кененим,
 Кандай заман күн болот,
 Кайсы экенин билбеймин,
 Кара бойу зоо экен,
 Капка кара тоо экен,
 Аны менен беттешип,
 Кандай жандар уңчу экен!
 Мингени кула сур экен,
 Кийгени суптун була экен,
 Келе жатат Таластан.
 Деп Каракөз айтканда,
 Карап калып хан Калдык,
 Саранжаны чакырып:
 - Кененим келди тигине,
 Тим келбеди бул жерге,
 Беттешели бир бирден,
 Сакалынын агы жок,
 Ат салышып көрөлү,
 Алы мунун канча экен?
 Кара бойу дөбөдөй,
 Карап турсаң барча экен,
 Мен барамын мурун, - деп,
 Карасурду камчылап,
 Кандуу жаш көздөн тамчылап,
 Маңгыттап ураан чакырып,
 Күүлөп найза колго алып,
 Кененимге хан Калдык,
 Катуу тийди качырып.
 Хан Калдык үнү чыкканда,
 Уктап жаткан немедей,
 Кененим көзү ачылып,
 Кеңкула менен тап берип,
 Эр Кененим тийерде,
 Кудай бетин салбасын,
 Кантип бенде карасын,
 Манас деген үн чыгып,
 Жер солкутуп түр чыгып,
 Титирек баскан сүр чыгып,

Топурак учуп чаң чыгып,
 Карагандан кан чыгып,
 Кармагандан жан чыгып,
 Токмок жал тору айгырдай,
 Аркасынан, Асылдын,
 Айдар кара жал чыгып,
 Жалындуу көздөн от чыгып,
 Жайнаган кызыл чок чыгып,
 Ажыдаардай сүрдөнүп,
 Алгыр бүркүт түрдөнүп,
 Жаш арыстан жетти эле,
 Асылдын мында келиши,
 Мына мындай кеп эле:
 Жеңдери башка эт көйнөк,
 Байлап коймо бүчүлүк,
 Бүчүлүгүн чечиптир,
 Бала жолборс Асыл шер,
 Булгап-булгап желпиптир,
 Көйнөктүн жели туманды,
 Такыр айдап кетиптир.
 “Таласка кетти булар, деп,
 Атакем калса кабарсыз,
 Алашты кандай кылар” деп,
 Кыжырланып келатса,
 Маңгыттардын хан Калдык,
 Кез келиптир баатырга,
 - Картайган ата, неттиң? - деп,
 Уулундун уулу жеттим, - деп,
 Айтканы анын ушул кеп.
 Жаш Асылды көргөндө,
 Ойрон болгон Кененим,
 Оозунан зобон чыкпаган,
 Зобон чыкса бузбаган,
 Жаш Асылга башында,
 Сеники эрдик балам деп,
 Ойлобой айтып таштаган.
 “Көп эле болсо коркту, дер,
 Жалганы чыгат кебимдин,
 Деп ойлонуп Кененим,
 Бура тартты береним,
 Тордоду жолун Кызылкыз,
 Коргон кылып бузулгус,
 Жүйрүн дөөнүн тилин жеп,
 Жүрөгүнүн майын жеп,
 Алган экен Кененим,
 Алтын балык кеби деп,.
 Кызылкыздын сыйкыры,
 Жолободу тайгылып,
 Амалы кетип Кызылкыз,
 Өлүүчүдөй кайгырып,
 Сыр тону сыйкыр чечилип,
 Деги азыраак Кененим,
 Боотко бооду кечигип.

Асылды беттеп хан Калдык,
Сундуруп найза мекийип,
Наал таштап көзү көк,
Мадылдай болуп чекийип,
Баатыр Асыл хан Калдык,
Бакырышып бет келди,
Баатырлар найза кез керди.
Найзанын күүсү күркүрөп,
Оозунан оту буркурап,
Качырып найза урушуп,
Солк этпестен турушуп,
Эрдиктен булар чыдады.
Урчук кара тоо болсо,
Кетет болчу куланып,
Киргин суудай бууланып,
Жакалашып алыптыр,
Жанашып булар калыптыр,
Карасур менен Майтору,
Аркардай арыш салыптыр.
Каарданган кара көк,
Кайраты жандан бир бөлөк,
Толгой кармап тартканда,
Хан Калдыктай Маңгыттын,
Топчулугу үзүлүп,
Сооттору сүзүлүп,
Калкандары быркырап,
Чарайнасы чытырап,
Барган сайын Асылдын,
Азуулары кычырап,
Чыдай албай хан Калдык,
Бир түйүндүү кеп айтат:
-Кийерге соотум калбады,
Чыгып кетти далдалы,
Курал сынса жаңылап,
Курал алыш наркта бар,
Тон жыртылса тон бүтөп,
Кийе турган салтта бар,
Аскерим бар, элим бар,
Кереги тийет бир күн деп,
Ала келген кийимим бар,
Мен элиме барайын,
Кийим кийип тамак жеп,
Анан келе калайын,
Алты күн болсун аралык,
Жети күн болот дегенде,
Күн менен тең майдандан,
Кездешер жерден табалык,
Макул деди эр Асыл,
Болуп калды чалалык,
Андан мурун урушта ,
Жадагандан хан Калдык,
Кеткен болчу суранып,
Бул сапарда Калдыкка,

Бербесе келмек ылайык.
 “Күнүнөн калса, айга деп,
 Айынан калса жылга” деп,
 Ушундай ишти айтабыз,
 Арамдык кылып бул маңгыт,
 Кыскарган күнүн узартып,
 Өчкөн отун тамызып,
 Жүрүп кетти шарт койуп.
 Барган жерде хан Калдык,
 Саранжага көз кысып:
 - Соотторум жыртылып,
 Бүчүлүктөр үзүлүп,
 Чын амалым кеткенде,
 Алты күндүк аралык,
 Сурап келдим бул жерге,
 Барып келгин саранжа,
 Алты күндү бүтүрүп,
 Мен мындан кайра баргынча,
 Дем алдырбай Асылды,
 Арыталы, Саранжа,
 Кара чачын агартып,
 Карыталы, Саранжа.
 Хан Калдыктан кеп угуп,
 Барып байлап алчудай,
 Саранжа жүрдү оолугуп,
 Найзалашып салышты,
 Асыл шерге жолугуп,
 Саранжа айтат бир кепти:
 - Хан Калдыктын бүчүлүк,
 Койуптурсуң сен үзүп,
 Саранжа келдим билип кой,
 Аманат жандан күдөр үз,
 Анда Асыл эр айтат,
 Артык туулган шер айтат:
 - Калп айтып маңгыт арбагың,
 Алдаганын карагын,
 Бириң эмес баарың кел,
 Арыбас-талбас мен бармын!
 Амалым кетип баратса,
 Айкөл атам Манастын,
 Арбагынан сураймын.
 Азганакей кыргызды,
 Алым келсе айаймын,
 Канаттууга кактырбай,
 Тумшуктууга чокутпай,
 Жел тийгизбей багармын.
 Сандап келген сендейдин,
 Санынын эбин табармын!
 Деп айтканда эр Асыл,
 Калмактардын Саранжа.
 Каарданып арданып ,
 Кайта-кайта заарданып,
 Кандуу найза карманып,

Каңгайлап салып ураанды,
 Кайратына карк толуп,
 Качырып кирген убагы,
 Саранжа, Асыл бет келди.
 Өз ойунда Саранжа ,
 Чарчады Асыл, деп келди.
 Аңтара сайып алам, деп,
 Эрдик жолун табам, деп,
 Сайдырбай кагып найзасын,
 Алып көнгөн эр Асыл,
 Саранжадай канчасын,
 Найзаны туура тутушуп,
 Туу тиктешип урушуп,
 Найзанын учу түгөнүп,
 Андан айла табалбай,
 Кылычты кындан суурушуп,
 Кыйын жаман урушуп,
 Миздеринен ыдырап,
 Чандан кылыч кыйрады,
 Кылычтарын кыйратып,
 Булардын жаны тынбады.
 Колтуктарын чойушуп,
 Чокморлошуп койушуп,
 Алакан тери сойулуп,
 Жаза чапкан нечен жер,
 Ородой болуп ойулуп,
 Бака-шака болушуп,
 Балта менен койушуп,
 Калдыркан кара темирлер,
 Калкандары жарылып,
 Балтанын сырты түйрүлүп,
 Кара жанга күч келип ,
 Кабылан Асыл ошондо,
 Найзасын колго карманып,
 Капаланып каарданып,
 Кабагы карыш чүмкөлүп,
 Кайра жаачу булуттай,
 Уйгу-туйгу бүркөлүп,
 Айкөлдү алып оозуна.
 Майторуну чуратып,
 Кырданып кирди ушунда,
 Аркасында чаң калып,
 Касаба тоодой жарданып,
 Мөрөйдү алчу күлүктөй,
 Элөөрүп баатыр шанданып.
 Саранжанын найзасын
 Кагып ийип каңгытып,
 Булгап алды найзасын,
 Учунан отун жаркытып.
 Имерип тийген жаандай,
 Самсаалатып калмакты,
 Саранжаны кулатты,
 Шумкар тепкен таандай.

Каракөз келет качырып,
 Ажыратып алам деп,
 Жаны жаман ачынып,
 Каракөздү кабылан,
 Кадигине албады,
 Саранжаны коборбой,
 Кыйа чаап мойнунан,
 Башын кесип салганы,
 Келген менен Каракөз,
 Саранжаны өлтүртпөй,
 Ажыратып алалбай,
 Бекер туруп калалбай,
 Найзасын кармап бекемдеп,
 Каадалуу балбан кептенип,
 Беттеп кирди кекендеп,
 Алмак-салмак теминип,
 Эки буту тепендеп,
 Ирмебей көзү чекчейип,
 Киндигин тартып, бел түйүп,
 Кууратам деп мекчейип.
 Каракөз жакын келгенде,
 Кайраты артык кабылан,
 Кылычын салып кынына,
 Үзөңгү теппей минди эле,
 Нардай болгон тору атка,
 Каскактуу найза кармады,
 Каракөздүн найзасын,
 Кагып ийип кабылан,
 Каңтара сайып салганы,
 Аңырандап келгенде,
 Аңтара сайып салганы.
 Хан Калдык берип жарлыкты,
 Жедигер эли каптады,
 Кабылан Асыл ошондо,
 Каракөзгө карабай,
 Каптап кирген жедигер,
 Канын төктү айабай,
 Колунда найза беш кулач,
 Учу менен сайбады,
 Сойулдан бетер койгулап,
 Аралап кирди аларды.
 Таамай тийген жан өлдү,
 Тагдыры бүткөн дагы өлдү
 Күнү-түнкү чабышта,
 Беш-алты миң эр өлдү,
 Кары өлдү, жаш өлдү,
 Баатыр өлдү, бош өлдү,
 Ага-ини тең өлдү,
 Улуу-кичүү дагы өлдү,
 Бир үйдөн келген үчөө өлдү,
 Колу сынып кокуйлап,
 Чолок болду эчени,
 Көзү чыгып олойуп,

Сокур болду эчени,
Бели үзүлүп мент болуп,
Минтип жатат анчасы,
Буту сынып кобо албай,
Жылып жүрөт канчасы,
Жедигердин элдери,
Деги алы келбеди,
Арка кылган кан Калдык,
Асли жардам бербеди,
Ар кайда качып бириндеп,
Жедигер эли сенделди.
Жедигер менен Асылды,
Кандуу уруш майданды,
Хан Калдык таштап андайды,
Кызылкызды чакырып,
- Арка болот сени деп,
Алып келдик биз барып,
Сенин ишиң укканда,
Айран калам таңданып,
Мыкаачы Асылбачанын,
Айласы кетсин сандалып.
Көп акылды таба көр,
Көп сыйкырды сала көр,
Топурак туман тоз кылып,
Күн көрүнбөй кала көр,
Күн көрүнтпөй бүркөлтүп,
Кетирбей бурут чүмкөлтүп,
Ар амалды саларсын,
Кошуунду айдап түн катып,
Мен Таласка барайын,
Шаарын тартып алайын,
Адыр-тоого батпаган,
Малын тартып алайын,
Кыйналталы карысын,
Ыйлаталы барысын,
Кененимди тордогун,
Өзүңдү өзүң зордогун.
Кененим менен Асылды,
Дегеле бекер койбогун,
Жолун тосуп бастырба,
Мен кылайын башкача,
Деп, тапшырып Калдык хан,
Элин айдап жөнөдү.
Топурак учуп тоз болуп,
Асман ачык, күн бүркөк,
Жердин бети боз болуп,
Кызылкыздын айласы,
Асыл эрдин көзүнө,
Жедигердин элинин,
Көрсөтүп койуп карасын,
Топурак менен тоздуруп,
Көрсөтпөйүн андан башкасын,
Жедигердин элдерин,

Бир чекеге бөлүптүр,
Асыл шердин жолуна.
Сүрөтү киши кептентип,
Айбаалыны койуптур.
Катар сапты аралап,
Байкады бала чамалап,
Кылчайып артын караса,
Сабоодой болуп эл турат,
Сыйкыр менен Кызылкыз,
Сырдаган экен мени деп,
- Айкөл атам Манас кел,
Олуйа Кошой кошо кел,
Алмамбет султан азыр кел,
Арстан Чубак баатыр кел,
Өткүр Сыргак көзүр кел,
Музбурчак жан өзүң кел,
Айдаркандын Көкчө кел,
Сыйкырдын иши сыздатты,
Азирети арбак, жардам бер,
Азиз Бакай кемеңгер,
Атам Семей артык эр,
Ак калпак кыргыз элинин,
Айлакери Күлүс кел.
Каракалпак түркмөндөн,
Бөлүнбөй жүргөн кыргызды,
Ак калпак атка кондурган,
Азиз энем Каныкей,
Урпактарың кысталды,
Жардамың болсо кылсаңчы?
Асманда учуп калкыган,
Ак куу болуп жаркыган,
Жүзүндө нуру балкыган,
Айкөлдүн сыйлап арбагын,
Так кырк жыл сактаган,
Олжого түшүп күң болбой,
Кайгырып башы муң болбой,
Он төрт жыл Кыйаз колунда,
Өзүн сүттөй сактаган,
Адам эмес, периден,
Акылын эч ким таппаган,
Айчүрөк энем жардам бер!
Деп зарланды жаш бала,
Ошол кезде Бакайдын,
Айчүрөккө айтканы:
- Айчүрөк балам, сен турба,
Карбалас учуп ылдамда,
Сыйкырдын барып сырын чеч,
Үч жылдык кызга ноокас бер,
Жан кишиге билинбей,
Ошону менен кайтып кел.
Учуп келип Айчүрөк,
Топуракты тоздурду,
Тумандын баарын жок кылды,

Периден бетер нурланды,
Кызылкыздын жанына,
Жакын барып турганы.
- Ой, Кызчак, - деп жылмайып,
Кызылкыздын чачынан,
Айчүрөк энем сылады.
Кызылкыздын жүрөгү,
Алып-учуп дегдеди,
Асили тынчтык бербеди,
Жүрөгү туйлап токтобой,
Оозуна дуба кирбеди,
Кирдегенсип көңүлү,
Кайсы экенин билбеди.,
Көрүнбөдү энебиз,
Кулагына айтты эми:
- Үмүт кылсаң жаныңан,
Сен үйүңө кайт, - деди.
Жай алып үч жыл жат, - деди,
Хан Калдыкка жетпейсиң,
Каракөзгө айт, - деди.
Өзү да жок, үнү жок,
Көрүнөө турган бири жок,
Жүрөгү туйлап токтобой,
Тура ала турган амал жок,
Кызылкыздын жүрөгүн,
Сууруп тартып жаткандай,
Нур көрүнүп от болуп,
Жалындай түшүп чок болуп,
Токтоно албай Кызылкыз,
Турарга дарман жок болуп,
Каракөзгө жөнөдү,
Ордуна учуп козголуп,
Кызылкызды көргөндө,
Каракөз кетти кош болуп,
Кара күчкө карсылдап,
Күлүп ийди оштонуп.
Каракөзгө Кызылкыз:
- Сага болдум бүгүн туш,
Жүрөгүм туйлап токтобой,
Мага болду кыйын иш,
Кайыптан болду белги деп,
Колдоочум бүгүн көрүнүп,
Өзүмө келип болду кез,
“Үмүтүң болсо жаныңан,
Каракөзгө айт, - деди,
Айтып койуп кайт, - деди,
Козголбостон элинде,
Үйүңдө үч жыл жат”, - деди.
Алыңар келсе урушуп,
Амал кылып турушуп,
Айла кылып көргүлө,
Же болбосо ар кайда,
Жер-жериңе кеткиле.

Үч жылдан кийин чогулуп,
 Бир айласын кылалы,
 Айтып кебин болгуча,
 Сыйкыр кыздын ошондо,
 Өңү эчен кубулуп,
 Олтура калып чиренип,
 Тура калып чалкалап,
 Эки эмчеги салаңдап,
 Ийилип бели кайкалап,
 Тура албай эчен ойдолоп,
 Ичегиси чубалып,
 Чурку болгон эмедей,
 Эңкейип ичин карманып,
 Кубулуп өңү саргарып,
 Тура албады тынч алып.
 Үйүн карай бет алып,
 Учуп чыкты кайкактап,
 Мурункудай уча албай,
 Канатын сабап талпактап,
 Жыйнап алып учалбай,
 Көк жорудай салпактап,
 Кызылкыз учуп кетиптир,
 Жер арылып туман жок,
 Баатыр Асыл нетиптир?
 Караса жандын бири жок,
 Кыбыр эткен тирүү жок,
 Түп тутат кимге ойлоп көр,
 Атаңдын көрү дүйнө шок!
 “Туман менен жолумду,
 Тордогон экен сыйкырлар,
 Картайган атам баш болуп,
 Канетти экен кыргыздар?”
 Эми турбай ал жерде,
 Ат айабай жөнөдү,
 Таласка жете кетерге.
 Такыр аттын изи жок,
 Жоготуп кеткен Кызылкыз,
 Кубакай кыз, кумпай кыз,
 Кудай урган шумпай кыз,
 Азыраак чыгат кылымда,
 Сыйкырчыдан мындай кыз.
 Баскан аттын изи жок,
 Басып жүргөн киши жок,
 Барамын деп Таласка,
 Баатыр Асыл баратыр,
 Байандап айта кетели,
 Бер жакта далай кеп жатыр,
 Хан Калдык баштап калың кол,
 Жер тумандап кара жол,
 Саранжанын элине,
 Башчы болду Бетирке,
 Териге сыйбай баратат,
 Баш кишилик жеткенде,

Кененим менен Орунбай,
 Учуп калды жолунан,
 Таласка жакын жеткенде,
 Калдыкка барып Бетирке,
 - Бул сапар жолду мага бер,
 Мен чыгайын жекеге,
 Тор этиме карк толуп,
 Болгон кезим – деди эле.
 Бетиркеге хан Калдык:
 -Сен барбагын, Бетирке,
 Саранжа өлүп хан болдуң,
 Саранжа тирүү кезинде,
 Кеңеш-кепке зар болдуң.
 Жеңип алсак кыргызды,
 Желденип барсаң элиңе,
 Ала барсаң соогадан,
 Ооруктагы бегиңе,
 Кадырлуу киши болосуң.
 Так ошондо сен элге,
 Дайының чыкпай каласың,
 Өлүп калсаң бул жерде,
 Хандыкты кандай кыласың,
 Өкүм сүрүп кимдерге?
 Маңгыттардын ичинде,
 Байтик деген бар эле,
 Хандык барлык Калдыкта,
 Баатырлык менде дээр эле.
 - Бетирке, Калдык – эки хан,
 Тетиги турган Кененим,
 Жекеге жалгыз мен барам,
 Өңү сары, көзү көк,
 Өмшөңдөгөн кыргыздан,
 Өлгөндүн канын кууп алам!
 Өлтүрүп башын кесемин,
 Эрдинен көзөп тешемин,
 Эл түгөткөн канкордун,
 Күнөөсүн кантип кечемин?!
 Өткөн иштин изин кууп,
 Мен алайын эсебин,
 Бакырып Байтек жулунуп,
 Ажал алып жакадан,
 Ашыгып Байтек урунуп,
 Туулга кийген башына,
 Найза, кылыч, айбалта –
 Баарысы бар жанында,
 Айкырып жетти желигип,
 Кененимдин алдына.
 Качырып найза сайганы,
 Жалтанбаган Кара көк,
 Күүлөп сайган найзанын,
 Учунан улай кармады,
 Учуп колго тийгенде,
 Сууруп алды найзаны,

Тегеретип найзаны,
Чокудан нары салганы,
Айрандай мээси чачырап,
Жайылып жатып калганы,
Адыр деген бир маңгыт,
Адырандап барганы,
Учунан кармап найзаны,
Сойул кылган Кененим,
Сокмогу менен бир салды,
Бир чабуудан чыгарбай,
Адырдан да жан алды.
Коркуп Калдык кирбеди,
Мыктысынган маңгыттан,
Отузу жерге киргени.
Күн кечкирип ашыгып,
Уйасын карап шашылып,
Мезгил толгон кезинде,
Бала жолборс эр Асыл,
Жетип келди ал жерге.
Орунбайдан бөлөкчө,
Окчундап тура калганы.
Ушул кезде Кененим,
Сай бойлоп чыккан чынардан,
Чынардан чыккан мунардан,
Көкүлдөн бурдай кармады,
Короо ордундай чым менен,
Коморо тартып алганы,
Туура кармап чынарды,
Алдындагы кула атты,
Сандан нары салганы,
Жайнай берди көпчүлүк,
Аралап кирип барганы,
Чынарды булгап имерди,
Бир миң сексен кишини,
Ал дүйнөгө жиберди,
Чынарды күүлөп алганда,
Күүсү менен эчен ат,
Тоголонуп жыгылып,
Үстүндөгү кишинин,
Топого башы тыгылып,
Эңиш жерге киргени,
Басырык болуп кырылып,
Жайнай качып көпчүлүк,
Жабыла жөнөп калганы,
Майторуга камчы уруп,
Асыл кирип барганы,
Жандай түшүп Кененим,
Баласын кармап алганы,
Балага бир ооз кеп кылбай,
Аркасын карап кылчайбай,
Бастырып кетип калганы.
Коргонду карап төтөлөп,
Жолборсуң жолго салганы,

Койо бер деп атымды,
Атасын айта албады.
Куладан түштү чойулуп,
Тизесинен кара жер,
Салмагынан ойулуп.
Сары улагын таптырып,
Жетелеп келген уулуна,
Садагасын чаптырып,
Сарбашыл уйду карматып,
Түктүү сан кылып талатып,
Бар кийимин тонотуп,
Ордо баккан элдер бар,
Өөдө-төмөн колбушуп,
Эскисин алган эзилип,
Дүнүйөгө жетинип,
Чепкенин алган чечилип,
Миң койлуудай эсирип,
Чапанын алган чак болуп,
Бүт дүйнөсү сап болуп,
Курун алган кубанып,
Ит дүйнөгө жубанып,
Топусун алган тойунуп,
Чөнтөктөн чыкпай эки кол,
Араң басып чойулуп,
Өтүгүн алган өрдөнүп,
Бок дүйнөсү көбөйүп,
Көйнөгүн алган көөнү өсүп,
Көр дүйнөсү көл болуп,
Байпагын алган магдырап,
Баары асыл экен, деп,
Байанын айтып бажырап,
Кемерин алган эсирди,
Шок дүйнөгө жетинди,
Түлөөгө малы айдалды,
Көкжал шердин күмбөзгө,
Токсон субай арналды,
Кошо барган киши көп,
Жетелеп бирден байталды,
Курмандыкка жараган,
Бейиштен чыккан малы, деп,
Эң алдында кой чалып,
Андан кийин уй чалып,
Бул дагы ача туйак, деп,
Асый каймал төө чалып,
Андан кала бергенде,
Ак бозунан бээ чалып,
Күмбөзүн тайып баатырдын,
Түлөө кылып эл жанып,
Кетерине калганда,
Атын алып камданып,
Калың элге ошондо,
Кененим айтып жар салып:
- Падыша кудай өзү зор,

Байкасаң кыргыз, ишиң оң.
 Кызылкыздын сыйкыры,
 Кыргызды басып бараткан,
 Кырааным Асыл баламды,
 Жандан тойуп жараткан,
 Кара белдин кайканда,
 Алды керүү тайпаңда,
 Карап турсам Асылды,
 Ак куу болуп кубулуп,
 Канатын күүлөп бой уруп,
 Айчүрөк энем бараткан,
 Кылып көнгөн өнөрүн,
 Каадасындай карматкан,
 Канатынын күүсүнөн,
 Кара туман тарашкан,
 Бир көрүнсө көзүнө,
 Кызылкыз эстен адашкан,
 Каракөзгө Кызылкыз,
 Канча түркүм кеп айткан,
 Бетирке менен Калдыкка,
 Каракөз айтып жетпейби,
 Намысы жок адамдар
 Жай-жайына жетпейби,
 Баары тарап кетпейби.
 Колдоочум айтты мага, деп,
 Кызылкыз үч жыл жатпайбы,
 Толтуруп үч жыл убагын,
 Чогулушуп баспайбы,
 Дүмүрүн уулум казбайбы,
 Качкан жоону кубалап,
 Катын алат аны деп,
 Антип жүрүш кандай кеп?
 Тилимди алып, кыргыздар,
 Аркасынан барба, - деп,
 Кененим сөзүн айтканы,
 Жай алып кыргыз жатканы.
 Муну мындай таштайлы,
 Көкбөрү салган кыргызга,
 Каргашадан баштайлы.

КӨКБӨРҮНҮН КАРГАШАСЫ

Кабарын ук калайык,
 Бетирке, Калдык, Каракөз,
 Бир жерде булар болду кез.
 Хан болгонун Бетирке,
 Каракөз анык биле элек,
 Каракөзгө хан Калдык:
 - Саранжанын ордуна,
 Бетиркени хандыкка,
 Муңгулдарга шайладык,
 Мындан ары кеп болсо,
 Бетиркеге саларсыз,

Угуп алып Каракөз:
 - Андай болсо жакшы иш,
 Бетирке, Калдык – эки хан,
 Кепти менден угуңуз,
 Мага айтып кеңешин,
 Элине кетти Кызылкыз,
 Былк этпей үч жыл жатам, деп,
 Жерине кетти Кызылкыз.
 Саранжа менен Калдыкка,
 Менден кеңеш айт, деди,
 Эп келсе элге кептерим,
 Козголбой үч жыл жат, деди,
 Колдоочум айтты мага, дейт,
 Менден уксаң ушул кеп,
 Калдык менен Бетирке,
 Абдан канды кеңешке,
 Эки күн жатып бир жерде,
 Кетмек болду жер-жерге,
 Аңгычакты болбоду,
 Тажиктердин көкбөрү,
 Келип түштү бул жерге,
 Кылып келген иштерин,
 Көйрөңсүп айтат элдерге:
 Башымдан өткөн көп жумуш,
 Кыргыз менен кырылып,
 Кызык уруш кылганда,
 Муңгул, маңгыт – эки эл,
 Тоо жакалап кеттиңер,
 Бөксөдө калдык биз тажик,
 Коросон, испан элдерин,
 Асыл барып токтотту,
 Эл башкарган эрлерин,
 Токтоло калып азыраак,
 Жөнөй берди калдаңдап,
 Тете, Сала дегениң,
 Абдан сырын билем, деп,
 Аркасынан жүргөмүн,
 Алданганын кыргызга,
 Мен алардын билгемин,
 Аркасынан чаптырып,
 Атайын киши жибердим,
 “Саранжа, Калдык, мен бармын,
 Тете, Сала – эки хан,
 Кайда барат калдайып,
 Угуп кел” – деп жумшадым,
 Кепке чечен мыктыдан,
 Кеп айтканга шыктуудан.
 Кайтып келди заматта,
 Барган киши алардан.
 “Коросон, испан элибиз,
 Кыргын болуп кыргыздан,
 Сынып калды белибиз,
 Кыргыз менен биримтик,

Бузулбаска эми биз,
Бузулбаска байланган,
Убадалуу кебибиз”
Деп айттырып ийиптир,
Кебин угуп алардын,
Алдына бардым алдырап,
Жакшы кепти көп айттым,
Жай-жайы менен мен курап,
Канчалык айтсам болбоду,
Анча-мынча киши деп,
Мени тегин ойлоду,
Айткан кепке кирбестен,
Тете, Сала сүйлөдү.
Бүтүрдүм кылган ишимди,
Канын ичип баш кестим,
Тескери баскан кишини,
Калдык менен Каракөз,
Экөөң карап турасың,
Саранжа кайда, көрүнбөйт?
Көкбөрү сурап салганда,
Карпаңдаган хан Калдык:
- Биздер тоого жөлөнүп,
Бөксөдө өзүң сен калдың.
Не болгонду билбедик,
Саранжа менен экөөбүз,
Кыргызды карай жүргөнбүз,
Таласка жакын барганда,
Кененим менен Орунбай,
Кез болуп калды талаада.
Байтек чыкты жекеге,
Кененимге кез болуп,
Найзалашаар кездерде,
Асыл келди ал жерге.
Уулу Асыл келгенде,
Кылчайып артын карабай,
Кете берди Кененим,
Байтек эрди баш кылып,
Далайды асыл сойлотту,
Жалгыз Асыл талаада,
Түлкү куумай ойнотту,
Чыдай албай мен бардым,
Жан айабай арбадым,
Алым келе албадым,
Соотторум бузулуп,
Кийер немем калбадым.
Иле менен Асылдан,
Соот кийип найза алып,
Алты күндө келем, деп,
Андан мөөнөт сурадым.
Мен келгенде каарданды,
Карагай найза карманды,
Салгылашып Асылга,
Саранжанын барганы,

Барган менен Саранжа,
Алы келе албады,
Асылдан өлүп калганы.
Каракөз барып капташып,
Бул дагы өлө тас калды.
Жедигердин элине,
Буйрук бердим баргын деп,
Ажыратып ханыңды,
Аман айрып алгын деп,
Жедигер эли өмдөшүп,
Каракөз өлбөй кутулду,
Кызылкыз салды айабай,
Кыргызга арбын сыйкырды.
Асылдын жолу тордолду,
Саранжанын ордуна,
Бетирке баштык болгону.
Бетирке, Калдык жөнөдүк,
Кененим жолдо жүрүптүр,
Түбү менен чынарды,
Сууруп алды колуна,
Бир миңден ашык кишини,
Бирдемде салды жолуна.
Жайнап качтык жабыла,
Качпай турган ал кайда?
Бекерге кетип калгындай,
Куру кайрат андайда,
Аркасынан барганда.
Өлбөй тирүү калгандар,
Чогулуштук ал жайда,
Алсырадык шай кетип,
Таласка кайра барганга,
Коросон, испан, көп тажик,
Жок болдуңар караанга,
Коросон менен испанды,
Жоготупсуң бир жолу,
Сенден акыл Көкбөрү,
Сен айткандай бололу.
Хан Калдыктан кеп угуп,
Беттеше албай кыргызга,
Качып келдик деп угуп,
Баралы деп айтканга,
Батына албай оолугуп,
Башын салып бир далай,
Акыл ойлоп, олтуруп:
- Уруш баштаар убакта,
Ханга сени шайладык,
Кандай болсо акылды,
Өзүңүздөн алалык.
Айтып болуп Көкбөрү,
Үшкүрүндү муңайып,
Аны угуп хан Калдык:
- Маа берсеңер бийликти,
Мына мындай кыламык,

Кызылкыздын кебине,
Амал кылып туралык,
Жата бербей бул жерде,
Аттын башын буралык,
Баш оорутпай жок ишке,
Ушунубуз ылайык.
Хан Каракөз, саа кеңеш,
Кызылкыз менен сүйлөшүп,
Тил алышка ким керек?
Мен барамын дебесе,
Өзү билет, ким билет.
Каракөз айтат ошондо:
- Барып келип алдында,
Билип калдым жолдорун,
Кызылкыздын кабарын,
Кабар кылып силерге,
Угузайын болжолун.
Каракөздүн кебине,
Ыраазы болуп баарысы,
Мен барамын дегенге,
Жай-жайына тарашты.
Дүйшөмбү кетип баратып,
Ойуна алды Көкбөрү:
“Атбашыда Бактыбай,
Эркин жатат эсирип,
Эбин таап ошонун,
Элин талап алайын,
Эмгекти тирүү тарттырып,
Малын талап алайын,
Бир канатын сындырып,
Жалаңгыч сары Кененим,
Мен табайын амалын.
Байакында көргөмүн,
Баатырлыгы бар эле,
Анткен менен Бактыбай,
Ар бир иште чала эле”
Жергенин сары талаада,
Жеткире толук Кененим,
Үйрөткөнүн билбеди,
Атбашыны бет алып,
Ат айабай жүрдү эми,
Келе берсин Көкбөрү,
Эл бүлүнткөн түгөнгүр,
Кыргызды талап алам деп,
Келатканың күмөндүр.
Ат арытып, жол тартып,
Атбашыга жеткени,
Эми чыгат айтылып,
Бактыбайдын кептери.
Жалгызектин Бактыбай,
Жаткан эмес жайма-жай.
Атбашы, Нарын дегенде,
Кочкората, Кошдөбө,

Каракойун белдерге,
 Тетири суу Тойунга,
 Баары ашуунун жолуна,
 Кароолчусу туруучу,
 Аскарлуу тоонун боорунда,
 Бактыбайдын кароолчу,
 Келаткан элди көрүптүр:
 “Кайдан келген көп эл? – деп,
 Не жумуштап келди? – деп,
 Келе жаткан жол ача,
 Кимисине кирер? ” – деп,
 Теше тиктеп олтурду,
 Туманга күндү бөлөдү,
 Атбашы көздөй жөнөдү,
 Көрүп туруп кароолчу,
 Чечдөбө Ата кайда деп,
 Бактыбайга барам, деп,
 Оң-тескери теминип,
 Ойдолотуп мингенин,
 Олбуй-солбуй камчы уруп,
 Өңгүл-дөңгүл түйүлтүп,
 Оголе кийин келатса,
 Алдынан чыкты үч караан,
 Ат-тону бөлөк башка жан.
 Көмөскөнү бет алып,
 Көрбөй калар бекен деп,
 Көк өзөн жакка салганы.
 “Кош көрүнөт коркконго”
 Келе жаткан үч караан,
 Бактыбай өзү болучу,
 Кароолчунун көзүнө,
 Көлөкөсү, тайганы,
 Үч киши болуп көрүнүп,
 Ачык таанып Бактыбай,
 “Тиги биздин кароолчу,
 Мыкты жигит болучу,
 Коркунчусу бар белем
 Көрө салып качты” деп,
 Тосо чыкты жолунан,
 - Барасың кайда токто, - деп.
 Бактыбай үнүн укканда,
 Эсин жыйнап алыптыр,
 Элейип тиктеп калыптыр:
 -Эмне болдуң ашыгып?
 Бактыбай сурай салыптыр.
 - Баатыр төрө Бактыбай,
 Түгөнгүс айтам кебим бар,
 Келаткамын сизди деп,
 Деги болбой көөнүм жай.
 Кара тоонун белинде,
 Кароолдо турган жеримде,
 Келе жаткан көп элге,
 Көзүм түштү туу белде.

Кай тараптан келди ,деп,
Кайсы жакка барат, деп,
Карап турдум шашылбай.
Ат башы карай жөнөдү,
Айбаты бар эр көрдүм,
Эл өлчөөсүн ,болжолун,
Он эки миңче эл көрдүм,
Карбаластап ,калдастап,
Сени карай жөнөдүм.
Келе жатып алдастап,
Алдыман көрдүм үч киши ,
Кайгуулчу экен өлдүм, деп,
Көмөскөнү самадым,
Доошунузду укканда,
Көзүмдү ачып мен көрдүм,
Тоодой болгон өзүңдү,
Көлөкөңдү, тайганды,
Үч киши деп көргөнүм,
Ажалым жок экен деп,
Эми кантип өлөйүн.
-Калдастаган түгөнгүр,
Бул көргөнүң күмөндүр?
Бул көргөнүң чын болсо,
Каңгайлардын Саранжа,
Тажиктердин Көкбөрү,
Экөөнүн бирөө жүргөндүр,
Жүрү бастыр, жүрү! - деп,
Келайткан жоону тосоттоп,
Жүрүп кетти Бактыбай.
Арадан анча өтпөдү,
Атырылтып кер атты,
Үч күндүк жолго жеткени,
Топурак учуп тоз болуп,
Тунарыктап боз болуп.
Дүңгүрөгөн калың кол,
Жер силкинтип козголуп,
Бактыбайды көргөндө,
Элкин кезде таптым, деп,
Көкбөрү турат кош болуп,
Оңдонуп минип атына,
Көөдөнүн керип оштонуп.
Келе калып Бактыбай,
Кепке-сөзгө келгенче,
Көкбөрү айтат ушундай:
- Ой, Бактыбай, Бактыбай,
Жолумдан тосуп келдиңби,
Кепти угуп туралбай?
Арасырттап жүргөмүн,
Мен Таласыңа киргемин,
Бешиктеги баланын,
Кара боорун тилгемин.
Катыныңды качыр деп,
Кара кыргыз жакыр деп,

Бирин тирүү койбодум,
Кененим менен Асылды,
Катары менен сойгомун,
Жеткирип кабар угузуп,
Жедигердин элине,
Каракөздү Таласка,
Хан көтөрүп койгомун.
Талан кылып Таласты,
Талкалатып күмбөзүн,
Түптүз кылдым Манасты.
Кыргыздын бири сени деп,
Келайткамын мен издеп.
Келерим билип Бактыбай,
Кепти угуп калтырбай,
Тартууга алып кулуңду,
Жол тосупсуң келер деп.
Муну угуп Бактыбай:
- Кажылдаган сен тажик,
Качан мыкты болгонсуң?!
Байатан айткан кебиңди,
Түшүңдө көрүп ойнопсуң,
Бактыбайды жолтоолоп,
Аламын деп ойлопсуң,
Ажал алып жакалап,
Каның тартып келипсин,
Менден өлүп сойлопсуң!
Кененим алдым дегениң,
Таласка барып тамтандап,
Качып келдим дегениң.
Асылды сайдым дегениң,
Акылың таппай алдырап,
Амалсыз айткан бир кебиң.
Күмбөздү буздум дегениң,
Уктабай ойлоп түш көрүп,
Жөөлүп айткан кептериң.
Айанбагын, айаба,
Алың келсе мага сен.
Тентип жүрбөй темтеңдеп,
Темирбек атың таап алгын.
Көзүң кыйбай жарыкты,
Өлалбай жүргөн экенсиң,
Өлтүрөйүн сени мен!
Он эки миң аскериң,
Аралжы болот дебегин,
Азабың колго берейин,
Атбашыга темтейип,
Ажалың айдап келгениң,
Батасы журтту байыткан,
Падыша Кошой турган жер,
Үч ата болдук бузулбай,
Ойноп-күлүп турган жер,
Олуйа Кошой тактасын,
Олутун таап курган жер,

Деп Бактыбай айтканда,
Баатырсынып Көкбөрү,
Кеп билемин өнөр, деп,
Көйрөңсүнүп өзүнчө,
Көкала атын теминип,
Көтөрүп найза жөнөдү.
Күүлөп найза сундурду,
Күүсү кулак тундурду,
Көкбөрү менен Бактыбай,
Качырышып бой урду,
Найзаларын кагышып,
Кайта-кайта сайышып,
Кер ат менен Көкала,
Чыдай албай майышып,
Кирпик ирмеп, көз жумбай,
Бирине бири кайышып,
Туулгага балта чакылдап,
Көөдөндөкү чарайна,
Найзанын учу такылдап,
Чокмор менен салышып,
Тоо жаңырып шакылдап,
Бактыбай менен Көкбөрү,
Аманат кара бир жанды,
Кылга байлап таштады,
Кыйын уруш баштады.
“Качангача кыргыздан,
Жеңилем” деп Көкбөрү,
Өжөрлөнүп урушуп,
“Төрөбүз биздин Кененим,
Көп өнөрдү берди, - деп,
Кайратым мындан кемби” деп,
Кабызет кылып Бактыбай,
Ага кылып туруштук,
Түпөктүү найза, көк желек,
Күч келтирип дембелеп,
Амал ойлоп ар кандай,
Бирине бири бу экөө,
Таамай найза сайалбай,
Балталашып чабышып,
Чокмор менен салышып,
Мындан айла табалбай,
Жүрөктүн канын агызып,
Кумардан чыгып каналбай,
Жарактарын таштады,
Ат үстүндө алышып,
Эр урушун баштады.
Булкуп-жулкуп тартышып,
Мойунга колун артышып,
Ат салышып каргытып,
Оодарышып жармашып,
Этектен орой кармашып,
Ээр кашына орошуп,
Эми алдым деп ойлошуп,

Билегин сала беришип,
 Эрегишип, эңишип,
 Алалган жок бул экөө,
 Бирин-бир женишип.
 Тамандашып тебишип,
 Таноолору дердеңдеп,
 Колтуктарын керишип,
 Аттары чарчап жарышып,
 Кармалбай колу карышып,
 Ойду, кайкы урушуп,
 Соотторун булушуп,
 Бүчүлүгүн үзүшүп,
 Буулуп жерге түшүрүп,
 Билектери сойулуп,
 Колдо бүтүн калган жок,
 Жака-жеңин бүлүнүп,
 Тондо бүтүн калган жок,
 Жошологон челектей,
 Башта бүтүн калган жок.
 Жаактын каны чубуруп,
 Бетте бүтүн калган жок,
 Көгала болуп канталап,
 Этте бүтүн калган жок,
 Найза тийип жырылып,
 Тилик-тилик жырыйып,
 Көттө бүтүн калган жок.
 Карчыганын балык эт,
 Анда бүтүн калган жок.
 Талкаланып тарп болуп,
 Санда бүтүн калган жок,
 Чама кетип, чарк келбей,
 Тенде бүтүн калган жок,
 Чарайналар чатырап,
 Туулагалар жарылып,
 Калкандын чыгып талканы,
 Кийимдин чыкты далдалы.
 Балта, чокмор, кылычтын,
 Жарылбаган сырты жок,
 Айрылбаган мизи жок,
 Түйрөйбөгөн учу жок,
 Керекке келер бирөө жок,
 Темирдей ширеп кайран жан,
 Күйүп-бышып болду чок.
 Ошондой кезде Көкбөрү,
 Түрдүү амал ойлонот:
 “Качайын, - дейт, - эбин таап,
 Качсам мени куткарбайт,
 Суранайын мен мындан,
 Жөн көрөбү Бактыбай?
 Айтканың сенин жүйө деп,
 Жол береби Бактыбай?”
 Тумтак күнү түгөнүп,
 Амалы кетип Көкбөрү,

Бактыбайды караса,
Бузулган күндөй түнөрүп,
Жан алуучу периште –
Азирейил сүрдөнүп,
Бактыбайды Көкбөрү,
Байкап кебин кылалбай,
Кадимкидей карпаңдап,
Кайрат кылып туралбай,
Нары кетип койшоңдоп,
Бери кетип тойпоңдоп,
Күн уйага киргенде,
Көз байланган бүрүлдө,
Качкан киши кутулчуу,
Түнөргөн кара күүгүмдө,
Асманда булут бүркөлүп,
Борошолоп чүмкөнүп,
Күн жамгырлап киргенде,
Нары кетип акырып,
Бери тартып бакырып,
Темирбек деп чакырып,
Бактыбайга тийчүдөй,
Тайарланып качырып,
Тик качырып келатып,
Көмөскөгө келгенде,
Көрүнбөй калды жашынып,
Качып кетти Көкбөрү,
Бактыбайды азгырып.
Өзү жайчы Көкбөрү,
Апаң-сапаң куйдуруп,
Карды калың жаадырып,
Аттын изин жашырып,
Айкырык салып жүргөндө,
Бактыбай тилин билбеген,
Күн жаадырып качарын,
Элине айтып билдирген.
“Мен кетемин күүгүмдө,
Түн бойунча жүр” деген,
Күн жамгырлап киргенде,
Тажиктин эли кетиптир,
Тажиктердин Көкбөрү,
Өзү жайчы өрт бөрү,
Аркасы бүркөк, алды ачык,
Элин баштап жөнөдү,
Из кубалап келет, деп,
Арка жагын калыңдап,
Ак атанды чөгөрдү,
Арбак урган чочконун,
Ар амалы көбөйдү.
Бактыбайдын кароолчу,
Эси чыгып элендеп,
Ары-бери серендеп,
Бактыбай, деп бакырып,
Атынан айтып чакырып,

Алдастады ал байкуш.
Бактыбай доошун салганы,
Божомолдоп барганы,
Эр Бактыбай, кароолчу
Борошодо калганы,
Айкын түздө туралбай,
Бет алып жолго салганы,
Чай кайнамча басканда,
Асман ачык чайыттай,
Жымындап жылдыз турганы.
Жатып калды ал жерде,
Бактыбай турду эртелеп,
Таң зыркаары мезгилде,
Келип жаткан кеп экен,
Акмойнок деген бир белге.
Дүрбү салып караса,
Чыгыш жактын баары кар,
Батыш жагы капкара.
Кубаласа артынан,
Аттын изин табалгыс,
Денесинде бүтүн жок,
Ат бастырып баралгыс.
Мурункудай күчү жок,
Жүрүгүнүң, жүрү деп,
Жүрүп кетти Бактыбай,
Кабызет менен келатат,
Кабагын чытып, көз жумбай,
Атбашы келди айлана,
Көкбөрүнү эстесе,
Көз жумбай калды кайгыда.
Үч күн өрүүн алыптыр,
“Алты шаар анжыдан,
Наманген, Ташкен, Самаркан,
Маа тапшырган Кененим.
Андан кабар алам, - деп,
Кокустан эле бүлүнсө,
Чоң уйатка калам” деп,
Аттанып чыкты Бактыбай,
Атасындай салт менен,
Алты киши котчу алып,
Колуна илгир куш алып,
Эрчитип тайган ит алып.
Болжогон жердин баарынан,
Кабар алып абыдан.
“Кашкардагы Жоодардын,
Уулу Эбиш жаш эле,
Койон алып элге баш эле.
Андан кабар алсамбы?
Эркечтам менен Кашкарлап,
Тойун менен келсемби?”
Ойуна алып Бактыбай,
Эчтемеден кам кылбай,
Дабан ашып, таш басып,

Кашкардан кабар алыптыр.
 Эти чирип ириңдеп,
 Сары суу сыркып агыптыр,
 Дүйшөмбүгө бармакчы,
 Баралбастан жаныптыр,
 Баалап кетип денеси,
 Үч жыл жатып калыптыр.
 Мунун мындай таштайлы,
 Асылбача арстандын,
 Өлүмүнөн баштайлы.

АСЫЛБАЧАНЫН ДҮЙНӨДӨН ӨТҮШҮ

Жылы үчкө толгондо,
 Бетирке, Калдык, Каракөз,
 Кызылкыз менен биригип,
 Баралы деп Таласка,
 Беттей албай барышка,
 Кашкардакы кыпчактан,
 Чоң тойундун кыштактан,
 Айдап жылкы алыптыр,
 Эбиштен алып жылкысын,
 Көкбөрүгө барыптыр.
 Алты сан жылкы олжо алып,
 Алтымыш миң кол алып,
 Дүйшөмбүгө жык толду,
 Койон алп менен бала Эбиш,
 Кууп барып биригип,
 Атышып жүрүп ал келбей,
 Как өпкөдөн ок кечип,
 Таамай жыйырма жашында,
 Эбиш өлүп кетиптир.
 Балтыр бешик кези эле,
 Баатырбек жетим калыптыр,
 Болгон ишти айкындап,
 Эр Кененим төрөгө,
 Кыпчактан киши барыптыр,
 Уга замат турбастан,
 Асыл шер жолго салыптыр,
 Аттанып жүрүп кеткени,
 Айалдабай жол жүрүп,
 Ат айабай мол жүрүп,
 Дүйшөмбүгө барганы,
 Камынып жаткан кези экен.
 Таласка булар баргалы,
 Ошо жылы Асылдын,
 Жыйырма төрттө убагы.
 Мылтык атып жаа тартып,
 Найзалашып сайышып,
 Балталашып чабышып,
 Баарын билет эр Асыл,
 Өзү жалгыз жүрсө да,
 Баарысына тең асыл,

Шаар четине туу сайды,
Асыл келген экен, деп,
Тууну көрүп туйганы,
Баскалы турган көп аскер,
Сап тизилип чубады,
Миңге бирден желегин,
Баатыр Асыл санады.
Сексен миңге аскердин,
Саны толуп калганы.
Шуркуйа кыз Кызылкыз,
Шайкелеңдүү ушул кыз,
Түркүм-түркүм дубасын,
Түрмөгү менен салганы.
Өзүн көйнөк колдоду,
Бастырбастан торатты,
Майторуну тордоду,
Андай кезде жаш баатыр,
Жеңин алып көйнөктүн,
Байлай салды жалына.
Мурункудай алчактап,
Тору аты бар шайбандап,
Бетиркенин элинен,
Бир калмак келди жакжаңдап,
Сырдаган найза карманып,
Сыдырып келди ал калмак,
Карап турат жаш Асыл,
Ойунда жок тартынмак.
Найзанын учу жетерде,
Кагып ийип найзасын,
Чокмор менен чокудан,
Жалпайта чаап таштады.
Арка-аркадан эрдемсип,
Ат салышып чапканы,
Утур келген немесин,
Ойронун Асыл чыгарып,
Жандырып эки чаппады.
Башын жарып мээ алды,
Канын чачып жан алды,
Барганы тирүү жанбады,
Жалгыз күндүк урушта,
Мен-мен деген баатырдан,
Элүү бешти жайлады,
Балтадан башка которуп,
Колуна жарак албады.
Айласын таппай сандалып,
Саруулап өңү саргарып,
Бүгүнкү күн кетти, деп,
Эртеңки күнгө айланса,
Андай айлабыз нетти, деп,
Таң атканча уктабай,
Бетирке, Калдык, Көкбөрү,
Каракөз – төртөө кайгы жеп,
Таң агарып сүргөндө,

Камыштын башы куудурап,
Жыгачтын учу шуулдап,
Капчыгайы куулдап,
Ала карга азанчы,
Үн алышып чуулдап,
Каракаш торгой чулдурап,
Жан-жаныбар кыбырап,
Жандын баары мыдырап,
Зыркаар жүрүп зырылдап,
Жалбырактар дирилдеп,
Дүйшөмбүнүн жери шор,
Шамал жүрүп ыркырап,
Кум да учуп шыркырап,
Күн көрүндү жаркырап.
Аттанып чыкты эр Асыл,
Алтындуу саадак жаркылдап,
Ак албарс белде жалтылдап,
Айбатын көрүп баланын,
Душманга кирди калтылдак,
Токтобой калды шум дүйнө,
Оодарылып калтылдап.
Мылтык атып, жаа тартып,
Жалпы калмак чуу тартып,
Найзасын күүлөп узартып,
Жазганып Асыл калабы,
Көп экен деп сумсайып.
Карматмак болду баатыр шер,
Баштакыдай адатты,
Башын тартпай өлүмдөн,
Камчыга бөлөп тору атты,
Элден окчун алдында,
Бетирке өзү келатты.
Аркамда колум бул турса,
Кутулат кантип менден, деп,
Ойунда калмак баратты.
Качырып найза салганда,
Камындырбай сайганга,
Найзасын кагып жиберип,
Бетирке сындуу калмакка.
Кайта тийди имерип,
Найза менен сайбады,
Далыдан аткый кармады,
Эңип алган улактай,
Атынан жулуп алганы.
Дүркүрөтүп имерди,
Алачыктай жаткан таш,
Бетиркени эр Асыл,
Ташка чаап жиберди.
Мээси чыкты чачылып,
Көк чаар болуп көрүнүп,
Ичегиси ачылып,
Падышасы өлгөнгө,
Баары калмак ачынып,

Жайнап кирди теминип,
Аттарына камчы уруп.
Оң жагына эр Асыл,
Серип салып караса,
Узундугу он кулач,
Өнүп турган чынарды,
Кармай алды башынан,
Сууруп алды тамырдан,
Кантип качып кутулат,
Капташып калган ажалдан.
Утур келген жан өлүп,
Учу тийген дагы өлүп,
Сабын бузбай эл өлүп,
Шагы тийген жана өлүп,
Майторуну ойготуп,
Аралап кирген жеринде,
Эсеби жок мол өлүп,
Күчү бардан эр өлүп,
Күүсү тийген жана өлүп,
Баш аламан жыгылып,
Капташкандан көп өлүп,
Качып чыкты калмактар,
Кайра тартып дүрдүгүп,
Тепселип өлдү канчасы,
Көпчүлүктө сүрдүгүп.
Чыдай албай Көкбөрү,
Көкаласын түйүлтүп,
Куйругун жерге шүйүлтүп,
Өлүп кеткен атасы,
Темирбекти чакырып.
“Чынар менен өлтүрсөм,
Тигилер шылдың кылат, - деп,
Көп бакырдын ичинде,
Мен боломун уйат” деп,
Чынарды таштап найза алып,
Чымырканып чыңдалып,
Ачуусу келген Асылдын,
Мурутуна муз туруп,
Кабагына кар жабып,
Жаш эмес, көздөн кан тамып,
Жайдарың турат шаңданып.
Кетүүчүдөй эми эле,
Көкбөрү жетти жанды алып,
Найзасынын учунан,
Кызыл жалын от жанып,
Кыйкырыгы таш жарып,
Таштан өтүп, баш жарып,
Карыган койдой чакчайып,
Качырып найза сайышып,
Калды булар табышып.
Оро-пара турушуп,
Ороолонуп урушуп,
Орко чорлоп күүлөнүп,

Чокморлошуп койушуп,
 Балталашып басташып,
 Бирин-бири касташып,
 Этектешип алышып,
 Үзөнгү боого салышып,
 Эрегешип бул экөө,
 Эпсиз жаман чабышып,
 Аманат жандан кечишип,
 Эрдин кесе тиштешип,
 Кармаштан тердеп камыгып,
 Кара бойдон тер кетип,
 Карсылдашып күч кетип,
 Ок деп окшуп жөтөлсө,
 Ооздон мүжүк кан кетип,
 Кара тер басып шай кетип,
 Акакташып солушуп,
 Абыдан чындап койушуп,
 Куйкалары курушуп,
 Андан айла таба албай,
 Аттарын таштап салышып,
 Орой-торой чалышып,
 Айкырышып, серпишип,
 Жата калып тебишип,
 Ача кармап күрөшүп,
 Көөдөнгө көөдөн тирешип,
 Буурсундай буту аң кылып,
 Аңтарып жерди жирешип,
 Чымдуу жерлер сойулуп,
 Чылпылдап суусу куйулуп,
 Чыдай албай сойулуп,
 Топурак учуп тоз болуп,
 Таш быркырап кум болуп,
 Чуңкур жерлер жылтылдап,
 Чөөт-чөөт көл болуп,
 Мындан амал кылалбай,
 Намыстанып туралбай,
 Мойнун толгоп бура албай,
 Темирбектин Көкбөрү,
 Нөөмөт сурап уйалбай:
 - Найзага нөөмөт берели,
 Азап болсо көрөлү,
 Ажал жетсе өлөлү.
 Манастын уулу жалын чок,
 Жазганып калар жери жок,
 Айтканың болот макул, деп,
 Туруп берди калдайып,
 Өлүмдөн коркоор жери жок,
 Эрдигинин чеги жок,
 Кылым жердин бетинде,
 Асыл өндүү деги жок.
 “Айланды таптым эми, - деп,
 Ажалың жетти сенин, - деп,
 Тоо да болсоң бул сапар,

Томкоромун сени” деп,
 Күркүрөтүп найзасын,
 Күүлөп чочко сундуруп,
 Күүсү кулак тундуруп,
 Кый сүбөөгө бир сайды,
 Кыраан бала Асылдын,
 Ээрден көчүк кыйшайды,
 Кыйшайып барып оңолду,
 Эсин жыйып соо болду,
 Көкбөрү берип нөөмөттү,
 Асыл сайар кез болду,
 Эрдиктен танып Көкбөрү,
 Туруп берсем өлдүм, деп,
 Бурулбастан чу койду.
 Качканын билди Кара көк,
 Акылынан адашып,
 Шашканын билди Каракөк,
 Эрдигинен танганын,
 Эси чыгып качканын,
 Анык билди Каракөк.
 Алдында минген тору атка,
 Айабай камчы басты эми,
 Аркыратып тору атты,
 Артынан топо чачты эми.
 Жаныбарым Майтору,
 Жагалмайдай сызды эле,
 Жебедей болуп жетти эле,
 Эл аралап Көкбөрү,
 Кире берген кезинде,
 Кездемдин боосун чубалтып,
 Кезкерип найза чунайтып,
 Муштап өттү кечирге.
 Асыл сыйак эр муштап,
 Көкала аттын үстүнөн,
 Томолонду жер жыттап.
 Ала келген Сейити,
 Хан Калчанын найзасы,
 Кызыл канга булаган,
 Учу тийген канчаны,
 Таамай сайган каракөк,
 Тамылжыган Көкбөрү,
 Карчыт эти канталап,
 Канча барча бөлүндү.
 Чубуттук кылып эл бузуп,
 Коросон, испан, жедигер,
 Кангай, маңгыт элдерин,
 Аласы жок тең бузуп,
 Өлүп кетти далай хан,
 А ар түмөн канча жан.
 Кыргыздын эли кыйналды,
 Чыркырап балдар ыйлады,
 Төшөктө чалдар туйлады,
 Тажиктердин көкбөрү,

Далай зыйан кылганы,
Ажал жетип, күн бүтүп,
Ааламда бу да турбады,
Тажиктин эли кыжылдап:
“Айдап жүрүп биздерди,
Түгөтүп койо жаздады,
Хан болдум деп кызталак.
Ордун басар уулу жок,
Өлүп жатты жер жыттап,
Бетирке, Калдык биригип,
Асылга алы келеби.
Ээси жок ээн калды деп,
Талап алып биздерди,
Эдепти колго береби,
Жыпжылма кылып чаап алып,
Чоң калбааны салабы,
Катындын баарын күң кылып,
Азаматты кул кылып,
Кыздын баарын олжолоп,
Төөнүн баарын буйлалап,
Жылкыны айдап колбутуп,
Уйду айдап мөөрөтүп,
Чуркуратып койду айдап,
Алда кандай кылар” деп,
Ар бир санаа, ой-ойлоп,
Тажиктер турду ошондо,
Бетирке, Калдык, Каракөз,
Кызылкыз – төртөө кеңешип:
“Кылбай жатып козголбой,
Койгулашып асылган,
Ары-бери болгунча,
Ар тараптан тажиктер,
Темирбек деп бакырып,
Туш-туштан калба салабы?
Четтен уурдап ат алып,
Чекене көрүп биздерди,
Асылга жардам кылабы?
Сыр алдырбай тажикке,
Жети суу карай жылалы”
Кабыл алып баарысы,
Кеңеш кепке токтоду,
Жети сууга барышты,
Алы келсе ортодо,
Атбашыда кыргызды,
Айабай талап алышты,
Караңгыда калдырап,
Караса көзү жалдырап,
Ар кимиси ар башка,
Жайма сүйлөп балдырап,
Жалпы аттанып жөнөдү.
Бир канчасы тажиктин,
Билгичтери бөлүнүп,
Берен бала асылга,

Баш урушуп көрүнүп:
 - Кызылкыз, Калдык, Бетирке,
 Жедигердин Каракөз,
 Бизден кетти бөлүнүп,
 Ээрчип жүрүп Көкбөрү,
 Айдап жүрүп биздерди,
 Каныбыз кетти төгүлүп,
 Алдыңызга келдик биз,
 Өзүңүзгө көрүнүп.
 Келгендерден кеп угуп,
 Кетти төртөө деп угуп,
 Атбашыга ар качан,
 Кол салат деп, шек уруп,
 “Атбашыга барбаса,
 Каңгайды карай Бетирке,
 Калың колду баштаса,
 Кашкардын шаары дарбаза,
 Алдында алды жылкысын,
 Эми кала бергенде,
 Кыпчакты талап албаса,
 Лопнур, Жеркен, Аралды,
 Талап кетип калбаса,
 Кайдан болсо бул иттер,
 Бирден табат каргаша.
 Артынан куба барайын,
 Тынч алдырбай күн-түнү,
 Толук калба салайын”
 Дегенди ойлоп эр Асыл,
 Келген элге кеп айтып,
 Кеп айтканда бек айтып:
 - Алдыма кандай келдиңер,
 Бул кеңешти ким айтып? –
 Деп сурады ал кайтып.
 Татыке деген бар эле,
 Кеңешти тапкан ал эле,
 Коркуп өңү бузулуп,
 Кобо калды озунуп?
 Муну тапкан мен элем,
 Көкбөрү атка мингели,
 Төгөрөктүн төрт бурчу,
 Чайкалып калды тынч кетип,
 Же кыргызды жеңип алган жок,
 Чогулушуп ал жетип.
 Үч жыл жатып дем алып,
 Төртүнчү жылы кан кечип,
 Көкбөрү бүгүн сойлоду.
 Ээрчип жүргөн үч улук,
 Ажыратып алсак деп,
 Козголуп бирөө койбоду,
 Ошол үчүн алдыңа,
 Келгенибиз бул болду.
 - Андай болсо, Татыке,
 Тынчтык керек ар кимге,

Жан кишиге катышпай,
 Жаныңды сакта Татыке,
 Отургун элдин ичинде,
 Улук кылдым тажикке,
 Убадаңды бекем кыл,
 Кишиге тийбей жүрүүгө.
 Өз элинди сактагын,
 Жазыксыз камчы чаппагын,
 Жаныңдакы кишини,
 Жагалдантып мактагын,
 Бекеринен элиңе,
 Жоктон чыгым таппагын.
 Элиң берген эмгек сүт,
 Энемки деп билбесең,
 Мен баш киши болдум деп,
 Оргу-баргы сүйлөсөң,
 Оңолбойсуң ал күнү,
 Көпчүлүктү кас кылып,
 Көздүн чаарын чыгарсаң,
 Жоголосуң ал күнү.
 Жаныңды жаткын жай багып,
 Жыргатар болсоң жаныңды,
 Эгин эгип, чарба бак,
 Адал иштеп, адал тап,
 Сен ошентип элге жак.
 Деп Асыл шер муну айтып,
 Тажиктин элин жыйган жок,
 Жыйганча карап турган жок.
 Сапка турган тизилип,
 Отуз миң аскер калың топ,
 Ошол элге угузуп,
 Татыкени тажикке,
 Улук кылып тургузуп,
 Кеткен элдин артынан,
 Жүрүп кетти бургутуп.
 Көкбөрүнүн жоо кийим,
 Алып кетти эр Асыл,
 Ажалга себеп болорун,
 Билгени жок шер Асыл.
 Көкаланы албады,
 Жетекке аны салбады,
 Шайбандата бастырып,
 Баатырың жөнөп калганы,
 Шабыркандын сайында,
 Душманга жете барганы.
 Жайнап жаткан көп элге,
 Бетирке, Калдык, Каракөз,
 Мен-менсинген эрлерге,
 Кыйыны бар Кызылкыз,
 Мен сыйкырмын дегенге,
 Жалтанбай Асыл тийди эле,
 Манас деген үн чыгып,
 Баатырдан башка сүр чыгып,

Мындан мурун көп көргөн,
Окшобогон түр чыгып,
Кездемдин боосун чубалтып,
Кезкерип найза чунайтып,
Майторуну чуратып,
Сайып кирди четинен,
Чөп чапкандай сулатып.
Эңкейиште эр сайып,
Киден беттей бир сайып,
Топтоп сайып тогуздан,
Оңтойуна келгенде,
Оморо сайып отуздан,
Найзага илип ыргытып,
Койондой кылып зыргытып,
Көк түпөк кызыл найзаны,
Көчүгүнө мылгытып,
Сооттууну сойлотуп,
Олпоктууну ойнотуп,
Карылуусун какшатып,
Ок жетпес деп качканын,
Жебе менен башка атып,
Кылычтуусун кыйратып,
Кыйрын бузбай сулатып,
Тобу калың жерине,
Тоздуруп кирет кайран эр,
Тору ат менен чуратып,
Ээр-токумдуу ат чыгат,
Тобу менен чубашып.
Тополоңдоп тоз болуп,
Топурак учуп боз болуп,
Асыл жалгыз, душман көп,
Арасы күйгөн от болуп,
Учурап калды Бетирке,
Ошондой чакта кез болуп,
Бура тартар шайы жок,
Кез келдиңби, бурут? деп,
Келаткамын сени издеп,
Арамзада бул калмак,
Артына салып жүрүүчү,
Алтымыш балбан адамды,
Ойуна алды Бетирке:
“Чыгалбайт Асыл камалды,
Кетирбей тирүү кыргызга,
Табамын, дейт амалды,
Башына мунун салам, дейт,
Арылгыс акыр заманды”
Кайдан Асыл аянды,
Бузуп көнгөн эр неме,
Андай канча камалды.
Кара болот Жойкума,
Кармап алды сабынан,
Сууруп алды кабынан,
Тиктеп бенде туралгыс,

Бетинин ызгаар табынан,
 Кутулган жок бир киши,
 Утур келген алдынан,
 Асылдын көрүп түрпөтүн,
 Алтымыш балбан ошондо,
 Үмүтүн үздү жанынан.
 Бир айланып өткөндө,
 Тирүү киши калган жок,
 Мен-менсинген балбандан,
 Карап туруп Бетирке,
 Каны тартып арданган.
 Арданганы атчалык,
 Кордонгону койчолук,
 Качырып кирди Бетирке,
 Токтоно албай от болуп,
 Качырып келген калмактын,
 Кагып ийип найзасын,
 Жойкума менен башка чаап,
 Шорун минтип катырды.
 Каракөз, Калдык, Кызылкыз:
 - Кандай амал кылабыз?
 Туруп берсек өлөбүз,
 Жалынып барсак алдына,
 Жакшылык кайдан көрөбүз?
 Өлүп кетти окшошуп,
 Эки жубай төрөбүз.
 Качып берсек калдаңдап,
 Ого бетер эрдемсип,
 Кууп кирет да дардаңдап,
 Беттеше кетсек өчөшүп,
 Кел бери деп барбаңдап,
 Кан ичменин уулунан,
 Кантип тирүү жан калмак?!
 Дешип өңү кубулду,
 Кең дүйнөсү куурулду,
 Деги амалын табалбай,
 Сарсанаа болуп куруду.
 Анда айтат Кызылкыз:
 - Хан Калдык, кебим угуңуз,
 Мен күндү жайлап жаадырып,
 Өзүнө сыйкыр өтпөсө,
 Басаар жолун таптырбай,
 Туман менен алдырып,
 Тордойун жолун Асылдын,
 Каңгайды карай чубатып,
 Калмактын элин качыргын,
 Башыңды алып мааналап,
 Индикке кирип аралап,
 Индистанга жашыңгын.
 Жедигердин Каракөз,
 Жериңе баргын өзүң түз,
 Сени хан катары карабайт,
 Катарда киши санабайт,

Эмне болдуң акмак? деп,
 Атайын киши саа барбайт,
 Жергеси көп маңгыттын,
 Улугуна арз айтса,
 Батырып кетет таңгутун,
 Бутка барып баш урат,
 Аш тамагы бир турат,
 Ал жерге барып Каракөз,
 Туралбайсың сен чыдап,
 Хандыктан кечип болбосо,
 Кешмирге барып мааналап,
 Тоо аралап жаның бак.
 Экинин бирин кылбасаң,
 Сага айла табылбайт.
 Ары ойлонуп Каракөз,
 Бери ойлонуп Каракөз:
 “Эми болгон экемин,
 Ордум менен жылма түз”,
 Басар жолун биле албай,
 Улутунуп үшкүрүп,
 Өзөгүнөн өт жанып,
 Куйкаланып от күйүп:
 “Жедигерге барайын,
 Жети ата өткөн эл эле,
 Жер соңгубай турайын”
 Деп ойлонуп Каракөз,
 Жети суу жери кайда, деп,
 Жедигер эли кайда, деп,
 Бала кезден өстүргөн.
 Баш маана болгон мага, деп,
 Буйрук берди элине,
 Жети сууга чуба, деп,
 Жедигер чубап Жети суу,
 Айласы кеткен эл ушу.
 Маңгыттардын хан Калдык,
 Муңгулдун элин узатып,
 Каңгайды карай чубатып,
 Бетиркенин ордуна,
 Белгилеп киши бербеди,
 Берден деген бирөөнү,
 Баш болуп бар сен, деди,
 Керек болсоң, каңгайлык,
 Кабар кылам мен, деди,
 Балан-пустан дебестен,
 Башыңды бурбай кел, деди,
 - Ортодо көп калк бар,
 Жөн кеткиле катышпай,
 Катылышып бирөөгө,
 Калба таап албагын,
 Качкан аскер дедирип,
 Сыр алдырып салбагын,
 Сыр алдырсаң элдерге,
 Тирүүлүк жок силерге,

Турбагының, турба! – деп,
 Чубагының, чуба, - деп,
 Чубатып жолго салыптыр,
 Мына ушинтип хан Калдык,
 Ойуна муну алыптыр:
 “Жакыныраак Ооганга.
 Элин барып көрөйүн,
 Жерин барып көрөйүн,
 Ооган менен кыргыздын,
 Чегин айрып бөлөйүн,
 Ламдын бели Кыйма дейт,
 Боз үй тиккен кыйба дейт,
 Чүрчүт менен жуда дейт
 Кыргызга душман бу да дейт,
 Ламдын белин жер кылып,
 Кыйбанын элин эл кылып,
 Чүрчүт менен жуданы,”
 Айдагып келип кол кылып,
 Ооган менен колдошуп,
 Мал айабай достошуп,
 Ошолордон жол сурап,
 Оогандан арбын кол сурап,
 Берденден алып кол курап,
 Аз курабай мол курап,
 Карым казык болгончо,
 Башым токмок болгончо,
 Тукумуна Манастын,
 Тутуш кылып көрбөсөм,
 Тумшугу жок курган жан,
 Бул көрөктү өлбөсөм!
 Иранга киши салбасам,
 Андан кошуун албасам!”
 Санаасы менен ал байып,
 Шабыркандын сайына,
 Ламдын бели Кыймага,
 Турмак болду түз барып,
 Кыйбанын элин башкарып,
 Чүрчүт менен жуданы,
 Түп көтөрө кулданып.
 Арасында калчаны,
 Андай канча барчаны,
 Ооганды көздөй жөнөдү .
 Козголбостон жаткалы.
 Асылбача арстанды,
 Караңгы туман каптады,
 Башы эки, колу төрт,
 Мындай киши көп болду,
 Караңгы туман арасы,
 Жалындаган от болду,
 Байкаса Асыл аңкарып,
 Басар жолу жок болду.
 Эки баштуу , төрт колдуу,
 Кишилер кумдай куйулду,

Адам уулу көрбөгөн,
Ар саймандар колунда,
Чакчаңдашып келатыр,
Баатыр Асыл жолунда.
Бир денеде эки баш,
Ары-бери кылжыңдап,
Бир денеден төрт кол бар,
Ар тарапка арбандап,
Кишиге окшош буту эки,
Жүгүрүшүп тарбандап,
Туураланып жөнөсө,
Үрккөн төөдөй тайрандап,
Курсагы чыгып чердейип,
Мойнун силкип калжандап,
Көккө тойгон уй , торпок,
Таначардай дардандап,
Кутурган иттей арсылдап,
Үндөрү суук карсылдап,
Аркасынан чуу чыгып.
Атылып мылтык тарсылдап,
Күн чагылып чартылдап,
Алай-дүлөй барсылдап,
Буурадай тиши кычырап,
Оозунан көбүк буртулдап,
Кабагын түйүп курчуңдап,
Жолборс болуп чамынып,
Кара кулак шер болуп,
Кара бойу керилип,
Кара суудай шарпылдап,
Каарын чачып арылдап,
Бууралар келет далпылдап,
Алдыңкы эрди шалпандап,
Тиши-тишке жанылып,
Таш чапкандай шакылдап,
Алп кара куш келатат,
Асман менен жык болуп,
Канаттары калкылдап,
Айгырлар келет аркырап,
Бээ кишенеп даркырап,
Койлор маарап чуркурап,
Шамал болуп дуулдап,
Чөптүн баары шуулдап,
Жердин бети буу болуп,
Көлдөр чалкып суу толуп,
Кара какыр шор болуп,
Кумдар ысып кор болуп,
Жыгачтар куурап жыгылып,
Зонкойуп жатат торойуп,
Жерден чыгып кодойуп,
Таштын башы соройуп,
Доңуздары корсулдап,
Келарстары мултулдап,
Көк бөрүсү көп болуп,

Чөөлөр күлүп, шыңкылдап,
Мышыктары ыркырап,
Ысык шамал зыркырап,
Жебенин огу чыркырап,
Найзанын үнү күркүрөп,
Адамдын бойу дүркүрөп,
Тоодой дөөлөр келатат,
Жер жарылып сүлкүлдөп,
Оозунан оту буркурап,
Ак көбүктөр буртулдап,
Маймылдары жүгүрүп,
Аттап-аттап түйүлүп,
Көрүп турган адамзат,
Аманат жандан түңүлүп.
Ошондой заман кездерде,
Ойротто жок Кара көк,
Каадасы элден бөпбөлөк,
Жолборстук түрү кармады,
Калчадан калган найзаны,
Булгап колго алганы.
Адам уулу көрбөгөн,
Угуп атын билбеген,
Ар бир түрдүү жандарга,
Аралап кирди Кара көк.
Пилди сайып томпойтуп,
Дөөнү сайып зоңкойтуп,
Шерин сайып саксайтып,
Чөөнү сайып ырсайтып,
Жолборсту сайып жолуккан,
Кутулганы болгон жок,
Учураган жолунан,
Эки баштуу төрт колдун,
Кесилип башы мойнунан,
Теңи калды кодойуп,
Колдору калды чолойуп,
Бет келе албай баатырга,
Баары качып жоголуп,
Чыркыраган жебелер,
Зыркыраган шамалдар,
Баары кетти чачылып,
Кызылкыз кылган амалдар.
Эми күн көрүндү жаркырап,
Эркин шамал аркырап,
Кадимкидей кара жер,
Ордуна келди жадырап.
Күндү тоскон туман жок,
Манастан калган Кара көк,
Кылымда мындай адам жок,
Калдык кетти Ооганга,
Калмак кетти Каңгайга,
Басташып жүргөн көп кошуун,
Тарап кетти ар кайда,
Кызылкыз кетти ал кайда?

Из карады көп жерден,
Качкандар кайда кетти, деп,
Аркасынан барганга,
Аттын изин табалбай,
Амалсыз болуп калганда:
“Кең Кашкарлап жөнөйүн,
Качкан калмак жөн кетпей,
Катышкан болсо кыргызга,
Кыйындыгын көрөйүн,
Кароолчусу калар, - деп,
Көрсө кабар алар, - деп,
Асылды көрүп хан Калдык,
Келе жаткан экен деп,
Баары токтоп калар, - деп,
Бул кылганым меники,
Душманга кылган амал” деп,
Майторуну жетелеп,
Келе жатат энтелеп.
Ажал жетип эс танып,
Бүчүлүгү олпоктун,
Бири калбай чечилип,
Ырыскы түгөп, күн бүткөн,
Токтоо кылбай кечигип,
Жайдарың жаман келатат,
Боз баладай эсирип.
Кыпчактардын Койон алп,
Эл аралап, жер чардап,
Жат душман изи барбы, деп,
Келе жаткан жол карап.
Чыга калса бир белге,
Келе жатат шашылыш,
Калдандаган бир неме.
Дүрбүсүн бурап имерди,
Келаткан жанга жиберди,
Жетегинде Майтору,
Жат киши деп билди эми,
Атын аса байлады,
Алдындакы сеңирди,
Койчагыр мылтык бетке алып,
Мелжеп тиктеп калды эми.
Ошол кезде Кененим,
Бекбачаны ээрчитип,
Каңшаар кара кыр жакка,
Бул дагы жетип келди эми.
Көзү көрдү Кененим,
Келе жаткан караанды,
Мелтирете шыкаалап,
Тосуп жаткан адамды,
Майторуну көргөндө,
Кыйгач кармап найзаны,
Кыйрыма кирип келгенде,
Сайамын, деп камданды.
Мээнет, акыл таптырбайт,

Көкбөрүнүн Малакай,
Асыл кийип алганы.
Сеңирден чыга калганда,
Адам уулу ишенбе,
Шум дүнүйө жалганга,
Малакайды Койон алп,
Ачык айкым тааныды,
“Адамдан ашкан Асылды,
Көкбөрү сойгон экен” деп,
Ичинде сызып наалыды,
Жанды кантип аянды,
Машааны басып калганы!
Түтүн менен от жетти,
Жүрөктү кечип ок кетти.
Көкала аттан кайран эр,
Көмөрүлүп кеткени,
Кырданып барып оңолуп,
Көчүктөй түшүп олтуруп,
Айткан кеби бул болуп:
- Жыйырма беште мүчөлүм,
Дүйнөдөн кеттим жоголуп,
Көрбөй калдым Таласты,
А дүнүйө кеткен Манасты –
Чоң атамды бир көрбөй,
Маңдайга бүткөн шор болуп,
Белекке берип найзамды,
Тартып берип калканды,
Керээзим айтып өлсөмчү!
Бекбача калган чоңойуп,
Эрме талаа, ээн чөлдө.
Сөөгүм калып көмүлбөй,
Тайынсыз болуп жоголуп,
Кажыр, кузгун, түлкүгө,
Калдымбы эми жем болуп!
Туйагым жок аркамда,
Тууганым жок жанымда,
Же катын алып койбопмун,
Үн салар жок артымда,
Кабар айтар карга жок,
Кайран кыргыз калкыма!
Кененим кейип буркурар,
Чыныке ыйлап чыркыар,
Жатындаш эле Бекбача,
Сөөгү күйүп зыркыар,
Асыл өлдү деп укса,
Ак калпак кыргыз чуу турар.
Топо суутат баарыны,
Менден кыргыз түнүлөр,
Жедигер, маңгыт, калмактар,
Кадиги жок сүйүнөр.
Кадырым калкым билбейби,
Кененим атам, Чыныке,
Бекбача үчөө күйбөйбү!

Карманып адам калган жок,
 Каран калган дүйнөнү!
 Жыйырма беште кезимде,
 Которуп минип атымды,
 Которуп кийип тонумду,
 Өзүм таап алдымбы,
 Орунсуз жерден өлүмдү!
 Ордуна туруп Койон алп,
 “Көкбөрүнү сайдым, - деп,
 Ажыратып тору атты,
 Ачык жолум болдум, - деп,
 Бачымыраак жетем, - деп,
 Аттын изин кубалап,
 Каргага кардып жардырбай,
 Кузгунга көзүн ойдурбай,
 Сагызганга чукутпай,
 Шимшитип түлкү жойлотпой,
 Салпылдатып, кажырды,
 Аны учуруп ойнотпой,
 Табам, - деген ой менен, -
 Таап алсам Асылды,
 Көкала атка артпасам,
 Майторуну жетелеп,
 Туптуура Талас барбасам,
 Кененимге жеткизсем,
 Болбосо жолдо каргашам”
 Деп ойлонуп Койон алп,
 Ат койуп кетип бараткан,
 А дүйнө кеткен Асылдан,
 Учуруп шамал сөздөрүн,
 Кененимге алпарган.
 Асылды кейиш кептерин,
 Анык уккан Кененим,
 “Көкбөрү өлгөн экен, - деп,
 Атын минип, тон кийип,
 Айла иштетип душманга,
 Келген экен балам, - деп,
 Айласын билип душмандар,
 Атканы жаман болду, -деп,
 Кескели башын баратат,
 Кестирбей башын баламды,
 Ажыратып калам” деп,
 Кеңкулага камчы уруп.
 Камчы урганда катуу уруп,
 Талкалатып таштарды,
 Кумдай кылып, тозгуруп,
 Асылга жетип Койон алп,
 Таанып түшө калганча,
 Жеткен экен Кененим,
 Качыргандан кайтпаган,
 Жалаңгыч Сарык дегениң,
 Ким экенин билбеди,
 Найза менен сайбады,

Чойунбаш менен салганы,
Чачылып кетти Койон алп,
Дайынсыз болуп калганы.
Бекбача жетти аңгыча,
Асыбача кайран шер,
Ачып көзүн бардады,
Атасы менен инисин,
Айландыра карады,
Как жүрөктөн ок кечкен,
Тилин күрмөй албады.
Суналып Асыл бой жасап,
Жан үзгөлү баратты,
Кучактай калсам экен деп,
Бекбача чуркап жанашты.
Бекбачаны жеткизбей,
Кармай алды баланы,
Кылайып көздөн жаш чыкпай,
Мелтиреп туруп Кененим:
Бекбачага айтканы:
- Бекбача балам бетиң бур,
Мени карап туруп тур,
Мелжемдүү эки кебим бар,
Пейлинди салып угуп тур,
Адам ата, Аба эне,
Андан бери карата,
Дүйнөгө келген тамам жан,
Баарын ажал сермеди,
Кой деп айтыш ажалга,
Бенденин алы келбеди,
Канчалык кылды каршылык,
Көзүнө ажал илбеди.
Кара жер соруп тойбоду,
Какшаган менен койбоду.
Жаман айтты кагынып ,
Жакшы айтты жалынып,
Адамдын алы келген жок,
Бул өлүмгө таарынып,
Эгиз элең уядан,
Эрмек кылып силерди,
Баккан менмин чоң атаң,
Керээзим да, насаатым,
Эми, балам, сага айтам.
Асылдын алып жасатын,
Бул дүйнөдөн мен кайтам,
Асылбача, Бекбача,
Атаңар өлдү Сейитим,
Жыйырма эки жашында,
Энеңер кетти Кылжыке,
Кырчын келин кезинде,
Эмгичекти унутпай,
Менин жүргөн эсимде.
Талгак болгон Кылжыке,
Силерди төрөөр кезинде,

Оозунан мурун чыкканы,
Жолборстун болду жүрөгү.
Экинчилеп айтканда,
Тукуму деди чоң куштун,
Мен ошондо билгемин,
Жалган дүйнө шумдугун.
Өмүрү кыска жолборстун,
Узак өмүр көрө албайт,
Эсептеп жүрдү жыл санап.
Ушу быйыл Асылдын,
Жыйырма беште мүчөлү,
Ошол үчүн, Бекбача,
Мен келгемин ээрчитип,
Капаланба, камыкпа,
Жалгызмын деп жабыкпа,
Ак көөнүң менен кызмат кыл,
Ата журтуң алашка,
Арбагына жалынгын,
Атабыз өткөн Манаска,
Душмандын атын бастырбай,
Ээлик кылгын Таласка.
Каразгөй болбо Бекбача,
Жок жеринен калп айтып,
Өч алам деп башканын,
Элине барба кол тартып,
Жериңе келген душмандан,
Жашырынба баш катып.
Келген душман элине,
Балбан болсун, дөө болсун,
Аттуу болсун, жөө болсун,
Жалынып барба ал айтып,
Айыгышкан душманга.
Алданбагын кебине,
Атасы башка жат элди,
Келтирбегин элиңе,
Киргизбегин жериңе.
Оорутпай көөнүн кыргыздын ,
Элиңе болгун демилге,
Мээринди салып караба,
Мен душманмын дегенге.
Кан кечишип кан ичкин,
Жалынып ага жүргүнчө,
Ууну чылап заар ичкин,
Тиги жаткан Асылдын,
Тур, кийимин сен чечкин.
Көйнөктү чечип салганбы,
Ок кечпейт эле жүрөгүн,
Кисесин, балам, карачы ,
Ошондо турат күмөнүм.
Киседен тапты көйнөктү,
Хан Калчанын найзасын,
Кармарына көрсөттү.
Башындакы туулга,

Көөдөнгө тарткан чарайна,
Үстүнө кийген бадана,
Далысында калканын,
Жоого чабар балтасын,
Кылычы кында салылуу,
Андай эчен канчасын,
Койон алптын Койчагыр,
Ал кезекте эрлердин,
Жоо кийими канчадыр.
-Алгын, балам, бол, - деди,
Агаң минген Майтору,
Минер атың бул,- деди.
Айткандын баарын Бекбача,
Амал кылып түшүндү.
Ал дегенин бүт алды,
Минген тору атты алды,
Көйнөктү алды, тон алды,
Алып бала болгондо:
- Чыныке өлсө, Бекбача,
Ак кепиндеп, аруу жууп,
Жердигине койуп кой.
Уулу өлдү Сейитим,
Аманат жаным кейидим.
Асылбача эр өлдү,
Алжыганда Кененим,
Армандуу дүйнө не болду!
Назарың сынат, жаш бала,
Кеп кылбагын сен мага!
Кененимдин каарынан,
Көзүнөн чыккан жалындан,
Өңү өзгөргөн заарынан,
Көргөн адам түңүлөт,
Карап туруп жанынан,
Шамал жүрүп зырылдап,
Кененим турган жагынан,
Салынып кабак чүмкөлүп,
Кар жаачудай бүркөлүп,
Мурутуна муз туруп,
Ажыдаардай ышкырып,
Кеңкула минип болкойуп,
Кебез тоодой зоңкойуп,
Эңкейип алды Асылды,
Эч бир жакка карабай,
Муз жакты карай бастырды,
Барасың, ата, кайда?- деп,
Бекбача оозун ачканча,
Көрүнбөй көздөн жашынды.
Асылбача, Кененим ,
Кайып болду Муз тоодо,
Карап туруп Бекбача,
Карып болду ошондо.
Муну мындай таштайлы,
Кызылкыз менен Калдыктын,

Качканынан баштайлы.

КЫЗЫЛКЫЗ МЕНЕН КАЛДЫКТЫН КАЧЫШЫ

Ата менен аганын,
 Экөөнөн тең айрылып,
 Бекбача кыйын кайгырып,
 Көкбөрүнүн көк ала,
 Койон алптын Кой чаптар-
 Эки атты жетелеп,
 Таласты көздөй бет алып,
 Жол тартып бала келе атат.
 Сыйкыры артык Кызылкыз,
 Асылды тосуп кала албай,
 Амалы кетип аркадан,
 Кайда барар экен, деп,
 Бирге келген акмалап.
 Койон алптын атканын,
 Койон алпты Кененим,
 Чачырата чапканын,
 Бекбачага Кененим,
 Акыл-насаат айтканын,
 Асылдын алып сөөгүн,
 Муздоону карай басканын,
 Бекбачага Кененим,
 Эми кайтып кыргызга,
 Келбестигин айтканын,
 Көк ала менен Кой чаптар.
 Бекбача коштоп кеткенин.
 Кагазга жазып кат кылып,
 Көңүлүнө жат кылып,
 Кара көз менен Калдыкка,
 Баарын айтып билдирди.
 Кызылкыздан кеп угуп,
 Асыл өлдү, - деп угуп.
 Токтоно албай удургуп,
 Жедигер менен Маңгыттын,
 Эли келди чогулуп,
 Жедигер менен Маңгыттан,
 Отуз миң киши жыйналып,
 Жана булар жөнөдү,
 Таласты көздөй бет алып,
 “Кыргыздын баары ыйлоодо.
 Кара жанын кыйноодо,
 Кечиктирбей кыргызга,
 Биз жетели ошондо.
 Асыл өлүп сойлосо,
 Кененим кетип жоголсо,
 Таласты талап алабыз,
 Эми барып биз болсо.
 Бекбачасы канчалык?
 Мыкты болсо, эр болсо,

Асыл менен жанашып,
 Чыкпас беле аттанып,
 Далдаланып чыга албай,
 Үйдө жатты баш катып” -
 Дешип булар калышты,
 Күдүрөңдөп алышты,
 Күүлөнүп жолго салышты,
 Түн уйкусун бөлүшүп,
 Өлүмдү сонун көрүшүп.
 Кызылкыз айтат-мен көрдүм,
 Бекбачаны баарыдан,
 Кара мүртөз эр көрдүм,
 Тулку бойу, турушу,
 Ширөөсү капкан чойундай,
 Канча күнү кармашта,
 Жүрүүчүдөй нойубай,
 Орто бойлуу, тууралжын,
 Кең далылуу, кууш аяк,
 Копшогондой колдору,
 Баатырлык сыны бар турат.
 Мындай жүрбөй шашылып,
 Ооган менен Каңгайдан,
 Алсаңарчы кол сурап,
 Көбүндүн жараң бүтө элек,
 Араң турат кансырап,
 Жана барып кыргыздан,
 Качпагыла самсаалап.
 Сыйкыр өтпөс көйнөктү,
 Ала кетти Бекбача,
 Ар түркүн салдым өнөрдү,
 Аларга сыйкыр өтпөсө.
 Амал канча, ал канча,
 Көп өнөрдү салаармын,
 Көп амалды табаармын,
 Дегеле сыйкыр өтпөсө,
 Кандай амал кылармын,
 Кызылкыздан кеп угуп,
 Калдык менен Каракөз,
 Болбой булар оолугуп:
 - Бу сапар Талас киребиз,
 Эркибизче кыргыздын,
 Кара боорун тилебиз!
 Одураңдап бул экөө,
 Оолугуп жолго салышты.
 Кимдин күнү бүттү экен,
 Алдырашып калышты.
 Эки тулпар ат алып,
 Күн-түнү жок жол тартып,
 Бекбача барды Таласка.
 Кабар берип элине,
 Чогултуп келип кыргызды.
 Арбагы азыр Манаска,
 Канчалаган мал сойуп,

Эч нерседен кабар жок,
Майга чыктап эл тойуп,
Куран окуп кол ачып,
Бата-дуба кылган соң,
Бекбача элге кеп айтат:
- Ак калпак кыргыз көп алаш,
Кебимди уккун-деп, айтат.
Баары журттун атасы,
Кылган иштен чыкпаган,
Эмгичекти катасы,
Салам айтты баарыңа.
Чыгып кетти Кененим,
Музтоо ата бооруна.
Асыл шер өлдү арманда.
Койон алптын колунда.
Койон алпты чоң атам,
Чокмор менен жайлады.

Эл-журтту издеп табаарга,
Сөөгүнүн тайны калбады.
Керээз кебин хан атам,
Айтып мага бүтүрүп.
Агам Асыл баласын,
Кеңкулага өңөрүп:
“Ак калпак кыргыз аман бол.
Бекбача, элге маана бол.
Чыныке өлсө күн бүтүп,
Ак кепиндеп, аруу жууп,
Жердигине койуп кой”-
Деп, тапшырып алды жол.
Аманат кебин угуздум,
Баарың аман тургунуң.
Көк бөрүнү алган бейм,
Соот, чопкут, көк ала ат,
Алып келдим мен мында.
Койон алптын Койчаптар,
Коштоп келдим мен мына.
Кененимден кеп келди.
Алдыңарга Бекбача,
Боорлошун жеп келди,
Эки тулпар ат келди.
Кыргызга колун ким сунса.
Кыйкырышаар кез келди,
Кыжырланган душманга,
Кысталышкан заманда,
Ата журтум Алашка,
Кызмат кылар чак келди.
Чапкыласа чаалыкпас,
Алты ай чапса арыбас,
Такасыз минсе жай-кышы,
Туйагы болот жаралган,
Ташыркабас Май тору,
Минээр аты ал болду,

Жоо жарагым, кийимим,
Калбай баары тел болду.
Бекбачадан кеп угуп,
Асыл өлдү деп угуп,
Асылдын сөөгүн өңөрүп,
Кененим кетти деп угуп,
Кеп кыла албай далайга,
Келген кыргыз токтолуп:
“Асыл өлсө көмбөсө,
Кененим сөөгүн өңөрсө,
Сыйкыры артык эр эле,
Алып барып баланы,
Киши көрбөс бир жерге,
Дабаа кылып жатабы?
Ээрчитип асыл арстанды,
Бир күн келип калабы?”
Дешип булар муну айтып,
Кишинин баары муңайып,
Күн бузулуп сурданып,
Жайкалган Талас кайран жер,
Чөптүн баары кубарып,
Тоонун баары томсоруп,
Жандын баары мостойуп,
Жадыраган кайран жер,
Аңтарылып калгандай,
Күндүз болбой түн болуп,
Жөө туман каптап тунарык,
Жылдыз чыкпай жаткандай,
Муң басып туруп далайга:
“Кененим тирүү келет,-деп,
Асылбача эр болсо,
Бекбача бар эриң, деп,
Эриң тургай шерин” - деп.
Бирөө насаат айткандай,
Сүрүлүп туман чүмкөлгөн,
Ачылып күн бүркөлгөн,
Элдин көбү эс жыйнап,
Ак калпак кыргыз бүт ыйлап,
Алаштын эли жан кыйнап,
Мелтиреп акпай калган суу.
Агып кетти шаркырап,
Тумандын баарын тоздуруп.
Шамал жүрдү аркырап,
Арбагың, айкөл колдо деп,
Бекбача бар, болду деп,
Эки-экиден күбүрөп,
Алды туруп камынып,
Атын карай басканда.
Кош артуу сеңир тумшуктан,
Көп киши чыкты дүркүрөп.
Чыккан элдер тумшуктан,
Ак күмбөздөн эл көрүп,
Аз көрбөстөн мол көрүп:

“Алаштын эли амалсыз,
 Арбагына Манастын,
 Келген экен жалынып,
 Туш-тушка тарап кетпесин,
 Тымтыракай жайылып,
 Тегеректеп калалы,
 Ортого алып камынып.
 Кененим кетип жок болсо.
 Асыл өлүп жоголсо,
 Чок-чоңдоп келип көрүнөөр,
 Чогулган кыргыз эл болсо.
 Күмбөздөн камап чыгарбай,
 Убада сөзүн алаалы,
 Коргонго кирип так минип,
 Кыймылдагыз болгондо,
 Кызыталак кыргызга,
 Кылбаганды кылаалы,
 Канын кыйан сел кылып.
 Кылычтап башын кыйалы,
 Жыйырмадан жашын ашканын,
 Эркек-айал дебестен,
 Кырып салып тыналы!”
 Кара көз менен хан Калдык,
 Жылдырбай туруп кырууга,
 Жыпжылма-түптүз кылууга,
 Кеңеш кебин тындырып,
 Алтыга бөлүп аскерин,
 Чар тарапка чаптырып,
 Булар минтип жатканда,
 Бекбача айтат кыргызга:
 - Ушу турган кары-жаш,
 Эркек-айал аралаш,
 Бириндеп кетпей таракай,
 Бириңе бириң каралаш,
 Тиги топ душман кептенет,
 Камынып келген армансыз.
 Турган кыргыз саның аз,
 Байрагын байкап карадым.
 Жедигер, Маңгыт кептенет,
 Байрагы жок Кангайдын,
 Элүү менен жыйырманын,
 Ортосу бери бөлүнгүн,
 Карааның канча экенсиң.
 Байкап мен бир көрөйүн.
 Кыргыз эки бөлүндү,
 Элүү менен жыйырманын,
 Карааны үч миң өңдөндү,

Кары менен жаштары,
 Катын менен кыздары,
 Миңден ашуун чамасы.
 - Мына бу турган кары-жаш,
 Тобуңду бузбай тургула,

Бөлүнүп чыккан эрендер,
Үч миңче экен карааның.
Мен айтамын Бекбача,
Тилимди, кыргыз аласың.
Тегеректеп биздерди,
Дым чыгарбай алууга,
Колго түшүп калганды,
Артык сыйлай салууда,
Айла иштетип алдында,
Артында кыргын кылууда,
Алты бөлүм турган топ,
Жолдон кайтпайт аткан ок,
Аткан октой жанбас бол,
Ойрон кыргыз, оңбодуң,
Келээр ишти ойлогуң.
Алты киши айтамын,
Бу турган алты бөлүккө.
Жазбай сайып найзаны,
Кадагыла жүрөккө.
Ыктуу-шыктуу болгула,
Балта менен чокморго,
Орунбай, кал ордодо,
Абышка-кемпир балага,
Орунсуз киши жолотпо.
Токотай, Үмөт, Сатар кел,
Ормотой менен Койчу кел,
Беш бөлүккө ээ болгун,
Аты чыккан сен бешөөң,
Тозо чыккын жолунан,
Тобурлардын алдынан,
Беттешип калсаң чукулдан,
Бетинди бурбай тик качыр,
Үмүт үзсүн жанынан,
Кол салбаса, кол салба,
Аралап элге кетпесин,
Билбей калба алдаса,
Эрдемсип чыкса жекеге,
Мен барамын алдында,
Атам Манас болгон соң,
Ким чыдайт менин каарыма?
Уу ичкендей кыйрасын,
Учур келген заарына.
Амал менен тор жайып,
Биз туралы камына.
Антип-минтип түн болсо,
Тыңдуулап ондон бөлүнүп,
Аралап тийгин сен болсо,
Манастап ураан чакырып,
Жакындап баргын эл болсо.
Ичибизде кыргыз деп.
Кырылып санын кемиткин,
Айла менен иш кылып,
Амалын жоонун кетиргин.

Таң атканда жаланып,
Мен киремин кол салып,
Коо кылып, топ бузуп,
Арасына жол салып,
Кыргын болуп кетпегин,
Теңелип мага эл барып.
Укмаксан болуп ким барса,
Жатындаш асыл келсе да,
Айабай башын кесемин,
Агам да болсо кечемин,
Отуз миңче карааны,
Бир күндө табам эсебим.
Качса душман калдаңдап,
Куубагының далдаңдап,
Аркамдан ээрчип чаппагын,
Эки буту салбаңдап,
Эрдемсип кирип барбаңар,
Көпкөн балдар, барбаңдап.
Арасында Кызылкыз,
Ар түрдүү салат сыйкырды,
Тирүү киши буза алгыс.
Кандай неме кез болсо,
Манастан башка айтпаңар,
Баарыңарга эп болсо,
Эртең күнгө азына,
Айчүрөк энем келет го,
Кызылкыздын сыйкыры,
Кылдай түптүз болот го,
Деп Бекбача айтканда,
Кыңк кылган киши жок,
Башын салып турушту,
Пейилин салып бекемдеп,
Кепти толук угушту,
Ар ким алды мойнуна,
Кыла турган жумушту.
Аңгычакты болбоду,
Алты жактан ар жерден,
Чаң көрүндү бар жерден.
Чакчалекей будуңчаң,
Топурак учуп жөө туман,
Маңгыттап ураан чакырат,
Жедигер деп бакырат.
Жеп ийүүчү немедей,
Келди тегиз чапкылап.
Белгилеген адамдар,
Алдын тосо барышты,
Бирине бири кол салбай,
Токтолушуп калышты.
Маңгыттардын элинен,
Жекелеп чыкты бир балбан,
Балакет баскан маңгыттын,
Келайтышын мен айтам:
Күүгүмдөгү устадай,

Күлгүндөп өнү таанылбай,
 Керп миниптир менчейтип,
 Маңдайда көзүн чекчейтип,
 Колунда найза мекийип,
 Ирмебей көзү чекийип,
 Таноосу көөп барбандап,
 Уй букадай дардандап,
 Буурусундай буту сүйрөлүп,
 Бутунун башы тийген жер,
 Айдагандай жирелип,
 Төрт карыш келет калыңы,
 Алдыңкы ээрди түйрөйүп,
 Үстүнкү ээрди калбайып,
 Тердик беттей кулагы,
 Ат кулактай далбайат.
 Эки бети чарадай,
 Далысы кең талаадай.
 Эки эмчеги салаңдап.
 Эгиз тууган баладай,
 Булчуң эти салаңдап,
 Кысыр эмди танадай,
 Кабагы кез, өңү саз.
 Кара нээт бул бетбак,
 Тоо жылгандай дүңкөйүп,

Күркүрөп чочко келайтса,
 Саздуу жерлер чылпылдап,
 Көлчөк-көлчөк суу чыгат,
 Кургак жерге келгенде.
 Жер айрылып асманга,
 Учуп жатат топурак.
 Тил сүйлөбөс дудук бул,
 Кулагы укпас дүмпөр кул,
 Качырганды кайсаган,
 Камандын бири манабул.
 Өлүмдөн мунун шеги жок,
 Эки аяктуу кара баш,
 Жумуру баштуу пендеде,
 Мындай неме деги жок.
 Маңгыт деп ураан чакырар,
 Айта турган тили жок,
 Сүр өттүү адам айбан бул,
 Ачакей найза колунда,
 Качырып жетти мына бул,
 Жергенин сары талаада.
 Асылбача - Бекбача,
 Жалгыз бектин Бактыбай,
 Жат үйрөткөн Кененин,
 Жыйырма бешке чыкканча,
 Кишиге найза сунбаган.
 Жекелеп уруш кылбаган,
 Манастын уулу Бекбача,
 Бейбаш өскөн жаш бала.

Беттешип кирди качырып,
Каразкөй Маңгыт арданды.
Сайалбай найза кактырып,
Жана кирди кырданып,
Мурункудай аттыгып.
Кабылан туулган Бекбача,
Кайраты мунун башкача,
Каңгыта кагып найзасын,
Манастап баатыр бакырды.
Үнүн уккан Көкжалдын,
Тургандын баары шашылды,
Имерилип Кара көк,
Ылаачындай качырды,
Жеткен жерде найзаны,
Далысына батырды,
Эки имерип сайдырбай,
Маңгыттын шорун катырды.
Тоңкойуп керктен жыгылды.
Бекбача мыкты чабендес,
Жер тайанып болгончо,
Желкеден баш кыйылды,
Жана чыкты маңгыттан,
Мындан өткөн кыйыны.
Тор эти толгон Бекбача,
Карап турат кенебей.
Кара суудай уу келет,
Муну бучкагына теңебей,
Армансыз болсун эри, деп.
Көрүп турсун ханы деп,
Туруп берди кебелбей,
Тоо да болсо Бекбача.
Кулады тору аттан, деп,
Маңгыт менен Жедигер,
Кубанычты дуулдашып.
Туруп берген баатырга,
Күчү мыкты болсо да.
Андес эмес сайганга,
Өпкө боордун тушу, деп.
Күрс дедире найзаны,
Чарайнага сайганда,
Чарайнасы чатырап,
Үйдөй жалын чачырап,
Найзанын учу түйрүлүп,
Тай гылып кайта тайганда,
Жандап өтө берээрде,
Жанында чолок ай балта,
Чаап калды Бекбача.
Оң тарапка далыга.
Бекбача чапкан оңобу.
Өлбөй тирүү кобобу?
Залдарынан балтанын,
Үзүлүп кетти колкосу.
Көмөрүлүп дүм кетти,

Оозунан мөжүк кан кетти.
Ошол күнү Бекбача,
Менменсиген Маңгыттан,
Так он бешти түгөттү.
Күн уйага бекинди.
Күүгүм кирип, кеч кирди.
Душмандын эли алты топ,
Отуз миң колу саны көп.
Калдык менен Каракөз,
Таң агарып сүрүлсө,
Чабуул койуп кыргызды,
Талап алып кетүүгө,
Талабына жетүүгө,
Ниетинде турат бул экөө.
Жылдыз такта болгондо,
Бекбача айткан бизге, деп,
Алты бөлөк ар жерден,
Ондон киши бөлүндү,
Манастап ураан чуу болду,
Алты жерде оп-окшош.
Кан төгүлүп суу болду.
Ондон калган башкасы,
Жакындап барат Манастап,
Туруп албай бир жерде,
Ар тараптан чуу салат,
“Ичибизде кыргыз, - деп,
Таң атканча биздерди,
Түгөтмөк экен кырып” - деп,
Алты топ кошуун сүрүлүп.
Бир жерге келип жыйылды,
Кандан кыйан сел агып,
Таң атканча кырылды.
Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Арпа-буудай таанылып,
Келин каш болгон маалада,
Арстан баатыр Бекбача,
Амалы көп арбача.
Бир киши зыйан болбогон,
Кыргыз аман байкаса.
Бекбача амал кылды, деп,
Эси чыгып бизден, деп,
Жаман атты кылат, деп,
Майторуга камчы уруп,
Топуракты чачтырып,
Аралап тийди качырып,
Кыргыздар чыга бериптир,
Кыраан баатыр Бекбача,
Кыйырынан элге тийиптир,
Утур келген немесин,
Как боорунан тилиптир.
Сейрек жерге барбады,
Калдайган калың жеринен,

Жанын айап калбады,

Калык жерге кол салды,
 Арасын ачып жол салды,
 Орто жерин коо кылды,
 Эр өлүгүн тоо кылды,
 Ат өлүгү ар жерде,
 Дөбө болуп жыйылды,
 Беймаал жерден адамдын,
 Мойнунан башы кыйылды.
 Көрүп туруп Кызылкыз:
 “Эми бир күн Бекбача,
 Эл ким жүрсө аралап,
 Жедигер менен Маңгытта,
 Мыдыр этер жок калат.
 Амал кылып буларды,
 Ажыратып алам” – деп,
 Апсун окуп үшкүрүп,
 Ачкан оозун жыйганча,
 Айагына дубасын,
 Окуп тамам кылгынча.
 Айланта курчап кыргызды,
 Алоолонуп от күйүп,
 Бир жагы Ала Тоо болуп,
 Калдыраган муз көчүп,
 Бир жагы кара зоо болуп,
 Үнү сүрдүү таш кулап,
 Жер жарылып жык чыгып,
 Мелтилдеген көл болуп,
 Турган жери кыргыздын,
 Кара какыр чөл болуп,
 Кыбыладан сурданып,
 Булут чыгып бууланып,
 Шамал болуп аркырап,
 Бир жагынан закымдап,
 Ысык чыгып лепилдеп,
 Дымык болуп тер агып,
 Кар бузулуп аңгыча,
 Жер кайкаган сел агып,
 Үстү көбүк буу болуп,
 Айласын таппай кыргыздар,
 Ичинде ызы-чуу болуп,
 Аттын баары тушалып.
 Эрдин колу шал болуп,
 Айласы кетип кыргыздар,
 Амалын таппай дал болуп,
 Карылар ыйлап каркылдап,
 Кыздар ыйлап солкулдап,
 Катындар ыйлап эчкирип,
 Арбагың менен колдо, деп,
 Айкөл шерге жалынып.
 Калбай ыйлап болкулдап,
 Бекбачадан башкасы.

Басарга жолу тар болуп,
 Кадимкидей чагы жок.
 Калды кыргыз зар болуп.
 Эркин жүргөн Бекбача,
 Өзүнө сыйкыр өтпөдү.
 Кызылкыз эми неткени.
 Алмаштырып кошуунду,
 Жедигер менен маңгытты,
 Кыргыз кылып көрсөттү.
 Кебелбеген кыргызды,
 Жедигер менен Маңгытты.
 Эли кылып көрсөттү.
 Тааный албай Бекбача,
 Чыгарарда тамтыгын,
 Минген аты Майтору,
 Баспай турду былк этпей,
 Айак серпип солк этпей.
 Алда эмне болду, деп.
 Башка чапсам тору атты.
 Асыл көөнүн оорутпай.
 Асыраган мал эле,
 Түбүндө жаман болор, деп,
 Карааны кыргыз көрүнгөн,
 Жедигер менен маңгытка,
 Бура тартып бастырса,
 Мурункудай Майтору,
 Басканына мал жетпей,
 Желе басса жел жетпей,
 Кылыктанып басканда,
 (Баштагынын малдары,
 Ал үчүн калган дастанда),
 Жедигер, маңгыт чыдабай,
 Камынышты качканга,
 Ага чейин Кызылкыз,
 Алмаштыра салды эле,
 Арстаны минген Май тору,
 Баспай туруп алды эле,
 Алдында минген тору атты,
 “Алда кандай болду, деп,
 Душманды карай бурулсам,
 Туруп алат Майтору,
 Тууганды карай бет бурсам,
 Алчактап басат Майтору”
 Деп токтолуп ойлонуп,
 Тура калып толгонуп,
 Жана кыргыз жагына,
 Бастырып көрсө бет буруп,
 Башын силкип Майтору,
 Эрекче басты шаңданып,
 Жакындап кирип барганда,
 Кыргыз тургай пенде жок,
 Бир талаада турганы.
 Кылымдан ашкан сыйкыр кыз,

Душман менен кыргызды,
Кайта-кайта кубултуп,
Эбин тапты баатырдын,
Эки айланып бурулуп.
Жедигер, маңгыт бет алып,
Кыргызга кирди ат салып.
Кылычтарын суурушуп,
Кыргызга кылыч жетээрде,
Кыргын кылып кетээрде,
Айкөл Манас арбагы,
Абаң Бакай карыга,
Не турасың, деди эле,
Абаң Бакай алдырап,
Ителгидей баркырап,
Аксакалы жаркылдап:
-Канасың, балам Айчүрөк,
Болгон белем кыргызга,
Кутулгусуз кыйын кеп.
Айкөлүм Манас мага айтты,
Не турасың, Бакай, деп.
Кана, балам турбагын,
Бир амалын тапкын,- дейт.
Ак куу болуп учпады.
Адамдан артык Айчүрөк,
Кардыгач болуп сызганы,
Асманда туруп Айчүрөк,
Кызылкызды көрүптүр,
Көлөкөсүн тийгизип,
Көрбөс кылып өтүптүр,
Кыргыз менен душмандын,
Арасына Айчүрөк,

Бекбачаны туйгузбай,
Жеткире салып кетиптир,
Көзү көрбөй Кызылкыз,
Күдүң көзүп тааныбай,
Эркин жүргөн кара бет.
Тура албады наалыбай:
-Заманында үч жылы,
Үйүндө барып жат деген,
Бойго жеткен кыз болуп,
Барып турду Айчүрөк.
Атың сенин Кызылкыз,
Сендей сыйкыр табылгыс,
Ушул кылып жүргөнүң,
Болгону жок жакшы иш!
“Ороо казсаң тайыз каз,
Өзүң түшсөң, чыгарга”
Жер бетинин макалы,
Угуп алгын Кызылкыз,
Алдында келген кезимде,
Барбы, кызым, эсимде,
Айткан кепке тил алып,

Үч жыл жаттың үйүңдө.
Жана кайта келипсиң,
Талас деген бул жерге,
Көп элине Айкөлдүн,
Көрүнөө бузук салыпсың,
Асманда учуп калкылдап,
Артылып учур алкылдап,
Айкөл аттуу баатырдын,
Арбагы уруп калыпсың.
Таласта кылып сыйкырды,
Колуңа тийбейт намысың,
Тилимди алып, Кызылкыз,
Таластан алыс жылгыла,
Башка жерге мааналап,
Анан уруш кылгыла,
Жедигер, Маңгыт – эки урук,
Акыр түбү кыргыздан,
Түгөнүп калат кырылып,
Айтканда Чүрөк мындай деп,
Жылмаңдаган Кызылкыз,
Көзү көрбөй күдүңдөп,
Кулагы угат укмуш кеп.
Үнү угулат, сөздө жок,
Көрөйүн десе көздө жок,
Биринен бирин зор кылган,
Атанын арман дүйнө шок!
Ачык айтпай, үзө айтпай,
Кете берди Айчүрөк,
Айчүрөк кете бергенде,
Бүдөмүк болгон бу кыздын,
Умачтай көзү ачылды,
Көпчүлүктү карады.
Өзү баштап алдында,
Эки айлык жолго алып барып,
Таштап келген Бекбача.
Жедигерге бет алып,
Кетип барат зункуйуп,
Алда эмне шумдук деп,
Арамзада Кызылкыз,
Тиктеп калды сомсойуп,
Бекбачанын келгенин,
Көрө салып Кызылкыз,
“Алда кандай болду, - деп,
Эки айлык жолдон Бекбача.
Эми элге кандай келди, - деп,
Кыргызда кызык иш турат,
Көрүмбөй көзгө шыбырап.
Уктум элем укмуштан,
Акундун кызы Айчүрөк,
Ак куу болуп учат деп,
Ак балык болуп сүзөт, деп,
Сымап болуп көйкөлүп,
Жер түбүнө түшөт, деп.

Алтымыш эки дубаны,
 Анык билет деди эле,
 Жер жүзүнө сыйкырды,
 Канык билет деди эле.
 Манастын уулу Семетей,
 Алган жары деди эле,
 Ар качан келип Таласка,
 Айла-амал кылганда,
 Абдан ичи күйгөнбү?
 Ар түрдүү кылып сыйкырды,
 Аздырып мени жүргөнбү?
 Абыдан сырын билейин,
 Аз канакей кыргызды,
 Кекилик кылып ийейин,
 Абалап учуп баркылдап,
 Ак шумкар болуп тийейин.
 Анык чүрөк болгондо,
 Арыбым артса ошондо,
 Амал канча билейин,
 Айчүрөк кылган иш болсо,
 Айланышып көрөйүн,
 Айчүрөкчө болбосом,
 Адам болбой өлөйүн.
 Абдан билдим мен эми,
 Айчүрөк экен турбайбы”
 Акылга алып Кызылкыз,
 Жети кат жердин түбүнө,
 Далдаланып калса да,
 Дубасы барып жашынгыс,
 Эми түркүм-түркүм дубасын,
 Түрмөгү менен салды эле,
 Суф дегенде ооз ачып,
 Кекилик болуп кыргыздар,
 Чокчойушуп калды эле,
 Ак шумкар болуп Кызылкыз,
 Качырып кирип барды эле.
 Кызылкыздын кылаарын,
 Билип турган Айчүрөк.
 Асман ачык жер жакын,
 Ашкере кылган иштерин,
 Көрүп турган Айчүрөк,
 Ак шумкар болуп Кызылкыз,
 Кырданып бара жатканда,
 Ашкере бери Айчүрөк,
 Ал билгенди ким билет?
 Ак булут кыла салды эле,
 Кырданып кирген Кызылкыз,
 Кекиликке жете албай,
 Илип алып кете албай,
 Булут болуп кубулуп,
 Туруп калды далбайып.
 Тургузуп койуп шум кызды,
 Жедигер менен Маңгытты,

Бекбачага көрсөттү,
Бели катуу Бекайбат,
Бекбача кетип баратат,
Эрдиги канча билем деп,
Эрдемсип Калдык баратат.
Эрегишип хан Калдык,
Кагыша кетти түз барып,
Каскаксыз найза колунда,

Бекбачаны хан Калдык,
Аңтара сайыш ойунда,
Айбаттанып хан Калдык,
Кара сурга камчы уруп,
Доолбасты карс уруп,
Маңгыттап ураан чакырып,
Жер жарылта бакырып,
Найзанын урду качырып.
Бекбача найза сайдырбай,
Алдыртан өөдө какты эле,
Балта тийген бул найза.
Асманды карай атты эле.
Тайны калбай найзасы,
Талкаланып жатты эле,
Ашыккандан ашыгып,
Айабай чындап шашылып.
Кылычын сууруп хан Калдык.
Жана кирди качырып.
Кылычтын бети жалтылдап,
От көрүнүп жаркылдап,
Кылычты шилтеп ийгенде,
Машы чыккан Кара көк,
Сырты менен балтанын,
Жалпагына кылычты,
Жандата кагып ийди эле,
Кылычка балта шак этип,
Беш бөлүк болуп кылычы,
Талкаланды шаңк этип,
Маңгыттардын хан Калдык,
Найзасы жок колу кур.
Кылычы жок кыны кур.
Кызыталак Маңгыттын,
Арданганын карап тур.
Калдыктын аты Кара сур,
Атынан айрып алгысыз,
Өз өңү да кара сур.
Муруту тал-тал бириндеп,
Ачуудан бойу дырылдап,
Көзү чуңкур ороодой,
Топо толуп ылайлап.
Айдар кара чачы бар,
Өңөргөн койдой кашы бар ,
Жылкычынын отоосу,
Жолум үйдөй башы бар ,

Эки бети болтогой,
 Эки даңгыт тойгондай,
 Мойну жоон букуйуп,
 Далысы дүмдүк дукуйуп,
 Төө кенедей кулагы,
 Белгиси турат мулуйуп,
 Шишик баскан немедей,
 Булчуңдары дулуйуп,
 Бели кыска тууралжын,
 Уйуткандай тулуйуп.
 Барча кара дөбөдөй,
 Турат калдык думуйуп,
 Мойну жыкыр ченебей,
 Топ -томолок чулуйуп,
 Найза, кылыч колдо жок,
 Найза, кылыч бергин деп,
 Аскерин карап турган жок,
 Жолум үйдөй чойун баш,
 Күүлөп-күүлөп имерди,
 Бекбачаны качырып,
 Чокморду койуп жиберди,
 Бекбача карап турабы.
 Чокмор келип тийгенче,
 Каржиликтин булчуңга,
 Найза менен муштады,
 Оң колунун булчуң эт,
 Бөлө сайып таштады.
 Чабалбай колдон ал кетти,
 Чокмор түшүп кеткени,
 Кайра кирсе качырып,
 Чын эле ажал жеткени.
 - Ой, Бекбача, Бекбача,
 Кеп айтамын мен сага.
 Карым какшап кан акты,
 Жанымда жарак жок калды.
 Уруксат бер жан айым,
 Мен аскерге барайын,
 Сайар найза, тартар жаа,
 Чойун баш чабар ай балта,
 Кылычым калган кынымда,
 Отуз киши аларды,
 Жеткире албайт чынында.
 Дүбүрөтүп аларды,
 Аа-аалатып жүргүчө,
 Кылычты кындап байланып,
 Сайарыма найза алып,
 Чойун баш кысып такымга,
 Ай балта байлап белиме,
 Армансыз болуп келейин,
 Ажалым жетсе өлөйүн,
 Азабым болсо көрөйүн,
 Ачуулансам Бекбача,
 Көмө чаап жөнөйүн,

Асыл менен канчалык,
Карачашкамын кармашып,
Эрегишип көргөмүн,
Үзөнгү тийип жандашып,
Чама жетип, чарк келбей,
Биз жүргөнбүз карчашып.
Бекбача, сени канча деп,
Мен жүргөмүн башында.
Белдүүнүн бири экенсиң,
Бет келишип байкадым,
Эки күндүк урушта.
Канды суудай чайкадың,
Теңдешээр киши экенсиң.
Эми сага кекендим,
Жооп берсең кетемин.
Эртең эрте келемин.
Армансыз болуп камынгын,
Айтпай койду дебегин,
Анда айтат Бекбача:
- Жооп берсем мен сага,
Кутулам деп дүмүңдөп,
Калбагының балаага.
Барсаң барып кайтып кел,
Кебиң болсо керээзин,
Эл-журтуңа айтып кел.
Калдык жөнөй бергенде,
Кайра тартып Бекбача,
Калган элге келди эле.
Агачалык кыргыздар,
Аттуусу атчан жөөсү жөө,
Мурункудай салтына,
Кекилик болбой келди эле.
Булут болгун Кызылкыз,
Башы төмөн караган,
Дем ала албай кысылып,
Кыйналгандан чыдабай,
Кара тер бойдон сызылып,
Сыйкырлаган кыргызды.

Кекилик болбой кутулуп,
Бекбачанын алдына,
Баары келди чубуруп,
Каадасынча Бекбача,
Салам айтып карыга,
Андан калган баарыга:
- Бириң калбай кайтып кет,
Жалпайган үй, жайган мал,
Ээлик болгун оокатка.
Алым келет душманга,
Өзүнчө келип катышты,
Саламын башын душманга.
Кары-жашың- баарыңар,
Жай жаткыла кам кылбай,

Эркек-айал-баарыңар,
Айткан кепти угуңар.
Качып калса душмандын,
Артынан кетет уулуңар,
Бириңе бириң чоң чыкпай.
Ынтымактуу туруңар.
Башкарып турат силерди,
Ордонун ханы Орунбай.
Пейилиңди салып кулак сал,
Сага айтаар кебим бар,
Баш болдум деп барбайып,
Чаначтай көөп чандайып,
Кардыңды сылап чардайып,
Калбагының дардайып,
Эрте туруп, кеч жатып,
Акыл ойлоп, эс тапкын,
Кара жаның жыргатпай,
Калың элди тең баккын.
“Туура бийде тууган жок,
Туугандуу бийде ыйман жок”
Бул макалды сага айттым,
Эртең эле келгенде,
Эсебин алчу мен бармын.
Чоң атамдын барында,
Асыл агам жанында,
Кызмат кылдың аларга,
Нуска алгандыр андан деп,
Журт тапшырдым мен сага.
Эл жыргаса жыргасын,
Эмгегин тарткан элимдин,
Жыргалын көрсүн кара журт,
Эл башкарган эринин,
Ой, Орунбай ойлоп көр,
Эсири болсо кебимдин,
Аксакалдуу карың ук,
Айал-эркек – баарың ук,
Абайлап уккун айалдар.
Кылыктуу болгун боз балдар,
Баш кишиңер Орунбай,
Мойнуңду бурсаң кеп укпай,
Келгенде угам кылганын,
Мен кежирдин биримин,
Бириңе тийип кетпесин,
Бириңдин кылган кесирин,
Алын сурап тургула,
Жетим менен жесирдин,
“Карынын кебин бурчултпай,
Капка салып сактагын.
Өлүп калса өлүгүн,
Апта койбой сактасын”.
Жаштарга айтам көбүнчө,
Олуйа Кошой макалын,
Кылайтып көөнүн оорутпай,

Карыларды сактагын,
Бир көргөндө билинет,
Жакшы жаман бакканын.
Жубан-келин турасың,
Каргышын алып кемпирдин,
Карыганда кысас тартпагын.
Агала сакал чалыңар,
Ак саамайлуу баарыңар,
Уул менен келиндин.
Кылганына киришип,
Кыйгачынан тиктенип,
Кыйык сөз угуш не пайда.
Жаман карып калды, деп,
Айылдагы эл айтат,
Какчаңдады деп айтат.
Карыганда момун бул,
Калгандарга сонун бул,
Акыл уксаң кеп ошол.
Ушакчы болбо, ургаачы,
Ууру болбо эркегиң,
Жон сомоос уңгусу,
Ушул айтаар бар кебим.
Жазды-күздү – эки убак.
Арбагың тайы Айкөлдүн,
Унутуп калып жүрбөгүн.
Эгин эгип, малын бак,
Күчүң менен оокат тап.
Кар болбостон жаның бак,
Жети төр, кең кол Таласта,
Сыйынып баатыр Манаска,
Эби менен жан сактап.
Көк бөрү тартып кунан чап.
Эртеден кечке дардактап,
Кошомат кылып бирөөгө.
Жандай чаап салбактап,
Убара болбос жакшы эмес,
Карды ачканды каңгырап,
Эгин издеп тамтаңдап.
Бай-кедейиң аралаш,
Бирге жүргүн чамалаш,
Кем-керчиңе көз салып,
Бириңе бириң каралаш.
Жок жеринен чатак таап,
Чуу салбагын айылга,
Арадай жерге чарадай.
Жыйын курба талаада,
Өөдүк-сөөдүк кеп айтып,
Жакын болбо жалаага.
Көзү жок деп күбүрөп,
Кеп кылбагын жок жерде.
Жамандык жатпайт жашынып,
Угулуп калат бир демде,
Кишиден чыгып калаарда,

Ачык ооз болот ар пенде,
 Ушул менин айтаарым,
 Уксаң, кыргыз, силерге.
 Айтып болуп Бекбача,
 Тайарланды жүрүүгө,
 Талыкпас деген бар эле.
 Тили таттуу бул элде,
 Кеп тапкычы ал эле:
 - Айкөл шердин тукуму,
 Ак болоттун укулу,
 Кайрылып келбей койчудай.
 Канча сөз айттың байатан,
 Ак калпак кыргыз биз эмес.
 Алтымыш уруу Алашка,
 Арстанды Алла жараткан.

Укумуна тукуму.
 Элин багып келе аткан,
 Кулак менен укканбыз,
 Эр Кененим кеп айткан:
 “Качып калса душманды,
 Кубалаба” деп айткан.
 Бир белгиси болбосо,
 Билгичтер мурун неге айткан?
 Ата мурас сиздерге.
 Илгертен бери эл баккан,
 Эби болсо айткан кеп,
 Барбасаңыз деп айтам.
 Айкөл Манас өткөлү,
 Эр Семетей, Сейтек,
 Зор Кененим, Сейитим,
 Асылбача артыкча,
 Канатууга кактырбай,
 Тумшуктууга чокутпай,
 Азуулууга каптырбай.
 Аманат жанын айабай.
 Алашты бакты жайма-жай.
 Зор Кененим абабыз,
 Өзүңүздөн укканда.
 Асылдын алып сөөгүн,
 Аттанып кетти дедиңиз,
 Алаштан алыс кетүүгө,
 Бузулуп турат пейилиңиз.
 Карчалышып хан Калдык,
 Контукчу болуп Каракөз,
 Кол салды келип кыргызга.
 Баарысын, баатыр жандырдың,
 Эми кала бергенде,
 Алаш үчүн кам кылдың,
 Сыйкырлуу кыздын амалын,
 Сырын ачып шар кылдың,
 Акимсинген иттердин,
 Кетээр жолун тар кылдың,

Кекилик болгон кыргызды,
Кадимкидей эр кылдың,
Аттанып кетсең алаштан.
Амалкөй бирөө келбесин,
Кетиптир деп Бейбача,
Жазабызды бербесин,
Жаныбарды калтырбай,
Кекилик, чилдей тербесин.
Тамтаңдатып биздерди,
Талпакты ташка кербесин,
Тартып алып коргонду,
Ээ кылбастан элиңе,
Кордук кылып жүрбөсүн.
Бирге жатып, бир копсок,
Бирге басып, бир турсак,
Эңкейген эчен кары бар,
Эмгектенген жашы бар,
Кызыл муштум бала бар,
Кызыл ээк жана бар,
Калың кыргыз элинде.
Кеңкол, Талас жеринде.
Алтымыш уруу Алаш деп,
Айтылып келген бу элде,
Токсон уруу өзүбек,
Толкуган кыргыз дегенде.
Жакшы болсо көөнү жай,
Жаман болсок жай албай,
Бар алын айтат сиздерге.
Барып кел деп айткандан,
Барба деш арзан биздерге.
Бастырып кетсең болбостон,
Кыйамат күнү болгондой.
Көрүнүп турат бул элге,
Деп талыкпас айтканда,
Бекбача айтат мындай деп:
- Ак калпак кыргыз биздин эл,
Далайдан бери карасаң,
Кан кечишип келген эл,
Тетиги турган жоо менен,
Жолугушам эми мен.
Атам айткан Кененим,
“Ата журтуң Таласка,
Жат кишини бастырба,
Такалуу атка таластын,
Топурагын каздырба”
Насаатын кандай унутам?
Унутуп калсам айтканды.
Алашты кантип мен багам?
Таталаган бул элди,
Таластан айдап чыгарып,
Кайтып келем угуп кал,
Оокатың бар малың бар,
Ушу турган канча жан,

Жан сактооңор далай бар.
Азыр болгун малыңа,
Ээлик болгун жаныңа.
Баарыңарга угузуп.
Билгеним айттым алдында,
Көп кечикпей кетип кал,
Күмбөзгө силер келгели,
Болуп калды алты күн,
Аман келээр бекен деп,
Уктай албай жаткан бар,
Кирпик какпай узун түн.
Турбагыла, кет, - деди.
Турбай элдин кеткени.
Кетирип элди үйүнө,
Эртең Калдык келет деп,
Күйүп жатты Бекбача.
Булут болгон Кызылкыз,
Турган ошол бойунча.
Айтылып келген Айчүрөк,
Андан уккун кызык кеп,
Кызылкызды мурунку,
Олутуна келтирет.
Карап турду жанында,
Киммин мени тааны, деп.
Кыз болгондо Кызылкыз,
Токтоо кылбай шар айтты:
-Эжекебиз Айчүрөк,
Таанып турам,- деп айтты,
Мен жүргөмүн ойумда,
Жер бетинде сыйкырдын.
Түркүгү да, түйүнү,
Такыр менин колумда.
Эчтеме билбейт экенмин,
Эжеке, сенин алдында.
- Айчүрөк дедиң сен мени,
Атым Чүрөк эмесмин,
Кыз олуйа Кеңкол деп,
Кыргыздар айткан бу бир кеп.
Кыз олуйа дегендин,
Кызматкери боломун,
Жанымды койуп көөдөнгө,
Ташка айлантып тениңди,
Токтотуп койом жөн эле.

Акыр заман болгончо,
Алым келет билип кал.
Кеңкол, Талас жок жерде.
Кандай болсоң андай бол.
Кыйшандаган сетеркүн,
Турбагының кет, жогол!
Кайра келсең Таласка,
Кар болосуң, билип кой!
Жалдырап-жайнап турасың,

Баарынын кебин угасың,
 Сүйлөйүн десең тил дудук,
 Басайын десең бутуң жок,
 Кармайын десең кол чолок.
 Кете берээр жолуң жок,
 Кулагың салып кебимди ук!
 Айтып болуп эжекең,
 Кайып болду кубулуп.
 Көзү көрүп Кызылкыз:
 “Эки аяктап жер баскан,
 Кара баштуу пенденин,
 Көркөмү экен ушул кыз.
 Кыз олуйа Кеңколдун,
 Эси экени чын экен,
 Кеңкол, Талас деген жер,
 Бир көргөнгө сыр экен.
 Каракөз менен Калдыкты,
 Жандырып алып кетейин.
 “Кеңкол, Талас жок жерде,
 Кандай болсоң андай бол”.
 Ашкере айтты жашырбай,
 Кыргын болуп күнүгө,
 Болбос ишке асылбай,
 Башка жерге баралы,
 Баш-аякты жыйнактап,
 Бекбача менен талыкпай,
 Анан уруш кылалы”.
 Деп ойлонуп Кызылкыз,
 Башка жакка бурулду,
 Жетип барса Кызылкыз,
 Атын алып камданып,
 Каардуу Калдык аттанып,
 Басканы турган убагы.
 - Эки күндөн бер жакка,
 Келе албадым, хан Калдык.
 Аттаныпсың камданып,
 Кай тарапка барасың?
 Ичи кара көзү чаар,
 Айтканынын баары заар,
 Калдык айтат ошондо:
 - Билмексен болуп сурайсың,
 Кызылкыз мени сынайсың,
 Эки күндөн бер жакка,
 Жанымда менин турбайсың.
 Тиги турган Бекбача,
 Асылдан канча тың экен,
 Баатырлыгы чын экен.
 Кааруулаштым, карчашып,
 Бөй-чайандай заар чачып.
 Чама жетпей шай болдум,
 Кармалбай колум дал болдум.
 Жарактын дайыны калбады,
 Соотторум жыртылып,

Чыгып кетти далдалы.
 Кыймыл этээр ал калбай.
 Калдыктын кетти дарманы,
 Айла кылып себеп таап,
 Суранбай амал калбады.
 Мына минтип жан калды,
 Эгер андай кылбасам,
 Чын эле жандын калбасы,
 Кыйын экен Кызылкыз,
 Куураган жандын аргасы!
 Эртең менен келем деп,
 Айтып келдим мен анда,
 Атка минген чагым бу,
 Айгашкан жоого барарга.
 Барбай койсом кечигип,
 Менден коркту деп айтат,
 Ал айтпаса эл айтат,
 Жакшы-жаман тең айтат.
 Чоң-кичилер баары айтат.
 Байкап көрсө Кызылкыз,
 Башын салып хан Калдык,
 Баргалы турган амалсыз,
 Жедигер менен маңгытта,
 Балбандары бар эле,
 Оозунан чыкпайт бир балбан,
 Мен барайын дегенде,
 Кызылкыз айтат ошондо,
 Хан Калдык жөнөй берээрде:
 - Капаланба кайгырба,
 Кар кылбаймын сени мен,
 Жаным аман барында.
 Камчыңды булгап кабар кыл,
 Шайың кетип бара атса,
 Куткарып алам сени мен,
 Аламан уруш башталса.
 Мен айтамын чынымды,
 Жашырбай ички сырымды,
 Таластын туруп бетинде,
 Кылалбаймын сыйкырды,
 Пири тирүү жер экен,
 Колдоочусу бар экен,
 Пири жердин кызы экен,
 Сыйкырга менден мыкты экен,
 Көрүнө мага айтты кеп,
 Мында турбай кайткын, деп,
 Таластан чыгып кеткенде,
 Кандай болсоң андай бол,
 Калганын өзүң билгин деп,
 Апкаарыбай сен баргын,
 Аман-эсен Таластан,
 Алып кетчү мен бармын,
 Аласкытып кыргызды,
 Бир амалын табармын.

Каракөз турат жалдырап,
Мууну кетип шалдырап,
Жөнөп кетти хан Калдык,
Каруу жарак калдырап,
Тайарланып Бекбача,
Оттой көзү балбылдап,
Кыл мурутун имерип,
Он эки ороп кулакка,
Муруттун ичи иймейип.
Сакалы тал-тал сеңселип,
Залкарың турат шашылбай,
Майтору менен теңселип.
Качырып Калдык келе атат,
Тепсетип кетчү кептенип,
Ойуна албайт Бекбача,
Оозун ачып эстенип,
Кара сур минген хан Калдык,
Каарданып качырып,
Карап турат Бекбача,
Камыгып койбойт шашылып,

Бир беттешип алышып,
Найзалары кагышып,
Каңкылдаган үн чыгып,
Карсылдашып салышып,
Оро-пара турушуп,
Ороолонуп урушуп,
Ойду-кайкы жарышып,
Оң- тескери чабышып,
Жакалалашып жулушуп,
Жан алчудай болушуп,
Чокморлорун алышып,
Колтуктарын чойушуп,
Чокудан ары койушуп,
Балталары чакылдап,
Найзалары такылдап,
Чогоол сүйлөп күпүлдөп,
Көрсөтөм деп дүпүлдөп,
Эми кандай болом деп,
Жүрөктөрү дүкүлдөп,
Найзалары сүлкүлдөп,
Көчүктөрү бүлкүлдөп,
Жалгыз жанды айабай,
Кылга байлап таштады,
Кыйаматты эске албай,
Кыйын уруш баштады.
Топурак учуп буркулдап,
Шамал чыгып зыркырап,
Күн тумандап боз болуп,
Таш быркырап кум болуп,
Булуту жок бүркөлүп,
Буруусу жок чүмкөлүп.
Маңгыт, Калдык, Бекбача,

Кара жанга күч келип,
Өжөрлөнүп хан Калдык,
Өлтүрөмүн муну деп,
Болбосо өлөм өзүм деп,
Өчөшүп кирди теминип.
Өөрчүп турат Бекбача,
Күлүк аттай элирип,
Каардуу Калдык күркүрөп,
Оозунан түтүн буркурап,
Найзасынын учунан,
Жалындаган от чыгат.
Карап турат Бекбача,
Камаарабай көп анча,
Качырып Калдык сайганда.
Сайдырбай качып Бекбача,
Жандап өтөөр берээрде,
Кабуусуна келгенде,
Хан Калдыкты капталга
Качырып сайды Бекбача.
Карасурдун үстүнөн,
Көмөрүлдү хан Калдык.
Табына келген Майтору,
Бута атымча алдына,
Өтө берди аркырап.
Хан Калдыктын аскери,
Ороп кетти чуркурап,
Оозунан тартып Бекбача,
Оңолуп артын караса,
Каратаандай көп Маңгыт,
Тегеректеп калыптыр,
Каракөздүн калың кол,
Камалашып алыптыр,
Аралап тиер жери жок,
Камал бузган кара көк,
Тартынып калаар жери жок,
Манастап баатыр бакырып,
Бар кайратын ашырып,
Бир жеринен көп элге,
Аралап кырды жапырып.
Кудай урган кумпайгыз,
Сыйкыры артык шумпай кыз,
Айланасын аң кылды,
Кечип адам кете алгыс,
Түшүп кетсе кокустан,
Түбүнөн адам чыга алгыс,
Маңгытча сүйлөп барбактап,
Жедигерди аралап,
Желип жүрөт дардактап:
- Сыйкырым эми бузулса,
Бекбачадан жан калбайт,
Ала кач! – деп, -жаныңды.
Билип болду Бекбача,
Бириңдин койбой алыңды,

Алдыңкы өлгөн Асылдан,
Бекбачасы эр экен,
Айласы бар амалкөй,
Ар тарабы тең экен.
Жаалысы келсе жан ачып,
Жалаңкычтын өзү экен,
Терисине сыйбастан,
Теминип турган кези экен.
Элге айтып Кызылкыз,
Жедигер, Маңгыт качыптыр,
Кең Таласты көрсөтпөй,
Туман уйуп басыптыр,
Шуркуйа кыздын маминтип,
Тилеги таштай катыптыр.
Муну мындай таштайлы,
Бекбачанын Таңгытка,
Жортуулунан баштайлы.

БЕКБАЧАНЫН ЛОПНУРДУК ЭЛДИН КЕГИ ҮЧҮН ТАҢГЫТКА ЖОРТУУСУ

Жедигер, маңгыт эл качып,
Үч күндүк жерге кеткенде,
Кызылкыз койду күндү ачып.
“Качкан жоону кууба, деп,
Кененим айтты эле, деп,
Айткан эле талыкпас,
Катышып келсе да бир күн,
Майторуң бар чалыкпас.
Бөлүнүп калган болбосун,
Бөөдө калба салбасын,
Байкайын- деп, -эл четин”.
Бекбача карап жол-жолду,
Бекемдеп тиктеп жон-жонду,
Арытып жерди келе атса,
Бир топ караан көрүндү,
Суусамырдын сыртында,
Мындан кабар алам деп,
Бекбача кетип бара атса,

Отузча киши кез болду,
Караанын көрүп капташып,
Аты айбандын чоңу деп,
Өзү адамдын зору деп,
Бекбачаны макташып,
Учураша бет келди.
Отузча киши дүркүрөп,
Жалпы салам бергени,
Алик алып Бекбача:
- Жүрүпсүңөр жол болсун,
Келдиңер кайдан?-дегени.
Узун бойлуу, чап жаактуу,
Кеби ширин бал таттуу,

Үңкүр кабак, дүм далы,
Бекбачага муну айтты:
- Ар жагы шор, жаткан кум,
Түндүгү азык аралда,
Жазгы-күзгү – эки убак,
Лопнур көлдүн бойунда,
Жаткан кыргыз эли элек.
Арстан Манас барында,
Хан Карача дээр элек.
Баатыр чыгып кыз Сайкал,
Залдарды бизге тийгизбей,
Эл сактаган кыз Сайкал,
Кыз да мындай болбойт деп,
Эл мактаган Кыз Сайкал,
Аттын изин салдырбай,
Жер сактаган Кыз Сайкал.
Семетейдин т ушунда,
Жоодарга болдук айылдаш,
Бирге жүрдүк караандаш,
Жакшы-жаман күндөрдө,
Чогуу болдук аралаш,
Кереге жайып үй тиктик,
Бир жылгага чамалаш.
Кененимдин кезинде,
Айылдан алыс барбадык,
Катардан түшүп калбадык.
Калмак, тажик биригип,
Каз чыкканда кыргызга,
Кененим эрди сайганда.
Кангайлыктын аттары,
Сай-сайда оттоп калганда.
Олжодон куру калбадык,
Кененим кетти дегени,
Айлабыс таппай сандалдык,
Ар жактагы таңгыттан,
Тынч жатып уктай албадык.
Эки катар кол салды,
Аз албады, мол алды,
Миңге жакын мал алды,
Бойго жеткен эки кыз,
Киши эсеби жыйырма беш,
Алып кетти таңгыттар.
Аркасынан биз бардык,
Баатыры бар эл экен,
Жекеге чыга албадык,
Тиктеп туруп жалдырап,
Томсоруп кайра келгенбиз,
Жай алып калаар бекен деп,
Жамбаштап жатып калганбыз.
Үчүнчү катар кол салды,
Үйрү менен жылкы алды,
Короосу менен кой алды,
Айылы менен эл алды,

Утур келбей таңгытка,
 Буруудагы эл калды.
 Хотен, Жеркен, Кашкарда,
 Тайанар такоол калбаптыр,
 Абал айтып барганга.
 Арал азык тектир суу.
 Буларда белдүү киши жок,
 Такыр талап кетсе да,
 Биз менен элдин иши жок.
 Ушул бүгүн Лопнурда,
 Боору бүтүн киши жок.
 Боз уландан жаш кетти,
 Бойго жеткен кыз кетти,
 Кызыл ээк чал кетти,
 Кызыл муштум ал кетти;
 Карача каймал төө кетти,
 Канатуу тулпар ат кетти,
 Кастарлуу нечен бай кетти,
 Ат мине албай жөө кетти;
 Мына минтип таңгыттар,
 Бүт айланы түгөттү.
 Төрө Манас Айткөлдүн,
 Артында уулу Бекбача,
 Айтканы келдик бу кепти.
 Арстан бала Бекбача,
 Ачыныштуу кеп угуп,
 Лопнурдагы кыргызды,
 Таңгыт чапты деп угуп:
 “Жедигер, маңгыт элдери,
 Жерине кеткен самсалап,
 Беш жылгача ошолор,
 Кылчайып артын карабас”.
 Аңгычакты таңгытка,
 Барып келем алтын баш,
 Мен Бекбача деп койсом,
 Эрчип булар бастырбас”.
 Пейлине кетти баатырын,
 Кайра аркага бурулбас:
 -Алыстан келген элсиңер,
 Коргондо калды Бекбача,
 Издеп келген кишиңер,
 Мен кайгуулчу билиңер,
 Мен беремин бир белги,
 Коргонго барып кириңер,
 Ордонун ханы Орунбай,
 Бул белгини бериңер,
 Белсиз барсаң коргонго,
 Тосуп коет киргизбей.
 Колун салып кисеге,
 Он эки кырдуу ок берди:
 - Айалдабай бар - деди,
 Азыр эле аркадан,
 Жете барам мен,- деди,

Арызга келген кишилер.
Окту катып кончуна.
Коргонго кетип бара атып,
Түрдүү иш түшөт ойуна,
Ойлогонун айтышат,
Окту алып колуна:
- Кароолчусу ок берди,
Он эки кыры бар экен.
Өлүм белги бекендир?
Он эки жерден жол тосуп,
Бекбачага баруучу,
Же көрүм белги бекендир?
Он эки кабат жип асып,
Дарга тартчу белгиби,
Же кароолчунун бергени?
Кароолчу арзан киши эмес,

Айтор, сырын ким билет?
Ат арыктап жал калбай,
Айак серпер ал калбай,
Алыстан келдик жер самап,
Арыз айткалы Таласка,
Бекбачадай эр самап.
Талоонго кетип таңгытка,
Талаада өлүп жаткынча,
Өлтүрүп ийсе Бекбача,
Ойрон Манас төрөнүнү,
Оң жагында жаталы,
Оң жагында жатпасак,
Сол жагында жаталы,
Сол жагында жатпасак,
Кандай болсо Кеңколдун,
Бир жерине жаталы,
Көрбөгөн жер бул Талас,
Бачымдата бастырып,
Биз коргонго баралы,
Кужулдашып кужурап,
Коргонго барды чукулдап,
Дарбазанын алдында,
Орунбай калды учурап.
Көптү көргөн Орунбай,
Көзү көрдү буларды.
Жалайак ооз, кир кабак,
Жалпы баары кара сур,
Кереге сакал диң мурут,
Орок мурун дөң маңдай,
Кайдан келген элдер деп,
Бул ордого тайманбай?
- Баатырлар кайдан келдиңер?
Ат мойнунан жуурулуп,
Ылайланып териңер,
Кирпикке топо тер катып,
Мурутуңар бубактап,

Ашыгып жүргөн кейпинер,
Карбаластап жүргөнүн,
Карашыңдан билинет.
Деп айтканда Орунбай,
Бекбачага кеп айткан,
Орунбайга муну айтты:
- Алыстан келген кишибиз,
Таластагы Бекбача,
Ал айткалы келгенбиз.
Карбалас келдик ыраактан,
Бир караштан билдиңиз,
Журт башкарып эл билген,
Ошондой турат пейлиңиз.
Опсолоң эмес орундуу,
Ооздон чыккан кебибиз,
Ордонун ханы Орунбай,
Дайынын айтып бериңиз,
Кароолчу берген биздерге,
Колубузда белгибиз,
Орунбай менен көрүшсөк,
Ошондо чыгат кебибиз.
Уга салып Орунбай:
- Белгини алып келиңиз,
Ал белгини көрбөсө,
Киргизбейт биздин бегибиз.
Орунбайдан кеп угуп,
Окту алды колуна,
Көзү түшүп Орунбай,
Бекбача тарткан жебенин ,
Белгилүү бедер огуна:
- Жүргүлө, жүр - деди,
Мен Орунбай билгиле,
Бекбачанын так өзү,
Окту берген силерге,
Ичиңерге калтырбай,
Айтыпсыңар кептерди.
Мени менен тең басып,
Жүрө албайт деп силерди,
Огун берип силерге.
Мага бар деп жиберди,
Деп Орунбай түшүнттү,
Бир сарайга түшүрдү,
Жыйырма тогуз киши экен,
Беш кишиге күттүрдү.
Алты күн өрүүн алдырды,
Айабай сыйга кандырды,
Эминеге келгенин ,
Абыдан кебин салдырды.
Бир тогуздан тон берип,
Бирден бедөө ат берип,
Азык-түлүк бышыртып,
Ак куржунга бекитип,
Баары дайар болгондо,

Бирден бирден карматып,
Орунбай турду муну айтып:
- Сиздерге белги ок берген,
Бекбачанын нак өзү,
Он эки күн өргүт деп,
Октон айткан ма сөзү,
Алты күнү коргондо,
Ат өргүтүп жаттыңар,
Алты күнү айанбай,
Эл аралап басыңар,
Айкөл шердин күмбөзгө,
Куран окуп кайтыңар,
Эмне көрүп-билсеңер,
Эл журтуңа айтыңар,
Орунбайдан кеп угуп,
Оголе жакшы болот деп,
Орунбай берди бирден ат.
Үстүнө эрдин токутуп,
Ээрчитип берип бир эрге.
Алып бар деп Төрткөлгө,
Төрткөл, Баркөл жерине,
Үч Кошойдон керүүгө,
Аралатып үч күнү,
Алып барды Күмбөзгө.
Орунбай айтып кабарды,
Эл чогулган болуучу,
Ошол күнү кетпестен,
Ак күмбөзгө конушту,
Күмбөзгө сойгон канча мал,
Санын кантип айта алам,
Бата кылып жанында,
Бычак кармап турбасам.
Суудай чалкып май агып,
Касиеттүү нечен бай,
Чаначтай болуп чардайып,
Он эки ором элечек,
Оң чекеде кыйшайып,
Олтурат кемпир чалкайып,
Башында кундуз тебетей,
Кыздар басып суйкайып,
Жоодурап көздөн шам жарып,
Келиндер турат суйсалып.
Мырзалар басып керилип,
Кеп айтаардан эринип,
Күрзүлөрүн көтөрүп,
Балбан турат дардайып,

Карап туруп Лопнурдук,
Кайран эрге таң калып:
- Атактуу Кеңкол чоң Талас.
Жер соорусу турбайбы,
Таластагы көп кыргыз,
Эл сырттаны турбайбы.

Кыйа карап каш серпсе,
Кыраан Манас көлжалдын,
Арбагы урат турбайбы.
Тааныбаппыз Бекбача,
Кат бербеди ок берди.
Ордонун ханы Орунбай,
Он эки күн жат деди,
Алты күн өрүүн алдырды.
Ээрчитип жүрүп үч күнү,
Күл бакчасын көрсөттү.
Баары журтун чогултуп,
Баатырга бата кылдырды,
Кылымда болбойт мындай иш,
Бул кыргыздын кылыгы.
Кетээр күнү Орунбай:
- Кечээ минген бирден ат,
Минишиңе алыңар.
Бир тогуздан сарпай тон,
Кийишиңе алыңар,
Эби келсе кетпеңер,
Бул жерде туруп калыңар,
Катын-бала үй десең,
Өз жайыңа жаныңар.
Бекбача болсо төрөбүз,
Эминеден камың бар?
Турбай кетип калсаңар,
Силер үйгө баргыча,
Келип калат малыңар.
Орунбайдан кеп угуп,
Жолго түштү бурулуп,
Соогага берген аттары,
Чабына батпай суурулуп,
Сарпайды кийип алышып,
Кыргоолдой болуп кулпуруп,
Элине барып кошулду.
Сүйүнүп жүрүп олтуруп,
Бар десе болбой башында,
Мойнун толгоп койгондор,
Улутунуп үшкүрдү,
Бармагын тиштеп баш чайкап,
Ичинен жалын от күйдү.
Муну мындай салыңыз,
Алдында кеткен Бекбача,
Кабарын угуп алыңыз.
Атын айтпай ок берип,
Коргонго элди кетирип,
Табына келген Майтору,
Белин түйүп меңкейип,
Олоңун оңдоп бекитип,
Жолго түштү баатырың,
Майторуну секиртип.
Чыгыш жакты бетке алып,
Түштүк жакка ыңгайлап,

Арстаның кетип бара атат,
Арасырт менен жол тартып.
Какыраган чөл басып,
Чаңдап жаткан кум басып,
Чалкалаган төр басып,
Зоңкойгон канча тоо басып,
Тоңкойгон канча бел ашып,
Мелтиреп жаткан көл көрүп,
Баш-айагы түгөнгүс.
Беш-алты күндүк төр көрүп,
Будурмак кара жер көрүп,
Албан-албан эл көрүп.
Шыңшыңша деген бел келди,
Жужу деген эл келди,
Ашып өтүп бул белди,
Аралап өтүп ал элди,
Тоонун башын кыркалап,
Жайы-кышы кар жаткан.
Туш-тушунун баары тоо,
Үстү жайык адыр-коо,
Асман менен такашкан,
Тоону аралап жөнөдү.
Абдан арбын койу көп,
Ача туйак малы көп,
Кокту-колот жери көп,
Жылга-жыбыр адыр көп,
Жылгалардан мал баккан,
Тоо аралап жан баккан,
Кызыл чапан төш ачык,
Кыжыраган эли көп,
Жүргөндөргө кез болду.
Жолуккандан кеп сурап,
Элдин жөнүн көп сурап.
Бекбача турду кобурап,
Кеп сураган бир киши,
Жообун берди божурап:
- Текши тоолуу жерибиз,
Бир жеңин белге курчаган,
Кызыл чапан төш ачык,
Таңгыт деген элибиз,
Бар турмушун бөлөкчө,
Түрүң барар көрөргө.
Кай тараптан келдиңиз?
Ачык айтың билели,
Ким болот эли жериңиз?
- Элим кыргыз Алаштан,
Жерим Кеңкол Таластан,
Жер кыдырып эл көрүп,
Алыскы жерден келе атам,
Элим кыргыз дегенде,
Жерим Талас дегенде,
Кеп сураган кишиси,
Көмөрүлүп дүм кетип,

Өксүп ыйлап жиберди:
- Айланайын ким болсоң,
Алтымыш уруу алаштан,
Манастын эли белемсиң?
Жеринен келсең Таластын,
Манастын уулу белемсиң?
Менин жайым сурасаң,
Түбүм алаш кыргыздан,
Уругум Эштек уруудан,
Үч атамдан бер жакка,
Лопнурду жердеп турушкан.
Кененим келип бул элге,
Гүлкакы алып кеткенде,
Мында келип жашынган,
Чыныгышты алып кеткенде,
Он жети кабат кызыл таш,
Экөөнү чанып кеткенде.
Чыңгышка булар болушуп,
Эр Кененим баатырдан,
Арыкта суудай шарылдап,
Каны агып кеткенде.

Коркуп калып жай жүргөн.
Кененим жок дегени,
Жалпы атка миништи,
Жаркылдатып кылычын,
Жай-жайдан ашып киришти,
Жандашып чыккан кыргызды,
Тик боорунан тилишти.
Кудай бетин нары кыл,
Мындай журтту ким көргөн,
Ат минбей киши минген бар,
Тирүү кудай молдосу,
Дамбал кийбей жүргөн бар.
Жаага огун керишет,
Жамбашында салмоору,
Таш мылтыгын илишет.
Жай-кышы жок баарысы,
Териден кийим кийишет.
Далайынын тоолордо,
Таш үңкүрдөн үйү бар.
Көргөн киши жийиркенет,
Пендеден бөлөк тирүү бар.
Адам тилин биле албайт,
Молдодон башка кишинин,
Айткан кебин түк албайт,
Таңгыттын эли ушундай.
Лопнурду карай кыргызга,
Кырк миң аскер, кырк балбан,
Далай күн болду кеткели,
Акмалап жүрөм бул жакты ,
Кайта киши келбеди.
Башка жол менен келдиби,

Же болбосо кыргыздын,
 Кызыгына кирдиби?
 Угуп алып Бекбача,
 Басарына калганда,
 Ай айлаган үн чыкты.
 Жылкы айдаган капталда,
 Көрүнбөйт көзгө үнү бар,
 Буткул-буткул капчалда,
 Ташты карай бет алып,
 Камынды байкуш качканга.
 -Мыдырабай тур!-деди,
 Түрүн бузуп Бекбача,
 Камыкпагын кайгырба,
 Каңгып менден айрылба.
 Арызын айтып кыргыздар,
 Лопнурдан барган Таласка,
 Арбагын сыйлап,
 Аикөл баатыр Манаска,
 Элдин дартын алам деп,
 Капкайдан келдим Бекбача.
 Талабыңа жеткирем,
 Кул болупсуң Таңгытка,
 Азы келсин, көп келсин,
 Айрып алып алганын,
 Айдатып сага кетирем.
 Жерим Талас дегенде,
 Атам Манас дегенде,
 Бекбача атым дегенде,
 Көргөн эмес кеп уккан,
 Манастын уулу Бекбача,
 Өтө мыкты деп уккан.
 -Бекбача баатыр сенби? - деп,
 Элинен азып айрылган.
 Эмгектүү пенде менби? - деп,
 Бак-таалайы кыргыздын.
 Манасты элге берди - деп,
 Манастын укум-тукуму.
 Элин сактап келди - деп,
 Алаштын эли жердеген.
 Орто Асыйа дегенди,
 Жерин сактап келди - деп,
 Лопнурдагы кыргыздын,
 Улугу элем миң үйдүн,
 Конушбай деген менмин - деп,
 Тартып алды таңгыттар.
 Мал-пулума ээ кылбай.
 Алса алсын мал-пулду.
 Өзүңдү көрүп Бекбача,
 Эми болдум көөнүм жай,
 Аңгычакты болбоду.
 Туурасында сеңирден,
 Жылкы чыгып колбуду,
 Бекбача айтат мамындай:

-Кимдики жылкы карап көр,
Тааныйсыңбы Конушпай?
Көрө салып Конушпай:
- Бул Матандын жылкысы,
Бирин койбой чапканы,
Түп көтөрө кыргызды?
Матан элдин улугу.
Көлдүн жээги туругу,
Шаарын бузуп талкалап,
Өрүштөгү малды алып,
Казынада зардалып,
Малабектин көп дүйнө.
Бирин койбой бүт алып,
Бойго жеткен кызды алып.
Жез оймоктой узду алып,
Эл башкарган Матандын,
Кесип башын кошо алып,
Келген окшойт Таңгыттар.
Ырайым кылбайт кишиге,
Күнгө күйгөн кара таш.
Жылтырай өңү ушулар,
Лопнурдагы кыргыздар,
Алты түмөн үй элек,
Карачадан бер жакка,
Бузулбай келген эл элек,
Бузулдук бүгүн Таңгыттан,
Кысылды кайран заманам!
Деп буркурап Конушпай,
Кара көздөн жаш кетип.
Боздоп турат момундай,
- Ой Конушпай ыйлаба,
Пайдасы жок ый сага,
Баш кишинин аты ким,
Айтып бергин сен мага.
- Бекбача баатыр кебимди ук.
Молдодон башка буларда.
Болбойт экен зорулук,
Буркун, буркун, буркун деп,
Турат экен чокунуп.
Молдолордун Бекбача,
Аса тайак колунда,
Түрдөп тизген мончоктон,
Миңден теспе мойнунда,
Колунда жүздөн мончогу,
Унутпагын ошону,
Улук билет калганда,
Карга, кузгун жоруну,
Эл башкарган эрлерин,
Башында кийген бөркү бар,
Кочкор мүйүз көркү бар,
Менсептерин болжолдоп.

Сен ошондо билип ал.

Ээ болгун калган кыргызга,
 Өтө жаман жайыл журт,
 Катышпагын, тилимди ал,
 Кыра берсең кырылат,
 Кыпкызыл кыйан сел агат,
 Алдыңкысын тебелеп,
 Келе берет кыжылдап,
 Тилин киши биле албайт,
 Таранчыдай кужулдап.
 Конушпайдан кеп угуп,
 Коркпой тургун деп койуп,
 Калың малдын алдында,
 Утур чыкты жолугуп.
 Жылкыны кайра тоскондо,
 Колунда найза короктоп,
 Бирөө келди сороктоп.
 Бекбача айтат тосоттоп:
 - Кийгениң көпкөк темирден,
 Кара бойуң кеп эмес,
 Мына бу турган сеңирден,
 Ээнбаштык кылып жай жаткан,
 Жылкыны айдап келдиң сен.
 Эркиңче айдап келгендей,
 Ээсиз калган мал барбы?
 Каныңды суудай чачайын,
 Кутулаар сенден ал барбы,
 Эсендигиң эске алсаң,
 Жандырып бергин калтырбай,
 Кыргыздан алган малдарды,
 Жүктөтүп келген төөсүнө,
 Алтын-күмүш зарларды.
 Заркыратып ыйлаттың,
 Кызыл ээк чалдарды,
 Кызыл муштум балдарды.
 Токтоло калып кеп айтты,
 Кеп айтканда нени айтты:
 - Жаныңдан безген экенсиң,
 Ажал алып жакадан,
 Ашыгып келген бекенсиң,
 Чыйраксынып жол тосуп,
 Жолумдан чыгып жолгошуп,
 Жандан тойгон ким сенсиң?
 Бет келгенди сулаткан,
 Кыргызды чаап олжо алган,
 Каракытай калкына,
 Канча сапар кол салган,
 Жымбы деген боломун,
 Тур жолобой жоголгун,
 Тирүүлүгүң канимет,
 Тийишпей мага кайра кет,
 Арканда киши бар болсо,
 Ээрчитип ала кет.
 Менин турган түрүмдү,

Айбаат менен сүрүмдү,
Барган жерге айта кет,
Мени менен беттешип,
Кек алам деп ким келет?!
Жымбы келет дегенде,
Индистан менен Какандык.
Уктай албай шай кетет,
Каканга канча кол салдым,
Индичинге барганча.
Мал оттоочу адырда,
Такыр тартып мен алдым.
Эки жылдан бер жакка,
Лопнурдагы кыргызды,
Төрт катар чаап олжо алдым,
Убап-чубап келе атат,
Көчүрүп такыр айдадым,
Бекбача терең ой ойлоп:
“Карсылдашсам кагышып,
Олжо алып келе аткан.
Кыргызды кырып салабы?
Кыргызмын деп айтпайын,
Кыйын уруш баштайын,
Олжолоп алып кетем деп,
Ушул кепти айтайын”
- Жымбы, жаман оолуктуң,
Сүйлөп жатып соолуктуң,
Айрым ачтай ач белде,
Мен бүгүн сага жолуктум.
Эл барбы деп күрдөлүү,
Мал барбы деп сүргөлүү.
Келе жаткан киши элем,
Калың малга жолуктум.
Жымбы сени сойойун,
Жымсал кылып койойун,
Уктасам кирбес түшүмө.
Жолумдун бүгүн болгонун!
Деп ошентип Бекбача,
Найзасын кармап ыргады.
Жымбы карап турбады,
Качырып найза сунганы.
Найзаларын кагышып,
Карсылдашып салышып,
Кармашта жүрүп Бекбача,
Албан акыл көп ойлоп:
“Өлтүрө сайып Таңгытты,
Өпкөдөн канын жайсамбы?
Оодара тартып атынан,
Кармап алып тартайтып.
Кыргыздын малы кайда деп,
Таптырып буга алсамбы?
Кадыры болсо элине,
Тили келет Таңгыттын,
Жандырып кайра дүйнөнү,

Өз колуна берүүгө.
Кадырсыз болсо калчаңдап,
Сен баатырсың деп койсо,
Жүргөн болсо далдаңдап.
Ажыратып алам деп,
Мыктылар келет барбандап,
Кырк балбан кетти элге деп,
Конушпай айткан канча кеп.
Бирден-бирден өлтүрүп,
Болгучакты кыйын иш.
Колго түшкөн кыргызды,
Койдой башын кеспесин,
Коондой кардын эшпесин,
Түбүнө Таңгыт жетпесин,
Пайда тийбей кыргызга,
Эл кырылып кетпесин,
Тирүү кармап көрөйүн”.
Бир сайгандан чыгарбай,
Көмөлөттү Жимбини,
Таңгыттагы балбандын,
Жымбы болчу кыйыны.
Жымбыны кармап байлады,
Бири урушта өлүптүр,
Ат салышып келишти,
Отуз сегиз калганы.
Калгандары калдаңдап,
Сыртынан кийген эндей тон.
Чапандары далбандап,

Тегерек таман көк наакы,
Буттары келет салбандап.
Отуз сегиз эр келип,
Чогуу баары тең келип,
Тегеректеп калышты,
Эр Бекбача балбанды.
Көп кишини көргөндө,
Көкжал баатыр каарданды,
Кыйгактуу найза карманды,
Качырып салды айгайды,
Манастап ураан чакырып,
Бет келгенде жалмады.
Бир аралап өткөндө,
Найзалары коройду,
Отуз сегиз балбандан,
Жыйырма экизи торойду,
Кайта тийди имерип,
Качып чыкты Таңгыттар,
Найза сайбай ийменип.
Калган балбан он алты,
Бир кишиге ал келбей,
Кырк балбан тартты убайды.
Чогулушуп кужулдап,
Бекбачага ал айтты,

Тоңкочуктап жүгүнүп,
 Жымбыны бер деп сурашты,
 Намыс кылбай кырк балбан
 Таштап койуп уйатты.
 Алдыңкы үч чабуулду,
 Кеңешмек болду Таңгытта,
 Кандай кылып түзөштү.
 Бу сапар алып келгени,
 Үч жүз үйлүү киши экен,
 Өлбөгөнүн эсен-сак,
 Кайта элине узатты,
 Жымбы баштап балбандар,
 Кыргызга колун салгандар.
 Ордосуна барышты,
 Беш жүз аскер кырк балбан,
 Барганынан келгенин,
 Башынан өткөн күндөрүн,
 Бабырап кебин салышты.
 Кебин угуп Ламасы,
 Кер-сары болуп арданды.
 Колу менен бутуна,
 Баарына кишен салдырды,
 Канча жылдан бер жакка,
 Кыркыңды бактым сарбактап,
 Бир кишиден качыпсың.
 Кыркың жүрүп далбактап,
 Адам болбой өлгүлө,
 Душманды келет маа мактап!
 Демейки күнү мактанып,
 Сыйбайсыңар териге,
 Алыбыз келбей койду дейт,
 Жалгыз жүргөн кишиге,
 Жери кайсы, эли ким?
 Келген эрдин аты ким?
 Мага толук билдиргин!
 Жымбы айтат ошондо:
 - Ким экенин билбедик,
 Сурабадык эл жерин,
 Дайнын сурап билбепбиз,
 Кай тараптан келгенин.
 Миңгени тору Тобурчак,
 Жал куйругу чоң кучак,
 Орто бойлуу кызыл бет,
 Айтор, оңой эр эмес,
 Мен-мендеген адамзат,
 Беттешермин дээр эмес.
 Көрмөк тургай мындайды,
 Кулак уккан кеп эмес.
 Карды салык кең экен,
 Көзү кичи неме эмес.
 Кыр мурундуу, көк көздүү,
 Кишиге жагым бал сөздүү,
 Бир өткөндө аралап,

Он алты киши калганы,
 Андан башка балбанды,
 Аңтара сайып таштады.
 Өлтүрөм деп өчөшүп,
 Өзү кастык кылбады,
 Бекеринен кан төгүп.
 Ал жамандык кылбады.
 Жаман ниети бар болсо,
 Колго түштүк баарыбыз,
 Койбой такыр кырбайбы.
 Эби келсе эл журтка,
 Мурунку алган кыргыздын,
 Малы-пулун жыйнайлы,
 Айткан сөз болсун ордунда,
 Жарым сөздүү кылбайлы.
 Жымбынын кебин укканда,
 Кокүн деген бар экен,
 Ордо баккан жандарда,
 Ач бөрүдөй чамынып,
 Этектерин кагынып:
 - Эригип жаткан кезимде,
 Келиптир эрмек табылып.
 “Алганын берген жаман деп,
 Ичкенин кузган чабал” деп,
 Эл ичинде макал кеп.
 Эл кыдырып ким жүрөт,
 Кыргыздын малын жыйам деп,
 Кокүн буйрук кылыптыр,
 - Аскер турбай чуба – деп.
 Унчукпай турду кеп тыңшап,
 Жоголуп кетти деди эле,
 Кененим келген –белем деп
 Мени менен бир барып,
 Кызмат кылсын кырк жаман,
 Бирин койбой агыт!-деп,
 Колу менен бутунан ,
 Кишендерин алдырып,
 Жүрөөрүндө алдырап,
 Кара темир каруулар,
 Кагылышып калдырап,
 Көрүп келген кырк балбан
 Басалбай мууну шалдырап,
 Бирин бири тиктешип
 Кеп кыла албай жалдырап,
 Сүйлөсө тили так келбейт,
 Жан үзчүдөй балдырап.
 Ламасынан бата алып,
 Кокүн жүрдү аттанып,
 Кокүн койбой алат деп,
 Көп киши келет шаттанып.
 Келе берсин Таңгыттар
 Сапырылып жол менен,
 Сайып алыш ой менен,

Муну койо турунuz.
Бекбачадан угунuz.
Конушпайды чакырып,
Суроо салып чаптырып,
Тирүү кармап Матанды,

Алып келип жатыптыр,
Алып келди таптырып.
Өз ордуна Матанды,
Өз элине хан кылып:
- Калганың кайта кеткиле,
Ата-Баба конушуң,
Жай-жайыңа жеткиле.
Конушпай кал жанымда,
Далай жабыр тартыпсың,
Үч жылдан бери карата,
Алып берем кегинди.
Жыдыгыңды чыгарам,
Таңгыттарга, Конушпай,
Алтын менен сырдатам,
Бүт бойунду шыбатам,
Күзгүдөй көөнүң жаркытып,
Анан кийин уз атам.
Жолун билсең Конушпай,
Борборуна баштагын,
Элдин көөнүн агартпай,
Эми кантип жатамын?
Конушбай жолду баштады,
Байкуш көзүн жаштады,
Ошондогу айтканы:
- Эки жылдын алдында,
Ээр токуду далыма,
Беш манжамды каптады,
Эп келтирип колума,
Теке мүйүз чаптады,
Минип алып камчылап,
Лахасага алып барды,
Айланайын жолборсум,
Ошондо жаным аз калды.
Көөнүм бербейт күбөлүк,
Киши минип жол жүргөн,
Ушул жолду басканы,
Ушуну айтып Конушпай,
Эки көзүн жаштады.
Жорго минип ал эми,
Чайпалып жолду баштады,
Аладыр деген жер басты,
Алдайгыр деген бел ашты,
Белден түшүп келе атып,
Көрүп калды Чаңдакты,
Кырк балбан бар жандаган,
Толук кырк миң киши экен,
Кокүн курап айдаган,

Көрө салып Конушпай,
Керсары болуп кубарып,
Жерди тиктеп муңайып:
- Кээ бирерде көрчү элем,
Кокүн деген адамды,
Тытып жеген бир сапар,
Тирүү турган адамды,
Кантесин деп айтарга,
Келбеди элдин абалы,
Мен көргөндө Лахаса,
Шаары буга карады,
Учурап калдык чочкого,
Чымын жан тирүү калабы?!
Кетели баатыр Бекбача,
Бир күн да болсо мааналап,
Жарыкты көрүп туралы,
Конушпайга , Бекбача,
Корко бербесе сен анча,
Атам Манас болгон соң,
Сен коркпогун мен барда,
Оңуна келсе оң болот,
Солуна келсе сол болот.
Оң боло албай сол болсо,
Баатыры Кокүн Тормайлык,
Баарысынын Кожосу,
Тирүү кудай молдосу,
Түп оту менен жоголот.
Чоң экен кара бойу деп,
Убайлануу не пайда?
Жандан кечип урушмак,
Намыс үчүн мындайда,
Деп Бекбача бөлүндү,
Майтору менен жулунтуп,
Кой шыбактан башка жок,
Жаткан талаа түз экен,
Бекбачанын карааны,
Көргөн элге жүз экен,
Каар салышкан душмандын,
Өз башына күч экен.
Кылычы белде жалтылдап,
Ай балта жанда жаркырап.
Асаба башта калкылдап,
Боз кесе белде шалкылдап,
Найза колдо заңгырап,
Канжыгада доолбас,
Чымын тийсе зыңырап,
Туулганы башка чөмөрүп.
Бүтүлүү тоодой көгөрүп,
Жолун үйдөй чойун баш,
Чабына кысып өңөрүп.
Чарайнасын тартынып,
Далыда калкан калдактап,
Кара темир калдырган,

Эки бутта салбактап,
Күүлөнүп Көкүн келе атат,
Таноолору барбактап,
Уй, букадай дардактап.
Балбандык белги башында,
Кулагында эшектин,
Кайчыланып делдейип,
Койбоочудай дүйнөнү,
Үйлөгөн мештей дердейип,
Бойунан чоң курсагы,
Бооз катындай чердейип.
Келип турду тенейип,
Бекбачаны бир тиктеп,
Карап калды делейип:
- Кырк балбанды кыйраткан,
Колго түшкөн кыргызды,
Койбой баарын куткарган.
Бейбаш киши сенсиңби?
Көкүн атка конголу;
Менин кылган ишимди,
Бузган киши болбоду.
Лахасада, Ламалар,
Бузулбайт ишим ушулар,
Туурадан келип капташып,
Буза аласың сен кандай?
Угуп билген кабарды,
Кыргыздан келген Кененим,
Бала кезде келиптир,
Кандайлыгын билбеймин.
Биздин элдин борбору,
Бузулбай келген ордосу,
Лаха сага кол салып,
Гүлкаакы деген кушту алып,
Он жети кабат кызыл там,
Экөөнү чагып кол салып,

Кеткен экен деп угам,
Анда Көкүн бар болсо,
Бара алат беле борборго,
Кол сала албайт болучу,
Кызыл мастен ордого.
Лопнурдагы кыргызга,
Кол салгамын ошого.
Малын алып пул кылып,
Азаматын кул кылып,
Катын-кызын күң кылып,
Бузуп кеткен экөөнү,
Жасатайын бүтүрүп,
Ойлогонум ал эле.
Кыргызга келген кайрыгер,
Ким болосуң?- деди эле.
Ачууланып Бекбача,
Өзүңдү өзүң көтөрүп,

Мактанбагын сен анча,
 Бойуң тоодой болсо да,
 Мен турганда сен канча?!
 Ордоңду бузуп талкалап,
 Гүлгаакыны олжо алып,
 Чынгыш кулду кошо алып,
 Кеткен киши Кененим,
 Кененимдин баласы,
 Бекбача иним сен билгин!
 Ажалың айдап жан шашып,
 Кыргызга Таңгыт не тийдиң?!
 Бир мал үчүн бир эрдин.
 Канын чачам билип кал,
 Адамкерлик жол менен,
 Акылдашсаң аман кал.
 Ачуу - шайтан, акыл - дос,
 Акылыңа акыл кош,
 Акыл менен кылган иш.
 Ар качан орду козголбос.
 Улууң барсың, кичүүң бар,
 Көкүн кебин угуп кал.
 -Эл башкарган ханыңа,
 Эс акылдуу карыңа,
 Эп келсе кебим баарыңа,
 Кыргыздан алган олжолоп,
 Эсебин тапкын мал канча?
 Сандыкка салып жүктөгөн,
 Сарпай канча, зар канча?
 Өлгөндөрдү кум менен,
 Кишиге киши кол менен,
 Кектүүнүн кегин чыгарсаң,
 Калгандын көөнүн агартсаң,
 Мындан кийин тийбеске,
 Убаданы бек кылсаң.
 Катылбастан кетемин.
 Каада-нарктуу кеп кылсаң,
 Кырк балбанын кетирбей,
 Кыйратат элем кек кылсам.
 Кыш-кыштооңор аралаш,
 Жай-жайлооңор чамалаш,
 Жайы-кышы бөлүнбөй,
 Жүрөсүңөр чамалаш,
 Кымыз ичип козу жеп,
 Санаасы жакын кадырнас,
 Ирегең бирге эл элең,
 Илгеркидей болсоңор,
 Бекбача мында не келем,
 Кырдуусуп Таңгыт кетпесең,
 Кемсинип кыргыз калбаса,
 Ким келет сенин айлыңа?
 Убадаңды бек кылсаң,
 Чачылган малды бүт жыйсаң,
 Сандыкта зарды жам кылсаң.

Кете берем Бекбача,
Кержеңдесең тил албай,
Кекенчимди чыгарам,
Айдап малың чубатам,
Каратып туруп көзүңө,
Кырк балбаның сулатам.
Тийишпесең тийбеймин,
Катышпасаң кишиге,
Катышууну билбеймин.
Ата-баба жолу ошол,
Жообунду бергин!- деп,
Жолборс сындуу Бекбача.
Карап турду күркүрөп.
Кокүндү кудай урганы,
Айал-уйал кылбады.
Качырып найза сунганы,
Каарданып Бекбача,
Кармап найза ыргады.
Кокүн сунган найзанын,
Үнү күндөй күркүрөп,
Көрүп туруп Конушбай,
Сийдиги агып дүркүрөп,
Кара жерди чаң кылып,
Качырганын ар качан,
Алып көргөн кар кылып,
Адатымча кыргызды.
Сайып алам дегенсип,
Сапырылтып тозонду,
Адам карап туралгыс,
Кокүн деген ошону.
Шамал чыгып зыркырап,
Ат туйагы тийген таш.
Кумдай болуп быркырап,
Алдына минген Темиркөк,
Урган таштай дыркырап,
Күүсү менен бул чочко.
Бекбачаны жалтанбай,
Найза менен муштады,
Сайдырбастан Бекбача,
Найзасын кагып жиберип,
Качырып кирди Каракөк,
Алгыр бүркүт түрдөнүп,
Найзасынын учунан,
Жалындаган от күйүп,
Табарсыктын башы деп,
Калмак ээр кашы деп,
Найза менен сайганы,
Мөшкөй болот чарайна,
Өтпөй найза тайганы,
Найза каңгып так этип,
Ташка сайган немедей,
Кайта жанды чак этип,
Ээрден көчүк кыйшайып.

Бир жагына кынтайып.
Үзөнгүдөн бут тайып,
Ооп барып оңолду,
Орондогон чочкого,
Абдан шайтан толгону.
Алтымыш батман Ашкатең,
Бул чочконун колунда,
Чойун башы бар экен.
Күүлөп-күүлөп булгалап,
Буркун, буркун, буркун, деп,
Атын айтпай Ламалап,
Бекбачаны көмө чаап,

Жоготом деп талкалап.
Качырып келип урганы,
Көп үйрөнүп көп билген;
Бекбачадай ким билген?
Бекбачага жарашып.
Минген аты Майтору,
Эр билгенди ат билген.
Чокмор келип тийерде,
Тоого тийсе чокмору,
Казыктай жерге кирээрде,
Шайдоотук кылып Майтору,
Оордун сала берди эле,
Аттын асты такта таш,
Чокмордун өтүп зардабы,
Талкаланып кум болуп,
Тоздой учуп жоголуп,
Таштын орду көл болуп,
Көлгө көлчүк суу толуп,
Тирүү адам көрбөгөн,
Талкаланып таш кетип,
Орду сууга көлдөгөн.
Көк камандай күркүрөп,
Тартып алып чокморун,
Олоңдоп жерди карады,
Өлтүрдүм деп санады.
Ойрон болгон Бекбача,
Обон салып күлдү эми,
Кокүн катуу каарданып,
Мени шылдың кылды, деп,
Ачууланып арданып,
Алаканга түкүрүп,
Чокморду чыңдап карманып,
Өрдөктөй мойну узарып,
Өпкөдөй бети бышарып,
Кузгундай көзү кызарып,
Темиркөктү камчылап,
Түлкү алчу бүркүттөй,
Мурдунан суусу тамчылап,
Ачка калган бөрүдөй,
Азуулары шакылдап,

Чокморун күүлөп булгалап,
Кирип келди жакындап,
Көмө чаап кыргызды,
Жүрөгүн сууруп жесем деп,
Тамакайы такылдап,
Тили батпай оозуна,
Суусаган иттей акылдап,
Токтоно албай жүрөгү,
Дүк-дүк этип лакылдап,
Чокморду шилтеп ийгенде,
Манастын уулу Каракөк,
Каадасы журттан бир бөлөк,
Төбөдөн урган чокморду,
Кокүн өндүү чочкону,
Ач билектен кармады,
Тарамышы тырышып,
Чокмор түшүп калганы,
Чокмор түшкөн кара жер,
Жер айрылып аң болуп,
Карап турган кырк балбан,
Кырк миң аскер таң болуп,
Беш манжанын башына.
Мөлтүрөгөн кан толуп,
Чыдай албай чоң Таңгыт,
Тарк осуруп жиберди,
Сасык туман уйуду,
Чай кайнама суйулду,
Одурандап бул чочко,
Ого бетер арданды,
Жан алчудай заарданды.
Жасылыгы төш жары,
Жалаң болот испаанды,
Кармай алды сабынан,
Сууруп алды кабынан,
Көргөн адам жалтанат,
Көзүнөн чыккан жалындан,
Мына ушуну көргөндө,
Конушбайдын жүрөгү,
Чыга жазды кабынан,
Кыргыз эмес, Таңгыттар,
Үмүтүн үздү жанынан,
Өз элинин коркушу,
Куршугу кармап калганда,
Беш-алтыдан кишини,
Титиркенбей жарычу,
Бүтүн бойдон тиштеп жеп,
Кумары анан канычу.
Тээтиги турган кыргыздын,
Башын кесип алат деп,
Кумардан кайдан канат, деп,
Бизден кошпой бир топту,
Кокүн кайдан тынат деп,
Коркуп турат бүжүрөп,

Эки-экиден күбүрөп.
 Көзүн бардап ача албай,
 Өлүчүдөй үлүндөп,
 Каарданып бул Таңгыт,
 Жаман кирди күжүлдөп,
 Жалт-жулт этип кылычы,
 Жалындап кызыл от күйөт,
 Жаалы менен барганда,
 Жаркылдатып кылычын,
 Жан айабай салганда,
 Бир жагына жалт берип,
 Чыга берди Бекбача,
 Урчук кара сеңир таш,
 Кылычтын учу жеткени,
 Жеткен жерин кескени,
 Таш бөлүнүп жатканы,
 Чапкан жерде киши жок,
 Муну Көкүн байкады,
 Башын булгап чайкады,
 Көрүп туруп түрпөтүн,
 Бекбачанын айтканы:
 -Баатыр Көкүн сен болсоң,
 Эл сактаган эр болсоң,
 Теңдик кепке келели,
 Кыргыздын малын кемитпей,
 Оозуңа алгын берерди.
 Угуп алып бул кепти,
 Чын ачуусу келди эми.
 Чымырканып акырын,
 Чындап катуу бакырып,
 Ак көбүк ооздон буртулдап,
 Жалыны көздөн чачылып,
 Алдындагы Темиркөк,
 Топону көккө сапырып,
 Качасың кантип кыргыз деп,
 Жана тийди жапырып.
 Колундагы кылычы,
 Күн чагылып жалтылдап,
 Айбатынан чочконун,
 Жерге кирди калтылдак,
 Ирмебей кирпич каранып,
 Алдыңкы ээрдин жаланып,

Бузулуп өңү карарып,
 Кара сур тартып муң басып,
 Ачуусунан өң азып,
 Качырып кылыч чабарда,
 Карап турбайт Бекбача,
 Төбөдөн чапса булт бермек,
 Капталдан чапса канетмек?
 Кылычты кыйгай кармады,
 Кыйырдатып салганы,
 Туура белден кыйа чаап,

Бекбачаны алмагы.
 Мындайдын көргүн чандамын,
 Бекбача билбей калабы.
 Чабар жери белем деп,
 Төмөн калат ээрим деп,
 Чалкасынан шалк этип,
 Жата кетти Бекбача,
 Ат соорусу такта, деп,
 Атам Манас арбагы,
 Аманатың сакта деп,
 Каңкып кылыч кеткени,
 Капташты мунар бир дөбө.
 Тийген жерден дөбөнү,
 Кылыч таарып кетти эми.
 Оңолуп минип тор атка,
 Одурайган Таңгытка,
 Ойротто жок Бекбача,
 Качырып найза неткени.
 Таамай сайса Бекбача.
 Тоо да болсо койобу,
 Тоодой болгон чоң Көкүн.
 Томолонуп торойду.
 Башындагы туулгасы,
 Ыргып кетип жоголду,
 Демжип өөдө болоордо,
 Балта менен Бекбача,
 Чокудан нары бир койду,
 Казан бактай кара баш,
 Алты талаа жарылды,
 Айрандай агып кайран мээ,
 Кара жерге жайылды.
 Карап турган кырк балбан
 Кырк миң аскер сандаган.
 Жайнап качып бөлүндү,
 Жалгыз баатыр Бекбача,
 Ошончолук көп элге,
 Ажыдаардай көрүндү.
 Муну мындай таштайлы,
 Текши тоодо жошулган,
 Кызыл кандан баштайлы.

ТЕКШИ ТООДОГУ КЫЗЫЛ КЫРГЫН

Бекбачанын айбатын,
 Көрүп турган көп Таңгыт,
 Көзүнөн жашы төгүлдү,
 Санаасы сан кыйал миң,
 Кандай дээрин биле албай,
 Мойнуна алып өлүмдү,
 Кырк балбаны кыжырап,
 Кырка туруп быжырап,
 Таранчыдай кожурап:

- Тиги турган кыргыздан,
Каражан кантип кутулат?
Өтүп кеткен күндөрдө,
Катар кирип кыркыбыз,
Катар аттан куладык,
Күүсү менен баатырдын,
Кыйган талдай суладык,
Ошол бойдон келбесек,
Билбейт эле Бекбача,
Кокүн эрге ишенип,
Минтип бүгүн куурадык!
Кайран жанды кыйдык - деп,
Кара жер болуп тындык – деп,
Асыл жанды кыйдык – деп,
Ажырап элден тындык - деп,
Чуулдашып турушту.
Ошол кезде Бекбача,
Тору атты кайта бурушу,
Аттын башын бурганда,
Каралдысы Конушбай,
Жетип келип кашына,
Саламдашып кашкайып,
Күлүп туруп айтканы:
- Тегиз тоо мага жер болуп,
Ушул элге эл болуп,
Мен турганы, жолборсум,
Ашып калды төрт жылдан.
Уругу Таңгыт элинде,
Жалгыз менмин дээр эле,
Мен көргөндө бул элде,
Айтса-айтпаса эр эле,
Азыр өлүп ал жатты,
Азыраак сабыр кылалы,
Арз айтып келет эми эле.
Конушбайдын кебине,
Бекбача карап турабы,
Барган сайын алчактап,
Алдына минген бууданы,
Бастырып жолго киргенде,
Батак деген бар экен,
Таңгыттардын элинде,
Аттан түшүп бүгүлүп,
Талпалактап жүгүрүп,
Кан жыттанып мурдуна,
Энтелеңтеп күйүгүп,
Бекбачага жакындап,
Жата калып жер жыттап:
- Кызыл чаар жолборсум,
Кырааным сизге жол болсун,
Кыйа карап катышган,
Эми билдим оңбосун.
Кыркыбызды эсен-сак,
Койо бердиң баргын, деп,

Көкүн айдап биздерди,
Алып келди жүргүн деп,
Кошо келдик кубанып,
Көкүн жеңип берет, деп,

Өлүп жатты тигине,
Болбой келип дердеңдеп.
Чапсаңыз мына мойнубуз,
Кол куушуруп алдыңда,
Боорубузда колубуз.
Мына мындай кылсак деп,
Бул жерде турган элдерде,
Айтууга келбейт оозубуз.
Кетирсеңиз жаналы,
Уккан-көргөн бар ишти,
Ламага айтып баралы,
Арбагыңды жолборсум
Жашырып кантип калалы.
Өлтүрүп койсоң биздерди,
Өлүптүр деп күйүнбөйт,
Өксөп ыйлап барсак биз,
Өлбөй аман келди деп,
Кабагын ачып сүйүнбөйт.
Көкүн өлдү дегенде,
Мууну кетет шалдырап,
Кеп кылалбай кыйлага,
Тиктеп калат жалдырап,
Ачууланса биздерди,
Кайта айдайт калдырап,
Келбей койор айла жок,
Келебиз кайра жалдырап,
Көкүнгө айткан кебиңди,
Койбой баарын укканда,
Акыл ойлоп табалса,
Алдына киши жиберет.
Кыргыздын малын жый десе,
Алгандар келет жетелеп,
Төлүн кошуп бер десе,
Толтурат санын тотолоп.
Жыйнап берсе алганын,
Жибип көөнүң агарат,
Башы бүтүн боору эсен,
Ламабыз аман калалат.
Кара таандай кол айдап,
Алдына келсе сабалап,
Өлбөй кантип тим калат?
Батак айтып бар кебин,
Бардап көзүн жаштады,
Жамап-жалгап айтпады,
Жашырбай чынын айтканы.
Кеп чынынан бузулбайт,
Батактан угуп бар кепти,
Бекбача айтып жатканы:

- Сенин атың Батакбы?
Байатан айттың канчаны,
Кырк миң аскер, кырк балбан,
Элебеймин анчаны.
Ламага айтып баргыла,
Койо берди Барчаңы.
Кокүн өлдү баш кишиң,
Кыргыз деген кандай эл,
Кенендигиң билгиниң.
Элчилешсең элчиң кел,
Чендешер болсоң ченчиң кел,
Баатырың кел, балбан кел,
Караң менен ханың кел,
Ламаң баштап барың кел.
Он беш күндөн калбай кел,
Болжолдуу күнү келбесең,
Утур келген кишиңди,
Бүтүрөмүн ишиңди,
Ойрон кылам шаарыңды,
Суудай төгөм каныңды?
Толуктап кел камынып,
Сен кептенип Таңгыттар,
Мен жүрбөймүн зарылып.
Катышып келсең карпаңдап,
Мен качпаймын балпаңдап,
Канча келсең анча кел,
Атам Манас болгон соң,
Жалынбаймын жалпаңдап,
Эми кандай болом деп,
Эми коркпоймун талтаңдап.
Он беш күнү күйөмүн,
Аладырдын жеринде,
Алдайгырдын белинде,
Он беш күндө келбесең,
Бар малыңды жыйнатам,
Кыргызды карай айдатам,
Талкан кылып шаарыңды,
Андан кийин кыйратам,
Таштан салган шаарыңды,
Талкалаймын баарыңды,
Кумдан салган шаарыңды,
Кулатамын тамыңды,
Кууратамын баарыңды.
Келгис кылам жериңе,
Өзүмчө келип катышып
Тийбейт элем кишиге,
Тийиштиңер тим жатпай,
Оокатын кылып жан сактап,
Өзүнчө жүргөн элдерге.
Турбагыла, кеткиле,
Ламаңарга жеткиле,
Ажал алса жакадан,
Айанбастан келгиле.

Келе албасаң бетиме,
Кыргыздан алган канча мал,
Бир жылдык төлүн ээрчитип
Айдап келип бергиле.
Мындан кийин кыргызга,
Катылышпай жүрүүгө,
Убаданы кылгыла.
Экинин бирин кылгын, - деп,
Эр Бекбача айтты кеп.
Кет дегенде турбастан,
Чуу койушту дүбүрөп,
Ламасына барышты,
Кол куушуруп бүжүрөп.
Көзүн жаштап отуруп,
Батак кебин баштады,
Бекбача менен Кокүндүн,
Айтылып өткөн кептерин,
Кокүн болбой коржоктоп,
Кокус өлүп кеткенин,
Кокүн өлүп калганда,
Кырк миң аскер кырк балбан,
Жүрөгү чыккан иштерин,
Бекбачага жалынып.
Өздөрү айткан кептерин,
Бекбачанын аларга,
Жамандык кылбай кеткин деп,
Бар ишинди жашырбай,
Ламаңа айтып жеткин деп.
Он беш күн кылып болжолдуу,
Кыскартып айткан кескин кеп-
“Катышпай кетем калкыма,
Үч жылдык төлүн эсептеп,
Бар малымды бергин –деп,
Алтын-күмүш алган зар,

Асыл-түркүм буйумдар,
Төөгө жүктөп кеткин” деп,
Зир-зеберин калтырбай,
Мактап айтып ашырбай,
Ламадан коркуп жашырбай,
Баарын Батак айтканы,
Угуп болуп ламасы,
Уруштан башын тартпады:
-Ордодо бар он балбан,
Мына бул турган кырк балбан,
Жүз миңге толсун аскерин,
Келген киши Бекбача,
Жалгыз атчан жалгыз баш,
Сандаган элим сен туруп,
Көкө теңир урбайбы,
Бир кишиден жазгансаң,
Беш күндөн кийин жол алып,
Ар нерсени мол алып,

Аркаңардан мен барам,
 Бекбача өлбөй калабы,
 Ачууланып каргасам,
 Шыйкырым артык кишимин,
 Жолумда жок каргашам.
 Кыргызга кантип беремин,
 Кызыл тамдуу шаарымды?
 Жыландай чагып салайын,
 Кысталакка заарымды.
 Өлтүрбөй кармап алайын,
 Өзүнөн алып алтын-зар,
 Кененим чагып кетилткен,
 Кызыл тамды салайын,
 Айтканымды кылбасам,
 Лама болбой калайын!
 Койдой башын алайын,
 Коондой кардын жарайын,
 Андан кийин аттанып,
 Чакалык черчен, каргалык,
 Лопнурдагы кыргызды,
 Түп көтөрө чабайын,
 Котен, Жеркен, Кашкарды,
 Колго өткөзүп алайын,
 Кешмиждеги кыргызды,
 Орун бербей бийактан,
 Түндүккө сүрүп салайын,
 Амалсыз калсын кыргыздар,
 Айтканым акыл угуңар!
 Деп оолугуп ламасы,
 Башын силкип буркундап,
 Нары кетип шалактап,
 Бери болуп булактап,
 Опсуз жаман күүлөндү,
 Оозунан көбүк буркулдап,
 “Каргаса лама оңобу,
 Бекбача иши болобу?
 Катуу ооруйт Бекбача,
 Шашыла басып турбастан,
 Кармап алсак болбойбу”.
 Деп күжүлдөп он балбан,
 Жүз миңге толуп кыймыл жан,
 Кыжырашып жөнөдү.
 Уктагалы Бекбача,
 Так он эки күн болду,
 Конушбай байкап караса,
 Бутун солбуп койбоду,
 Аңгычакты болбоду,
 Аладырдын жерине,
 Алдагырдын белине,
 Кайкап аскер толгону,
 Конушбай көрүп күйүгүп,
 Буту үзүлүп кетчүдөй,
 Бекбачага жүгүрүп,

Көптүгүнөн түрүнөн,
Келгин селдей сүрүнөн,
Аманат жандан түңүлүп,
Шашканынан Конушбай,
Бекбача деп айта албай:
- Ой Кыргызбай, Кыргызбай,
Аскер каптап сел кылды,
Жер сойулган эл кылды,
Күн тетири желдеди,
Түнөрүп жаткан бул элге,
Бенденин алы келеби?
Үрүстөм Дастан болсо да,
Муну киши жеңеби?
Мындан кеткен кырк балбан,
Ордодон ону кошулуп,
Келе жатат жабылып,
Элүү балбан, жүз миң кол,
Таңгыт менен урушуп,
Каткан экен биздин шор!
Лопнурдагы кыргыз деп,
Кылым жердин бетинде,
Кыймыл эткен кыргызга,
Тийет экен зардабы,
Мындан киши калабы?
Он беш күндөн бер жакка,
Белде жатып алгынча,
Кыргызга бербей кабарды!
Чогулуп мында кел дебей,
Же кетирип ийбей Матанды!
Айтамын кимге абалды?
Айнектей талаа ач белде,
Көрмөк болдук Бекбача,
Башка келген заманды!
Уйку-соодо Бекбача,
Конушпайдан кеп угуп,
Кеп укканда жеме угуп,
“Эми өлдүктү” бек угуп,
Кырданып жатып толгонуп,
Көзүн ачып ойгонуп,
Ат ооздугун чыгарып,
От чалдырып алсам деп,
Майторуну караса,
Үч күн болгон Конушпай,
Бош агытып койгону,
Конушбайга Бекбача,
Бек ыраазы болгону.
Башын өөдө көтөрдү,
Күрс дегенче жөтөлдү.
Бекбачадан кеп угуп,
Оттоп жаткан Майтору,
Жетип келди бурулуп.
Лама каргап чың ооруп,
Жаткан экен кыргыз деп,

Кайкаган калың көп кошуун,
Жакын келди чубуруп,
Булут болуп сийдиги,
Конушбай турду куурулуп.
Ордуна туруп Бекбача,
Оңолуп минди тору атка.
Таңгыттардын ичинде,
Моңгулдан бар бир канча,
Бурутту кудай урду деп,
Бөлүнүп чыкты бир жакка,
Урушту ойун деп билген,

Ордодо жаткан он балбан,
Экөө чыкты чет жакка,
“Пейлин бузуп урушка,
Белин байлап келди - деп,
Өз убалы өзүндө,
Эми өлгөнү мейли” деп,
Каарданып камыгып,
Кабагы карыш салынып,
Кан төгүүчү белгиси -
Үстүнө кызыл жамынып,
Токойдон чыккан жолборстой,
Күркүрөп баатыр чамынып,
Найзаны кармап ыргады,
Кездемдин боосу чубалды,
Кезкерген найза чунайды,
Алдында минген Майтору,
Шамалдан бетер чурады,
Белсинип четке бөлүнгөн,
Экөө катар сулады,
Тоо жыгылган немедей,
Тоңкойуп аттан кулады.
Карап турган камданып,
Беш балбаны ат койду,
Жойкумасын жойкутуп,
Бирөө келет каарданып,
Темирден найза койкойтуп.
Бирөө келет заарданып,
Арта салып ийинге,
Айбалтасын жаркытып,
Бирөө келет кумсарып,
Шылкы мойун чойун баш,
Айландырып булгалап,
Бирөө келет сумсайып,
Өңүндө кан жок кумсарып,
Беш балбан келет бөлүнүп,
Түркүм саймам колунда,
Жазганбаган Бекбача,
Карап турат жолунда,
Кыйамына келтирип,
Катар бешөөн Бекбача,
Бир кулатыш ойунда.

Келе жаткан беш балбан,
Биринен бири калбаган,
Өз элинде буларды,
Көк таман деп мактаган,
Таңгыттардын Ламасы,
Жел тийгизбей сактаган,
Бири миңге жарайт деп,
Эл ичинде баптаган.
Жагалданган жан алгыч,
Келе жатат ар жактан.
Бекбача турат кылтылдап,
Оң жагына булт берип,
Сол жагына кылт берип,
Аркасында жылт этип,
Алдын карап шырп этип,
Жолборсу минген Майтору,
Кош кулагын жапырып,
Аркасын карап кылчактап,
Сымаптай болуп кылтылдап,
Койондон бетер бултуңдап.
Таңгыттар алып жарагын,
Кандай барып сайарын,
Кылыч менен маларын,
Чойун башты кан этип,
Таамай башка чабарын,
Ойлосо да балбандар,
Келатышат качырып,
Табыша албай амалын,
Карап туруп Бекбача,
Баарынын билип абалын,
Каз таман найза карманды,
Беш экен деп алардан,
Жалгыз баш кайдан аянды,
Ачып көзүн каранды,
Ордуна акыл жай алды.
Эсине албайт эр неме,
Пайда менен зыйанды.
Кыйамына келтирип,
Кыжырланып Бекбача:
“Манас, Манас бабам - деп,
Жардамың болсун маган” деп,
Майторунун чуратып,
Артынан чаңып чубалтып,
Беттей сайып бешөөнү,
Түшүрдү аттан кулатып.
Жыгылган өөдө кобобу,
Копконуна Бекбача,
Өз ойуна койобу,
Найзаны таштап жиберип,
Ай балта кармап имерип,
Башка чаап жалпайтып,
Мээ жайнатып малжайтып,
Ачып көздү жумгуча,

Жетөөнү сойдум майданда,
Тоо текедей дардайтып.
Ал жетөөнүн аттарын,
Бекбача койду алпарып,
Конушбайга карматып,
Калган үчөө ат койду,
Ичи күйүп арданып.
Мылтык атып жаа тартып,
Салмоор менен таш уруп,
Үч башка келет кубулуп.
Токсон күнү Кененим,
Толук өнөр үйрөткөн,
Ким кетет мындан кутулуп?
Чымырканат Бекбача,
Алгыр куштай жутунуп.
Баатыр минген Майтору,
Тоо текедей түйүлүп,
Арыш таштап аркардай,
Албан түрдүү жүгүрүп,
Артынан чаңы бөлүнүп,
Аткан таңдай сөгүлүп,
Жалгыз турган Бекбача,
Карааны токсон көрүнүп,
Кабызет кылган үч балбан,
Найзанын учу тийгенде,
Кабыргасы сөгүлүп,
Калды каны төгүлүп,
Жүз миң аскер кырк балбан,
Калбай баары өмүлүп,
Аткан мылтык тарткан жаа,
Асманда жалын бөлүнүп,
Мылтыктын үнү зүңкүлдөп,
Жер айрылып сүлкүлдөп,
Жебенин огу зыркырап,
Үнү угулуп чыркырап,
Салмоор менен урган таш,
Асмандап учур дыркырап,
Кынсыз кылыч жалтылдап,
Найзанын учу жылтылдап,
Айбалталар жаркылдап,
Асаба-желек калкылдап,

Элүү миң аскер бөлүнүп,
Төө тайап алыптыр.
Таштар кулап күпүлдөп,
Кармагын деп кыргызды,
Башчылары күпүлдөп,
Койон жүрөк немеси,
Көчүктөрү бүлкүлдөп,
Жүз миң аскер кырк балбан,
Бир кишиге жабылды,
Түрпөтүн көрүп булардын,
Эр Бекбача камынды,

Ачууланып Каракөк,
Манастап салды айгайды,
Айбаты басып далайды.
Бузулуп өңү түрдөнүп,
Ач жолборстой сүрдөнүп,
Көздөн жалын от жанып,
Бет келбей киши апкаарып,
Айбатынан баатырдын,
Тик карабай жалтанып,
Айдары аттын жалындай,
Аркасында жайылып,
Утур келген кишиге,
Бей ажал өлүм табылып,
Сабын бузбай сулатып,
Сапырып барат Каракөк,
Кыйгай шилтеп кылычты,
Кырк-элүүдөн баш алып,
Кыйратып барат каракөк.
Жалтылдатып балтаны,
Жалпайта чаап канчаны,
Колтугун керип жаа тартып,
Аз болсо жүздөн бир окто,
Короодо койдой жуушатып,
Шылкы мойун чойун баш,
Шалкылдатып булгалап,
Тогуз-ондон кишилер,
Чокмор менен чогулуп,
Тайны калбай сөөгүнүн,
Ылайдай болуп жуурулуп,
Кызыл кан агып жошулуп,
Агында сууга кошулуп,
Бара жатып Каракөк,
Тобун бузбай бир турган,
Кырк балбанга жолугуп,
Турган кыркы камынып,
Алдес болгон немедей,
Тор таштады жабылып,
Ороло түштү кабылан,
Отуз торго чалынып,
Жойкумасын колуна,
Сууруп алды камынып.
Оролгону отуз тор,
Атанын кокуй кордук бул!
Көрө салып Конушбай,
Оозуна Манас кире албай,
Семетейлеп бакырып,
Канкордун атын чакырып,
Коркуп атта турбады,
Тоголонуп кулады,
Конушбай үнү чыкканда,
Мойнун буруп карады:
“Ээрчип жүргөн Конушбай,
Өлүп кетсе кокустан,

Жаман атты болом” деп,
Өз ойунда санады.
Аркасында аскерден,
Бир канчасы ат койуп,
Конушбайга чубады,
Оозуна алды Бекбача,
Ойрон күлүс көк жалды.
Алдындагы тору атты,
Согончоктоп тебинип,
Отуз балбан торчуну,
Тобу менен сүйрөтүп,
Кара ташка тыттырып,
Кабыргасын түлөтүп,
Конушбайга жеткенче,
Баарын кырып түгөтүп,
Эндей калган темир тор,
Түрө кармай калганы,
Конушбайга жабылган,
Жүз кишиге салганы,
Анталаган жүз киши,
Оролуп торго калганы.
Тордун оозун түйгөнү:
- Кандай кылсаң андай кыл,
Конушбай ага, өзүң бил.
Деп Бекбача дуу койуп,
Кайта артка жанганы,
Өлбөй калган кишиден,
Беттеп бирөө барбады,
Тымтыракай бөлүнүп,
Чар тарапка тарады.
Жүз кишини Конушбай,
Тордолгон торго таштады,
Ээсиз калган аттарды,
Доолбас уруп айдады.
Оттоп жүргөн бош аттан,
Отуз миңди жыйганы,
Көбү кыргыз аттары,
Жер сагынган кайран мал,
Лопнурду көздөй чубады,
Чакалык барган хан Матан,
Барып жата албады,
Отуз балбан ээрчитип,
Алдайгыр белге барганы,
Ээр-токумчан көп атка,
Утур чыгып калганы,
Жеңген экен баатыр, деп,
Жеңилген экен капыр, деп,
Ойуна Матан алганы.
Аңгычакты алдынан.
Конушбай чыга калганы,
Ханмын дебей эр Матан.
Конушбайга саламды,
Камынып айта калганы.

Салам айтмак карыга,
Кыргыздын ата мурасы,
Урмат кылат карыны,
Ак калпак кыргыз баласы,
Башканы койуп хан Матан,
Кабылан эрди сурады,
Конушбай кебин салыптыр,
Матан кабар алыптыр.
Хан Матан менен бир барган,
Катарда отуз балбандан,
Онду бөлүп хан Матан,
Отуз миң атты айдатып:
- Лопнурга баргын сен- деди,
Бир кишиге соогат деп,
Бирди берип салбаңар,
Кандай болот акыры,
Бир балаага калбаңар,
Деп тапшырып жөнөттү,

Жүргүн Конуш жүргүн деп,
Көкжалдын арка жагынан,
Калгандары жөнөштү,
Келе берген хан Матан,
Бекбачадан мен айтам.
Качкан элдин артынан,
Майторуну алкынтып,
Кыл мурутун калкытып,
Утур келген ким болсо,
Тийишпесе тийбеди.
Тийишип келген кишинин,
Кара боорун тилгени,
Калдайтып качкан жоону кууп,
Алтындан кемер белин бууп,
Кызыл канга кылыч жууп.
Өскөн чөптөр жайкалган,
Тайпаң деген жер келди,
Кайнаган калың эл келди,
Жакындап кирип барганда,
Алдынан чыкты бир адам,
Аттан түшүп бүгүлүп,
Тоңкочуктап жүгүнүп:
- Алдыңан келген элчимин,
Атыңды айткын сен кимсиң?
Келбетинден байкасам,
Бекбачабы деп турам.
Качкандар келди калдырап,
Сүйлөй албай балдырап,
Бирин бири тиктешип,
Ирмебей кирпич жалдырап,
Калаадан чыккан ханыбыз,
Учураштык баарыбыз,
Чогулуштук жалпыбыз,
Ханыбыз мени жумшады,

Кара жолго сал, деди,
Учурашкан кишиден,
Атын сурап ал деди,
Аты болсо Бекбача,
Мага кабар бер деди.
Кол куушуруп алдыңда,
Жооп күтүп турабыз,
Айтып берсең азамат,
Атыңызды угабыз,
Атыңыз болсо Бекбача,
Айлыбызга барабыз,
Ханга кабар кылабыз,
Кандай кылат жарлыкты,
Буйругун күтүп турабыз.
Башка болсо атыңыз.
Илгерилеп барабыз,
Издеген киши кез болсо,
Андан артка жанабыз,
Карап көрсө Бекбача,
Бек кыйналган киши экен,
Колдорду туурук кесилип,
Тамандары тешилип.
- Сурасаң атым Бекбача,
Алыстан келип жол тосуп,
Мени издеген хан кайда?
Айтып маган билдиргин.
Бекбача атым дегенде,
Карпалаңдап калдастап,
Шашыла сүйлөп алдастап:
- Карарып жаткан калың эл,
Хан менен бирге келгендер,
Жеке жалгыз ал эмес,
Уруштан кайтып келген бар,
Баш ханыбыз ламабыз,
Биздин каада ушундай,
Кудайыбыз жана ошол,
Атын айта албайбыз.
Тайпаң деген жерибиз,
Өзүңүз мында келдиңиз,
Айтышарсыз хан менен,
Арада болсо кебиңиз,
Кайра жанып кетейин,
Мага уруксат бериңиз.
- Келген киши кайтып бар,
Көргөн билген укканың,
Төкпөй-чачпай айтып бар,
Кайнаган калың элиңе айт,
Тирүү кудай бегине айт,
Тайпаң болсо жериңер,
Хан төгүшүп жүрбөйлү,
Кыргыздан алган мал-пулду,
Алдында айткан кебим бар,
Бүт жандырып бериңер.

Ачып көздү жумгуча,
Чогулган элге барыптыр,
Көргөн-билген укканын,
Такыр айта салыптыр:
- Эл башкарган ханыбыз,
Менден угуп алыңыз,
Көөдөндө турсун жаныбыз,
Бекбача менен беттешпей,
Бир амалын табыңыз,
Болбой койсоң өзүң бил,
Эрегишсең эрдемсип,
Бош калгыдай шаарыңыз.
Адам жеңер пенде эмес,
Оңойлук менен адамга,
Оморулар бел эмес,
Оңой-олтоң жоо эмес,
Оморулар тоо эмес,
Көп көргөнмүн баатырды,
Мен көргөндөй деги эмес,
Бекбачаны ашырып,
Мактап жаткан кеп эмес.
Орто бойлуу, буудай жүз,
Кылкан мурут кызыл көз,
Орок мурун дөң маңдай,
Кең көкүрөк кууш аяк,
Манжасы учтуу сом билек,
Темир өзөк таш жүрөк,
Күүгүм туман көзү бар,
Майлаган буудай жүзү бар,
Булчуңдары томолок,
Адамдан башка күчү бар,
Ажыдаардай сүрү бар,
Алп кара куш түрү бар,
Ак жолборстой сыны бар.
Оң далысы кең экен,
Ойротто жок неме экен,
Сол далысы кең экен.
Сол бөйрөгү солк этсе,
Солду бузар эр экен.
Кең көкүрөк сом далы,
Туткандын чыгат далдалы,
Турушуна карасам,
Бул замандын балбаны.
Такта соору кең карчыт,
Катышкындай ошого,
Ажалы жетип кан тартып.

Кабагы бийик өңү саз,
Адамдан артык түрү бар,
Кандай адам катышат?
Мингени тору макмал жүн,
Төрт аяктуу жылкыдан,
Тору атта турат башка түр.

Кекчил тумшук кең тандай,
 Буура көкүл орокбаш.
 Кек маңдайлуу кебез жал,
 Аркар шыйрак нар туйак,
 Жылкыдан чыккан жез билек,
 Алты ай чапса арыбас,
 Алтымыш асый болсо да,
 Азуусун сөйкөп карыбас,
 Жети ай минсе талыбас,
 Жетимиш асый болсо да,
 Жээгин сөйкөп карыбас,
 Жеткилең күлүк мал турат,
 Жылкыдан мындай табылбас.
 Теке көөдөн тайган төш,
 Кулжа мойун жалын көз,
 Көмкөрүп койгон чарадай,
 Жарашыктуу төрт туйак,
 Чаткайагы колоттой,
 Жер согору болоттой,
 Кашка тиши кадоодой,
 Кызыл тили бүлөөдөй,
 Жылкыдан чыккан түр сайак,
 Күлүктүк сыры боорунда,
 Калбыр өпкө кур жүрөк,
 Канаты бар сыртында,
 Адамдан чыккан Бекбача,
 Жылкыдан чыккан Тору атча,
 Ат менен ээси келишкен,
 Мен көрбөдүм бул чакка.
 Айткан кепти укканда,
 Кеп айагы чыкканда,
 Калганга лама карабай,
 Көптөн кеңеш сурабай:
 -Кокүн эрди өлдү деп,
 Эдепти кыргыз берди деп,
 Качып келет тургандар,
 Билип кел деп жиберсем,
 Мактап келет уялбай!
 Кыргыздын малы кимиңде,
 Бар болсо алып келгин, - деп,
 Кыдырып жүрөм мен кимге?
 Турбастан элим камдангын,
 Качып келген аскерди,
 Мактап келген элчини.
 Эл алдында айдагын.
 Бузулуп келген баарысы,
 Айткан кебин карагын!
 Жакшылап кызмат кылбаса,
 Бекбачанын алдында,
 Кылычты канга майлагын!
 Деп бакырып ламасы,
 Күнөөлүү кылып аларды,
 Калтырбай элди айдады,

Ордодо жаткан багылып,
 Алтымыш балбан бар дагы,
 Баштап жүргүн аларды,
 Ламасы бар сардары.
 Бирге болуп ламасы,
 Колдоочу кудай бир жүрүп,
 Таңгыттын жок арманы.
 Качып келген аскерди,
 Айтып келген немени,
 Алдына салып айдады.
 Кайрат кылып Таңгыттар,
 Алдынан тосо барышка,
 Жалгыз деди Бекбача,
 Жылдырбай карап алышка.
 Ал келсе Көкжалды,
 Казган орго салышка,
 Ниетинде Ламасы:
 “Мен барганда Бекбача,
 Бир эсинен танат, - деп,
 Эсинен танып эндиреп,
 Жалдырап тиктеп калат,-деп,
 Карап турат жалдырап.
 Сүйлөй албай балдырап.
 Күч кубаттан ажырап.
 Мууну кетет шалдырап,
 Амалсыздан Бекбача,
 Эми бизге алдырат”,
 Өзүнчө акыл кеп ойлоп,
 Кетип барат калдырап.
 Үпчүндөп үстүн жаптырган,
 Арабасын карасаң.
 Жөө кишиге тарттырган,
 Экинчи Лама болгондор,
 Элдин алып мал-пулун,
 Шок дүйнөгө тойгондор,
 Шодоңдошуп жөө басып,
 Чапан менен теспеси,
 Жер чийип барат чубашып.
 Колунда теспе жүздөнбү,
 Мойнундагы миң окшойт,
 Мунун санын ким билди?
 Тайпандын чети талаада.
 Бекбачага кез келди.
 Бекбачаны көргөндө,
 Байрагын сайып мадатты,
 Сапка элин санатты.
 Бастырбай барын токтотту,
 Аскерин сап-сап топтотту.
 Сайган байрак, сап аскер,
 Буларды көрүп Бекбача,
 Майторуну кындыйтып,
 Сыр найзаны шыңкыйтып,
 Аларга назар салганы,

Аңгычакты болбоду,
Матан менен Конушбай,
Жыйыrmасы келип калганы.
Карап туруп Бекбача:
- Матан менен Конушбай,
Келген жумуш не?-деди .
Камындырбай Матандын,
Баатырга берген кептери:
- Барып жаттым черченде,
Басылбай жүрөк желдеди,
Жатсам уйку келбеди,
Отуз киши ээрчитип.
Бастырганмын черчен ден,
Мен силерди көргөнү.
Аладырдын жеринде,
Алдайгырдын белинде,
Отуз миң ээрчен ат айдап.
Конушбай мага кез келди.
Качкан элдин артынан,
Кетти деп уктум кабарды,
Бир тобуна жигиттин,
Айдатып ийдим аттарды,
Амандыгын билсем деп,

Аркаңыздан жөнөдүм,
Конушбай жолду баштады,
Аман көрдүм мен сени.
Мындан артык бак барбы?
Айдалып жүргөн Таңгытка,
Тайынсыз өлө тас калдым,
Уруксат сурап турамын,
Жекеге чыгар жол барбы?
Өзүң карап турганда.
Ажалым жетсе өлөйүн,
Азабым болсо көрөйүн,
Мындан кийин Таңгыттар,
Катылышпай тим жүрсүн,
Көрсөтөйүн өнөрүн,
Көпкөндөрүн Таңгыттын,
Көмө чаап жөнөйүн.
Каплет уктап жатканда,
Кармады Таңгыт элдери,
Кийер тонум минер ат.
Каруу жарак-жок болуп,
Амалсыз болуп жүргөмүн.
Айдалып келе жатканда,
Жалынсыз отко күйгөмүн,
Ак калпак кыргыз аркасы,
Алтымыш уруу Алаштын,
Ала-Тоодой калкасы,
Хан Мамайдан тараган,
Кырк жүздөн калган барчасы,
Үмүт кылат өзүңдөн,

Ошолордун канчасы,
Өзүңүз карап турганда,
Кайратым толук көөнүм ток,
Карсылдашып алайын,
Таталаган Таңгытты,
Астын-үстүн салайын,
Уруксат бер жолборсум,
Мен алдында барайын,
Хан Матан турду кеп уруп,
Кайраты толук деп уруп,
Барсаң баргын, Матан, деп,
Бекбача турду жол койуп,
Таңгыттан бирөө бөлүндү,
Орто жерге ат койуп,
Ламасынан бата алып.
Чыккан балбан аттанып,
Кудай карап турганда,
Койбоймун деп шаттанып,
Буркун, буркун, буркун, деп,
Мен келдим, кыргыз, курдуң, деп,
Айгай салып арсылдап,
Кутурган иттей карсылдап,
Күн чагылтып кылычы,
Көз уйалтып жалтылдап,
Бир жак жеңи желбегей,
Тизесинде салпылдап,
Этектери далпылдап,
Он сегиз миң ааламды.
Койбоочудай лакылдап,
Такасы жок миңгени,
Баса албай ташка тарпылдап,
Жакын кирип келгенде,
Баатыр Матан жөнөдү,
Матан минген сары кер,
Алоолонуп алкылдап,
Каскаксыз найза карманган,
Күн чагылып жаркылдап,
Манастап Матан бакырып,
Баатырдын атын чакырып,
Беттеп кирди катырып,
Жеткен жерде Таңгыттын,
Кагып ийип найзасын,
Көмө сайды эр Матан,
Минтип шорун катарып,
Баатыр Матан бакырып:
- Келээр болсоң келгин, - деп,
Келе албасаң Таңгыттар,
Таазим кылып кол куушур,
Бекбача сындуу эрге! - деп,
Түн катып малды уурдаган,
Жүз болобу сенде? - деп.
Матандан угуп жаман кеп,
Жана бирөө жөнөдү,

Мен жекеге барам, деп.
Кереги тиет кырк балбан,
Ачууланып Ламасы,
Айдап келген кырам деп,
Атынан айтып жумшады,
Бир четинен баргын деп.
Бирден бирден барыптыр,
Матан мыкты эр экен,
Бир сайгандан чыгарбай,
Он бирди сайып алыптыр,
Эң алдынкы бир менен,
Он эки болуп калыптыр,
Күн кечкирип аңгыча,
Жай-жайына жаныптыр,
Эл уктаган мезгилде,
Не да болсо Лахаса -
Борборума барам, деп,
Лама кетип калыптыр,
Качып жолго салыптыр,
Кеп баштады хан Матан:
- Эр Бекбача мен айтам,
Борбору бар булардын,
Кызыл мистен салган там.
Барып алса тамына,
Кирип алса шаарына,
Өлгөнүнө карабайт,
Суудай аккан канына,
Жата берет Ламасы,
Кырылып баары түгөнүп,
Жалгыз башы калганча,
Эл кырылып кеткенче,
Болжолдуу жерге жеткенче,
Бүгүн түнү Ламасы,
Шаарга качат мен билсем.
Биз артынан жеткенче,
Убаралуу иш болот,
Мага уруксат бериңиз,
Аттанайын эртелеп,
Алдын тосуп турайын,
Качып калса энтелеп,
Жиберейин шаарына,
Жеткирбейин тагына,
Эртең менен жок болсо,
Сиз түшөөрсүз артына.
Бекбача анда кеп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
- Алдын тосо мен барсам,
Аркасында сен калсаң,
Айласын мунун түгөтүп,
Анан убадасын албасак,
Анда Матан мындай дейт:
- Аркасында мен калсам,
Астынан сени көргөндө,

Ээ кылбастан эл мага,
Индистанды чет алып,
Кешмир жакты бет алып,
Качып кирет тостурбай.
Индистан барса киши алдайт,
Пара берип эр жалдайт,
Каптап келсе Индистан,
Кумурскадай арбын журт,
Узакка кетет бул жумуш.
Аркадан сени көргөндө,
Тостурбай өтсө шаарына,
Кайра тартар жери жок,
Тар капчыгай дарыйа.
Дарыйадан кечкенде.
Жолборсум барса алдына,
Жолун билет Конушбай,
Жолдош кылып жаныңа.
- Матан, кебиң чын, - деди,
Эмесе бастыр, тур – деди.
Бекбачадан кеп угуп,
Барсаң баргын деп угуп,
Жолдош алып он киши,
Жөнөп кетти бургутуп,
Жоргосун жолго чулгутуп.
Зантан кыйма дегенде,
Лама кирип келгенде,
Кыргыздын кыраан Матаны,
Алдынан чыкты жол тосо,
Бир күнү Матан эр сайып.
Он эки балбан бир сайып,
Таанылып калган Таңгытка,
Таңгыттан мен деп чыкпады,
Матанга беттеп барууга,
Он беш балбан бирге бар,
Ламасынын жанында.
Камалып туруп кыйналды,
Кайра тартып түз жүрүп,
Кешмирге кетип калгалы.
Экинчи Лама кеңешти,
Минтип айта салганы,
Лама анда кеп айтат:
- Биз Тайпанга барганча,
Таң атып кетет, - деп айтат.
Бекбача келбей калыптыр,
Өткөрөбү биздерди?
Кешмирге жетип болгончо,
Тоонун бойу бүт кыргыз,
Чекесинен кеп угуп,
Лама качты деп угуп,
Калбай келет чогулуп,
Жер жарылган чуу болуп,
Кан төгүлөт суу болуп,

Жаман атты болобуз,
Калың элге дуу болуп.
Саатыбыз тийип Кешмирге,
Сүткө тийген күчүктөй,
Тик багалбай калбайлы,
Арылбаган чуу болуп.
Таң агарып атканда,
Бир Матанга тостурбай,
Тепсетип өтүп кетели,
Аламандап чуу койуп.
Айтканын кабыл алыптыр,
Таңды карап калыптыр,
Таң атканда Бекбача,
Аркадан жолго салыптыр.
Таң агарып атканда,
Он беш балбан ороктоп,
Найзалары короктоп,
Башаламан ат койду,
Мойундары кодоктоп.
Он кишисин Матандын,
Ондото кармап алыптыр,
Он жолдоштон айрылып,
Ачууланып хан Матан,
Сарыкерди чууратып,
Аркадан чаңын чубалтып,
Аралап Матан өткөндө,
Бешөөнү сайды сулатып.
Аңгычакты болбоду,
Кара саат Ламасы,
Камчыны булгап койгону.
Кара курттай көп аскер,
Каптап кетти сабалап,
Жалгыз башы Матандын,
Көпчүлүктү аралап,
Сарыкер аты шаңданып,
Чанданын сайын чаңдантып,
Дөбөдөй нечен Таңгытты,
Жол бойуна дардайтып,
Этек-жеңин жайылтып,
Аттан чыгып далдайтып,
Тоңкочуктап канчасы,
Мурундарын барбайтып,
Жыгылып-кооп жаткан бар,
Колу-бутун арбайтып.
Кокуйлатып канчасын,
Томолотуп анчасын,
Куткарып бирөөн кетирбей,
Топтоп турган барчасын,
Тумтак күнүн түгөтүп.
Кетиргенде айласын,
Матан жалгыз таңгыт көп,
Кара бойу дал болуп,
Найза сайар ал калбай,

Эки колу шал болуп,
 Эми айласын таба албай,
 Эси ооп шай болуп,
 Эндиреп турган кезинде,
 Матанды байлап алганы,
 Таңгыттардын бир тобу,
 Бара жаткан мезгилде,
 Бекбача чыгып таңданып,
 Карап турган кезенде,
 Көрүп туруп абалды,
 Байлатып ийсем бекер деп,
 Арабыз артуу топ белес,
 Мен жеткенче Матанды,
 Башын кесип кетер,деп,
 Алдында көргөн адырдын,
 Барар жолун белгилеп,
 Жагалмайдай тору атты,
 Көз тайгылта сыздырып,
 Алты белес беш кокту,
 Арада калып канча жер,
 Бекбача жетти сурданып.
 Матанды байлап алыптыр,
 Атына мыктап таңыптыр,
 Ламасына соога деп,
 Алып жөнөп калыптыр.
 Көмүскөдөн Бекбача,
 Көкжалың жете барыптыр,
 Жолборстун көрүп түрпөтүн,
 Көпчүлүк эстен таныптыр,
 Жеткен жерде Таңгыттан,

Далайдын жанын алыптыр,
 Байлоодон Матан бошонуп,
 Табына келген шумкардай,
 Жылмайа түштү боштонуп,
 Тартынбаган эр экен,
 Ламанын турган тобуна,
 Киргиси бар ат койуп.
 Билип калып Бекбача,
 Барбагын деп токтотуп:
 - Матан менен Конушбай,
 Тамаша көр көөнүң жай,
 Камсыз болгун кайгырбай,
 Бекбачадай уулуң бар.
 Айкөл атаң Манастын,
 Арбагына сыйынам,
 Мына бу турган Таңгытты,
 Шаарына айдап барбасам,
 Бекер калат айтылбай,
 Бекбача деген даңазам.
 Айтып болуп Бекбача ,
 Манаптап баатыр бакырып,
 Бар кайратын ашырып,

Аралап кирди Таңгытты,
Бир четинен жапырып.
Бирлигин алып эсине,
Каны катып каңалтыр,
Чапкан кылыч мизине,
Көргөндүн баары таңданып,
Бекбачанын ишине,
Жан-жанына каранып,
Жалпы жайык жан алып,
Аралап кирген жерине,
Арасын ачып жол салып,
Тобун бузуп кол салып,
Торопойун тостуруп,
Топуракты боз кылып,
Тобун бузуп түз кылып,
Топтоп келген Таңгыттын,
Өз башына күч кылып,
Туура кармап найзаны,
Карысынан кан кечип,
Как балтырдан жин кечип,
Учурап калган немесин,
Бүткүл кырып түгөттү,
Барган сайын Таңгыттар,
Өлбөгөндөй күчөштү.
Ойуна алды Бекбача:
“Карапайым Букара,
Буларда жок эч жазык,
Күндөн-күнгө көбөйтүп,
Мен жүрбөйүн кан чачып.
Байрагын басып чыгайын,
Ламасын кармап тынайын,
Ачык сырын билейин,
Таңгыттардын абалын”.
Байрагын тиктеп омсондоп,
Кара бойго күч топтоп,
Кара болот жойкума,
Тартып алды кабынан,
Кармап алды санынан,
Караган киши таң калар,
Мизинен чыккан жалындан,
Күүгүм туман көздөнүп,
Майлаган буудай жүздөнүп,
Жаралуу болуп токойдон,
Чыккан жолборс түстөнүп,
Кабагына кар тоңуп,
Мурутуна муз тоңуп,
Ызгаары чилде кыш болуп,
Мындан мурун адамзат,
Көрбөгөн сонун иш болуп,
Манастап баатыр бакырып,
Айкөлдүн атын чакырып,
Үнүн уккан балбандар,
Акылынан жаңылып,

Анча-мынча кишилер,
Ат үстүндө токтобой,
Томолонуп жыгылып,
Карга башы тыгылып,
Ат басалбай калтырап,
Таштар кулап калдырап,
Муздар көчүп шалдырап,
Жер айрылып ачылып,
Жетимиш миң киши экен,
Эстен танып шашылып,
Жан жагына карашып,
Үңкүргө кирип жашынып,
Аманат жандан түңүлүп,
Корккон элдин көзүнө,
Асмандагы күн күйүп,
Кар агарбай карарып,
Жер көрүнбөй күдүндөп,
Ак кара айра таанылбай,
Күлгүн тартып бүрүлдөп,
Жер козголуп жайкалып,
Тоо токтобой чайпалып,
Кар көчкүлөр күрүлдөп.
Калтылдап жер дүрүлдөп,
Аттуу турган, жөө турган,
Багалектен тамчылап,
Сийдиги агып бүркүрөп,
Аралап келет Бекбача,
Мас болгон нардай күркүрөп.
Кармагын деп күпүлдөп,
Кайрат берип күпүлдөп,
Ак көбүк чачып оозунан,
Антип жаткан молдосу,
Баса албай турду бүжүрөп.
Бастырып жетип Бекбача,
Байрагын жулуп ыргытты,
Адырайган Ламасын,
Коштоп алып жөнөдү,
Камчылап атын ыргытып.
Ошондо ыйлап Ламасы,
Мурутун булкуп ыргытып,
Сакалын жулкуп ыргытып,
Мурдунан суусу булактай,
Жамгырдай жашы төгүлүп,
Алдындагы Бекбача,
Ал Ламанын көзүнө,
Азирейил көрүнүп,
Акырет алып кетчүдөй,
Булкулдатып жөнөдү,
Чылбырдан алып сүйрөтүп,
Жулкулдатып жөнөдү.
Жердин бети аппак кар,
Ламага заман болду тар,
Дыркыратып Бекбача,

Ламаны алып коштоого,
Кылчайып карап ошондо:
- Алың кандай күч кандай?
Баатыр кандай эр кандай?
Баткактай болуп жуурулган,
Кыргында аккан кан кандай?
Жайыттан элдин малдарын,

Айдатып Алыш ал кандай?
Лопнурдагы кыргызды,
Үч жылы катар талапсың,
Кызыл канын агызып,
Кылычтын канын жалапсың,
Кулдантипсың уланын,
Көң кылыпсың жубанын,
Сен кылгандай мен кылып,
Тегиз тоодой элинди,
Талап алып тынайын,
Талкалайын шаарыңды,
Кетирейин арыңды,
Кескилетип өлтүрүп,
Кем кылайын жаныңды,
Дорболотуп качырга,
Жүктөтөйүн зарыңды,
Жыпжылма-түптүз талкалап,
Кызыл мистен тамыңды,
Жагымдуу үнү сайраса,
Куш сонунун алайын,
Чыраксыз түндө жарыган,
Таш сонунун алайын,
Алтындан куйуп катырган,
Кишинди койбой алайын,
Отуз эки оозунда,
Тишинди койбой алайын,
Кыргыздан алган олжолоп,
Малды койбой алайын,
Сай-салаага тараткан,
Жанды койбой алайын!
Кыздарыңды ар кайда,
Таратайын олжого,
Таш тердирип койоун,
Эркегинди жол-жолго,
Сан миңдеген кулдарың,
Жанын кылып садага!
Эми көрүп турайын,
Ажыратып алайын,
Жай жаткан элге кол салып,
Кадыксыз жерге жол салып,
Карандай талап олжолоп,
Кай жерде бар бул заңгыт?!
Капаланып Бекбача,
Далайды айтып салыптыр.
Ламанын көзү жалдырап,

Кеп кыла албай жалдырап,
Шорпо ичкендей тер агып,
Беттеринен балбырап.
Авазирлер далбандап,
Этектери далбандап,
Саадагын илип мойнуна,
Жүгү оогон уйдай салбырап,
Өңүрлөрүн тарта албай,
Төө жабуудай далбырап,
Жыгылып кооп темтеңдеп,
Жетип келди алдырап:
- Касиеттүү Бекбача,
Кебибиз бар бир канча.
Чылбырдан алып Ламаны,
Чыңыртып сүйрөп алыңыз,
Бүгүндөн баштап сиздики,
Бүткүл Таңгыт болгондун,
Малыбыз тургай жаныбыз,
Көпчүлүктүн тилегин,
Баатыр, кабыл алыңыз.
Башта таажы багыбыз,
Баашалык минген тагыбыз,
Баардыгын, Баатыр алыңыз!
Бейбаштык кылып кыргызга,
Барып бүлүк салганда,
Баарысы өлдү колуңдан,
Баатырсынып балбансып,
Баргандар тосуп жолуңдан,
Канча жылдык кыргыздын,
Малына төлүн кошуп ал,
Өлгөндөрдүн кунун ал,
Жараса сага Бекбача,
Уругу Таңгыт болгондун,
Уулу менен кызын ал.
Жарабаса уул-кыз,
Жайылып жаткан малды ал,
Тирүү келген бул жерге,
Эр-айалды эсепке ал,
Баарын койбой такыр ал.
Алтын алгын зар алгын,
Асыл буйум дагы алгын,
Катылышпай жүрүүгө,
Убада сөздү жана алгын,
Бирде кегин калбасын,
Лопнурдун жери тар десең,
Алдайгырды жайлагын,
Ал адырдын тарабын,
Жерди кошуп сен алгын.
Аа болбосоң Бекбача,
Кылычты канга жубарсың,
Таңгыттын элин кырасың,
Бийагы Кытай, Каканга,
Алды Индистан буларга,

Талатып ийип тынарың,
Сапырылып биздин эл,
Шаар аралап кетебиз,
Ушунча эл бузулса,
Убара болор Бекбача?
Сени жалгыз биз көп деп,
Ойлонгонбуз башында,
Ойубуздай болбоду,
Убайлуу заман күн болду,
Асмандакы жарык күн,
Бүгүн кара түн болду!
Деп божурап авазир,
Муңун айтып турду эле,
Ламанын көзү алактап,
Эси чыгып далактап,
Турган кезде так ошол,
Конушбай менен хан Матан ,
Кирип келди шалактап,
Матан менен Конушбай
Бекбача айтат момундай:
-Ламаны сойуп хан алып,
Лахаса тартып шаар алып,
Текши тоолуу жер алып,
Самсыган Таңгыт эл алып,
Уулун жумшап кулданып,
Кызын жумшап күндөнүп,
Жүрөсүңбү хан Матан?
Же болбосо кыргыздын,
Эсебин алып эл санап,
Жалган айтпай мал санап,
Үч жылы талап алыптыр,
Үч жылкысын үч санап,
Төлү менен малыңды,
Талап алган Таңгыттар,
Алтын-күмүш зарыңды,
Асыл буйум буулумду,
Канча жылдык тулуңду,

Жоголуп кеткен буйумду,
Кулданып алган эр акын,
Олжолоп алган кыздарын -
Баарын алып лопнурлук,
Аладыр алып кыштакка,
Алдайгыр алып жайлакка,
Тынасыңбы Лопнурлук?
Кандай кылсаң андай кыл,
Баш алсаң Лама колуңда,
Шаар алсаң турат жолуңда,
Мал алсаң жайыт бооруңда,
Токтоно албай Конушбай,
Анда айтат момундай:
- Жолуң ачык жолборсум,
Кырк чилтен болсун жолдошуң,

Айкөл төрө Манастын,
Арбагы сени колдосун,
Кыйа карап кыңшыган,
Эгерим эки болбосун,
Кимисине чыдарын,
Таңгыт өзү ойлосун.
Шаары жок киши эмеспиз,
Кире, Нире шаарлары,
Лопнур, Черчен бар дагы.
Чакалык, Котен, Каргалык,
Баарысы кыргыз калкыбыз,
Шаарын алып нетебиз,
Алдайгыр менен Аладыр,
Жерин ала кетебиз,
Өзү билип мал берсин,
Талап алып биздерди,
Түз кылды кыргыз дебесин,
Бирине бири кылбасын,
Биз кеткен соң жемесин,
Колго түшкөн эрлерди,
Эркек-айал дегенди,
Өзү билип узатсын,
Он күндүк болжол берени.
Билген айтты Конушбай,
Конушбайдын кеби деп,
Мал алыш келди эби, деп,
Жагалданып хан Матан:
- Падышабыз төрөбүз,
Таңгыттар минип турганын,
Бекбача сизден көрөбүз.
Шаары менен курусун,
Кызы менен уулун да,
Күнү менен кулун да,
Биз албайлы бирин да.
Өлгөндөргө кун алып,
Көзү жокко пул алып,
Киришибиз чыкканча,
Кампайта биз мал алып,
Кетели деген ой менде.
Конушбай менен Матандын,
Кебин угуп Бекбача,
Ичинде бир аз ойлоду,
Кыйа карап алдыртан,
Ламаны тиктеп койгону,
Тогуздап Лама жүгүнүп,
Чырпыктай бели бүгүлүп,
Эми сойот экен, деп,
Кайран жандан түңүлүп,
Ламасы айтат ошондо:
- Ала Тоодой аркаңды,
Кара Тоодой калкаңды,
Тийгизип кет Бекбача,
Төрө баатыр Манастын,

Анык уулу экенсиң,
Билгисип кет Бекбача,
Бүткүл Таңгыт калкына,
Султан кылып аркаңды,
Тийгизип кет Бекбача,
Санаабызды жай кылып,
Тындырып кет Бекбача,
Алтын канча мал канча,
Айабаймын барынча.
Сулуудан тандап кыз алгын,
Жез оймоктон уз алгын,
Канаттуудан куш алгын,
Аргымак тандап ат алгын,
Айры өркөчтөн төө алгын,
Лахасаны жана алгын,
Байламталуу сөз алгын,
Аз албагын көп алгын,
Кирсиз көөнүң агарсын,
Он күндүк бер каралды,
Тайарлайын кемитпей,
Колумдан келген амалды.
- Айтканымды кылгының,
Атын айтып жүрбөймүн,
Берүчүңдү жыйгының,
Авазириң бүтүрсүн,
Өзүң мында тургунуң.
Деп Бекбача айтканы,
Калың журт тарап кайтканы.
Он күндөн бир күн ашырбай,
Айдап келди Таңгыттар,
Кыргыздан алган малдарын,
Олжолоп кеткен кыздарын,
Кулданып кеткен уулдарын,
Төөлөрүнө артышып,
Алтын-күмүш зарларын,
Калтырбай алып келиптир,
Асыл буйум барларын,
Жаргылчак куйрук кой келди,
Аз келбеди, мол келди,
Аргымак келди ат келди,
Айалдабай бат келди,
Коркулдап топоз ал келди.
Матандан сурап Бекбача,
Малдын санын алыптыр.
Колго түшүп өлгөнүн,
Элдин санын алыптыр,
Келген мал-пул караса,
Кыргыздан кеткен мал-пулдан,
Көп ашөпкө барыптыр.
Кыздын саны миң экен,
Кулдун саны миң экен,
Алтын артып жетелеп,
Келген пили бир экен.

Көрүп туруп Бекбача:
- Алдайгыр менен Аладыр-
Жерге катын жаз,-деди,
Ламаны мөөрүң бас, деди,
Миң кул менен миң күндү,
Малды айдап бас деди.
Алтын, күмүш зар менен,
Азар-түмөн мал менен,
Катарлаган төө менен,
Топоз менен кой менен,
Алоолонгон ат менен,
Жерге алган кап менен,
Лопнурду көздөй жөнөдү,
Эр Бекбача салт менен,

Чиндил деген жер келди.
Эңиш тарткан бел келди,
Ошол жерге келгенде,
Конушбайдан Бекбача:
- Канчалык калдык жериңе,
Лопнурдакы элиңе?
Дегенди сурай калды эле,
Конушбай айтат ошондо:
- Тээ алыстан көрүнгөн,
Жайылып жаткан жалтырак,
Лопнурдун көлү эмеспи,
Ушул турган белибиз,
Алдайгырга ашуучу,
Чиндилдин бели эмеспи?
Эңиш тартып киргенде,
Кайра качар жери жок,
Бир өзөндүн ичи бул.
Бура карап Бекбача:
- Бер кел, - деди Матанды,
Кеңешкор кылып, жаныңа ал
Конушбайдай агаңды.
Бирин койбой кетиргин,
Таңгыттан келген адамды,
Таңгыт менен жакын жүр,
Мындай кылып амалды.
Таңгыттар эми келалбайт,
Келип колун сала албайт,
Миң уулу менен миң кызы,
Кайта элине барганда,
Көңүлүндө кир калбайт.
Бекбачанын кеби деп,
Бизге акыл эми деп,
Келгендердин ат-тонун,
Өзүнө берип бүт баарын:
- Кереги жок кишинин,
Кыргыздын алдым өз малын,
Мында турбай телмирип,
Үй-үйүңө кет барың.

Таңгыттын элин кетирип,
Малды айдап жеткирип,
Ак калпак кыргыз элинин,
Ат жетер жерин калтырбай,
Аксакалын келтирип,
Алып келген малдарды,
Мурунку кеткен малынын,
Азы-көбүн эске алып,
Таратып элге бердирип,
Аш-тамагын жегени,
Бүлдүргөчө бир нерсе,
Олжо буйла дебеди,
Жүрүп кетти Бекбача,
Эл аралап желдирип,
Котен жеркен-буларды.
Баарын көрүп алардын,
Абыдан көрүп аралап,
Азык менен аралды,
Кашкар менен жол жүрүп,
Ак калпак кыргыз эл көрүп,
Чеч төбө келип бел ашып,
Бактыбай менен көрүшүп,
Эсен-соосун билишип,
Таласка кетти Бекбача,
Карсылдашып күлүшүп.
Муну мындай таштайлы,
Тогуз хандын кыргызга,
Чабуулунан баштайлы.

ТОГУЗ ХАНДЫН ЧАБУУЛУ

Маңгыттардын хан Калдык,
Эки сапар жеңилип,
Жаталбады ардыгып,
Коросон, Испан элине,
Киши жумшап кат жазып,
Коросон, испан элдери,
Барбайбыз деп айтышты,
Кебин угуп алардын,
Баргандар кайта тартышты,
Карасаат хан Калдык,
Жедигердин Каракөз,
“Он эки миң кол алып,
Коросон менен испанды ,
Катар чаап олжо алып,
Кыргызга анан келели,
Таласына кол салып,
Коросон испан элдерин,
Катар чаап алганда,
Өзү келет жалбарып,
Ооган кошо барганга,
Кабар берип Каңгайга,

Бетиркени алабыз,
 Алты хан эли баш кошуп,
 Анан Талас барабыз.
 Ар канча мыкты болсо да,
 Жалгыз калды Бекбача,
 Эркибизче талайбыз”.
 Хан Каракөз, хан Калдык,
 Айабаган кам кылып.
 Он эки миң аскерди,
 Алты миңден жам кылып.
 Жуда, жүржүт, калчаны,
 Колго айдап кар кылып,
 Шанкай менен бараңды.
 Талап алып аларды,
 Коросон көздөй жол алды,
 Коросонду кар кылып,
 Кокуйлатып чаап алды.
 Коркуп кетип испандык,
 Кошуун берди аларга,
 Кайыл болду оогандык,
 Таласка бирге барганга.
 Куралышып жыйналып,
 Баш-айагы эсеби,
 Элүү түмөн кол алып,
 Таласты көздөй жөнөдү,
 Жедигердин Каракөз,
 Акылын башка бөлгөнү,
 Ажал айдап шаштырып,
 Көргүлүктү көргөлү.
 - Маңгыттардын хан Калдык,
 Сиз аркадан келиңиз,
 Испан менен ооганды,
 Аскерлерин жам кылып,

Балбандарын шай кылып.
 Каңгайда жаткан Бетирке,
 Аларга кабар салайын,
 Андан ары түз жүрүп,
 Жетисууга барайын,
 Жетисууда Жедигер,
 Жаңылап кошуун алайын.
 Хан Каракөз келди деп,
 Кыргыздын көөнү кир болсун,
 Бетирке келсе кошулуп,
 Кан агар жерден жошулуп,
 Кубанчым бар көөнүм ток,
 Каңгайдан кабар мен угуп,
 Капкайда жаткан беш урук,
 Баш билги эрлер баш кошуп,
 Келет экен чогулуп,
 Беш урук эли чогулуп,
 Бетиркеге жол койуп,
 Манжу, шибе-эки урук,

Кыдан моңгул –төрт урук,
 Какандыктан бир далай,
 Сөз бериптир кошулуп,
 Шибе, солон азыраак,
 Манжу моңгул көп эле,
 Какандын эли кара курт,
 Каптап келсе кызыл журт,
 Уктабастан таң атат,
 Ушуларды мен угуп.
 Жүз миңге санын толтуруп,
 Алакандай Таласты,
 Талап алып кетели,
 Ушул сапар кыргыздын,
 Мүчөлү чыгар кезеги,
 Деп Каракөз айтканда.
 Анда айтат хан Калдык:
 - Не жумуш болду Каракөз,
 Мынчалык калдың ашыгып?
 Кыргыз оңой жоо эмес,
 Нечен катар барганбыз,
 Канча миң аскер жам кылып,
 Баш көтөргөн хандарды,
 Эл сактоочу балбанды,
 Баарысын койдук сайдырып.
 Бекбача арзан эл эмес,
 Кыргыз оңой эл эмес.
 Оңойлук менен адамга,
 Оморулар бел эмес,
 Томтолото чабуучу,
 Тоголок дөбө деги эмес,
 Жер белгилеп алалы,
 Күн болжошуп алалы,
 Болжогон күндөн ашпастан.
 Болжогон жерден жазбастан,
 Чогулушуп калалы,
 Чогуу жолго салалы,
 Чоңу менен кичисин.
 Ханы менен карасын,
 Балбаны менен башкасын,
 Көбү менен эли азын,
 Биз билели барысын.
 Барсаң баргын Каракөз,
 Күн эсеби сегиз ай,
 Калдык менен Каракөз,
 Көөнү болуп өтө жай:
 “Чогулушаар жерибиз,
 Бадакшан болсо канетет?
 Кыргызга болуп жар жөлөк,
 Өзүбек жүрөт дердеңдеп.
 Алты шаар Анжыдан,
 Чаап алып кетели,
 Бүтүн койбой тебелеп.
 Самаркан, Ташкен,Маргалаң,

Анжыдан, Кокон, Наманген,
 Атактуу шаарлар бул экен,
 Майда-барат шаарлары,
 Санаты далай бар экен.
 Түндүгүндө Нарынды,
 Атбашыда Бактыбай,
 Каракыргыз ханыны,
 Жып-жылма талап аларды,
 Түгөтөлү барыны,
 Жардам берер эл койбой,
 Жар жөлөк болор эр койбой,
 Жарымдатып элдерин,
 Жарадар кылып эрлерин,
 Жан-жанынан тийгенде,
 Колго кирген кыргыздын,
 Тик боорунан тилгенде,
 Азык-түлүк кемитпей,
 Берип жаткан Анжыдан,
 Өзүбектен ажырап.
 Өзү жалгыз калганда,
 Карды ачып элдери,
 Ачкалык азап тартканда,
 Амалсыздан алдырат,
 Анан бизге Бекбача,
 Эгер андай кылбасак,
 Тирек болгон өзүбек,
 Томолото барбасак,
 Басар жолун тар кылып,
 Баш айлантып маң кылып.
 Антип кыргыз албасак.
 Алакандай кыргызга,
 Азапты кантип салбасак.
 Жүз миңге толуп кол барып,
 Туш-туштан талап мал алып.
 Күндүзү тыным алдырбай,
 Түндөсү чырым алдырбай,
 Колунда малга ээ кылбай.
 Алалбайбыз кыргызды,
 Мына мындай иш кылбай”.
 Испандын туруп элинде,
 Кеңеш кебин бүтүрүп,
 Хан Каракөз жөнөдү,
 Ошол жерден күчөнүп.
 Жетисуу барып жай алып,
 Кем-керчи жок камданып:
 “Бадакшанга барганча.
 Атбашыда Бактыбай,
 Аны алганча барайын”,
 Ойуна алып Каракөз.
 Атбашы барды арсылдап,
 Ат дабырты тарсылдап,
 Эрчиткен тайган иттерди,
 Үн алышып карсылдап,

Мылтык атып тарсылдап,
 Доолбас уруп заңкылдап,
 Кернейдин үнү бапылдап,
 Кулак-мээни тундуруп,
 Таң калгандай шаңкылдап.
 Нарындын кара койундан,
 Каптап чыкты калкылдап.
 Аргымак аттар алкылдап,
 Асаба туулар жалпылдап,
 Албарс кылыч жаркылдап,

Шайбандата бастырып,
 Он миң киши шартылдап.
 Душмандыгын билгенде,
 Нарындагы кыргыздан
 Эки киши жөнөдү.
 Атбашыда Бактыбай,
 Кабар айтып чапкылап,
 Чалдыбарда коргондо,
 Кошойдон калган ордодо,
 Жаткан экен Бактыбай,
 Эч немеден кам кылбай,
 Алды-арты болуп ээрчишип,
 Эки киши келиптир,
 Душман келип калды, деп,
 Айтып кабар бериптир,
 Келген душман кайсы элден,
 Анык дайнын билбептир.
 Бактыбайдын ордодо,
 Жайы-кышы былк этпей,
 Багылып жаткан коргондо.
 Токсон балбан бар экен,
 Аттанып чыкса ак жолтой,
 Ачык жолу шар экен.
 Тобурчак аттан мингизип,
 Ок өтпөс тондон кийгизип,
 Тайарлап токсон балбанды,
 Токтотпой жолго салганы.
 Душманды тосо бар, деди,
 Ким экенин аныктап,
 Мага кабар сал деди.
 Айылдагы кишиден,
 Алтымыш киши атказып:
 -Тарагай, Аксай, Арпага,
 Малчыларга кабар айт,
 Азыр болсун малына,
 Ээлик болсун жаныңа,
 Атбашыга бастырбай,
 Кекенген душман ким болсо,
 Мен барамын алдына.
 Эр Бактыбай кам кылып.
 Эл-журтуна угузуп,
 Элдин көөнүн жай кылып,

Топчу кулак кер атчан,
Токсон балбан артынан,
Жүрүп кетти бастырып.
Элге азыр болсун,деп,
Кашкар жакка айттырып,
Азык менен аралга,
Хотен,Жерген буларга,
Лопнурда жаткан Матанга,
Эл бийлеген хандарга.
Атайлап киши чаптырып,
Кабардар кылып кыргызды,
Баарын тайар тургузду.
“Лопнур, Хотен, Жеркенге,
Азык, Арал, Кашкарга,
Манжу, моңгул, шибе бар,
Кара кытай солон бар,
Күн чыгыш,түндүк аржакта,
Ооган,испан,маңгыттар,
Жедигердин Каракөз,
Сегиз ай жүзү болгондо,
Бадакшанда табышып,
Кыргызды кылмак болуп түз,
Самаркан, Ташкен, Наманген,
Анжыдан, Кокон, Маргалаң-
Жерден эгин алдырбай,
Чабабыз деп быйыл күз,
Угулуп жүргөн кеп эле,
Жаздан бери ушул сөз.
Кабар уктум,көрбөдүм,
Кол келди деп Нарынга,
Угуп жүргөн кеп үчүн,
Тайар болуп тургун деп,
Кабар салдым барыңа,
Жашырынып сайларга,
Азыр болуп малыңа,
Келе жаткан ким болсо,
Мыктысынып катышпа,
Кабарсыз азыр бул иштен,
Таласта көкжал Бекбача,
Бекбачадан кеп укпай,
Бекеринен катышып,
Калбагыла капага,
Силерге окшош бир киши,
Жиберемин баатырга,”
Деп айттырып Бактыбай,
Кошойдон мурас калган кеп,
Элдин көөнүн кылып жай,
Тосо чыкты душманын,
Өзү жатып жай албай.
Келе берсин Бактыбай,
Токсон балбан алдында,
Алда эмне кеби бар,
Баштык болгон аларга

Деркембай деген жана бар,
Ошондон кепти угуңар.
Токсон балбан ат койуп,
Ат койгондо шарт койуп,
Тополоңдоп боз- түшүп,
Аркасында чаң калып,
Куртканын сазы дегенде ,
Кирип барды кечинде.
Жедигердин кара көз,
Талап алып элдерди,
Ырайына карабай,
Утур келген бендени,
Эркек-айал дебеди,
Барар жериң ошол деп,
О дүйнөгө жиберди .
Ким экенин билбеди,
Тик боорунан тилгени,
Койдой башын кескени,
Коондой ичин эшкени,
Бойго жеткен кыз болсо,
Талпак кылып тепседи,
Мөлтүрөгөн келинге,
Ак чач болгон кемпирге,
Билген ишти иштеди,
Мындан мурун ким көргөн,
Адамдан мындай иттерди?!
Алоолонуп мал сойуп,
Булоолонуп эт бышып,
Жалындатып от жагып,
Жаткан экен жан багып.
Акылга тыкан Деркенбай,
Жеткен жерде тил алып,
Элөөсүз кабар таратып:
“Эркек-айал дебестен,
Четте чыккын тең качып,
Утур келген кишиге,
Ак калпак деген кеп айтып.
Ак калпак кебиң болбосо,
Элөөсүз башың кесилет,
Эсинди минтип кетирет.

Түн жарымы мезгилде,
Токсон балбан аралап,
Биз киребиз тебелеп,
Жедигердин кара көз,
Жашы аксын себелеп,
Алмадай болгон баштарын,
Ат алдында тебелеп,
Баатырдык кылсак жекелеп,
Бизге кимдер тең келет?
Шайы кетсе шалдырап,
Колго түшкөн силерден,
Койбой тамам баш кесет,

Келип калса Бактыбай,
Бизге жаман кеп жетет.”
Айтып кабар таратып,
Колго түшкөн элдерди,
Жолго көзүн каратып,
Эми качан келет,деп,
Жылдызды бирден санатып,
Карбаластап калганда,
Эрдемсиген жедигер,
Жесекчи койуп жай-жайга,
Жай алып жатып калганда,
Кара басып жесекчи,
Катындарга алданып,
Жол карабай калганда,
Колго түшкөн эр- айал,
Калбай жөнөп калыптыр,
Ак калпак десе ак калпак,
Оозунан муну алыптыр,
Колго түшкөн элдердин
Алды жетип келгенде,
Ак калпак сөздү билгенде,
Чыгара берип чет жакка,
Укмуш угуп алардан,
Эркек калбай келгенде,
Кызылкыз көргөм келинди,
Алып калды дегенде,
Деркенбай карап турбады,
Алты бөлүп он бештен:
- Манаптап ураан чакырып,
Тиесиң,-деп,-ар жерден,
Бүт аралап кетпегин,
Жети ачык калганда,
Чыгып душман кетпесин,
Бириң миңден киши ал,
Эркелетип биздерди,
Эркин бакты кыргыздар,
Арам болуп калбасын,
Бекер жатып жеген нан.
Жаныңды айап айарлап,
Чабыттап жүрсөң мааналап,
Касиеттүү Бактыбай,
Мунуңарды таба алат,
Алдында бизди жиберди,
Алыңды билмек чамалап,
Билек күчүң майданда,
Беттешкенде сыналат!
Жүрөк күчүң ошондо,
Шум күндөрдө сыналат,
Топ-топ кылып бөлүнтүп,
Ажыдаардай көрүнтүп,
Уктап жаткан элдердин,
Умачтай көзүн ачылтып,
Ак калпак деп айтпаган ,

Адамдын канын чачылтып,
Деркенбай өтө илегер,
Жедигердин жесекчи,
Колго түшүп калганы,
Сурап сырын айттырып,
Аттарын алды алдында,
Аңдоосуз киши чаптырып.
Кудай бетин салбасын,
Уктап жатса Жедигер,
Манас деген бакырык,
Алоолонуп от күйүп.
Асманда эпкин жалындап,
Жан алуучу баатырлар,
Ат койуп кирди аралап.
Качып чыкса чекелеп,
Ак калпак деп айта албай,
Бекер өлүм табылат.
Отуз баатыр чекелеп,
Чет кайтарып калыптыр,
Чекчеңдеген далайдын,
Кесип башын алыптыр,
Деркенбай баштап алтымыш,
Эл аралап калыптыр.
Ай караңгы кара түн,
Жедигердин башына,
Болуп калды караан күн.
Бирине бирин жеткирбей,
Чекене басып кетирбей.
Жөөлөп калган элдерди,
Эдебин колго бергени,
Чуркурашып-чуулашып,
Амандык сурап бергени,
Жасанды деген шуркуйа,
Ак калпак деп тутулуп,
Каракөз кетпей эсинен.
Арамдык ойлоп бузулуп.
Үч авазир бир желдет,
Хан Каракөз бешөөнү ,
Алып барып беш атты,
Өзү минген бир аты,
Санатын кылып алты ат,
Ак калпак деп айттырып,
Ал бешөөнү куткарды,
Четке чыгып беш бөрү,
Чыгыш жакты бетке алды.
Таң атып чыкты аңгыча,
Эл башкарган Деркенбай,
Жыйылган элдин ичинен.
Каракөздү көрбөдү.
Өлүп кеткен элдерден,
Өлүгүн карап таппады,
Тирүү жүргөн кишиден,
Тиригин карап таппады,

Ар тараптан из карап,
Чар тарапка чапканы,
Малдыбай деген бар эле.
Бир акылды тапканы:
- Ой, ой Деркенбай кожобуз,
Тирүү болсок чогулуп,
Бир дөбөдө болобуз,
Өлүп калган күндөрдө,
Бир чуңкурда жатабыз.
Кыйалга кеткен кеп болсо.
Жашырбастан айтабыз.
Кимдердин аты жок экен.
Атты жоктоп көрөлү,
Ак калпак деп айттырып,
Кетирген киши бар болсо,
Таарый чаап мойнунан,
Канын суудай төгөлү.

Кара жерден из таппай,
Кайта келип барганда:
- Чылпылдак саз, агын суу.
Абайлап изин чалалы.
Уят кылат Бактыбай,
Каракөздү табалы,
Дешип айтып калганы,
Кабыл алып Деркенбай,
Жедигерди билгенден,
Чакыртып келди элдерден,
Түндө атты алгандан.
Алып кимге бергенден,
Терип-тепчип сурады,
Деркембайдын ал жерде,
Өткүр болду сурагы.
Жедигердин келгени,
Айтып жообун бергени:
- Үч авафир бир желдет,
Хан Каракөз жок,-деди.
Ордодон ат алгандан,
Татан деген бир балбан:
- Билгенимди мен айтам.
Тааныгандан билгенден.
Колго түшкөн элдерден,
Толуктап, баатыр, сурасаң,
Хан Каракөз дегенге,
Тепсенди болгон кандай кыз?
Кызга бергис жубан деп,
Кыйшактаган ким экен?
Хан Каракөз сакчысы,
Мен билгенмин, мен айтам,
Мен эшигин кайтаргам,
Жасанды деген бир катын,
Сымбаты кыздан өөдө деп,
Каракөзгө жараган.

Каракөздүн кара атын,
 Мингенин көрдүм Жасанды,
 Жоголуп кетип бир далай,
 Келгенин көрдүм Жасанды,
 Ак калпак десең болот, деп,
 Айтканын уктум Жасанды.
 Коштоп келди беш атты,
 Чиркеп алып Жасанды,
 Ээрчитип алып чатырдан,
 Алып кетти Жасанды,
 Эркекче кийди кийимди.
 Катындыгын ким билди,
 Качып кетти Жасанды,
 Билгеним менин ушу деп,
 Айтып болду кабарды.
 Аңгычакты болбоду,
 Бактыбай келип калганы,
 Баштан акыр жабырап,
 Деркенбай кебин салганы.
 Акыл ойлоп Бактыбай,
 Ашыкпастан шашылбай:
 - Колума түшсө Каракөз,
 Койот элем мен тирүү.
 Маңгыт менен моңгулдун,
 Биринен өлөт Каракөз,
 Манжу, шибе, солондун,
 Чоңунан өлөт Каракөз,
 Өзү менен бир жүргөн,
 Курбалдаш болгон хандардын,
 Колунан өлөт Каракөз.
 Сууну бойлоп изин чал,
 Суу менен агып кылтылдап,
 Балык болуп сызгандыр.
 Агып жаткан дайранын,
 Бир жеринен чыккандыр.
 Бактыбайдан кеп угуп,
 Баары жапырт жөнөдү,
 Аман-эсен баары бар,
 Токсондон бири өлбөдү,
 Кеткен жагын дайранын,
 Изин чалып бир теңи,
 Келген жагын дайранын,
 Кедери чалып бир теңи,
 Агыны менен өр тартып,
 Ат жүрө албайт суу менен.
 Аккан жакка кетти, деп,
 Кайра тартып алышты.
 Жайнаган топтун ичинде,
 Бактыбайдын калышы,
 Муну койо туруңуз,
 Эми Каракөздөн угуңуз.
 - Жасанды жактың мага-деп,
 Мен эриңмин сага-деп,

Тактасын алып Таластын,
Ордун басам Манастын,
Мен падыша болгондо,
Сен Каныкей болосуң.
Манасчалык болбосом,
Мен Семетей сен Чүрөк,
Жасанды, сенин ишиңе,
Кан эзилет, эт жүрөк.
Аз болгондо элүү жыл,
Өлбөй-житпей бир жүрсөк.
Каракөздөн кеп угуп,
Кара жүз катын Жасанды,
Сен Каныкей деп угуп,
Жүрөгү кагып зырпылдап,
Токтоно албай удургуп,
Жасанды айтат ошондо:
-Хан Каракөз кебимди ук,
Байланып багым жүргөнүм,
Жайсыз жерге жолугуп.
Тарылгы деген бир жер бар,
Аркан бойу жери бар,
Аркан бойу жерине,
Ат көрпөчө кийимдин,
Баарын жайа салалы.
Үстү менен жетелеп,
Атты өткөзүп алалы.
Нары жагы жандоокум,
Ар канча көсөм болсо да
Аттын изи табабы?
Боз жон деген жери бар
Андан дүрбү салабы.
Түндөгү элдин ичинде
Бактыбай жок чамасы
Бактыбай анда бар болсо,
Жашыруун уруш кылабы
Эрдигин сатып Бактыбай,
Мындай уруш баштасак,
Хан Каракөз баш болуп,
Кишиң тирүү калабы,
Белгилүү бизге башынан,
Бактыбайдын абалы,
Кыргыз эмес кылымдан,
Издеген менден табабы,
Бактыбайдай баланы?
Теңсинбеген башында,

Көкбөрүдөй балбандай,
Калдык менен Бетирке
Толук билет чаманды,
Мактап жаткан жериң жок.
Билесиң толук сен дагы,
Жасанды айтты акыл деп,
Кайыл болуп макул деп,

Аркан бойу топудан,
Амал менен өтүптүр,
Мына минтип Каракөз,
Аман-эсен кетиптир.
Боз жондо жатып Каракөз,
Турнабай салып карады,
Кыргыз экен тааныды,
Аккан сууну бойлогон,
Топ болгон токсон адамды,
Кыйа тартып караса,
Жайнаган кошуун келатат,
Жайылган жазы талаада.
Жан айабай жол жүрүп,
Жакын барып акмалап,
Мойун сунуп караса,
Каңгайлардын Бетирке,
Беш урук эли бараткан.
Айра таанып Каракөз,
Бадакшан өтүп кетет деп.
Алдынан чыкты жол тосуп.
Амандашып жол кошуп,
Колун сунуп көрүшүп,
Колдун учун өбүшүп,
Амандыгын билишип,
Карсылдашып күлүшүп.
Токтоно албай Каракөз,
Жоор жылкыдай кыйшактап,
Түлкүдөн бетер шыйпактап:
- Хан Бетирке кебим бар,
Бери карап кулак сал,
Андан келсе ачууңуз,
Кытайды бузар демин бар,
Калың Кангай турганда,
Эминеден кемиң бар?
Ирегени бир жайган,
Короодо малың бир жаткан.
Жакшылык менен жамандык,
Туз-даамыңды тең таткан,
Шибе, солон элиң бар,
Манжу, кидан белиң бар,
Беш урук калбай келипсиң,
Кыргызга кылым болот тар.
Бадакшан кетип баратып.
Жаза баскан жериң бар,
Каракыргыз элимде,
Бактыбай деген эри бар.
Бекер кетпей кыргызды,
Талап ала кетем, деп,
Мен кишиге болдум зар.
Нарындын Куртка сазында,
Он миң кошуун жанымда,
Утур келген кыргызды,
Унутулгус кылдым кар,

Оймоктуудан уз койбой,
Бой тартып калган кыз койбой.
Ак чач болгон кемпирин,
Жолтоолодук жөн койбой,
Бирден сулуу кучактап.
Алып жаттык жөн койбой.
Жесекчи койуп ал жерге.
Камсыз жаткан мезгилде,
Манастап ураан чакырып,
Ал жерден чыгып каткырык,
Карбаластап шашкалаң,
Талаага чыктың шашылып,
Атты айдап алыптыр,
Колго түшкөн бүлөөсүн,
Кошо кыргыз качырып,
Кантээр айла таба албай,
Жөөлөп калдык акыйып,
Жанымда турган эр эмес.
Акылы эрден кем эмес,
Жасанды деп алганын,
Аныктап көрдүм пайдасын,
Өзүм минген кара атты,
Ага кошуп беш атты,
Алып кирди алты атты
“Ак калпак деп айтсаңар,
Катылбайт сага” деп айтты.
Айла менен акыл таап.
Бешөөбүздү куткасты,
Агын суунун ичинен,
Суу кылаалап жол тапты.
Аркан бойу бир жерге,
Көпчөк, чапан жаздырды,
Үстүнөн атты бастырды,
Мына минтип кыргызга,
Из куудурбай жазгырды,
Бозжон деген бир жерге,
Алып келип жаткырды,
Боз жондо бекер жатпадым.
Турнабай салып карадым.
Суу бойлогон элдердин.
Көрүп кардым караанын,
Санаты токсон жан экен,
Тобун бузбай санадым,
Кылчайып карап кыйырма,
Өзүңдүн көрдүм караанын.
Адырдан чыгып акмалап.
Ашкере таанып Бетирке,
Алдыңа келген убагым,
Уксаң ушул абалым.
Он миң кошуун көп элдин.
Не болгонун билбедим,
Басар жолум тар болуп,
Мына минтип турамын.

Бактыбайга катышып,
Бар кошууңдан айрылып.
Баш калкалаа жер таппай,
Белиме таңуу эр таппай,
Үч авазир бир желдет,
Алганым бар Жасанды,
Мындан башка караан жок.
Бадакшанга бет бурбай.
Бара турган абал жок,
Кайта барып кыргызга,
Катышарга чама жок,.
Каңгайдан келген Бетирке,
Башы катып маң болуп.
Каракөздүн кебине,
Мына мындай деди эле:
- Сен Каракөз ханмын деп,
Жүрүптүрсүң даң болуп.
Арам кыйал ой менен,
Бадакшан барар арада,
Катышасың тынч элге,
Мен катышпай түз келдим,
Кара жолдун бойунда,

Жайнап жаткан көп элге.
Атагы алаш болгондор,
Алатоо бойлоп ар жерден,
Кырк уруу кыргыз малы бар,
Орто Азия бар жерде.
Алым келбей калам деп,
Катышпай келген кеп эмес,
Сенин минтип жүрүшүң,
Адам кылар иши эмес,
Ишти бузат ар качан,
Сага окшогон кара ниет.
Өчөшүп сага Каракөз,
Он миң мыкты жигитти,
Кулдантып ийсек оң эмес.
Айтышыңча Каракөз,
Бактыбай азыр кете элек.
Кеткен менен Бактыбай
Атбашыга жете элек,
Жүр Каракөз жол башта,
Биз жетели тебелеп.
Беш уруктан он миңден,
Элүү миң киши бизде бар,
Каптап барсак калдайып,
Бактыбай бизге не кылат?
Манжулардын каман алп,
Качырганын куткарбас,
Солондордун чынары,
Чындап бенде тура албас,
Кар бойу мунар бул,
Шиберлердин Буракүң.

Кара баштуу адамдан,
Кашкайа турган баатыр бул.
Кидандардан Кытан алп.
Каңгайлардын Калдаң алп,
Алптан бизде бешөө бар,
Бекбача менен Бактыбай,
Экөөнөн башка кими бар?
Жүр Каракөз жүргүнүң,
Маңгыттардын хан Калдык,
Испан менен оогандык,
Алар жатат камданып.
Тогузубуз бир барып,
Токтоо кылбай жамдалып.
Бактыбайдай балбанды,
Андан башка калганды,
Куткарып алсак калтырбай,
Өлбөй тирүү бар жанды,
Хан Калдыктын каарынан,
Кутулабыз Каракөз.
Эгер андай кылбасак,
Сен Каракөз турмайлык,
Мага тийет жаман сөз,
“Бөлүнгөндү бөрү жейт”,
Акылман айткан ушул сөз.
Сен бөлүнүп Каракөз,
Жем болгонун эмеспи,
Аскериң жок калдайган,
Башкалардын алдында,
Кем болгонун эмеспи!
Деп жемелеп Бетирке,
Жедигердин Каракөз,
Душман эмес досуна,
Каралыгы билинип,
Каада менен айткан сөз,
Так мойнуна илинип.
Араң турат Каракөз,
Уйаттан өлүп тирилип,
Бетирке айтып шаштырып,
Бактыбайды бет алып,
Жүрүп кетти бастырып.
Топуракты асманга,
Тозоң кылып чачтырып.
Жерге тал деген жер келди,
Жергеталдын бойунда,
Бетиркенин алдында,
Токсон балбан бет келди.
Көрө салып Каракөз:
-Мени айдап колуман,
Кол куушуртуп боорума,
Чыгарган токсон балбан бу,
Кара күндү башыма,
Салган токсон балбан бу.
Аттарынын куйругун,

Ачамай кылып түйүшү,
Жеңишке салчу күлүктөй,
Көкүлүн көккө шүйүшү,
Аракети булардын,
Мени издеп жүрүшү....
Каңгайлардын Бетирке,
Каракөздөн кеп угуп,
Каракыргыз элинен,
Келген балбан деп угуп:
- Жекелешип буларга,
Жол узартып жүрбөйлү,
Бирден чыгып кезекке.
Иш узартып жүрбөйлү,
Болор-болбос иш үчүн,
Күн узартып жүрбөйлү,
Тегеректей калалы,
Былк эттирбей булардын,
Колдорун байлай салалы.
Бактыбайдын алдында,
Башын кесип алалы.
Айтышыңча Каракөз.
Бактыбайдын артында.
Тиреги булар чамалуу.
Деп Бетирке бакырды.
Беш уруктун балбанын,
Калбай кел деп чакырды.
Бетирке үнүн улады,
Алптын баары чубады,
Жете барып чогулуп,
- Не жумуш деп сурады,
Анда айтат Бетирке:
- Бир жумуш бар силерге.
Токсон балбан кыргыздан,
Тобу турат анаке.
Жүрөсүң бешөөң алпмын деп,
Кылар жумуш мынаке.
Алптан бешөөң жетип бар,
Токсон балбан кыргызды,
Тобун бузбай байлай сал,
Баш кишиси булардын,
Каракыргыз Бактыбай.
Колго түшпөйт ойлоп көр,
Бул токсондон айрылбай,
Деп Бетирке айтканда,
Манжуулардын Каман алп,
Мен барамын жеке деп,
Токсонду байлап албасам,
Алптыгым менин бекер деп.
Бура тартып шойт койуп,
Чыкмак болду чекелеп.
Солондордун Чынары,
Мен барам деп кекенет.

Шибелердин Буракүң,
 Мен боломун жеке деп.
 Кидандардын Кытан алп,
 Менден мурун алдыма,
 Бастырып кана ким чыгат?
 Моңгулдардын Калдан алп.
 Алды аркасын карабай,
 Мен барам деп анталап,
 Алптан бешөө талашып.
 Бирине бири кыйбастан,
 Намыстанып жаны ачып.
 Бешөөң катар бар десе.
 Мойнун толгоп болушпайт,
 Бетиркенин кебине,
 Кулагын салып койушпайт.
 Бирине бири кыйбастан.
 Ат койушту турбастан.
 Деркенбай баштап токсону,
 Каракөз издеп таба албай,
 Же кайра кетип кала албай,
 Калдайган калың кол көрүп,
 Эл өлчөөсүн мол көрүп,
 Эки элдин арасын
 Ат чабымдай жол көрүп,
 Кандай жүргөн кол экен,
 Кайдан келген эл экен,
 Кабарын уксак экен деп,
 Малдыбайды баш кылып,
 Барып кел деп белендеп,
 Ким экенин билгин деп,
 Камындырып жатканда,
 Карпаңдаган калдаңдап,
 Этектери далбаңдап
 Найзанын учу жылтылдап,
 Манжу, моңгул кытай деп.
 Шибе, солон деген үн,
 Ач кыйкырык бакырык,
 Беш киши келет маминтип,
 Ураанын айтып чакырып.
 Беш урук атын укканда,
 Кеткен жок кыргыз шашылып,
 Ажал жетсе өлдүк деп,
 Азап болсо көрдүк деп,
 Деркенбай менен Малдыбай:
 Жалгыз эмес Каракөз,
 Булар баары келген деп,
 Сегиз жылы камынып,
 Армансыз болгон бул эл, деп,
 Маңгыттардын хан Калдык,
 Ал Таласка баргандыр.
 Баарысынан балбансып,
 Кайра тартып жүрбөйлү,
 Булардан коркуп калгансып.

Келе жаткан бешөө деп,
 Жиберди бешти белендеп,
 Кыргыздардын беш балбан,
 Жөнөдү катуу бакырып,
 Манастап ураан чакырып.
 Кыйгактуу найза зынкыйтып,
 Кыйкырыгы таш жарып,
 Таштан өтүп баш жарып,
 Аркасында чаң калып.
 Каңгай жактан кылданып,
 Четке чыккан беш балбан,
 Ырас-чынын айтканда.
 Бендеден чыккан эң жаман-
 Манжуулардын Каман алп,
 Беттебес бенде бул жаман.
 Сапырылтып чаң кылып,
 Найзасын күүлөп колго алып,
 Качырып кирди кырданып,
 Беш кыргызды беттетпей,
 Сайып өттү Каман алп.
 Деркенбай менен Малдыбай
 Карап туруп арданып.
 Кандуу найза карманып,
 Манасташып бакырып,
 Баатырдын атын чакырып,
 Сексен бешин калба деп,
 Келе жаткан бешөөнү,
 Бирин койбой байла, деп,
 Калдайган кара кошуунду,
 Калтырбастан айда деп,
 Карбаластап жөнөдү,
 Кыргыздардан сексен беш,
 Душмандардан беш киши,
 Сексен бешти беш киши,
 Сайып өттү чубатып,
 Тоңкойтуп жыкты суналтып,
 Тобун бузбай токсонду,
 Топондотуп кубалап,
 Бетиркеге алпарды:
 - Каракөздү какшаткан,
 Кармап келдик токсонду,
 Балбан токсон бул болсо,
 Карапайым кыргыздар,
 Тирүү бенде окшондо...
 Бетиркеде жооп бергинче,
 Жедигердин Каракөз,
 Жетип келди жулунуп,
 Туулгасы тулуйуп,
 Кулагы чолок мулуйуп,
 Кылычын сууруп кабынан,
 Кыйа чаап баштарын,
 Алайын деп барынын:
 - Кара кыргыз элдери,

Мага алың келеби?
Эл кырылып кетет, деп,
Азгаштырып бул жерге,
Алып келдим силерди,
Жалгыз эмес Каракөз,
Жанымда канча кишим бар,
Адам билгис ишим бар,
Аркамда жөлөк белим бар,
Моңгул, манжу элим бар,
Шибе, солон, кытайлар,
Мага кылып кызматты,
Кат жазсам келет ушулар.
Маңгыт, ооган, испан бар,
Тогуз хандын элибиз,
Айабайбыз сени биз!
Менден качып мааналап,
Келбей койду Бактыбай,
Калган келген эриңиз?!
Деп Каракөз айтканда,
Байлоодо турган Деркенбай,
Алда кандай болом деп,
Тилин тартып жазганбай:
- Сен Каракөз Жедигер,
Качантан бери эр болдуң?
Ар качан келип кыргызга.
Кара жерге тең болдуң!
Мыкты болсоң Каракөз,

Катынча жоолук салынып,
Жасандыга жалынып,
Качып күнүң не болду?!
Бетиркени көргөндө,
Күүлөнөсүң мыктуусуп,
Кеп айтасың ыктуусуп.
Бетиркенин беш баатыр,
Бели катуу эр экен,
Баарысынан Каман алп,
Кайраттуусу ал экен,
Деп Деркенбай айтканда,
Ого бетер арданып,
Алаканга түкүрүп,
Оңдоп кылыч карманып,
Ороолонду Каракөз.
Көрүп туруп Бетирке,
Каракөзгө айтат сөз:
- Кой Каракөз кебиңди,
Оңдоп турчу пейлинди,
Коркпосоң качып не келдиң,
Таштап койуп элиңди?
Бадакшанга келгин, деп,
Кабар бердиң биздерге,
Болжогон жерге барбастан,
Не үчүн келдиң бул жерге?

Аттын башын бурбастан,
 Бактыбайга баралы,
 Он миң аскер анда экен,
 Биз куткарып алалы,
 Ишенген токсон балбанын,
 Көрсөтүп туруп чабалы.
 Карап туруп кан жутуп,
 Ичтен мөжүк кан кетип,
 Бактыбай бели сынбайбы?
 Деп Бетирке жүргүн деп,
 Жүрүп кетти беш урук.
 Качып жүргөн Каракөз,
 Аркалап калды бөлүнүп.
 Караганды таң кылып,
 Кара жолду чаң кылып,
 Калдайтып кара кошуунду.
 Айдап алып жам кылып.
 Келе берсин Бетирке,
 Муну койо туруңуз,
 Жалгыз эктин Бактыбай,
 Жайын айтып баштайын,
 Андан кепти угуңуз,
 Каракөздүн көп кошуун,
 Өлбөгөндөн калганы.
 Мыдырар жаны барлары,
 Айдоого түшүп чубады,
 Бактыбай андан сурады:
 -Кайдан келдиң барыңар?
 Каракөздүн жанында,
 Жакын жүргөн бирөө бар,
 Жашырып-жаппай жабырап,
 Жайын айтып баштады,
 Кулагы менен укканын,
 Көзү менен көргөнүн,
 Баарын айтып таштады.
 Угуп болуп Бактыбай,
 Эки күн жатты кеп кылбай,
 Эки күн күйдү билгизбей,
 Келбей койду Деркенбай,
 Үч күн болот дегенде,
 Каракөз колун кошо алып.
 Жүрүп кетип Бактыбай,
 Баса элек тоонун урчуктан,
 Жалгыз өзү Бактыбай,
 Чыга калса тумшуктан,
 Иш оңунан келгени.
 Деркембайды баш кылып,
 Атка таңып сарпочтоп,
 Бир топ аскер кез келди,
 Утур келип Бактыбай:
 - Баштыгыңар ким? - деди.
 Айдаган киши кырк экен,
 Башчысы бирөө бар экен,

Койтолоң деген жан экен:
- Баш кишиси - мен деди,
Утур келген азамат,
Булардын жайын – бил деди,
Мына бу турган токсону,
Каракыргыз эли экен.
Жедигердин Каракөз,
Карчалышып келиптир,
Катылгандын катыгын
Каракыргыз бериптир.
Качып барып Каракөз,
Биздин элге кез болду,
Каман алптын кайраты,
Баарысынан тез болду,
Байлап алдык буларды,
Буйрук кылды Бетирке,
- Бактыбайга барарды.
Кылыч алды Каракөз,
Өлтүрөм деп буларды,
Болбой койду Бетирке,
Бактыбайдын алдында,
Баарынын башын алам дейт,
Бактыбайдын көзүнө,
Бир көрүнүп жанам дейт,
Андан кала бергенде,
Бүт кыргызды чабам дейт.
Менин атым Койтолоң,
Угар болсоң кеп ошол,
Койтолоңдон кеп угуп.
Калмак келди деп угуп:
- Кайда кетти Бетирке,
Баштап жүргөн улугуң?
Койтолоң айтты мындай кеп:
- Арка жакта калган - деп,
Бачым бара бергин, - деп,
Бизди жолго салгын - деп,
Колдун көбү аркада,
Колбуп келет азыр, - деп.
Бактыбай айтат ошондо:
- Атың болсо Койтолоң,
Айдап жүргөн балбанды,
Байлоодогу жандарды,
Мага чечип бересиң.
Айтканымдай кылбасаң,
Менден кордук көрөсүң,
Ажалдан мурун өлөсүң!
Бактыбайдын сүйлөсө,
Заары болот сөзүндө,
Акырайа тиктесе,
Каары болот көзүндө.
Айтып болуп Бактыбай,
Бардап көзүн карады,
Жүрөгү чыгып Койтолоң,

Ат үстүнөн кулады,
Тизмектеген арканын
Кесип ийди Бактыбай.
Байлоодогу элдерди.

Чечип ийди Бактыбай.
Муздак суу сээп бетине,
Койтолонду кобор, деп,
Буйрук кылды Бактыбай.
Чала өлүк болгон Койтолон,
Сенделип туруп ордуна,
Катындарча баш уруп,
Колун албайт боорунан,
Көөдөндөн чыгып кетпеген,
Араң турат курган жан.
Аңгычакты болбоду,
Жедигердин кошууну,
Ээрчип келди изин кууп,
Бактыбайдын артынан.
Деркенбай баштап токсону,
Калмактардын колунда,
Жоголмок болгон жоксону,
Малдыбай бар жанында,
Бактыбайды көргөндө.
Кайрат кирди баарына.
Жедигердин кошууну,
Саадагын алып мойнуна
Чубап келди алдына,
Деркенбай айтат ошондо,
- Силерге тийбей Бактыбай,
Таштап койуп келиптир,
Карабастан алдыга,
Качып кетпей келипсиң,
Хан Каракөз жанына.
Деркенбайдын кебине,
Татан көзүн жаштады,
Айтып кебин баштады:
-Хан Каракөз каарынан,
Өлүмдүн коркуп заарынан,
Өлөбүз деп келгенбиз,
Үмүт үзүп биз жандан,
Кегибиз жок силерде.
Айдалып келдик бул жерге
“Миң күнчөлүк бейиштен,
Бир күндүк жарык” деди эле,
Бактыбайдан ажырап,
Биз кетпейбиз деги эле.
Канча жылы Каракөз,
Эркектен аскер таба албай,
Томолок беттүү катындан,
Аскер алды канча жол.
Хан Калдык менен бирлешип,
Кыргызга келип салды кол.

Алы келбей кыргызга,
Өлүм болду элге шор,
Жыйнап келген аскердин,
Көбү катын ушу жол.
Эл ичинде эркектен,
Кызыл ээк чал калды,
Кызыл муштум ал калды,
Жетимиш менен он үчтүн
Ортосунда калбады,
Кыз төрөгөн айалды,
Эркек бала туубай, деп,
Андан бетер кыйнады,
Бойкат болгон айалдар,
Кыз төрөсөм кантем деп,
Ого бетер кыйналды,
Колго түшкөн биздерге,
Жакшы-жаман бир ооз кеп,
Эр Бактыбай кылбады.
Кыргызды жеңбейт Каракөз,
Өлбөй барса элине,
Жетисуунун жерине,
Бириктиң деп кыргызга,
Баарыбызды кырбайбы.
Ушу турган көп элди,
Уу ичкендей кылбайбы!
Алып калсын кыргыздар,
Бойго жеткен кыздарды,
Жедигерге кетпейбиз,
Эркек болгон биз дагы.
Каракөз өлсө урушта,
Көз көрбөсө тиригин,
Ачык кабар уга алса,
Башкадан бирөө хан болсо,
Элдин көөнү жай болсо.
Уруксаат сурап баатырдан,
Биз кетебиз ошондо.
Татан кебин бу деди,
Татандын кеби ырас деп,
Баары тегиз чур деди.
Сүрдүү чыкпай үндөрү,
Бышандап ыйлап быркылдап,
Айалдыгы билинди.
Анда айтат Бактыбай:
-Бир чекеге чубуруп,
Бөлүнүп чыккын айалдар.
Он миң элден сегиз миң.
Айал чыкты бөлүнүп.
-Малдыбай атың бур,-деди,
Сен Татанды ээрчитип,
Жумгалдын Кара көлүнө,
Айалдыгын билгизбей,
Анда апарып тур, -деди.
Сакалы жок киши экен,

Жетимиш жашта ал Татан,
 Эрдиги жок баштатан,
 Бел оору болуп башында,
 Ат болуп калган жаштатан.
 -Менден кабар болгончо,
 Жумгалда барып жат-деди,
 Токойдон жандар ат-деди,
 Желе тартып тузак кой,
 Антип жанды бак-деди,
 Жеткирип койуп Деркенбай,
 Андан ары чап-деди,
 Таластан баатыр Бекбача,
 Толук кабар айт - деди.
 Коргондо кошуун беш миңди,
 Бачым алып кел - деди,
 Эки миң сексен сегизди,
 Эрчитемин мен - деди,
 Күнү күндөп Малдыбай,
 Кошуунду алып кел - деди.
 Түнү эки-күнү үч,
 Санаты бешке толгондо.
 Деркенбайды Бактыбай,
 Мында жетип кел, деди.
 Айтканда мойун бурабы,
 Булар карап турабы,
 Кол менен жолду Деркенбай,
 Колбутуп ал баштады.
 Жумгалдын Каракөлүнө,
 Баш кылып Татан карыны,
 Алып барып таштады.
 Анан Шамшынын белин бетке алып,
 Таласты карай чапканы,
 Коргондо жаткан чойулуп,
 Эр Бекбача төрөгө,

Болгон кепти айтканы.
 Бастырамын эми деп,
 Түнөбөстөн кайтканы.
 Муну мындай таштайлы,
 Чабуулга каршы кыргыздын,
 Чогулганынан баштайлы.

КЫРГЫЗДАРДЫН ЧАБУУЛГА КАРШЫ КОЛ КУРАШЫ

Кабар уккан Бекбача,
 Ордонун ханы Орунбай,
 Сөзүн айтты ага жай:
 - Майбулак, Жаакташ, Кеңтескей,
 Карабуура, чоң Чаткал,
 Бууракужур, Акташтан,
 Жергенин сары талаасын,
 Азыр болгон элиңе,

Эл ырысы жериңе.
Таласка келип талаадан,
Кол салды душман дедирбе,
Ак калпак кыргыз элиң бар,
Таңуу болот белиңе,
Мен аттанам түн бойу,
Жалгызектин Бактыбай,
Кабар берген жерине.
Каракөз менен хан Калдык.
Адам болбой өлөйүн.
Боло албасам анчалык!
Шибе менен солонго,
Кара кытай, манжуга,
Айдалып жүрүп моңгулга,
Ата-баба тукум кууп,
Кылып жүргөн калчалык.
Ооган менен испандык,
Кошулуптур чайкалып.
Ажал жетсе өлбөсөм,
Азабым болсо көрбөсөм,
Бирине бирин кошпостон,
Жигин айрып бөлбөсөм.
Каракөз менен Калдыктын,
Байланып башын албасам,
Качып калса жылыштап.
Көйкапка чейин барбасам!
Жедигердин Каракөз.
Чолок ээк алаң көз,
Журт бузардын нак өзү,
Токтобой турат кылыңдап.
Байкап көрсөм ит көзү.
Маңгыттардын хан Калдык,
Кабагы калың өзү саз,
Өңгө киши турмайлык,
Бир курсактан туулган,
Жатындашка сыр айтпас,
Булардын жетип түбүнө.
Эрдинен көзөп тешпесем,
Кекиликтей мойнунан,
Кедери толгоп үзбөсөм,
Арбагы Манас жар болсо,
Биргелешкен тогуздун,
Тобун бузуп келбесем,
Келгис кылып Таласка,
Жолун тосуп келбесем!
Бол Орунбай кат жаз-деп,
Кат жазганда бат жаз-деп,
Атамдан калган алтын мөөр,
Айчыгын анык келтирип,
Айагына бек бас-деп,
Карбалас катты жаздырып,
Алтындан мөөрүн бастырып,
Ысыккөлдө ээлеген,

Кыргыз, казак аралаш,
Ирегелеш жердеген,
Баш кишиси Медербек.
Ага киши чаптырып,
Арпанын түзү жайыкка,
Беш күндө тайар болсун деп,
Абдан мыктап айттырып,
Алматыда ак кубак,
Токсондон жашы арткан чак,
Баатыры бар Курмушу,
Буга киши жиберди,
Таласта бар Татыбек,
Башында бар касиет,
Колуң менен жүр деди,
Саны болсун миң деди.
Кийген тону ак калат,
Өзүбектин эр Мурат,
Кашкардакы Турдана,
Азыкта бар Алабек,
Жеркендеги Малабек,
Котонде бар Козубек,
Лопнурда Матан ханына,
Иле менен Алтайга,
Шермат хан деген залына,
Комул, Турпан, Манаска,
Кабар кылды аларга.
Калбай баары келгенге,
Кабар айтпай таштады.
Шаңкай, Бараң дегенге,
Он төрт киши чаптырды.
Айтып кабар бергенде,
Кабар айтып ханына,
Ошончо элдин баарына
Эр Бекбача, Татыбек,
Бир миң мыкты эр менен,
Жер жайнаган эл менен.
Желпилдеп кызыл туу менен,
Жез барабан чуу менен,
Коргондон чыгып аттанып,
Камчы булгап Бекбача,
Татыбек бар жанында,
Орунбайды чакырды,
Ага жана тапшырды:
-Ордодо калдың Орунбай,
Багып тургун Таласты,
Элдин көөнүн орутпай,
Жок жерден салык таппагын,

Жазыксыз камчы чаппагын,
Жатсаң-копсоң ойлонуп,
Элдин тузун актагын,
Арбагы азыр Манастын,
Чыгарбай ойдо сактагын,

Карымын деп шылтоолоп,
Бастырбай үйдө жатпагын.
Мен кечигип каламбы,
Таалайым билет Орунбай,
Пайда менен залалды.
Калдык менен Каракөз,
Ал экөөнү албасам,
Чыгышдагы беш урук,
Жерине айдап салбасам,
Элдин ичи тынч болсун,
Унутуп, Орун калбасаң,
Жазды-күздү эки убак,
Ак сарайды тайыгын,
Эсинде сактап чыгарба,
Эр Кененим таалимин,
Жатсаң-копсоң алгансың,
Унутпассың тарыхын.
Жакшы болсо Таласты,
Жаман болсо алашты,
Эсебин сенден аламын.
Кар болбосун карылар,
Мас жүрбөсүн жаш балдар,
Керишпесин келиндер,
Урушпасын уландар,
Урматтуу болсун жубандар,
Кылыктуу өссүн кыз-балдар,
Бузулбасын боз балдар.
Жаатташып урушуп,
Жаак айрышып жүрбөсүн,
Эки уул энчи талашып,
Мал айрышып жүрбөсүн,
Куру намыс талашып,
Кулжундашып жүрбөсүн,
Сенден кантип калам деп,
Мулжундашып жүрбөсүн.
“Тоң айрыган май жейт” деп,
Ынтымактуу болгула,
“Дос айрылган бок жейт” деп,
Ыраак качкын мындайдан.
Бирине бириң тындуусуп,
Кыр көрсөтүп жүрбөгүн.
Чеченсинип чекчеңдеп,
Чыйрак сынып тиртеңдеп,
Эптүүсүнүп ырсактап,
Калпты айтып кыйшактап,
Өзүнчө барып бирөөгө,
Жагынам деп шыйпаңдап,
Анткендерге азыр бол.
Туш-тушундан кол салып,
Душман минтип жатканда,
Күн бүркөлбөй күдүңдөп,
Таң атпастай бүрүлдөп,
Күн калгылдап жатканда,

Которулуп кубулуп,
 Жер калтылдап жатканда,
 Сага айтам Орунбай,
 Көп ойлонуп аз укта.
 Сага такоол эр эле,
 Татыбек кетти урушка,
 Тирүүлүктөн өлүм ак,
 Эбегейсиз жумушка.
 Жаш эмессиң Орунбай,
 Кары эмессиң Орунбай,
 Элүүдөн ашкан курагың
 Акылың толгон убагың.
 Деп тапшырып Бекбача,
 Жүрүп кетти бастырып,
 Кол көтөрүп дүр этип,
 Бата берди калың эл:
 - Ачык болсун жолуң шыр,
 Жолдошуң болсун кыдырлар.
 Аттандың баатыр жол болсун,
 Жолунда жолборс жойлосун.
 Кастарын тиккен Алашка,
 Таманында кор болсун,
 Эл үчүн кылган эмгегин,
 Эзелден дениң соо болсун,
 Ишинди кудай оңдосун,
 Каз санаган душмандын
 Каны агып сел болсун!
 Бата берип баркырап,
 Баары журт калды чуркурап,
 Кадырын билген баатырдын,
 Кабырга сөөгү зыркырап,
 Бастырган бойдон көкжалын,
 Баатыр шердин күмбөзгө,
 Кирип келди чукулдап.
 Тобо кылып сыйынып,
 Томук кылып ийилип,
 Аксарбашыл кой арнап,
 Сүттөй аппак төө арнап,
 Арнаган малын арбакка.
 Алдырып келип мууздаттып,
 Шайыктарга карматып,
 Камчысын салып мойнуна,
 Чылбырын кармап колуна,
 Күмбөзгө карап сыйынып,
 Эки колу боорунда.
 Көзүнүн жашын иргилтип,
 Бекбача ыйлап турганда,
 Күмбөзүнөн Манастын,
 Үн угулуп дуулдап,
 Шамал болуп шуулдап,
 Күркүрөп күмбөз сүрдөнүп,
 Кубулуп канча түрдөнүп,
 Түрдүү-түрдүү угулуп,

Ашкере белги үн берип,
Капкачан сөөгү куураган,
Кумайык үнү карсылдап,
Ак шумкардын доошу,
Асмандан чыгып баркылдап,
Доолбас үнү шаңкылдап,
Элестеп көзгө көрүндү,
Кызыл желек жалпылдап,
Кара лөгү Манастын,
Тайраң салып далпылдап,
Аккуланын үнүбү,
Ат кишенеп даркырап,
Ай балта үнү шаңкылдап,
Чокмордун үнү каңкылдап.
Кылычтын үнү шыңырап.
Найзанын куусу зыңырап,
Куйун ойноп бурулгуп,
Чыгышты карай созулду,
Бастыргын деди мени, деп,
Бекбача баатыр чуу койду,
Кабар берип муршаптар,
Жер бетине чуу болду,
Ар бир түркүн кеп тарап,
Ааламга бүтүн дуу болду,

Кабар уккан он төрт хан,
Келе берсин ар кайдан.
Жалгызектин Бактыбай,
Эми андан кабар тыңдасам.
Жедигерден эки миң,
Бошоткон токсон балбаны,
Бастырып жолго салганы,
Бетиркеси баш болуп.
Беш уруктун көп эли,
Утур чыгып калганы,
Бактыбайды көргөндө,
Каракөз жаны калбады.
Байрагын сайып эл токтоп,
Карап турду котолоп,
Кошуунун көрүп Каракөз,
Сегиз миңче киши жок,
Өңүнөн азды күлгө окшоп.
Кел бери деп бакырды,
Мурункудай коржоктоп,
Бетиркенин Койтолон,
Узун мойун койколоң:
- Жедигердин Каракөз,
Сага айтам мен бир сөз,
Аскер менен ханыңар,
Турасыңар көзмө-көз,
Өз элинде Сакычак.
Сен ошондон уккун сөз.
Сакалы саадак кабындай,

Чачы кардын агындай,
Сакычак айтты момундай:
- Тура турчу Каракөз,
Кадимкидей айкырбай.
Беш жылдан бирден айдайсың,
Үйгө элди жаткызбай,
Жилктүү жылкы миндирбей,
Ар кайда киши жиберип,
Чапкылайсың бир тынбай.
Эркектин баарын кырдырдың,
Элдин белин сындырдың,
Тултук беттүү катындан,
Бу сапар аскер жыйдырдың.
Токсон киши кол салса.
Туруштук кылып урушпай,
Жасандыга жалынып.
Араң качып кутулдуң,
Жем болосуң кузгунга.
Неге мынча кутурдуң?!
Экинчи жүзүн көрбөйбүз,
Араң сенден кутулдук.
Беш катар салып салымды,
Ар жылы элден жыйнасаң,
Кыз төрөгөн катынды,
Эркек бала туубайт деп,
Аны айабай кыйнасаң.
Өңү сулуу келинди,
Өз эрине кыйбасаң,
Сыга кармап жаканы.
Сыйынабыз кудайга.
Каракөз тактан куласаң!
Баш кишибиз Бактыбай,
Биздин көңүл болду жай,
Калгандарга мааналап.
Кара жанын, баккының,
Бизди карап кыйкырбай!
Сакычактан кеп угуп.
Каракөз залым деп угуп,
Сүйлөй албай Каракөз,
Кекечтенип буулугуп.
Уйалгандан тер басып,
Каракөз турду унчукпай.
Кара бойу жуурулуп,
Каракөздү каркыттап,
Карап турган Бетирке,
Барабанын урдурду.
Жез барабан кагылып,
Жердин бети жаңырып,
Мурун мындай көрбөгөн,
Адашып эстен жаңылып,
Манжулардан Каман алп,
Жекеге чыкты камынып,
Кара бойун упчулап,

Капталынан топчулап,
Минген атын камчылап,
Каары катуу чочконун,
Көзүнөн каны тамчылап,
Үксөйүп башка чыккан чач,
Өңөргөнү бадырек,
Жолум үйдөй чойун баш,
Аргамжыдай чубалат,
Аркасында өргөн чач,
Алдыңкы эрди калбайып,
Үстүңкү эрди далбайып,
Камандан бетер дардайып.
Качырып келет бакырып,
Кара жерди жапырып,
Азуулары шакылдап,
Ат дабырты такылдап.
Турган элди бетке алып,
Келе жатат жакындап,
Карап турат Каракөз,
Тамакайы такылдап:
“Каман алп жеңсе кыргызды,
Сакычакты баш кылып,
Жедигердин тыңдарын,
Жүрөгүн сууруп алсам-деп.
Тик бооруна жарсам” - деп,
Жүрөгү салып лакылдап.
Борончу деген бир адам,
Токсондон чыгаан ал балбан,
Жооп алып элинен.
Бөлүнүп чыкты элинен,
Борончу менен Каман алп.
Качырышып бет келди,
Күүлөтүп найза сайдырбай,
Борончуну Каман алп
Ыргыта сайып кеткени,
Каман алп башын кескенче.
Салкынбай деген жеткени.
Салкынбайды Каман алп.
Сайып өттү сулайтып.
Бара берди токсон алп,
Арты-артына чубашып.
Бирин бирге жеткизбей,
Манжулардын Каман алп,
Сайып турду кулатып.
Саны кырка жеткенде,
Көңүлдөгү мыктынын
Баары бүткөн кездерде.
Топчу кулак кер атчан,
Койуп калды Бактыбай,
Найзаны ыргап колтугун,
Чойуп калды Бактыбай,
Каман алптын найзасын,

Кагып өттү Бактыбай.
Тоодой болгон чочкону,
Томолотуп атынан,
Сайып өттү Бактыбай.
Дембелеп бирөө жеткенче,
Чокмор менен чыкыйга,
Койуп өттү Бактыбай.
Айрандай мээсин жайнатып.
Сойуп өттү Бактыбай,
Манжулардын элинен,
Мыктысынган эринен,
Келе берди бир бирлеп,
Бактыбай тирүү койобу,
Өлө берди жер тиштеп.
Ана мына кылганча,
Ачып көздү жумганча,
Айта-буйта дегенче,
Кара жер тиштеп кан агып.
Өлгөн Манжу элүүчө.
Тоголонуп тоңкойуп,
Жаткан манжу кырк тогуз,
Каптап кетти Манжулар,
Бактыбайга ат койуп.
Адамдан арстан Бактыбай,
Капаланып камыкпай.
Элине айтат момундай:
- Токсон балбан барсыңар,
Жедигердин элине,
Азыр болгун барыңар,
Бактыбай кантер экен деп,
Бирин кирип барбаңар,
Кара ниет Каракөз,
Кылгылыкты кылбасын,
Эки миңче кишини,
Ээ дедирбей кырбасын.
Айтып койуп элине,
Манастап ураан чакырып,
Дөө Кошойлоп бакырып,
Чеч дөбө деп акырып,
Беттеп кирди Бактыбай,
Кирпик ирмеп көз жумбай,
Тиктеп кирди Бактыбай.
Атка токтор немесин,
Чиктеп кирди Бактыбай,
Кененимден токсон күн,
Таалим алган Бактыбай,
Булгап алып найзасын,
Сайып кирди Бактыбай,
Ат үстүнөн кулатып,
Алып кирди Бактыбай,
Калың жерин аралап,
Жол салганы Бактыбай,
Бетке келген Манжунун,

Бирин тирүү калтырбай,
 Өзөктөн канын агызып,
 Жайып кирди Бактыбай,
 Кылкандай болгон жигитти ,
 Кырып кирди Бактыбай.
 Олпоктуусун онтотуп,
 Бөрү бөлгөн кой өңдүү,
 Ар кайсы жерге топтотуп.
 Он эки жерге бөлүптүр,
 Үрккөн койдой чокчойтуп,
 Эңиш жерге келгенде,
 Сүрдүктүрүп сулатып,
 Капталга кире бергенде,
 Бир канчадан кулатып,
 Томолонуп тоңкойуп,
 Туулга жок башында,
 Улардай мойнун койкойтуп.
 Бет келген жагы Бактыбай.
 Үрккөн койдой дырдыгып,
 Бир жакка мойну кылжыйып,
 Торопой тосуп манжулар,
 Солонго барып тыгылып,
 Чогула калып чоңдору:
 “Биз жүрбөйлү момунтип,
 Көрүнгөн жерде кырылып.
 Бадакшанга баралы,
 Баарыбыз калбай жыйылып”.
 Киши салып арага,
 Бактыбайга айттырып,
 Жүрүп кетти дүбүрөп,
 Токсон балбан кыргыздан.
 Жедигер эли сүйүнөт,
 Бактыбайды көргөндө-
 Монгул, манжу элдери,
 Шибе, солон дегени,
 Кара кытай калганы,
 Баатыр мындай болбойт деп,
 Баары жандан түңүлөт.
 “Качкан жоону кууба”деп,
 Кененим айткан акыл кеп,
 Арага киши салганда,
 Бактыбай калды макул деп.
 Эки күн өттү арадан,
 Эр Бекбача кошулду,
 Эркин келип талаадан.
 Коргондоку көп колду,
 Алып келди Малдыбай,
 Таңга жакын болгондо,
 Жана келди Татыбек,
 Буйрук берди Бекбача,
 Беш күн мында тургун деп,
 Ар тараптан кошуундар,
 Келип жатат дүбүрөп,

Басташкан душман кайда, деп,
Баатыр келди күжүлдөп,
Калкы менен калдайып,
Хандар келди бу жерге,
Күрзүлөрүн көтөрүп,
Балбан келди бу жерге,
Ханды кошо башкарган,
Зардал келди бу жерге,
Он төрт хан эли бүт келди,
Жедигер эли кошулуп,
Он бешке толду эсеби,
Жедигерге баш кылды,
Байакы Татан дегенди.
Айалдан алган аскерди,
Өз үйүнө жан деди.
- Күйөөгө башын байланып,
Үйлүү болгон калбагын,
Атан-эненден ажырап,
Башка үйгө бара элек,
Кыз болсоң өзүң билгиниң.
Кетсең мейли элиңе,
Турсаң мейли бул жерге.
Анда Татан кеп айтат:
- Кыз-балдарым,-деп айтат,
Каракөздүн каарынан,
Күндө уруш заарынан,
Эркек киши элде жок,
Жетисуу деген жерде жок,
Мына бу турган эки миң,

Балдарым өзүң билесиң,
Булардан башка бүт элде,
Жетимиш менен он бештин,
Ортосунда бенде жок.
Кыргызда калсаң үйүр алып,
Курсагың ток кайгы жок,
Калган кеңеш силерде.
Мындан башка кебим жок,
Кыңк эте албай кызбалдар,
Кыжыл болуп турганда,
Кеп баштады Бактыбай:
- Татан ага не дейсиң?
Эркек уул элде жок,
Мында кал деп кыздарды,
Бу айтканың кай кебин,
Кетпей калса бу жерде,
Күң атка барып конбойбу?
Кал деди деп кыздарды,
Алып калса кыргыздар,
Жедигердин кыздарын,
Олжо кылып алды деп,
Жаман атты болбойбу?
Жедигер-Алаш бир уулу.

Азыркысын карабай,
 Түпкүлүгүн ойлойлу,
 Кыз алар болсо кыргыздар,
 Жедигерге барышсын,
 Кудалашып алышсын,
 Куда болуп курчалып,
 Кол кармашып муңдашып,
 Сырдашып анан жанышсын.
 Антип барсын кыргыз деп,
 Мында калыш дурус деп,
 Ойлонгону калышсын,
 Башка жерге барбасын,
 Бекеринен калбасын.
 Таластагы борборго,
 Атбашыда коргонго,
 Ордо кызы ат койуп,
 Мына ошентип калышсын.
 Бактыбайдан кеп угуп,
 Бары кыз кетти чуу туруп:
 - Жедигерге барбайбыз,
 Ургаачынын эли жок,
 Эли тургай жери жок,
 Эрге чыгат бир элге,
 Эли болот ал жерде,
 Жери болот кетпеске.
 Ырас айтат кыздар деп,
 Айтканына көнүштү,
 Он төрт хандын ордого,
 Ордо кыз кылып бөлүштү.
 Эрлери кетти жерине,
 Кыздары кетти ар жерге.
 Кызды кийин алгандар.
 Ооздору батпай калышты,
 Олжо катын дээрге.
 Жедигердин эринен,
 Бир кишини албады,
 Акыл-насаат көп айтып,
 Татанды жолго салганы,
 Бадакшанды бет алып,
 Баары жөнөп калганы,
 Бактыбайды чогулуп,
 Баш хандыкка шайлады.
 Зор Кошойдун көрүнө
 Колдоду муну арбагы,
 Он төрт хан элин башкарып,
 Калбады мунун арманы.
 Муну мындай таштайлы,
 Баатырлардын жекме-жек
 Салышынан баштайлы.

АЛГАЧКЫ ЖЕКМЕ-ЖЕК САЛЫШУУ

Жедигердин беш киши
Каракөз баштап кошулуп,
Беш уруктун аскери,
Бетирке баштап отуруп,
Бадакшан барды балбандап,
Каарынан коркуп калтырап,
Хан Калдыкка жалпаңдап,
Бет келалбай Каракөз,
Кийин калды аркалап,
Хан Калдыктын үстүнө
Хандар кирди чалкалап,
Эшикте калды Каракөз,
Түз басалбай калтаңдап.
Манжулардын чоң Бодоң,
Солондордун Чабыке,
Шибелердин Йобалы,
Каракытай Зонтары,
Моңгулдардын Бетирке-
Хандар тамам киргенде,
Каракөз кирди бүгүлүп,
Боорунда колу жүгүнүп,
Тик карабай Калдыкка,
Мурункудай жулунуп,
Араң оозу былк этип,
Калдык турду тулуйуп,
Ооган менен испандын,
Чоңдору турат кулуйуп.
Баш көтөрүп хан Калдык:
- Баарыңар чогуу келдиңер,
Кайсы жерде чогулдуң,
Кабарын айтып бериңер.
Калгандар карап турушту,
Бетирке айтты калтырбай,
Баштан-айак жумушту-
Бактыбай менен буларда,
Барсылдашкан урушту,
Жедигердин аскери,
Кыргызга кирип кеткенин,
Манжулардын элинен,
Мыңчелык өлүп бүткөнүн,
Каракөз барып катышып,
Кыргызга колун салганын,
Элди бузган долуну-
Жасандыны алганын,
Ийне-жибин калтырбай,

Тамам айтты бүт барын,
Ошол жерде булардын,
Чогулушуп калганын,
Баарын угуп хан Калдык,
Жасандыны чакыртып,
Төбөсүнөн тик жарып:
- Ушул турган жети хан,

Каракөз менен сегиз хан,
Мени менен тогуз хан,
Кыргыз менен кармашып,
Ажыдаар менен арбашып,
Айагына чыкканча,
Хандыкка мени шайлаган,
Хан кылбайт мени дегенсип,
Ичинде арам сактаган,
Эки болбойт өкүмүм,
Каракөз башын мен алам!
Койбоймун тирүү биринди,
Бөлүнгөндөн жан алам,
Алып чыгып баш кес!-деп,
Буйрук кылды Калдык хан,
Адамдын кулак-мурдуна,
Тумар кылып тагынган,
Желдеттер келди жаланып,
Арачалап койор деп,
Жал-жал этип Каракөз,
Жан-жагына каранып:
- Итчилик менден өттү-деп,
Кесер болсоң баш мына,
Төгөөр болсоң кан мына,
Алаар болсоң жан мына,
Жакын кишиң мен элем,
Абал мурун башында,
Абайлабай иш кылып,
Айыптуу болдум бул чакта.
Мени өлтүрүп хан Калдык,
Кай муратка жетесиң,
Көзүң кыйып мени сен,
Өлтүрө албас бекенсиң?
Каракөз турду муну айтып.
Каңгайдан келген беш урук,
Каракөздү сурады,
Калбай баары чуу туруп.
Кечирим кылды хан Калдык,
Бир далай туруп жымыйып,
Өлүмдөн калды кутулуп,
Өктөгө калды тугулуп,
Жергесинен айрылып,
Кургак наамы хан болуп,
Каракөз турат култуйуп,
Ачыбаган камырдай,
Бопбоз бети былтыйып,
Түрө карап алдыртан,
Хан Калдыкка билгизбей,
Келген кеткен кербенден,
Жети суу барып келгенден,
Кеп сураса Каракөз,
Ханы Татан болуптур,
Катын издеп ал жерден,
Кыргыз барып толуптур.

Уламалап уласа,
 Укмуштуудан сураса.
 Аскерге алган кыздары,
 Кыргыздын он төрт ханынын,
 Ордо кызы болуптур,
 Баарын угуп Каракөз,
 Абдан көөнү солуптур.
 “Мында минтип жүргүнчө,
 Бекбачага барсамбы?
 Жамандык келген кишиден,
 Жакшылык келет деди эле.
 Ошону ойлоп Бекбача,
 Мени аман койорбу?
 Же эки ооз кепке келтирбей,
 Эсен койбой сойорбу?
 Бекер жетип барганча,
 Бетирке менен Калдыктын,
 Амал кылып айла таап,
 Башын кесип алсамбы?
 Аны алып барсамбы?
 Калдык менен Бетирке,
 Катар өлүп кеткенде,
 Каш кайтарар жок калат,
 Сегиз хандын элинде.
 Селдей болгон аскерге,
 Башчы болуп алсамбы?
 Серпишип жүрүп кыргызга,
 Куу сакал болуп карысамбы?
 Алды менен Калдыктын,
 Өзөктөн канын жайайын,
 Эсирдин эбин табайын,
 Шек алдырбай калганга,
 Бетиркени сойойун,
 Кабыл алып эп көрсө,
 Сегиздин башы болойун,
 Эп көрбөсө калган хан,
 Башын алып экөөнүн,
 Бекбачага жөнөйүн,
 Бешенемде не болсо,
 Кыргызга барып көрөйүн.
 Эгер андай кылбасам,
 Буларга кастык кылбастан,
 Аз күндө болчуу уруштан,
 Убакыт күтүп ушундан,
 Жетисууга барайын,
 Татанды сойуп, так минип,
 Жаңылап аскер алайын.
 Бекбача менен Татыбек,
 Бул жерде жүрөт темселеп,
 Карып калды Орунбай,
 Кайкыргыз мага тең келет?
 Коргонун тартып алайын,
 Коркутуп туруп тебелеп”.

Арам кыйал Каракөз,
Ойунда дүйнө бүт ээлеп,
Бекбача менен эл болду,
Калдык менен Бетирке,
Ал экөөнү тең сойду;
Сегиз хандын элине,
Селдей болгон аскерге,
Өзү башчы ээ болду.
Коргонун алды Таластын,
Тагына чыкты Манастын,
Баашасы болду Алаштын;
Таң агарып атканча,
Уктабай чыкты ой менен,
Эртеси кечке сегиз хан,
Кеңеш менен кеч кирди,
Түн ортосу мезгилде,
Чатырына Калдыктын,
Асталай басып келгени.
Калдык менен Бетирке,
Кеште ойноп жатыптыр,
Үстүнө басып кирди эми.
Кеште ойногон эки хан,

Кел Каракөз дебеди.
Кастык кылмак ойунда,
Кылычы жалаң болучу,
Желбегей чапан койнунда,
Жакындап басып келгенде,
Кел олтургун, дегени,
Мойнун буруп Бетирке,
Каракөздү карады.
Жылтылдаган бир неме,
Чыгып турат этектен,
Эңкейип аны Бетирке,
Көз жибериپ карады.
Билип калат экен, деп,
Кайта басты Каракөз,
Булкунгандай табышы,
Кулагында угулду.
Карады Калдык өтө тез,
Шамал тийген немедей,
Чапанынын этеги,
Дирилдептир токтобой.
Калдык айтата ошондо:
- Караңгыда Каракөз,
Эмне кылып келгендир?
Кеп кылбай кайта не кетти?
- Мен көргөндү, Калдык, сен,
Көрдүңбү? – деди Бетирке,
Кел олтур деп карасам,
Этегинен жылтырап,
Кылычтын учу кептенет,
Чыгып турду көрдүңбү?

- Мен көрбөдүм кылычын,
Булкунгандай угулду,
Кулагыма табышы.
Анда айтат Бетирке:
- Баскан-турган, жүргөнүн,
Кандай кылып жатканын,
Соодагерден кербенден,
Кеп сураган күндөрүн,
Баарын байкап билели.
Хандык өкүм жүргүзүп,
Башын ал деп айткансың.
Кек кылып аны жүрөбү?
Же болбосо бир күнү,
Экөөбүздү катар жеп,
Сегиз хандын элине,
Улугуңар менмин деп,
Доор сүргөнү жүрөбү?
Башыбызды көтөрүп,
Бекбачага киреби?
Чала күлүп жөтөлүп,
Канатташмын жакын деп,
Жедигер менен Маңгытка,
Катар өкүм сүрөбү?
Кара чекир буткулдун,
Кыйалын абдан билели,
Эшиктеги жесекчи,
Каракөздү чатырга,
Киргизбе деп айталы.
Уйку келсе мүргүтүп,
Башка чыгып жаталы,
Каракөздөн чыгат бейм,
Далай иштин чатагы.
Болжошкон жерге келбестен,
Атбашы барса темселеп,
Аскеринен ажырап,
Араң турса сеңселеп,
Караңгыда бул үйдө,
Не жумуш бар темселеп,
Олтур десе болбостон,
Чыгып кетти энтелеп.
Эки күн өткөн кездерде,
Бекбачанын кошууну,
Кайкап түштү бул жерге,
Кыргыздын колун көргөндө,
Кайгы түштү бул элге.
Байпагына бит түштү,
Уктай албай түнүндө,
Бадакшанга чогулуп,
Бармак эле Таласка,
Наманген, Ташкен, Самаркан,
Анжыдан менен Маргалаң,
Кетмек эле талаанга.
Таластын бетин бастырбай,

Топурагын чачтырбай,
Кыргыз келди буларга.
“Каракөз ичтен сүйлөшүп,
Бурулбаска тил берип,
Жендирген болуп кыргызга,
Келген экен мында, - деп,
Толук кабар укпаса,
Кыргыз келет кайдан? - деп,
Каракөздүн иши, - деп,
Ачыгын эми билдик” - деп.
Тиктеп калды көз айырбай,
Каракөздү изүүлдөп.
Кыргыз эли он төрт хан,
Көптүгү элдин кара таан,
Капкайдан келди сегиз хан,
Көптүгүнөн жадаган,
Уруш десе тынч албас,
Уруу десе уктабас,
Кангайдын эли жатпады,
Уруксат алып Калдыктан.
Бетиркениин аскери,
Барабанын какканы.
Жез барабан кагылып,
Бетиркенин атында,
Сегиз хандын аскери,
Селдей атка чабылып,
Кара чоктуу Каңгайдын,
Байрагы жерге сайылып,
Каңгайлардын калдаңы,
Жекеге чыкмак камынып,
Баатырлыгы бадырек,
Буткулдай көзү жылтылдап,
Байкаганга таанылып.
Букадай мойну букуйат,
Буурадай саны бултуйат,
Эки бети салаңдап,
Эки даңгыт тойгундай,
Дөмөр баштай тултуйат.
Сакалдарын карасаң,
Өзүбектин дабындай,
Маңдайынын кеңдиги,
Азык салчу байлардын,
Алты карыш кабындай,
Чекесинин бырышы,
Кой кыштоочу адырдай,
Кең көкүрөк дагдайып,
Тай чабуучу талаадай,
Эки эмчеги салаңдап,
Кысыр эмди танадай,
Эки жагын карасаң,

Он эки канат ордонун,
Эшигинде эни бар,

Ача чыккан бутакты,
Кошуудан таарып салгандай,
Чоң көтөктөй бели бар,
Чокуга чапкан немедей,
Айбандан чогоол кеби бар.
Буттары чынар бутагы,
Балтырына адамдын,
Жетээр эмес кучагы.
Мурду сеңир кырчактай,
Муруту камыш жекендей,
Оозу үңкүрдөй карарып,
Камандай тиши агарып,
Каалгадай тиштери,
Көрүнүп турат саналып.
Эки жагын каранып,
Койго тийчү бөрүдөй,
Ээрди мурун жаланып,
Ачакей тил өткүр миз,
Найзаны колго карманып,
Четке чыкты бөлүнүп,
Барча тоодой дардайып,
Айанбай келет аргытып,
Карарган топо чаң кылып,
Анча-мынча кишилер,
Бузулуп өңү саргарып,
Караанынан калмактын,
Карагайдай тарбактын,
Лопнурдакы хан Матан,
Бактыбайдан жооп сурап,
Жүрүп кетти аттанып,
Калдаң, Матан кез келди,
Кезкерип найза бет келди,
Калдаң келет ойунда,
Найзага илип Матанды,
Алып кетем деп келди.
- Каңгай, Каңгай, Каңгай - деп,
Бетирке биздин калдай - деп,
Калдаң келдим майданга,
Кыргыз алың кандай?-деп.
Баатыр Матан бакырып,
Манастап ураан чакырып,
Бурулгутуп топону,
Асманды карай сапырып,
Акырышып бет келди.
Жан алчу найза кез керди.
Калдаңдын кандуу найзасын,
Кагып өттү эр Матан,
Каңгыта кагып найзаны,
Жандап өтүп баратып.
Сооту жок карыга,
Муштап өттү эр Матан.
Каржиликтин ханына,
Колундакы найзасын,

Чыктап өттү эр Матан.
Аттын башын оң тартып,
Найзасын булгап карманып.
Кара боорго сайам, деп,
Катуу тийди каарданып,
Кактырып Калдаң найзасын,
Каржиликке сайдырып,
Калган экен арданып,
Матан сайган найзасын,
Ирмебей кирпич тиктеди.
Матандан найза жеткени,
Сайдырбастан найзаны,
Калдаң кармап кеткени.
Тартып алып найзасын:
- Алың Матан канчасың?
Баатырдык иштейт майданда,
Өкүм өтпөйт мындайда.
Оңдоп Калдаң найзасын,
Оодара сайып салганча,
Калдаң сайса өлдүм деп,
Олоңдой болгон чачынан,
Орой Матан кармады,
Кармаганда камынтпай,
Үзөңгү боого салганы,
Минген атын теминип.
Камчылап Матан калганы,
Чачтан тартып хан Матан,
Кайрат кылып канчалык,
Кара саат Калданды,
Оодара тарта албады.
Одурайган Калдандын,
Опол тоодой салмагы,
Капаланып Калдаң алп,
Чачын силкип тартканы.
Кам келбей койо бергенге,
Аты менен тоңкойуп,
Баатыр Матан кулады.
Комулдан келген Таабалды,
Карап тура албады,
Жебеден мурун жеткени,
Тоодой болгон Калдаңга,
Томукка балта шилтеди.
Таабалды чокмор күүлөдү,
Көздү ачып жумганча,
Ойротто жок Таабалды,
Онду койуп жиберди.
Калдаңга найза сайдырбай,
Кайран баатыр Таабалды,
Калкалады Матанды.
Матандын аты оңолду,
Кылчайып артын карабай,
Караганга жарабай,
Качып Матан чуу койду.

Таабалды менен Матанды,
 Караган адам таң калды,
 Көпөлөктөй Таабалды,
 Эбелектей айланды.
 Көз ачырбай Калдаңды,
 Алда канча салганы,
 Ар канча кылып аракет,
 Адырайган Калдаңга,
 Алы келе албады.
 Бир убакта Калдаң дөө,
 Ачып көзүн карады,
 Матан кетип калган жок,
 Таабалдыны көргөндө,
 Ачууланып карады,
 Кас таман найза колунда,
 Таабалдыны бир сайды.
 Калдаң сайган оңобу,
 Көк бөрү тарткан улактай,
 Шамал тийген тумактай,
 Ыргып кетти Таабалды.
 Ал аңгыча неткени,
 Такырбаштын жеткени,
 Манастан келген Такырбаш,
 Эр сайышка адис маш,
 Кырктан ашкан өзү жаш.
 Салбардынын ойунда,
 Сары сайдын бойунда,

Калдаң менен такырбаш,
 Сайышка чыккан ойунда.
 Биринин иши бирине,
 Танабы жиптей колунда.
 Такырбашты көргөндө,
 Тайарланды Калдаң алп,
 Мурункудай далбдандап,
 Бойун уруп кире албай,
 Айарланды Калдаң алп,
 Калдаң менен Такырбаш,
 Күркүрөтүп найзасын,
 Күүлөп колго алышты,
 Сайдырбастан найзасын,
 Каршы-терши кагышты.
 Канча айланып сайышып,
 Сайдырбастан кагышып,
 Найзадан айла таба албай,
 Кылычтарын алышып,
 Кыйкырыгы баш жарып,
 Кылыч менен чабышып,
 Кылычтын мизи ыдырап,
 Сыныгы учуп кыңылдап,
 Кылычтан айла кеткенде,
 Эшик эндүү ай балта,
 Айныбастан салышат.

Күчтөрүнүн барынча,
Туулгага чапканда,
Оттор учуп жаркылдап,
Уңгусунан балтанын,
Үнү угулуп чакылдап,
Балтанын сырты түйрүлүп,
Чокморлошуп койушуп,
Колтуктарын чойушуп,
Шылкы мойун чойун баш,
Шалак-шулак дедирип.
Күчөп чаап дембелеп,
Үзөңгүгө тамандап,
Кобо калып керилип,
Кайрат качып күч короп,
Калбайт булар эринип,
Өлгөндү албайт тыйынга,
Намыс үчүн берилип,
Челектей болуп баштары,
Шишип чыкты семирип.
Жарактан айла так кетип,
Жакалашып кол жетип,
Кочкордон бетер койушуп,
Мурдунан агып кан кетип,
Этектен түрө кармашып,
Барлык күчүн арнашып,
Капталда атчан алышып,
Кара темир үзөңгү,
Каңкылдашып кагышып,
Баатырлык менен бакырып,
Бар кайратын чакырып,
Акырайа тиктешип,
Көздөрү башка чакыйып,
Олпокторун булушуп,
Соотторун жулушуп,
Аттан түшүп күрөшүп,
Көөдөндөрүн тирешип,
Аркасына сүрөшүп,
Ичине карай тартышып,
Булкуп-жулкуп серпишип,
Койон колтук алышып,
Орой-торой чалышып,
Ача кармап серпишип,
Багалчеги майышып,
Буту ийилип жатса да,
Кайрат менен тайышып,
Чама кетип, так чарчап,
Кармалай колдор карышып,
Кара бойу дал болуп,
Кол кармалбай шал болуп,
Саратан тамыз ысыкта,
Кара бойдон аккан тер,
Өтүктүн ичи суу толуп,
Күн жашынып аңгыча

Жарыгы жок түн болуп,
Кирип барды Бекбача,
Май тору менен чуу койуп:
- Кайраты артык баатырлар,
Ай караңгы түн болду
Эби келсе кайтыңар,
Таң агарып түн кетсе,
Эртеңки күн дагы бар,
Бекбачанын кебине,
Кулак салбай балбандар,
Бекбачаны көргөндө,
Балбанга кастык кылат, деп
Бетирке барган ал да бар,
Каарданып Бекбача,
Түшө калып атынан,
Оң колу менен Таабалды,
Сол колу менен Калдаңды,
Камтып белден кармады,
Экөөн эки тарапка,
Ажырата салганы.
Кыргыздардын он төрт хан,
Хан Калдык баштап тогуз хан,
Айраң-азыр таң калды.
“Бекбачаны билбестен,
Келиптирбиз бекер”-деп,
Испан менен оогандык,
Айласы кетип сандалды,
Кетмек болуп ошол түн,
Калдыктан коркуп айманды,
Аңгычакты болбоду,
Таң агарып күн чалды,
Жер бетине нур тамды,
Өйүз-бүйүз турган эл,
Бири калбай аттанды.
Жер чайкалып козголуп
Топурак учуп боз болуп,
Таш быркырап тоз болуп,
Калыңдыктан кара жер,
Араң турат токтолуп.
Калдаң келет калдайып,
Колунда найза карманып.
Калдаңды көрүп Таабалды,
Тура албады заарданып,
Сары түгү түктөйүп,
Жүзү каарга айланып,
Жалтыратып жанына,
Жалаң кылыч байланып,
Колуна найза карманып,
Жүрүп кетти аттанып,
Айал-үйөл кылбастан,
Кадимкидей салт менен,
Качырышып сайышып,
Карсылдашып салышып,

Бака-шака урушуп,
Баш-аламан чабышып,
Түш кынтайган мезгилде,
Кыйамына келгенде,

Кыйа тарга бергенде,
Кыраан баатыр Таабалды,
Көтөндүн бүрмө чети деп,
Түрүлүптүр этеги,
Талабыма жетем деп,
Таталаган бул айбан,
Барар жайга кетер деп,
Манастап баатыр бакырды,
Өрттөй көзү кызарып,
Өрдөктөй мойну узарып,
Оозунан тутун буу жанып,
Муштап өттү Калдаңды,
Жаба койуп түпөккө,
Найзанын учу кандалды.
Таамай сайган Таабалды,
Калдаң өңдүү балбанда,
Кыймылдаар шай калбады,
Бучкактан каны куйулуп,
Камчы саптай чубуруп,
Өбөктөп атка шылк этип,
Бучкактан мөжүк кан кетип,
Оодарылып атынан,
Жерге түштү жалп этип.
Салмагынан кара жер,
Үн угулуп калт этип,
Кайра айланып Таабалды,
Башын кесип алганча,
Кара кытай Зоңтары,
Качырган бойдон ал жетип,
Таабалдыны атынан,
Сайып өттү зоңкойтуп.
Турпандан барган Турумбек,
“Таабалдыны өлтүрсө,
Бизге болду кыйын” - деп,
Жээрде ат менен аргытып,
Артынан чаңын баргытып,
Эки балбан бет келди,
Зоңтары менен Турумбек,
Салышып кирди дүпүлдөп.
Калдаңды Кангай көтөрүп,
Таабалдыны кыргыздар -
Аргымакка өңөрүп,
Алып барып багышты,
Жарага дары чабышты,
Турумбек менен Зоңтары,
Жан айабай салышты.
Жаңыдан чыга калганда,
Калдаңды айткан кыйын деп,

Зоңтарынын жанында,
Калдаң анча мыкты эмес,
Турумбек оңой эр эмес,
Оңойлук менен адамга,
Оморулчу бел эмес,
Кара кытай Зоңтары,
Оңой-олтоң жоо эмес,
Томолонор тоо эмес.
Күндү күнгө улашып,
Түндү түнгө улашып,
Кара кытай Зоңтары,
Ары баатыр ары хан,
Зоңтарынын колунан,
Өлүп кеткен далай жан,
Карасы өлгөн хан өлгөн,
Баатыр өлгөн дөө өлгөн,
Зоңтарыга беттешип,
Мыктысып чыккан эр өлгөн,
Белсенип найза өңөргөн,
Мелтиреп бети көгөргөн,
Мен-менсиген эр өлгөн,
Карагай найза өңөргөн,
Каарданып көгөргөн.
Кайраттуу канча жан өлгөн,
Кара кытай Зоңтары,
Касташып келген хан өлгөн.
Качырганын кайсаган,
Камандан качып калбаган.
Бала кезден бер жакка,
Алып көнгөн Зоңтары,
Өчөшүп капыр кайышып,
Үлүрөйүп тайышып,
Зоңтарыга Турумбек,
Туруштук берип тайышып,
Үч күнгө кетти сайышып,
Боло албай калды Турумбек,
Кайраты качып майышып.
Ортосунда чек болду,
Туруп бериш чыдашып,
Найза менен сайышып.
Туруп берди Турумбек,
Арбагың Манас колдо деп,
Айтып жатат Турумбек,
“Турманың таш болсоң да
Эми өлдүң”-деп мекийип,
Ирмебей кирпич чекийип,
Сайып өттү Зоңтары.
Ташка сайса жанбаган,
Сайганын тешпей калбаган,
Зоңтарынын найзасы,
Үзүлүп кетип белинен,
Эрдиги кетти эбинен.
Эр Турумбек көчүгү,

Ээрден ооп бултайып,
 Үзөнгүдөн бут тайып,
 Жыгылчудай кыйшайып,
 Жер тайанбай оңолду,
 Өтө сонун иш болду.
 Турумбек алып нөөмөттү,
 Зоңтары турду зоңкойуп,
 Орто тоодой болкойуп.
 Манастап ураан чакырып,
 Кыйрынан жандап качырып,
 Найза менен бир койду,
 Чылбыр чойуп Зоңтары,
 Жер кучактап торойду,
 Турумбектин найзасы
 Сол колтуктун такырдан,
 Кере карыш коройду,
 Турумбектин бул найза,
 Ченемсиз өткүр куу найза.
 Зоңтарынын атынан,
 Жыгылганын көргөндө,
 Аркасынан Кытан алп,
 Кар жаачудай бүркөлүп,
 Кабагы карыш салынып,
 Качырып келет түктөйүп.
 Кытайлардын Кытан алп,
 Кылып көнгөн өнөрү,
 Турумбекти жеткенде,
 Көмө койуп жөнөдү.
 Кыргыздардын Татыбек:
 “Турумбекти өлтүрсө,
 Бизден кетет касиет,
 Өлтүртпөйүн аны” - деп,
 Шамалдан бетер зыркырап,
 Канаттуудай дыркырап,

Кытан алпты камынтпай,
 Койуп өттү капталга,
 Чычалактай кара кан,
 Агып кетти шыркырап.
 Найзаны тартып алганда,
 Кытан алп буга арданды,
 Түшүп кеткен найзасын,
 Эңкейип колго алганы,
 Аңгычакты Татыбек,
 Турумбекти аткарды,
 Атка минип сенделип,
 Араң келди Турумбек,
 Буйрук кылды Бактыбай,
 Ылдам аттан түшүр деп.
 Турумбекти түшүрүп,
 Ат сийдигин ичирип,
 Жараатка себеп таптырып,
 Медеттен эзип чаптырып,

Эбептен эзип ичирип,
 Кир көңүлүн ачтырып,
 Ичке зардап түшөт деп,
 Жаткызбастан бастырып.
 Күн бешимге барганда,
 Кытайлардын Кытан алп,
 Татыбекти шаштырып,
 Май сооруга найза жеп,
 Татыбек болду жарадар,
 Таабалды Турум, Татыбек-
 Буларды көрүп турушуп,
 Кыргыз болду санадар.
 Ысык көлдүн Медербек,
 Мен келемин буга деп,
 Бактыбайдан жол сурап
 Жүрүп кетти Медербек.
 Атасы казак элинен,
 Энеси кыргыз кызынан,
 Кызыгышкан душмандан,
 Агызып көнгөн кызыл кан.
 Татыбекти Медербек,
 Кытан алптан куткарып,
 Мен да сендей эрмин деп,
 Каарын салып сумсайып,
 Куу найзаны колго алып,
 Койгулашып Медербек,
 Кытан менен теңдешип,
 Кара тер бойдон жуурулуп,
 Кыйандай агып сел кетип,
 Өргө салып өксүтүп,
 Эңишке салып мүчүтүп,
 Капталдашып кагышып,
 Жан айабай чабышып,
 Чаң ичинде жарышып,
 Кантер айла табалбай,
 Медербек турду майышып,
 Араң чыкты майдандан,
 Толук бир күн алышып,
 Сиркеленип териден,
 Изиркектеп кан чыгып,
 Кыймыл этер чама жок.
 Бүткөн бойу жанчылып,
 Челектей башы тулуйуп,
 Бүт бойу шишик күпүйүп,
 Кара бойун караса,
 Казандай эти карарып,
 Кирпиги араң мыдырап,
 Өлбөгөн тирүү жан калып.
 Аңгычакты майданга,
 Келип турду дардайып,
 Аккубактын балбаны,
 Алматылык Курмушу,
 Жекеге чыкты аттанып,

Коркуттук деп кыргызды,
Кытайлар турат шаттанып.
Манастап ураан чакырып,
Музбурчакты кошо айтып,
Аргымагын койкойтуп,
Куу найзасын коройтуп,
Желегин жерге жапырып,
Жеринен чындап качырып.
Жеп ийчүдөй бакырып,
Алгыр бүркүт түрдөнүп,
Каарын салып Курмушу,
Бөйөн менен чайандай,
Заарын салып Курмушу,
Жан алчудай сүрдөнүп,
Азыркысы турушу.
Качырганы камандай,
Бакырганы башкача,
Өзү казак чону экен,
Кара бойу бир барча.
Колундагы найзасы,
Кызыл канга чыкталып,
Алып көнгөн канчаны,
Аты-жөнүн сурабай.
Ачууланып айабай,
Кактырбастан найзасын,
Кара кытай Кытанды,
Как далыга муштады.
Далысына Кытан алп,
Куйган чойун каптаган,
Таш сайгандай чак этип,
Үнү катуу шак этип,
Кайта жанды найзасы,
Кайта жанып сак чыкпай,
Уңгусунун темири,
Сынып кетти быркырап,
Качырып жетти Кытан алп,
Каарданып чукулдап,
Оозунан көбүк кетиптир,
Буурадан бетер буркулдап,
Кузгундай болуп куркулдап.
Кекиртеги чуйкулдап,
Сайып өттү Кытан алп,
Кытан сайган оңобу?
Барча тоодой Курмушу,
Көмөрүлүп жыгылды.
Өзүбектин эр Мурат,
Токтоо кылбай ат салды,
Ат салганда бат салды,
Ат куйругун карматып.
Курмушуну куткарды,
Курмушуну куткартып,
Комутта калып Кытан алп,
Эр Муратты беттеди,

Баатыр Мурат хан уулу,
Башынан элге күйүнгөн,
Сынчыбектин тукуму,
Адамдан качкан эр эмес,
Чоң атасы Сынчыдан
Ар мүчөсү кем эмес,
Арзандык менен адамдан,
Жазганычу эр эмес,
Кырдан ашкан чамасы,
Өтө кары деги эмес.
Кең көкүрөк кууш аяк,

Орто бойлуу капкан бел,
Жайык маңдай, сом далы,
Туткандын чыккан далдалы,
Туруп душман бат албас,
Бул замандын балбаны,
Кытан алп менен кагышып,
Каршылашкан убагы.
Кыйамына келе албай,
Ичинде болуп айкабы,
Амал кылып канчалык,
Айла иштетип мынчалык,
Эч айласын таба албай,
Амалы кетип кыйналып.
Кармашып булар кагышып,
Карса-курса чабышып,
Ажырай түшүп бөлүнүп,
Айланышып өмүлүп,
Мурат менен Кытан алп,
Караган элдин көзүнө,
Ажыдаардай көрүнүп.
Бирин бири жеңе албай,
Агып каны төгүлүп,
Эртеден кечке сайышып,
Тең сайышар балбандар,
Калгандай болуп табышып.
Бир мезгилде Кытан алп,
Ачууланып жаны ачып,
Күүлөп алды чокморун,
Күркүрөгөн үн чыкты,
Салмагынан чокмордун,
Жердин бети дүрүлдөп,
Күн күйгөнсүп күдүндөп,
Көлдөр толкуп жаткандай,
Кара жерден үн чыгып,
Какыр чаңдап топо учуп,
Муратка шилтеп ийгенде,
Акылдан азбас эр экен,
Өзүбектин эр Мурат,
Өтө башка неме экен.
Балта менен Кытанды,
Дал шакшакка какканы,

Оң колунун шакшагы,
Сынып кетти карс этип,
Колундагы чокмору,
Жерге түштү тарс этип,
Салмагынан чокмордун,
Жер козголуп калт этип,
Чокмор түшкөн жеринен,
Топурак учту чаң кетип.
Сынган колун карабай,
Кара мүртөз Кытан алп,
Кылча жанын айабай,
Эр Муратты жакадан,
Булкуп-силкип тартканы,
Алдында минген атынан,
Аңтара тартып таштады.
Аңтарылып баратып,
Кытанды жеңден кармады,
Койо бербей бек кармап,
Чоң дөбөдөй дардайтып,
Оодара тартып салганы.
Сынган колун көргөндө,
Солондордун Чынары,
Салып жетип барганы,
Эр Муратка карабай,
Кытан алпты атына,
Шапа-шупа мингизип,
Алып кетип калганы.
Кытан алпты Чынар алп,
Аттандырып жатканда,
Турдана бар болучу,
Эр Мураттын жанында,
Эр Муратты алып барды,
Бактыбайдын алдына.
Эр Муратка Бактыбай,
Эки сыйра сарыпай,
Сыйлык кылып тон берип,
Өзүбектин салтынча,
Өз элиңе бар деди,
Колу сынык Кытан жок,
Кандай жан келсе жекеге,
Беттеше баргын сен деди,
Аңгычакты майданга,
Солон Чынар келгени:
- Чынар келдим мен - деди,
Билип кел, кыргыз сен - деди,
Майданга келген кишиден,
Тирүү бенде элиңе,
Кетирбеймин мен! - деди.
Мурат келди беттешип,
Күркүрөтүп найзасын,
Күч ортосун чектешип,
Айрыбай көзүн тиктешип,
Өлөр жерин чиктешип.

Кыйкырыгы таш жарып,
Качырып найза урушуп,
Такылдаган найзага,
Такат кылып турушуп,
Чарайналар чатырап,
Талаа-талаа жарылып,
Чарайнага тийгенде,
Найзанын учу такылдап,
Туулгага чапканда,
Балтанын сырты чакылдап,
Көөдөнгө найза така-так,
Туулгага балта чака-чак,
Кулак-мээни тундуруп,
Баатырлар үнү бака-бак,
Кош жаңырык шака-шак,
Оттор учуп жылтылдап,
Кан аралаш сары суу,
Заардап агып чылпылдап,
Ачуу келип алаңдап,
Баатырдын бойу кылчылдап,
Азуулары качырап,
Көздөн жалын чачырап,
Жебенин огу зыркырап,
Найзанын күүсү куркурап,
Кол ыштыктай мурундан,
Түтүн чыгып буркурап,
Кезек менен кээри жок,
Чынар менен Мураттын,
Эрдигинин чеги жок,
Биринен бири жазганып,
Тартынып калар жери жок,
Карсылдашып чабышып,
Былчылдата сайышып,
Жаактарын жара чабышып,
Мойнунан канын агызып,
Эртеден кечке салышып,
Күн кеч кирип аңгыча,
Элине кайта жанышып,
Таң атканча уктабай,
Найзаны ууга малышып,
Кылычын заарга сугарып,

Жарылып кетет сырты деп,
Балталардын уңгусун,
Коло менен чырмашып,
Найзаларын жаңыртып,
Ала-була сырдашып,
Тыштан кийген соотторун,
Жыртылган жерин тордотуп,
Үзүлгөн жерин улатып,
Тешилген жерин жаматып,
Мыгынан чыгып кеткенин,
Айабай бөрттөп кадашып.

Ага чейин таң атып,
 Таң агарып чыкканда,
 Тердиктерин жумшатып,
 Олоңдорун оңдотуп,
 Куйушканын узартып,
 Үзөңгү боосун кыскартып,
 Чарайнасын тартынып,
 Сом темирин артынып,
 Музурканып муңканып,
 Муздай темир курчанып,
 Калкандары калдайып,
 Туулгалары тултуйуп,
 Кулактары көрүнбөй,
 Топ-томолок мултуйуп,
 Доолбастары кыңгырап,
 Найзалары зыңгырап,
 Айбалталар шыңгырап,
 Кылыч кында кыңгырап,
 Көз тайгылтып баатырлар,
 Аттанып чыкты зымырап.
 Аттанган эрлер шаңданып,
 Карагандар таңданып,
 Өйүз-бүйүз эки кол,
 Карап турат жарданып,
 Сапта турган жандар көп,
 Андай салттуу хандар көп,
 Телегей кийген андан көп,
 Темир кийген балбан көп,
 Телмирип турган андан көп,
 Теминип турган тентек көп,
 Чынар менен эр Мурат,
 Беттеше келди эки лөк.
 Камчыга атты бөлөдү,
 Солондордун чынары
 Тик качырып жөнөдү,
 Мураттын далай бар экен,
 Баатырлыкта өнөрү.
 Тура калып токтолуп,
 Теминип койсо ыргыштап,
 Тулпары турат шойт койуп.
 Качырып Чынар жеткенде,
 Каңтара койуп өтөөрдө,
 Оордун салып жалт берип,
 Кара жерди сайдырып,
 Караган элди таң кылып,
 Муратты сайбай жер сайып,
 Чынар жаман ар кылып:
 “Эми сайып алам-деп,
 Өзүбектин Муратты,
 Заманасын тар кылып,
 Талпагын ташка жайамын,
 Кең майданды кан кылып!”.
 Кекээрденип кезенип,

Ээрдин кесе тиштенип,
Киндигин тартып бел түйүп,
Кара жанга күч келип,
Белин түйүп мекийип,
Мандайда көзү чекийип,
Жана кирди чоң Чынар,
Кара керди теминип,
Капырын минген Каракер,
Эликтей чуркап секирип,
Алтын ээр кашы, деп,
Табарсыктын башы деп,
Өөдө кетсе тай кылып,
Как жүрөктүн тушу деп,
Күркүрөтө сунганы,
Күүлөп найза урганы,
Өтө андес Мурат да,
Өнөрү көп бу дагы,
Көп эмей өнөр аз бекен,
Болбосо Мурат бул күндө,
Он сегизде жаш бекен.
Найзанын учу жетерде,
Бир жагына тулпардын,
Жата кетти шалк этип.
Алтын ээрдин кашына,
Урунуп найза каңк этип,
Алактап Чынар өткөндө,
Ким көргөн мындай кызыкты, ай,
Атка минди мышыктай,
Тиктеп турду Чынарды,
Митирейип унчукпай,
Найза бойу алыска,
Өтүп кетип чоң Чынар,
Муратка найза тийгенин,
Тийбегенин биле албай,
Кылчайып артын бир карап,
Муратты көрүп ат менен,
Оозун ачып аркырап,
Көк буу көктө буркурап,
Көзүнөн чыккан жалыны,
Учкундай болуп чыркырап,
От күйгөндөй шыркырап,
Жана жетти Муратка,
Сайамын деп чукулдап,
Өзүбектин эр Мурат,
Найзасын ташка түйрөйткөн,
Минген атын ар түрдүү,
Жалт берме кылып үйрөткөн.
Чынардан найза жеткенде,
Минген аты Мураттын,
Иргип чыга берди эле,
Муратты сайбай жер сайып,
Өзү сайган найзанын,
Күүсү менен чоң Чынар,

Жыгыла жазып кыйшайып,
Оңолуп өтө бергенде,
Ойротто жок эр Мурат,
Оңтойуна келгенде,
Алдында минген бууданы,
Аркардай арыш таштады.
Аркардан кууп жеткени,
Карчыганын балык эт,
Муштап өтүп кеткени.
Мурат сайган оңобу,
Тоодой чынар атынан,
Жер кучактап торойду,
Өтүп кетип эр мурат,
Атын оңдоп алганча,
Айланып жана сайганча,
Шибелердин Буракүң,
Бүркөлгөнү жаачу күн,
Ур дедирбей жеткени,

Өзүбектин Муратты,
Аңтара койуп кеткени.
Алтай, Иле улугу,
Өзү казак уругу,
Айдаркандын чоң уулу,
Катарда Көкчө хан өткөн,
Айтылып иши ар жерде,
Калың элге даң өткөн,
Айдаркандын кичи уулу,
Сексен бирдин тукуму,
Ак болоттун укулу,
Ата-баба тукум кууп,
Сайышып көнгөн баатыр бу:
“Өлтүрүп кетсе Муратты,
Белибизди сындырат,
Өзүбекти кем кылат,
Ажыратып алам”-деп,
Кол көтөрүп жооп алып,
Бактыбайдан Шерматкан,
Майданга жетти ат салып,
Шибелердин Буракүң,
Найзасын оңдоп карманып,
Чыйраксынган Мураттан,
Кетсин деп эми кан агып.
Бура тарткан кезинде,
Казактардын эр Шермат,
Азыркысын Алашка,
Арка болчу бел Шермат,
Муратты атка мингизип,
Буракүңгө бет келди,
Шерматканга Буракүң,
Качырып найза сайганы,
Буракүңдүн найзасын,
Камынтпай Шермат какканы,

Буракүндүн найзасы,
 Чыгып кетип колунан,
 Асманды карай атканы.
 Найзаларын кагышып,
 Бир беттешип жанышып,
 Белдүүдөн калды бул экөө,
 Кең майданда табышып.
 Найза сайып кылыч чаап,
 Балта иштетип жаа тартып,
 Чокморлошуп койушуп,
 Акакташып солушуп,
 Жошологон челектей,
 Баштарынан кан агып,
 Пайдасы жок шум дүйнө,
 Алда канча бууланып,
 Адам уулун аздырып,
 Кубулжуп турат чууланып.
 Болжолу жок ар жанга,
 Кимиси жеңип ким алыш.
 Ажыдаардай арбашып,
 Айанбастан кармашып,
 Аманат кара бир жанды,
 Кылга байлап ташташып,
 Эрегишкен эки дөө,
 Аттан түшкөн булар жөө,
 Багалектеп жармашып,
 Баардык күчүн арнашып,
 Далай заман өткөндө,
 Шибелердин Буракүң,,
 Атка минип алактап,
 Мас болгондой шалактап,
 Качырып кирди кырданып,
 Каар салып сурданып.
 Казактардын Шерматкан,
 Бу да атына камынып,
 Касаба тоодой жарданып,
 Кандуу найза карманып,
 Шермат менен Буракүң,
 Өчүгүшкөн жери бар.
 Алтайдын арал көлүндө,
 Ак чамбыл таштын белинде,
 Шерматкандын айылына,
 Карандай зордук жүргүзүп,
 Баштап келип Шибени,
 Казактын малын сүргүзүп,
 Таракай кеткен казактар,
 Жыйнап келер чама жок,
 Беш жүздөн ашуун жылкысын,
 Айдатып кеткен сүрдүрүп.
 Белсенип тепсеп баралбай,
 Беттешер себеп таба албай,
 Антип жүргөн Шерматкан:
 -Кыйамы келген күнү,-деп,

Буракүндү өлтүрүп,
 Кан жалаймын бүгүн,-деп,
 Өлтүрө албай калганда,
 Өлбөй тирүү калбаймын,
 Экинин бири болдум,-деп,
 Өзүнчө сүйлөп күдүндөп,
 Кыз менен бирге кыйналып,
 Жүз көрүшкөн күйөөдөй,
 Сүйүнгөнсүп күлүндөп,
 Алдында өткөн урушта,
 Өткөн күндү унутуп,
 Калган болчу Шерматкан,
 Эсине түшүп ич күйүп,
 Ичинен мөжүк кан кетип,
 Кара жанын унутуп,
 Калган экен Шерматкан,
 Олбуй-солбуй камчы уруп,
 Оңду-солду теминип,
 Оолугуп кирди Шерматкан,
 Буракүндүн найзасын,
 Кагып ийип Шерматкан,
 Кызыл түпөк куу найза,
 Оңдоп кармап алганы,
 Кездемдин боосун чубалтып,
 Кескерип найза чунайтып,
 Минген аты Оркызыл,
 Мойну кулач эң узун,
 Артынан чаңын чубалтып.
 Алактаган Буракүң,
 Эки жагын каранып,
 Жалактаган Буракүң,
 Мас болгондой кылчыктап,
 Шалактаган Буракүң,
 Короздой мойнун көтөрүп,
 Койкоктогон Буракүң,
 Капканга түшкөн түлкүдөй,
 Тойпоктогон Буракүң,
 Күлгүн чалып көзүнө,
 Тийип турган жарык күн,
 Каркактатып найзасын,
 Эки баатыр бет келди,
 Кимге ажал кол сунат,
 Кимге багы жар болот,
 Муну болжоп ким билет?
 Өз ойунда Буракүң,
 Көмө сайып Шерматты,
 Кетемин дейт тебелеп.
 “Жылкысын алып короодон,

Колбутуп айдап алганда,
 Коркуп чыкпай үйүнөн,
 Башын катып калкалап,
 Жанын катып мааналап,

Калган Шермат бул эле.
 Бекбачаны караандап,
 Келген экен аркалап,
 Жөлөнгөн тоосу бар жерде,
 Жоготойун талкалап”,
 Дегенди алып ойуна,
 Шерматканды теңге албай,
 Найза салды чалкалап.
 Балта менен Шерматкан,
 Найзаны какты алдыртан,
 Балта тийген чоң найза,
 Сынып кетти быркырап,
 Сыныктары найзанын,
 Көккө учуп чыркырап,
 Буракүндүн тулпары,
 Катуу келген күү менен,
 Өтүп кетти даркырап.
 “Кыйамына келди, - деп,
 Кулду колго берди - деп,
 Багым артып меники,
 Талабым оңдон келди” - деп,
 Оркызылга камчы уруп,
 Куу найзаны сундуруп,
 Шерматкандын найзасы,
 Күүсү кулак тундуруп,
 Карчыгадай кагынып,
 Ач жолборстой чамынып,
 Артынан жетип Шерматкан,
 Кый сүбөөгө бир сайды,
 Тоодой болгон Буракүң,
 Аттан ооп кыйшайды,
 Топо тиштеп тоңкойуп,
 Ачылып оозу ырсайды,
 Шерматкандын найзасы,
 Күн тийбестен кылтайды.
 Жана Шибе Йобалы,
 Жолукканды кан кылып,
 Кара башын маң кылып,
 Алып көнгөн бу дагы
 “Шерматканды куткарбай,
 Буракүң кунун кубам, - деп,
 Буракүндү өлтүртүп,
 Унчукпай кантип турам, - деп,
 Колумдагы найзаны,
 Кызыл канга жубам” - деп.
 Учкан куштай дыркырап,
 Урган таштай зыркырап,
 Шерматканга жеткени.
 Таталаган үн чыгып,
 Таш жаргандай сүр чыгып,
 Качырып жеткен кезинде,
 Жоосун сайып кан жайып,
 Тоосун сайып кубанып,

Антип турган Шерматкан,
 Ат айабай камчылап:
 -Канчаң келсең анчаң кел,
 Кан аксын – деп - тамчылап!
 Тарамышын чыйратып,
 Карап турбай Шерматкан,
 Бу да найза сунганы,
 Бирине бири сайдырбай,
 Кандуу найза салдырбай,
 Оң айланып бурушту,
 Опколжуп найза урушту,
 Олпокторун бурушту,
 Күн кеч кирди аңгыча,
 Жай-жайына жанышты,
 Жайланып жатып калышты.
 Таң агарып аңгыча,
 Жез барабан кагылды,
 Ойдоку тоолор оңулдап,
 Зоңкойгон тоолор зоңулдап,
 Керме тоолор каңгырап,
 Чирик жар көчүп таш кулап,
 Кош кыйкырык үн чыгып,
 Туш тараптан аңылдап,
 Башкача болуп Йобалы,
 Кызылдан чапан жамынып,
 Кыйгактуу найза колго алып,
 Ары баатыр, ары хан,
 Ачууланып чамынып,
 Шерматканга Йобалы
 Качырып найза салганы.
 Йобалы сайып болсун деп,
 Шерматкан карап турабы?
 Йобалынын найзасын,
 Сайдырбай какты Шерматкан,
 Ого бетер Йобалы,
 Ачууланды ардыктан.
 Баатырлыгы бар экен,
 Башында бакты жар экен,
 Кайта айланып сайганда,
 Шерматканды Йобалы,
 Аңтара сайган чагы экен.
 Азыктагы Алабек,
 Атын карай тап берди,
 Болбой койуп Бактыбай,
 Сен барбагын дегени,
 Жеркендеги Малабек,
 Жооп сурап келгени,
 Буга жооп бербеди.
 Хотендеги Козубек,
 Койгон бойдон жөнөдү,
 Тентек шамал этегин,
 Чойгон бойдон жөнөдү,
 Шерматканды Козубек,

Жетип атка миндирди,
Жүр кетели биз деди.
Шибелердин Йобалы,
Алдында минген тулпары,
Алты бута алыска,
Алып өтүп кеткени,
Атын тартып Йобалы,
Шерматканга келгенче,
Шерматканды Козубек,
Ала качып кеткени,
Артын карап алайып,
Алдыңкы ээрдин жаланып,
Шерматканды көрө албай,
Мойнун созуп каранып,
Кыргызга жетип Шерматкан,
Кирерине калганда,
Караанын көрүп Йобалы,
Жан алчудай заарданды,
Бузулуп өңү каарданды:
- Кыргыз түгүл Шерматкан,
Алтай, Иле кетсе да,
Аркасынан барам,-деп,
Алмадай башын кагам-деп,

Акыр заман башына,
Көз көрүнө салам-деп,
Өлбөй тирүү болгондо,
Буракүң кунун алам!-деп,
Ат койуп барат Йобалы.
Шерматканды кошуунга,
Киргизип ийип Козубек,
Бура тарткан убагы.
Жетимиш ашып жашаган,
Ак ала сакал Козубек,
Олуйалар колдо, деп,
Күлчоро, Хотен тоосунда,
Ушу бүгүн жөлө деп,
Аңгычакты Йобалы,
Жетип келди күжүлдөп,
Жеткен жерде Йобалы,
Козубекти тумактай,
Томолотту атынан,
Ак ала сакал кары деп,
Өлтүрөт экен аны деп,
Топчу кулак кер атчан,
Ыргып минди Бактыбай,
Тууга ээлик болгун деп,
Алабекке карматты,
Кол башкарып тургун деп,
Малабекке айтканы:
- Койон жүрөк коркоктор,
Корс кыйалдуу чоркоктор,
Башаламан чуу болсо,

Кан чайкалып суу болсо,
Кайра качып жүрбөсүн.
- Азыр бол, – деп - Козубек,
Малабек менен Алабек,
Козубек ага силерге,
Урушка барыш кыйын кеп.
Жетимиш менен сексендин,
Арасында жашыңар,
Аркада элге ээ болуп,
Оорукта хандар, жатыңар.
Кандай кылса Бактыбай,
Өзү билип кылсын-деп,
Унчукпай да кеп кылбай,
Туруп алды Бекбача.
Аттын башын оң тартып,
Бекбачага баш уруп,
Жүрүп кетти Бактыбай.
Аңгычакты кошуунга,
Кирип келди Йобалы,
Бактыбайга Йобалы:
- Шерматкан кана? Бергиниң,
Шерматканды бербесең,
Он төрт хан эли экенсиң,
Кан агызам билгиниң!
Анда айтат Бактыбай:
- Чын айтасың, Йобалы,
Бул сапаркы урушка,
Себепчи болгон хан Калдык,
Анык бузук Каракөз,
Кармап берип экөөнү,
Калганың кете бергиле,
Хан Калдык менен Каракөз,
Кармашка алың келбесе,
Кат жазды деп топондоп,
Кол айдап келе бергиле,
Ырайым-шапкат бизде жок,
Ачык муну билгиле!
Сен шибенин ханы Йобалы,
Мен каракыргыз Бактыбай,
Урушса өзү урушпай,
Жоолашса өзү жоолашпай,
Ооган менен испанды,
Кангайдагы беш ханды,
Айдап жүрүш ал кандай?
Эби келсе беш урук,
Элиңе кет кек албай,
Жериңе кет бир тынбай,
Кетпесеңер элиңе,
Жетпесеңер жериңе,
Эрегишсең биз менен,
Киресиңер көрүнө!
Каракөз менен хан Калдык,
Аларга бекер чулгашып,

Арбыттыңар калбаны.
 Ачтыңар бузуп араны.
 Анча-мынча кол салып,
 Алтай, Чөйчөк, Иледен,
 Баркөл, Комул, Турпандан,
 Кутубий, Манас - булардан,
 Чыгыш-түштүк Асман көл,
 Батыш-түштүк Көккамыр,
 Арадан эрен кабырга,
 Мал алдыңар булардан,
 Эч канчалык эмес деп,
 Теңелбедик силерге,
 Чыгыш түштүк беш урук,
 Каракөз менен Калдыктын,
 Көл тилине алданып,
 Не келдиңер бул жерге?
 Чекене алыс жерде деп,
 Кол салбадык силерге,
 Кара шаар, жылдыз элдерин,
 Эркине койдук жерде деп,
 Арабызда калмактын,
 Аласын ала качпадык,
 Ак теңгесин чачпадык,
 Каңгайда шибе, солондун,
 Көп орбодук буудайын,
 Өрт койбодук айдаган,
 Шекер кылчу куурайын,
 Анча-мынча дем алып,
 Келесиңер жыл сайын.
 Аралап айылың баспадык,
 Ак теңге пулуң чачпадык,
 Кыз-келинге катышып,
 Абийирди ачпадык.
 Арыктан сууң чыкпадык,
 Сен кептенип коржоңдоп,
 Жетибизде жакын деп,
 Аттанып үйдөн чыкпадык.
 Деп Бактыбай айтканда,
 Кеп таба албай айтканга:
 - Коңурбай, Жолой, Нескара,
 Сутуке менен Бозкертик,
 Ошондон бери карата,
 Кегибиз бар кыргызда,
 Деп Йобалы айтты анда.
 Токтоо кылбай Бактыбай,
 Кебин айтты мамындай:
 -Кек кыласың сен кандай?
 Биз жүрөбүз кеп кылбай,
 Көкөтөйдүн ашында,
 Абал мурун башында,
 Ашка келип тим кетпей,
 Айдап кеттиң алашты,
 Көзүңө илбей Манасты.

Ысыккөл, Текес, Илени,
Такыр талап кеттиңер,
Тоо бойунда элдерди.
Ошондо баатыр шер Манас,
Ачууланып күүлөндү,
Элүү төрт илек кол айдап,
Бейжинге ырас киргени,
Ошондон чатак арбыды.
Алың келбей урушуп,
Айабадың малыңды,
Айабадың барыңды,
Алып келдиң тартууга,
Алдейлеген балаңды.
Аны менен тим болбой,
Семетейдин тушунда,
Кошуун курап кол чайкап,
Таласка хандар не барды?
Өз кылганы күч болуп,
Нескара, Уушаң, Мурадил,
Кылычка каны майланды,
Алманбет уулу Күлчоро,
Нескарадай чоң дөөнүн,
Башын кесип байланды.
Уушаң менен Мурадил,
Кутулуп кете албады,
Канчоро менен Жалгызек,
Канга кылыч майлады,
Аны менен тим болбой,
Амырдын агын бойунда,
Семетейди Коңурбай,
Чакыртып алып барганы,
Элинен эл ким келди деп,
Эрдемсип колун салганы,
Арамдык менен иш акпай,
Коңурбай өлүп калганы,
Сен кептенип кангайлык,
Айылыңа тепсеп ким барды?
Элебейсиң, билбейсиң,
Илгертен өткөн мындайды.
Кун кубалап алам деп,
Куру кантип калам деп,
Далайлар кылды кайратты,
Асмандан ташты кулатып,
Кылып көрдү айбатты,
Куландын сары сайында,
Козголбой жаткан эрлериң-
Калдагай кулак Чойун алп,
Жез киндиктүү Кикимат,
Темир тондуу Шалкымат,
Кокту каттан хан Чиктей,
Тажиктердин Темирбек,
Алар да келген тебелеп,

Коросон, испан, ооганды,
Кол чакырып куралып,
Жааган күндөй себелеп,
Келгендин өлүп чоңдору,
Калганы кеткен темтелеп.
Сагыныпсың өлүмдү,
Ажал алып жакадан,
Тура албайсың энтелеп,
Эсиңе алсаң Йобалы,
Элиңе бар эртелеп.
Жашырбай кебиң, айтып кет,
Өз элиңе кайтып кет.
Йобалы коркуп кетти деп,
Биз айтпайбыз дегеле.
Көрүнөө айткын баарыга,
Ар качан уруш болгондо,
Жүрөсүң шибе алдында,
Башың боолуу кулсунбу,
Же манжу менен моңгулга?
Калгандан киши өлө элек,
Буракүң өлдү жана эле,
Өчөшүп кирсең тил албай,
Сен өлөсүң эми эле.
Уйалсаң шибе кайра кайт,
Урушар болсоң аныңды айт!
Күн кеч кирип барайтат.
Ойлоп болгон Йобалы,
Уйалбай кантип барарды,
Өлтүрөйүн сени деп,
Өткүр найза колго алды,
Өжөрлөнүп өчүгүп,
Чоктой жанып ич күйүп,
Бактыбай менен Йобалы,
Ортосунда от күйүп,
Айкырган үнү угулуп,
Ачып көздү жумганча,
Канчалап найза урулуп,
Найзанын учу түйрүлүп,
Балтанын сырты жарылып,
Кылычтын мизи айрылып,
Чарайналар чатырап,
Калкандын мыгы быдырап,
Чынжырлары үзүлүп,
Соотору жыртылып,
Соот тургай ичинде,
Буулумдары кырчылып,
Жең айрылып бурчулуп,
Жан алчу уруш башталып,
Күүгүм кирди күн батып,
Эл-элине кетишти,
Эми булар нетишти.
Жалгызектин Бактыбай,
Йобалыга айтканын,

Бекбачага кеп салып,
Баарын айтты жашырбай,
Бекбача угуп бул кепке,
Жакшы-жаман жооп кылбай,
Мурункудай турду жай,
Муну мындай таштайлы.
Башаламан салышта,
Бактыбайдын көрсөткөн
Эрдигинен баштайлы.

БАКТЫБАЙДЫН ЭРДИГИ

Йобалыга ой түшүп,
Бактыбайдын кебине,
Уруштан кайтып салпыйып,
Бул дагы жетти элине.
Чай куйушуп баатырга
Чогулушту чатырга.
Бактыбайдан укканын,
Өзүнүн жооп айтканын,
Баарын айтты Йобалы,
Бактыбай менен салышкан,
Алын айтты Йобалы,
Өзү ойлогон акылдын,
Дайынын айтты Йобалы:
- Уруксат бер, хан Калдык,
Өз элиме кетем - деп,
Аны айтты Йобалы, -
Манжу бодоң Жабыке,
Баштап келдиң Бетирке,
Мында туруп нетели,
Эп келсе биз кетели.
Манастан бери карата,
Батыш менен чыгыштан ,
Басташып көрдү далай дөө,
Бирөөнүн алы келбесе,
Көзүн карап Калдыктын,
Не турабыз бул жерде?
Ачыгын айт жашырбай,
Мени менен кетээрме.
Йобалынын кебине,
Жооп берген бенде жок,
Баары турду дымбырдым.
Падышасы Калдыктын,
Жалын чыкты көзүнөн,
Бир айтып он беш каткырып,
Күлкү чыкты сөзүнөн:
- Эл кыдырып түгөтүп,
Элсиз калыш ээн жерде,
Ар кимдин жок эсинде,
Кыргыз жеңди баарын деп,
Айтылат жердин бетинде.

Жабыр тартып жан кыйнап,
Тобурчак чалыш ат жыйнаш,
Азаматтан эр жыйнап,
Эртеден-кечке жан кыйнап,
Эмгек тартыш моминтип,
Намыс үчүн баарысы.
Уламадан укканда,
Ооздон - оозго чыкканда,
Адамзат жаралып,
Жер бетине таралып,
Бөлүм-бөлүм ар жерде,
Өз алдынча куралып,
Өкүм сүрүп турабыз.
Өткөн өчтү куубасак,
Эмне үчүн туулабыз?
Чыгыш менен батыштан,
Кыргыздын аты баспаган,
Жерде бүтүн калган жок,
Кыргыз найза сайбаган,
Эрде бүтүн калган жок,
Кыргыз олжо албаган,
Элден бүтүн калган жок,
Чыгыштагы зорлордон,
Баш көтөргөн баарысы,
Кырылышып жоголгон,
Намыскөй кыргыз кыйын журт,
Моңгулдардын Алооке,
Манас туулат экен деп,
Кыргыздын бооз катынын,
Койгон экен жардырып,
Жатындагы балдарын,
Такыр баарын алдырып.
Кийин Манас туулуп,
Өткөндү угуп ардыгып,
Баары жерден чогултуп,
Алаш уулун жан кылып,
Чоң уруунун баштыгын,
Өз-өзүнө хан кылып,
Антип көөнүн жай кылып,
Хан Мамайдын кырк чоро,
Кырк жүз атка конуптур,
Ойдо туулуп, кырда өсүп,
Кырк уруу кыргыз болуптур,
Манас атка мингенде,
Чогулушуп конуптур,
Түрк атанган уруулар,
Бир ниетте болуптур.
Кошой таап кеңеш кеп,
Бакай акыл болот деп,
Кырк уруу кыргыз журтуна,
Алтымыш уруу алашка,
Кимдер душман, кимдер кас,
Сыр түйүнүн чечмекке,

Көкөтөй ченсиз бай экен,
Бир кишинин малынан,
Түп көтөрө кечмекке,
Көкөтөйдүн ашы деп,
Эл чогулткан кеп экен,
Кыргыздын билбей амалын,
Чыгыштагы беш урук,
Кыргыз менен казактын,
Алыптырсың малын кууп,
Аз келгенсип аныңар,
Маңгыт менен ооганга,
Кат жазыпсың тукуруп.
Алтын менен күмүшкө,
Көп дүйнөгө алданып,
Ооган, маңгыт элдери,
Беш урук сага кошулуп,
Ошондон бери карата,
Кан агып келет жошулуп,
Тынч элдин баарын козгогон,
Беш урук сенин залдарың.
Өткөндү Калдык билбейт деп,
Бузулуп көрчү четиңен,
Бириңди койбой жалмайын!
Түп атаңан бер жакка,

Түгөнгүз чырды табасың,
Кыргызда Манас чыгат деп,
Бооз катынды жарасың.
Хан Чигитейдин тушунда,
Чойун алпты баш кылып,
Тажикти кошуп азгырып,
Бүткүл элдин баарысын,
Кыргыз менен кас кылып,
Кеткиң барбы Йобалы,
Бүгүн кайра бастырып?!
Кыйа баскан ким болсоң,
Териңди тетир сойомун,
Колуңан байлар астырып!
Бөлүнүп барып кол салып,
Каракөз турат жылмайып,
Мени жаза бастырып.
Кыргызда жок эч жазык,
Жедигерде чоң жазык -
Неге барат ооганга,
Куда болуп кыргыздын,
Алганы жүргөн катынын,
Аламын деп талашып,
Ар кимдин келет ачуусу,
Койнундагы катынын,
Аламын десе кол салып.
Түп атам менен Мады көл,
Кылган иши мунуку,
Түбүнөн жаман баарың бил!

Карманап тирүү бар турса,
Катынын берсин мага деп,
Семетейден өлүптүр.
Бараң менен Шаңкайдан,
Соогага бергин он беш ат,
Жолдо багыш жолукса,
Соогат десе бериптир,
Атасын жүрсө урматтап,
Ойлобой ата урматын,
Айчүрөктү алам деп,
Жедигердин Толтойу,
Көргүлүктү көрүптүр,
Семетейдин өзү эмес,
Кулунан ырас өлүптүр,
Мындай болуп түбүнөн,
Өчүгүшүп келиптир.
Бактыбай жайын айтты деп,
Шибелердин Йобалы,
Кетемин деп келипсиң,
Кетчү киши темтейип,
Бетиркенин артынан ,
Ээрчип неге келгенсиң?
Чынын айтсак жашырбай,
Көбүнчө бар бизде айп;
Элчилешип эп болуп,
Эзилишип жүрсөк деп,
Бир ооз кепке келбеген,
Кыргызда бар дагы айп;
Кыргыз менен биздерде,
Катар турат тең айып,
Кол куушуруп кыргызга,
Эми барабызбы ырсайып?
Манастан бери карата,
Алты ата болду кыргыздар,
Бады көлдөн бер жакка,
Беш ата болду маңгыттар,
Алышып келе жатабыз,
Ошондон бери бир тынбай,
Канча ата болдуң беш урук,
Бери карап кебимди ук,
Кимди басып ким келсе,
Келген жагы көп өлөт.
Кыргыз барып чыгышка,
Беш урук башы биригип,
Беттешип чыккан урушта,
Эбегейсиз жумушта,
Басып кирген кыргыздан,
Уламадан угушта,
Алманбет Чубак тең өлүп,
Музбурчак, Көкчө хан өлүп,
Кырк чоросу Манастын,
Ажыбай баштап көп өлүп,
Манас болуп жарадар,

Кыргыз болуп санадар,
Баатыр Сыргак эр өлүп,
Өлүп жатып түгөндү,
Тепсеп кирип өчөшүп.
Семетейдин тушунда,
Коңурбай баштап кол менен
Нескара баштап келиптир,
Отуз эки зор менен,
Талкан кылып Таласты,
Алабыз деген ой менен,
Коргонду камап алыптыр,
Кордукту кыйла салыптыр.
Жекеде өлүп орок кыр,
Колу сынып Коңурбай,
Кыргыздар кууп көгөрүп,
Нескара менен Мурадил -
Экөө катар тең өлүп,
Кошулуп Уушаң дагы өлүп,
Коңурбайдан башкасы,
Катардагы хан өлүп,
Таанылган элге жан өлүп,
Калгандыгын укканбыз,
Мына минтип түгөнүп.
Кененимден бер жакка,
Болгон уруш дайындуу,
Ар качан келип Таласка,
Биз жүрөбүз түгөнүп,
Бастырып кыргыз барбады,
Сенин кулаңды кууп албады.
Өткөндөрдүн өчүн кууп,
Өлгөндөрдүн кунун кууп,
Жай албады жаныбыз,
Убаданы бир кылып,
Жыйналыштык баарыбыз,
Кетели деп бир четтен,
Ушулбу биздин алыбыз?
Терең ойлоп кеңеш бер,
Күллү олтурган баарыңыз.
Кеп түгөтүп хан Калдык,
Түрө тиктеп алдыртан,
Каарын салып сурданып,
Баштан болгон жумушту,
Өмүрлүк өткөн урушту,
Жыйнап келип барышты,
Беш урукка чогултту,
Кеңеш берип кеп айтып,
Кечирим болбос жерди айтып,
Түрк уулу Алаш калгандын,
Төрт тарабын тең айтып,
Кеңеш берер жер койбой,
Бар тарабын кең айтып.
Мелтиреп карап олтурду,
Жергесинде сегиз хан,

Өзү менен тогуз хан,

Жакшы жаман кеп чыкпай,
Жалдырашып оозунан,
Кеп айттырып Калдыкка,
Өз атасы Турмайлык,
Чоң атасы Доосунан,
Ошондо айтты Бетирке:
-Хан кылганбыз баарыбыз,
Карыңыздан жаныңыз,
Калганды камап олтурбай,
Айланы таба салыңыз,
Баш бурбайбыз баарыбыз,
Көөдөндө турса жаныбыз.
Элебей туруп иш кылып,
Элден калды бөлүнүп,
Жедигердин Каракөз,
Шибелердин Йобалы,
Оозунан чыкты жаман сөз.
Калган кеңеш өзүңдө,
Биз каталык өткөрсөк.
Жалдырашып хандары,
Карап турду жардашып.
Намыс деген бир сөзгө,
Баары калды кармалып.
Йобалыны хан Калдык:
- Барбай койсоң коркту дейт,
Жекеге чыксаң азыр бол,
Жалгызектин Бактыбай,
Жандан тойгон эсир кул,
Алың келбей баратсаң,
Камчы булгап белги бер,
Беттеше барып баарыбыз,
Түтөтө кырып кетели,
Кыргыз деген журутту,
Түбү душман бурутту.
Түгөнүп эли азайса,
Бели сынат Бекбача,
Көрбөсөм да билемин,
Котендеги Козубек,
Азыктагы Алабек,
Жеркендеги Малабек -
Баары кары какчайган,
Сакалы аппак саксайган,
Жамандык келбейт колунан,
Байкап көрсөк алардан,
Ысыккөлдөн Медербек,
Анда турат далай кеп;
Казактардын Курмушу,
Алматыны сактаган,
Атагы бар эр ушу;
Таластагы Татыбек,
Кашкардагы Турдана,

Анча кыйын күч кетпейт,
Чынын айтсам буларга,
Өзүбектин эр Мурат,
Ошондо бир аз шек турат;
Алтай, Иле, Шерматкан,
Лопнурдагы хан Матан,
Азыр болгон ар кимиң,
Калың топто капташсаң,
Ошол экөө эң жаман.
Комулдагы Таабалды,
Адам коркор эр ушул;
Турпандагы Турумбек,
Түбү уунун бири бу;
Манастагы Такырбаш,
Тап бергенин качырбас,
Анткен менен Такырбаш,
Өзү мыкты амал аз;
Жалгызектин Бактыбай,
Кан ичменин бири бу,
Бекбачадан кем эмес,
Белдүү баатыр мына ушу.
Жалаңгыч сарык Кененим,
Токсон күн тамам болгунча,
Үч ай жүзү толгунча,
Асылча менен Бекбача,
Бактыбай бар жанында,
Отуз эки ат машын,
Саны толук кырк экен,
Эр жигиттин жөө машы,
Бир кишиге аз деди,
Жетимиш эки өнөрдү,
Ошонун баарын үйрөтүп,
Оорагын мунун көтөрдү.
Сегиз миң жыл жашаган,
Жүйрүн дөөнү сойгондо,
Тилин жеген Кененим,
Жүйрүн дөөнүн билгенин,
Баарын билген Кененим,
Бактыбайдан ар качан,
Мен күмөнсүп жүрөмүн.
Калың элдин ичинде,
Капташты деп Бактыбай,
Барбаңдап кирип барбаңар,
Элебей барып капташып,
Эмгектүү болуп албаңар.
Канча өлсө кара аскер,
Кадыры анын анча эмес,
Ханы өлүп эл калса,
Акылын табыш кыйын кеп.
Ханы өлүп эл калса,
Саадагын салып мойнуна,
Кол куушуруп тизелеп,
Бир жүгүнүп кутулат,

Кара аскер өлүп хан калса,
Калкынан жана кычырат.
Бакай айткан кеп экен,
“Бөлүнсөң бөрү жеп кетет”
Бөлүнүп калды кыргыз деп,
Бөлөк элге кеп кетет.
Айтса айтпаса ырас кеп,
Бөлүнүп барып Каракөз,
Үч авазир, өзү төрт,
Ажырап калып калкынан,
Ичи жалын кызыл өрт.
Аз келгенсип анысы.
Жалаң кылыч байланып.
Басып жүрөт иши көп,
Меникин билбейт деп ойлойт,
Көпчүлүктүн көзү көп,
Таалим берип хандарга,
Тайарлангын баарың деп,
Таам тартып Калдык хан,
Барып демиң алгын деп,
Өзү жатпай Калдык хан,
Барабанын кактырып,
Сурнайларын тарттырып,
Жоругун журттан арттырып,
Күзөт кылып аскерди,
Өзү айланып бастырып,
Испан менен оогандан,
Качабы деп шек кылып,
Көбүнчөсү Каракөз,
Эл бузат деп кек кылып,

Аңгычакты таң атты,
Жер жаркырап күн чыгып.
Уктай албай Каракөз,
Которуп кийип кийимин:
“Бетирке менен Калдыктын,
Сойоун – деп - мен бирин.
Биринин башын алсам, - деп,
Жаңылыпмын жаздым деп,
Бекбачанын алдына,
Көтөрүп алып барсам - деп,
Барган менен көтөрүп,
Мага ишенбейт Бекбача,
Эгер калса ишенип,
Колума алсам ишентип.
Жаткызамын бир кезде,
Кара жерди тиштетип.
Бетиркени сойлотсом,
Хан Калдыкты жоготсом,
Хан Калдыктын ордунда,
Хан тактага мен коном,
Тогуз ханга ээ болсом,
Кырылышып кыргыздан,

Кумардан чыгам мен болсом”.
 Дегенди ойлоп өзүнчө,
 Караңгыда күдүндөп,
 Басып жүрсө бүжүрөп,
 Басканы башка көрүнөт.
 Түзүк киши эмес деп,
 Кантсе ушу Каракөз,
 Ачык сырын билем деп,
 Аттуу туруп эшиктен,
 Каракөздү чакыр деп,
 Карап турду Калдык хан,
 Шектенип калган Каракөз,
 Жетип келип ар жактан:
 - Жети хандын чатырга,
 барып келдим Калдык хан,
 Күмөн кылган барбы деп,
 Сиздин кылган жарлыктан,
 Караңгыда калдырап,
 Хандыгымдан ажырап,
 Жалгыз калган ардыктан.
 Жагынган менен ар канча,
 Жакшылык жок кыргыздан,
 Деп Каракөз айтканда,
 - Акылы бар эр эле,
 Эптүү жандын бири эле,
 Эл кыдырып кеп тыңшап,
 Жүрөбү деп сени эле,
 Же болбосо жымыйып,
 Жатабы деп тим эле,
 Чатырыңа Каракөз,
 Келген жайым бул эле.
 Жакшы-жаман күн болсо,
 Сен экөөбүз көрөбүз,
 Тынч жаткан элге чуу салып,
 Мына минтип жүрөбүз.
 Элдин чети бузулса,
 Кызыл чокко экөөбүз,
 Элден мурун күйөбүз,
 Ошончолук жүйө айтып,
 Жүрүп кетти хан Калдык.
 “Эл барда кеби бир башка,
 Түндө кеби бир башка”.
 Каракөз калды таңданып,
 Ага чейин болбоду,
 Таң агарды жер жарып,
 Жайнап чыкты калың кол,
 Майдалашып аттанып.
 Шибелердин Йобалы,
 Жекеге чыкты чекелеп,
 Жалаң кылыч байланып.
 Каракыргыз Бактыбай,
 Бу да чыкты аттанып,
 Кимиси мыкты чыгат деп,

Карап турду танданып.
Анда айтат Йобалы:
- Ой, Бактыбай, Бактыбай,
Сениң кебиң элге айтып,
Жеме уктум айабай,
Аттанып чыктым жекеге,
Найзалашам айанбай.
Менин атым Йобалы,
Урушта канат кумары,
Бозкертиктин тукуму,
Билип алгын сен дагы.
Шайандын алды ойдунда,
Бозкертикти өлтүргөн,
Кыргыздардын Сыргагы,
Сени өлтүрүп баш албай,
Кумарым менин чыгабы!
Түп атамдын кунун кууп,
Алуучу келди убагы!
Мындан мурун кыргызга,
Келген шибө көп болгон,
Бозкертиктин кунун кууп,
Келгендери жок болгон,
Азамат чыкпай шибеден,
Мен Йобалы окшогон.
Бүгүн чыктым жекеге,
Боор жарып өтө алам,
Баш байланып өч алам.
Көөкөргө куйуп кан алам,
Көрсөтүп туруп жан алам,
Сен Бактыбай турмайлык,
Бекбачанды кошо алам!
Деп чакыйып түрдөндү,
Опурулуп күүлөндү,
Айкырып сүйлөп күпүлдөп,
Көрсөтөм деп дүпүлдөп,
Күркүрөтүп найзасын,
Күүлөп колго алганы,
Күркүрөтө сундуруп,
Качырып жөнөп калганы.
Бет келишип сайышты,
Найзаларын кагышты,
Бир беттешип жанышты.
Аттын башын бурушту,
Кайта-кайта урушту,
Жалындап көздөн от жанып,
Жаалы салып турушту,
Чокморлошуп койушту,
Колтуктарын чойушту,
Кылычтарын алышып,
Кыйкырык-сүрөөн салышып,
Кылычтын мизи ыдырап,
Балталашып киргенде,
Калкандары быдырап,

Чарт айрылып чарайна,
Найза тийип такылдап,
Жарылып калган жиктенип,
Балтанын сырты шакылдап,
Тили батпай оозуна,

Йобалы суусап акылдап,
Бактыбайдын балтасы,
Барган сайын чакылдап,
Жердин бети жаңырык,
Йобалынын туулгасы,
Дал төбөдөн жарылып,
Анткен менен Йобалы,
Жан айабай жалынып,
Эми чапса өлөм деп,
Алдын алып камынып,
Булгап камчы имерди,
Шибенин саны алты миң,
Ат койушуп киргени,
Кайра тартып шарт койуп,
Качып калды Йобалы,
Душманын колдон качырып,
Бактыбай карап турабы,
Кылычдашып кан төгөр,
Жетип келди убагы,
Жашыл түпөк найзасын,
Күүлөп алды колуна,
Аралап кирди Бактыбай,
Шибелердин тобуна,
Белги берип ишарат,
Кылганы жок Бактыбай,
Өзүнүн кошуун колуна,
Бет келип бенде туралбай,
Бактыбайдын жолуна,
Каптап келген элдерди,
Мен-менсинген эрлерди,
Утур келген немесин,
Оодара сайып жөнөдү,
Каттап сайып канчадан,
Ат үстүндө калган жок,
Утур келген адамдан.
Каз таман найза колунда,
Канчанын аты бош калды,
Бактыбайдын жолунда,
Кайра тосту үркүтүп,
Беттеп шибе тура албай,
Жайнай берди дүрдүгүп,
Кайра тартып аркага,
Качмак болду сүрүлүп,
Буйрук берип Йобалы,
Кайта кирди түрүлүп.
Көрүп туруп Козубек:
-Каракыргыз кошууну,

Бириң калбай баргын!-деп
Алып келген Малдыбай,
Баш кишиси Деркембай,
Алып келген коргондон,
Беш миң киши бүт калбай,
Ат койушуп дүбүрөп,
Аралашып шибеге,
Кыргыз кирди күжүлдөп.
Койон жүрөк коркоктор,
Корс кыйалдуу чоркоктор,
Бастыралбай бүжүрөп,
Эси чыгып элендеп,
Сийдиги агып бүрүлдөп,
Ажалдан мурун өлдүк деп,
Өзүнчө сүйлөп күбүрөп,
Аралашып киргенде,
Кыларын билбей алдырап,
Найзасын колго ала албай,
Шибе менен кыргыздан,
Нечени турат жалдырап,
Так айта албай бурулуп,
Буулуп тили балдырап.
Шибелердин элинде,
Ишенгени Йобалы,
Каракыргыз элинде,
Калка болгон Бактыбай,
Ар качандан бир качан,
Арка болгон Бактыбай,
Өз элинде Бактыбай,
Ордодогу беш миңди,
Мизин ташка түйрөйтүп,
Найза сайыш үйрөтүп,
Кылычты кындан алдырып,
Канча түрдүү чаптырып,
Балта менен урдуруп,
Барсылдакка көндүрүп,
Чокмор менен койдуруп,
Колтуктарын чойдуруп,
Чабыштырып балбанды,
Алыштырып калганды,
Ал беш миңге үйрөткөн,
Эр Кененим төрөдөн,
Өзү таалим алганды.
Ат үстүндө алдырбас,
Жөө күрөштө чалдырбас,
Сойул чапса талыкпас,
Күнү-түнү күрөштө,
Тили куурап чаңкабас,
Таалим алган беш миң кол,
Шибени кирди аралап,
Кас таман найза кармашып,
Өлтүрө сайбай келгенди,
Оодара сайып атынан,

Көрүп туруп кыргызды,
 Солондордун Жабыке,
 Шибенин кирди артынан,
 Солонду көрүп Татыбек,
 Манас деген чуу менен,
 Ат койуп элден бөлүндү,
 Бактыбай менен Татыбек,
 Шибе менен солонго
 Ажыдаардай көрүндү.
 Эр Бактыбай, Татыбек,
 Бирин бири кайтарып,
 Бет алган жакка жол салып,
 Беттешкенди сулатып,
 Йобалы менен Жабыке,
 Жанаша жүрөт бул экөө.
 Хан Калдык айткан акыл деп,
 Бактыбайга барбастан,
 Татыбекке кездешип,
 Качырып найза сайбастан,
 Айарлык менен чекелеп,
 Кыямына келсе деп,
 Сыртынан байкап мекелеп,
 Билип калып Бактыбай,
 Татыбекке айтты жай:
 - Йобалы менен Жабыке,
 Кайтарып калды сыртыңдан,
 Билбейт деп бизди бул экөө,
 Тик качырып тийели,
 Акмалатпай а көрө.
 Сен Татыбек качыргын,
 Артыңдан улай мен барып.
 Алдыңды абдан байкагын,
 Бет келгенин кетирбей,
 Томолотуп таштагын,
 Аркасында Бактыбай,

Адам билгис сыры бар,
 Мурункунун кебинде,
 Жалганы бар чыны бар,
 Алдында минген кер атты
 Кубултуп турмай жабуу бар,
 Көрпөчөнүн үстүндө,
 Алты бүктөп алдында,
 Салып жүргөн жайы бар.
 Жайа салып кер атка,
 Минип алды далбайа,
 Оркызыл менен Татыбек,
 Кетип барат алдында,
 Жабыкеге Йобалы:
 - Татыбек жалгыз калыптыр,
 Байкап аны карачы,
 Бактыбайдын арада,
 Көрүнбөйт көзгө карааны,

Татыбекти кетирбей,
Өзөктөн канын жайалы,
Минтип эбин табалы.
Алактаган Жабыке,
Жаңы чыгып жекеге,
Далактаган Жабыке,
Найзасын күүлөп булгалап,
Шалактаган Жабыке,
Сотукени оозго алып,
Сонун келди эби деп,
Татыбекти бетке алып,
Тик качырып баратыр,
Жабыкенин артында,
Йобалы Шибе келатыр,
Аты башка Бактыбай,
Атырылтып жеткени,
Йобалыны тоңкойтуп,
Көмө койуп өттү эми.
Татыбекти Жабыке,
Аңтара сайып таштады,
Атын оңдоп тартканча,
Бактыбай жетти аңгыча.
Жабыкени жалпайта,
Сайып өттү Бактыбай,
Йобалыны сайганда,
Калдык кирди тура албай,
Бактыбайга жеткенде,
Көрүп калды Бекбача,
Карасурду камчылап,
Кара ниет Калдыктын,
Көзүнөн каны тамчылап,
Бактыбайга жакындап,
Чукул кирип барганда,
Алдындагы сур атты,
Камчыланып алганда,
Кутуласың кантип деп,
Алчыланып алганда,
Татыбекти Такырбаш,
Алып кетти ат салып,
Бактыбайга хан Калдык,
Найза урду сурданып.
Калдык сайган оңобу,
Топчу кулак кер аттан,
Томолонуп Бактыбай,
Жер кучактап торойду.
Манжулардын чоң Бодоң,
Жабыкени мингизип,
Коштоп алып чуу койду.
Каары катуу хан Калдык,
Кайра тартып кырданып,
Бактыбайга жеткенче,
Майторуну чуратып,
Аркадан чаңын чубалтып,

Эр Бекбача жеткени,
Күүсү менен найзанын,
Аскар тоодой Калдыкты,
Аңтара койуп өттү эми,
Майторуну бурганча,
Калдыкка найза урганча,
Манжулардын чоң Будун,
Бекбачага беттешип,
Найзалаша кеткени,
Топчу кулак кер атка,
Ыргып минди Бактыбай,
Калдык минди сур атка,
Маңдайлашып эки дөө,
Кандуу найза алышты,
Карсылдашып салышты.
Угуп жүргөн укмуш да,
Моңгулдан өткөн Коңурбай,
Манжудан чыккан Дөдүр алп,
Азыркысы чоң Бодоң,
Дөдүр алптан кем эмес,
Бекбачадан башкасын,
Көзгө илер эр эмес,
Оңой-олтоң жоо эмес,
Оморулчу тоо эмес.
Зым-зым этип зымырап,
Манжулардын чоң Бодоң,
Эч нерсени элебей,
Эр Бекбача жолборсту,
Бучкагына теңебей,
Бекбачаны баш кылып,
Кетемин деп талкалап,
Кереге таштай кеңкейип,
Көөдөндө керип чалкалап,
Найзасын күүлөп булгалап,
Манжулап Бодоң бакырып,
Кирип келди кысталак,
Бекбачаны качырып,
Бекбачаны карасаң,
Ак мейкин зоодой зымылдап,
Асмандагы жылдыздай,
Эки көзү балбылдап,
Өңкүр кабак үнү ачуу,
Жетисуудан жем жеген,
Умтулганын узатпас,
Желбегей Сыргак бүркүттөй,
Алгыр бүркүт түрдөнүп,
Ак жолборстой сүрдөнүп,
Күүгүм туман көздөнүп,
Майлаган буудай жүздөнүп,
Муруттары бириндеп,
Жүзүн көргөн адамзат,
Бүткөн бойу дирилдеп,
Мас болгон нардай күркүрөп,

Көргөндүн бойу дүркүрөп,
Орто-карта баатырдын,
Сийдиги чыгып бүркүрөп,
Касаба тоодой жарданып,
Албарстан найза карманып,
Качырып кирди шаңданып,
Манжу Бодоң, Бекбача,
Эрегишип кездешип,
Өлөр жерин чиктешип,
Өчүгүшүп көгөрүп,
Өткүр найза өнөрүп,
Качпай туруп сайышып,

Найзаларын кагышып,
Каңкылдатып какканда,
Найзаларын сындырып,
Куру кол болуп калышып,
Чоң Бодондун найзасы,
Кыйрап сынып кеткенде,
Эрлик кылбай Бекбача,
Эми сайса өчөшүп,
Канын төгөр кездерде,
Манжу Бодоң кеп айтат,
Кеп айтканда муну айтат:
- Сен Бекбача кыргыздын,
Чыйрагысың-деп айтат,
Сени менен беттешип,
Сайышам деп чыкпадым,
Куткарам деп Калдыкты,
Ошондуктан чыккамын,
Найзам жок сени сайарга,
Балтам жок баатыр чабарга,
Беттешкен майдан жер эмес,
Элден сурап аларга,
Күч ортосун чектешип,
Күрөшөлү майданда,
Аскер карап турганда,
Күңгөй-тескей маңдайда,
Кимдер чебер ким чоркок,
Хандар сынап турганда,
Найзалашып эр сайыш,
Балталашып жоо алыш,
Балбан карап турганга,
Намыска тууган эр кандай,
Зардал карап турганда,
Эби келсе Бекбача,
Беттешели андайда,
Жарагым жок колумда,
Толук эмес кийимим,
Катын баасы турганда,
Сайайын десең, Бекбача,
Жайып берем төшүмдү,
Найзаңдын тийер жерине,

Кармап берем өзүмдү,
Өлсөм кетет көөнүмдө,
Кайрылып келбейт өкүнчү.
Чоң Бодоңдон кеп угуп,
Өлүмдөн коркуп жалооруп,
Өзүн-өзү сындырып,
Катын баасы деп угуп:
- Коркпосоң кел майданга!
Корксоң келбе маңдайга,
Ушуну айтып Бекбача,
Жүрүп кетти чуу койуп,
Калдык менен Бактыбай,
Карсылдашып жатканда,
Өжөрлөнүп өчүгүп,
Үксөңдөшүп жатканда,
Майтору менен бастырып,
Бекбача келе жатканда,
Бактыбай менен Бекбача,
Ортосуна алат деп,
Оңкомдон мени салат деп,
Маңгыттардын хан Калдык,
Качып келди калдаңдап,
Эттектери далбаңдап,
Эки буту салбаңдап,
Аркасынан Бактыбай
Кууп калды дардаңдап,
Эрдемсип мурду барбаңдап,
Чылбырынан Бекбача,
Кармай калып ат жандап:
- Өлбөсө да Калдыктын,
Өлүмдөн өтүп кеткени,
Мени көрүп качканы,
Акылынан азганы,
Жаны коркуп шашканы,
Мен келдим чыга бергин деп,
Деги айтамын мен сени?
Найзасы сынып кеткенде,
Саргарып Бодоң жалынды,
Армансыз болуп өлөйүн,
Койгунуң деп жанымды,
Амалсыз турган ал кетип.
Калдыгыңдын алы бу,
Жабыке менен Йобалы,
Шайын көрдүк жанагы,
Ырас-чынын айтканда,
Калдыктын кыйын амалы,
Хан Калдыктан башкасы,
Кармашка чыдап турабы?
Жүргүн ага кетели,
Жана келет кыйамы,
Белги берип бөлүнтүп,
Элди бөлүп чыгалы,
Деп айтканда Бекбача,

Тууга жетип Бактыбай,
 Буйрук кылды мамындай:
 - Козубек хан кайдасың?
 Аскер чыксын бөлүнүп,
 Кылбайсыңбы аргасын!
 Ажырап аскер чыгуучу,
 Сурнайын кыргыз тартканча,
 Сегиз хандын элинен,
 Сурнайдын үнү шакылдып,
 Кернейдин үнү какылдап,
 Хандан буйрук болду деп,
 Өлбөй калган аскерлер,
 Жик айрылды ажырап,
 Кыргыздын жанган аскери,
 Бастырган бойдон кетпеди,
 Өлбөй жаны барларын,
 Такыр жыйнап кеткени.
 Өлгөнү калды кыргыздын,
 Чыкпаган жаны барларын,
 Жыйнап кетти кыргызың.
 Сегиз хандын аскери,
 Бирине бири карабай,
 Мен да ушундай бир күнү,
 Боломбу деп санабай,
 Бөлүнгөндө кыргыздан,
 Кош-кошуна барышты,
 Курсактарын багышты,
 Жесекчини мыктылап,
 Жер-жерге койуп салышты.
 Муну мындай таштайлы,
 Каракөз салган элдерге,
 Капсалаңдан баштайлы.

КАРАКӨЗ САЛГАН КАПСАЛАҢ

Аскер ээси сегиз хан,
 Аскери жок өзү бар,
 Каракөз менен тогуз хан,
 Чогулушуп калышты,
 Кеңеш кебин салышты,
 Чындап кылды убада,
 Кетирбеске намысты.
 Маңгыттардын хан Калдык,
 Жан алчуудай каарданып,
 Өзүмдүн элим дебестен,
 Ачуу сөзүн агытып,
 Калгандарга заар салып:
 -Эртеңден баштап жекеге,
 Мен барамын дебегин,
 Мен барам деп чыкканын,
 Баш байланып келесиң,
 Баш байланып келбесең,

Башынды берип өлөсүң!
Кыргыз деген кысталак,
Кырып жатса түгөнгүс,
Уу тукумдуу санталак.
Манастан бери карата,
Мына бу турган буруттун,
Барбаган жери калбады,
Барган жерин соо койбой,
Баатырдын баарын жалмады,
Сегиз миң жыл жашаган,
Жүйрүн өңдүү чоң дөөнүн,
Сууруп тилин жеп алды.
Атасынан баласы,
Артып чыгат ар качан,
Урпагы жок Манастын,
Жакадан ажал албаса,
Ат үстүнөн кыйшайган.
Жедигердин Каракөз,
Айтканы так таттуу сөз,
Анткен менен Каракөз,
Ниетинде күмөн бар,
Колдон келсе иш бөлөк.
Сегиз хан элин чакырып,
Аскер жыйнап жам кылып,
Тегеректеп кыргызды,
Алабы деп кар кылып,
Баралы бирге дегенбиз,
Бадакшанга чогулуп,
Аңгычакты Каракөз,
Бактыбайга катышып,
Бейкут жаткан кыргыздын,
Баарына кабар угузуп,
Катын алды Жасанды,
Калкын кылды каранды.
Аз келгенсип анысы,
Бетирке менен экөөбүз,
Эрмектешип олтурсак,
Бизди неге кайтарды?
Каракөз бизге эл эмес,
Ак пейил киши деги эмес.
Бөлүнүп бизден Каракөз,
Кыргызга барып бата албайт,
Сегиз хандын баарысын,
Селдей канын төксө да,
Кыргыз кебин эп көрбөйт,
Кастык кылды коргонго,
Күнөөсүн мунун өткөрбөйт.
Ниети кара Каракөз,
Өткөрсө да жөн жүрбөйт,
Баскан-турган жеринен,
Илме-чалма кебинен,
Кишинин баары күмөндөйт,
Колунан келсе Каракөз,

Бактыбайды алмакчы,
Мен алдым деп кыргызды,
Айтып бизге бармакчы,
Ушу бүгүн Каракөз,
Бизден кебин танмакчы.
Бетирке менен Калдыктын,
Башын кесип алмакчы.
Ак киши болуп кыргызга,
Бекбачаны баш кылып,
Баш көтөргөн кыргызга,
Бир амалды кылмакчы,
Эбин тапса эңкейтип,
Баарынын жайын тапмакчы.
Өз-жат дебей ар кимге,
Ойлогону кара ниет,
Акылым артык меники,
Мени киши билбейт, дейт.
Испан менен оогандык,
Коркконунан кошулду.
Алаш уулу болгондун,
Он төрт ханы чогулду,
Чыгыштагы беш урук,
Мен батыштан кошулуп,
Түштүктөн испан, оогандык,
Сегиз хан эли чогулдук.
Кылбаса ал чооголдук,
Таласка киши бастырбай,
Тойгузбай туруп кыргызга,
Хотен, Жерген, Кашкарды,
Турпан, Комул буларды,
Лопнур, Азык аларды,
Өзүбекти жоготуп,
Биз кылмакпыз каранды.
Алтай, Иле элдерин,
Бирине бирин көрсөтпөй,
Сойлотмокпуз эрлерин.
Ысыккөл менен Атбашы,
Алматы калса кыргызда,
Тумтак күнүн түгөтүп,
Томсортот элек кыргызды,
Тордун баарын жырылтып,
Каракөз салды бузукту.
Каракөз кастык кылбаса,
Акимсинген кыргызга,
Чийбейт белек сызыкты,
Кылбайт белек кызыкты,
Жашырбай чынын айтканда,
Кабар айтып уруштан,
Каракөз салды бузукту.
Бүгүндөн баштап билгиле,

Түзүк менен бузукту,
Жалындатып от жагып,

Мына бу турган Каракөз,
Жайнатып койду дозокту.
Бактыбайга Каракөз,
Барып көрсүн эр болсо,
Кайра качса жалтайып,
Башын алам мен болсо,
Мылтык атыш, жаа тартыш,
Кылыч чабыш, найза уруш,
Байкап турат эл болсо,
Өтсө сөзү кыргызга,
Кошулуп кетсин Каракөз,
Айткан кеби эм болсо,
Көөнүм тынат меники,
Каракөз элден жоголсо!
Каракөзгө хан Калдык,
Айыбын ачып кеп айтып,
Өзү билбей элге айтып,
Өткүрсүнгөн чочкону,
Эл ичинде муңу айтып,
Кызыл өңүн кубартып,
Жай-жайыңа жангын, деп,
Хандарды үйгө таратып,
Ана-мына кылгынча,
Сүрүп чыкты таң атып.
Буйрук берип хан Калдык,
Аскер чыкты чубашып.
Ак калпак кыргыз Алаштан,
Бактыбай чыкты аттанып,
Манжулардын чоң Бодоң,
Барамын деп камданып,
Канча түрдүү жаракты,
Кабаттап жанга байланып,
Жүрөрүнө калганда,
Хан Калдык турду муну айтып:
-Тура тургун чоң Бодоң,
Бекбачага чыккының,
Мыкты болсоң эр болсоң,
Бактыбайга кол салып,
Кыргыздын элин жам кылган,
Каракөз барсын алдыңда,
Баатыр болсо Каракөз,
Бактыбайды өлтүрүп,
Башын кесип байланып,
Алып келсин жаныма,
Ага алы келбесе,
Өлүп кетсин алдында.
Чоң Бодоңго жол койбой,
Каракөздү зордоду,
Айткан бекер сөз калды,
Каракөз анда жок болду,
Каракөз кайда кетти деп,
Ормолондоп токтоду,
Каракөз жок караса,

Таппай келди кишиси,
 Чатырынан каратса.
 Жедигердин Каракөз,
 Калдыктан угуп канча сөз,
 Эл ичинде бузук, деп,
 Айтып өттү көзмө-көз.
 Чатырда жатып толгонуп,
 Арбын акыл ойлонуп,
 Үч авазир, өзү төрт,
 Чогулушуп топ болуп:
 -Барсам келбейм майдандан,
 Бактыбайдай ажыдаар,
 Ажал көрдүм маңдайдан.
 Турсам өлөм Калдыктан,
 Муунуп өлсөм жакшыраак,
 Бу көрөкчү ардыктан.
 Жалгыз барып кыргызга,
 Ажырадым хандыктан,
 Кыргызга барсак арз айтып,
 Жалганы жок чынды айтып,
 Кеп чынынан бузулбайт,
 Агарарбы ал кайтып?
 Же болду чала кулга, деп,
 Эки миздүү шамшарды,
 Жүлүнгө салып муузда, деп,
 Эбимди кыргыз табарбы?
 Ойлонгонум ырас деп,
 Ойумдагы кебимди,
 Таап айттың, Калдык, деп,
 Калдыкка айтсам чынымды,
 Же анда жаным каларбы?
 Барарыма жер да жок,
 Батарыма эл да жок,
 Баш айланып тел болгон,
 Мен өңдөнгөн бенде жок.
 Мында минтип турганча,
 Жети сууга баралы,
 Жедигерди табалы,
 Өзүбүз билип башкарган,
 Элди колго алалы,
 Жети суу сындуу кең өзөн,
 Жерди колго алалы,
 Айланышып бул жерден,
 Кыргыз кайтып баргынча,
 Хан болуп такка чыгалы,
 Агар алтын, ак күмүш,
 Зарды арбын жыйалы,
 Киши койуп бу жерге,
 Кабар угуп туралы,
 Адатынча Бекбача,
 Сегиз ханды кем кылып,
 Агызып канын сел кылып,
 Кара жерге тең кылып,

Кайра айланса Таласка,
Көр дүйнөнү көп алып,
Көпчүлүктөн таба албас,
Каканды карай жылалы.
Каракөздүн кеби, деп,
Абдан келди эби, деп,
Экөө кабыл алыптыр,
Бир авазир Жанадил,
Мындай кебин салыптыр:
- Жети сууга барабыз,
Хандыкты кандай алабыз,
Барган менен ал жерге,
Байлап алат Жедигер,
Оттой көздү жайнатып,
Айдап алат Жедигер.
Элдин баары кас бизге,
Элдин эсин тандырдык,
Бул жорук бүгүн аз бизге.
Барганда бизге хандык жок,
Башка келген балаага,
Амал канча, ардык жок.
Хан Каракөз, тил алсаң,
Биз кыргызга баралы,
Баштан–айак калтырбай,
Баардык кепти салалы.

“Сунуп барган мойунду,
Сунган кылыч кеспейт” - деп,
Айтса-айтпаса ырас кеп.
Кыргызга барсак батабыз,
Жети сууга барганда,
Хандык өкүм колдо жок,
Тирүү калыш ойдо жок,
Барган менен пайда жок,
Кыргызга барсак жан калат,
Мындан башка айла жок.
Хан болдуң бизге, Каракөз,
Бир кишиге агарбас,
Кара мүртөз кишисиң,
Сенден чыгат жана сөз.
Каныбыз суудай төгүлөт,
Ырайымсыз ушул кез,
Таң аткалы аз калды,
Кандай кылсаң болгун тез,
Эн жерде кылалы,
Эми болсо кеп-кеңеш.
Жанадил айтты далай кеп,
Качып төртөө жөнөдү,
Таң агарат эми деп .
Кошуундан чыгып компойуп,
Чүкө ичинде томпойдой,
Элге батпай кортойуп,
Жети сууга барам деп,

Кетип барат Каракөз,
Аркамдан куугун жетет деп,
Санаасы сан, кыйал миң,
Нетип барат Каракөз,
Өлбөй тирүү бар туруп,
Кайран жандан түнүлүп,
Кечип барат Каракөз.
Каракөз жок дегенде,
Үксөңдөгөн чоң Калдык,
Манжулардын Бодоңго:
- Кулагың угуп жатасың,
Каракөз качып жоголду,
Кетсе-кетсин деп койсок,
Анда жакшы болобу?
Чогулушкан сегиз хан,
Ишибиз биздин оңобу?
Качып кеткен Каракөз,
Каракалпак түркмөндөн,
Калың аскер жыйбайбы,
Бекбачага жагынып,
Бизге колун сунбайбы,
Капшытыңдан бөлүнтүп,
Кылгылыкты кылбайбы,
Каракөздү кетти, деп,
Карап Бодоң турбайлы.
Ат изи менен жолго сал,
Жеткен жерден арамдын,
Колун байлап атка таң,
Бүгүн түнгө калтырбай,
Алып мында келе кал.
Ок өтпөскө жасаткан,
Калкан, туулга, чарайна,
Калтырбастан баарын ал.
Мен өлүмдүү киши, деп,
Бузулган менин ишим, деп,
Сага кастык кылбасын,
Атып салып тынбасын,
Беттешип алы келалбайт,
Мындай шумдук кылбасын.
Бура тартып чоң Бодоң,
Жүрүп кетти чуу койуп,
Айал кылып турбастан,
Атырылтып дуу койуп.
Чоң Бодоңдун тулпары,
Куйун минип кууса да,
Кууган душман жетпеген,
Куйун минип качса да,
Кутулуп душман кетпеген,
Бөлөкчө сонун мал экен,
Буудандыгы таанымал,
Өтө башка жан экен,
Ат изине салыптыр,
Түндө кеткен качкынга,

Түштө жете барыптыр.
Аркасын карап кылчактап,
Келе жаткан Каракөз,
Жоор аттай кыйшактап,
Чоң Бодоңду көргөнү,
Көңүлүн башка белгөнү,
Аттын башын тартканы,
Жанындакы авазир-
Жолдошуна айтканы:
- Чоң Бодоң келет мен көрдүм,
Бизди алып кайткалы,
Колго түшүп өлгөнчө,
Аңдып туруп аталы,
Башын кесип байланып,
Бекбачага кайталы.
Бодуңдун башын байлансак,
Бул ырайдан биз жансак,
Бекбача бизди таштабас,
Жанадил анда кеп айтат:
-Барган менен биздерге,
Бекбачадан айла жок,
Тие турган пайда жок.
Андан көрө Бодоңдун,
Жолунан тосо чыгалы,
Тобо-томук кылалы,
Коркуп качып кете албай,
Кылчаңдап жүрдүк эле деп,
Ушу кепти кылалы.
Ар канча болсо хан Калдык,
Каракөз, сени кыйабы?
Тосуп туруп атарбыз,
Өлсө таштап качарбыз,
Кайда барып батарбыз?
Өлбөй калса Манжудан,
Жанды кантип катарбыз?
Жайыл Манжу Бодоңду,
Жаман угам кабарын,
Бекбача менен беттешип,
Көргөздү бизге абалын.
Кыймыл эткен кишиге,
Кылган ишиң бул болсо,
Көрүңө кантип батасың?
Оодарылып дем албай,
Тынч алып кандай жатасың?
Каракөз ага болбоду,
Болбой мойнун толгоду,
Тосуп туруп аткын деп,
Авазирин зордоду,
Кеби өтпөй Жанадил
Каракөзгө жол койду.
Тана мылтык октоду,
Келе жаткан Бодоңдун,
Жолун тосуп торгоду.

Ата турган мылтыктын,
Шыйрагын жерге мадады,
Жыдыманды житирип,
Кароолун абдан карады.
Кең көкүрөк Бодоңду,
Как жүрөктүн тушу, деп,
Өлөөр жери ушу деп,
Кашайа тиктеп ирмебей,
Машаны басып жиберди.
Тарс дегенде тап этти.
Түтүндөн мурун ок жетти,
Сооттон өтүп кеталбай,
Кой башындай коргошун,
Кайра жерге чалп этти,
Салмактуу тийген коргошун,
Зардабынан чоң Бодоң,
Чалкасынан кеткени,
Башын кесип алам деп,
Канжыгама байланып,
Бекбачага барам деп,
Каракөздүн жеткени.
Жыгылып кетип чоң манжу,
Тура калып ордуна,
Кан куйулган жери жок,
Карап көрсө бойунан,
Чоң Бодоңдун турганын,
Көрө салып Каракөз,
Колуна түшсөм өлөм деп,
Көргүлүктү көрөм деп,
Минген атын Бодоңдун,
Айдай качып жөнөдү.
Турпандагы Турумбек,
Манжулардын чоң Бодоң,
Токтотпостон кетти деп,
Не жумуш бар буларда,
Иш айагын билем деп,
Бу да жөнөп алыптыр,
Бодоңду атып Каракөз,
Атын ала качканда,
Турумбек келип калыптыр,
Токтогун деп акырып,
Каракөздү чакырып,
Турумбектин тулпары,
Кош кулагын жапырып,
Турумбекти көргөндө,
Далдаңдаган Каракөз,
Минген аттан шашылып,
Чөгө түшүп олтуруп:
- Ой Турумбек, Турумбек,
Менин кебим уккун-деп,
Жигимди бөлүп бул элден,
Кыргызды издеп чыктым - деп,

Тосуп туруп жолунан,
 Чоң Бодоңду аттырдым,
 Өлбөсө да Бодоңду,
 Өлгөндөй жаман шаштырдым.
 Өлтүрө алсам Бодоңду,
 Башын кесип байланып,
 Арбагын эстеп Манастын,
 Бекбачага бармакмын,
 Жамандыгым жашыр, деп,
 Жакшылыгым ашыр, деп.
 Кесейин десең баш мына,
 Төгөйүн десең кан мына,
 Алайын десең жан мына.
 Жашырбай чынын айтканда,
 Бар Алаштын боору бир,
 Бар кыргыздын жаны бир.
 Жайыттагы малы бир,
 Ак калпак кыргыз алаштын,
 Көөнү менден болду кир,
 Эми мындан калганын,
 Эр Турумбек өзүң бил.
 Анда айтат Турумбек:
 - Сен айтканың Каракөз,
 Баштан аяк куру кеп.
 Мен билгеним Каракөз,
 Тиги турган Бодоңдун,
 Канына кылыч майлаймын,
 Сен үчөөндү Каракөз,
 Сарпочтоп атка айдаймын,
 Бекбачага беремин,
 Каракөк өзү билбесе,
 Калган ишти билбеймин!
 Булар минтип жатканда,
 Чоң Бодоңдун тулпары,
 Чылбырын тиштеп тартканы.
 Сууруп алып чылбырын,
 Бодоңду карай качканы.
 Каракөз калды шалдайып,
 Турумбек калды далдайып.
 Чоң Бодоңдун тулпары,
 Өзүнө жетти түз качып.
 Калдайган Манжу камынып,
 Атка минди жармашып,
 Турумбек жетти аңгыча,
 Ажыдардай арбашып,
 Манжулардын чоң Бодоң:
 - Кой, Турумбек сен болсоң,
 Каракөз качып изин кууп,
 Келген киши мен болсом.
 Майданга чыгып беттешкин,
 Баатыр болсоң эр болсоң!
 - Мен Турумбек сен Бодоң,
 Каракөз колго түшүрүп,

Көөнүмдө ишин бүтүрүп,
Кетейин деп турганда,
Кайдан келдиң сен Бодоң?
Каракөз сага керекпи?
Сага өтүнүп беремби?
Мыкты болсоң Манжу кул,
Баатырлык менен алгының,
Кыргызды кыргыз алды деп,
Калдыкка айтып баргының!
Үксөңдөгөн чоң Бодоң,
Үйрө кармап камчыны,
Турумбектей баатырды,
Айландырып салганы,
Кап бетинде жаак тери,
Салаңдап түшө калганы.
Киши камчы чаппаган,
Сен жаман деп айтпаган,
Турумбек буга арданды,
Кара жаак булдурсун,
Карсылдатып салганы,
Манжу Бодоң дегендин,
Жаагынан кан жайганы.
Камчылашып салышып,
Кызыгышкан кезекте,
Кезкерип найза алышып,
Найзалашып сайышып,
Андан айла кеткенде,
Балталашып чабышып,

Бар кайратын иштетип,
Балтанын сыртын жарышып,
Кылычты кындан суурушуп,
Кыйкырышып урушуп,
Эрме чөл, ээн талаада,
Эпсиз булар жулушуп,
Эрегишип алганда,
Эстен чыкты Каракөз,
Каракөздүн санаасы,
Капкайда кетет ар бөлөк,
Авазирлер жанында,
Аларга айтат кеңеш кеп:
- Бодоң менен Турумбек,
Кимисине жар болуп,
Киришели төртөөбүз?
Же болбосо турбастан,
Жолго түшүп жөнөйлү,
Экинин бирин кылбасак,
Элден мурун өлөбүз,
“Жол башы айры болгондо,
Ит башы каңгы болот” - деп,
Илгеркилер айткан кеп,
Токтоно албай Каракөз,
Качып жолго салыптыр.

Турумбектин кеткенин,
Байкап калган Жабыке,
Солондон жалгыз бөлүнүп,
Жетип келди жеп жеке.
Турумбек, Бодоң бет келип,
Салгылашып жатканын,
Тынч жаткан элге чуу салып,
Каракөздүн качканын,
Көзү көргөн Жабыке:
“Бири өлүп бири калсын,
Турумбек Бодоң бул экөө,
Мыкты болсоң Каракөз
Жалгыз качпай ала кет,
Айдап кетем төртөөңдү,
Менин алым саа келет”.
Дегенди ойго алганы,
Каракөз турат ал жалгыз,
Үч авазир Каракөз,
Жабыкеге жабылды,
Солондордун Жабыке,
Кирген нардай чамынды.
Жабыке найза мылгытып,
Жедигерден үчөөнү,
Көгүчкөндөй ыргытып,
Каракөз менен кагышып,
Качырышып сайышып,
Калбалашып жатканда,
Бодоң менен Турумбек,
Салгылашып жатканда,
Дабырап аттын табышы,
Жакын жерден угулуп,
Ким экенин билем деп,
Каракөз карап бурулуп,
Маңгыттардын хан Калдык,
Чалдыкты көзгө урунуп,
Каракөздүн жүрөгү
Кете жазды суурулуп.
Маңгыттардын хан Калдык,
Каракөзгө каарданып,
Акырайа бир тиктеп,
Турумбекке бет алып,
Кездемдин боосун чубалтып,
Кезкерип найза чунайтып,
Карасурду камчылап,
Качырып кирип барганда,
Акырыгы таш жарып,
Бактыбай жетти аңгыча,
Бактыбай, Калдык бет келди,
Баштан-айак жомок ыр,
Байыркынын кептери.
Эштектердин Турумбек,
Каракыргыз Бактыбай,
Манжулардын чоң Бодоң,

Маңгыттардын хан Калдык,
Жедигердин Каракөз-
Алты баатыр айгайлап,
Айкын түстө салышып,
Айанбастан чабышып,
Жеткени найза батырып,
Топону көккө сапырып,
Топурак учуп боз болуп,
Тоо токтобой козголуп,
Таш быркырап түз болуп,
Баш аламан барсылдак,
Алай-дүлөй карсылдак,
Мылтыктын үнү тарсылдап,
Боз мунарык кызыл чок,
Боздоп учат аткан ок.
Найзанын учу такылдап,
Балтанын сырты чакылдап,
Кылычтын мизи айрылып,
Туулганын сырты жарылып,
Бүчүлүктөр үзүлүп,
Бурумунан ажырап,
Сооттун көбү бузулуп,
Чыдай албай чынжырлар,
Чыгып кетти үзүлүп,
Чарайна, калкан сүзүлүп,
Чакчалекей-будуң-чаң,
Аңтарылып кетчүдөй,
Араң турат бу заман.
Кыргыз менен беттешип,
Киши чыкпай жекеге,
Күн бешимге жеткенде,
Хан Калдыктын артынан,
Жүрүп кетти Бетирке.
Ооган, испан-эки урук,
Калып калды бөлүнүп,
Алты хандын аскери,
Баары жүрөт өмүлүп,
Кудай бетин нары кыл,
Ким экени билинбей,
Топого баары көмүлүп,
Сегиз хандын аскери,
Селдей болгон көп эли,
Чыккан жердин чөбүндөй,
Жер жайнатып келгени.
Бетирке келип караса,
Хан Каракөз, Жабыке,
Зор Бактыбай, хан Калдык,
Бодоң менен Турумбек,
Былчылдашып жатыптыр.
Эби келди эми деп,
Кыйамы келди кези деп,
- Кабат-кабат тор таштап,
Бактыбай менен Турумбек,

Каракөздү карма!-деп,
Буйрук берди Бетирке,
Алтымыш киши тор таштап,

Бактыбайга жетти эле.
Зор Кошойдун тукуму,
Арзан киши ал эмес,
Оңойлук менен кишиге,
Оодарылар бел эмес,
Омурулар тоо эмес.
Каары келип камыгып,
Карчыгадай кагынып,
Жаалысы чыгып жүзүнөн,
Жалынын чыгып көзүнөн,
Жайдары тууган Бактыбай,
Кара болот Жойкума,
Кармай алды сабынан,
Сууруп алды кабынан,
Билегин чыңдап чыйратып,
Бет келген жагын талкалап,
Аралап кирди Бактыбай,
Күчү кетип талыкпай.
Аралап кирген жеринде,
Болот менен кайсалап,
Туулга кийген немесин,
Балта менен талкалап,
Сүрдүгүп келген немесин,
Найза менен көмөрүп,
Өжөрлөнүп Бактыбай,
Өчөшүп кирди көгөрүп.
Турумбекке он беш тор,
Оролуптур бойуна,
Эрдик менен Турумбек,
Албарсты алып колуна,
Тор кармаган он бешти,
Тобу менен кулатып,
Томурайтып сулатып,
Оң-тескери тоңкойтуп,
Ойронун элдин чыгарып,
Каны качып ачуудан,
Керсары тартып кубарып,
Кездеп кирди эрлерди,
Башын тартып калбастан,
Дегдеп кирди өлүмдү:
“Алп Жамгырчы түп атам,
Шайманбет менин чоң атам,
Сатыбай менин өз атам,
Өзүмдүн атым Турумбек,
Туусун жыгып бул элдин,
Тобун бузуп чыкпасам,
Мага болду уйат” - деп.
Көк түпөк кызыл найзаны,
Көпчүлүккө мылгытып,

Найзага кирген немесин,
Көгүчкөндөй зыргытып,
Карчыганын балык эт,
Май куйрукка мылгытып,
Зор Бактыбай, Турумбек,
Кызык уруш салыптыр,
Кылычтан канын чубуртуп,
Кыргын кылып салыптыр,
Он төрт хан Алаш аскерин,
Оордуанан козгоду,
Жик-жиги менен топ болду,
Ооган менен испанды,
Өз элиңе кет деди,
Кете албасаң Калдыктан,
Артынан улап жет деди,
Кет дегенди укканда,
Эки хан эли кеткени.
Каракөз качып бузулуп,
Эки хан эли кутулуп,
Калмак менен маңгыттын,
Сыйкыры качкан кез ушу.
Муну мындай таштайлы,
Эр Татыбек баштаган,
Баатырлардын кыргында,
Өлгөнүнөн баштайлы.

ТАТЫБЕК БАШТАГАН БААТЫРЛАРДЫН ӨЛҮМҮ

Он төрт хан Алаш элдери,
Урушуп жаткан майданга,
Аккан селдей келгени.
Кара аскерди таштады,
Азыктагы Алабек,
Жеркендеги Малабек,
Хотендеги Козубек-
Үч карысы калганы,
Эр Бекбача баштаган,
Калган хандар ат салды,
Ылганып чыккан элинде,
Балбандары ат салды,
Бири минден алгандан,
Билеги жоон андайдан,
Зардалдары ат салды,
Манастап ураан чакырып,
Ачуу менен бакырып,
Таластан келген Татыбек,
Ысык көлдөн Медербек,
Бирине бири эш болуп,
Теминип кирди эки бек.
Казактардын Курмушу,
Өзүбектин эр Мурат,
Бирин бири кайтарып,

Көөнү тынып чоң Кубат.
Нойгуттардын баатыры,
Лопнурдан келген хан Матан,
Кашкардын ханы Турдана,
Кантип адам беттешет,
Каары катуу буларга.
Алтай Иле жеринен,
Ылгалдан келген эринен,
Хан Көкчөнүн урпагы,
Касиеттүү Шерматкан,
Манастан келген Такырбаш,
Комулдагы Таабалды,
Адам уулу көрбөгөн,
Азыркы жүргөн адам да,
Булар өндүү балбанды.
Бала жолборс Бекбача,
Манастап баатыр бакырып,
Алманын башын жапырып,
Өкүргөндөн бакырып,
Өрүктүн башын жапырып,
Аркасынан тозонду,

Жөө тумандай сапырып,
Алдындакы тору атка,
Туйагы тийген жерлерин,
Жер очоктой каздырып,
Арандай оозун ачтырып,
Жолум үйдөй көбүктү,
Жол бойуна чачтырып,
Койуу жерин суйултуп,
Сейрек жерин чогултуп,
Калың топко кол салып,
Арасын ачып жол салып,
Калкандуусун какшатып,
Карылуусун кыйратып,
Сапта турган немесин,
Катары менен сулатып,
Найзалууга сайдырбай,
Сандалатып сапырып,
Балталууга чаптырбай,
Көз ачырбай башка уруп,
Кылычтууну кыйратып,
Кыйырын бузбай сулатып,
Олпоктуусун онтотуп,
Бастырбай тосуп токтотуп,
Кылычтын мизин кан кылып,
Элдин башын маң кылып,
Эңкейиште эр сайып,
Экиден беттеп бир сайып,
Сүрдүктүрүп сайганда,
Кырк-элүүдөн кулатып,
Жол бойуна томпойтуп,
Күзгү койдой жуушатып,

Жебедей кылып тор атты,
 Кызыгында сыздырып,
 Кыраан Манас көкжалдын,
 Атын атап кыйкырып,
 Капталдай качкан немесин,
 Катар сайып баратат,
 Кетемин деп өксүтүп,
 Өргө салган немесин,
 Өлтүрө сайып баратат.
 Жетик тууган Каракөк,
 Жеткирдин бири эмеспи,
 Өчөшкөнүн өлтүргөн,
 Өткүрдүн бири эмеспи,
 Кара сууга кан куйган,
 Канкордун бири эмеспи,
 Өз-жат дебей чыр салган,
 Анткордун бири эмеспи,
 Адамга сырын алдырбас,
 Манткордун бири эмеспи,
 Эл үчүн жанын коргогон,
 Канкордун бири эмеспи.
 Ала качып баштарын,
 Хандын баары мааналап,
 Анык билди Каракөк,
 Душмандын алын чамалап,
 Таластагы Татыбек,
 Андан чыгат далай кеп:
 “Мени менен беттешип,
 Келүүчүсү кайда? - деп,
 Кез керип найза сундуруп,
 Жеңүүчүсү кайда?” - деп;
 Ысыккөлдөн Медербек:
 “Жетимиш миң аскерге,
 Жеке тиер менмин - деп,
 Түп атам Агыш, Кулетен,
 Бул сапар сайып жоо албай,
 Куру кантип мен кетем?
 Батыш менен чыгыштан,
 Баш кошулуп чогулган,
 Арамдардын түбүнө,
 Абийирин ачып жетпесем!”
 Казактардын Курмушу,
 Кылымга жалгыз теңелер,
 Кыйындын бири мына ушул.
 Саймалуу калпак сары шым,
 Саадагы күмүш сары алтын,
 Салтанаттуу Курмушу,
 Сакалы саадак кабындай,
 Залкардын бири мына ушу.
 Күүлөнгөндө аттанып,
 Бир кишиче көзгө илбей,
 Миң колго кирип чыгуучу.
 Өзүбектин эр Мурат,

Өткүргө чыдап ким турат?
 Өчөшүп келген кишиге,
 Өлүмдөн кабар угулат.
 Кийген тону чылт жибек,
 Кыргоолдой болуп кулпурат,
 Мингени айгыр аргымак,
 Каршы келген Муратка,
 Кантип качып кутулат?
 Түп атасы Сынчыбек,
 Арстан Манас төрөгө,
 Акылдашса акыл бир,
 Жаткан жерде жатын бир,
 Жат душманга намыс бир,
 Алты шаар, Анжыдан,
 Атактуу Кеңкол, чоң Талас,
 Жайыттагы малы бир,
 Сандыкка салган зары бир,
 Сактап алган даны бир,
 Санаалаштын бири бул.
 Кашкардын ханы Турдана,
 Жандашып адам келбеген,
 Жат кишиден жан буга.
 Өзү кыпчак уругу,
 Кең Кашкарга караштуу,
 Далай шаардын улугу,
 Адамдан башка зер акыл,
 Азыркынын тунугу.
 Кабаттап белин буунган,
 Айыгышкан душманга,
 Намыс үчүн туулган,
 Карсылдашып келгенде,
 Канга колун жуунган.
 Эрте туруп, кеч жаткан,
 Жаман айтпай кишиге,
 Жайына койуп эл баккан,
 Эгин эгип жан баккан,
 Эби келсе мал баккан,
 Акыл ойлоп мал таап,
 Кар кылбастан эл баккан.
 Тийбегенге тийбеген,
 Тийишип келген душманга,
 Дегеле башын ийбеген,
 Кой маарек улук Турдана.
 Азыктагы Алабек,
 Жеркендеги Малабек,
 Хотендеги Козубек,
 Бекбача айткан буларга,
 Колдон чыкпай тургун, деп,
 Карсылдашар шайы жок,
 Картайып калган бары, деп.
 Ичинен сызып бул үчөө:

“Карылыгың куру! - деп,

Кары эмес жаш болсок,
Карсылдашкан кызыкка,
Аралашат элек, - деп,
Көкүрөк керип эр сайып,
Жүрбөс белек дердектеп,
Карылыктын айынан,
Бөлүнүп калдык эл четтеп,
Карыларга Алабек,
Айтып турду мындай кеп:
- Карыганда хан болуп,
Калк бийлеген жан болуп,
Карсылдакка келгенде,
Карап турсак кар болуп,
Качырып найза сайа албай,
Эрдигиң кетип зар болуп!
Малабек менен Козубек,
Ылайык келсе ушул кеп,
Карыганда хан болбой,
Үйдө жатып жан багыш,
Ойлоп көрсөм дурус кеп.
Алабектен кеп угуп,
Малабек менен Козубек,
Карсылдап күлүп кошулуп:
- Айтканың акыл, Алабек,
Бекбача кайтып келгенде,
Үчөөбүз кайтып кетсек-деп,
Кеңеш кылып олтуруп,
Куунак көңүл турушту,
Кеңеш кебин толтуруп.
Лопнурдан келген кол менен,
Нойгуттардын эр Матан,
Түбү кандай Матандын,
Түшүндүрүп мен айтам.
Ак балта хандын Чубагы,
Акылдашы, ынагы,
Үзүктөй калпак эр Шууту,
Мына бу турган эр Матан,
Ал Шуутунун тукуму,
Атагы Лопнур болсо да,
Черченде болгон туругу,
Черченде төлдөп көбөйгөн,
Жибек курттун уругу.
Тукуму өскөн төл арбып,
Жибектен түшүм көп алып,
Жардысы калбай Нойгуттун,
Бары кеткен бүт байып.
Жеңилбеген эр Матан,
Эчен сапар эр сайып,
Ар жагынан Индистан,
А да келген кол салып,
Кызыл чапан жайдак төш,
Чингилден түшкөн жол салып.
Кешмир менен танапташ,

Киргит менен канатташ,
Колу узарган Матанга,
Коркпой кимдер кол салат?
Хан Матанды байкасаң,
Канча түрдүү сыры бар,
Так азамат эмеспи,
Он эки түрдүү кыры бар,
Каршылашкан кишиден,
Канбай турган чыры бар.
Алтайдын арал көлүндө,
Акчамбыл таштын белинде,
Сан жылкысы жайнаган,
Сары ала кулун байлаган,
Айдаркандын хан уулу,
Эр Көкчөнүн тукуму,
Үч каркыра, Көкдөбө,
Илени кошо башкарган,
Алматыда Аккубак,
Түбү тууган аталаш,
Манас менен Көкчөдөн,
Ошолордон бер жакка,
Казак, кыргыз дебеген,
Ак көңүлдүү талапташ,
Эл баштыгы Шерматкан,
Кайраты көптү жапырган,
Кайкап сан миң кол келсе,
Жазганбай жалгыз качырган,
Темир кийген неченди,
Жер жаздантип жапырган.
Алтай, Иле, Каркыра,
Калгандардан жери көп,
Жер жайнаган эли көп,
Жерге чыккан чөбүнөн,
Колбуп жаткан малы көп,
Жыгачы көп, жери көп,
Бугусу көп, муңдуу көп,
Элиги көп, куран көп,
Жээрени көп, кулан көп,
Аркар-кулжа андан көп,
Эчки-теке сандан көп,
Карышкыр көп, түлкү көп,
Адамга керек мүлкү көп,
Төр-төрдө илбирс, айуу көп,
Борсугу көп, сууру көп,
Жилик чагар ташы жок,
Жылтылдаган чөбү көп.
Чөптөрү белден буралган,
Байчечекей сандаган,
Тиктесе көз уйалган,
Ошончо жерге ээ болгон,
Ошончо элге баш болгон,
Казактардын Шерматкан,
Качырып кирген жеринде,

Карысынан кан болуп,
Ат карыдан жин болуп,
Туура кармап найзаны,
Көндүм болгон эр ошол,
Душман менен урушуп.
Комулдагы Таабалды,
Аргын кыргыз элинен,
Атактуу эр бул дагы.
Түп атасы Чойунбаш,
Кыпчакбайдын тууганы.
Кыпчакбайдан Абдылда,
Которгон аты Ажыбай,
Чойун баштан Сарыкер,
Кылымдан ашкан дарыгер,
Сарыкерден Эрболот,
Болоттун уулу Таабалды,
Түбүнөн бекер келбеген,
Сардардын бири бул дагы.
Канча сапар сапырып,
Душман кууган Таабалды.
Жуңгардын ары жагында,
Куландын сары сайында,
Калмагы бар, дүнгөн бар,
Карсылдашып келген бар,
Түштүк жаккы кырында,
Жашырбай айтсак чынында,
Кызыл чапан эли бар,
Аңгеменин кени бар,

Чыгышында Комулдун,
Каракытай манжу бар,
Шибе, солон бу да бар,
Калмактардын эли бар,
Кыйпач түштүк жагында.
Какандын ханы олтурган,
Чоң шаарынын чеби бар,
Калдыраган кара таш,
Шыңшыңдын ашуу бели бар.
Тынч уктабай Таабалды,
Баарысынан шеги бар,
Ошончолук түйшүктөн,
Билдирбей элин сактаган,
Таабалдынын бели бар.
Белдүү баатыр Таабалды,
Душмандан качып кажыбас,
Кайратынын кени бар,
Көбүнчөсү каңгайдын,
Таабалдыдан шеги бар,
Көрүп – билип баатырды,
Ошолордон кол салып,
Келе албаган жери бар.
Жеке баатыр Таабалды,
Аралап элге киргенде,

Көргөндүн баары таңгалды,
Манастап ураан чакырып,
Бет келгендин баарысын,
Самандай кылып сапырып,
Жел тийгендей дүргүтүп,
Короодо койду үркүтүп,
Сүрдүгүп токтоп туралбай,
Таабалдынын сүрүнөн,
Качып жүрөт уйалбай,
Качырып найза суналбай,
Түрүнөн коркуп туралбай,
Манастагы Такырбаш,
Баатыр Манас барында,
Кутунай жүргөн акылдаш,
Ажыбай жокто ордуна,
Бий болучу какылдап.
Падыша Манас башында,
Бешбалыкты алганда,
Алганым жалган болот ,деп, Манастын шаарын салганда,
Кутунайды бир шаарга,
Бий көтөрүп койуптур,
Кутунай аты жойулуп,
Кутубий атка конуптур,
Беш балыктын баарына,
Жалгыз аким болуптур.
Кутубий өзү барында,
Кызынан чыккан бала экен,
Такырбашты Манаска,
Улук кылып койуптур,
Кутубий көзү өткөндө,
Манаста туруп Такырбаш,
Баарына аким болуптур.
Кайраты бар эр жүрөк,
Кажыбаган сом билек,
Үстүнкү ээрди далбайган,
Алдынкы ээрди калбайган,
Кең көкүрөк далдайган,
Ичине эншер капкан бел,
Жалгыз башым мен деген,
Жалтанбаган эр экен ,
Оттой күйүп жайнаган,
Жалындуу эрдин бири экен,
Беттеп кирди душманга,
Бей ажал өлүп эчени,
Армандуу кетти бушманда.
Баатырдан кирди он бир хан,
Бекбача менен он эки,
Топ-топ кылып бөлүнтүп,
Канды суудай көбүртүп,
Корккон элдин көзүнө,
Түптүз жер аңдай көрүнүп,
Алты хандын элине ,
Акыр заман күн болду,

Жарык күнү түн болду,
Ажал-өлүм кез болду,
Амалсыз элдер нес болду.
Кыргыздын калың аскери,
Карап турат жардашып,
Жүз отуз миң аскерге,
Он эки киши кармашып.
Маңгыттардын Калдыгы,
Ичине батпай ардыгы,
Өкүм сүйлөп сөз кылып,
Өткүр болуп жарлыгы,
Он алты миң балбанды,
Кычырып алды жанына.
Беш миңден бөлүп он миңди:
-Бактыбай менен Муратка,
Жазганбай торду сал,-деди,
Жалдыратып көздөрүн,
Азыр байлап ал,-деди,
Алты миң балбан, кулак сал,
Алты жүз тайган итим бар,
Аны кошуп бирге ал,
Иттерге атын талатып,
Бекбачаны байлап сал!
Он миң киши ат койуп,
Бактыбай менен Муратка,
Жабыла жетип барганы,
Туш-тушунан ыргытып,
Жалпы торду салганы,
Өзүбек Мурат баатырды,
Азы калып көбү өлүп,
Аты менен тордоду,
Ордуна козгоп Муратты,
Алпарар заман болбоду.
Беш миң киши жабылып,
Бактыбайга барганы,
Үч миңче өлүп түгөдү,
Торун сала албады.
Бары торун көтөрүп,
Беш жүз балбан барганы,
Баары өлүп түгөндү,
Бири сала албады.
Бодоң барып беттешип,
Калгандар торун эптешип,
Бактыбайга элүү тор,
Амалсыздан оролду,
Кыймыл этер амал жок,
Эр Бактыйбай тордолду,
Калдыктын кылган амалы,
Бактыйбай менен Муратка,
Капталдан кара шор болду.
Ошончо бүлүк болсо да,
Ишарат болбой булардан,
Кыргыздын эли айран-таң.

Алты жүз тайган ит менен,
Алты миң балбан жабылып,
Бекбачага жармашты.
Алты жүз ит арсылдап,

Тоо кабышып каңкылдап,
Кээ бир иттин көздөрү,
Чакмак таштай жалтылдап,
Бекбачага жабылды.
Мындан мурда мындайды,
Кабылан тууган Бекбача,
Көзү менен көрбөгөн,
Көрмөк түгүл укпаган.
Тору атты иттер жарганда,
Кармайбыз деп тор кармап,
Алты миң балбан жардады.
Тумшуктан атты алчудай,
Жолун тосуп көп дөбөт,
Куйругуна сүйрөлүп,
Кырк элүүчө ит жүрөт.
Үзөңгүгө асылып,
Арсылдаган канчасы,
Улуп-уңшуп ажылдап,
Ыжылдаган мынчасы,
Кудай бетин көрсөтпө,
Алты жүз тайган ажылдап,
Бир кишини камаса,
Баатыр минген Майтору,
Жылкыдан сыны бир башка,
Анын ырысына жараша,
Аркасын карап кылчаңдап,
Жорголой басып ыкчамдап,
Кыйгач тиктеп жаныбар,
Кыйырдата тепкенде,
Жүздөн ашык ит өлүп,
Бир канчасы жарадар.
Аркасынан келген ит,
Качып калды бара албай.
Туурасынан келгенин,
Чарпып тартты Майтору,
Алтымышча көп дөбөт,
Көмөлөнүп торойду,
Кара жаак булдурсун,
Кармай алды Бекбача,
Камчыны булгап ийгенде,
Канча итке тийгенде,
Оро-пара көп дөбөт,
Айрыкчасы көк дөбөт,
Тиши чыгып ырсайып,
Тумшугу менен жер сайып,
Мурдунан каны шорголоп,
Жаныңда калбай жалгыз ит,
Маңгыттардын тобуна,

Качып кирди корголоп,
Элкиндей басып Майтору,
Кетип барат жорголоп.
Манжулардан чоң Бодоң,
Кирип келди коржондоп:
-Мен беттеше калам , - деп,
Калгандар торун салар , -деп,
Бактыбайды амалдап,
Бекбачаны алам, -деп,
Качырып найза салганы,
Жазганбаган Бекбача,
Найзаны улай кармады.
Тээктүү жерин найзанын,
Манжу Бодоң колунда,
Учунан кармап Бекбача,
Күч келтире тартканы,
Тээги чыкпай колунан,
Тоодой болгон чоң Бодоң,
Томолонуп жатканы,
Аңгычакты торчулар,
Далай торду таштады.
Эр Бекбача төрөбүз,
Үч жүзчөлүк темир тор,
Эми ичинен көрөбүз.
Бактыбай менен Муратты,
Байлануу турган жеринде,
Көзү көрдү Бекбача.
Эр Медербек , Курмушу,
Татыбек менен Турдана,
Шерматкан, Матан, Таабалды.
Торго алсак деп буларды,
Маңгыттардын аскери,
Жабыла жетип барганы.
Турпандагы Турумбек,
Манастагы Такырбаш:
«Бекбача менен Бактыбай,
Муратты булар байлады,
Байлайбыз деп жабылды,
Колго түшпөй калганды.
Жекелешип эр келсе,
Качкан болуп жөнөйлү,
Өчүгүшүп эр сайып,
Алдамына көнбөйлү.
Ары качып далбактап,
Бери качып салпактап,
Биз да амал табалы,
Бактыбай, Мурат, Бекбача,
Биз куткарып алалы»
Кеңеш кеби бүтүштү,
Эрлер менен беттешпей,
Эл аралап кетишти,
Чоң Бодоң кылды амал, - деп,
Беттешип турсак биз бирден,

Торчулар байлап алар, - деп.
Алты хандын элдери,
Атка минген эрлери,
Кыргыздын тогуз ханына,
Жол тосоттой келгени,
Калдык барбай калыптыр,
Калганы такыр барыптыр -
Манжулардын чоң Бодоң,
Солондордун Жабике,
Шибелердин Йобалы,
Кара кытай Зоңтары,
Моңгулардын Бетирке,
Хандар жөнөп алганы.
Хандардын арка жагынан,
Манжулардын Каман алп,
Солондордун Чынары,
Кара кытай Кампалаң –
Моңгулдардын Калдалаң,
Балбан жөнөп алганы.
Жеке чыгып сайышка,
Жарабастан намыска,
Жабылып булар өмүлдү.
Баатыр менен балбанга,
Кыргыздагы хандарга,
Беттешкен болуп амалдап,
Тор салып тордоп байларга,
Булар мунтип баратыр,
Эр Такырбаш Турумбек,
Ажал жетсе өлдүк, деп,
Азап болсо көрдүк , деп,
Бекбача, Мурат, Бактыбай,
Буларды издеп келе атыр.
Сайда турган Калдык хан,
Айласын билип булардын,

Экөөңдүн алың канча, деп,
Алдынан тосуп баратыр.
Кара көк тууган Бекбача,
Көрө салды Калдыкты,
Калдык эркин, ал тордо,
Буга жаман ардыкты.
- Айкөл Манас көкжалдын,
Арбагы жардам бергин, - деп,
Алмамбет, Чубак – эки шер,
Баатыр Сыргак кемеңгер,
Олуйам жардам бергин, - деп,
Өлбөй тирүү кетти деп,
Элдер айтып жүрүшөт,
Карыйа Бакай кемеңгер,
Арбактуу Семей атам кел,
Адамдан артык балбаны,
Азыркынын Сардары,
Шер Гүлүстөн абам кел,

Каныкей, Чүрөк – энем кел,
Кыргыздын эли кыйналды,
Кыйамында кайрат бер.
Жыйырма бешке чыкканда,
Ат көтөргүс дөө болгон,
Амалсыздан жөө болгон,
Эр Сейтек бабам кел,
Жан бүткөндө жаралган,
Жалаңкыч Сарык наам алган,
Кутулуп сенден ким калган,
Кененим келгин чоң атам.
Көк күмбөздүн сыйкырын,
Көрүнө калган таш талкан,
Сулаймат жолун тордоткон,
Хан калчаны баш кылып,
Жан жүрбөстүн кумунда,
Жети дөөнү сойлоткон,
Желмогуздун тукумун,
Жеринен үзүп жоготкон,
Жыйырма экиде жаш кеткен,
Сейитим атам жардам бер!
Бекбача зарлап турганда,
Кудай ишин оңдосун,
Мындай сонун болбосун.
Карыйа Бакай карпаңдап:
- Балам Чүрөк бол камын,
Кош кылалык тирүүбүз,
Айкөл Манас арбагын,
Кыйналып калды кыргыздар,
Бекбачанын айтканын,
Арбактарга угузбай,
Кыйамында сен баргын.
Такырбаш боло калганың,
Маңгыттардын Калдыкка,
Бир амалды салгының,
Бекбачаны саргартпай,
Бат куткарып алгының.
Айдай эне Айчүрөк,
Арыбын айтып адамдын,
Акылы жетпес, сөз жетпес,
Асманда учса канаттуу,
Сууда жүрсө балыктай,
Ар өнөргө санаттуу.
Балыктан бетер кылк эткен,
Сымаптай болуп, жылт эткен,
Айчүрөктөй амалдын,
Түбүнө билип ким жеткен?
Абасынан кеп угуп,
Хан Калдыктын алдына,
Такырбаш болуп кубулуп,
Эркечтенип сур атты,
Кирип келди суурулуп.
Хан Калдыктын ар кескен,

Ачуусу келсе нар кескен,
 Жыгачка чапса таш кескен,
 Көөдөнгө чапса баш кескен,
 Каарданып хан Калдык,
 «Такырбашты» кетирбей,
 Таарый чапсам экен, деп,
 Кармай алды сабынан,
 Тартып алды кабынан,
 Такыр баш болгон энебиз,
 Сымаптан бетер жылтылдап,
 Алдындагы сур атты,
 Жыландай сойлоп кылтылдап,
 Хан Калдыкка чаптырбай,
 Чабар айла таптырбай,
 Туман болуп көрүнүп,
 Тунарыктан сөгүлүп,
 Жарк дей түшүп ачылып,
 Бекбачанын торуна,
 Жеткендей болду асылып.
 «Такырбаш» чапса кылычын,
 Байлаган торду кесет, деп,
 Сейитимдин Бекбача,
 Бошонуп тордон кетет, деп
 Бекбача тордон кутулса,
 Ишибиз болот бекер, деп,
 Сегиз хан эли кырылбай,
 Тирүү кантип кетет, деп,
 Карасурду тепкилеп,
 «Такырбашты» куткарбай,
 Чабайын деп кескилеп,
 Каары катуу хан Калдык,
 Кылычты шилтеп ийгенде,
 Такыр баш болгон Айчүрөк,
 Четке чыга бергенде,
 Калдык чапкан ар кескен,
 Бекбача түшкөн көп тордун,
 Түйүнүнө тийгенде,
 Чириген бөздөй баарысын,
 Таарып өтүп кетти эле,
 Бекбачада тору жок,
 Майтору менен калды бош.
 Эр Бекбача төрөдөн,
 Манас деген үн чыгып,
 Ак калпак кыргыз алашка,
 Дал төбөдөн күн чыгып,
 Калдык чапкан кылычын,
 Кайра тартып алгынча,
 Тоодой болгон Калдыкты,
 Аңтара сайып өттү эле.
 Такыр баш кетип аңгыча,
 Бактыбайга Турумбек,
 Эми жеткен кезинде,
 Манжулардын чоң Бодоң,

Аңтара сайып жөнөдү.
 Арам кыйал кара ниет,
 Байлоодогу Бактыбай,
 Башын кесип алам, деп,
 Чаначтай көөп дардандап,
 Таноосу батпай барбандап,
 Манжу Бодоң баратат,
 Мен кесейин башын, деп,
 Жедигердин Кара көз,
 Бир жагынан келе атат.
 Эликтей кылып тор атты,

Эр Бекбача баратты,
 Эми баатыр карматты,
 Кадимкидей санатты –
 Кырк-элүүдөн кишини,
 Катарлап сайчу адатты.
 Бодонду сайып торойтуп,
 Жедигердин Кара көз,
 Башын кагып жөнөдү,
 Мойну калды кодойуп.
 Чынар менен Бетирке,
 Катарынан жыгылды,
 Жер кучактап торойуп,
 Жалгызектин Бактыбай,
 Ал тууралуу камынбай,
 Бекбача сайып өткөндө,
 Башын кагып баратат.
 Кара аскерге катышпай,
 Атка минген эрлерин,
 Менмин жалгыз дегенин,
 Ылгап сайып Бекбача,
 Улай барат Бактыбай,
 Башың кагып артынан.
 Жабике менен Йобалы,
 Кара кытай Зоңтары,
 Каршы алдынан баатырга,
 Катар кирген убагы.
 Бирине-бирин жеткирбей,
 Сайып өттү Бекбача,
 Өпкөнүн канын агызып,
 Жайып өттү Бекбача.
 Жалгызектин Бактыбай,
 Кылчайып артын караса,
 Таабалды менен Матанды,
 Шерматкан менен Турдана,
 Эр Турумбек, Такыр баш,
 Ысык көлдүк Медербек,
 Таластагы Татыбек,
 Ушулардын баарысын,
 Шибе, солон – эки урук,
 Манжуу, монгул – төрт урук,
 Кара кытай кошулуп,

Маңгыт менен алты урук,
Сегиз эрди качырга,
Эки-экиден теңдешип,
Артып алып баратыр,
Аркан менен белинен,
Тартып алып баратыр.
Казактардын Курмушу,
Өзүбектин эр Мурат,
Кызыл канга бойолуп,
Өлүшүп барат арада,
Ажыратып аларга,
Алы келбей баратыр.
Жанын айап Бактыбай,
Жашырынбайт андайда.
Кара кытай Кампалаң,
Моңгулдардын эр Калдаң,
Аттарын олжо алыптыр,
Ортого алып эрлерди,
Жүз миң аскер жабылып,
Чыккан жердин чөбүндөй,
Жайнап жөнөп калыптыр.
Кездемдин боосун чубалтып,
Кескерип найза чунайтып,
Топчу кулак кер атты,
Аркадай арыш алдырып,
Алты катар аң келсе,
Алты аркан бойу жар келсе,
Кабаттап аттай чуратып,
Манастап уран чакырып,
Жеткен жерде Бактыбай,
Моңгулардын Калдаңды,
Кара кытай Кампалаң,
Катар сайды сулатып,
Манас деген үндү угуп,
Бекбача артын караса,
Чалдыга түштү көзүнө,
Көп аскердин ичинде,
Бактыбайдын караны.
Бактыбайдын артынан,
Өзүбектин Эр Мурат,
Мекелеп кетип баратты,
Бактыбай сайып өткөндө,
Калдаң менен Кампалаң,
Башын кесип жөнөдү,
Баатыр Мурат аркадан.
Казактардын Курмушу,
Карсылдашып бараткан,
Баатыр Мурат нетиптир,
Качырга жүргөн артылып,
Хандарга Мурат жетиптир,
Баатыры жок, ханы жок,
Башкарары дагы жок,
Мурат кирсе аралап,

Баары качып кетиптир.
Бактыбайдын найзасы,
Узаргандан узарып,
Өрттөй көзү кызарып,
Буркурап ооздон от жанып,
Эрдигинин эби жок,
Өлүмдөн коркуп Бактыбай,
Жазганып калар пейли жок,
Бекбача бар артында,
Бактыбайдын көөнү ток.
Маңгыттарды хан Калдык,
Көз үйрөтүп карады,
Катардагы кишисин,
Бирден – бирден санады.
Эңкейип кетсе өбөктөп,
Жыгылаар болсо жөлөктөн,
Каралды болор адамдан,
Карааны жок көрүнгөн.
Тегеретип эрлерин,
Телмирип карап турганда,
Арасында көп элдин,
Бактыбай жүрөт аралап.
Балта, кылыч, найзадан,
Куйулган кан сабаалап,
Ушу бүгүн тирүү жан,
Калаар эмес саламат.
Он төрт ханы алаштын,
Өлбөй-житпей бары сак,
Бекбача жүрөт бир четте,
Көрүнгөндөн көрүнүп,
Кээде туман сөгүлүп,
Кээде жылдыз жылтылдап,
Кээде сымап кылтылдап,
Кээде жолборс күркүрөп,
Үнүн уккан кишинин,
Сийдиги агат бүркүрөп,
Карап көрсө хан Калдык,
Бекбачага танданып,
Кара кулак шер экен,
Уккан менен көргөндүн,
Кимиси мындай эр экен?

Кара кыргыз Бактыбай,
Бекбачага бел экен.
- Хандарымдан ажырап,
Калыптырмын жалгыз мен,
Канатым сынып уча албай,
Талыптырмын Калдык мен,
Баатырлардан айрылып,
Кан жутупмун кайгырып,
Түтөтүптүр күнүмдү,
Заманамды тар кылып.
Тосоттоп тур бастырбай,

Тар кыйа, тайгак жол кылып.
“Жатып өлбөй, атып өл”
Байыркынын кеби экен,
Бир чети акыл эп экен.
Салган бойдон жетейин,
Башын кесип Бактыбай,
Байланып алып кетейин,
Күңгүрөнүп кара неет,
Уйалбаган кара бет,
Топко кирди аралап,
Бактыбайдын жолунан,
Тосуп турду маралап,
Билип калып Эр Мурат,
Байкап турат чамалап,
Кара неет чоң маңгыт,
Өтө жаман ардыгып,
Жакын жерден качырып,
Карчыганын балык эт,
Найзанын учун батырып,
Бактыбайды кер аттан,
Аңтара сайып жөнөдү,
Тамырына бөйрөктүн,
Найзанын учу аралап,
Жарадар кылып төрөнү.
Ашыгып Мурат калыптыр,
Айкырыкты салыптыр.
Мураттын үнүн укканда,
Кайраттанды кара неет,
Ажыдаардай сүрдөнүп,
Айбаттанды кара бет.
Өзүбектин Мураты,
Сенин алың канча, деп,
Муратка найза сайдырбай,
Сайып өттү тоңкойтуп,
Артынан жетти Татыбек,
Аңтара сайды соройтуп.
Кашкардын ханы Турдана,
Чылбыр чойуп жыгылды,
Калдык найза урганда.
Турпандагы Турумбек,
Көрөр күнүң ушул, деп,
Өлтүрө сайды хан Калдык,
Өпкө боордун тушу, деп.
Хан Калдыктын көзүнө,
Бекбачанын карааны,
Кыйгачынан чалдыкты,
Сегиз Хандан ажырап,
Жалгыз калган чагым, деп,
Төрт баатырын кыргыздын,
Өзүм алдым жанын, деп,
Бекбачага кез болсом,
Калбайт түрүү жаным, деп,
Буйрук берип аскерге,

Токтотор уруш белгиси,
 Барабанды каккын, деп.
 Барабан үнүн укканда,
 Баатырлар чыкты чекелеп,
 Бактыбайды сенделтип,
 Жетелеп чыкты Медербек.
 Ак калпак кыргыз алаштан,
 Төрт баатыр өлүп санаадар,
 Бактыбай болду жарадар.
 Муну мындай таштайлы,
 Кызыл кыргын согушта,
 Козубек баштуу карттардын,
 Өлгөнүнөн баштайлы.

КОЗУБЕК БАШТАГАН КАРТТАРДЫН ӨЛҮМҮ

Сегиз хандан айрылып,
 Эми кандай кылам, деп,
 Айласын Калдык табалбай,
 Акылдашып кеңешер,
 Хандан бирөө Калалбай,
 Жекелешип дем берер,
 Баатырдан тирүү жан калбай,
 Жалгыз калып жабыгып,
 Акыл качып камыгып,
 Алты хан элин чогултуп,
 Айтып турду хан Калдык:
 -Сегиз хан эли чогулдук,
 Селдей аскер көп болдук,
 Ооган менен испандык,
 Колдошпой кетти элине,
 Кутулганга сүйүнүп,
 Турбай кетти жерине.
 Кара көз салып бузукту,
 Калкым, болдуң санаадар,
 Белдүүлөрдөн ажырап,
 Мен болдум бүгүн жарадар.
 Элдин эбин эр табат,
 Элин улук башкарат,
 Ушул бойдон качканда,
 Бизге жаман ат калат,
 Эл башкартып туралы,
 Эл ичинен эр тандап.
 Балбан барсың бул элде,
 Беттешип чыгаар жекеге,
 Мерген барсың бул элде,
 Мелжесен атар чекеге.
 Найза сайсаң талыбас,
 Калкаласа кажыбас,
 Сардар барсың бул элде.
 Хан билгенди эл билет,
 Эл билбесе ким билет?

Билген элдин эрки жок,
Ханы ишти белгилейт.
Бай билгенди кул билет,

Айтайын десе тил кыска,
Билгенин кылып бай жүрөт.
Элдин эри болбосо,
Эрине эркти койбосо,
Эл четинен бөлүнөт.
Жер кубалап, сай санап,
Урук кууп куда таап,
Жык айрылат алжайып,
Кызыл чеке чабышып,
Азамат өлөт дардайып,
Бузуктардын күнү тууйт,
Мурду көөп барбайып,
Ар кимиси өзүнчө,
Керилип басат чардайып,
Хандуу элде караан бар,
Чогуу турат калдайып.
Эсиз калдык, беш урук,
Ээ болуучу кишинди айт,
Тетиги элди кеп салбай,
Мына бул турган ичинди айт.
Баатырыңды бөлүп айт,
Хан болчуңу көрүп айт,
Жеринде ханың барыңар,
Башкарчууну табыңар,
Жеринде ханың жогуңар,
Хан болчууну табыңар,
Кайра элге барганда,
Хандыкты колго алыңар.
Маңгыттан башка элдерге,
Калдык айтты ушундай.
Манжунун эли жабырап:
- Ханыбыз Бодоң болуучу,
Алпыбыз Каман болуучу,
Экөө катар жоголду,
Элдин ханы жок болду.
Калгандары кажылдап:
- Башкарар киши бизде жок,
Мында тургай элде жок,
Биздей урган пенде жок.
Акылы бар жан калбай,
Ажырап элден хан калбай,
Айдалып келген бул жерге,
Билегинде күчү бар,
Жүрөгүндө оту бар,
Калбай келген бул жерге.
Таанылгандан калбады,
Таанылбаган калганы.
Жайын айта салганы,
Угуп калдык элдерден,

Көзү көрүп күмөнсүп,
Бир жылдан бери көргөндү,
Шеги бар деп жүргөндү,
Бешөөнө бешти хан кылды,
Өзүнө өзүн башкартып,
Кадырын Калдык жам кылды.
Кыргызды кырып болгондо,
Куржунга алтын толгондо,
Ооган менен Испанда,
Онтотом деп акырды,
Оозунан көбүк чачылып,
Октоло түшүп бакырды.
Жаңыдан улук болгондор,
Ээ болуп такка конгондор,
Айагы жерге тийбестен,
Алек-далек жүгүрүп,
Каткырыгы баш жарып,
Карсылдашып күлүшүп,
Хан Калдыктан жалтанып,
Кеп кыла албай калтаарып,
Ээ болдук элге дегенсип,
Акыл айтып, нуска айтып,
Өлгөндөрдү угузуп,
Хан болгонду билгизип,
Калган элге айттырып,
Атайлап киши чаптырып,
Канык кабар укканда,
Өлгөндөрдүн бүлөсү,
Улуп – уңшуп ыйлашып,
Кызыл кан кетип ичинен,
Жалынсыз отко күйүшүп,
Жан болгондун бүлөсү,
Кабагы жарык күлүшүп,
Жагалданып сүйүнүп,
Эне – атасы, агасы,
Ээси бардан канчасы,
Кара кыргыз каман, деп,
Канкор Манас тукуму,
Бекбачасы жаман, деп,
Хандын баары өлүптүр,
Алптын баары өлүптүр,
Калар бекен аман, деп,
Кыргыздын эли кыйын, деп,
Жылга жолборс быйыл, деп,
Жолборс сындуу азамат,
Тирүү калыш кыйын, деп,
Жолборс жылга келгенде,
Уруш болсо эр өлөт,
Эр өлбөсө жут болуп,
Борошолоп мал өлөт,
Тактадагы хан өлөт,
Катардагы жан өлөт,
Малга келсе жамандык,

Азы калып көбү өлөт.
 Далай катын тул болот,
 Нечен жигит кул болот,
 Эгин чыкпай аз болот,
 Элдин көбү ач болот,
 Күлкүдөн ый көп болот,
 Күн күркүрөп жаан жаабай,
 Аркырап шамал көп болот.
 Төгүлөт көздүн бермети,
 Такыр болот жер бети...
 Карылары ушинтип,
 Жандын камын жеп жатты.
 Аскер келсин жана, деп.
 Жер-жерге Калдык кат жазды,
 Уктай албай хан Калдык,
 Агарып сүрүп таң атты,
 Өлүп кеткен эрлердин,
 Өлүгүн жыйнап алмакка,
 Өлсө таштап атат, деп,
 Жаман атка калбаска,
 Кыргызга киши жиберип,
 Урушта өлгөн эрлердин,
 Бодоң баштап хандарды,
 Андан башка калганды,
 Кабар айтып угузуп:
 “Үч айлык болсун аралык,
 Анан уруш салалык.
 Сен жеңилсең, жеңсең да,
 Мен жеңилсем, жеңсем да,
 Өз кезинде көрөлү.”
 Деп айттырып хан Калдык,
 Арага киши салыптыр,
 Кара көк тууган Бекбача,

Айтканын кабыл алыптыр.
 Кыргыздан өлгөн эрлерди,
 Элдин ханы дегенди,
 Алдырып келген Бекбача,
 Булгарыга оротуп,
 Жибек менен тордотуп,
 Нардан тандап комдотуп,
 Белгилеп ханын тургузуп,
 Калгандарга угузуп,
 Комдогон нарга жүктөтүп,
 Ар бир эрге, үч жүздөн,
 Киши кошуп дүрбөтүп,
 Жай-жайына жеткир, деп,
 Зыйнатын эли кылсын деп,
 Эр Муратты Коконго,
 Татыбекти Таласка,
 Турдананы Кашкарга,
 Турумбекти Турпанга –
 Төрт тарапка узатып,

Барганың кайта келбе, деп,
Өзү баатыр Бек айтып:
- Арыбы көп Калдыгың,
Азыр болгун шай болгун,
Чыгарбасын тамтыгың.
Он төрт хан элин угузду,
Өлгөндөрдүн кызматын,
Өз элине кылгызды,
Калдыктын айткан кебине,
Кайта жообун бергизди.
Маңгыттардын Калдык хан,
Ар тарапка чаптырды,
Ат жетер жерде элдердин,
Баарына киши бастырды.
Алтынга, пулга алданып,
Калган киши болбоду,
Айтканың Калдык ырас, деп,
Барган киши болбоду.
Кара көз менен Калдыктын
Айтканына алданып,
Малга, пулга жалданып,
Кыргызга барып кол салып,
Аман-эсен элине,
Жанган киши болбоду.
Барган элдин чоңдору,
Айткан кеби бул болду:
- Үч айдын күнү токсон күн,
Бир киши четтен кошулбай,
Алты уруктун элине,
Эми болду жоксон күн.
Күн артынан күн өтүп,
Түн артынан түн өтүп,
Күн менен түндү кубалап,
Отузга толуп ай өтүп,
Болжол кылган токсон күн,
Өтүп болду түгөнүп.
Манжу, монгул элдери,
Жаңылап аскер келгени,
Шибе, солон элинен,
Эми киши келбеди.
Кара кытай калкынан,
Арбын келди көп адам,
Жаңылап келген элдерден,
Жана келди кырк балбан.
Жүз элүү миң санаты,
Толду аскер карачы,
Эми кыргыздын кыраан төрөсү,
Бекбачаны байкачы.
Жана киши келсин деп,
Жаңылап киши албады,
Он төрт ханды чогултуп,
Бекбачанын айтканы:
- Хан Мамайдан тараган,

Мурун кырк жүз наам алган,
Кырк жүздүн укум-тукуму,
Кырк уруу кыргыз атанган.
Хан Мамайдан Карахан,
Карахандын эки уулу,
Калаш хан менен Огуз хан,
Калашкандын балдары,
Жети вазир, беш балбан,
Сегиз уул өзүнөн,
Кырк жүзгө булар кошулуп,
Алтымыш уруу калаш деп,
Калаш аты кыскарып,
Айтып калды жонунан,
Алтымыш уруу алаш деп.
Огуз хандан алты хан,
Чоң катындын балдары:
Күн хан, Ай хан, Жылдыз хан;
Токолчонун балдары:
Тоо хан, Көк хан, Деңиз хан;
Чогулушуп баарысы,
Тураныдан чыктык, деп,
Түрк уулу деп атанган.
Булардын баары бир-бирин,
Кээде душман, кээде дос,
Мына минтип келе аткан.
Батыштагы беш урук,
Баш кошуп булар чогулуп,
Аларга маңгыт кошулуп,
Кыргыз менен жоо болуп,
Кан агып келет жошулуп,
Талаада жатып токсон күн,
Узунга кетти созулуп,
Манжу, моңгул, кыдаңдан,
Арбын келди далай жан,
Дайындаган ханың бар,
Жалгызектин Бактыбай,
Тилин алгын барыңар,
Айтканынан бурулбай.
Алты шаар, Анжидан,
Атактуу Кокон, Маргалаң,
Самаркан, Ташкен, Караган,
Ушулардын баарысы,
Өзүбектен тараган,
Эбегейсиз урушта,
Ажырап калды Мураттан,
Мураттын бар беш уулу,
Улуусуз хандык аткарган.
Турданадан тукум жок,
Баш вазири Кубат хан.
Таластагы Татыбек,
Уулу калды Пазилбек,
Турпандагы Турумбек,
Иниси бар Акылбек,

Калганың өзүң барсыңар,
Бир жакадан баш чыгаар,
Бир жеңден туруп кол чыгаар,
Майышбасаң бузулуп,
Сени кандай күч жыгар?
Качанда болсо капсалаң,
Аламан болсо каптаган,
Араңды ачып жол берип,
Киргизбе душман ар качан,
Жекелешип урушса,

Таабалды, Матан, Такыр баш,
Үч баатыр бар удаалаш.
Курмушу менен Медербек,
Шерматкан бар дайар, деп,
Жалгызектин Бактыбай,
Жар – жөлөгүң жана бар,
Калдык чыкса жекелеп,
Жанын айап ким калар.
Талкалашып киргенде,
Талыкпасын билгенде.
Жалтайбасын жүрөгүң,
Айкөл Манас арбагы,
Баарыңдын бар жөлөгүң.
Деп тапшырып Бекбача,
Бүгүнкү тирүү баатырдын,
Көргөн элге бир башка.
Таң атканча уктабай,
Камынып чыкты калдастап,
Аты чыккан көй кашка,
Ар боруму бир башка,
Он эки түрдүү жарак бар,
Баатырларда бир башта.
Соотторун тордотуп,
Бүчүлүгүн оңдотуп,
Чарайнасын кабатып,
Туулгасын жаратып,
Кылыч, найза, балтанын –
Баарын ууга сугартып,
Жарылып кетер бекен деп,
Ай балтанын уңгусун,
Коло менен чырматып,
Найзанын сыртын сырматып,
Тердиктерин жумшартып,
Үзөңгү боосун кыскартып,
Куйушканын узартып,
Ат олоңун чыңдатып,
Олпоктордун жыртыгын,
Була салып булатып,
Чыраштатып жаматып,
Калдырган менен кисепче,
Мыгын бөрктөп кабатып,
Музурканып мурчанып,

Муздай темир курчанып,
 Сом темирин артынып,
 Чарайнасын тартынып,
 Кездемдин боосун чубалтып,
 Кескерип найза чунайтып,
 Туулгасын башка чөмөрүп,
 Баатырлардын баарысы,
 Кийгени темир көгөрүп,
 Кетелегин өңөрүп,
 Кылыч кында кыңгырап,
 Ай балта белде шыңгырап,
 Кызыл мизден доолбас,
 Чымын тийсе зыңгырап,
 Көз тайгылып баатырлар,
 Көк мейкин зоодой зымырап,
 Аттанып чыкты калың кол,
 Маңдай-тескей жыбырап,
 Кара курттай быжырап,
 Кумурскадай кыжырап,
 Салкын желдей дуулдап,
 Чар каргадай чуулдап,
 Кернейдин үнү заңкылдап,
 Сурнайдын үнү такылдап,
 Адамзат пенденин,
 Күнү бүткөн кишиге,
 Ажал жетти жакындап.
 Топурак учуп асманга,
 Туман түшүп закымдап,
 Намыс үчүн көй баатыр,
 Көөдөн керип, төш жайып,
 Суусагансып оозуна,
 Тили батпай акылдап,
 Алып учуп жүрөгү,
 Токтобой турат лакылдап.
 Алоолонуп тулпарлар,
 Ала качып алкылдап,
 Тегеренип токтобой,
 Башын булгап кайсаңдап,
 Тоңурчактап тура албай,
 Ооздук тиштеп тил чайнап,
 Турнадай мойну узарып,
 Жылдыздай болуп көз жайнап,
 Тизгин тартпай бош койсо,
 Анда – санда туйагы,
 Жерге тийип такылдап,
 Урган таштай зыркырап,
 Учкан куштай дыркырап,
 Кетүүчүдөй закылдап,
 Кыргыйек жетпей жанашып,
 Көзгө илешпей закымдап,
 Азаматы кыргыздын,
 Ок өтпөс буу, лум шым кийип,
 Кең багалек балкылдап,

Алтындап саадак курчанып,
Асаба көктө калкылдап,
Үч айдын күнү токсон күн,
Бекер жаткан эригип,
Уруштан коркуп алаштын,
Ойунда жок тартынмак.
Саймалуу калпак сары шым,
Салтанатуу көп казак,
Карк алтынга бөлөнүп,
Өлүмдөн коркор эл эмес,
Өжөрлөнүп көгөрүп.
Алты шаар өзүбек
Кийгендери чылт жибек,
Сынчыбектен бер жакка,
Уруштан качкан эл эмес,
Ата теги өзүбек,
Ханы, кара дебестен,
Сайышка чыгат жекме-жек.
Оңой, олтоң эл эмес,
Омор улар бел эмес,
Кашкар, Котен, Лопнурлук,
Турпан, Комул, Аралдык,
Кадимтен келген кармашта,
Намыс үчүн жаралып.
Түр бейкасам, ак шайы,
Жектелеп кийген чапаны,
Жалайак ооз, кир кабак,
Орок мурун, чуңкур көз,
Кең көкүрөк, кууш аяк.,
Кара сакал жайкалган,
Кадимтен бери урушта,
Кан кечип көнгөн чайпалган,
Асманы көпкөк чаңкайган,
Көп жаабай жамгыр аз жаган,
Мээ кайнаган ысыктан,
Бок кайнаган сасыктан,
Кан бүркүшкөн кызыктан,
Баш тартып кайра качпаган,
Басташып келген душмандын,
Башын жерге жаздаган.

Баары баатыр, баары шер,
Эгин эккен, мал баккан,
Мөмөлүү жыгач бак баккан,
Алтын аккан суу ичкен,
Сал байлашып суу кечкен.
Кара малдан төөсү көп,
Черчен , Турпан тарабы,
Эгининен мөмө көп,
Чөп жеринен куму көп,
Жибек чычкан курту көп,
Эштектен менен нойгуттун,
Ошол кезде журту көп.

Манас, Алтай, Иледе,
Комул, Баркөл дегенде,
Тоо бойунда жылкы көп,
Өзөнүндө уйу көп,
Адырында койу көп,
Какырында төөсү көп,
Кургак сайда кулан көп,
Аралында марал көп,
Эңкүүсүндө элик көп,
Эн жерде жейрен көп,
Токойлуу жерде бугу көп,
Муз төрүндө айуу көп,
Тектиринде теке көп,
Курбусунда кулжа көп,
Кумдай кийик мында көп.
Карагай, кайың, тереги,
Бой теңешип теңселип,
Мени көрчү дегенсип,
Алтайдын суусу алкылдап,
Иленин суусу жалтылдап,
Үстүндө салы калкылдап,
Теңир тоонун шамалы,
Өтө сонун салкындап.
Бай чечекей түрлөнүп,
Күн чагылып кулпурат.
Кара кыйак ,буудай баш,
Таргыл менен айуу чач.
Бетеге, шыбак, жылтыркан,
Беттеринде аралаш,
Адам жечү чөптөрү,
Алтай, чөйчөк, иленин,
Адырында көптөрү,
Кызыл-ала бүлдүргөн,
Жантайма боордун түптөрү.
Козу кулак , жоогазын,
Балжууран, ышкын , кемирчек,
Кымыздык менен бээ эмчек,
Кончуңа толуп бастырбай,
Куйулуп жатат жөргөмүш.
Жыгачтын аты карагат-
Тоонун жапа жүзүмү,
Шагы ийилип самсалап,
Жаңгагы сайда жыйылып,
Алма ,өрүгү аралаш,
Кыйан жеген кемерге,
Канчасы келип тыгылып,
Көргөн жан өтүп кете албай,
Басалбай турат кыйылып.
Табылгы ,четин, аралаш,
Жылгын , балгын ,чамалаш,
Чычырканак, эчки тал,
Мал өтө албайт аралап,
Жер бетинен мындайды,

Адам уулу таба албайт,
 Мындай сонун конушун,
 Жат душманга кыйалбайт,
 Кол салып келген ким болсо,
 Койгулашпай туралбайт.
 Эне сайдан Алтайга,
 Котенден Чамбыл бел гече,
 Жерин сактайт алаштар,
 Орто Азия ичинде,
 Элин сактайт алаштар,
 Айкөл Манас баатырдын,
 Атын сактайт алаштар,
 Атактуу Кеңкол Таластын,
 Баасын сактайт алаштар
 Котен, Жеркен, Кашкардын,
 Элинин көбү кыпчактан,
 Азы тоодо мал баккан,
 Көбү эгин сактаган,
 Тоодой кылып кызыл жүк, Түгөнгүсүз мүлк тапкан.
 Чиритпестен чачпастан,
 Домдыкканда сактаган,
 Кыпчактай эгин экпейт, деп,
 Индинин эли мактаган.
 Кундуз артып, чай артып,
 Түрдүү мурчун дагы артып,
 Кепереч, сымап дары артып,
 Киргит, дөбөт, ташмалык,
 Буудай алып кетем, деп,
 Индинин эли чубалган,
 Борошодо белде өлүп,
 Түтөк алган жерде өлүп,
 Белден ашчуу пенденин,
 Азы калып, көбү өлүп,
 Индилер минтип куураган.
 Котендин жолу кеңири,
 Кешмиждеки кыргыздар,
 Индиге жолду бербеген,
 Каты жок келген индиге,
 Кыпчак эгин бербеген,
 Ал заманда кыргыздар,
 Мөшкөй төөнүн жүнүнөн,
 Килем соккон термеден,
 Өлүп кеткен кишини ,
 Быйдана төшөп алдына,
 Термеге ороп жердеген
 Бейкасам менен шайыны,
 Жибектен жасап түрдөгөн,
 Баашайы башка кулпуруп,
 Тоту куштай гүлдөгөн.
 Сооданын аты кыл торко,
 Мөшкөй кылдан жасаган,
 Төө жүн менен кой жүндөн,
 Жасап алган буйумун,

Муну ноот деп атаган.
 Эчки жүндөн жасашып,
 Манат деп атын аташып,
 Дүрүйө менен карала,
 Мындай сонун соодалар,
 Толуп жатат кыргызда.
 Кайыштан жасап кандагай,
 Отко салса чок өтпөс,
 Жүндөн жасап олпокту,
 Мылтык атса ок өтпөс,
 Жылтылдаган дейилда,
 Мындай соода кыргызда.
 Алкылдаган аргымак,
 Жылаңач жүнсүз тобурчак,
 Булуттан күлүк буудандар,
 Асыл жылкы кыргызда.

Айры өркөчтүү лөгү бар,
 Жону туйук нары бар,
 Төрт түлүк малдын баары бар,
 Алтымыш уруу алашта,
 Артыкча кыргыз, казакта,
 Жардысы жок баары бай.
 Эркин өскөн алаштын,
 Эминеден кеми бар!
 Туу болуп турган бул күндө,
 Эр Бекбача төрө бар.
 Ата мурас абалтан,
 Айыгышып келаткан,
 Манжу, моңгул – экөө бар,
 Кээде душман кээде тим,
 Ал экөөнөн калгандар.
 Дайардык кылып баарысы,
 Жабыла минип атына,
 Майданга келип калышы.
 Жаңылап келген кытайдан,
 Кыйгактуу найза колунда,
 Кыргыз эмес кылымды,
 Жалгыз алыш ойунда,
 Көпкөк темир кийинген,
 Турган тулку бойуна,
 Күчүн-күчкө улаган,
 Өчүгүшкөн душманы,
 Капылет өлүп сулаган,
 Калжаңдатып тулпарын,
 Кан бойогон найзачан,
 Каңгайлап ураан чакырып,
 Майданга чыкты бир адам,
 Лопнурдакы эр Матан,
 Өлүмдөн качан баш тарткан?
 Каңгайдан келден эрдин, деп
 Канчалык алын билем, деп,
 Манастап Матан бакырып,

Баатырдын атын чакырып,
Аты – жөнүн сурашпай,
Найзалашты качырып.
Сайдырбай найза кагышып,
Канча түркүн сайышып,
Балталашып чабышып,
Баардык күчүн арнашып,
Найза менен балтадан,
Пайда таппай алардан,
Кылычты кындан суурушуп,
Кыйкырышып урушуп,
Кылычтан тапкан айла жок,
Калды деми суушуп,
Чокморлошуп койушуп,
Акакташып соолушуп,
Маңдай-тескей марашып,
Дем өткөрүп турушуп,
Кекенишип демитип,
Кетелек алып келишип,
Одарышып бир ээрде,
Тамандашып тебишип,
Кайран жанды кейитип,
Эртеден кечке салышып,
Кечинде кайта келишип,
Баатырлар кайтып келгенде,
Аттан жулуп алышып,
Алдына көрпө салышып,
Жарага даары чабышып,
Илегерлер чогулуп,
Түрдөп айла табышып,
Уктабай таңды атырып,
Кейипкерин багышып,
Тунарыгы ачылып,
Сүрүп чыкты таңатып.
Жана чыкты жекеге,
Кейипкерлер аттанып.
Адам уулу көрбөсүн,
Көк буу көккө созулуп,
Булутка чыгып кошулуп,
Алакандар сойулуп,
Кан чубуруп жошулуп,
Кулак-мээни тундуруп,
Асман жарган карсылдак,
Кулак укса көз тунуп,
Балтанын үнү чакылдап,
Ойротто жок Матанды,
Оморо сайып жөнөдү,
Кытайдан келген кызыталак,
Өлтүртбөскө Матанды,
Такыр баш жетти анталап.
Матанды тирүү куткарып,
Качырып кирди кытайды,
Кандуу найза колго алып.

Койгулашып беттешип,
 Кой эти бышым болгондо,
 Такыр башты тумактай,
 Сайып өттү ошондо.
 Сапта турган Таабалды,
 Кылча жанын аябай,
 Өлөмүн деп санабай,
 Алды – аркасын карабай,
 Жебеден мурун жеткени,
 Кытайдан келген баатырга,
 Кыйкырып найза неткени.
 Карсылдакка алышып,
 Качпай туруп салышып,
 Кайта-кайта сайышып,
 Бээ саам араң чыдады,
 Таабалды жеткир майышып.
 Кытайдан келген балбаны,
 Кыргыздан чыккан Таабалды,
 Таабалдыны дардайтып,
 Аңтара сайып таштады,
 Иледен келген Шерматкан,
 Ажалым жетсе өлдүм, деп,
 Азабым болсо көрдүм, деп,
 Ат койуп кетип бараткан,
 Ажыратып алайын,
 Таабалды аман калсын, деп.
 Кытайдан келген кызталак,
 Үчтү сайып удаалаш,
 Биринин башын кесе албай,
 Кылычтын мизи кан жалап,
 Шермат ханды бетке алып,
 Катуу кирди санталак.
 Кытайдын аты Кеженей,
 Кыргыздан үчтү сулатты,
 Бучгагына теңебей,
 Шермет ханды көзүнө,
 Илип койбойт кенедей,
 Бендеби деп бейлебей,
 Эсирип турат Кеженей,
 Күүлөп найза сунганы,
 Күркүрөтүп найзасын,
 Шерматка күүлөп урганы,
 Бендеби деп бейлебей,
 Антип турган Кеженей,
 Ат үстүнөн кулады.
 Өтө берип Шерматкан,

Кайра айланып келгинче,
 Кытайлардын Кеженей,
 Өтө андес ченебей,
 Атка минип мышыктай,
 Шермат ханды артынан,
 Аңтара сайды тумактай.

Ысыккөлдүн Медербек,
 Жан айабай чебер деп,
 Манастап баатыр бакырып,
 Качырып жетти дерендеп.
 Карап турат Кеженей,
 Кескерип найза теңебей.
 Медербектин найзасы,
 Жетер жетпес кезинде,
 Жалт дей түштү атынан,
 Найза тийген немедей.
 Медербек минген кызыл ат,
 Өтө берди алактап.
 Минип жүргөн Медербек,
 Атын оңдоп тартканча,
 Кеженей жетип аңгыча,
 Медербекти торойтуп,
 Сайып өтүү аңтара,
 Казактардын Курмушу,
 Каарданып бакырып,
 Кандуу найза колунда,
 Кеженейди беттеди,
 Курмушу баатыр жеткени,
 Алдыңкыдай ал дагы,
 Найза тийбей жалп этип,
 Аттан кулап кеткени,
 Курмушунун буданы,
 Кутулбаган кууганы,
 Жылкыдан асыл жаныбар,
 Чылбыр бойу узабай,
 Кайта артына жанганы,
 Атка минип Кеженей,
 Качырып калган убагы,
 Кеженейди жеткирбей,
 Кыран баатыр Курмушу,
 Кыйырынан найза урганы,
 Мыктысынган Кеженей,
 Аңтарылып кулады,
 Кытайлардын Чабалай,
 Кылча жанын айабай,
 Курмушуга жеткени,
 Чабалайга сайдырбай,
 Кыраандык кылып Курмушу,
 Кытайды сайып өтү эми,
 Алдындагы Кеженей,
 Ардык кылып ченебей,
 Курмушуга жеткени,
 Атынын оозун бурганча,
 Аңтара сайып кеткени.
 Чабалай менен Кеженей,
 Башын кесип алсак, деп,
 Теминип кирди тебелей.
 Топчукулак кер атты,
 Койуп барат Бактыбай,

Чабалай менен Кеженей,
Каттап сайып кетүүнү,
Чиктеп барат Бактыбай,
Кирпигин ирмеп албастан,
Тиктеп барат Бактыбай,
Курмушуну Кеженей,
Эми жетип сайарда,
Өзөктөн канын жайарда,
Аркасынан Чабалай,
Башын кесип аларда,
Катар сайып экөөнү,
Койуп өтүү Бактыбай,
Канга жууп найзаны,
Сойуп өтүү Бактыбай,
Жаңы келген кырк балбан,
Экөө өлүп кандалган,
Карап турган калганы,
Намызынан арданган.
Катар сайып экини,
Бир киши найза майласа,
Сегиз баатыр ат салып,
Кирип келди шаңдана,
Бактыбай кантер экен, деп,
Калгандар турат таңданып,
Таабалды Матан, Такыр баш,
Дайарданып камданып,
Курмушу, Шермат, Медербек,
Оңдоп найза карманып,
Алты баатыр тепсетип,
Кирмек болду ат салып.
Кытайдан келген сегизди,
Телегейи тегизди,
Жалгызектин Бактыбай,
Беттеп сайып бешөөнү,
Эптей сайып экөөнү,
Бир аралап өткөндө,
Кулатты аттан жетөөнү.
Калганын сайып тумактай,
Томолотуп таштады,
Бөрү кырган улактай.
Бактыбайдын колунан,
Өлүп кетти он балбан,
Каңгайдан келген элдерге,
Кыйын болду бул заман.
Отуз балбан орукта,
Барбай калбайт балбандар,
Хандары бар деп жумшаса.
Маңгыт Калдык каарданып,
Жан алчудай зарданып,
Бактыбайдан ону өлүп,
Ого бетер арданып,
Мурдунан буусу буркурап,
Уламдан оозун карманып:

- Ылгангандан онуң бар,
Бир кишини он киши,
Ойуна койбой байлап ал!
Байлатпаса бултаңдап,
Найза сайып, кылыч чап,
Балта, чокмор катарлап,
Тирүү койбой башын ал!
Хан Калдык кылды жардыкты.
“Бактыбайды байласам,
Бекбачага салам, - дейт,
Кең дүйнөдө тарлыкты.”
Урушту мурун көрбөгөн,
Көңүлү көпкүр барысы,
Отуз менен жыйырма беш,
Ортосунда көйрөндөн,
Миң кишиге керт башым,
Мен боломун дегенден,
Ылганып ону бөлүндү,
Орто – карта он дөбө,
Орто жерде көрүндү,
Кыргыздар, көрүп аларды,
Кыйалы кыркка бөлүндү.
Кээ бирөөлөр күдүндөп:

- Бактыбай эмес чекеде,
Элде турган биздердин,
Каныбыз чындап төгүлдү,
Ону урчук он дөбө,
Бул доңуздан өлгөнчө,
Кезик болуп онтолоп,
Үйдө өлгөн жакшы эле.
Алдында өлгөн он балбан,
Кайраты жок бели бош,
Жамандарын тандашып,
Чыгарган экен турбайбы,
Алдында келген аскерден,
Ар балбанды көргөнбүз,
Манжулардын чоң Бодоң,
Кара кытай Зонтары,
Шибелердин Йобалы,
Солондордун Жабике,
Ары баатыр ары хан,
Моңгулдардын бетирке,
Ылгап келген балбандан,
Каман алп, Чынар, Буракүң,
Калдаң кытай, кампалаң,
Ошолордон канча өөдө,
Тиги турган он балбан,
Алда кандай күн болот,
Атаңдын көрү шум жалган!
Дүйнөгө келген тамам жан,
Өлбөй киши калбаган,
Тирүү кетип үй көрбөй,

Өлөт окшойт курган жан!
Жан алуучу көздөнүп,
Турушу башка он балбан.
Жана жыйырма балбан бар,
Аларда кандай жандар бар?
Бекбача калар кутулуп,
Тамам болот окшойбуз,
Андан башка жан калбай!
Санаасы сан, кыйал миң,
Турган элдин ичинде,
Болуп жатат ар кандай.
Моңгул, маңгыт, шибеден,
Манжу, солон дегенден,
Кара кытай, кеденден,
Тандалып чыккан он балбан,
Экөө колго тор алып,
Экөө жебе жаа тартып,
Экөөндө кылыч жаркылдап,
Экөөндө балта жалтылдап,
Экөө найза сундуруп,
Күркүрөгөн найзанын,
Күүсү кулак тундуруп,
Шамал болуп дуулдап,
Маңгыттап уран чакырып,
Чаркаргадай чуулдап,
Касабасы калкылдап,
Аргымактар алкылдап,
Айгай сүрөөн бакырык.
Качырып кирди чар тарап.
Эр Кененим көк жалдан
Токсон күн таалим көп алган,
Он балбан тургай миң балбан,
Миң түрдүү өнөр иштетсе,
Буйдалбаймын деп алган.
Ушул үчүн карылар,
“Жетимиш өнөр жигитке,
Көп эмес” – деп айтышкан,
Жалгызектин Бактыбай,
Он балбанды элебей,
Бекбача аман турганда,
Таталаган буларды,
Бучкагына теңебей,
Зым-зым этип зымырап,
Карап турат кенебей.
Торун түрүп колуна,
Качырып торун саларда,
Жойкуманы Бактыбай,
Алдынан утур чапканда,
Тордун баары кыркылып,
Куру кол болуп калганда,
Аңгычакты шаштырып,
Найзакер кирип барганда,
Ар кандай жорук үйрөтсө,

Маш болот экен жылкыны,
Колтугуна Бактыбай,
Соогончокту ныкыды,
Шиш менен сайган немедей,
Туурасына ыргыды.
Найзакерлер сайа албай,
Алдына өтө бергенде,
Ойротто жок Бактыбай,
Оңтойуна келгенде,
Жойку масы колунда,
Мен-мен деген төртөөнү,
Салып койду жолуна –
Экөөнү кести мойундан,
Экөөнү кести белинен,
Узатып койду жолуна,
Ажыратып элинен.
Балта чабар кылыччан,
Кыйкырып жетти аркадан,
Жойкуманы Бактыбай,
Белге кынай байлады,
Адис болгон эр неме,
Найзаны кармай алганы,
Кылыч менен жарар да,
Балта менен чабар да,
Топчу кулак карагер,
Жыландан бетер жылмандап,
Койондой ыргып кылт этип,
Кетенчиктеп кеткени,
Жайнап чыга бергынче,
Найза менен төртөөнү,
Катар сайып өткөнү.
Таамай сайган Бактыбай,
Талуу жер деп мойунду,
Бир найзадан кутулбай,
Ошол төртөө сойулду.
Жамгыр кылып жаа тартып,
Зыркыратып жебени,
Эки балбан жеткени,
Анткен менен Бактыбай,
Аларды көзгө илбеди.
Сундуруп найза тартпады,
Октоп мени атат деп,
Которуп орун качпады.
Топчу кулак кер атты,
Кандагайга каптаган,
Кара бойун чаптаган,
Минип турган кер аттын,
Тулку бойу күймөлүү,
Туйагынан башкасы,
Баары күмүш түймөлү.
Манасты алып оозуна,
Беттеп баатыр тийгени,
Тик качырып жетти эми,

Жеткен жерде эки эрди,
 Беттей сайып өттү эми,
 Бир Бактыбай он эрдин.
 Түбүнө мындай жеткени,
 Калың кыргыз элинде,
 Уккан киши жок турса,
 Өзүнчө болду кылмышкер,
 Байакы ушак айткан эрлери.
 Баатырлык кылып Бактыбай,
 Жылас кылып жыйырмань,
 Орто жерде турганда,
 Хан Калдыктын көзүнө,
 Кайран дүйнө тар болуп,
 Кол алдында башкарган,
 Алты хан эли бар болуп:
 - Бирден барсаң жекелеп,
 Тогузуң барсаң мекелеп,
 Тобуңду бузбай, он балбан,
 Качырып кирсең кан этет,
 Жалпы барың тебелеп?
 Же барасыңбы бир-бирден,
 Керт башыңа менмин деп.
 Калдыктан угуп калган хан,
 Кантер айла табалбай,
 Менмин деп чыгаар эр таппай,
 Кыйналып турган кезинде,
 Балтек деген бар эле,
 Маңгыттардын элинде:
 - Ойлонуп акыл мен таптым,
 Олтурган, хандар, карагын,
 Ылганып туруп ичинден,
 Жекеге бириң баргының,
 Анда – санда беттешип,
 Айарлык менен четтешип,
 Кечкиртип кайра жангының.
 Түндүн кара чапанын,
 Башка чүмкөй жамынып,
 Жүз сексен миң кишисиң,
 Ханың, караң чогулуп,
 Майданга орду казгының,
 Топосун тарлап көтөрүп,
 Көрсөтпөстөн каткының,
 Арыбы көп адамдын,
 Амалдап үстүн жапкының.
 Жеке чыгып бириң бас,
 Мылтыгын октоп миңиң жат,
 Өзүң чыгып чекеге,
 Бекбача кел деп жекеге,
 Ханым Калдык, өзүң айт.
 Ордо жаткан мергендер,
 Бекбача келсе майданга,
 Олпогу бар ок өтпөйт,

Өзүн койуп атын ат.
Бекбача аттан айрылса,
Канаты сынып кайрылса,
Айласын кыргыз табалбайт,
Жалгыз калат Бактыбай,
Баштакыдай боло албайт,
Ойлонгон менин акылым,
Жарабаса айтканың,
Калган эл, акыл тапкының.
Балтек айткан акыл, деп,
Барысы кетти макул, деп,
Бир балбанды зордоду,
Бактыбайга баргын деп.
Бир манжу кетти барбандап,
Чаначтай көөп дардандап,
Туурасы чыккан орто бой,
Курсагы чыгып чардаңдап.
Манжулап барат бакырып,
Бар кайратын чакырып,
Өтө мыкты бул манжу.
Бактыбайды качырып,
Жыйыrmаны сайып жылмалап,
Чапкан чөптөй кыймалап,
Антип турган Бактыбай,
Аткарыдан кан кечип,
Эр карыдан жин кечип,
Батырлык кылган Бактыбай,
Келе жаткан манжудан,
Анча-мынча кан кылбай,
Мелтиреп турат Бактыбай,
Карынан коркуп баатырдын,
Калтырап турат калгандар,
Заманасы куурулуп,
Алсырап турат калгандар,
Жайыбыз кандай болот, деп,
Жалдырап турат калгандар,
Айтарын билбей эс таанып,
Тамтырап турат калгандар.
Качырып келген манжууга,
Бактыбай найза сайдырбай,
Найзасын кагып жиберип,
Борошолуу жаандай,
Кайра тийди имерип,
Топчу кулак кер аты,
Ооздук тиштеп нидерип,
Капка тоодой каапырды,
Кайраты артык баатырды,
Карчытынын тушу, деп,
Как бөйрөгү ушу, деп,
Муштап өттү Бактыбай,
Кызыл канга найзаны,
Чыктап өттү Бактыбай.
Оодара сайып зоңкойуп,

Кең майданда тоңкойтуп,
Таштап кетти Бактыбай.
Калдыктын эли баспады,
Бактыбайга бара албай,
Бекбачадан жооп жок,
Майданда турат Бактыбай,
Хан Калдыктын аскерин,
Же аралап кирип кете албай,
Араңдан зорго далайда,
Калмактардын элинде,
Салбыр деген бар эле,
Билинбей жүргөн жан эле,
Жашырбай жайын айтканда,
Балбандын бири ал эле,
- Мен барамын, - деди эле.
- Барсаң, Салбыр, барып кел,
Кайратың бар эр элең,
Билинбей жүргөн неме элең,
Бактыбайды алып кел,
Алың ага келбесе,
Амал кылып кечкече,
Кечинде кайра жанып кел,
Салбыр чыкты аттанып,
Каңгайдан келген калмактар,
Бактыбайды алат, деп,
Батпай турат шаттанып,
Чыкканда Салбыр бастырып,
Барча тоодой көрүнүп,
Бойу мунар көрүнүп,
Колу чынар көрүнүп,

Жалт-жалт этип жаркылдап,
Жалыны көздөн төгүлүп,
Күрөккө, соот ичинде,
Тышынан эндей тон кийип,
Белине кылыч байланып,
Бар жарагын камданып,
Бастырып чыкты шайланып,
Болотун ташка түйрөйтүп,
Найзасын жерге сүйрөлтүп,
Чокморун кысып такымга,
Арзандык менен адамзат,
Беттешер эмес капырга,
Салбыр сүрдүү көрүндү,
Бактыбайдай баатырга,
Кирип келди ал Салбыр,
Тул катындай жулунуп,
Башында туулга алты кат,
Көп-көк болуп тулуйуп,
Анык күүсү кара бет,
Сакалы жок мулуйуп.
Бети жалпак дөң маңдай,
Сыртына кайкы жайык төш,

Мурду тоонун кыр таштай,
Эки көзү жуп көлдөй,
Оройу суук бадырек,
Мурундун ичи өзөндөй.
Балтыр эти баладай,
Көкүрөктүн кеңдиги,
Тай чабуучу талаадай,
Ай балкайы жиктенип,
Чөп ташуучу чанадай,
Алдыңкы ээрди түйрөйүп,
Ат мине албай нар минип,
Буту жерге сүйрөлүп,
Үстүнкү ээрди калбайып,
Дал ортосу далдайып,
Көзү экөө болбосо,
Макил дөө келип калгансып.
Минген нары тайрандап,
Ала көбөң аңгидей,
Кирип келди дардаңдап.
Найзасын алып имерип,
Бурут, алың канча, деп,
Бактыбайга жиберип,
Бактыбай андан калабы,
Башын тартып ийменип,
Сексен аршын найзасы,
Бактыбай кайра какканда,
Сынып кетти канчасы,
Асманда учат зырылдап,
Сынган найза барчасы,
Күүлөп алып бу Салбыр,
Сыныгы менен чапканы,
Топчу кулак кара кер,
Чыга берди булт этип,
Сокмоктуу сойул тийгенде,
Жер айрылып солк этти,
Асманга учуп топурак,
Жөө тумандай тоз кетип,
Алды бүркөк, көк ачык,
Булут каптап калгансып,
Сойулун тартып алганча,
Оң карынын булчуңга,
Сайып өттү Бактыбай,
Тарамышын тарата,
Жарып өтүү Бактыбай,
Уу сугарган найзаны,
Өпкөнүн кара тамырга,
Малып өтүү Бактыбай.
Жалгызектин Бактыбай,
Өтө мыкты шамдагай,
Колуна жарак алдырбай,
Шылкы мойун чойунбаш,
Арстан тууган эр неме,
Ачып көздү жумганча,

Алтыны койуп өттү эле.
 Ана-мына кылганча,
 Колуна жарак алганча,
 Оро-бара чокууга,
 Онду койуп өттү эле,
 Төбөдөн ары кош колдоп,
 Төртү койуп өттү эле,
 Мойун эттин тушу, деп,
 Талуу жери ушу, деп,
 Бешти койуп өттү эле.
 Көз ачырбай токмоктоп,
 Балта менен башка уруп,
 Башындагы туулганын,
 Төбөсүн ылдый жапшырып,
 Каржилигин капшыра,
 Койуп турат Бактыбай.
 Каржиликтен кан агып,
 Салбырдын көзү тунарып,
 Шайы кетип калганын,
 Анык билдик хан Калдык,
 Ажыратпай тим койсо,
 Өзөктөн канын жайарын,
 Канык билди хан Калдык,
 Салбыр токол болорун,
 Таанып билди хан Калдык,
 Алдынкы тааныш хандардан,
 Калганы жок бир адам,
 Кийинки жаңы хандардан,
 Балбандан өлдү жыйырма адам.
 Жыйырмадан ашык чокморду,
 Көтөрдү салбыр бир адам.
 Такоосуз калган хан элем,
 Жалгыз калган жан элем,
 Кара баш жалгыз калганда,
 Башы бүтүн боору эсен,
 Бекбача менен Бактыбай,
 “Буларга кантип тең элем?
 Он төрт хан алаш эл турса,
 Буй кыламбы жеке мен?”
 Ойлонуп Калдык аркасын,
 Ажыратып алышка,
 Салбырдын таап айласын,
 Кара сурду камчылап,
 Качырып Калдык баратат,
 Калдык капыр жетет, деп,
 Салбыр, Калдык бириксе,
 Бактыбай жалгыз кантет?
 Лобнурдагы хан Матан,
 Койуп кетип бараткан.
 Саптан Калдык бөлүнүп,
 Жаачы күндөй көрүнүп,
 Жан айабай келе атат.
 Жагалданып Бактыбай,

Чокморду таштап жиберип,
Найзаны күүлөп имерип,
Алдындагы кер аты,
Ооздук тиштеп нидерип,
Салбырды эр Бактыбай,
Сайып өттү сооруга,
Сооту тогуз болбосо,

Кадалат эле бооруна.
Түбөгүнөн такалды,
Өтпөй найза какады.
Найзаны тартып алганча,
Бактыбайды капталга,
Калдык жетип сайганы.
Калдыктан найза жеткени,
Тебетейдей Бактыбай,
Аттан ыргып кеткени.
Салбырды сайар ал калбай,
Кыймыл этер шай калбай,
Матан жетти аңгыча,
Кылча жанын айабай.
Бактыбайга жетерде,
Кер атына мингизип,
Алып чыгып кетерде,
Кайра тартып хан калдык,
Бактыбайга эргешип,
Байкабай калган Матанды,
Туулганын төмөн чети, деп,
Бакалордун беги, деп,
Муштап өтүү хан Калдык,
Ак иретке Матанды,
Жумшап өттү хан Калдык.
Чылбыр чойуп тулпардан,
Жыгылды Матан дардайып,
Адегенче Бактыбай,
Кер атка минди залкайып.
Эсин жыйып Салбыр кул,
Эңкейип алды найзасын,
Кабаттан сайсам, экен, деп,
Алаштардын канчасын.
Алдынан Калдык бет келип
Аркадан Салбыр найзасын,
Күүлөп калды кескерип.
Карап турган Бекбача,
Май торуну чуратып,
Чаңды асманга созултуп,
Манас деген үн чыгып,
Кадимки Чубак үндөнүп,
Азиз хандын Алмамбет,
Так ошондой сүрдөнүп,
Алдындагы Май тору,
Тел кызылдай зыркырап,
Көзүнөн жалын шыркырап,

Ойрон Сыргак жолборстой,
Найзасынан үн чыгат,
Учкан куштай дыркырап,
Жебеден мурун жеткени,
Бактыбайдын артынан,
Бара жаткан Салбырды,
Этектен түрө муштады,
Күн тийбести талкалап,
Найзанын учу чыкканы,
Тартып алып найзаны,
Калдык ханга жеткени.
Бактыбайды сайдырбай,
Кара сурдун үстүнөн,
Аңтара койуп эми.
Карап турган хан кайда,
Жыйырма балбан дапдайар,
Тик качырып жазганбай,
Бекбачага жетти эми.
Жалгызектин Бактыбай,
Бекбачага карабай,
Хан Матандын өлүгүн,
Топчу кулак кер атка,
Жаш баладай өңөрүп,
Өчөшүп келген эл менен,
Койгулашып көгөрүп,
Матандын атын жетелеп,
Бактыбай кетип баратат,
Манжу, Солон элинен,
Тандалмалуу эринен,
Бактыбай менен салышып,
Бешөө кетип баратат.
Такырбаш жетти теминип,
Тап бүркүттөй желигип,
Бекбачага балбандан,
Маңгыт калдык баштаган,
Жыйырмасы кездешти.
Такыр баштын артынан,
Таабалды менен Шермат хан,
Медербек менен Курмушу,
Эки казак үч кыргыз,
Бешөө кирди канатташ.
Бактыбайды эсен сак,
Хан Матандын өлүгүн,
Алып кетти Медербек,
Алдындагы Такыр баш,
Жыйырма балбан ортого,
Бекбачаны алыптыр.
Найза, кылыч, балтачан,
Мылтык атып жаа тарткан,
Темир болот тор салган,
Мылтыкчандын тамамы,
Май торуну кастаган,
Торчу торун таштаган.

Найзанын учу күртүлдөп,
 Мылтыктын үнү зүңкүлдөп,
 Кылычтын үнү кыңгырап,
 Балтанын үнү шыңгырап,
 Кетелек үнү шакылдап,
 Чокмордун үнү такылдап,
 Жүн сабаган немедей.
 Болуп жаткан тапылдак,
 “Андай сайып, мындай чаап”
 Акыл берип балбанга,
 Карасур менен калдайып,
 Калдык турат какылдап.
 Алаштан кирген төрт баатыр,
 Жетип келди жакындап,
 Бекбача айтат бакылдап:
 - Силерди карап турганмын,
 Торго түшүп турбадым,
 Айла кетип амалсыз,
 Колго түшүп турбадым,
 Эр Курмушу, Шермат хан,
 Элдин сыртын кайтаргын.
 Качпасын кангай жылыштап,
 Тирүү киши чыгарбай,
 Башын алгын кылычтап.
 Таабалды баатыр, Такыр баш,
 Амал ойлоп акыл тап.
 Тиги турган хан Калдык,
 Качпасын капыр ыгын таап.
 Жоо бөрүсү баатырлар,
 Тосоттоп жолун кайтаргын,
 Мыктысы жыйырма балбанга,
 Жалгыз өзүм мен бармын.
 Бактыбайга айтып кой,
 Байракты өзү кармасын,
 Кыргыздын туусун жыктым, деп,
 Мактанып Калдык калбасын.
 Хотен, Жеркен, Азыктын,

Хандары жанын кайтарсын,
 Топого башы шурдалып,
 Тоңкойуп чалдар жатпасын,
 Эрдин бири Медербек,
 Алаштын элин байкасын.
 Айтып болуп Бекбача,
 Оролгон темир бир канча,
 Тулку бойун бекитип,
 Белин түйүп мекийип,
 Эр Гүлүстөн абам, деп,
 Жардамың барбы, маган деп,
 Бурултбастан жетсем, деп,
 Маңгыттын ханы саган деп,
 Кайратын бойго жыйганы,
 Кабылан баатыр туйлады,

Беш кабат темир тор түшкөн,
Жети катар жибек тор,
Чыгып кетип дал-далы,
Танап болуп баатырга,
Илинери калбады.
Бекбача баатыр кептенип,
Торду мурун ким үзгөн,
Аты менен өлсүн, деп,
Ачка кордук көрсүн, деп,
Коңурбай камап койгондо,
Шер Алмамбет бир үзгөн,
Тордон чыккан Бекбача,
Тоодон бийик талабы,
Колуна найза кармады,
Тегеректеп турганда,
Бешти катар сайганы,
Найзанын учу тийгенде,
Тирүү бирөө калбады,
Каары көрүп Калдык хан,
Беттеп бара албады.
Мен – мен деген жыйырмасын,
Жылдырбастан жалмады,
Карап турган Калдык хан,
Камчысын булгап калганы.
Калдайган колду аралап,
Кан төгүүчү шайтаны,
Бекбачанын кармады.
Жүз элүү миң аскери,
Алты уруктан келгени,
Алашта киши калбады,
Аралашып калганы.
Баатырлар жүрөт аралап,
Ат карыдан кан кечип,
Эр карыдан жин болуп,
Таш баканын далайы,
Талкаланып жүн болуп,
Ылгый сөөксүз жыландар,
Күдөрүдөй ый болуп,
Кескелдирик, батма чык,
Тайны калбай жоголуп,
Жердин бети тилинип,
Таштар чыгып коройуп,
Алты күндүк айлана,
Жуурулуп адам канына.
Токойунда айбандар,
Жолборс, айу, камандар,
Бугу, марал, куландар,
Кутулуп качып кете албай,
Карышкыр, түлкү, койондор,
Төрт аяктуу бул эмес,
Тепселип өлдү момолой.
Мышык,мадыл ,чычкандар,
Маана болор жер таппай,

Түгөнүп кетти айбандар.
 Туу кармаган Бактыбай,
 Эки күнү эки түн,
 Элге болду мүшкүл түн,
 Калдык чыдап туралбай:
 - Алаштын туусун жыкпасам,
 Бактыбайды сойлотуп,
 Бир кумардан чыкпасам,
 Бекбачанын колунан,
 Тирүү калбайт бир адам.
 Бекбачаны карасам,
 Эңиш жерге келгенде,
 Кырк-элүүдөн бир сайат,
 Өргөө чыга бергенде,
 Албарс менен кайсалап,
 Чамбыл ала чаң кылып,
 Кылычтын мизин кан кылып,
 Жалмап кетип баратат,
 Түзөң жерде кес келсе,
 Жүз элүүдөн талкалап,
 Кетелегин булгаса,
 Жетимиш-сексен жок калат,
 Чогууну көрсө кол салат,
 Арасын ачып жол салат,
 Орто жерди ой кылып,
 Ойуп кетип баратат,
 Бет келгенди куткарбай,
 Сойуп кетип баратат,
 Хандын көзүн кашайта,
 Ойуп кетип баратат.
 Бул Манастын тукуму,
 Буруттан чыккан кызталак!
 Биздин эл качат аз калды,
 Ар тарапка самсалап.
 Өзүм аман турганда,
 Бактыбайды сойойун,
 Канын ичип кеселеп,
 Ач курсагым тойойун,
 Айтканымдай кылбасам,
 Кантип хан Калдык болойун!?
 Ушул бүгүн жеңилсем,
 Батарыма эл да жок,
 Барарыма жер да жок,
 Кылчайып мени бир карар,
 Каңгайдан башка пенде жок!
 Чымырканып чыйралып,
 Өрдөктөй мойнун узартып,
 Кузгундай көзүн кызартып,
 Өзүнө өзү сөз айтып,
 Өжөрлөнүп Калдык хан,
 Кара сурдун үстүнө,
 Таш өбөктү салыптыр.
 Көпчүлүктү аралап,

Бактыбайды мекелеп,
Элди жандап жекелеп,
Калдык кетип баратат.
Алабек менен Малабек,
Козубек үчөө бир турган,
Көрө салып Козубек:
- Курбалдашым эки бек,
Кулак сал, - дейт көзүмө.
Маңгыт Калдык келе атат.
Бактыбайды сайам, деп,
Туусун жыгып алаштын,
Бир калбаны салам, деп.
Ойлогону арамдык,
Келе жатат кара нээт,

Бактыбайга айтбайбы,
Ажал жетсе өлөрбүз,
Өлөм деп коркуп качпайлы,
Ажалым жетсе өлөйүн,
Азабым болсо көрөйүн,
Көкөтөйдүн ашында,
Манас менен бир жүрдүм,
Он сегизде жашымда.
Семетейди бир көрдүм,
Сейитимди көрбөдүм,
Кененимди көргөнмүн,
Асылбачам өлдү дейт,
Аны дагы көрбөдүм,
Токсон алты жаштамын,
Ажал жетпей өлбөдүм,
Маңгыттын ханы капырга,
Бир беттешип көрөйүн.
Козубектен кеп угуп,
Чалдын баары оолугуп,
Жеркендеки Малабек,
Мен барам деп куйугуп,
Азыкдагы Алабек,
Мен барам деп жулунуп,
Биринен-бири сураса,
Алабек менен Малабек,
Токсон беште тең экен,
Козубек бир жаш чоң экен,
Анда айтат Козубек:
- Жашым менин чоң экен,
Жол талашпа, баатырлар,
Силерден мурун алдыда,
Менин барар жолум бар.
Билип калса Калдыкты,
Жол бербейт бизге Бактыбай,
Бирден-бирден баралы,
Бактыбайга туйгузбай.
Чалдар сырын айтышып,
Жүрүп кетти Козубек:

-Токсондо жашым бар болсом,
Тоодой болгон Калдыкты,
Томоро сайам мен болсом.
Ой Алабек, Малабек,
Карап тургун сен болсоң.
Келе жаткан Калдыкты,
Көрүп кетти Козубек,
Найзасын күүлөп сындырып,
Койуп кетип Козубек,
Манастап баатыр бакырып.
Манас деген үндү угуп,
Бактыбай жеткен экен, деп,
Калдык калды шашылып,
Өбөктөгөн атына,
Оңдонуп минди ашыгып,
Койуп өттү аңгыча,
Козубек кары качырып,
Кары да болсо Козубек,
Кайраты толук ушул кез,
Кыйрынан сайган Козубек,
Карасурдан кырданып,
Жер тайанды хан Калдык.
Өзү манжу уругу,
Өз жеринде жүргөндө,
Эки шаардын улугу,
Уутаң деген бар эле,
Беттешкенин кетирбей,
Алып жүргөн жан эле,
Аркасынан Калдыкты,
Кайтарып жүргөн чагы эле.
Уутаң капыр жеткени,
Козубектин атынан,
Аңтара сайып кеткени.
Козубектин найзасын,
Уутаң тартып алганча,
Алабек жетип бир койду,
Аңтарылып атынан,
Манжу Уутаң торойду.
Койгон бойдон Малабек,
Козубекке жеткени,
Козубекти атына,
Мингизип жаткан кездери,
Карасурга хан Калдык,
Кайра минди камданып,
Кандуу найза карманып,
Козубек менен Алабек,
Катар сайды кара нээт.
Окшош эки карынын,
Канын жайды кара нээт.
Бактыбайды мааналап,
Качып жетти Малабек,
Кеп айта албай апкарып,
Араң жетти Малабек:

- Манжу Уутаң Калдыкты,
Алып кетти жүрү, - деп.
Малабектен кеп угуп,
Эки хан өлдү деп угуп,
Козубек менен Алабек,
Өлүгүн алып келгин, деп,
Алдырып келди өлүктү,
Жалгызектин Бактыбай,
Салмак болду түйшүктү.
Ордо сактап жаткандан,
Элүүдөн жүз кишини,
Өлүктү берип колуна,
Жер-жерине жиберди.
Муну мындай таштайлы,
Канжалаган Калдыктын,
Айласынан баштайлы..

КАЛДЫКТЫН АЙЛАСЫ

Уутаң, Калдык биригип,
Тура калып кеңешип:
- Ушул бойдон тим койсок,
Бекбачасы баштаган,
Хандардан бар канча жан,
Адамды адам дебеген,
Балбандан бар мынча жан,
Акылы калды кыскарып,
Буруттан өлдү эки хан.
Уутаң айтат ошондо:
- Ханым Калдык, мен айтам,
Балтек айткан акылды,
Биз кылсакбы деп турам.
Ушул бойдон жөн болсок,
Бул кейпинде кыргыздан,
Кутулбайт тирүү бир адам.
Тил алсаң, ханым, буйрук бер,
Ажырасын эки эл.
Биз уйкудан кечели,
Жердин бетин ойолу,
Орду казып койолу,
Дем алдырбай кыргызды,
Урушка дайар бололу.
Калдык кабыл алыптыр,
Эл ажырап чыгуучу,
Барабанды кагыптыр.
Эл ажырап бөлүндү
Ажыраган элдерде,
Ар бир сонун көрүлдү:
Ичегиси иймелген,
Сүйрөлүп жерге чиймелген,
Ичегиси чубалып,
Каны качып кубарып,

Антип жүргөн андан көп;
 Колу сынып чолойуп,
 Көзү чыгып олойуп,
 Кулагы жок мошойуп,
 Денеден каны чубуруп,
 Кыпкызыл канга бойолуп,
 Буту сынык сыйрандап,
 Жанбашы сынык кыйрандап,
 Бели сынык буйрандап,
 Бул түрдөгү мындан көп;
 Коркурап жаны чыга албай,
 Кыйналганы дагы бар,
 Ага, ини бир тууган,
 Бири калып, бири өлүп,
 Ыйлаганы дагы бар;
 Ата ордунда агам, деп,
 Ини да болсо төрөм, деп,
 Эми кайдан көрөм, деп,
 Чымын жаны чыркырап,
 Кыйналганы дагы бар;
 Өлгөндүн тоноп кийимин,
 Жыйнаганы дагы бар;
 “Өлгөнчө жетер пул таптым,
 Аз таппадым, мол таптым,
 Ушул кыргын болбосо,
 Муну кайдан мен таптым”.
 Деп сүйүнгөнү дагы бар;
 “Көр дүнүйөң куру, - деп,
 Өлгөндөн ашкан бул дүйнө,
 Түп болот деги кимге? – деп,
 Өлбөчүдөй жутунба,
 Тоңбочудай кумтунба,
 Эки-үч күндүн ичинде
 Өлүп кетсең непада,
 Сага дагы буйурбай,
 Артып калат артыңда,
 Көр напсиге алданып,
 Болбогон ишке чарпылба”,
 Акыл айткан дагы бар;
 Кабыл албай айтканын,
 Өзүң жыйнап ала албай,
 Жыйнаганды көрө албай,
 Каңкылдабай олтур, деп,
 Кайаша айткан дагы бар;
 Буйурбаган ээсине,
 Опа бербейт кишиге,
 Ырас айтат, ушул, деп,
 Колдогону дагы бар;
 Мойнун толгоп бултулдап,
 Болбогону жана бар.
 Ар кимдин ойу ар башка,
 Окшобогон шум жалган!
 Түнүндө каңгай камданып,

Тирүү калган кишинин,
Баары калбай жамдалып,
Ортону көөлөп ор казып,
Көпчүлүк түндө бүтүрүп,
Бекбачаны орого,
Алабыз деп түшүрүп.
Каңгайлардын ичинде,
Бир далычы бар экен.
Далысын кармап колуна,
Хан Калдыктын үстүнө,
Кирип келди жүгүрүп,
Жаш баладай күйүгүп,
Оозунан түтүн бурулдап,
Токтоно албай үшкүрүп,
Улутунуп алганы.
- Эмине болдуң, айткын? - деп,
Калдык сурап калганы.
- Далыдан көргөн ишти айтам,
Жалганы жок чынды айтам.
Уктабай түндө ор каздык,
Ойлобой орду не каздык?
Далыдан көрдүм кыргыздын,
Төлгөчүсү бар экен.
Төлгө салып кечинде,
Ор казганды билиптир,
Бактыбайдын үстүнө,
Басып барып кириптир,
Билгенин айтып билиптир,
Төлгөсүн кайра салдырып,
Казактар аны көрүптүр,
Жалганы жок ырас, деп,

Күбөлүгүн бериптир.
Биз ор казган кезекте,
Көз байлоочу сыйкырдан,
Алтоо-жетөө келиптир,
Көзү менен көрүшүп,
Топосун алып барышып,
Айкындашып билиптир,
Барын билип болгондо,
Бекбачасы күлүптүр,
Эл башкарган Бактыбай,
Аскерди алты бөлүптүр.
Таабалды менен Такырбаш,
Эки топко эки баш.
Шермат хан менен Медербек,
Эки топко экөөнү,
Баш кылыптыр белгилеп.
Курмушу менен Бактыбай,
Эки топту алыптыр.
Туу көтөргөн Малабек,
Бекбача турат майданда,
Күнү бүткөн кишилер,

Келе берсин, мага деп,
Сактанган менен болобу,
Орго түшөт Бекбача.
Бекбача орго түштү, деп,
Ат койобуз жан калбай,
Бекбача ордон кутулат,
Барган менен карматпай,
Тегеректеп буруттар,
Өзүбүз казган орого,
Өзүбүздү тыгышат,
Жан кишини куткарбай,
Камап турат алты топ,
Четке киши чыгарбай.
Ор өлүккө толгондо,
Тоодой Калдык мааналап,
Сен качасың ошондо.
Алаш кетет элине,
Ар ким кетет жерине,
Бекбача түшөт көшөрүп.
Калдык, сенин изиңе.
Каңгайга барып азыраак,
Баш мааналап көрөсүң,
Кайсы экенин билбеймин,
Андан нары көрөрүң,
Далычыдан Калдык хан,
Татыгы жок кеп угуп,
Бекбача орго түшкөндө,
Куткарбаймын аны деп,
Кайрат кылып дем уруп,
“Качасың” ды унутуп,
Дардаңдады ал акмак,
Орго түшсө жеңдим, деп,
Олбуй-солбуй белин бууп.
Муну койо туруңуз,
Эми кыргыздын кебин угуңуз.
Келдике деген бар эле,
Ата-энеден туулуп,
Жер бетине келгени,
Беш ата болуп тукум кууп,
Төлгө салып билүүчү,
Киши келбей кечиксе,
Мал-парааны жоголсо,
Келдикеге эл келчү,
Төлгөсүн салып Келдике,
Көргөнүн айтып берүүчү,
Келдикенин айтканы ,
Бурулбастан келүүчү.
“Баатыр Манас төрөнүн ,
Төлгөчүсү эр Төлөк,
Келдике болуп калдың”-деп,
Тамашалап күлүшчү.
Ажырап аскер чыкканда,
Кош-кошуна түшкөндө,

Келдике салды төлгөсүн,
Келип айтты элдерге,
Төлгөсүнөн көргөнүн.
Кыргыздын бары ырас ,деп,
Ишенише кетишти.
Казактан карап тургандар,
Мадантай деген казактын,
Төлгөчүсү бар эле,
Чакырып алып келишти,
Карап көрүп Мадантай:
-Бара келди Бактыбай,
Орго түштү Бекбача,
Ордун оозун бек тосту,
Жан кишини бастырбай.
Терендиги он арыш,
Ыргып чыкты Майтору,
Туйагын кагып буйдалбай.
Калдык качты чыдабай,
Бекбача кетти кубалай,
Алты бөлүм аскерге,
Айдатып келип Бактыбай,
Түптүз ору толгончо,
Бир кишини чыгарбай,
Жооп берет элдерге,
Бекбачанын артынан,
Мен Бактыбай барам, деп,
Калгандар жеткин жериңе,
Эл-элиңе тара, деп,
Жүр, Келдике, турбайлы,
Бактыбайга баралы,
Байандап кепти салалы.
Тилге кирсе Бактыбай,
Арам кыйал Маңгыттан,
Анык кабар алалы.
Кабар айтып барышты,
Бардык кебин салышты.
Казак, кыргыз чуулдап,
Келдике менен Мадантай,
Жалган айткан эмес, деп,
Жабырашып калышты.
Карап калып Бактыбай:
- Андай болсо, баатырлар,
Калдыраган каңгайдан,
Кабар алчу кимин бар?
Көрүп келе калыңар.
Таластан келген жеринде,
Бактыбайдын элинде,
Сакадай деген бар эле,
Көз боочу жайы бар эле.
Эки киши котчу алып,
Сен экөөңдү кишиге,
Көрсөтпөймүн деп алып,
Көрүнбөй жетип барганы,

Бар ишти көрүп калганы.
Казган орун Каңгайдын,
Тереңин өлчөп жип салып,
Он аршын экен тереңи,
Жипти туйуп белги алып,
Узунун өлчөп билиптир,
Беш жүз аршын келиптир,
Көргөнүн баарысын,

Келип айтып бериптир,
Кем-керчисин калтырбай,
Терип айтып бериптир,
Муну угуп Бактыбай,
Аскерди алты бөлүптүр,
Болгон иштин баарысын,
Далычысы моңголдун,
Билип айтып бериптир.
Төлгөчү менен Далычы,
Таамай айтты баарысы,
Жалганы жок айтканы,
Тамам келип калышы.
Бекбача орго түшөт, деп,
Сүйүнүп калдык уктабай,
Орго түшкөн немени,
Аламын деп куткарбай,
Барабанын кактырып,
Аскерин тизип сап кылып,
Өзү чыкты жекеге,
Бекбача, деп бакырып,
Карасур менен бастырып:
- Кырылды элдин далайы,
Бекбача, сенин мойнуңа,
Өлгөн элдин убалы!
Жашырынбай келгиниң,
Жайымды менин билгиниң,
Мойунуңа саадак илгиниң,
Саламыңды бергиниң!
Эгер андай кылбасаң,
Кутулбайсың бүгүн сен,
Шишиң толду, билгиниң !
Деп күркүрөп турганда,
Сыр найзаны зыңкыйтып,
Тоо текедей секиртип,
Май торуну кымдыйтып,
Бекбача жетти маңдайга,
Качырышып бет келди,
Карсылдашар кез келди.
Орду билип Май тору,
Арышын кербей шектенди.
Аны билбей Бекбача,
Сойулгур кантип калган!- деп,
Кара санын тилинте,
Камчы менен жиберди.

Кара жаак булдурсун,
Катуу тийди санына,
Карга-кузгун тойгундай,
Сандан аккан канына.
Кара санга камчы жеп,
Аркардай арыш алганы,
Төрт аркан келет туурасы,
Төптөп аттап кете албай,
Орго түшүп калганы!
Качырып жети хан Калдык,
Эңкейип найза сайа албай,
Аңдан качып Карасур,
Чукул кирип бара албай.
Буйдалып калган кезинде,
Кечиндеги уккан кеп,
Бактыбайдын эсинде.
Топчу кулак кер атты,
Койуп калды Бактыбай,
Зыркыратып жебени,
Чойуп калды Бактыбай,
Тарткан жебе жеткени,
Сол колунун шак-шагын,
Талкалап жебе неткени,
Сынган колун билдирбей,
Бурдай кармап хан Калдык,
Эл аралап кеткени.
Алты хан эли ат салып,
Жазайыл атып, жаа тартып,
Милтесин кызыл чоктошуп,
Зүңкүлдөтүп ок атып,
Кой чагыр атып чаңыртып,
Жердин бетин жаңыртып,
Каптап кирдин каңгайлык,
Бактыбайдын кошууну,
Кызыл кан агып жошулду,
Каңгайлыка жол бербей,
Бактыбайга кошулду.
Ордун оозун алганы,
Каңгайдан киши бастырбай,
Кыргыз тосуп калганы.
Аркасына качырбай,
Калгандар тосуп алыптыр,
Каңгай менен Алаштын,
Каны суудай агыптыр.
Орго түшкөн Бекбача,
Асмандын бети кызыл чок,
Жамгырдай түшөт аткан ок,
Туйундурбай адамга,
Бойго жеткен кыз болуп,
Кубулжуп турат дүйнө шок!
Ошол кезде Бекбача,
Төлгөчүнүн, кеби деп,
Бурулбай келди чыны, деп,

Өзү менен иши жок,
 Калган элден кайгы жеп:
 “Кылым кыргыз элинде,
 Кызыл ээк чал калды,
 Кызыл муштум жаш калды,
 Ээ боло албай элге деп,
 Мага жаман ат калды!
 Сөөгүмдөн кетпей, бирге өлгөн,
 Ушул менде дарт калды!
 Атактуу Кеңкол, чоң Талас,
 Ээсиз бүгүн бош калды!
 Алтымыш уруу көп алаш,
 Айак асты таланды,
 Упурак болду кайран журт,
 Маңгытка болуп каранды!”
 Бекбача кейип муңканды,
 Бекбачанын алдында,
 Майтору минген тулпары:
 “Асылбача мингенде,
 Мени минди буудан деп,
 Май тору минип турганда,
 Кутулбайт качкан куусам деп.
 Асылбача өлгөндө,
 Бекбача минди керээз деп,
 Ойуна алып көрбөгөн,
 Аттап өтүп кете албай,
 Төрт аркан тартса жеткидей,
 Аңга түшүп кетет деп.
 Аңкыса шамал атыр гүл,
 Ала Тоо чөбүн мен жесем,
 Айбан да болсом уйалдым!
 Ак кула, мага жардам бер,
 Сайдан аккан сууң сүт,
 Сенден болсун мага күч,
 Сарала мага, жардам бер!
 Көк теке баскан адырда,
 Телкызыл жүргөн кадууда,
 Тайбуурул оттоп семирген,

Суусамырдын сыртында,
 Сур койон оттоп элирген,
 Сары коонун түзүндө,
 Жуушадым жатып күзүндө,
 Боз жорго, кирдиң түшүмө,
 Кыргыз үчүн жан кыйнап,
 Бекбача турса үстүмдө,
 Туйак серпер алым жок,
 Мен турсам ордун ичинде,
 Алатоодон жеген чөп,
 Сүт ордуна ичкен суу,
 Кетелек турса ичимде.
 Боз жорго келип жардам бер,
 Арсыз айбан дедирбей.

Оң жагымда сен турдуң,
Сол жагыңда мен турдум,
Канаты бар Кеңкула,
Адамча билип сүйлөгөн,
Санаты бар Кеңкула,
Кубат бергин муунума!
Ойрон кеткен Сейитим,
Эркек эгиз уулуна,
Той бергенде Кененим,
Чыгып келген Телкүрөң,
Мага жардам бербесең,
Кыйноодо калды Май тору,
Тирүүлүк мага не керек,
Жаман аттын айынан,
Бекбача өлдү, дедирсең!
Тообо кылам тогузга,
Кабыл кылгын, тогуз ат,
Мендей тору доңузга!”
Бурчактап көздөн жаш кетип,
Белин түйүп мекийип,
Ордун тиктеп кашаттын,
Эки көзү чекийип,
Мышыктай чыкты Майтору,
Туйагын какпай секирип.
Аккула куйрук тиштетип,
Сарала жөлөп күч берип,
Көк теке жалдан тартканы,
Телкызыл колун көтөрүп,
Сур койон бутун көтөрүп,
Тай буурул менен Кеңкула,
Медет берди торуга,
Сейитимдин Телкүрөң,
Арта салып жонуна,
Бакай хандын Боз жорго,
Чылбырынан тартканда,
Канаты бар немедей,
Бекбачанын Май тору,
Так секирип чыгыптыр,
Казган ордун кырына.
Бекбачанын чыкканын,
Көзү көрдү Бактыбай,
Кишиден угуп билбеди,
Өзү көрдү Бактыбай,
Ача берип ор жагын,
Аркасына качырбай,
Камап кирди кыргыздар,
Калдыктын калың кошуну,
Өз оруна тыгылды,
Кыйан жыйнап келгендей,
Кемерине жыйылды.
Беш жүз аршын узуну,
Тереңдиги он аршын,
Төрт аркан бойу туурасы,

Кыры менен жык толду,
 Кайнап жаткан калың кол,
 Караны качып аз болду,
 Түз жердей өтүп хан Калдык,
 Бурулбастан чу койду.
 Барабан согуп кабарлап,
 Ажыратар жок болду.
 Муну мындай таштайлы,
 Хан Калдыкты Памирди,
 Чапканынан баштайлы.

КАЛДЫКТЫН ПАМИР КЫРГЫЗДАРЫН ЧАБЫШЫ

Маңгытка Калдык баралбай,
 Чыгышты карай бет алып,
 Он эки калмак котчу алып,
 Кетип барат Калдык хан,
 Алды-аркасын карабай,
 Күндүз жатып, түн басып:
 «Көрүп калса бир киши,
 Бекбачага айтат,- деп,
 Угуп калса Бекбача,
 Аркамдан издеп чабар, - деп,
 Каалаган жерге жеткизбей,
 Канымды суудай жайар,- деп,
 Чыгышты карай түз жүрсөм,
 Ат изине салар,- деп,
 Абийирим ачып айрандай,
 Амалсыз кылып салат,- деп,
 Кудайым бир, диним бир,
 Асилинде түрүм бир,
 Таңгуттун элин табам, - деп,
 Баштан өткөн жумуштун,
 Баарын айтып барам, - деп,
 Таңгуттун эли тил алса,
 Котен, Черчен, Лопнурду,
 Түп көтөрө чабам,- деп,
 Түгөнүп калган кыргызга,
 Түйшүктү мыктап салам” - деп,
 Бадакшан менен Балыктын,
 Арасынан качканда,
 Оогандын элин аралап,
 Үргөнчтөгү кыргыздын,
 Абалын байкап чамалап,
 Памирдин тоосун кыдырып,
 Күңгөйү менен сыдырып,
 Кешмирге жете барыптыр,
 Кара нээт Калдыктын,
 Шайтаны кармай калыптыр.
 Ноңпа деген жер экен,
 Такыр кыргыз эл экен,
 Карыларын какшатып,

Катындарын боздотуп,
Такыр талап алыптыр,
Черчендеги кыргызга,

Теңи качып барыптыр,
Черченде эштек эли экен.
Ээ болуп элди башкарган,
Атактуу шаар Котенден,
Чын деген аты бар экен.
Козубектин ордунда,
Кетиркей деген хан экен,
Эгиз туулган жанында,
Эки баатыр бар экен.
Биринин аты Чакмакташ,
Биринин аты Кардыгач,
Черченде бар бир баатыр,
Анын аты Жагалмай.
Кетиркей кабар угуптур,
Ким экенин биле албай,
Элдин четин таласа,
Жетим таштап жатып алалбай,
Үч баатырды котчу алып,
Үч миң ашуун кол алып,
Кетиркей жөнөп калыптыр.
Ноңпадагы кыргызга,
Кетиркей жетип барыптыр.
Маңгыт Калдык экен деп,
Аны кабар алыптыр.
“Качкан экен Калдык, - деп,
Таңгытка келген сыйагы,
Баш калкалап маана издеп.
Бекбача биздин төрөбүз,
Кай кеткенин биле албай,
Калган окшойт жок издеп.
Бекбача болсо жарадар,
Кыргыз болсо санаадар,
Калдык келбейт мал издеп.”
Кетиркей муну ойлонуп,
Ноңпадагы элдерден,
Анык дайнын сураса,
Текши тоонун жерине,
Кызыл чапан элине,
Лахаса деген шаарына,
Тирүү кудай жанына,
Кетти деп угуп аныгын,
Кайра кетти Кетиркей,
Лахаса кууп баралбай,
Кайгырып калды Кардыгач,
Чакмакташ менен Жагалмай,
Билеги жоон жаш балдар,
Маңгыт Калдык дегенге,
Бир беттешип алалбай,
Таласка киши жиберди,

Котендеги Кетиркей,
Бекер жатып алалбай.
Лакаса барып хан Калдык,
Баштан аяк калтырбай,
Барлык ишин кеп салып,
Лакасада Ламасы,
Калдыктан угуп каарданып,
Ачууланып заарланып,
Маржандан тизген миң теспе,
Оңдоп-солдоп сыдырып:
- Келиптирсиң, Калдык сен,
Бүт дүйнөнү кыдырып,
Моңгол, манжу, солонду,
Кара кытай, шибени,
Маңгытты кошо кырдырып.
Бекбача деген бурутту,
Мен жүргөнмүн көп угуп.
Жыйырма жылдын алдында,
Биздин элден канчасы,
Лопнурдагы кыргызды,
Чаап алган карачы,
Лопнурдагы кыргыздар,
Бекбачага жиберип,
Кабар айтып арачы,
Эки тарап бөлүндү,
Кыргыз, таңгут арасы.
Бекбача келген бул жерге,
Кан ичме бурут баласы.
Чиңгилди ашып биздин эл,
Мал алыптыр кыргыздан.
Бекбача келип кол салып,
Ак карлуу тоого жол салып,
Кармап алып Ламаны,
Журт эгеси маананы,
Кыргыздан алган малдардын,
Төлүн кошуп мал алып,
Жалган-чынын карабай,
Кыргыздын кеби ырас, деп,
Алтын-күмүш зар алып,
Кундуз, суусар, сүлөөсүн,
Койбой баарын бүт алып,
Жакут, кохар таш алып,
Зыбыр жатты жана алып,
Ага арзыбай бул бурут,
Беш жүз уул, беш жүз кыз,
Миң кишини дагы алып,
Миң кишини алпарып,
Кайта койо бериптир.
Кыргызды мактап миң киши,
Кайтып элге келиптир,
Кыргыздын эли калыс, деп,
Биздин эл айтып жүрүптүр.
Арамзада буруттун,

Айласын көр, хан Калдык,
Биздин эл жүрөт эмгиче,
Жок айлага алданып.
Уламадан угушта,
Андан мурун алдында,
Кененим келип бул жерге,
Чынгышты кармап колго алып,
Гүлгаакыдай кушту алып,
Чыныкедей кызды алып,
Кызыл гүлдү кошо алып,
Он жети кабат кызыл там,
Бирин бузуп кулатып,
Улуу-кичүү таңгутту,
Чуркуратып чуулатып,
Арылгыс арман күн кылып,
Кеткен экен Кененим.
Баарысын угуп жүрөбүз,
Бурутка барып кол салып,
Канча жылы кармашып,
Коросон, Испан, Ооганды,
Жөн койбостон буларды,
Сенин кирип тилиңе,
Ойондун баары кулады.
Моңгул, манжу, солондон,
Шибе менен киденден,
Мен баатырмын дегенден,
Хан Коңурбай баш болуп,
Айак жагы эмгиче,
Буруттан өлүп түгөнгөн.
Маңгыт менен жедигер,
Баары өлдү буруттан.

Тепсеп келет буруттар,
Ушу жерде сен турсаң.
Элүү миң аскер берейин,
Элден балбан издейин,
Курал-жарак саймандар,
Азык-түлүк арткан нар,
Агар алтын, ак күмүш,
Керек болчу буйумдар,
Баары менден, Калдык хан,
Экинчи жардам кылалбайм,
Кетип калгын сен мындан.
Сага жардам кылалбайм.
Буркунга жардам мен кылам,
Мааналатып бул элге,
Жашырып койсом сени мен,
Элөөсүз өлүм кырылам.
Деп айтканда ламасы,
Угуп Калдык муңайды,
Каны качып кубарды:
- Аскер берем алгын, деп,
Алтын, күмүш, зарың, деп,

Азык-түлүк артуучу,
 Жүк көтөрчү нарың, деп,
 Кайда барсаң баргын, деп,
 Бул айтканың кандай кеп?
 Сыйлаганың буркунду,
 Ушулбу, таңгут, абалың?
 Тизе бүгүп алдыңа,
 Келип турган убагым.
 Тур десең да турбаймын,
 Ачык айтчы угайын.
 Мындан кийин жардам-жаат,
 Канча берип турарың?
 Кыйналган жерде самаймын,
 Кылчайып артым караймын,
 Мынчалык жардам бергин, деп,
 Айттырып, Лама, сураймын,
 Жашырбаймын сырымды,
 Ойлогон ушул кыларым-
 Ашып түшүп Черченден,
 Лопнурдагы кыргызды,
 Бүтүн койбой чабамын,
 Турпан менен Кумулду,
 Кошуп айдап аламын,
 Түндүк карай жылыштап,
 Коктукат барып тынамын.
 Элүү миң аскер сен берсең,
 Черчен менен Лопнурдан,
 Элүү миңди мен жыйсам,
 Жүз миң аскер мол жыйсам,
 Моңгул, шибе, солондон,
 Кара кытай, манжудан,
 Каттап аскер дагы алсам.
 Беш уруктан он миңден,
 Элүү миң аскер албасам,
 Жүз элүү миң кол менен,
 Алтай, Иле, Ысыккөл,
 Кең арыштын жол менен,
 Таласты карай жылбасам.
 Черчен, Лопнур, Турпанда,
 Кумул, Баркөл- буларда,
 Кутубий, Манас-аларда,
 Алтай, Иле – тоолордо,
 Басып өтөр Ысыккөл,
 Казак, кыргыз аралаш ,
 Канатташ эл чамалаш,
 Алтымыш уруу алаш деп ,
 Жоого чыгат сабалап ,
 Кыргыз менен казактан,
 Баш көтөрөр калтырбай,
 Кырбасам баарын тамамат!
 Алтымыш уруу алаш деп ,
 Эл чогулуп биригет,
 Таңгут, маңгут бир эне,

Моңгул, тыргоот бир эне,
Чогулушуп баш кошуп,
Бирикпейбиз дегеле.
Түбүбүз бирге тууган, деп,
Алдыңа келсем маана издеп,
Корголотуп жаныңды,
Ала качып малыңды,
Жолобойсуң дегеле.
Жолобосоң жолобо,
Таласты чабам ойлосом,
Бул сапарда жөн эле!
Берериң ырас чын болсо,
Айтканыңды нак бергин,
Алтын бергин, зар бергин,
Азык артар нар бергин,
Элүү миң бердин аскерди,
Балбаныңан да бергин.
Карысын бербей жашын бер,
Ноокасын бербей сагын бер,
Элиңден эми ылгап бер,
Бошун бербей тыңдап бер,
Ойноп бербей ойлоп бер,
Аз болгондо беш жылдык,
Жетерине болжоп бер!
Деп тапшырып хан Калдык,
Ламага кылып чоң жарлык,
Элүү миң аскер, беш жүз төө,
Алты күндө жамдалып,
Элүү миң колдун сыртында,
Алтымыш балбан дагы алып,
Кол сураймын Какандан,
Ага тартуу кылам, деп,
Алты күптө зар алып,
Түтөгөн таңгут байлыгы,
Карыдан майга малынып,
Ойлогонун бүт алып,
Ласадан Калдык аттанып,
Алдайгырдын белинде,
Аладырдын жеринде,
Анда жаткан кыргызды,
Такыр талап бүт алып,
Утур келген кыргыздын,
Боорун жарып өт алып,
Черченге кирди бет алып.
Черчендик кабар алыптыр,
Котендеги Кетиркей,
Ага кабар салыптыр.
Черченди баштап Жагалмай,
Хан Кетиркей, Чакмакташ,
Кашында бар Кардыгач,
Сантал деген бир жерде,
Алдынан тосту акмалап.
Белден ашып хан Калдык,

Убап-чубап самсалап,
Санталга түшүп келгенде,
Кетиркейдин кызыл туу,
Асабалап жайылып,
Ак ташка турган сайылып.
Хан каадасын кылбады,

Карап Калдык турбады,
Каптап кир деп аскерге,
Калдык буйрук кылганы,
Камчысын Калдык булгады.
Кум ысыган мээ кайнап,
Кыргыз, таңгут бет келди,
Ураан салып айгайлап,
Кетиркей турду туу кармап.
Эр Чакмакташ, Кардыгач,
Жагалмай кирди бел байлап,
Аралашкан аскерден,
Шыркырап агып кан жайнап.
Өзү дагы Чакмакташ,
Аты дагы Чакмакташ,
Удаалаш жүрөт Кардыгач,
Сандалатып Таңгутту,
Сайып кетип баратат,
Аркасынан Кардыгач,
Алмадай башын калтырбай,
Кагып кетип баратат.
Бир четинде Жагалмай,
Жаадай сызып тулпары,
Жанына киши баралбай,
Жаалысы артык баатырга.
Жанашып калган адамзат,
Өлбөй тирүү калалбай,
Жанында Суртай жөлөгү,
Жагалмайдын бөбөгү,
Кылганын көрүп төртөөнүн,
Жүрөгү чыгып жүдөшүп,
Айбатынан сүрдөшүп,
Үч баатыр жүргөн жагынан,
Ат тизеден кан кечип,
Эр карыдан жин болуп,
Ай караңгы түн болуп,
Карап туруп Калдыктын,
Кара башы муң болуп,
Ээрчитип келген таңгуттун,
Катыны калды тул болуп.
“Балакет баскан кыргыздын,
Баары баатыр, баары эр,
Үч баатырын карасам,
Адамдан качар эр эмес,
Оңойлук менен кишиге,
Жооп айтар неме эмес,
Байкап көрдүм буларды,

Бактыбайдан кем эмес.
Балакет баскан кыргыздар,
Тоодо туулуп, тоодо өскөн,
Тогуз-ондон ашканда,
Атка минип жоодо өскөн,
Чулдур тили чыкканда,
Манастын атын үйрөткөн,
Там-тум буту чыкканда,
Чырпык кыркып ат кылып,
Балдары минген кезинен,
Ат миндирип үйрөткөн.
Мылтык атып, жаа тартыш,
Найзалашып сайышып,
Балталашып чабышып,
Кан куйулган жерине,
Курмушуну куйкалап,
Алып келип басышып,
Кан чыгарбай таңышып,
Найза, кылыч, чокморгун,
Ай балта, сойул, кетелек,
Баарысынын ордуна,
Камчы иштетип маш кылып,
Баккан кыргыз калкы экен,
Бала кезден чыныгып,
Үйрөнүп алыш шарты экен,
Урпактан урпак тукум кууп,
Келе жаткан наркы экен.
Баарысынан бир жери,
Талаага өлүк таштабас,
Түпкүлүктүү салты экен.
Чырпык кыркып ок тиштеп,
Ант кылганда салт экен.
Канга колун малышы,
Кыргыздан бизге барганбы?
Же болбосо алмашып,
Кыргызга бизден калганбы?
Эми бир күн тим койсом,
Тирүү киши калтырбай,
Баарысын кырып салабы?
Жалгыз башым калабы?
Барабанды урдуруп,
Кумда кулак тундуруп,
Ажыратып буларды,
Ишке салып көрөйүн”
Алтымыш эле санаты,
Таңгуттан алган балбанды,
Эсин таппай эндирип,
Ойуна Калдык алганы,
Барабанды ургун, деп,
Буйрук берип салганы.
Барабаны кагылды,
Барабан үнүн укканда,
Бөлүнүп аскер жарылды.

Айрылып аскер бөлүндү,
 Жагалмай менен Кардыгач,
 Бала баатыр Чакмакташ,
 Хан Калдыктын көзүнө,
 Ажыдаар көрүндү,
 Бир күндүк болгон урушта,
 Бул үчөөнүн колунан,
 Далайдын каны төгүлдү.
 Кетиркей элин башкарып,
 Хан Калдык элин башкарып,
 Жесекчилер бөлүнүп,
 Сыртынан элди кайтарып,
 Жата турсун эки кол,
 Аны таштап салыңыз,
 Арстан баатыр Бекбача,
 Кабарын угуп алыңыз.
 Кан төгүлгөн кыргында,
 Ордун чыгып сыртына,
 Хан Калдыкты табышка,
 Талаага тарпын калтырып,
 Өткөн өчтү алышка,
 Артынан түштү Бекбача,
 Калдыктын изин карабай,
 Каңгайды карай кетти, деп,
 Артынан түштү сабалай,
 Алдында минген Майтору,
 Аттын күчүн айабай.
 Жолдон карап из чалып,
 Дүрбү салып бел-белде,
 Кашкарга келип Бекбача,
 Көрө албады дегеле.
 Терс айланып Бекбача,
 Алтай, Иле, Ысык көл,
 Жуңгарда жаткан жапан чөл,
 Каз-каркыра ээлеген,
 Катардагы көлдөрдөн,

Андан карап табалбай:
 “ Арам өлгөн доңуз, - деп,
 Батышка качып кокус,- деп,
 Жедигер менен маңгыттан,
 Аскер жыйнап аяктан,
 Жер алгалы кеткенби?
 Ата журтум Таластан,
 Атбашыда Бактыбай,
 Каар көрдү кыргыздан,
 Калдык башын катпаган,
 Калган эле Индистан.
 Таласка барып мен мундан,
 Эл четинен кеп угам,
 Келбеди деп кеп уксам,
 Индистан барам түз мындан.
 Карым казык болбосо,

Калдыктын жүрүп артынан,
Башым токмок болбосо,
Бул маңгыттын дартынан!”
Ойуна алып Бекбача,
Таластан дайынын табалбай,
Калдыкты алып ойуна,
Же үйүндө жатып калалбай,
Жедигер, букар элинен,
Кабар алып маңгыттын,
Мурун турган жеринен,
Кайра жанды Бекбача,
Чамбылдын артуу белинен.
Коросон, испан, ооганды,
Койбой издеп буларды,
Кайда болсо Калдыктын,
Бир кабарын табам, деп,
Эки жылдык из болсо,
Эми баскан немедей,
Анык билет Бекбача,
Жазында баскан из болсо,
Алты ай жайлай күн жааса,
Аны билет Бекбача,
Эки жылдык изди кууп,
Эсин табат Бекбача.
“Бадакшан барып из чалам,
Өлбөй тирүү болгондо,
Калдыктан барып өч алам,
Көөдөндө жаным бар туруп,
Өч албай кантип мен калам?!”
Жедигер, маңгыт элинен,
Жетисуу, Чамбыл жеринен,
Кайра тартып Бекбача,
Бадакшанга келаткан,
Хан Кетиркей жиберген,
Кабарчысы Котендин,
Таласка кетип бараткан.
Келе жатса Бекбача,
Кара сакал, ак чапан,
Утур чыкты бир адам,
Бекбачаны көргөндө,
Калтаарыды ал адам.
Карчытынан кан тамган,
Кара көздөн от жанган,
Кабагына кар жааган,
Мурутуна муз тоңгон,
Сакалы тал-тал бириндеп,
Бекбачаны ким көрсө,
Бүткөн бойу дирилдеп,
Оңкогой мурун жайык бет,
Өңү сары, көзү көк,
Өзгө жандан бөпбөлөк,
Каары катуу көрүнөт,
Кармагандан кан алган,

Качыргандан жан алган,
 Заары катуу көрүнөт.
 Котенден барган чабарман:
 - Котенден бери карата,
 Көрүп келдим көп адам,
 Биздин чындын шаарына,
 Келчү эле сан адам,
 Эмгичекти көрбөдүм,
 Бул өңдөнгөн бир адам.
 Жүзүнөн нуру балкыган,
 Ырысы суудай чалкыган,
 Жамандык кылаар пейли жок,
 Ат тону бөлөк кандай жан?
 Кеп сурасаң бет келип,
 Каарына кантип мен турам?
 Бура тартып жалт берип,
 Буруу жолго салайын,
 Минтип кетип калайын,
 Эми төрт күн жол жүрсөм,
 Мен Таласка барамын.
 Деп ойлонуп даай албай,
 Бекбачаны бетке албай,
 Жандай тартып жөнөдү,
 Бара жаткан кишини,
 Бекбача баатыр көргөнү:
 - Баскан жолу алыс жол,
 Аты шалтак кара тер,
 Чамбыл сур болуп кетиптир,
 Болбосо өзү карагер.
 - Ким болосуң сен?- деди,
 Бачым бери кел,- деди,
 Үнүн угуп баатырдын,
 Жүрөгү коркуп желдеди.
 Качып берер айла жок,
 Салам айтып келди эми.
 Алик алып саламга:
 - Ким болосуң билдиргин,-
 Жөнүндү айткын сен,- деди.
 Жашырып кайдан жүрөм деп,
 Жашырсам да билер деп:
 - Менин атым Темирбай,
 Басып жүргөн кишимин,
 Айагым тыным жай таппай.
 Жай таппаган селсайак,
 Жайсыз киши эмесмин,
 Мен Котенден жөнөдүм,
 Таласка барып келемин.
 - Таласка барар ишиңди айт,
 Ишиң бар кимде? Кишиңди айт.
 Жашырып жаппай чыныңды айт,
 Жалганың чыкса кебиңден,
 Жаныңа дабаа табылбайт.
 Улугуң ким атын айт,

Берген болсо катын айт,
 Жакында киши бардыбы?
 Барган болсо дайынын айт,
 Барар кишин табылса,
 Убара болбой кайра кайт.
 Темирбай угуп бар кепти:
 - Котенден келдим мен өзүм,
 Ким болосуң сен өзүң?
 Кыргызда баатыр Бекбача,
 Ошону издеп жүрөмүн.
 Ханыбыз эле Козубек,
 Сөөгү барды бир күнү,
 Бадахшанда өлдү деп.

Сөөгүн жердеп болгонбуз,
 Кетиркейдин ордуна,
 Хан көтөрүп койгонбуз.
 Угулду бизге шум кабар,
 Ноңпада, кешмир, кыргызын,
 Жоо чапты деп бул кабар.
 Эр чакмакташ Кардыгач,
 Хан Кетиркей баш болуп,
 Ноңпага бардык кол алып,
 Душманды таппай Ноңпадан,
 Кайта келдик кур чалып.
 Келген душман хан калдык,
 Арбын олжо алыптыр,
 Ноңпага келип кол салып.
 Лахаса кетти деп уктук,
 Арбын дүйнө мол алып,
 Черчендеги Жагалмай,
 Ары баатыр, ары хан,
 Муну угуп жата албай,
 Бирге барып бир келдик,
 Бекбачага айтсак деп,
 Баш кошуп алар кеңешти:
 «Коросон, Испан, Ооганды,
 Катар басып буларды,
 Келген окшойт Калдык хан,
 Убара болуп Бекбача,
 Бүт дүйнөнү кыдырат,
 Калдыкты издеп артынан».
 Таласка баргын сен деди,
 Кабар айтып кел деди.
 Душмансыңбы, доссуңбу?
 Менден ушул кеп уксаң.
 Кетиркей менен Жагалмай,
 Кол жыйнады кыргыздан,
 Ласадан кайра келет деп,
 Жол карашып туш-туштан.
 Кебин айтып бүтүрдү,
 Калдыктын аты чыкканда,
 Баардык кепти түшүндү,

Кайраты толук кара көк,
 Тап бүркүттөй умтулду.
 - Алыстан келген Темирбай,
 Менин атым угуп ал,
 Таласка издеп баруучу,
 Мен Бекбача билип кал,
 Атын угуп Темирбай,
 Түшө калды атынан,
 Бекбача айтат мамындай:
 - Тоодо туулуп, ойдо өсүп,
 Өзгөрдүңбү Темирбай?
 Жашың менден чоң окшойт,
 Аттан түштүң сен кандай?
 Кыргызда калган мурунтан,
 Ата-баба наркы бар,
 Улуу түшпөй атынан,
 Кичүүсү түшүш салты бар.
 Андай иштер көп болот,
 Улук болсун, хан болсун,
 Баатыр болсун, шер болсун,
 Жашы кичүү сезилсе,
 Аттан түшпө Темирбай.
 Суракты тең барба,
 Той-торопо жыйында,
 Төмөн жакта сен калба.
 Мында турбай Темирбай,
 Бачымыраак жол башта.
 Котен кайда эл кайда?
 Черчен кайда, бел кайда?
 Лопнур кайда, көл кайда?
 Черчен менен Лопнурдун,
 Жолун Темир түз башта.
 Карбаластап Темирбай,
 Бадахшандан бастырып,
 Анжийанды аралап,
 Эркечтам менен сабалап,
 Кашкар калды туурада,
 (Чоло кайда барганга?)
 Аппак шорду аралап,
 Мелтир сууну жакалап,
 Лопнурга кетип баратат.
 Эчки талдуу жер келди,
 Эшек-Арт деген бел келди.
 Эшек- Арттын ойунда,
 Эки киши келгени,
 Келген эки кишинин,
 Бирин Темир билген экен,
 Темирден мурун камына,
 Дуулат кепке киргени:
 - Сен кеткели Темирбай,
 Черченге Калдык келгени,
 Жол тосуп кеткен Кетиркей,
 Эмгичекти келбеди,

Чеп болуп тосуп жатат дейт,
 Артуу-артуу бел-белди.
 Манастын уулу Бекбача,
 Кабылдыбы Темирбай?
 Таласка барып жандыңбы,
 Же жолдон кайра тарттыңбы?
 Азык, Кашкар тынч бекен,
 Андан кабар алдыңбы?
 Темир айтат мамындай:
 - Көбүргөндөн жабырып,
 Көп сүйлөбө сен, Дуулат.
 Баралбадым Таласка,
 Алакан ачып, кол жайып,
 Келе албадым Манаска.
 Бадахшанда жолуктум,
 Бул Бекбача баатырга.
 Баштап келе жаткамын,
 Барабыз деп Лопнурга,
 Эми кайра толгонуп,
 Терс айрыкка салабыз,
 Сени жолдон алабыз,
 Эртеңки күнү түш менен,
 Черченге жетип барабыз.
 Хан Кетиркей Чакмакташ,
 Хан Жагалмай, Кардыгач,
 Бекбача баатыр келди деп,
 Буларга кабар салабыз.
 Анда Дуулат кыңкылдап:
 - Жүр Темирбай баралы,
 Мына бу киши калабы?
 Мага далай пул берген,
 Жол баштатып алалы,
 Жандырып өзү алабы?
 - Мунун аты ким экен?
 Жол баштатып пул берип,
 Ашыгыш иш эмне экен?
 - Атын сурап билбедим,
 Кылычын тартып кынынан,
 Жол башта деп турганда,
 Аттанып жолго киргенмин.
 Келатып мага пул берди,
 Лопнурдагы элдерге,
 Алпарып кой, сен, деди.

- Дуулат баскын, сен да бас,
 Менден Дуулат жакшыраак,
 Жолду айкын билесиң,
 Черченди карай баштап бак.
 Токтобой Дуулат бурулду,
 Пулумду берип кеткин деп,
 Жанакы киши буйурду.
 - Дуулат менен Темирбай,
 Өтүгүн чечип, кум шыкап,

Мойнуна артып айда!- деп,
Эр Бекбача буйурду.
Дуулат менен Темирбай.
Өтүгүн буттан сууруду,
Жык толтура кум куйду.
- Чапанын чечип ал,- деди,
Атына арта сал деди.
Чапанын чечип алганда,
Кындуу кылыч жанында,
Эки миз шамшар санында,
Айбалтасы белинде,
Жазып койгон кат турат,
Айбалтанын сабында.
Темирбай молдо киши экен,
Катты окуп караса,
Сапка жазган кат экен,
Катта Калдык аты экен.
Кылычын сууруп аларда,
Сабында катты көрүң деп,
Бекбачага барарда,
Бекбача айтат аларга:
- Бекбачаны таптым деп,
Сен Дуулатка айтканда,
Мунун өңү кубулган.
Мен ошондо туйгамын,
Жылаңайлак айда деп,
Мен андыктан айтканмын.
Калтырбай айткын сырыңды,
Жалганы жок чыныңды!
Толгоп турду чыңыртып,
Санына салып чылбырды.
Бир үнү көккө улашып,
Бир үнү жерди как жарып,
Чыдай албай муну айтты:
- Мени Калдык бар деди,
Лопнурдан кабар ал деди,
Алтын, күмүш айабай,
Жол баштатып бар деди,
Кабарды мага сал деди,
Лопнурду колго алганда,
Хан болуп анда кал деди.
Хан болдум деп ойумда,
Келатканмын залкайып.
Бекбачаны таптым деп,
Мына бу киши айтканда,
Не деримди биле албай,
Турган элем шалдайып.
Жылаңайак айда деп,
Буйрук берди силерге,
Сырым болуп ашкере,
Билинип калдым бул жерде.
Бадахшандан качканда,
Он эки киши качканбыз,

Оогандын элин аралап,
Оогандагы кыргыздын,
Алын көрүп чамалап,
Ошондо ойлоп басканбыз.
Индустан менен айланып,
Учураган кишиден,
Жолду сурап кеп алып,
Кешмиргеги кыргызды,
Аралап чыкты түз барып.
Ноңпа деген жер келди,
Түгөл кыргыз эл келди,
Таптакыр чаап жөнөдүк,
Түп көтөрө бул элди.
Кыргызды талап олжо алып,
Ласага бардык жол алып,
Ламасы менен көрүшүп,
Элүү миң аскер кол алып,
Какшатып туруп Ламаны,
Алтымыш балбан кошо алып,
Тартууга берип Каканга,
Андан аскер алам деп,
Алтын, күмүш мол алып,
Азык-түлүк артканга
Беш жүз ашуу нар алып,
Алды айгырдай бел ашып,
Аладырдай жер басып,
Черчен, Лопнур, Турпанды,
Кумул, Баркөл, Манасты,
Түп көтөрө чаап алып,
Кокту катка барганы.
Кыргыздан олжо көп алып,
Аны берип Каканга,
Андан сурап кол алып,
Беш урукту кошо алып,
Алтай, Иле, Ысыккөл,
Басып өтүп буларды,
Биз Таласка барганы,
Убаданы кылганбыз.
Таңгуттун баштап аскерин,
Черченде уруш кылганбыз.
Эрегишип беттешип
Эрдик уруш кылбадык,
Жапма уруш баштадык,
Жапырт калбай каптадык.
Көзүбүз көрдү чыракты,
Желпилдетип туу сайып,
Кетиркей кармап байракты,
Чакмакташ менен Кардыгач,
Черчендеги Жагалмай,
Ченебей бизди кыйратты.
Чыдай албай кыргынга,
Ажыраштык бөлүнүп.
Бүгүндөн баштап урушмак,

Эр сайышып көгөрүп,
Баатырлар кийип башына,
Туулгасын чөмөрүп,
Сүр көрсөтүп өзүнчө,
Күүлүү найза өңөрүп.
Мени Калдык бар деген,
Лопнурдагы кыргыздан,
Анык кабар ал деген,
Черченден киши өткөрбөй,
Жолду тосуп сал деген,
Аз күндөн кийин мен барам,
Хан болуп анда кал деген.
Менин атым Дордоно,
Бүттү кебим ошончо,
Лопнурдан киши тапмакмын,
Азык, менен Кашкардан,
Кулак төшөп кеп тыңшап,
Бекбачаны кулактап,
Калдыкка айтып турмакмын.
Дайынсыз болсо Бекбача,

Бөлүм-бөлүм кыргызга,
Бүлүк салып тиймекпиз,
Келди десе Бекбача,
Кокту каттын шаарына,
Бурулбастан кирмекпиз.
Дордоно кебин бүтүрдү,
Эр Бекбача кара көк,
Кепке анык түшүндү.
Бирге алып Дордонду.
Төрт киши болуп жөнөдү,
Эшекарт деген бел ашып,
Эңкүүсүндө кум басып,
Дигер болгон мезгилде,
Черченге жетти жанашып,
Бекбача кетип баратат,
Калдык десе жаны ачып.
Капчыгайдын оозунда,
Жаткан экен кармашып,
Бөлүнүп аскер түшкөн кез,
Уйасына күн батып.
Темирбай койуп жетиптир,
Бекбача баатыр келди деп,
Кабар айта кетиптир.
Котендеги Кетиркей,
Черчендеги Жагалмай,
Бекбача келди деп угуп,
Булар туруп ала албай,
Чакмакташ менен Кардыгач,
Ал жаны калбай жүгүрүп,
Арстандай бели бүгүлүп,
Урмат кылып баатырга,
Таазим кылып жүгүнүп,

Колун сунуп көрүшүп,
Колдун учун өбүшүп,
Эсен-соосун сурашып,
Хан Кетиркей ат алып:
- Мен байлайын Тору атты,
Хан Кетиркей маа бер деп,
Кардыгач менен Чакмакташ,
Жагалмай – үчөө талашып,
Кетиркей берди желдетке,
Жетелетип жигитке,
Желдетип атты суутуп,
Аса байлап салышып,
Алты киши бөлүнүп,
Ат кайтарып калышып,
Баатыр шердин алдына,
Байандооз бүктөп салышып,
Айуу талпак жайышып,
Конок кылып баатырды,
Сүт ботодон жарышып,
Дасторкону май болуп,
Карысына малышып,
Өткөн ишти баатырга,
Кетиркей айтып отурду.
Келин каш болуп таң атты,
Отко койуп аттарды,
Эштектин эли меймандос,
Самаварын кайнатып,
Дасторкондун бетине,
Түрдүү даамын жайнатып,
Сары кантын чактырып,
Дасторконго чачтырып,
Кишмиштен салып буулантып,
Палоосун, сартка бастырып,
Куурдак менен май койуп,
Чыны менен чай койуп,
Аш-тамагын жай койуп,
Капакка салып бал койуп,
Каймакка бышкан нан койуп,
Канык кара чай койуп,
Кымыз куйуп кесеге,
Чарадай аяк көтөртүп,
Керт башына жекеге,
Ыркитти куйду көөкөрлөп,
Ичип алган кишинин,
Көөнү эргип көкөлөп,
Өпкө оорулуу кишилер,
Күрс-күрс этип жөтөлөт.
Тамаша менен таң атып,
Даамдан колу бошобой,
Өтүп кетти ошол түн,
Жер бетине күн чалып.
Муну мындай таштайлы,
Кыргындалган Калдыктын,

Коктукатты аралай,
Качканынан баштайлы.

КАЛДЫКТЫН КОКТУКАТКА КАЧЫШЫ

Аңгычакты болбоду,
Барабан үнү чуркурап,
Калдыктын колу аттанып,
Былк этпей кыргыз калыптыр,
Бизден корккон экен деп,
Таңгуттун эли шаңданып,
Уга салып бул кепти,
Калдык турду муну айтып:
- Ойур-дойур сүйлөбө,
Оозуңа келген кепти айтып!
Бир тарабы кыргыздын,
Чоңдору качып мааналап,
Аскерин таштап кеткенби?
Айласын таппай кара аскер,
Аттанбай турган кептенди.
Мемиреп кыргыз калыптыр,
Же болбосо төрөсү,
Бекбача мында жеткенби?
Желпилдетип туу сайбай,
Чар тарап аскер тараса,
Саадагын илип мойнуна,
Колун алып бооруна,
Биз жакты аскер караса,
Хандары качып кеткенби.
Сандап аскер сап болуп,
Жабыла минсе атына,
Бекбачанын жеткени.
Сүрдөнүп кыргыз калыптыр,
Түрдөнүп аскер калыптыр,
Бекбача келген кептенди.

Деп хан Калдык сүйлөнүп,
Дүрбүсүн алып койнунан,
Боосун албай мойнунан,
Кыргызга салып карады,
Сугарып келген аттардан,
Чалдыга калды көзүнө,
Майторунун карааны.
Тааныды Калдык аныктап,
Дордоно минип Лопнурга,
Чалгынга кеткен кара атты.
Тиктеп калып элейип,
Далайга туруп селейип:
- Алтымыш балбан дайар бол,
Жекеге бирден киребиз,
Найзаңда болот уч болсо,
Билегинде күч болсо,

Бир күндүк жарык көрөбүз,
 Эгер андай болбосо,
 Алыска сапар жүрөбүз.
 Кимиң баатыр, ким коркок,
 Кимиң чебер, ким чоркок,
 Бүгүн таанып билебиз.
 Балбан калбай камдангын,
 Чакмакташ келсе чаң чыгар,
 Кардыгач келсе кан чыгар,
 Жагалмай келсе жан чыгар,
 Тору атчан келсе жекеге,
 Жер жарылып суу чыгар,
 Эр айрылып чуу чыгар.
 Бекбачаны көрбөгөн,
 Атын айтпай билбеген,
 Калдыктын айткан бул кебин.
 Түшүнбөдү таңгуттар,
 Ашкере билип бул кепти,
 Коркуп турат маңгыттар.
 Монгулдан келген эки эле,
 Бири кыргыз колунда,
 Бири тирүү бар анда.
 Бирөө манжу элинен,
 Калдык менен бир качкан,
 Он экинин бири эле.
 Калдык менен келгендер,
 Өлүмдү алып мойнуна,
 Баштарын жерге салышты,
 Көрбөгөн мурун мындайды,
 Таңгуттар билбей калышты.
 Карап турса хан Калдык,
 Кызыл желек туу алып,
 Аттанып чыкты Кетиркей,
 Баштагыдай шалдайбай,
 Шаттанып чыкты Кетиркей.
 Жыбыраган кыргыздар,
 Хан Калдыкка көрүндү,
 Көздөрүнүн от жанып,
 Асмандагы жылдыздай,
 Кубулжуп кыргыз жылтылдайт,
 Сууда жүргөн кундуздай.
 Сазан деген неме эле,
 Алтымыштын бири эле.
 Алтымыштын ичинде,
 Таанымалы ал эле.
 Мойнун толгоп Калдык хан,
 Сазан баргын деди эле.
 «Мени баргын деди,- деп,
 Алтымыштын ичинен,
 Байкап жүргөн турбайбы,
 Баатырдыгым белгилеп».
 Саптан Сазан бөлүндү,
 Мас болгон нардай кеңгиреп.

Оройу бузук бадирек,
Өзү лама ал экен,
Дамбалы жок жылаң бут,
Кабаттап кийип темирди,
Атка минген чагы экен,
Узундугу чочконун,
Алты арышча бар экен,
Каш-кирпигин караса,
Сайдагы жерде тал экен,
Мурду тоонун сеңир таш,
Көзү көлчө бар экен,
Далысы дөктүр бел экен.
Төшү жайык кең экен.
Чынма-чынгы пул берип,
Ласадагы Ламасы,
Мага караан болот деп,
Сатып алган эр экен,
Калдыктан коркуп калтарып,
Берип койгон неме экен.
Көрүнүшү Сазандын,
Ашкере баатыр ал экен.
Саптан Сазан бөлүндү,
Орто тоодой көрүндү,
Каарданган капырдын,
Көзүнөн жалын төгүлдү.
Ат минбеген жөө жүргөн,
Ат мингенди билбеген,
Алыска сапар жөнөсө,
Жөө жетип албай пил минген,
Мингени мунун пил экен,
Маңдайынын бырышы,
Кере карыш кир экен.
Эки көзү алаңдап,
Эки эмчеги салаңдап,
Эки бети тулгуйуп,
Бойу узун болсо да,
Мойну жикер култуйуп,
Күмбөздөй башы бар экен,
Чынардай бойу сүлкүлдөп,
Пил менен Сазан келатат,
Жер козголуп дүңкүлдөп.
Сексен арыш найзасын,
Күүлөп колго алыптыр,
Күркүрөгөн үн чыгып,
Бадирек келип калыптыр.
Котендеги Чакмакташ,
Мен барам деп жекеге,
Хан Кетиркей алдына,
Жооп сурап барыптыр,
Баргының деп айта албай,
Же барбагын деп айта албай,
Кетиркей туруп калыптыр.
Келгин бурут бириң деп,

Корксоң келгин миңиң! - деп,
Сазан айгай салыптыр.
Корктуң деген кепти угуп,
Кетиркейден жооп албай,
Чакмакташ кетти чуу койуп.
Чакмакташ бала чокчойуп,
Сазан дөбө зонкойуп,
Сексен аршын найзасы,
Көрүнүп турат койкойуп,
Пил менен турса бадирек,
Орто тоодой болкойуп,
Тоо экен деп жазганбай,
Чакмакташ жетти ат койуп.

Найзасын Сазан имерди,
Чамакташка жиберди,
Билегинде күчү бар,
Он тогузда өзү жаш,
Жүрөгүндө оту бар
Эрдик күчү бир бөлөк,
Жаштык күчү бир бөлөк,
Делбе күч деп бирөө бар.
Сазандын сайган балтасын.
Найза менен какканы.
Сабы калды Сазанда,
Белинен сынып бул найза,
Учу асманга атканы,
Колунда калган сап менен,
Күүлөп келип бадирек
Чамакташты чапканы.
Өтө андес Чакмакташ,
Андай эчен чапканды,
Жаздырып көнгөн чаптырбас,
Алдындагы тулпарды,
Болушунча камчылап,
Тоодой болгон Сазандын,
Эк алдына өттү эле,
Ташка тийип найзасы,
Сан барча болуп кетти эле,
Пил экен минген аты деп,
Алдынкы ээрдин кашы деп,
Табарсыктын башы деп,
Найза менен муштады.
Кийгени темир жети кат,
Козголор эмес кысталак,
Соотунан өтө албады.
Ташка тийген немедей,
Чак этип кайра жанганы,
Чанданды көргөн Чакмакташ,
Андестиги кармады,
Кисепчеден жандата,
Күрөөкөсүн көтөрө,
Кара санга сайганы,

Найзанын учу жетиптир,
Узундугу төш жары
Этин тилип кетиптир,
Кара сандан кан агып,
Арыкта суудай шар агып,
Жандап өттү Чакмакташ,
Жана санга бир сайып,
Тоодой болгон Сазандан,
Эки сандан кан агып,
Ачуусу келди Сазандын,
Сайдырганга арданып,
Колун сунуп арбайтып,
Далыдан аткый кармады,
Өзү тургай Чакмакташ,
Аты менен биригип,
Уучуна толбой калганы,
Чоркок Сазан маминтип,
Аты менен ээсине,
Жалгыз эмес экени,
Жаза кармап салганы.
Жана сермеп кармарда,
Коргошун жүрөк, жел билек
Коркпой турган Чакмакташ,
Албарс менен Сазанды,
Ач билекке чапканда,
Күч берүүчү тарамыш,
Таарый чаап таштады.
Билегинен күч кетти,
Өпкөнүн кара тамырдан,
Кунап уйдун белиндей,
Өкүрөндөп кан кетти.
Кан токтобой кансырап,
Шайманы кетип алсырап,
Көз ачырбай Чакмакташ,
Жана тийди теминип,
Муштап өттү санына,
Найза менен керилип.
Сак колун Сазан сермеди,
Орумдагы машактай,
Чакмакташ колго келгени.
Кара ниет Сазанды,
Келтирейин эбин деп,
Чийкилей этин жейин деп,
Эрдин алды кашына,
Оморойун белин деп,
Жана найза салаарда.
Каны агып болгон бейм,
Ал аңгыча пилинен,
Сазан кетти шалак деп.
Чакмакташ колу бош калды,
Сууруп алды кылычын,
Башын кесип алганы,
Жан талашып бадирек,

Колун серпип салганы.
 Колун серпкен күү менен,
 Сүрө эки бута атым,
 Учуп кетип калганы.
 Кара ташка далк этип,
 Катуу тийди даңк этип,
 Сынып кетти бир буту,
 Кашка жилик шаңк этип,
 Секирип кобо калам деп,
 Жыгылып кетти жалп этип.
 Жана турду ордуна,
 Сазандынын бир карап,
 Маңдайда көзү жалт этип.
 Алты таңгут ат салып,
 Сазандыга жабылды,
 Алып кетиш пейли бар.
 Чакмакташка бир баатыр,
 Ат жеткизди аңгыча,
 Ат келгенде Чакмакташ,
 Ыргып минди атына,
 Кайрып бутун байланды,
 Канжыгага жанына,
 Найзаны күүлөп сундуруп,
 Качырып кирди чамына,
 Кудай бетин салбасын,
 Таңгуттар чыдап тура албай,
 Чакмакташтын каарына,
 Казан асса бороктоп,
 Кайначудай көрүнөт,
 Көзүнөн чыккан жалынга.
 Ысыгы жайдын күнүндөй,
 Бетинен чыккан сары түк,
 Өгүз, айуу жүнүндөй.
 Кайра жаачу булуттай ,
 Карарып өңү бүркөлүп,
 Кабагы карыш чүмкөлүп,
 Буту сынып жаны ачып,
 Качырып кирди «Манастап»,
 Кара жанга күч келип.
 Качырып жетсе Чакмакташ,
 Тоодой Сазан темтелеп,
 Ордунан турган кези экен.
 Мойун эттин өзү деп,

Бакколоордун беги деп,
 Туулга жок жылаңбаш,
 Турган Сазан капырды,
 Койуп өттү Чакмакташ,
 Катар күрөө тамырды,
 Жарып өттү Чакмакташ,
 Канын суудай агызып,
 Жайып өттү Чакмакташ,
 Тоо кулаган немедей,

Аркасынан тоңкойтуп,
Салып өтгү Чакмакташ,
Тегеректеп жабылды,
Чакмакташка алты акмак,
Оңтойуна келтирип,
Үчөөнү катар бир сайды,
Топо тиштеп жерди каап,
Ачылып оозу ырсайды.
Качты экөө калдастап,
Этектери далбактап,
Эки буту салпактап,
Жеңи менен камчылап,
Кетип барат шалпактап,
Антип жүргөн немени,
Аны кайдан куткарат?
Минген аты баатырдын,
Ооздук тиштеп нидерди,
Беттей сайып экөөнү,
Баруучу жерге жиберди.
Жетөө өлдү заматта,
Алтымыштан бири өлүп,
Элүү тогуз бар эле,
Беш баатыр келди жабылып,
Жалтанып койбойт Чакмакташ,
Ач жолборстой чамынып,
Чакмакташтын жанына,
Кардыгач жетти камынып,
Бекеринен бешөөнө,
Калды өлүм табылып:
- Жатындашым Кардыгач,
Жакындабай оолак кач,
Бир бутумду байланып,
Кечке чейин майданда,
Мен турайын Чакмакташ.
Кайраттуу болсо санталак,
Келе берсин анталап,
Арты-артынан чубуруп,
Өлө берсин жер жыттап,
Адашып кетип калбасын,
Бири-бири кучактап,
Беттештирип сайайын,
Мойнун буруп кылчактап.
Аңгычакты беш балбан,
Кирип келди чукулдап,
Теспеси бар мойнунда,
Башын ийип буркундап.
Тик качырып Чакмакташ,
Жазганбастан баратат.
Өлүмдөн корккон эр эмес,
Бир буту сынык жарадар,
Алты саны тең эмес.
Тандалып келген беш баатыр,
Беттешкени бир баатыр,

Алдында жалгыз баратыр,
 Экиден жандап төрт баатыр,
 Жарыша койуп келатыр.
 Найзанын учу жетерде,
 Ат капталга салаңдап,
 Жата кетти жалп этип.
 Жандашып келген беш баатыр,
 Сайалбай өтө бергенде,
 Кыраан көкжал Чакмакташ,
 Кыйамина келгенде,
 Аттын башын бургуча,
 Аңтара сайып бешөөнү,
 Эбин тапты бир демде,
 Чымырканып келгендер,
 Чыдабады бир желге.
 Элирип турат Чакмакташ,
 Баатырга баатыр талапташ,
 Туулуп өнүп-өскөндөн,
 Иреге бир канатташ,
 Жайытта малы аралаш,
 Алма-телме куда сөөк,
 Ак ниеттүү санаалаш,
 Ичи ачынып тура албай,
 Кирип келди Жагалмай:
 - Жүрү баатыр, жүргүнүң,
 Айткан сөзгө киргиниң,
 Чучугу туура үзүлүп,
 Чирибесин жилигиң,
 Жумуш алыс, жол чалыш,
 Ойлоп баатыр билгиниң.
 Деп чылбырдан жетелей,
 Жүрүп кетти Жагалмай.
 Инисине айткандай,
 Чакмакташта жөнөдү,
 Барбаймын деп айталбай.
 Ал аңгыча күн батты,
 Тамактанып эл жатты,
 Асманда жылдыз суйулуп,
 Агарып чыгып таң атты,
 Зыркар чыгып зуулдап,
 Камыштын башы шуулдап,
 Кара каш торгой чурулдап,
 Жан-жаныбар кыбырап,
 Жандын баары мыдырап,
 Жалпы баары турганда,
 Барабан үнү угулду,
 Калдык жактан чуулдап.
 Караңгыда Калдык кан,
 Баш көтөргөн мыктыны.
 Калтырбай баарын алпарып:
 - Көзүң көрдүң тургандар,
 Бурут деген эл экен,
 Бири миңге тең экен,

Тиги турган буруттан,
Кайсы жериң кем экен?
Белдүү баатыр Сазанды,
Жарым жандуу, жарты сан,
Чакмакташ кесип баш алды.
Алтыны сайып бир алды,
Бешти сайып жана алды,
Сазанды кошуп Чакмакташ,
Он экини ал алды.
Алтымыштан он эки,
Өлүп кеттиң керексиз,
Санатың калды кырк сегиз,
Кем-керчиң жок деги эле,
Телегейиң тептегиз.
Жеке чыксаң бирден бар,
Буруттан келген ким болсо,
Баш байланып өчүң ал,
Баарыңдын алың келбесе,
Айагында өзүм бар!
Деп тапшырып хан Калдык,

Сапка тизди аттанып.
Сазандагы эрби деп,
Чынында баатыр менмин деп,
Алжир деген бар эле,
Таңгуттардын элинде,
Таанымалы ал эле,
Жашырбай чынын айтканда,
Сазандан ал зал эле.
Эрдигинин эби жок,
Мактаганча бар эле.
Мен барам деп жекеге,
Хан Калдыктын алдына,
Нөөмөт сурап барды эле.
- Барсаң Алжыр, бар- деди,
Буруттан сага ким келсе,
Башын кесип ал деди.
Күүгүм кире, күн бата,
Кайта элге жан,-деди.
Чакмакташ келбейт буту жок,
Бекбача келээр ыгы жок,
Калгандарга сен барсаң,
Эми болдум көңүл ток.
Көкүтүп көккө көтөрүп,
Алжырга берди нөөмөттү,
Кем-керчи жок камынтып,
Кең майданга жөнөттү.
Калдыктан Алжыр кеп угуп,
Кырк сегиздин ичинде,
Сен мыктысың деп угуп,
Майданга келди чоң доңуз,
Оозунан түтүн бурулгуп,
Төбөсүндө көк түтүн,

Жөө тумандай уйулгуп,
 Эки жагын каранып,
 Койго тийчү бөрүдөй,
 Ээрди мурдун жаланып,
 Колуна кандуу найза алып,
 Бар шайманын байланып,
 Басалек тоодой көрүнүп,
 Келди доңуз шайланып,
 Денди койуп жанды алып,
 Көөкөргө куйуп канды алып,
 Башты кесип байланып,
 Кыламын деп баарысын.
 Желип чыкты камданып.
 Жолум үйдөй баш экен,
 Жолбун иттей кашы экен,
 Каш-кирпиги тал экен,
 Сакалы саадак кабы экен,
 Муруту токой чер экен,
 Булкунаары эп экен.
 Өз бойуна ишенип,
 Орду менен кыргызды,
 Жоготом деген кеп экен,
 Эч өөнү жок мүчөсү,
 Телегейи тел экен,
 Көрүнүп турат белгилүү.
 Балбандыгы чын экен,
 Көзү уйдай өлүңкү,
 Жаскак болчу неме экен.
 Майданга келди далбаңдап,
 Жерге тийип кум жиреп,
 Эки буту салбаңдап,
 Ажал алып жакадан,
 Токтоно албай калдаңдап,
 Черчендеги Жагалмай,
 Кетиркейден жооп сурап,
 Бекбачага айтпай деп,
 Хан Кетиркей уялат,
 Падыша карап турганда,
 Башкасы кандай кеп кылат?
 Бекбача анда муну айта:
 - Эл чогулуп хан шайлап.
 Козубектин ордуна.
 Койуптур сени Кетиркей,
 Билгениңдей башкаргын,
 Билги сенде Кетиркей,
 Андестик менен иш кылгын,
 Өткөрүп убакыт кечикпей.
 Барсаң баргын дегенсиң,
 Жагалмайды бир карап,
 Кашын серпти Кетиркей.
 Жыйырма экиде жашы бар,
 Жетик болчу башы бар,
 Минген аты бозала,

Ыргыштай басып жаныбар,
Кылтылдатып бастырды,
Кыйалданып Жагалмай:
- Элге шылдың болбойун,
Алжырди сайып ала албай,
Сайдырып койуп Алжырга,
Эрге шылдың болбойун,
Бир буту сынык жарым жан,
Чакмакташча боло албай.
Албасам да алдырбай.
Элге аман бара албай,
Кайта барып кечинде,
Арка болгон Бекбача,
Шерге салам кыла албай,
Кайраттанып күч чыңдап,
Баш байланып бара албай,
Өзүм өлүп атым бош,
Ай талаада каламбы?
Же барча тоодой балбанды,
Аңтара сайып аламбы?
Ар ойлонуп баратты,
Экиге бөлүп санааны.
Жагалмайды көргөндө,
Алжыр ойлойт ойунда,
Эки чайнап бир жутуп,
Сөөгүн бүркүп баланы,
Алдында өлгөн Сазанга,
Канга канын алганы,
Колуна келсе бадирек,
Жанга жанын алганы,
Аты-жөнүн сурабай,
Арам ниет чоң доңуз,
Качырып найза салганы.
Найзага илип кетем дейт,
Жагалмайдай баланы.
Бир беттешпей сайдырса,
Ал Жагалмай атты алабы.
Ортодогу Жагалмай,
Оңой олтоң эр эмес,
Оңойлук менен адамга,
Оморулаар бел эмес.
Кармаган найза сары жез,
Алжырга бала болду кез,
Күүлөп найза сайышты,
Сайдырбастан кагышты,
Бир беттешип жанышты,
Бирин-бири билишип,
Белгилешип алышты.
Күркүрөгөн күү чыгып,
Үндөрүнөн сүр чыгып,

Үрпөйүшүп тиктесе,
Эки беттин ортодон,

Бир байпактык жүн чыгып.
Бойу пас болуп Жагалмай,
Басалек тоодой Алжырды,
Төбөдөн ылдый чаба албай,
Бүткөн бойун каптаган,
Бүт темирге чаптаган,
Же кардын жара сайалбай.
Алжыр доңуз акырып,
Бар кайратын бакырып,
Сайып өттү баланы,
Балык эттин сөөм жерин,
Жарып өттү баланы,
Соорудан канын чубуртуп,
Малып өттү баланы,
Чычалактай кызыл кан,
Чычаңынан куйултуп,
Жайып өттү баланы,
Бөйрөккө найза жетпеди,
Анчалык тийген найзага,
Аңтарылып кетпеди.
Балык эттен найза жеп,
Баатырдыгым кайда деп,
Намыстанып арданды,
Айбалтаны колго алды.
Алжыр кайра тийгенде,
Найзасын кагып жиберип,
Кайта тийди имерип.
Ана мына дегиче,
Ачып көздү жумгуча,
Арстан бала Жагалмай,
Алтымыш койуп жиберди.
Найза балта аралаш,
Көөдөндөгү чарайна,
Найзанын учу така-так,
Төбөсүнө бой жетпей,
Далысында калканга,
Балтанын сырты чака-чак.
Ителги тийген таандай,
Имерип тийген жаандай,
Көз ачырбай Алжырды,
Уруп турат Жагалмай.
Дембелеп ура бергенде,
Бүткөн бойу чымылдап,
Сөөгү какшап зырылдап,
Жыйырма экиде Жагалмай,
Жаштарда болбойт жан андай.
Коргошун жүрөк, жел билек,
Корко турган бала эмес,
Түп атасы Жамгырчы,
Кем калуучу жан эмес,
Бүткөн бойу тарамыш,
Жаштардан артык жаралып.
Кара бойу катуу күч,

Кармашканын кылат түз,
 Тулку бойу туура күч,
 Тутушканын кылат түз.
 Турган бойу баары күч,
 Төрт жүз кырк төрт устукан,
 Куйуп койгон чойундай,
 Үч жүздү койуп жиберди,
 Билеги талып нойубай.
 Балтанын сырты чакылдап,
 Найзанын учу такылдап,
 Талыкпай уруп бергенде,
 Алжырдын жапкан калканы,
 Жарылып кетти талаалап,
 Торгой көз темир бадана,
 Ыдырап кетти салаалап,
 Салаңдап чынжыр самсаалап.
 Ал Алжырдын көзүнө,
 Өлүм жакын көрүндү,
 Качайын деп ойлоду,
 Узартам деп өмүрдү.
 «Эрдемсиген баланын,
 Эбин өзүм табайын,
 Анталаган баланы,
 Табарсыктан жарайын,
 Ичегисин иймелтип,
 Көк чаар кылып сүйрөлтүп».
 Деп ойлонуп кара ниет,
 Алдыртадан канжарын,
 Сууруп алды кара бет.
 Амал кылып жатканын ,
 Акыл ойлоп тапканын,
 Билип калды Жагалмай.
 Билбегендей кылкыйып,
 Көз кырын салып кылтыйып,
 Канжарын сууруп алганын,
 Табарсыкка маларын,
 Анык билди Жагалмай,
 Абалкыдан беш бетер,
 Катуу тийди Жагалмай.
 Кадимкидей найзаны,
 Так көөдөнгө сайат деп,
 Чарайнадан найза өтпөй,
 Так этип кайра жанат деп,
 Найзасы тайып кеткенде,
 Жандап өткөн кездерде,
 Анан канжар малам деп,
 Алжыр турат белендеп.
 Эми ойлонду Жагалмай,
 Кар жиликтин сооту жок,
 Эндей чапан эле деп,
 Чыканагын коомайлап,
 Колун оңдоп алганда,
 Найза салбай көөдөнгө,

Кар жиликтин булчуңга,
Сайып өттү Жагалмай,
Тарамышын тарата,
Жарып өттү Жагалмай.
Кар жилиги кан какшап,
Алжыр калды сайа албай,
Чыканактын кырк муунга,
Уңгусу менен балтанын,
Уруп өттү Жагалмай.
Кан жоошулду боорунан,
Канжары түштү колунан.
Кайраты артык жаш бала,
Карк күчүнө мас бала.
Кастап алды балтаны,
Эсен калган жагына,
Кар жиликке чапканы,
Кар жиликтен тайгылып,
Балта тийди шакшакка,
Сол колунун шакшагы,
Талкаланып кыйрады.
Таканчыктап Алжырдын,
Турар алы калбады.
Жара сайып булчуңун,
Сынбай калган сөөгү сак,
Колуна алды балтасын,
Күүлөп-күүлөп кысталак,
Бир колу жок чолойуп,

Жалгыз колго балта ала,
Эби келбей солдойуп,
Көтөрүлүп колтугу,
Ачылып калды көбүк эт,
Жана жетти Жагалмай,
Кыйамына келди деп.
Алжырга балта чаптырбай,
Күрт дедире найзаны,
Муштап өттү Жагалмай.
Сооту жок этине,
Баш боконо кабырга,
Кошулушкан четине,
Кайра айланып сайганда,
Жоон өпкөдөн кечире,
Сайган найза жеткени,
Өпкөнү кечип кеткени.
Өпкөдөн өтүп бул найза,
Жүрөгүнө мылк деди,
Найзаны тартып алганча,
Оодарылып атынан,
Ойон Алжыр шылк деди.
Алжыр аттан жыгылды,
Көрүп турган бир балбан.
Атын санга салганы.
Атырылып аргытып,

Артынан чаңды баргытып,
Айкырыгы таш жарып,
Аңтара сайып дүйнөнү,
Астын үстүн кылчудай,
Өрдөктөй мойну узарып,
Өрттөй көзү кызарып,
Аты-жөнүн сурабастан,
Айал-үйөл кылбастан,
Жагалмайды качырып,
Сала берди найзасын,
Жагалмайдай баатырдан,
Алып көнгөн канчасын,
Адатым деп ал доңуз.
Карап турган Жагалмай,
Найзасын өлчөп караса,
Как жүрөктүн тушунда,
Арзан амал таптым деп,
Сайдырбастан ушуга,
Найзанын учу тиерде,
Ат сооруга Жагалмай,
Чалкасынан сулады.
Каңгып найза кеткени,
Аттын оозун имерди,
Ашкере мыкты Жагалмай,
Аркасынан киргени.
Туулганын чети деп,
Мойун эттин беги деп,
Муштап өттү Жагалмай,
Кызыл канга найзаны,
Чыктап өттү Жагалмай.
Кулак түпкө найза жеп,
Томолонуп жыгылды.
Ат үстүнө тура албай.
Бирден-бирден баргын деп,
Калдык айткан бизге деп,
Ат койуп бирөө келатыр,
Арзан эмес бул баатыр,
Кабаттап темир кийинип,
Көкө теңир колдо деп,
Койнунда будка сыйынып,
Жаткан уйдай чойун баш,
Арта салып ийгенде,
Артылып келатат.
Чойун баштын күүсүнөн.
Шуулдаган үн чыгат.
Булгап-булгап күүлөсө,
Жайкы күндөй күркүрөп
Дуулдап үнү угулат,
Сапта турган далайдын,
Сийдиги агып чубурат.
Белин түйүп дүктүйүп,
Сары түк бетте үксүйүп,
Опурулуп күпүлдөп,

Көрсөтөм деп дүпүлдөп,
Качырып жетти чапканы,
Чаптырбастан Жагалмай,
Буга айла тапканы.
Каарданып жаш бала,
Андайга андес маш бала,
Кармай алды балтаны,
Чокморду шилтеп ийгенче,
Алдыртан өйдө Жагалмай,
Чыканакка чапканы.
Карс дей түштү оң колу,
Ыргып кетти чокмору,
Кайра атына бурулду,
Сак калган колго Жагалмай,
Балта менен бир урду,
Эки колу тең сынып,
Амалы жаман куурулду.
Кисепчесин ыргыта,
Сайып өттү Жагалмай,
Балта менен тизеге,
Салып өттү Жагалмай.
Эки колу бир буту,
Талкаланып жоголду,
Атка минип тура албай,
Томолонуп торойду.
Бирөө келет тың атчан,
Аркасынан чаң чыккан,
Алды жагын карасаң,
Куйун ойноп бургуйлап,
Туура жагын карасаң,
Бороон болуп жаткансып ,
Асманга чыгат топурак.
Жалгыз элден бөлүнгөн,
Алтоо болуп көрүнөт,
Найза бойу алдына,
Алты сай мөндүр куйдуруп,
Күн чагылып чартылдап,
Кулак мээни тундуруп,
Чоргосун алган көнөктөй,
Жамгыр жерге төгүлүп,
Жөө туман болуп бөлүнүп,
Тунарыктап сөгүлүп,
Аркасы ачык күн тийип,
Төбөсү тийип асманга,
Жер козголуп басканда,
Бир дөө келет далдактап,
Жандай чаап жете албай,
Жекеге чыккан Калдыктын,
Балбаны келет салбактап.
Ал экөөнүн артынан,
Алп кара куш келатат,
Канатын серпип калдактап.
Оозунан көбүк чачылып,

Эки буура келатат,
Төрт айагы тарбактап.
Эки кулжа келатат,
Мурду көөп барбактап.

Эки бука келатат,
Жерди чапчып дардактап,
Айуу келет саксандап,
Кара кулак шер келет,
Эки көзү чакчаңдап.
Жолборс келет күркүрөп,
Чөөлөр күлүп шаңкылдап,
Карышкыр келет кабышып,
Азуулары шакылдап,
Илбирс келет иймелип,
Куйругу жерге сүйрөлүп.
Каман келет дүктүңдөп.
Тапек мурун түйрөйүп,
Алган экен ал чочко,
Сыйкырды далай үйрөнүп.
Пилдер келди томпоңдоп,
Куйругу жок чолтоңдоп.
Жылан келди жыйрылып,
Жан-жаныбар калбады,
Куураган чөлгө жыйылып.
Кыргыздын турган бүт эли,
Мындайды мурун көрбөгөн,
Башын салды шалпыйып,
Калдык хандын аскери,
Ырсактап күлөт мылжыйып.
Майдандагы Жагалмай,
Жаштык кылып апкаарбай,
Жалгыздык кылып жалтанбай,
Алдында келген чоң дөөнү,
Сайып өттү жазганбай.
Баатырдан найза жеткени,
Сыйкырдын иши эмеспи,
Чалкалаган чоң дөөсү,
Чалкасынан кеткени,
Андан калган көп айбан.
Баары жерге житкени,
Жалгыз балбан калыптыр,
Жагалмайды качырып,
Жакасынан алыптыр.
Ачууланып Жагалмай,
Андай эмес, мындай деп,
Чачынан чапчий кармады.
Аргамжыдай чач экен,
Жолум үйдөй баш экен,
Чачы менен этегин,
Бириктире кармады,
Үзөңгү боого салганы,
Капталда булар кагышып,

Карсылдашып салышып,
Эңишке кирип жарышып.
Этектери жайылып,
Жакалашып тирешип,
Тамандашып тебишип,
Ат үстүндө күрөшүп,
Аттар тердеп чылпылдап,
Жуурулуп ылай былкылдап,
Куйкалары курушуп,
Азуулары кычырап,
Булкуп-жулкуп тартышып,
Соотторун булушуп,
Чынжырларын үзүшүп,
Койгулакка чыдабай,
Балтанын сырты жарылып,
Пар келгенсип бул экөө,
Баатырдыгы таанылып,
Туруштук кылбай туулга,
Төбөсүнүн жарылып,
Найзанын учу түйрүлүп,
Кылычтын мизи айрылып,
Кармашты булар камыкпай,
Күн кечирип түн келип,
Айрылышып баатырлар,
Аскерине келишти.
Жагалмайды кыргыздар,
Аттан жулуп алышып,
Алдына көрпө салышып,
Асырашып калышты.
Этинде бүтүн деги жок,
Айрылбаган жери жок,
Сөөгү эсен эт жара,
Тулку бойу турманы,
Ак жери жок бүт кара.
Карап көрүп Бекбача,
Кажырдын өтүн таптырып,
Жарасына чаптырып,
Кашкулак өтүн алдырып,
Ичине эзип бердирип,
Эр сийдиги, ат сийдиги,
Курмушуну чылатып,
Жылаңачтап жаткырып,
Эбептен берип чагынча,
Себептен берип алынча,
Медетти берип барынча,
Майга чылап жылкы этин,
Орто карта табынча,
Айыктырды баатырды,
Таң агарып атканча.
Барабан уруп аскерлер,
Атка минди аңгыча.
Ысык күндө какырда,
Көз тайгылып закымдап,

Асабалар калкылдап,
Байагы таңгут майданга,
Жана чыкты далпылдап.
Бүтөлбөгөн сооту,
Оңдолбогон шайманы,
Үлдүрөп шайы калбаган,
Көөдөнүндө бар жаны.
Тоо жылгандай талаада,
Кылычын ташка бүлөгөн,
Айрыгы отто ширеген,
Балтанын мизин эгеген,
Сыртына коло чырмаган,
Найза, кылыч, балтаны,
Баарын ууга сугарган,
Туулгасын оңдогон,
Соотторун тордогон,
Калкандарын кадаган,
Чарайнанын тешигин,
Темир койуп жамаган.
Олоңдорун чыңытып,
Минип чыккан атынын,
Куйушканын узартып.
Чойулуп кеткен турбайбы,
Мурунку күнкү урушта,
Үзөңгү боосун кыскартып,
Керек болчу шаймандын,
Жыртык жерин жаматып,
Кемтик жерин куратып,
Үзүлгөнүн улатып,
Кем-керчи жок камдаган,
Аттанып чыкты Жагалмай,
Ач арстандай кыргыздан.
Асабасы калкылдап,
Албарс кылыч жаркылдап,

«Манастап» ураан чакырып,
Жаш балапан баркылдап,
Күүлөп найза сундуруп,
Күүсү кулак тундуруп,
Качырышып беттешти,
Жан айабай сайышып,
Найзаларын кагышып,
Чама келип чарк жетсе,
Өлтүрө сайчу жерлерин,
Өлчөмдөшүп алышып,
Өлчөмдүү жерин тиктешип,
Алдыңкы эрдин тиштешип,
Кап сениби шүк дешип,
Кара жанга күч келип,
Аманат жандан кечкендей,
Кылга байлап таштады,
Кызыгышкан баатырлар,
Кыйын уруш баштады.

Балта, кылыч, найзадан,
 Чойулуп чапкан чокмордон,
 Аткан мылтык, тарткан жаа,
 Эр куралы шаймандан –
 Баарынан айла табылбай,
 Амалы кетти кайран жан.
 Аттан түшө калышып,
 Карпаң-курпаң этишип,
 Белден кармай алышып,
 Кочкордон бетер койушуп,
 Мурдунан канын чубуртуп,
 Букадан бетер сүрүшүп,
 Этегин белге түрүшүп,
 Койун колтук алышып,
 Орой-торой чалышып,
 Эпсиз кыйнап жандарын,
 Эмгекти мындай табышып,
 Тегеретип серпишип,
 Каттай бутка тебишип,
 Айкырышып имерип,
 Аркан бойу жерлерге,
 Ыргытышып жиберип,
 Аркага сүрүп барышып,
 Алдын карай тартышып,
 Жыгылбастан ийилип,
 Тизеден жерге батышып,
 Тегеретсе бурулуп,
 Буту тизеге урунуп,
 Өнүп турган түптүү чий,
 Түбү менен суурулуп,
 Томурайып жыгылып,
 Таштын бети жойулуп,
 Талаанын баары тилинип,
 Кой эти бышым күрөшүп,
 Көөдөндөшүп тирешип.
 Бура тарткан жерлерди,
 Буурсундай буту жирешип,
 Бирин-бири жыга албай,
 Далай амал кылышып,
 Дегеле пайда табалбай,
 Күрөштөн айла кеткенде,
 Ат атына миништи,
 Мурункудай баатырлар,
 Карсылдашып киришти.
 Этекти белге түргөндө,
 Жөө күрөшүп жүргөндө,
 Көрүп койгон Жагалмай,
 Беттешип жаткан балбандын,
 Соотторунун жыртыгын.
 Байкап койгон белгилеп,
 Баштан аяк кийимин.
 Ачууланып ал доңуз,
 Айбалтасын алганы,

Таамай жакшы чаба алса,
Жагалмайдай баатырды,
Жалпайта чаап салганы,
Коондой башын мойнунан.
Корооздой үзүп алганы,
Кезенип келе жатканда,
Көтөрүлүп күрөкө,
Карчыганын балык эт,
Күрөкөсүз калганы.
Анык көрүп төп билип,
Балтаны таштап жиберип,
Найзаны кармап имерип,
Ирмебей көзү тиктеди,
Эрдин кесе тиштеди.
Балта менен чапкынча,
Күрөөкөсүн көтөрө,
Карчыганын сүбөөгө,
Найзаны муштап жиберди.
Муштаган найза нетиптир,
Катарынан бөйрөктү,
Тепчип өтүп кетиптир.
Кырк кабырга кыйрады,
Кыйынсыган кысталак,
Кырданып жерге кулады.
Тоо жыгылган немедей,
Тоңкойуп өлүп жатканы.
Намыстанып дагы бирөө,
Майданды көздөй ат салды,
Аскер кайра түшүүчү,
Болуп калган убагы,
Жагалмай сындуу жаш бала,
Кыргыздын күйгөн чырагы,
Жыйырмада жашы бар,
Солкулдап турган убагы,
Карт күрөңдөн кем эмес,
Алдында минген бууданы,
Тоодой эрди сулатып,
Толгон жаштын чыйрагы.
Каскаксыз найза өңөрүп,
Келаткан чочко көгөрүп,
Найзасын какпай катышып,
Найза салбай сайышып,
Өтө берип Жагалмай,
Кайта тийди имерип.
Сайып өттү торойтуп,
Жазылыгы төш жары,
Жалаң болот испанды,
Кармай алды сабынан,
Сууруп алды кабынан,
Башын кесип жөнөдү,
Таарый чаап мойнунан.
Мен-мен деген балбаны,
Качырып найза салганы,

Чокморун үйдөй чондору,
 Колтуктарын чойгону,
 Эшик эндүү балтачан,
 Жаркылдатып жанына,
 Жалаң кылыч байланган,
 Тирүү таңгут келбеди,
 Чакмакташ менен Жагалмай –
 Эки жашка барганда,
 Буйрук берди капта деп,
 Чыдай албай Калдык хан,
 Кара аскер башын тартабы,

Каны кылган жардыктан.
 Элүү миң аскер кырк балбан,
 Тоодой Калдык баштаган,
 Ат койуп кирди турбастан.
 «Манастап» кыргыз урааны,
 Адамдын тунат кулагы.
 Мындай чууну укпаган,
 Найза, кылыч, балтасын –
 Баарын таштап атыптыр,
 Кулагын басып кош колдоп,
 Таңгуттун баары жатыптыр.
 Айкын билип Кетиркей,
 Буйрук кылды мындай деп:
 - Ураанды жакшы салгын,- деп,
 «Манастап» ураан айтканча,
 Тоңкойуп жаткан элдердин,
 Көзгө толгон эрлердин.
 Шайманын жыйнап алгын деп.
 Белиндеги кылычын,
 Чечип алса белинен,
 Кантесиң деп айтпады,
 Кулагын басып кол колдоп,
 Үстөмөндөп жатканы.
 Тепсеп жүрсө турбады,
 Башын өйдө кылбады,
 «Бөрк ал десе баш кескен»
 Мындай эчен ургандар,
 Былк этпей жаткан чандандын,
 Башын кесип салганы,
 Кылычын канга майлады.
 Сүр-сүр түшүп ызы-чуу,
 Таң агарып кылайды.
 Шоолалап Калдык караса,
 Кыргыздын туусу солк этпей,
 Хан Кетиркей турганы.
 Өзүнүн элин караса,
 Ат үстүндө бирөө жок,
 Карапайым кыргыздар,
 Далайдын башын алганы.
 Байкаса Калдык аңкарып,
 Жүзчөлүк кыргыз бир жерде,

Чылбыр, тизгин бош кеткен,
 Жыйнап жүрөт атты алып.
 «Жагалмай менен Чакмакташ,
 Бир күндүккө чыдабас.
 Кан Кетиркей калганы,
 Каарыма чыдап тура албас,
 Бекбача бар балакет,
 Эрдемсип кирсем теминип,
 Өлүп кетет курган баш.
 Жашым кыркта кырдамын,
 Бекбача көрүп калганча,
 Бир жакты көздөй жылайын,
 Адырда жүргөн бир топтун,
 Бирин койбой кырайын,
 Бир четинен кыргыздан,
 Өч алганча турайын,
 Жагдай келсе жарашып,
 Айбалкайдан тик жарып,
 Өт алганча турайын»
 Деп хан Калдык кобурап,
 Арамдык бүгүн ниетине
 Ат жыйнаган элдердин,
 Жетип келди четине,
 Кардыгач анда бар экен,
 Ошол элдин ичинде,
 Кардыгач кандай жан экен.
 Аны Калдык билбеген,
 Сексенчелик киши экен,
 Буларды көзгө илбеген,
 Жеткен жерде тоңкойтуп,
 Сайып кирди бир четтен.
 Жыгылды деп тим койбой,
 Ичинен канын чубуртуп,
 Боорун жарып өт алып,
 Куну деген дары деп,
 Жүрөк канын кошо алып,
 Жыйырмача кишини,
 Өлтүрүп ийди өч алып.
 Көрө койуп Кардыгач,
 Чакмакташ менен жатындаш,
 Бир курсактан эгиз баш,
 (Кээ бирлери кошмок деп,
 Эки түрдүү кеп айтат)
 -Эрди сайып алмак бар,
 Ичин жарыш кайда бар?
 Нарк нусканы билбеген,
 Сендей айбан кайда бар?!
 Айкырып жетти Кардыгач.
 «Жаш гана кай бала экен,
 Ажал алып жакадан,
 Жолу тийбей өлгөнгө,
 Шашып калган чагы экен»
 Деп ойлонуп Калдык хан,

Айбан деген кеп угуп,
Айабай жаман ардыккан,
Күркүрөтүп найзасын,
Күүлөп алды кара ниет,
Жаш карынын ылгабас,
Ичи заар, кара бет.
Теектүү найза албады,
Такалып калат кокус деп,
Каскаксыз найза алганы,
Качырып жөнөп калганы,
Калдык менен беттешип,
Кардыгачтын ичинде,
Калганы жок арманы.
Калдык келет мекийип,
Ирмебей көзүн чекийип,
Алайын деп баланы,
Найзага илип көтөрүп.
Сайдырбады Кардыгач,
Он тогуздан өзү жаш,
Өзү аргын уруусу,
Бала мындай туулбас.
Найзасынан үн чыгып,
Кайраты толук жетик баш.
Карса-курса сайышып,
Каңкылдатып найзасын,
Сайдырбастан кагышып,
Имериле калышып,
Эми чындап салышып.
Найзасы сынды Кардыгач,
Калдык жаман каарданды,
Сайамын деп баланы.
Апкаарыбай Кардыгач,
Жалындаган найзаны,
Жазганбастан кармады.
Сабы калды колунда,
Байыркынын кептери,
Байандап айтса сонунда!
Учунан кармап Кардыгач,
Тарткылаша кеткенде,
Учунда уңгу темири,
Суурулуп чыгып кеткени.

Сабы калды Калдыкка,
Учу жок найза сайганга.
Сойулдай күүлөп имерип,
Кардыгачты чапты анда.
Чаптырбастан Кардыгач,
Балта менен какканда,
Найзанын сынган жыгачы,
Зыркырап учат асманда,
Кайраты толук Кардыгач,
Жазылып калды дастанга.
(Эрикпейт да зерикпейт,

Элден жыйнап мындайды,
 Акын Балбай жазганга.
 Алтымыш бештен ашканда,
 Эстеп Жусуп айта бер,
 Агандан калган нускаңды,
 Жайып элге чачканга)
 Найзадан булар айрылып,
 Балтасын алып камынып,
 Жана кирди Калдык хан,
 Ач бөрүдөй чамынып.
 Туулгага чаптырбай,
 Балтаны тосо бергенде,
 Айбалтасы Калдыктын,
 Сырты кетти жарылып.
 Тик качырды Кардыгач,
 Балтасы жок Калдыкты,
 Чабайын деп жапшырып.
 «Таамай чапсам ким болсо,
 Бул дүйнөдөн узатам,
 Ал дүйнөгө тапшырып».
 Жаш балапан Кардыгач,
 Жан айабай баратат.
 Маңгыттардын Калдыгы,
 Ичине батпай ардыгы,
 Такымдагы чойун баш,
 Жолум үйдөй чоңдугу,
 Булгап-булгап имерди,
 Кардыгачты чокуга,
 Чойун баш менен жиберди.
 Балта менен чокморду,
 Салып калды Кардыгач,
 Сырты тийбей балтанын,
 Мизи тийип чокморго,
 Калдыктын чапкан чокмору,
 Күчтүү чапкан чоң балта,
 Капталынан тийгенде,
 Ыргып кетти капкайда.
 Кардыгачтын балтасы,
 Кошо кетти чокморго,
 Сабы калды колунда.
 Капыр Калдык карарып:
 - Эмикинин балбаны,
 Ааламга тийген зардабы.
 Бекбача мындай кылбады,
 Муштумдай болгон жаш бала,
 Мени ушундай кыларбы?
 Жанындагы кылычты,
 Кабынан суурганы,
 Кыйамына келтирип,
 Кыйа чаап белинен,
 Кыйырынан кылыч урганы.
 Билбей калбайт Кардыгач,
 Найза кагар шылк баш,

Бүлдүргөсү белгилүү,
Кемерине илинүү,
Жулуп алды Кардыгач,
Кылычты кандай чабарын,
Байкап калды Кардыгач.
«Кысталак буруттун,
Жарык күнү түгөндү,
Бул дүйнөдөн жөнөдү»
Деп Калдык катуу кезенип,
Жайылданып алыптыр,
Туура белди болжолдоп,
Кылыч шилтеп калыптыр.
Ылаачындай шамдагай,
Өтө андес Кардыгач,
Кармап турган оңтойлоп
Шылкы мойун чойун баш,
Дал бетине кылычтын,
Жаза чапай какканда,
Өзү болот темирден,
Сугаты катуу берилген,
Шылкы баш катуу тийгенде,
Үзүлүп кетти белинен,
Сабы калды колунда,
Тутамчалык темирден.
Калдыкты кудай урганы,
Кардыгачты жакадан,
Колун сунуп кармады,
Кардыгач туруп албады,
Жакадан бу да кармады.
Кардыгач адис бала экен,
Кан Калдыктын колуна,
Канжыга орой салганы.
Кардыгач мурун көрбөгөн,
Калдык өңдү балбанды.
Калыңдыгы бир эли,
Жазылыгы төрт эли,
Ийлеген бугу кайышты,
Чирене түшүп тартканда,
Үзүлүп кетти чарт этип,
Билегинин териси,
Сойулуп чыкты шалп этип.
Кан Калдыктын колунда,
Билегинде тери жок,
Аны Калдык кенебей,
Элеп койгон жери жок,
Эр азамат неме экен,
Эрдигинин эби жок.
Эрлеринен ажырап,
Ичи ачынган Калдыктын,
Жанын айар жери жок.
Он тогузда Кардыгач,
Ушунчалык кылганга,
Калдык жаман ардыгат,

Капаланып хан Калдык,
Кайгыдан өңү саргарып,
Кетелек деген куралын,
Эптей кармап колго алып,
Чачыратып жоготуп,
Кетейин деп бир салып,
Ачууланып белсенип,
Эрдин кесе тиштенип,
Кардыгачты качырды,
Күүлөп алып тап берип.
Чаптырбады Кардыгач,
Сала берип олутун,
Кара жерди чаптырып,
Эрди чаппай жерди чаап,
Эң эле жаман ардыгып,
Улай үчтү чапканча,
Чаптырбады жаздырып.
Калдык жаман кара ниет,

Абийири жок кара бет,
Чаптырбады Кардыгач,
Чабалбай Калдык ардыгат.
«Кардыгачтын өзүнөн,
Кыйын экен Буурул ат,
Буурулду бутка атайын,
Ажырап аттан калганда,
Жер жазданып чабайын».
Арамдык кылып ал доңуз,
Жебени алды колуна,
Аткан огун Калдыктын
Тийгизбей кармап алсам деп,
Кардыгачтын ойунда.
Калдыктын тарткан жебеси,
Буурулдун тийди колуна,
Колу сынды Буурулдун,
Калдыктын аткан огунда,
Карап турган Жагалмай,
Арткы элдин тобунда,
Койгон бойдон жөнөдү,
Кардыгачты куткарып,
Ала кетиш ойунда.
Жагалмайды Калдык кан
Жазбай таанып билгени,
Минген аты Эликсур,
Атын атып жиберди,
Жебенин огу жеткени,
Кулак түптүн безине,
Жебенин огу мылк деди,
Жаадай учкан Эликсур,
Бугадай учуп кетти эми.
Калдык койуп баратат,
Кардыгач менен Жагалмай,
Катар башын кескени.

Калдык башын кесер деп,
Кардыгач менен Жагалмай,
Катар өлүп кеткенде,
Ишибиз болоор бекер деп,
Басып калган Чакмакташ,
Бутун айап чебердеп,
Бозала менен койгулап,
Зырылдатып жебени,
Демеп тартып чойгулап,
Манас деген үн менен,
Канаттуудай зыркырап,
Көргөнгө түрү бир башка,
Ажыдаардай сүр менен
Чакмакташты көргөндө,
Калдыктын бойу сезгенди,
Колундагы жебени,
Чакмакташка имерди.
Жебесин Калдык тартканча,
Чакмакташ тарткан жебеси,
Калдыктын колун шакшактан,
Талкалап чыгып кеткени,
Колундагы тарткан жаа,
Жерге түшүп кетти эми.
Кайра тартып калдактап,
Калдык качты далбактап,
Өпкөлөтө теминип,
Эки буту салпактап,
Бозала менен Чакмакташ,
Кууп барат дардактап,
Коркуттум деп Калдыкты,
Чаначтай көөп барбактап,
Эр чырагы эки көз.
Маңдайында алактап,
Аркардай таштап арышты,
Бозала барат шалактап,
Териге сыйбай Чакмакташ,
Бара жатат далактап.
Калдык минген Карасур,
Жаадай учуп зыркырап,
Ылаачындай дыркырап,
Аркасында чаң калып,
Бута атым жерде быркырап,
Бозала менен Чакмакташ,
Жетер-жетпес баратат.
Алдыңкы жерди карабай,
Ой-чуңкурду санабай,
Өлүмдү калды унутуп,
Кылча жанын айабай.
Аркан бойу эни бар,
Калдык жетти бир аңга.
Айагы эки бөлүнгөн,
Аңкайып Калдык караса,
Аттатып өтүп бир аңдан,

Жарды бойлоп жөнөдү.
Көрө салып кардыгач:
- Калдыктын алды аң экен,
Аң болбосо жар экен,
Түз кете албай бултактап,
Жол таба албай калды,- деп,
Мен тосойун алдын деп.
Минген атын чуратып,
Артынан чаңды чубалтып,
Кыйа артып жөнөдү,
Каргаша келип капташса,
Адамдын көзү көрөбү,
Катар келген кош аңдын,
Туурасы сүрөө бута атым,
Бозаланы Чакмакташ,
Камчы менен шыбады,
Эти ачынган Бозала,
Арыштап катуу чуркады.
Аттап чуркап кош аңдан.
Эки колу жар чапчып,
Эки буту аң тепсеп,
Чалкасынан жыгылды,
Аты менен Чакмакташ,
Жер кемерге тыгылды.
Аркасын Калдык карабай,
Качкан бойдон кетиптир,
Чакмакташтын артынан,
Кардыгач улай жетиптир.
Чакмакташты тар аңдан,
Тартып алды Кардыгач,
Бели үзүлүп кетиптир,
Жашылданып көздөрү,
Өлүп кетти Бозала ат.
Чакмакташты Кардыгач,
Мингизип алып атына,
Жетелеп кетип баратат.
Кылчайбай Калдык качканча,
Индустан кирип кете албай,
Текси тоо бойлоп жөнөдү,
Улуу ингенге жете албай,
Моңгулдан башка Калдыкка,
Баш калкалаар жери жок,
Башка элге Калдык бата албай,
Коктуга кетти кан Калдык,
Муну мындай таштайлы,
Бекбачанын Көйкапта,
Жомогуна баштайлы.

БЕКБАЧАНЫН КӨЙКАПТАГЫ ЖОМОГУ

Чакмакташ менен Жагалмай,
Ажырап аттан жөө калып,

Кан Кетиркей Жагалмай,
Чакмакташ менен Кардыгач,
Бекбачаны таба албай,
Кай кеткени белгисиз,
Эч дарегин биле албай,
Жай жайына тарашып,
Калдык келип калат деп,
Күндө жолду карашып,
Көргөн билген барбы деп,
Бекбача менен Калдыкты,
Кулакташып турушту,
Лопнур, Азык аралдан,
Кашкар, Жеркен, Анжыдан,
Таластан бери сурашып.
Мындай күнү пайдасыз,
Жоголуп кетти Бекбача,
Мындан кабар угалык.
Эр Бекбача төрөбүз,
Адамзат бендеге,
Ар түркүмдүү иш келет,
Аны кимден көрөбүз?
Азелде кеткен жазууга,
Амалсыз адам көнөбүз.
Аралашып кең кумда,
Уруш болгон күнүндө,
Бойго жеткен бир кызга,
Учурап калды Бекбача,
Шамга аралаш бүрүлдө.
Учураган көркөм кыз,
Кийгени көркөм дүрүйө,
Мындай көркөм болбоско,
Жаралган жалган дүнүйө.
- Баатырдын уулу Бекбача,
Арызым бар сага айтарга,
Арбагы үчүн атаңдын,
Атыңдын башын бура тур,
Арызымды айтам уга тур.
Атам пери баашасы,
Нурзат койгон өз аты,
Жалгыз кызы Нурфану,
Арызым айтам уксаңчы.
Көйкаптын жери чамалаш,
Дөө менен пери аралаш,
Мусулман пери, капыр деп,
Дини экиге айрылат.
Дөө перинин учарга
Экиден бар канаты.
Мусулман пери биздерде,
Окшош учар канаты.
Дөө перинин аттары,
Өзүндөй эки канаттуу,
Мусулман пери аттары,
Төрттөн болот канаты.

Падышасы дөөлөрдүн,
Күйдандын уулу Татылда,
Эдебин берген ар кимдин,
Кокусунан катылса.
Мени көрүп суктанып,
Аламын деп кастады,
Кырылышып ар айда,
Дөө менен пери аздады.
Адамдан чыккан Кызылкыз,
Сыйкыры артык ушул кыз,
Периге барып ойунга,
Айчүрөк жайын айтканы.
Кызылкыз ээрчип Көйкаптан,
Айчүрөк келдим маана издеп,
Айтуусу менен Чүрөктүн,
Эми таптым сени издеп.
Изимди жазбай кубалап,
Татыл дөө келет мени издеп.
Атаң Манас шер болсо,
Көйкапка батпай периге,
Маана издеп келдим мен болсо,
Татылга тийип кетмекмин.
Динибиз окшош эр болсо,
Динибиз башка болгон соң,
Тийе албадым Татылга.
Көйкаптан учуп сени издеп,
Келип турам алдыңа,
Рапы Мискин жериңе.
Рапы Мискин төрт бөлөк,
Сени издеп Бекбача,
Асманда учтум көкөлөп.
Күмбөзүнөн Манастын,
Бакай абам Айчүрөк,
Көрүп келдим көз менен,
Алдына келдим Бекбача,
Чоң энең айткан сөз менен.
Алтын чырай нур жүзүң,
Көрүп турам өзүм мен.
Карсылдашып кан кечип,
Урушта жүргөн күнүңдө,
Өзүң менен көрүштүм,
Караңгы шам бүрүлдө.
Касташканың Кызыл кыз,
Хан Калдыкка талапташ.
Болгон экен башында,
Барба деди чоң энең,
Келе албады кашыңа.
Чоң энең айтып далай кеп,
Уйалып калды Кызылкыз,
Кылганына бушман жеп...
Ушинтип айтып турганда,
Күркүрөгөн күү чыкты,
Күн чагылган сүр чыкты,

Калчылдады Нурфану,
Калтылдады кара жер,
Соолуду өңү Нурфану,
Солкулдады кара жер.
Таманы жерди солкутуп,
Төбөсү көккө такалып,
Келе жатат бир неме.
Токтоно албай Нурфану:
- Татылдөө келди мынаке,

Жолум үйдөй балбылдап,
Эки көздөн от жанып,
Көөрүктөн чыккан жалындай,
Оозунан күйүп от чыгып:
-Барасың кайда Нурфану,
Менден качып кутулуп?!
Зыйаның жок Нурфану,
Пайдаң тийди сеники.
Өкүм кылган Сулайман,
Өтө албайбыз бул жерге,
Келе албайбыз бул элге,
Качып келип Нурфану,
Рапы Мискин жерине,
Багымды ачып жол бердиң,
Адамдын этин жегенге.
Биздер үчүн чоң сыймык,
Адамдын этин жээрге.
Качып келип бул жерге,
Башыңды каткан маанаң ким?
Жол көрсөтүп бул жерге,
Баштап келген даанаң ким?
Кутулбайсың сен менден,
Ойлоп койгун баары бир,
Кадырлашып алганга,
Болбойт элең Нурфану,
Олжо болдуң бүгүн бил!
Канча сапар кагышып,
Кызыл канды агызып,
Алы келбей Татылга,
Бели сынган Нурфану.
Кылмышкер болуп унчукпай,
Карап турат сумсайып,
Колун сунду Татыл дөө.
Өңүн бузуп кумсарып,
- Тарт колуңду айбан дөө,
Зордук кылып кыз алмак,
Сага окшогон айбанда,
Ары жоктун иши экен.
Мыкты болсоң бери кел,
Нурфануга колуңду,
Тийгизбеймин сени мен!
Тынч элге салып бүлүктү,
Тарттырыпсың кайгыны,

Сен колдуу өлгөн перинин,
 Мен алайын каныны.
 Сен кылганды мен кылып,
 Агызайын каныңды!
 Баш калкалар бай таппай,
 Маана болор жай таппай,
 Кетирейин арыңды!
 Деп Бекбача айтканда,
 Оозунан жалын буртулдап,
 Кирип келди Татыл дөө,
 Бекбачага жакындап.
 Кененим берген эт көйнөк,
 Бекбачада кийилүү,
 Татылданын жалыны,
 Кайта өзүнө жабылды,
 Жалындан айла кеткенде,
 Капка тоодой капыр дөө,
 Жарагын алып камынды.
 Он эки кабат ордодой,
 Уйутуп койгон чойун баш,
 Опколжуп келип урганда,
 Ооморулчу тоодой таш.
 Адатынча Татылда,
 Күүлөп алды чокморун,
 Күчөп чачып оозунан,
 Кызыл жалын отторун.
 Бекбачага чокморун,
 Күчү менен салганы,
 Күрзүдөн мурун Бекбача,
 Колтуктун көбүк этине,
 Найза менен сайганы.
 Бекбача бекер сайбады,
 Кара канын өпкөнүн,
 Ургуштатып жайганы.
 Чоркоктук кылып Татылда,
 Артылта чаап салганы,
 Жана чапсын Татыл деп,
 Бекбача карап турбады.
 Манастап салып ураанды,
 Кайта айланып сайганы.
 Кар жиликтин булчунун,
 Жара сайды тарата,
 Эки колдун булчуңу,
 Эби кетип тараша,
 - Токтой тур- деп,- ким болсоң,
 Кеп сурады Татылда:
 - Атам Күйдөң болголу,
 Татылда атым койгону,
 Мындай шумдук болбоду.
 Чыканактай баладан,
 Мындай кордук көрөм деп,
 Татылда качан ойлоду.
 Ата тегин, өз атың,

Айтып мага койсоңчу,
Көйкапта туруп дөө пери,
Рапы Мискин жеринде,
Атактууну билебиз,
Ата тегин ким экен,
Айтсаң угуп билелик.
Татылда антип сураса,
Атасын катпайт Бекбача:
- Сен сурасаң мен айтам,
Кулагың салып тыңдап ал.
Түп атабыз Бөйөнкан,
Бөйөн хандан Чайанкан,
Чайанкандан Кара хан,
Кара хандан тараган,
Кадырлуу тууган Орозду,
Ороздудан Жакып хан,
Бай Жакыптан туулган,
Кан менен колун жуунган,
Катылышкан ким болсо,
Салып келген чуулган,
Атактуу Манас айкөл шер,
Рапи Мискин жер эмес,
Көйкаптан бери угулган.
Айкөл шердин Семетей,
Бүткүл дүйнө жер бетин,
Бучкагына теңебей.
Семетейден Сейтек,
Сейтектен Кененим,
Жан бүткөндө жаралган,
Жалаңгыч сарык дегениң.
Кененимден Сейитим,
Күн батышта жети дөө,
Баш ийдирген бүт элин,
Жан жүрбөстүн кумунда,
Агызган кыйан кан селин.
Сейитимден кош башпыз-
Асылбача, Бекбача.
Мен Бекбача дегенмин,
Нурфану кызда алам деп,

Элебестен не келдиң?
Ата баба наркыбыз,
Абалтан калган салтыбыз -
Тийишпесе тийбеген,
Тийишип келген ким болсо,
Тизе бүгүп жүрбөгөн.
Татылда кайтып кетип кал,
Нурфануга тийбестен.
Кет дегенде кетпесең,
Мен дөөмүн деп кек жейсең,
Кутулбайсың менден сен!
Деп Бекбача айтканда,
Татылда турду муну айтып:

- Ата тегин Манаспы?
Жердеген жериң Таласпы?
Адамзаттын ичинде,
Элиң сенин алашпы?
Көйкаптын элин билебиз,
Атам деген Манасты,
Семетей ким Сейтек,
Биз укпадык аларды.
Жүйрүн дөөнү Кененим,
Тилин сууруп жеди деп,
Толук уктук кабарды.
Шабдаттын сыйкыр күмбөзүн,
Сейитим бузуп кетти деп,
Бул кабар бизге таралды.
Айчүрөк менен Куйалы-
Кыздарды анык билебиз,
Периден булар тарады,
Бүгүн сенден Бекбача,
Толук уктум аларды.
Түп атасы Манас деп,
Нурфануну албастан,
Татылда кетип каламбы?
Ойлобойсуң Бекбача,
Акыр заман башыңа,
Азыр келип каларды!
Байкабай айтып таштадың,
Жүйрүн дөөнүн кысасын,
Бүгүн сенден аларды,
Унутабы Татылда,
Кулакка жакпас мындайды!
Деп коржоңдоп мыкаачы,
Күн карарып, ай күйүп,
Аңтарылса жер асман,
Сезгенбеген Татылда,
Жер токтобой калтылдап,
Тоолор көчүп калдырап,
Канаттуу качып алдырап,
Жер силкинип жарылып,
Суулар агып жайылып,
Зил-зил болуп кетсе да,
Кыйшаңдоону билбеген,
Бул мыкаачы Татылда,
Манастын атын укканда.
Кененим аты чыкканда,
Каарданып камыгып,
Каар жүзүнө жайылып,
Камандан бетер чамынып,
Кызыл жалын көзүнөн,
Көктү көздөй жабылып,
Жалтылдаан болотту,
Кармай алды сабынан,
Чаба турган кылычын,
Тартып алды кабынан.

Кылтылдатып сымаптан,
Куйдуруптур сыртына.
Жаркылдатып жакуттан,
Чаптырыптыр жанына.
Зыбыржат менен лахылдан,
Жаптырыптыр сабына.
Андай эчен асыл таш,
Тагыныптыр бооруна.
Асылдын баары жалтылдап,
Көз уйалып жаркылдап,
Мындай түрүн көргөн жан,
Качырып кастык кылалбай,
Калчу мындан калтылдап.
Кара бойун каптаган,
Бүт асылды чаптаган.
Бетмаңдай келген ким болсо,
Жазганбай чаап таштаган.
Беттешип чыккан балбандар,
Көз уйалып жер тиктеп,
Амалсыздан чаптырган.
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Бекбачада кийилүү,
Сыйкыр өтпөйт, нур түшпөйт,
Бардык жанга белгилүү.
Бузулган күндөй бүркөлүп,
Башына кара чүмкөнүп,
Качырып кирди Татылда,
Эр Сыргактын Сырнайза,
Сейитимден бер жакка,
Алып көнгөн жоо сайса,
Томоро сайып таштаган,
Зоңкойуп турган тоо сайса.
Ташка салса жанбаган,
Сыргактан калган бул найза.
Кездемдин боосун чубалтып,
Кезкерип найза чунайтып,
Дайарданды Бекбача.
Айкырганда Татылда,
Асмандагы күн күйдү,
Нуру кетип жер бети,
Жылдызы жок түн кирди.
Татылда бойу жаркылдап,
Баатырга жетип жакындап,
Кылычын шилтеп жиберди.
Кыргыздан чыккан кара көк,
Каадасы элден бир бөлөк,
Жантайа берип бир жакка
Чаптырбастан кылычка,
Карчыганын балык эт,
Сыр найзаны сундуруп,
Муштап өттү Бекбача,
Бөйрөк майдын канына,
Найзанын учун төшжары,

Чыктап өттү Бекбача.
Кайра айланып имерди,
Сак калган жаккы колтукка,
Жана муштап жиберди.
Эки катар найза жеп,
Элебей турган канча деп,
Эндирей түшүп Татылда,
Асманга канат сермеди.
Булутка башы аралап,
Бутунда болот найза бар,
Бекбачаны чокуга,
Тебейин деп дайардап,
Жазбай тепсем экен деп,
Келе жатат салаңдап.
Эми кантер экен деп,
Коркуп турат Нурфану,

Эки көзү алаңдап.
Жайдары тууган каракөк,
Анча мынча немеден,
Кенебеген өзү бөк,
Атасы баатыр Сейитим,
Хан Калчадан олжого,
Алып келген нар кескен,
Зулпукардан кем эмес,
Жыгачка чапса таш кескен.
Кайда кетти капыр деп,
Жан-жанына карады,
Элестей түштү көзүнө,
Төбөсүндө карааны.
Хан Калчанын кылычын,
Кымтый колго кармады,
Татылданын бутунда,
Найзанын учу жетерде,
Туулгадан мылк этип,
Мээге кирип кетерде,
Төбөсүнүн төшжары,
Болжоп туура шилтеди.
Тамандан карыш алдынан,
Бутундагы найзасын,
Кылыч таарып кеткени.
Татылданын бутунда,
Чойундан куйган чоптору,
Көтөрүлүп асманга,
Тепкели кайра жатканда,
Балта менен тамандан,
Алдыртан өөдө какканда,
Шыйрагынан Татылдын,
Бир буту сынып кеткени.
Сынган буту салаңдап,
Маңдайда көзү алаңдап,
Канжарын сууруп жалаңдап,
Качырып кирди бакырып,

Күйдан, күйдан, күйдан деп.
Атасын айтып чакырып.
Татылданын үнү деп,
Кырк миң аскер дайар бол,
Мени менен жүрү деп,
Ачып көздү жумгуча,
Асмандан түштү дөө пери,
Жааган күндөй себелеп.
Белги берди Нурфану,
Атасын бачым келгин деп.
Падыша Нурзат алдырап,
Кырк миң аскер периден,
Булар жетти шарактап,
Эси менен аттары,
Канаттары калдаңдап,
Нурфану кантип жатат деп,
Нурзат келет далбаңдап.
Үн асмандан жаңырда,
Дөө менен пери баштары,
Алмадай жерде кагылды.
Чыга берди Татылда,
Айкырып жетти Табан дөө,
Баары дөөнүн балбаны.
Кандай жан деп баарысы,
Бекбачага таң калды.
Табан дөөнүн оозунан,
Оргуп чыккан көк түтүн,
Жердин бетин каптады,
Бороон болуп аркырап,
Каран калган кара жер,
Аңтарыла тас калды.
Чоң экен деп Бекбача,
Мындан кайдан жазганды?
Элөөсүздөн Табан дөө,
Бекбачаны бир сайды,
Майторудан Бекбача,
Ээрден көчүк бултайды.
Май сооруга найза жеп,
Каны акты шыркырап.
Ачууланды ошондо,
Көзүнөн учкун чыркырап.
Ага чейин Табан дөө,
Жана жетти чукулдап.
Жаалысы катуу каракөк,
Кармай калды адаты,
Оозуна алып акырды,
Айкөл төрө Манасты,
Карматмак болду каракөк,
Тоо да болсо тоңкойтуп,
Сайып өтчү адатты.
Сыргактан калга Сырнайза,
Булгап алды колуна,
Табандын кагып найзасын,

Кайта имерип качырды.
 Баатырдан найза жеткени.
 Тоодой Табан камгактай,
 Томорулуп кеткени,
 Жер тайанып копкунча,
 Эшик эндүү ай балта,
 Чыкыйга чаап өттү эми.
 Айрандай мээси чачылды,
 Абийири дөөнүн ачылды.
 Чыдай албай Макан дөө,
 Бекбачаны качырды.
 Табан дөөдөн найза жеп,
 Баатырдын эти ачынды.
 Ошол бир күн ичинде,
 Мен-мен деген дөөлөрдөн,
 Отуздун каны чачылды.
 Чыдай албай Татылда,
 Капта деди дөөлөрдү.
 Баатырдын уулу кара көк,
 Өчөшүп кирген дөөлөргө,
 Көрсөтөт эми өнөрдү.
 Алдында жетти Бытбык дөө,
 Сайып алып Бекбача,
 Найзага илип көтөрдү,
 Каптап келген көп дөөнү,
 Бытбык менен койгулап,
 Жүрөгү түшүп көргөн дөө,
 Түк барбады чукулдап.
 Күйдаң менен Татылда -
 Ата-бала эки дөө,
 Зордук менен каптатты,
 Буйрук кылып дөөлөргө.
 Нурзат шаадан ат келди,
 Эр Бекбача минсин деп.
 Эркинче учуп асманда,
 Дөөлөр менен жүрсүн деп.
 Майторудан ажырап,
 Перинин атын минбеди,
 Зымырык берген соогага,
 Жеркени баатыр мингени,
 Зымырыктын Жеркеси,
 Аты менен Бекбача,
 Бир четинде жүргөнү,
 Канат менен калдаңдап,
 Аралап кирди дөөлөрдү.
 Найзага утур келгенин

Томолотту зойкойтуп.
 Таш келте менен качканын,
 Канчасын атты тоңкойтуп,
 Колун кесип нечесин,
 Чолок кылды чолтойтуп.
 Кулагын кесип кай бирөөн,

Мулук кылды молтойтуп.
Кылыч тийип канча дөө,
Кызыл чие кан болуп.
Өлүп кетти он миң дөө,
Тепселип жерге сай болуп.
Чекелеп качып чыкканын,
Нурзат шаанын аскери,
Кетирбестен кармады.
Күйдаң менен Татылда,
Качып жолго салганы.
Качырда Татыл кара нээт,
Зымырыктын Жеркесин,
Үч жерден таарый атканы.
Канатынан айрылып,
Учалбай баатыр кайгырып,
Карап турган мезгилде,
Нурзатка Нурфану,
Барып мындай деди эле:
- Тетиги турган Бекбача,
Айкөл Манас тукуму,
Жар болуп Манас арбагы,
Дөөнүн баарын коркутту.
Күйдаң менен Татылда,
Качып кетти жерине,
Бекер кетпей баратып,
Бүлүк салып жүрбөсүн,
Ата сенин элиңе.
Ишенер кишиң жок эле,
Каршы чыгар дөөлөргө,
Байкап көрсөм элиңде.
Бекбачанын мингени,
Алпкара куш канаты,
Үч жеринен ок кыркып,
Учалбай калды карачы.
Адамы жок суусу жок,
Эрме чөлдө калабы,
Арстан шердин баласы?
Нурфанудан кеп угуп,
Нурзат туруп толгонуп,
Он миң балбан перини,
Бекбачага бар деди.
Аты менен өзүнү,
Килемге салып көтөрүп,
Шаарга алып кел деди.
Буйрук берип Нурзат шаа,
Он миң пери жиберди.
Он миң пери асмандан,
Жааган күндөй куйулду.
Эр Бекбача төрөгө,
Жараткандын күчү көп,
Мындай ызаат буйурду,
Перилердин алдында,
Нурфану келип баш урду.

Келип турду Нурфану,
Эки колу боорунда:
- Айкөлдүн уулу Бекбача,
Он миң пери ээрчитип,
Алдыңа келдим кызматка.
Күйдаң менен Татылда,
Качып жолго кириптир,
Кара нээттер жөн кетпей,
Элге бүлүк салат деп,
Атам кетти артынан.
Эркек болбой кыз болуп,
Жалгыз бала мен болуп,
Ал армандын үстүнө,
Дөөлөр келип кас болуп,
Өзүңүзгө баргын деп,
Дөөнүн кетти артынан,
Атам өзү баш болуп.
Аты тонун өзүңүз,
Килемге чыгып алыңыз,
Перилерге көтөртүп,
Шаарыбызга барыңыз.
Барбай кетип калсаңыз,
Дөөлөр келет шаарыма,
Жана барам алдыңа,
Душмандын кетип артына,
Атам келбей мен келдим,
Алыбыз ушул таарынба.
Балан-пустан дегиче,
Бекбача кепке келгиче,
Көгүчкөн болуп зыпылдап,
Өтө жаман шашылып,
Эки кыз келди ал жерге,
Нурфануга баш уруп:
- Сизге келген жумуштун,
Жайын айтсак угуңуз.
Күйдаң менен Татылда -
Ата бала эки дөө,
Шаарга барды түз учуп,
Калаанын ичин кан кылды,
Кылычтан канды чубуртуп.
Эр Бекбача керек деп,
Эрлер келген чогулуп.
Карсылдашып күнү-түн,
Катуу жамана урушуп.
Татылданын элинен,
Жетип келди он миң дөө.
Агачалык бул жерден,
Нурзат барды отуз миң,
Кими күчтүү ким күчсүз,
Аны биздер билбейбиз.
«Нурфануга баргыла,
Бекбачанын жанында»,
Атаңыз берди буйрукту,

Учуп жолго киргенбиз,
Алдыңызга келдик биз.
Кыздардан кызык кеп угуп,
Качып кеткен Татылда,
Кыргын кылды деп угуп,
Көйкапка кетти Бекбача,
Калдыкты калды унутуп.
Аты менен перилер,
Килемге салып көтөрүп,
Ачып көздү жумгуча,
Рапы Мискин шаарынан,
Көйкапка кетти өткөрүп.
Он эки айлык жол экен,
Аш бышымда жеткирди.
Пери менен дөөлөрдөн,
Кыргын болуп көп өлгөн,
Бекбача жетип барганча,
Нурзат шааны Күйдаң дөө,
Байлап алып жөнөгөн.
Перилер турат чуркурап,
Нурфану ыйлап буркурап,
Булардын көрүп абалын,
Бекбача сөөгү зыркырап.

Жаңылап пери балбанын,
Көтөртүп ага бачымдап,
Күйдаң менен Татылды,
Кууп кетип баратат.
Перилерге Бекбача:
- Бирин бачым бар,- деди,
Не кылды экен Нурзатты,
Андан кабар ал,- деди.
Дал ушундай мезгилде,
Кечирим сурап баатырдан,
Кызылкыз жетип келгени.
Жайдары баатыр Бекбача:
- Кайдан келдиң сен?- деди.
- Күйдаң, Татыл качканда,
Бирге жүрдүм мен,- деди.
Жетип келди эки дөө,
Нурзат шаанын шаарына,
Шаардын ичин бойоду,
Перилердин канына.
Он миң дөөнү чакыртып,
Алып келди алдына,
Отуз миң аскер айгайлап,
Нурзат келди аңгыча.
Тууну тиктеп турушту,
Күнү-түнү урушту.
Татылда жаман мыкаачы,
Кылычтап канын чубуртту.
Туу түбүнөн Нурзатты,
Кармап алды мыкаачы,

Ырайым кылбай Нурзатка,
Айдап алды мыкаачы.
Нурзат колго тийгенде,
Жүрүп кетти мыкаачы,
Жолдо башын алам деп,
Эки миң пери аскерин,
Сүрүп кетти мыкаачы.
Өз шаарына Нурзатты,
Алып барды мыкаачы,
Өзү жаткан үйүнө,
Торго салды мыкаачы.
Бекбача келсе бул жерге,
Өлтүрөм деп көрсөтүп,
Жарлык айтты мыкаачы.
Кылбырак, сексе элдери,
Мага жардам берсин деп,
Кабар берди мыкаачы.
Уруксат бер мен барам,
Татылда менен Күйданга,
Көп амалды мен кылам,
Көөдөндө тирүү жан менен,
Нурзатты куткарам.
Перилер барат дөөлөргө,
Дөөлөр тирүү койобу,
Перилерди көргөндө.
Кызылкыздан кеп угуп:
- Барсаң баргын Кызылкыз,
Нурзатка кастык кылбасын,
Татылда сени туйунуп.
Уруксат алып баатырдан,
Куткарам деп Нурзатты,
Татылдадай капырдан,
Жөнөп кетти Кызылкыз,
Эми Кызылкыздан кеп ачам.
Сыйкыры мыкты Кызылкыз,
Туман болуп түрүлүп,
Бир четинен сүрүлүп,
Куйун болуп бурулуп,
Шамал болуп шуулдап,
Зыркара болуп дуулдап,
Камыш болуп куулдап,
Капчыгай болуп зуулдап,
Алтымыш арып, кырк кыйал, Кызылкыз баарын салыптыр.
Жинден аскер чакырып,
Нурзатты жакшы кайтар деп,
Сакчы койгон Татылда,
Жиндер курчап калыптыр.
Кызылкыз жетип караса,
(Өмүржандын Кызылкыз,
Дөө пери жиндин баарынан,
Сыйкыры арткан ушул кыз)
Инжил менен куранды,
Калтырбастан бүт билген,

Бүт билгенде жат билген.
Купуйа окуп буларды,
Көз байлоочу дубаны,
Маскара кылып дөөлөрдү,
Татылданын үстүнө,
Басып өзү киргени.
Көрө салып Татылда;
- Ким болосуң сен?- деди.
- Тааныбасаң Татылда,
Нурфанумун мен,- деди.
Сынап көрдүм сени мен,
Аламын дедиң мени сен,
Сырдашайын деп келсем,
Тааныбасаң билбесең.
Сенин атаң Күйдандай,
Менин атам шаа эле,
Жеңил киши кептентип,
Байлап келдиң жөн эле.
Сыйлабадың алып келип,
Капазка салып камадың,
Мени алар пейлиң жок сенде.
Сыйламак тургай кыйнадың,
Кадырымды кылбадың,
Алың келбей пендеге,
Качып келип бул жерге,
Элимди кандай кырганың?!
Кара эмес башың хан туруп,
Акылыңдан азгашып,
Ушулбу сенин кылганың?!
Сага тийип Нурфану,
Кандай көөнүм тынамын?
Атамды бер кайтайын,
Алып барып үйүмө,
Көп насыят айтайын.
Тил алдырып атамды,
Анан сага тийемин,
Нааразы кылып атамды,
Билип кой, өлсөм тийбеймин!
Өлүмгө байлап ашымды,
Алдыңа келип турамын,
Арзымды Татыл угасың,
Атамды берип мени ал,
Ага Татыл көнбөсөң,
Атама кошуп башымды ал.
Экинин бирин кыласың,
Ачык жообуң угайын.
Кубулжуган Кызылкыз,
Нурфану болуп айтканда,
Татылда аттуу кыйар дөө,
Тулку бойу бир дөбө:
- Айтканың чын Нурфану,
Жанымды жаман кыйнадың,

Өзүнө теңтуш кылбадың,
Пери тургай бендеден,
Белдүүнүн баарын жыйнадың,
Эсинден чыгып кеттиби,
Сенин мага кылганың?
Бендеден чыккан белдүүдөн,
Бекбачаны тапканың,
Кайгырбаймын калганга,
Табан, Каман дөөлөрдү,
Өлтүртүп аны салганың.
Табан өлдү Нурфану,
Белим сынып какшадым.
Каман өлдү Нурфану,
Сынбай бутум аксадым.
Атам Күйдаң карыды,
Каралды болчу дөөлөрдөн,
Ажыратып таштадың.
Бекбача бенде болсо да,
Өтө белдүү эр экен,
Ааламдан ашкан өнөрпоз,
Бек айлакер неме экен.
Чыдай албай качкамын,
Алып барган кырк миң дөө,
Адамдан башка дөөлөрдөн,
Бирин тирүү таппадым.
Шаарыңа келип Нурфану,
Элинди кырып таштадым.
Капташып калды урушта,
Баш аламан жумушта,
Атаңды алып кайтканмын,
Кыйнап койдум атаңды,
Ырас сенин Нурфану,
Таарынчы кылып айтканың.
Таарынчыңды көтөрөм,
Сен өлгөндө мен өлөм,
Ушунча тарттым азабың,
Ажырап калып Нурфану,
Тирүү кайдан күн көрөм!
Эртең менен атаңды,
Аттап тондоп жөнөтөм,
Шаарыңа жакын шаарым бар,
Шаардын аты саза бар,
Кулдугуңа өткөрөм,
Мингизип алып мойнума,
Атаңды аттай көтөрөм,
Айткандын кылам баарысын,
Бүгүн эртең дебестен,
Нур бетинди көрсөтсөң,
Айтканыңа көнбөймүн,
Кызыгыңды көрбөсөм.
Кызылкыз туруп кеп айтат,
Кеп айтканда муну айтат:
- Каргылдантып үндөрүң,

Буулугуп сүйлөп тилдерин,
Алалабайсың Татылда,
Нээтинди мен билдим,
Атаң дедиң ар качан,
Атам деп оозуң келбеди,
Ээрибес боору кара таш,
Кимдер көргөн сендейди,
Өзү келген алдыңа,
Сен таппайсың мендейди.
Атам тордо чатылуу,
Бийикте турса асылуу,
Колун артып мойнуңа,
Ким жатат сенин койнуңа?!
Бербесең мейли атамды,
Чычырып алып богун же,
Күдөрүндү такыр үз,
Нурфану мага тийет дебе,
Өлүп алып кутулам,
Зордуктап алам дегенде!
Айткан сөздүн сыры бар,
Ар жагында кылтылдап,
Элестеп турат көрүнүп,
Сымаптай болуп жылтылдап,
Татылданын жүрөгү,
Чыдабай турат зырпылдап.
Бекбача жетип келсин деп,
Азгаштырып Кызылкыз,
Күлүп кетет шыңкылдап.
Бекбачанын болжолу,
Болуп калды келер чак,
Көрөйүн деп атамды,
Капазды алды шапа-шап,
Жалп дей түштү билгиз.
Жанып турган шам чырак,
Аңгычакты Кызылкыз,
Төбөсүндө шакылдап:
- Бойу канча чоң болсо,
Ошончо болот дөө акмак.
Билесиң го, Татылда,
Алдыңа келип Нурфану,
Тиemin деп айтпасын.
Өзүм адам насили,
Мен Кызылкыз айткамын,
Элебедиң, билбедиң,
Мен үстүнө киргенде,
Нурзат шаанын үйгө кайтканын.
Үйүңдө турсаң өлөсүң,
Эшикке чыксаң белдүүдөн,
Бекбачаны көрөсүң.
Талкуудай болгон чоң дөбөт,
Үйгө турбай жөнөгүн!
Сүйлөгөн үн басылды,
Күүгүмдөп калган тунарып,

Дөөнүн көзү ачылды.
- Жинси, Минси канасың?
Сакчыларын бакырды,
Амал арзан жиндерге,
Толук жайын билгенге.
Отун жыйнап, от жагып,
Түтөтүп койсо бир жерге,
Эчтемеге карабай,
Жин чогулат ал жерге,
Бакшылар билет амалын,
От жактырып салганда,
Жин чогулуп барганда,
Кармап алат кээ бирин,
Колго түшкөн байкуш жин,
Өткөрүп берет бирлигин,
Айыктырды бакшы дейт,
Аны кайдан эл билсин?
Жинси, Минси келгне жок,
Кызылкыз койгон от жагып,
Жиндин баары ал жерде,
Татылда аны билген жок.
Татылда чындап бакырып,
Жинси менен Минсини,
Канасың деп чакырып,
Татылда үнүн укканда,
Алар келди шашылып.
- Нурзатты бачым келтир!- деп,
Өкүм кылды шаштырып,
Элүү миң жинге кайтартып,

Татылда койгон астырып,
Канчадан айткан кайталап,
Азыр бол деп Нурзатка,
Улам-улам тапшырып.
Алдырап жиндин шашканы,
Шашкан менен Нурзатты,
Аскан жерден таппады.
Жинси менен Минсиге:
- Элүү миң калбай баргын, -деп,
Көп болсо барды шаарына,
Алып келе калган!- деп,
Элүү миң жиндин кеткени.
Барган сайын эң кызык,
Кызылкыздын иштери.
Тоо башына Кызылкыз,
Токсон жерге от жакты.
Ойдуң жерге Кызылкыз,
Отуз жерге от жакты.
Аралга жакты канчаны,
Кызылкыз жалгыз кылабайт,
Перилер кылды анчаны.
Элүү миң жин келатып,
Ой-тоодо отко бөлүндү,

Мойнуна алды байкуштар,
Татылдадан өлүмдү,
От колдуу өлсө жин пери,
Бейишке чыгат өлүмү.
Татылданын алдына,
Кабарчы жин келгени:
- Жинси, минси барбады,
От ойунда дегени.
- Андай болсо кабарчы,
Чакырып кел сен!- деди.
Жиндер келди шашылып,
Элүү миң жинди Татылда,
Тизип туруп чаптырып,
Аңгычакты шаарына,
Бекбача кирди бастырып.
Баатыр төрө көкжалдан,
Манас деген үн чыкты,
Чагылгандай күркүрөп,
Үнүн угуп дөөлөрдүн,
Заарасы акты бүркүрөп.
Өзүм чыгам буга деп,
Күйдөң дөө келди дүңкүлдөп,
Аткан мылтык, тарткан жаа,
Замбирек үнү зүңкүлдөп,
Атылган мылтык заңкылдап.
Токтоно албай Көйкаптын,
Тоолору турат калтылдап,
Дайралар толуп чалкылдап.
Жаба койуп жарларга,
Жайнай түшүп шарпылдап.
Күйдөң дөө келди сүр менен,
Келгин суудай бууланып,
Алда канча түр менен.
Эр Бекбача бакырды,
Манастап ураан чакырды,
Орто-карта үн менен,
Ташкелтени кошо атты,
Күйдөңга окшоп сүр менен.
Доолбасты карс койду,
Ташкелтени тарс койду,
Учуп жүргөн канаттуу,
Ирмебей канат жаңылды.
Сууда жүргөн балыктын,
Барсылдагы жарылды.
Жер айрылып суу чыкты,
Тоо жарылып таш көчтү.
Сууда жүргөн каз-өрдөк,
Үнү чыкпай тыйылды.
Тоодо жүргөн кайберен,
Бийик тоого жыйылды.
Түбү куурап өнө албай,
Калкып турган кайың-тал,
Томолонуп жыгылды.

Үп эткен шамал жок жерде,
Бороон чыкты аркырап,
Жер жарылып чыккан суу,
Агып кетти шаркырап.
Сегиз баштуу бир дене,
Келе жатат бир баатыр,
Колунда кылыч жалтылдап.
Бир денеде сегиз баш,
Ар башында төрттөн көз,
Жылдыздай болуп жылтылдап,
Көздөрүнөн от жанып.
Бул өңдөнгөн инсанды,
Перилер угуп-билбеген,
Баары турду таңданып.
Эки буту арбаңдап,
Сегиз башы калжаңдап,
Эки колу тарбаңдап,
Көп башында көп мурун,
Чаначтай көөп барбаңдап.
Алжапкыч бар тартылган,
Андан башка кийим жок,
Жылаңач келет тартаңдап.
Ары кетип кыйышактап,
Бери кетип кыйкактап.
Ойун салып керүүдө,
Ойногон төөдөй тайтактап,
Улам бойун түзөтүп,
Тура калып кайкактап.
Тикен кирген буттанып,
Байкап басып байпастап,
Көтөрө албай куйругун,
Семирген койдой чайпактап,
Чычаңы кулач бар экен,
Камчыдан бетер салпактап.
Бүткүл дене баары түк,
Көрүнбөйт көзү бүтүйүп,
Тура калып селейип,
Көөдөнүн керип денейип,
Бет маңдайдан караса,
Доңуздай мурду тенейип,
Адам билер көрүнбөйт,
Бул айбандын жумушун,
Кылычын шилтеп кыйкырып,
Баштай келди урушун.
Кылычын шилтеп ийгенде,
Кылычтын мизи тийерде,
Кыраан баатыр Бекбача,
Балта менен какканда,
Кырк бөлөк кылыч бөлүнүп,
Асманды карай атканда,
Бир колунда найзасын,
Оңтойлоду сайганга.
Күүлүү найза сундуруп,

Күүсү кулак тундуруп,
Бекбачага жеткенде,
Баатырдын уулу кара көк,
Карап турбайт бекерге.
Найзасын улай кармады,
Тартып алып найзасын,

Өзүн кайра сайганы.
Дал ортосу ушу деп,
Дал өпкөнүн тушу деп,
Качырып баатыр муштады,
Өз найзасы чочконун,
Өпкө-боорун аралап,
Күн тийбестен чыкканы,
Жалгыз дене сегиз баш,
Тоңкойуп жерди жыттады,
Адам укпас бир укмуш,
Кан кызарып чыкпады.
Сегиз колдуу бир баштуу,
Бир балбандын чыкканы.
Сегиз түрдүү жарак бар,
Сегиз колго кармаган,
Мурункудан канча өөдө,
Бул капырды байкасаң.
Найзанын учу от жанып,
Кылычтын мизи жаланып.
Чойун башы үн салып,
Канжардын учу жылтылдап,
Кетелеги короктоп,
Келе жатат сороктоп.
Сегиз колу арбайып,
Жалгыз башы короктоп,
Көзүнөн жашы токтобой,
Ыйлагандай шолоктоп.
Сакалы жок мултуйуп,
Туулгасы тултуйуп,
Кирип келди жакындап,
Соотун тетир кумтунуп.
Чаба турган балтасы,
Чоң балыктын тиши экен,
Сайа турган найзасы,
Кабыргасы өзү экен.
Туулганын ордуна,
Баштын сөөгүн кийиши,
Колундагы калканы,
Ал балыктын териси,
Куралдарын карманып,
Жүз кулач келген жыландан,
Белге кемер курчанып.
Шерди багып телчитип,
Ит ордуна ээрчитип,
Пили келет томпойуп,
Куйругу жок чолтойуп,

Зараба келет чаң салып,
Жандай чуркап койкойуп.
Маймыл келет жабылып,
Жер бетиндей жайылып.
Келарс келет кырсылдап,
Суу иттери мултулдап,
Суу уйлары култулдап.
Канча түрдүү айбанат,
Калбай келет чуркурап.
Бекбачадан башкасы,
Туралбады аа чыдап.
Перилер качып бийиктеп,
Дөөлөр качып кийиндеп.
Дөө менен пери аскери,
Тарап кетти бириндеп.
Арканча сыйкыр болсо да,
Кызылкыз коркту дирилдеп,
Сегиз колдуу бадырек,
Кирип келди күжүлдөп.
Сыйынып баатыр Манаска,
Арбагы азыр Таласка,
Сыргактан калган жез найза,
Темир болот кез найза,
Жерден булгап көтөрүп,
Манастап баатыр бакырып,
Ураанын айтып чакырып,
Беттеп кирди чочкону,
Белдүү көкжал качырып,
Алдындагы майтору,
Топону көккө сапырып,
Койондой кулак жапырып,
Көрүнөө чыкты колдоочу,
Жүрсө да мурун жашынып.
Куйругу жерге чубалып,
Акырын басып суналып,
Бекбачанын алдынан,
Жолборс чыкты сүр салып.
Куйругунун учунда,
Чокмору бар казандай,
Шерлер чыкты чакчайып,
Саамайы жерге сүйрөлүп,
Айуу чыкты саксайып,
Илбирс келет имелип,
Куйругу жерге сүйрөлүп,
Камандар келет курсулдап,
Тумшуктары түйрөйүп.
Жана сонун жана бар,
Сойлоп барат жыпылдап,
Түргөн чийдей ажыдаар.
Куландар келди чаң салып,
Кулжалар келди даң салып,
Бууралар келет күркүрөп,
Жердин бетин от алып,

Жайнаган жалын дүркүрөп,
Бугулар келет калжактап,
Тоо теке келет дардактап,
Алгыр бүркүт асманда,
Канаттары далбактап.
Айкөл шердин Кумайык,
Кирип келди кыңшылап.
Буркулдап жетти Каралөк,
Боздоп жетти куу инген,
Алып келген эр Сыргак,
Кум баашасы кумара,
Соогага берген бул инген,
Кумдан Сыргак таап алган,
Тайлакты тапкан жерине,
Келтайлак деп ат алган.
Семетейдин Акшумкар,
Баркылдады асмандан,
Айчүрөктүн канаты,
Калкылдады асмандан.
Күнгөй-тескей Көйкапты,
Канаты басып күн тийбей,
Алп Каракуш көрүндү,
Асманда булут сурданды,
Кыбыла жакты караса,
Кызыл желе кырданды,
Күн чагылган айнектей,
Жердин бети нурланды.
Асмандагы периге,
Дөө пери менен элдерге,
Кээ бирөөнүн жүрөгү,
Кумарланып кубанды.
Ке бирөөнүн жүрөгү,
Оозунан ыргып булт этип,
Чыга жаздап тас калды.
Достордун көөнү кубанды,
Душмандын өңү кубарды,

Кыбылада сүрүлүп,
Жердин бети тунарды.
Аккула минип болкойуп,
Сырнайза колдо койкойуп,
Айкөл Манас зоңкойуп,
Эки беттен түшкөн нур,
Жамгыр жаап ачылган,
Жайдын күнкү күн болп,
Эки көздөн жанган от,
Жер өрттөнүп кор болуп,
Карарып булут түрүлүп,
Кандуу суулар бүгүлүп.
Караанын көргөн айкөлдүн,
Кара жандан түнүлүп,
Ач албарс кында кыңгырап,
Айбалта белде шыңгырап,

Кытайча кызыл доолбас,
Чымын тийсе зыңгырап.
Айдалыда Аккелте,
Күн чагылдып жаркылдап,
Айчыгы алтын кызыл туу,
Асабасы калкылдап,
Сары жаргак кандагай,
Багалеге балкылдап,
Алдында минген Аккула
Алоолонуп алкылдап,
Оң жагында кан Бакай,
Бозжорго минип шалкылдап,
Ителгидей баркылдап,
Аселде оозун чайкаган,
Ак сакалы жаркылдап,
Айагын арска жөлөгөн,
Башы сары алтынга бөлөнгөн.
Өткөн күндү унутпас,
Келер ишти болжолдоп,
Өтө Бакай көрөгөн,
Тар көчөдө жол тапкан,
Талашканда кеп тапкан,
талкаланган сынганга,
Дары салып эп тапкан,
Түртүшкөндө кеп тапкан,
Түн ичинде жол тапкан,
Күпүр айтпай кишиге,
Өз көзүнө чорт айткан,
Абаң келет жандашып.
Сол жагында айкөлдүн,
Тоодой тору ат минген,
Толгомо саптуу камчы алган,
Жоо жоолашып жүрсө да,
Колунда алгыр куш салган,
Ээрчитип тайган ит алган,
Кечээ Бейжиндеги урушта,
Оронгудай эр сайган,
Батасы журтту байыткан,
Токсондогу жаш менен,
Олуйа Кошой келаткан.
Муруту келет чоң кучак,
Будайык кандын муз бурчак,
Айдар кандын эр Көкчө
Бардашы журттан бөлөкчө,
Көк күбө чопкут тон кийген,
Көк ала сындуу ат минген,
Музбурчак, Көкчө - эки хан,
Казактан экөө келаткан.
Оң жагында айкөлдүн,
Сарала минип теңселип,
Сары сакал сеңселип,
Ийриси жок түз сөздүү,
Сепкили жок ак жүздүү,

Алтын айдар чок белбоо,
Азиз кандын Алмамбет,
Жалайак ооз жалын көз,
Жан катылчу эр эмес,
Коргошун жүрөк жел билек,
Коркпой турган Алмамбет,
Бадана тонун кийинип,
Бар кудайга сыйынып,
Барча тоодой Алакең,
Бастырып келе жатыптыр,
Анын арка жагында,
Көк ырапыс тон кийген,
Көк теке сындуу ат минген,
Ачкыйкырык куу сүрөөн,
Ал өңдөнүп ким жүргөн?
Жетимиш миң кол болсо,
Желденген бойдон бир тийген,
Узун бойлуу кең далы,
Туруп душман баталбас,
Ал замандын балбаны,
Акбалта хандын Чубагы,
Азирейил сүрдөнүп,
Ал да келе жатыптыр.
Анын ары жагында,
Сундуруп найза тартпаган,
Сумсайып жоодон качпаган.
Өлүмдөн коркпос өзү бар,
Өкүм-өткүр сөзү бар,
Зердүү таажы башында,
Сексен нөөкөр кашында,
Кара калпак кыргагы,
Кабылан Манас чыйрагы,
Хан Жакыптын Сыргагы,
Телкызылды кындыйтып,
Темгектүү найза зыңкыйтып,
Ал дагы келе жатыптыр.
Кырктын башы Кыргыз чал,
Кыркында көпкөн жинди чал,
Кыштын кыраан чилдеде,
Кырк жараган сүргүн чал,
Кара сакал жайкалып,
Мингени жорго чайкалып,
Бий Ажыбай баш болуп,
Кырк чоро келе жатыптыр.
Көрүнгөндөн көрүнүп,
Бетинен нуру төгүлүп,
Буурулду минип булкуйуп,
Эр Семетей көрүндү,
Эркечтей Сурду жаркытып,
Артынан чаңды баргытып,
Топону көккө сапырып,
Кабагына кар туруп,
Мурутуна муз туруп,

Абасы Семей жиберип,
Чалгын чалган кезиндей,
Ошол күнкү салт менен,
Он экинин өзүнө,
Чыгар чыкпас жаш менен,
Күлгөнү кыздын үнүндөй,
Шер Гүлүстөн көрүндү,
Көрүп турган дөөлөрдүн
Көзүнөн жашы төлүлдү.
Бөлүнгөндөн бөлүнүп,
Тунарык туман сөгүлүп,
Сарыбай менен сайышкан,
Салттуу күнү баатырдын,

Сейтектин карааны,
Элестеп көзгө көрүнүп.
Андан ары караса,
Күн батышта дөөлөргө,
Жору куйрук кызыл алп,
Ат минбеген жөөлөргө,
Суунун уулу Суумерген,
Атактуу баатыр Сурмерген,
Акым, Шакым эки дөө.
Боз чаар минген Боромбай,
Чыңгыш менен Айтумуш,
Карала атчан Калыбек,
Эр Кененим баатырдын,
Кармашып жүргөн күндөрү,
Сегиз миң жыл жашаган,
Жүйрүн дөөнүн Кененим,
Сууруп тилин жегени,
Тамга тарткан сүрөттөй,
Таанылып элге көрүнүп,
Жүйрүн тилин жегенде,
Дөөлөрдүн калды дени өлүп.
Андан ары караса,
Телкүрөңдү теминип,
Кыл муруту керилип,
Эр Сейитим көрүнөт.
Карадөө менен кагышкан,
Шабдаттын бузган күмбөзүн,
Бай кылган Керкит көп элин,
Жанжүрбөстүн кызыл кум,
Бүгүн турат ошол кум,
Кайнатасы Сулаймат,
Катуу кылып карамдык,
Ак санабай карарып,
Жанжүрбөстүн кумуна,
Киргизип койуп алпарып,
Аркадан аскер көп барып,
Каардуу Калча баштаган,
Суктанма менен Шукшурма,
Шатыке менен Сатыке,

Карадөөнүн кенжеси,
Кайкаган аскер беш жүз миң,
Каптап кумда келгени,
Кененимдин Сейити,
Жалгыз жүрүп жеңгени,
Сулайматты сойгону,
Алпарып Абылды,
Бааша кылып койгону,
Алтынай менен Чолпонай,
Көкбука менен Жетилбай,
Аларга алып бергени,
Сулаймат кызы Кылжыке,
Өзү алып келгени,
Айгине көзгө чалыкты.
Эстен танып селдейип,
Кылбырак сексе элдери,
Дөөлөр эстен танышты,
Айкөл Манас ошондо,
Элирип элден бөлүндү,
Карагандын көзүнө,
Мындай укмуш көрүндү:
Кабагынан кар жаады,
Мурутунан муз жаады.
Карчытынан кан тамды,
Кара көздөн от жанды.
Ичине эңшер сырты көк.
Бендеден башка кара көк,
Күүгүм туман көздөнүп,
Майлаган буудай жүздөнүп.
Дөөлөрдүн каны Күйданды,
Акырайа карады,
Тик тура албай ордунда,
Жалп жыгылып калганы,
Суудан чыгып Сагынкор,
Балыктардын баашасы,
Салам айтып барганы,
Сегиз колду сексенин,
Жанындагы айбандан,
Бирөө да калбай тарады.
Сегиз колду Сексенин,
Бекбача сайып алганы.
Найзага илип көтөрүп,
Аралап кирди Сексени,
Найза ордуна байагы,
Сегиз колду булгалап,
Чыгарды элден жексенди.
Ал ошентип баратса,
Кылбырактын улугу,
Сегиз баштуу кез келди.
Кылбырактын сегиз баш,
Кийим кийбей жылаңач,
Денеси мунун кара таш.
Чапса кылыч кеспеген,

Найза сайса тешпеген,
Балта чапса батпаган,
Чокмор чапса өтпөгөн,
Ошондой туруп бетбактын,
Эти жумшак өпкөдөн.
Көзү көрүп көп ишти,
Ого бетер өрчүгөн,
Сегиз башы сеңселип,
Качырып кирди белсенип,
Карсылдашып киргенде,
Далайлар өлдү тепселип.
Үкүдөй көзү жалындап,
Курал өтпөс териси,
Мындай нерсе табылбас,
Алалбай аттан арбашып,
Жөө күрөштү кармашып.
Орой торой чалышып,
Оң-тетири серпишип.
Кочкордон бетер койушуп,
Көөдөндөшүп тирешип,
Кезектешип урушмак,
Кепке келди кеңешип,
Бирине-бири бой бербей,
Мен турамын кел дешип,
Мени койуп сен дешип,
Болбой жатып Бекбача ,
Сегиз башка бергени,
Кең майдандын бетине,
Өзү туруп бергени.
Белдүү баатыр сегиз баш,
Ары кетип кайкактап,
Бери келип тайпактап,
Көөдөндү керип чалкактап,
Үйдөй болгон бир ташты,
Алмак болду чапканы.
Кайрат кылып канчалык,
Тизеден өйдө көтөрүп,
Ташты жерге таштады:
- Муну менен бир чапсам,
Өлөт элең Бекбача,
Көтөрүп көрчү бул ташты,
Сенин күчүң бар канча?
Анда айтат Бекбача:

- Ташты койуп кезек ал,
Менин күчүм канчалык,
Андан кийин көрүп кал!
Сегиз баш ага болбоду:
- Сен көтөрсөң бул ташты,
Сеники кезек болгону.
Майторудан илбирстей,
Жылып түштү Бекбача.
Ырандыга салганды,

Томолок экен жаткан таш,
Камтый ташты кармады,
Так көтөрүп Бекбача,
Төбөсүнө алганы,
Туруп берди Сегизбаш,
Так төбөгө салганы,
Талкаланып Сегиз баш,
Табылар тарпы калбады.
Көзү көрдү дөөлөрдүн,
Адамдан чыккан балбанды.
Сегизкол өлдү алдында,
Сегизбаш өлдү аркада,
Кылбырак сексе элдери,
Кайта качты аркага.
Эки көзү алаңдап,
Амалы кетти Татылда.
Күйдөң дөөнүн жүрөгү,
Кабынан чыгып кетиптир,
Ажалы анын жетиптир,
Амалы кеткен Татылда,
Эми аргасы нетиптир,
Баргын десе тил албай,
Дөөнүн жолу бекиптир.
Айла кетип Татылда,
Өзү чыкты майданга,
Жалгызмын деп жалтанбай,
Бекбача турган маңдайда,
Татылда артык балбан дөө,
Керээзин айтты элине,
Эрегишке жөнөрдө:
- Мен барамын урушка,
Кандуу майдан жулушка,
Бекбачаны өлтүрсөм,
Падышасы болгонум,
Перилердин баарына.
Өлүп кетсем кокустан,
Башың боолуу болгонуң,
Эмне десе макул деп,
Бекбачага жол койгун,
Кулак угуп көрбөгөн,
Адам мындай болгонун.
Деп кайгырып, кан жутуп,
Дөөлөрдөн чыкты бөлүнүп.
Төбөсү тийип асманга,
Найзасын сүйрөп жанына,
Чокморун алып колуна,
Бойу узун басканда,
Сүлкүлдөгөн Татылда,
Салмагы жерди солкутуп,
Дүңкүлдөгөн Татылда,
Өзү тоодой зоңкойуп,
Чокмору дөбө томпойуп,
Найзасы узун соройуп,

Айбаттанып Татылда,
Келе жатат короктоп,
Колундагы найзасы,
Жерге батпай сороктоп,
Көтөрө албай Сегизбаш,
Бекбача урган үйдөй таш,
Татылда келип кеткени,
Камгактан бетер үйдөй таш,
Капкайда учуп кеткени,
Сүйүнгөндөн далай дөө,
Албырып кетти беттери.
- Бекбача келип бул жерге,
Секселердин Сегизкол,
Кылбырактын Сегизбаш,
Белдүүлөрдү жайладың,
Сен кептенген жадыгер,
Дегеле көрө албадым.
Атаң Манас өлдү деп,
Айтылганы кандай кеп?
Бүгүн тирүү барысы,
Мында жүрөт темтелеп!
Адамдан асыл кара көк,
Татылдага мындай дейт:
- Кылбырак менен Сексени,
Алдырыпсың Татылда,
Алың келбес эрлерге,
Башын жарып өлтүртүп,
Сүйүнүпсүң Татылда,
Айкөлдүн көрүп айбатын,
Атаң өлдү Татылда,
Эрегишсең мен менен,
Сен өлөсүң Татылда,
Айкөл Манас арбагы,
Көрүнө бүгүн жар болду,
Сегизбаш менен Сегизкол,
Менден өлүп жоголду.
Бекеринен катышып,
Перинин канын сен төктүң,
Аларга келип жардамга,
Кылбырак менен Сексенин,
Алардын канын мен төктүм.
Өжөрлүк кылсаң тил албай,
Бүгүн менден өлөсүң!
Бекбачадан жеме угуп,
Өлөсүң менден деп угуп,
Булгап алды найзасын,
Ачууланып оолугуп:
- Абийиринди Бекбача,
Азыр бүгүн ачайын,
Аккан сууга кошултуп,
Мен каныңды чачайын.
Атамдын кунун кубамын,
Адамзат болгондун,

Бирин койбой кырамын.
Тартаңдаган капыр дөө,
Аттан бачым жүгүрүп,
Найзасынын учунан,
Жалындаган от күйүп,
Бекбачаны тору аттан,
Аңтара сайам деп келди.
Алактаган чоң дөөнүн,
Балта менен найзасын,
Кагып калды Бекбача.
Балта тийген чоң найза,
Токсон талаа тараша,
Сексен жерден сынганы,
Дайны калбай найзанын,
Тарпы кетип калганы,
Шашып кетип Татылда,
Чокморуна камданды.
Чокморун колго алганча,
Каруусунан сол колун,
Талкалай чаап таштады.

Үзүлүп кетип чучугу,
Ооруп колу какшады.
Толгонуп тийди Бекбача,
Тоодой болгон Татылга.
Татылда көзүн ачканча,
Сак колу менен сыйпалап,
Чокморун таап алганча,
Арстан туулган Бекбача,
Капталга чаап какшатып,
Кабыргасын кыйратып,
Далыга чаап балталап,
Кыр аркасын талкалап,
Кашка жилик жотого,
Канчаны чапты ошого,
Томукка чаап токмоктоп,
Жарылып кетти томугу,
Түз тура албай Татылда,
Амалы жаман куурулду.
Эңкейип жерди тайанса,
Башына бойу жеткиче,
Боло түшөт Татылда,
Так төбөгө балталап,
Койуп өтөт Бекбача.
Ана-мына дегиче,
Орой төбө чокуга,
Отузду койуп өттү эле.
Дөөнүн көзү тунарып,
Каны качып кубарып,
Чачылды мээси айрандай,
Тоңкойду дөө суналып.
Жыгылганда карасаң,
Алтымыш арыш бой экен,

Ошол кезде Көйкапта,
Татылда дөөнүн чоңу экен.
Татылда кулап калганда,
Жан алгыч жанын алганда,
Баашасы жок Көйкапта,
Дөөлөр жетим калганда,
Мусулман пери асмандан,
Жааган күндөй себелеп,
Түшүп жатат талаага.
Кыпкызыл болгон алтындан,
Карыптарга таратты,
Бекбачага садага.
Жакыр пери бай болду,
Жоксуздарга пул толду.
Арстандын уулу Бекбача,
Перилерге нур болду.
Перилердин баашасы,
Нурзат келип жолукту,
Ала келди колуна,
Адимицен жоолукту.
Урмат кылган кишиге,
Мойнуна жоолук салышы,
Нурзат шаанын шаарына
Алып кетип калышты,
Мейман кылып күтүштү,
Урмат менен сый менен,
Конок болду Бекбача,
Бекбачанын жанына,
Нурфану келди аңгыча.
Нурфану кирип келгенде,
Эр Бекбача караса,
Өңү мунун жадаңкы,
Көрүнүшү бир башка.
Нурфанудан Бекбача:
- Абал мурун башында,
Сени көрдүм күүгүмдө,
Көргөндүн баары таңданаар,
Ал күндөгү түрүнө,
Өңүң жадап кер сары,
Болуптурсуң бул күндө.
Эмне болсоң чыныңды айт,
Ички пикир сырыңды айт.
Мен кеткенде Нурфану,
Дартыңа даба табылбайт,
Олжолоп ала кетет, деп,
Коркунчуң болсо дагы айт.
Асмандагы бир күндү,
Этекти канча далдайтып,
Жапкан менен жабылбайт.
Бекбача минтип айтканда,
Башка түшкөн күн болду,
Бекбачага айтканга.
Көзүнүн жашы буурчактап,

Нурфану турду кыйлага,
Бекбача сөзүн жалгады,
Токтоло түшүп кыйлада:
Нурзат шаанын жалгызы,
Азыркы сенин турушуң,
Бул жалгандын нур кызы,
Ар канчалык иш болсо,
Жашырбастан айтсаңчы.
Мен адамдын баласы,
Рапы мискин, Көйкаптын,
Канчалык калды арасы?
Кан төгүшкөн уруштан,
Алып келдиң бул жерге,
Нурзат шаанын баласы.
Кантип жатат биздин эл,
Душмандын көп айласы,
Каардуу Калдык каапырга,
Ар кимдин жетпес чамасы,
Бүгүндөн калбай мен кетем,
Айт сырыңды жашырбай,
Нурзат шаанын баласы.
Бекбача мындай айтканда,
Айтпаска эми калбады,
Нурфанунун чарасы:
- Мен айтайын чынымды,
Жашырып жаппай сырымды,
Татылданын дартынан,
Рапы мискин, Көйкапты,
Айланып чыктым кылымды.
Адамзаттан Кызылкыз,
Ички пикир сырды айтып,
Айчүрөккө көрсөтүп,
Ээрчитип мени алпарып,
Өзүңүзгө жолуктум,
Айчүрөк айтып мен барып,
Перилерди өлүмдөн,
Сиз койдунуз куткарып.
Кылбырак, сексе элдерин,
Чакырып келди Татылда,
Өтө мүшкүл күндөрдө,
Айкөл Манас шер баштап,
Азирет арбак баарысы,
Көрүнө келди бул жерге.
Балыктардын баашасы,
Сагынкор салам бергенде,
Айкөлдүн коркуп каарынан,
Күйдаң дөө өлүп кеткенде,
Кылбырак, сексе элдери,
Жер жерине кайтканда,
Мыктысынган Татылда,

Өзүңдөн өлүп жатканда,
Ыраазымын мен бүгүн,

Сырымды сизге айтканга.
 Көргөндөн бери жүзүндү,
 Көңүлүм эрип коргошун,
 Карабай кетер бекен деп,
 Мен уйкусуз болгонмун.
 Өзүң үчүн болдум нес,
 Арыктап мойнум болду кез,
 Кызылым качып бетимден,
 Башкача болду сары жез,
 Жашырбай айтсам чынымды,
 Жалганы жок ушул кеп.
 Нурфануну көргөнү,
 Бекбача жүргөн болучу,
 Көрсө жүзүн дени ысып,
 Көрбөсө калып деми сууп.
 Нурфанудан кеп угуп.
 Бекбача сен деп өңүмдөн,
 Азып кеттим деп угуп,
 Колдору колго тийишти,
 Бири-бирине бой сунуп.
 Каркылдап суудан каз учуп,
 Чакылдап сайрап суучулдук,
 Ак мөңгү тоодон суу агып,
 Ак көбүктөп бууланып,
 Саргарган кези жалбырак,
 Көк жашыл тартып нурланып,
 Жымыңдап жылдыз жылтылдап,
 Балыктар сууда кылтылдап,
 Капасы жок жер бети,
 Кыз-уулан күлүп шыңкылдап,
 Көөдөнүн салып шамалга.
 Канаттуу учуп зыпылдап,
 Абалап турган жыгачтар,
 Жаңылап чечек бүр байлап,
 Көбү чыгып кылтайып,
 Көрүнүп көзгө бүр байлап,
 Көлдөлөң күзгү күнүндөй,
 Рапы мискин, Көйкапка,
 Жуманын кадыр түнүндөй,
 Үйдө жаткан чалдардын,
 Абышка-кемпир андайдын,
 Бойу балкып өзүнчө,
 Күн бүркөлбөй чаңкайып,
 Күн-түнү бирдей жапжарык,
 Күнү кайсы, түн кайсы,
 Айрып билген жандар жок,
 Таң агарды кашкайып,
 Дайардык көрдү Нурфану,
 Аптабасын колго алып.
 Дааратын алып бүтүрүп,
 Кетмек болду Бекбача,
 Жол керегин күтүнүп.
 Атактуу Кеңкол, Таласка,

Жеткирип койду перилер,
Асман менен көтөрүп.
Аташканы Нурфану,
Бир жыл турду Таласта,
Алып келип той берип.
Атамды көрүп келсем деп,
Ак сүтүн берген энемдин,
Амандыгын билсем деп,
Бекбачадан жооп сурап,
Айтып кирди Нурфану.
Барбагын деш кыйын кеп,
Көп кечикпей келгин деп,
Жообун берди Бекбача.
Жообун алып Нурфану,
Учуп кетти асманга.
Ар укмуштуу иш келет,
Туулуп бүткөн адамга,
Адам уулу ишенбе,
Алдамчы ушул заманга.
Асман менен Нурфану,
Калкып учуп кайкактап,
Түндү улап түн учуп,
Эртеси күнү шашкеде,
Көйөккө барды чалкактап,
Атасы кармап колунан,
Энеси ыйлап кучактап,
Көзүнүн жашы буурчактап,
Аманбы деп Бекбача,
Күйөө жагын көп сурап,
Айкөлдүн салган күмбөзүн,
Көрдүңбү балам?- деп сурап,
Адамзаттын элине,
Көндүңбү балам Нурфану,
Айчүрөктөй асылды,
Кыз Куйалы баатырды,
Көрдүңбү балам?- деп сурап.
Көргөн билген баарысын,
Кеп салып берди божурап.
Кырк күн туруп элинде,
Нурзат шаанын жеринде,
Кетемин деп Нурфану,
Басып кирди жооп сурап.
Энеси көзүн жаштады,
Айтып кебин баштады:
- Картайганда энекең,
Жүктүү болду Нурфану,
Бекбачанын келгени,
Куттуу болду Нурфану,
Тогуз айга күн саны
Толуп калды Нурфану,
Энеңдин бошоор мезгили,
Болуп калды Нурфану,
Жана кырк күн тургунуң,

Аман-эсен көз жарсам,
Эркекпи, кызбы көргүнүң.
Эркек болсо тууганың,
Атамдын ордун басар деп,
Көңүлүңдү тындыргын.
Жана туусам кыз бала,
Синдилүү болдум деп кеткин.
Айтып баргын элиңе,
Кайтып баргын жериңе,
Кандай да болсо абалды,
Айта баргын элиңе.
Бекбача биздин балабыз,
Аман болсо ал жерде,
Тынып турат санаабыз.
Неге келбейт сага бирге,
Сенден башка Таласта,
Же бар бекен зайыбы ал жерде?
Энеси мындай дегенде,
- Бекбача өзү адамзат,
Канаты жок энеке,
Мени менен келгенге.
Атам менен энеке,
Унутпайт, эстейт Бекбача,
Эсине алат ар күндө.
Менден башка жок экен,
Албаптыр зайып ал жерде.
Силерден башка кайны жок,

Менден башка зайыбы жок.
Туубас болот окшоймун,
Эч нерсенин дайны жок.
Жүктүү болсоң энеке,
Жүзүн көрүп кетейин,
Эркекпи, кызбы тууганым,
Анык билип кетейин.
Эркек болсо тууганым,
Атамдын ордун баспайбы,
Менден бетер кыз туусаң,
Бойго жеткен кезинде,
Бирөөгө көзүн сатпайбы.
Жатка барып жатпайбы,
Атамдын ордун сактайбы?
Мундуу сөз айтып ал жерде,
Туруп калды Нурфану.
Күн жыйырмага жетпестен,
Бошоду жүктөн энеси,
Нурзат шаанын алганы,
Эркек бала тууганы,
Чечекейин караса,
Уулдуу болуп Нурзат шаа,
Элдин тынды санаасы.
Тууганын көрүп Нурфану,
Көөнү өсүп жетилип,

Турбайын деп кечигип,
Эстеди жери Таласты,
Эли кыргыз алашты.
Арасы алыс жол экен,
Көйкап менен Таластын,
Атасына ал айтып,
Энесине зар айтып,
Перилерге кош айтып,
Он миң пери котчу алып,
Учуп чыкты Таласка,
Эртең жетем деп барат,
Элим кыргыз алашка.
Өтө тунук бир сууга,
Көзү түштү Нурфану,
Бара жатып асманда.
Аккан суунун бойуна,
Перилерди түш деди,
Сууга жуунуп таранып,
Тамагыңды ич деди.
Нурфанудан кеп угуп,
Баары түштү чубуруп,
Сууну бойлоп перилер,
Баары сууга чумулуп,
Учуп жүрүп асманда,
Кирдеген кирип жуунуп.
Перилер ойноп кетиптир,
Нурфану жалгыз чатырда,
Перилер кайтып келгенде,
Анан сууга барам деп,
Чатырда жатып дем алып,
Көзү уйкуга кетиптир.
Нурфануну алам деп,
Өлүп кеткен Татылда,
Жинге берген кызы бар,
Күйөөсү жинди ээрчитип,
Нурфануну жай-кышы,
Аңдып жүргөн иши бар,
Нурфануну кастаган,
Аркасында киши бар.
Өзү жалгыз чатырда,
Уктап жаткан мезгилде,
Ээрчитип эрин жеткени,
Уктап жаткан немени,
Мойнунан башын кескени,
Тирүү жанга билинбей,
Көйкапка качып кеткени.
Суу бойлоп ойноп перилер,
Чатырга келип караса,
Нурфанунун башы жок,
Дени жатат чатырда.
Чакчалекей, будун-чаң,
Түшүп калды перилер,
Нурфануну көтөрүп,

Нурзат шааны алдына,
Учуп калды перилер.
Жан айабай катуу учуп,
Жетип барды перилер,
Баары болгон укмушту,
Айтып барды перилер.
Нурзат угуп бул кепти,
Тез учуучу периден,
Таласка бешти жиберди.
Таласка барып кайт деди,
Бекбачага айт деди.
Учканда пери тик учуп,
Көктүн чыгып каарына,
Төбөдөн ылдый тик түшүп,
Бекбачага барышты,
Айтып кабар салышты,
Нурфану аты чыкканда,
Жамандыгын укканда,
Ачык күн катуу бүркөлүп,
Түмпүйүп асман чүмкөлүп,
Үшкүргөн шамал жел чыкпай,
Кара туман каптады,
Оодарылбай Таластан,
Сасык туман жатканы.
Перини тиктей делейип,
Бекбача катып селейип,
Ачкан оозу жумулбай,
Тиктеген көзү ирмелбей,
Үшүгөндөй калчылдап,
Бекбачанын көзүнө,
Деңиз толкуп жаткандай,
Жердин бети калкылдап,
Колу буту токтобой,
Титиреп турат калчылдап.
Жумулган жок көздөрү,
Ачылган бойдон караган,
Билбей калды Бекбача,
Үч күн өттү арадан.
Тамандары какшады,
Тикесинен тик туруп,
Нурзат шаанын беш пери,
Үчүнчү күнү түш менен,
Көзү көрүп Бекбача,
Эсин жыйган кездери.
- Силер кайдан келдиңер,
Кебиңер барбы айт,- деди.
Жана айтса жана кеп,
Жанакыдай дагы кеп.
Жана айтты перилер:
- Биз келгени Таласка,
Үч күн өттү арадан,
Нурфанунун кабарын,
Айтып келдик баатырга,

Жиберген бизди Нурзат шаа,
Кеп кылбай туруп алдыңыз,
Үч күндөн бери карата,
Ал жердеги перилер,

Эмне кабар келет деп,
Сактап күтүп калгандыр,
Жердигине тапшырбай,
Өлүктү сактап салгандыр.
Перилерден кеп угуп,
Ичи ачынып от күйүп,
Эки жагын каранып,
Нурфанунун отурган,
Ордун көрүп Бекбача,
Жана кетти эс танып,
Кой эти бышым болгондо,
Ордунан турду эс алып.
- Нурфануну бул жерден,
Тиргизе албайм мен барып,
Жердигине койгула,
Кечиктирбей тез барып.
Кайнатама айткыла,
Эт көйнөгүн аябай,
Мага берсин кайнатам,
Кайненеме айткыла,
Сабыр кылсын ыйлабай,
Тынч жаткырсын жерине,
Нурфануну кыйнабай.
Татылданын бир кызын,
Жинге тийген эрге деп,
Айтчу эле Нурфанум.
Ошол кастык кылган го,
Ойлошумча так ошо,
Кызылкызды жиберем,
Жинге барып келгин деп,
Татылданын күйөөсүн,
Мага таап бергин деп.
Эри жинди кармасам,
Катынын анын таба алам.
Колго түшсө ушулар,
Кайнатама тапшырам.
Казынадан беш мата,
Алып чыгып Бекбача,
Нурфануга кепин, де,
Унутуп калбай айткыла,
Акылман энем Каныкей,
Өз колу менен кармаган.
Сакталып келген бул демге,
Нурфануга арналган.
Мынча күндүн алдында,
Казынага мен барсам,
Жыйып койгон текчеден,
Чачылыптыр маталар,

Жыйнайын деп карасам,
Нурфану деп аты бар,
Алда кандай заман деп,
Келер бекен аман деп,
Мен жүргөнмүн кайгы жеп.
Чачылганы матанын,
Жазылганы Нурфану,
Бүгүн билдим ушул кеп.
Жалгыз кыздан айрылып,
Кайнатам менен энеме,
Аларга болду кыйын кеп.
Нурфану өлүп каран түн,
Мага болду мүшкүл күн!
Бекбачадан кеп угуп,
Кайненеси баатырдын,
Эркек бала тууганын,
Сүйүнчү деди перилер.
Алдында айтып күйүнчү,
Артында аттып сүйүнчү.
Жанындагы акшамшар,
Алып берди Бекбача:
- Балага берген белегим,
Алып келип бергиле,
Нурфанумдун көйнөгүн,
Нурфанумдун ордуна,
Көйнөгүн кармап жүрөмүн,
Күнү-түнү түшүрбөй,
Мен этиме кийемин.
Айтып болуп жөнөттү,
Перилер учуп жөнөштү.
Перилер жетти, ашыгыш,
Алда эмне болду деп,
Турган экен шашылыш.
Жеткиз десе Бекбача,
Жеткизебиз анда деп,
Койгон экен Нурзат шаа,
Алтындан сандык жасатып.
Бекбачанын айтканын,
Жаңы туулган балага,
Ак шамшарын тартканы,
Кабар угуп Бекбача,
Үч күн эстен танганын,
Ордун көрүп Фанунун,
Кой эти бышым жатканын,
Матанын кандай экенин,
Айтып берди бар кебин.
Матадан көрүп белгини,
Нурфанунун билгенин,
Эт көйнөгүн Бекбача,
Күн-түнү жок кийерин.
Айтканындай кылышты,
Нурзат бааша тапшырды,
Жинди издеп табышты,

Бекбачага көйнөктү,
Алып келип атайын,
Перилер кайта жанышты.
Кызылкызды Бекбача,
Чакырып жанга алышы,
Нурфанунун кунун кууш,
Табылып калса душманы,
Кылычты майлап канга жууш.

Угуп болуп Кызылкыз:
- Кыйын эмес бул жумуш,
Эртең күнү түш менен.
Алып келем кебимди ук.
Өмүр жандын Кызылкыз,
Он эки кабат ордодон,
Ойу менен тиктирди,
Көрүп көргөн башкадан,
Жетини алып келтирди,
Түндүккө желек байлады,
Байланган желек жети түр:
- Жети бакшы үйгө кир,
Айгай салып бакыр деп,
Жин перини чакыр деп,
Жин баашасы Жылызы,
Алдырып келгин азыр деп,
Кызылкыз турду тостойуп,
Жылызды чакыр дегенде,
Бакшынын баары мостойуп:
- Айталбайбыз ага деп,
Жылыз келсе бул жерге,
Тирүү киши калтырбай,
Кырып кетет жана деп,
Чоңдугу Жылыз ал турса,
Келип калса бул жерге,
Кайда батат капыр?- деп,

- Жылызга алың келбесе,
Алың келген жиндерди,
Алып келгин мында дейт.
Жети бакшы бакырып,
Жиндердин атын чакырып,
Кабарчысын чаптырып,
Бирине-бирин айттырып,
Отко кетмен салдырып,
Колу менен бастырып,
Кызык ойун салганы.
Жин периден жети уруу,
Калбай келип калганы,
Чогулушуп жин пери,
Бул ойунга таң калды.
Кайта учуп бир пери,
Жылыз жинге барганы,
Адам айран калгындай,
Көргөнүн айтып калганы.

Ойундун угуп кабарын,
 Катынын кошуп ээрчитип,
 Жылыз жөнөп калганы,
 Ойунга Жылыз жеткени,
 Жердин бети толгон жин,
 Томолонуп калганы.
 Дөө менен жин перинин,
 Сыйкырын билген Кызылкыз,
 Катыны менен Жылызды,
 Катар кармап алганы.
 Эртеси күнү түш менен,
 Бекбачага алпарды.
 Нурзат шаанын алдына.
 Перилер келип калганы.
 Татылда кызы Жинсыра,
 Жылыз менен экөөнү,
 Нурзат шаага жөнөттү.
 Жинсыра менен Жылыздын,
 Жанын алды Нурзат шаа,
 Нурфанунун ордуна,
 Канын алды Нурзат шаа,
 Нурфану өлүп катын жок,
 Ашыгын эстеп Бекбача,
 Ичи жалын кызыл чок.
 Муну мындай таштайлы,
 Кардыгач менен Чакмакташ,
 Өлүмүнөн баштайлы.

КАРДЫГАЧ МЕНЕН ЧАКМАКТАШТЫН ӨЛҮМҮ

Бир жарым жыл жол жүрүп,
 Ат арыктап тай болуп,
 Бит семирп, мар болуп,
 Калдык барды каңгайга,
 Ээси кетип дал болуп.
 Коктукаттын улугу,
 Элеңкырдын тукуму,
 Курчун деген бар эле,
 Каңгайлыктын ханы эле,
 Калдык барып арыз айтып,
 Курчунга ыйлап дарт айтып,
 Жан жыргатып жатыптыр,
 Бир күн келип бир киши,
 Курчун ханга айтыптыр:
 - Чаңбейсендик элдерден,
 Деңиздин бойун жердеген,
 Андан келип көп адам,
 Амырдын бойун карады,
 Чоң ингендин элдерден,
 Таман чаап алганы.
 Чыканак жерге салбастан,
 Чырым уйку албастан,

Күндүз басып түн басып,
 Алдыңа Курчун хан келдим,
 Өзүңө кабар айтканы.
 Кабар угуп Курчун хан,
 Сансыз аскер кол жыйган:
 «Билсең дагы билбесең,
 Чаңбейсенди жердеген,
 Намысын колдон бербеген,
 Кара сакал Жанайдыр,
 Кара сакал Жанайдын,
 Бул кылганы кандайдыр?»
 Деп ойлонуп Курчун хан,
 Чакырып алып Калдыкты,
 Курчун айтат мындай ал:
 «Чаңбейсен тоосун жайлаган,
 Деңиздин бойун айдаган,
 Башкача сүрдүү адамдан,
 Мунун түбү тараган.
 Кара сакал Жанай хан,
 Амырдын бойун караптыр,
 Ингендин элин талаптыр,
 Мага айтып кабарды,
 Адам келди алардан.
 Эрдешип өлбөсөм,
 Элдин четин ким бөлсө,
 Ээси жоктой талаган.
 Камдап болдум баргалы,
 Жол керегин дайардап,
 Бекбача кыргыз элинен,
 Качып келдим мында деп
 Сен турасың Калдык хан.
 Беш жыл болгон келгели,
 Керме менен Жанай хан.
 Кайраты артык эр экен,
 Кажыбастын бири экен,
 Кабар антип угулган,
 Бүгүн элдин четинен,
 Чыгарыптыр чуулган,
 Жанайдын башын жебесем,
 Хандыгым бекер Курчун хан!»
 Деп Калдыкка айтканда,
 - Андай болсо хан Курчун,
 Мен да бирге барайын,
 Кара сакал Жанайга,
 Катылышып багайын,
 Чынары болсо Бекбача,
 Кыркып санаам тынайын.
 Курчун хан барбай кал деди,
 Болбой Калдык желдеди,
 Жүрүп кетти Курчун хан,

Калдык кошо кеткени.
 Чаңбейсен барды жол жүрүп,

Тынымы жок мол жүрүп.
 Чапты деген кайсы эл,
 Чабылганы кайсы жер,
 Ушуну айта кетейин,
 Андан кийин Курчундун,
 Артынан кайта жетейин.
 Чаңбейсендин чыгышы,
 Деңиздин бойун жердеген,
 Чарба баккан эл экен,
 Мурунку жүргөн кишилер,
 Качкын кыргыз дээр экен.
 Алтай каңгай тоолорун,
 Жердеп жүргөн кыргызды,
 Моңгул айдап чапканда,
 Ойноп жүргөн балдардын,
 Шилисинен тизмектеп,
 Тал башына асканда,
 Алтай менен каңгайда,
 Кыргызда айдап көчүрүп,
 Ала-Тоого өткөрүп,
 Жерин тартып алганда,
 Кара сакал Жанай деп,
 Бир бөлүмдүн ханы экен,
 Ары качып чыгышка,
 Деңиздин бойун мааналап,
 Туруп калган чагы экен.
 Ингендеги моңгулдар,
 Качкан кыргыз мында деп,
 Дайынын угуп билиптир,
 Ылганып бир жүз отузу,
 Чаап алам деп кириптир.
 Алты жүз үйлүү киши экен,
 Эки миңче жан экен,
 Жанай анын ханы экен.
 Ылганып барган жүз отуз,
 Айал-үйөл кылбастан,
 Четинен талап алыптыр.
 Эндегей жаткан кыргызга,
 Кыйла бүлүк салыптыр.
 Колуна тийген кыргыздын,
 Бооз катынын жарыптыр.
 Бойго жеткен кыздарын,
 Талпак кылып тебелеп,
 Ак чач болгон кемпирди,
 Ары-бери сүйрөлөп,
 Орто жашта жубанды,
 Билгенин кылып буларды,
 Уландын баарын сойуптур,
 Карынын көзүн ойуптур.
 Жүз үйлүүчө кыргызды,
 Талап алып кетиптир,
 Эгин эгип, жер айдап,
 Элге жаккан жанайга,

Ушул кабар жетиптир.
Каарданып хан Жанай,
Жүз элүүчө киши алып,
Чаңбейсенден аттанып,
Ингенге жете барыптыр,
Жолукканды жолтолоп,
Бу да талап алыптыр.
Ингендик моңгул жыйылып,
Экинчи ирет барыптыр.
Моңгулдар барып колбушуп,
Жанай чыгып жол тосуп,
Кырылышып кайран эл,
Кан агызып кетиптир.
Кара сакал хан Жанай,
Кайраты бар эр экен,
Касиеттүү неме экен,
Ал сапар барган моңгулду,
Талап алган кеп экен,
Кеңешип инген моңгулу,
Бизди Жанай чапты деп,
Коктукатка Курчунга,
Кабар кылган кеп экен.
Ак карасын сындабай,
Кепти абдан сурабай,
Акимдик кылып Курчун хан,
Чаңбейсенге барыптыр,
Кара сакал хан Жанай,
Мындан кабар алыптыр,
Камынып тосуп Курчунду,
Алдынан тосо барыптыр,
Болгон ишти катырбай,
Жанай кепти салыптыр,
Эл башкарган Курчун хан,
Уйалгансып калыптыр.
Маңгыт калдык кеп баштап:
«Уйалба Курчун деп баштап,
Кыргыз деген эл экен,
Аба ачык, суу тунук,
Тоо бойлоп жүрүп ар кайда,
Тили тактын бири экен.
Ырас болсо хан Жанай,
Бейбаштык кылган моңгулга,
Калбалашып кол салбай,
Четтен талап мал албай,
Киши өлтүрүп жан албай,
Кунун кууп өлгөндүн,
Кан ордуна кан албай,
Сага барса болбойбу,
Сени көрүп Курчун хан,
Бүгүн таба койгону.
Эми эки жыл өткөндө,
Бекбача чыгат тийактан,
Жанай чыгат быйактан,

Ортого алат моңгулду,
 Ойлобойсуң бурутту.
 Чаңбейсенди аралап,
 Жашырынып түбүндө,
 Калган бурут турбабы,
 Уйалгансып жөн койсоң,
 Коңшусунан кол алат
 Анан сага кол сунат.
 Жапандан алат жасоолду,
 Аралдан алат адамды,
 Ар кайдан табат андайды,
 Аралап кирип четиңден,
 Айабай бүлүк салбайбы,
 А, көрөкчө бурутту,
 Койбой талап алалы,
 Капка тигип жанайлы,
 Коктукат алып баралы.
 Курчунду койбой эркине,
 Маңгыт Калдык бурады,
 Кара сакал Жанайдын,
 Өтпөй калды сурагы,
 Арзандык менен ал Жанай,
 Кол сунса мойун сунабы,
 Кандуу майдан курулуп,
 Беттешер болду убагы.
 Эми булар нетиптир,
 Мен-мен деген балбандан,

Жекеге чыккан андайдан,
 Бешти Жанай сойуптур,
 Чыдай албай хан Курчун,
 Өзү чыкмак болуптур.
 Курчунду Жанай өлтүрсө,
 Моңгулдун ханы болдум деп,
 Такка учуп кондум деп
 Калдыктын көөнү толуптур.
 Кандуу майдан кагышта,
 Карсылдашкан салышта,
 Курчунду Жанай сойуптур.
 Кыргыз, Моңгул кектешип,
 Жекеге чыкпай хан Калдык,
 Калгандар менен кеңешип,
 Коктукатка баргыча,
 Хан болду Калдык кылам деп,
 Эрдемсиген Жанайды,
 Эми эле эбин табам деп,
 Жекеге чыкты элендеп.
 Калдыкка Жанай кез келди,
 Курчун менен ону өлгөн,
 Ошондой кылам деп келди.
 Эрегишип эки күн,
 Эрикпей Жанай салышты.
 Көзү жетти Жанайдын,

Калдык менен кармашып,
Алы келе албасын.
Эми Жанай ойлонду:
«Табайын эптеп айласын,
Түштүктү көздөй жылыштап
Качып кетип калайын».
Көзү жетип Жанайдын,
Калдыкты кууп барбасын,
Элине кайтып келишип,
Эстүүлөрүн чогултуп,
Кеңеш кебин бериши:
- Калдык деген каар экен,
Айтканынча бар экен,
Качыргандан кайтпаган,
Бөйөн менен чайандай,
Жыландан жаман заар экен.
Эби келсе силерге,
Азыраагың калыңар,
Калганың кайта барыңар
Үй-үлкүмөт , мал-пулду,
Жыйнап алып калганды,
Чыгыш түштүк тарапка,
Качып жолго салыңар.
Эки күнү калдыкка,
Айла менен урушуп.
Амал кылып турушуп.
Аркаңардан жетермин,
Ажал жетсе аңгыча,
Ажырашып кетермин.
Тандап туруп он бешти,
Алып калды хан Жанай,
Караңгыда калдастап,
Кайра кетти калгандар,
Жанай, Калдык беттешип,
Күч ортосун чектешип,
Эрегишип сайышты,
Калдык күчөп күркүрөп,
Жанай чарчап калышы,
Экинчи күндү кеч киртип,
Караңгыда калдаңдап,
Качып жолго салышты.
Сары деңиз бойунда,
Жандан деген эл бар дейт,
Жанайдын эли бекен деп,
Кыргыздын эли күмөңдөйт,
Качып Калдык кыргыздан,
Моңгулга барып хан болуп,
Курчундун минип тагына,
Ээ болуп алып багына,
Кайтып келди хан Калдык,
Коктукаттын шаарына,
Мансаптарды чогултуп,
Кишиси көптүн мансабын,

Өйдөлөтүп чоңойтуп,
Мындайраак көздөө болгонун,
Эбин таап жоготуп,
Каранды кылды кара ниет,
Моңгулдун элин колбутуп,
Кыргызга бармак ойунда,
Моңгулду айдап колбутуп.
«Бир четинен кыргызды,
Түгөтө кырып барайын,
Кумул менен Турпанды,
Мен аралап багайын,
Найза сайбай кан төкпөй,
Аралап өттүм Лопнурду,
Алды менен чабайын,
Чогулса кыргыз баш бербейт,
Хан Кетиркей, Жагалмай,
Кардыгач менен Чакмакташ,
Алардын эбин табайын.
Арал азык кашкарды,
Анжийан, Ташкен, Маргалаң,
Баарын талап албасам,
Наманген менен Самаркан,
Буларга бүлүк салбасам,
Атбашыда Бактыбай,
Туйдурбастан баспасам,
Кан ичменин бири экен,
Умачтай көзүн ачпасам,
Жалпайтып баарын тебелеп,
Жыпжылма түптүз кылганда,
Менден кандай кутулат,
Жалгыз калат Бекбача».
Каңгайда жатып Калдык хан,
Кыргызды жеңип ой менен,
Айдап чыкты кулбутуп,
Алтымыш миң кол менен,
Кээде суулуу, кээ чөл,
кээде чөптүү, кээде кум,
Азаптуу мүшкүл жол менен,
Лопнурга кирип аралап,
Утур келген кишини,
Кылыч менен кыймалап,
Мен кыргыздын дегенди,
Үйүн өрттөп сыйдалап,
Карарган коргон там койбой,
Талкалатып, жылмалап,
Көл жээгине жеткенде,
Бул кабар элге жетти эле,
Лопнурдагы Турумтай,
Туш-тушка киши чаптырып,
Кире, Чире, Котенге,
Аларга кабар айтыптыр,
Лопнурда нойгут элдери,
Ой-тоодон баары келгени,

Кырылыш ар күнү,
Калдыкка алы келбеди,
Түгөнүп калар мезгилде,
Хан Кетиркей, Кардыгач,

Кайраты артык Чакмакташ,
Нигердеги Жагалмай,
Жалпы жетип келгени,
Хан Кетиркей баштаган,
Эштект нойгут кыпчактан,
Элүү миң аскер кол келди,
Чакмакташты көргөндө,
Калдыктын көөнү кирдеди,
Хан Кетиркей келгенде,
Калдык туусун тиктеди.
Маңдай тескей кайкаган,
Каңгай, кыргыз эки кол,
Кара жанга күч келди.
Жоголуп кеткен Бекбача,
Кыргыз кабар уккан жок,
Баары жогун билбеди,
Каңгайлыктын калкынан,
Калдыктын жүргөн артынан,
Дайындуу болгон абалтан
Каарданса кан жуткан
Каркап кырк миң жоо сайган,
Сакан деген бар эле.
Ок садаадагын салынып,
Бадана тонун жамынып,
Көнөктөй болгон шуру таш,
Төбөсүнө тагынып,
Ары баатыр, ары хан,
Бар белгиси таанылып,
Кара темир калканды,
Далысына тартынып,
Көөдөнүндө чарайна,
Башында темир туулга,
Тизесинде кисепче,
Темирден кылган калдыркан,
Үзөңгүгө жабылган,
Кылычты салып кынына,
Айбалта байлап жанына,
Найзасы бар колунда,
Чойун башы такымда,
Асабасы жайылып,
Буркунуна жалынып
Мас болгондой чамынып,
Кутурган иттей арсылдап,
Кел бери деп карсылдап:
- Бурут деген кысталак,
Биринди койбой эсен сак,
Жоготойун жылмалап!
Деп күркүрөп күүлөнүп,

өзүнчө жаман сүйлөнүп,
Майданда туруп күпүлдөп,
Көрсөтөм деп дүпүлдөп,
Маңдайга келген кезинде,
Чыдай албай кардыгач,
Уруксат сурап ханынан,
Хан Кетиркей залынан,
Желип чыкты Кардыгач.
Кардыгач Сакан бет келди,
Качырышып жеткени.
Бир беттешип жанышты,
Найзаларын кагышты,
Кайта имерип сайышты,
Өжөрдөн экөө беттешип,
Өчүгүшүп чектешип,
Өмүрлүк болгон булар жоо,
Моңул кыргыз кектешип.
Карсылдашып чабышып,
Качырышып сайышып,
Кылычты кындан суурушуп,
Кыйкырышып урушуп,
Туулгага тийген балтанын,
Үнү чыгып шаңкылдап,
Чарайнага найзанын,
Учу тиет такылдап,
Канча кабат калканга,
Чойун баш тиет чакылдап,
Алоолонуп аттары,
Ала качып булкунат.
Аттуу булар алышып,
Жөө күрөшүп чалышып,
Кардыгач, Сакан эки эр,
Эрдигин элге таанытып.
Эч кандай айла таба албай,
Булар калды чарчашып,
Дем албастан карчашып,
Бирин бири марашып,
Ирмебей кирпич карашып,
Кандай сайсам жеңем деп,
Ой жүгүртүп санашып
Асабасын жайышып,
Жана кирди сайышып.
Каңгайлыктын Саканы,
Кардыгачты качырып,
Капталга найза сайганы,
Кыйамын таап сайыптыр,
Карчыттын канын жайганы,
Саканга найза сайдырып,
Кардыгач жаман арданды.
«Өлсөм өлүп калайын,
Өлбөсөм сайып алайын!»
Деп найзаны карманды,
Манастан ураан чакырып,

Качырып жөнөп калганы,
Манас деген үндү угуп
Акылдан Сакан тайганы,
Кардыгачтын найзасын,
Кагар шайы калбады.
Кардыгач батыр жеткени,
Капталга муштап өткөнү,
Капка тоодой чоң калмак,
Каңтарылып кеткени,
Алдында минген атынан,
Аңтарылып кеткени,
Жер тайанып копкуча,
Чоркуга балта чак деди
Айрандай мээси жайылып,
Чачырап чыгып кеткени,
Арасынан каңгайдан,
Сакандын кунун алам деп,
Келип жатат бир-бирден.
Сундуруп найза кактырбай,
Же туулгага балта чаптырбай,
Найза менен кулатып,
Балта менен башка чаап,
Айрандай мээсин чачылтып,
Каңгайдын ичин ачынтып
Сакан менен он бир дөө,
Сайып алды кулатып,
Мышык алган чычкандай,
Тизилип жатат суналып,
Калдыктын көзүн каптады,
Кара туман тунарык,
Аскерин кайта түшүрдү,
Сурнайдын үнүн чыгарып.
Меңсептердин баарысы,
Ханы Калдык жанына,

Чогулушту жыйналып,
Кабагы бийик чуңкур көз,
Калдык турду муну айтып:
- Бул отурган баарыңар,
Эл башкарган чоңдорсун,
Эми кандай кыларсың,
Элдин камын ойлогун,
Кардыгачтан он бириң,
Катар өлүп сойулдуң,
Элден сурап тапкыла,
Төлгөчү, далы, балчыны,
Күн жаадырчуу жайчыны,
Күндүн көзүн көрсөтпөй,
Сасык туман салчуну,
Түн ичинде билинбей,
Айарлыкка барчуну,
Уктап жаткан чоңдордун,
Башын кесип алчуну,

Жабылбас түндө ызчыны,
Он күндүн ары жагында,
Өткөн изди чалчууну,
Канчалап түркүн сүйлөгөн,
Көп элдин тилин билчүүнү,
Эртеңки күнү кечинде,
Мага алып келгиле,
Кыргызга кылар амал бар,
Андан кийин билгиле.
Эртең менен жекеге,
Мен чыгам деп барбагын,
Баарың жалпы турасың,
Ушул жерди тандагын,
Хандан кандуу кеп угуп,
Балбан тандап калышты,
Бири миңди алгандан,
Билеги жоон андайдан,
Зардал тандап калышты,
Андан-мындан шыйгарып,
Көпкөк темир кийгенден,
Аргытып тулпар мингенден,
Качыргандан кайтпаган,
Каарыга найза илгенден,
Башына туулга көмөргөн,
Өжөрлөнүп, көгөргөн,
Колуна балта кармаган,
Чапканын албай калбаган,
Кынына кылыч байланган,
Чапканын жазып калбаган,
Миң колду жалгыз айдаган,
Сан колдон коркуп калбаган,
Колтугун керип чойгондон,
Чокмор менен койгондон,
Көргөн адам корккондон
Он төрттү ылгап табышы,
Биринчиден он төрткө,
Белгилеп Калдык барышты,
Таң агарды аңгыча,
Аттанып чыга калышты.
Биринчи деп санаган,
Бири чыкты каңгайдан,
Кадимкидей салт менен,
Эрлерден калган нарк менен,
Кардыгач чыкты кыргыздан,
Каңгайдан келген Солонду,
Каары катуу тозоку,
Ырас, чынын айтканда,
Жалындап күйгөн тозок бу,
Чарайнасын тартынтып.
Сом темирин артынып,
Буттай темир курчанып
Бузулуп өңү сур чалып,
Көлдөй көзү жылтылдап,

Жан казандай башы бар,
 Жаткан иттей кашы бар,
 Сакал, кирпич муруту,
 Алты аркан эшсе чыккандай,
 Алышканын мент кылып
 Ойносо кумар уткундай,
 Үңкүрдөй оозу карарып,
 Камандай тиши саналып,
 Мас болгондой күркүрөп,
 Салмагына кара жер,
 Козголгонсуп сүлкүлдөп,
 Саптап турган кыргыздын,
 Кардыгач кантер экен, деп,
 Көтөндөрү бүлкүлдөп,
 Айта-буйта дебестен,
 Ат сурашып билбестен,
 Бакырыгы баш жарып,
 Баштан өтүп таш жарып,
 Балтасын артып ийнине:
 - Элимдин аты койулган,
 Атым Солон меники,
 Ажалың жетти, Кардыгач,
 Аны танып билдиңби?!
 Ийиндеги балтасы,
 Күн чагылып жалтылдап,
 Кирип келди жакындап,
 Балтасын башка чаптырбай,
 Балта менен Кардыгач,
 Алдыртан какты карыга,
 Кар жиликтин кырк мууну,
 Талкаланды какканда ,
 Колун сынып Солонду,
 Карысынан чолойду,
 Кайра айланып Кардыгач,
 Ылаачындай оролду,
 Найза менен Кардыгач,
 Капталдан ары бир койду,
 Тоодой болгон Солонду,
 Томолонуп торойду.
 Жер тайанып копкончо,
 Ылаачындай Кардыгач,
 Балта менен башка чаап,
 Жайнатып мээсин таштады.
 Агачалык каңгайдан,
 Жана да бири чыкканы.
 Мойну жикир, орто бой,
 Беттери толук болтогой,
 Далысы кең бел кыска,
 Бендеден сөөгү бир башка.
 Беттегенден бакырып,
 Бадирек чочко качырып,
 Найзасын капыр кактырбай,
 Кардыгачты камынтпай,

Сайып өттү жапшырып.
Кайра айланып келгиче,
Жагалмай жетти качырып.
Жагалмай менен каңгайлык,
Жан айабай сайышты,
Найзаларын кагышты.
Күн бешимге жеткенде,
Жагалмайды каңгайлык,
Сайып өттү камгактай,
Кайра айланса балакет,
Жагалмайды сойот деп,

Чакмакташ жетти бакырып,
Жагалмайды куткарып,
Өзү барып Чакмакташ,
Карсылдашып кагышып,
Качырып найза сайышып,
Эки айланып сайышты,
Эрендин бири Чакмакташ,
Каңгайдан келген баатырды,
Кардыгач менен Жагалмай,
Катар сайган капырды,
Кабуусуна келтирип,
Ээктин алды беги деп,
Кулак түбү ушу, деп,
Муштап өттү Чакмакташ,
Кызыл канга найзаны,
Чыктап өттү Чакмакташ,
Жер кучактап жыгылды,
Топтого башы тыгылды,
Денеден башы бөлүндү,
Бу да көрдү өлүмдү,
Агачалык каңгайдан,
Жана бир бөлүндү,
Алдынкы өлгөн экөөнүн,
Балбаныраак көрүндү,
Найза сайып көрбөгөн,
Найзалашып көнбөгөн,
Чокмору куру кайтпаган,
Балтаны жаза чаппаган,
Кылычка андес бардан,
Кырк – элүүдөн кишини,
Катар чаап таштаган,
Өзү кытай элинен,
Укмуштуу чыкан жеринен,
Мала кашка ат минип,
Ат куйргун чарт түйүп,
Көккө шүйүп көкүлүн,
Күркүрөтүп найзасын,
Сайып көнгөн канчасын.
Айал-үйөл кылбады.
Айарланып турбады,
Качырып найза урганы,

Урдурбай какты Чакмакташ,
 Буга кытай ардыгат,
 Кайра айланган мезгилде,
 Мелтиретип Чакмакташ,
 Найзасын чындап сунганы,
 Чакмакташка сайдырбай,
 Найзаны кагып таштады,
 Калбаны катуу баштады.
 Чокморун алып чочоңдоп,
 Кирип келди очоңдоп,
 Чокмор чапчу колуна,
 Чоң балта менен алдыртан,
 Кагып калды Чакмакташ,
 Катуу айгайлап карыга,
 Салып калды Чакмакташ,
 Бул чочконун бир колун,
 Чагып салды Чакмакташ.
 Салгылашып Чакмакташ,
 Чакчалекей будуң чаң,
 Болуп жаткан кезинде,
 Өмүрхандын Кызылкыз,
 Көйкапка барып келатып,
 Көрүп калып асмандан,
 Кыз супатын таштады,
 Эркекче кийе баштады.
 Байрагын таанып кыргыздын:
 «Кандай жумуш билем,- деп,
 Бекбача баатыр бар болсо,
 Уруксат кылып жол койсо,
 Нурзат шаага барайын,
 Периден алып аскерди
 Ким да болсо душманга,
 Чоң бүлүктү салайын,
 Муну ойлоп Кызылкыз,
 Кылымда мындай табылгыс,
 Кирип келди жакындап,
 Кең майданда Чакмакташ,
 Уруш кылып бакылдап,
 Майданга барбай Кызылкыз,
 Хан Кетиркей алдына,
 Келип айтты саламын:
 Билбесе да Кетиркей,
 Жүзү жылуу адам,- деп,
 Дайынын сурап калыптыр:
 Кайдан келдиң балам? - деп,
 -Кызылкыз айтат мындый кеп:
 Менден ханым, сурасаң,
 Мен да адам баласы,
 Мен жүрөмүн аралап,
 Рапи-Мискин, Көйкапты,
 Алыс эмес арасы.
 Бекбача барбы мында,- деп,
 Келген элем жок экен,

Мен кетемин Таласка,
 Хан Кетиркей ошондо,
 Экиге бөлүп санаасын:
 «Каңгайдан келген элчиби?
 Кайгуулга келген ченчиби?
 Же болбосо Таластан,
 Келе жаткан кишиби?
 Абдан сурап билейин»,
 Деп Кетиркей кеп айтат:
 Кызыл тору жаш бала,
 Бери кара, - деп айтат.
 Бекбача кайып болгону,
 Киредеги урушта,
 Алты жыл ашып, жети жыл,
 Болуп калды азамат,
 Бекбача аман-соо барбы,
 Кызылкыз угуп бул кепти,
 «Кыйналып жаткан кыргызга,
 Өзүмдү айтып билгизип,
 Анан кепти баштайын»
 - Хан Кетиркей менден ук,
 Менден уксаң бейлеп ук.
 Менин атым атым Кызылкыз,
 Өмүрхандын кызымын,
 Жигит болуп көрүндүм,
 Кыз экеним билгиниң,
 Бөркүн алып таранып,
 Күзгүгө өзүн каранып,
 Кубулжуган кыз болду,
 Бекбача баатыр саламат,
 Татылдадан Нурфану,
 Качып мында келгенин,
 Бекбачаны Перилер,
 Алып барган жерлерин,
 Көйкаптагы дөөлөрдүн,
 Кылбырак, сексе элдердин,
 Чогулушкан эрлерин,
 Ошондой кыйын заманда,
 Айкөл Манас зор баштап.
 Алмамбет, Чубак – шер баштап,
 Сыргак өндүү эр баштап,

Олуйа Кошой, зор Бакай,
 Музбурчак, Көкчө- эки хан,
 Кара сакал Ажыбай,
 Кыргыл чал баштап, кырк баатыр,
 Арбактардын келгенин,
 Сагынкор суунун улугу,
 Кол куушуруп урматтап,
 Манаска салам бергенин,
 Абаң Семей, шер Гүлүс,
 Жан бүткөндө жаралган,
 Жалаңкыч Сарык наам алган,

Кеңкула менен Кененим,
Кайыптардын келгенин,
Эр Сейтек, Сейитим,
Арбактары көрүнүп,
Өлүк-тирик аралаш,
Дөөлөрдүн көөнү бөлүнүп,
Бекбача менен беттешкен,
Баарынын каны төгүлүп,
Бекбача дөөнү жеңгенин,
Нурфануну Нурзат шаа,
Бекбачага бергенин,
Таласка алып келгенин,
Татылданын кызынан,
Нурфанунун өлгөнүн,
Татылда кызым кызылкыз,
Эри экөөнү тең кармап,
Нурзат шаага бергенин,
Колу менен кылганын,
Көзү менен көргөнүн
Кетиркейге Кызылкыз,
Баарын айтты билгенин.
Кызылкыздан кеп угуп,
Болгон ишти көп угуп,
Эр Бекбача жанына,
Келгендей болуп дем уруп,
Шолоктоп ыйлап Кетиркей,
Араңдан зорго соолугуп,
Кеп кылалбай кыйлага,
Күрмөлбөй тили буулугуп,
Күйүнсө киши буулугат,
Сүйүнсө киши кубанат.
Күйүнгөн киши азыраак,
Сүйүнгөн киши көбүрөөк,
Бышандап ыйлап соолугат:
Хан Кетиркей солугуп:
- Кызылкыз балам кебимди ук,
Пейлинди салып бекем ук,
Ниредеги урашта,
Эр Бекбача жоголуп,
Чакмакташ менен Кардыгач,
Жагалмай ага кошулуп,
Жаштар кылып кайратты,
Калдык качып жоголуп,
Калдык кайтып келет,- деп,
Жол карадык чогулуп,
Эки жыл өттү арадан,
Дем алып Калдык соолугуп.
Лопнур, Арал, азыктан,
Кашкар, Жеркен, Анжыдан,
Самаркан, Ташкен, Маргалаң,
Атбашы, Нарын, Таластан,
Тың тыңдадык кеп сурап,
Бекбача барбы деп сурап.

Баатырдан кабар угалбай,
 Эшитер кулак кер болду.
 Эт жүрөктөр чер болду,
 Алты жыл ашып, жыл жети,
 Болуп калган мезгилде,
 Лопнурга Калдык келиптир
 Мен кыргызмын дегендин,
 Кызыл муштум балдарын,
 Көзөй сайып шилиден,
 Тал башына илиптир,
 Кызыл ээк карынын,
 Көзү ойуп алыптыр,
 Талпактай тепсеп кыздарды,
 Өз билгенин кылыптыр,
 Орто жашта жубанды,
 Ак чач болгон кемпирди,
 Ары- бери сүйрөптүр,
 Жаш-карысын билбептир,
 Теке тери кайыштай,
 Тепсеп баарын ийлептир.
 Кабар берди биз келдик
 Үмүт үзбөй баатырдан ,
 Үч ирет киши жибердик.
 Акылга акыл кошуптур,
 Жолду калдык тосуптур,
 Кармап келди кеткенди,
 Каратып туруп ич жарып,
 Боорунан бөлүп өт алып,
 Мына минтип өч алып,
 Калдык берди эдепти,
 Кардыгач менен Жагалмай,
 Жарадар болду жаш балдар,
 Чакмакташ турат майданда,
 Күндө уруш дем албай.
 Арбагы бийик Манастан,
 Жердеген жери Таластан,
 Анык кабар алалбай.
 Үмүт үзүп аяктан,
 Кумул, Турпан, Баркөлдөн,
 Куту бий, Манас - алардан,
 Кабар алып келдим деп,
 Ал жердеги кыргыздар,
 Баары калбай келсин, деп,
 Беш кишини жибердим,
 Кабар айтып, кол алып,
 Алар барып келеби?
 Же кармап алып маңгыттар,
 Эдебин колго береби?
 Кетиркей айтып жатканда,
 Моңгулдардын элинен,
 Жерге батпай желпилдеп
 Кара желек туу чыкты,
 Кулак жарган чуу чыкты.

Турпан, Кумул, Баркөлгө,
Кутубий, Манас – аларга,
Кабарга кеткен беш эрди,
Колун кесип чолойтуп,
Кулагын кесип молойтуп,
Көзүн чукуп олойтуп,
Эки буттун он манжа,
Түбүнөн кесип май куйуп,
Айдап келди аксатып,
Көргөндүн баарын какшатып,
Жүрөгүн сууруп келгин, деп,
Сурнай менен жар салып,
Муну көрүп Кызылкыз,
Дайарданды камданып,
Оозу башы күбүрөп,
Жерден чымчып топо алып,
Көзүн байлап моңгулдун,
Ал бешөөнү куткарып,

Окшотуп ошол бешөөнө,
Беш моңгулду тургузду,
Өз элинен бешөөнүн,
Жүрөктөрүн суурутту,
Өзүнө-өзүн сойдуруп,
Куткарып алды бурутту.
Сууруп алган жүрөктү,
Алып барды Калдыкка,
Жыттап көрүп арам кор:
- Жүрөгү эмес буруттун,
Моңгулдан сойуп бешөөнү,
Жүрөгүн алып суурупсуң,
Өмүржандын Кызылкыз,
Келген экен буруттан,
Келбеген болсо Кызылкыз,
Айчүрөк бар бурутта.
Шапкат кылбай кыргының,
Бурут деген журутка!
Алты күндөн ашырбай,
Төптөп туруп беш күндү
Бекбачаны келтирип,
Мээ кайнаган бул кумга,
Тирүүлүк күн бизде жок,
Кыйын болот моңгулга.
Айчүрөк болсо адашсын,
Кызылкыз болсо бек шашсын,
Аралап кирип бурутту,
Агызып суудай кан чачкын!
Кардыгач менен Жагалмай.
Чакмакташка мен бармын!
Айтып болуп кара ниет,
Буйрук берди капта, деп.
Көрүп туруп Кызылкыз:
«Иш кылсамбы унуткус,

Бүткүл моңгул болгонду,
 Таш кылсамбы тургузуп?
 Же атагына Манастын
 Жаман атты кыламбы,
 Казандай көөсүн жугузуп?
 Ооганга Манас барганда,
 Оогандык сыйкыр салганда,
 Азиз хандын Алмамбет,
 Баарысын бекер кылганда,
 Айкөл Манас ошондо,
 Айткан экен башында,
 «Оогандар салды сыйкырды,
 Сактап калдың, Алмамбет,
 Боло турган бул бир кеп.
 Душман кастык кылбаса,
 Сыйкырым артык менин деп,
 Сыйкыр кылыш жакшы эмес,
 Сыйкыр менен жоо алыш,
 Наам артыктан башка эмес».
 Айкөл айткан кеп экен,
 Бул кыргызга эп келди.
 Мен Калдыкка кошулуп,
 Таласка сыйкыр салганда,
 Менден ашып Айчүрөк
 Алдын тосуп алганда,
 Өнөрүм сенден ашты деп,
 Батынбады Айчүрөк,
 Ашырып сыйкыр салганга.
 Кылышым сыйкыр жакшы эмес,
 Бул Манастын тукуму,
 Өткөндү эске алып,
 Сыйкырды таштап жөнөйүн,
 Таластагы төрөгө,
 Кабар айтып барганга.
 Барбай койсом болбойт го,
 Нурфануну Көйкаптан,
 Баштап келдим башында,
 Жеңет эле Калдыкты,
 Бекбача болсо ал чакта».
 Ушуга акыл токтотуп,
 Белин бекем буунуп,
 Учуп чыкты Кызылкыз,
 Сары аары болуп кубулуп
 Каптап кирди кыргызды,
 Моңгулдун эли чуу туруп,
 Ошо күнү кечинде,
 Таласка барып Кызылкыз,
 Болуп жаткан жумушту,
 Бекбачага угузду:
 - Моңгулдун баарын таш кылып,
 Койсомбу деп ойлодум,
 Уруксаат сизден албадым,
 Каарыңыздан коркконум.

Уруксаат кылсаң, төрөбүз,
Таластан туруп монгулду,
Башкача кылып көрөбүз.
Анда айтат Бекбача:
- Ажалдуу өлөт ар качан,
Кутулуп андан ким калган,
Оодарылып ошондой,
Кылтылдаган бул жалган.
Арамдык менен аралаш,
Каралык менен иш кылыш,
Азаматка жарашпас.
Майтору атым бар болсо
Бак-таалайым жар болсо,
Түн бойунча Таластан,
Аттанамын мен болсо.
Талас менен Лопнурдун,
Арасы алыс жер эмес.
Алты күндөн ашырбай,
Мен жетемин ага болсо,
Майторуну кындыйтып,
Сыргактан калган найзаны,
Туура кармап зыңкыйтып,
Асабасы калкылдап,
Алтындуу саадак жаркылдап,
Айбалта белде шыңгырап,
Кылыч кында кыңгырап,
Туулга башта тултуйуп,
Топтомолук мултуйуп,
Бадана кийип сурданып,
Буттап темир курчанып,
Эске алганда Калдыкты,
Ичинен сызып муңканып,
Күүгүм кире күн бата,
Жылгындуу Кеңкол, Таластан,
Жеринен чыкты аттанып.
Таластан киши көргөн жок.
Кай кеткенин билген жок.
Сырттап басып кыдырып,
Салкын жел менен сыдырып,
Илени бойлоп оң тартып,
Күн чыгыш карай жол тартып.
Манас, Баркөл, Турпандан,
Кабар берип азыкка,
Аскер алып Кумулдан,
Беш миңден алып ар жерден,
Жыйырма миңче кол менен,
Оргуган аппак шор менен,
Опурулган кум менен,

Акпаган чалчык суу менен,
Жетип барды Лопнурга,
Жолборсуң келди жол баштап,
Жыйырма миңче кол баштап,

Таластан чыккан түн менен,
Бүгүн тогузу дегенде,
Жетип келди Лопнурга.
Канча күндөн бер жакка,
Болгон уруш Лопнурда,
Адам, айбан туралбай,
Мээ кайнаган куу кумда,
Бекбача келип караса,
Келген экен капташып,
Бир тарткылык кыргызга.
Кызылкыз Талас барарда,
Аралашкан кыргында,
Кардыгач менен Жагалмай,
Хан Кетиркей, Чакмакташ,
Кан кечишип урушта,
Калбалаңдуу жумушта,
Кагышып жүргөн жулушта,
Катуу салып калбаны,
Кармашка кирген балбаны,
Каптап кирген каңгайдын,
Каны суулай акканы,
Калкылдаган калың эл,
Кайра артына качканы,
Канчалын кылса каниет,
Кантер айла таппады,
Кайраты качып Калдыктын,
Барабанын какканы.
Аскер эки бөлүндү,
Байкаса Калдык аскерин,
Көп өлгөндөй көрүндү,
Каңгайда калган эстүүгө,
Жумушка жарар эптүүгө,
Хан Калдыктын айтканы:
- Кыргыз деген кысталак,
Кызыгышкан урушта,
Кызыл канды агызат.
Кан Кетиркей, Чакмакташ,
Жагалмай менен Кардыгач,
Кармаша берсек өчөшүп,
Калбайт эле жумур баш.
Эл башкарган эрсиңер,
Эмгичекти катарда,
Эл башкарып келдиңер,
Эми кандай кылабыз,
Эс ойлонуп кеңеш бер.
Хандан булар кеп угуп
Кандай дээрин биле албай,
Канчага Калдык буулуп,
Жана калдык жай айтты,
Жакшыларга муну айтты:
- Жайчың болсо жайын айт,
Далычың болсо дайынын айт,
Төлгөчүң болсо, төгүн айт,

Төгүн айтпай чынын айт,
Изчиң болсо билип айт,
Көргөн болсоң көзөп айт,
Көз боочу болсоң, көрүнө айт,
Көзүң көргөн ишти айт.
Беттегенин жазбаган,
Мерген болсо аны айт,
Беттешкенден качпаган,
Балбан болсо дагы айт.
Күнгө тилин кайраган,
Күкүктөн бетер сайраган,
Чечен болсо чечип айт,
Иш келгенди колунан,
Ал жарайт деп кесип айт,
Сыйкырчы болсо сырын айт,
Жалганы жок чынын айт,
Айарың болсо ачык айт,
Ал ким экен атын айт,
Урууң болсо өзүң айт,
Мына бу деп көзүн айт,
Табылып калса андайлар,
Калдыктан акыл кутулбайт.
Көпчүлүктө көп экен,
Каңгайдын эли мындайды,
Көп үйрөнгөн эл экен.
Баарысы келди чогулуп,
Сакынбалап кол сунуп,
Калдык хандын алдында,
Тегеректеп олтуруп.
Жайчыга күндү жайлатты,
Шамалга күмдү айдатты,
Жердин бетин чаң басты.
- Изчиң угуп тур,- деди,
Четке чыккан кыргыздын,
Чындап изин куу- деди,
Төлгөчү салгын төлгөңдү,
Жашырбай айткын көргөңдү,
Далычы, далың карагын,
Мергендер камда саадагың,
Четке чыгып тургула,
Жолобой элге балбаның,
Кыргызга келген ким болсо,
Киргизбегин албарын.
Айарлар, аттан күнүгө,
Кыргызга болгун аралаш,
Күнүң менен түнүндө
Убада бер, айарлар,
Хан Кетиркей, Чакмакташ,
Жагалмай менен Кардыгач,
Башын кесип келүүгө,
Башканын баары табылды,
Сырлуу сыйкыр жок экен,
Кыргызды кадам бастырбай,

Камап салган кеп экен.
Изчини сизге салыптыр
Четке чыккан ким болсо,
Кетирбей изин кубалап,
Башын кесип алыптыр.
Мергендер четте жатыптыр,
Мыдыр эткен тирүү жан.
Бетке келсе атыптыр,
Айарлар элди аралап,
Баатырларга баралбай,
Карапайым кишиден,
Ар күнү жүздөн баш алат.
Далычы далы көргөнү,
Жүйрүн дөөнүн эт көйнөк,
Бекбача аны кийгенде,
Далысын анын көрбөдү.
Төлгөчү салып төлгөсүн,
Күнүнө айтат көргөнүн:
- Куту бий, Манас – булардан,
Баркөл, Кумул, Турпандан,
Урушка келет көп адам.
Бекбачаны көрбөдүм,
Далысын салган бирөө бар,
Тааный албай күмөнмүн,
Калдык баштап калмактар,

Кыргызды суудан кысылтып,
Ысыкта көөнүн бузултуп,
Кара тер бойдон сызылтып,
Тамагы жок, карды ачып,
Ар күнү жүздөн кишинин,
Дени калып башы жок,
Аскеринин көбүнүн,
Жөө калды аты жок,
Камалып кыргыз калганда,
Келип калды кара көк,
Бекбача менен биригип
Беш хан келди кыргыздан,
Өтө балбан баатырлар,
Башын тартпас уруштан.
Бири жыргап күн өтмөк.
Бири куурап зарламак,
Наркы ушул мурунтан.
Өз жеринде кыргызды,
Камап алды монгулдар,
Токочу жок, суусу жок
Мына минтип куруткан.
Ат жеткен жерде кыргыздын,
Жайылган малы калбаптыр,
Малы менен ээсин,
Тирүү койбой жалмаптыр,
Бекбачанын келгенин,
Көзү көрүп Калдыктын:

«Билемин деп билбепсиң,
 Бекбачанын келерин»-
 Деп күүлөнүп ал чочко,
 Төлгөчү менен далычы
 Изчи менен айарын,
 Баарын койбой жайлаптыр,
 Бекбачага беттешип,
 Белсенип чыгар Калдыкта,
 Жүрөктүн курчу калбаптыр,
 Бириң калбай кама, деп,
 Алың келсе тетиги,
 Баатырларын карма деп.
 Аскерине жарлаптыр,
 Кара аскерде ал канча,
 Хан жумшаса тил албай,
 Моңгулдун баары чуркурап,
 Каптап кирди туралбай,
 Моңгулдар каптап киргенде,
 Тегеректеп тийгенде,
 Бекбача айтат мамындай:
 - Ак калпак кыргыз, кебимди ук,
 Кебимди уксаң бейлеп ук.
 Мурунку Лопнур элимде,
 Үч баатыры бар эле,
 Калмактар каптап киришти,
 Аман-соосун билгенге.
 Чакмакташ менен Кардыгач,
 Ниредеги Жагалмай,-
 Эр Матандын иниси,
 Лопнурда элге баш эле,
 Турпан ,Кумул, Баркөлдөн,
 Кутубий, Манас – бешөөнөн,
 Тогузга толду саныңар,
 Мени менен он болуп,
 Аралап топко барыңар,
 Хан Кетиркей баш болуп,
 Калганың туруп калыңар.
 Бекбачанын кеби, деп,
 Эми келди эби, деп,
 Атактуудан он балбан,
 Ат койуп кирди күркүрөп,
 Арстандарды көргөндө,
 Хан Калдыктын аскери,
 Эстери чыгып, бүлкүлдөп,
 Сийдиги агып бүркүрөп.
 Өлөбүз деп баарысы,
 титирек кирди сүлкүлдөп,
 Атылып мылтык ок келди,
 Алдында кызыл чок келди,
 Топ атылып дүңкүлдөп,
 Замбирек атып зүңкүлдөп,
 Жазайыл атып, жаа тартып,
 Койчагар үнү күркүрөп,

Доолбас уруп заңкылдап,
Сурнайдын үнү бапылдап,
Кернейдин үнү чакылдап,
Кулак тунуп шакылдап,
Хан Калдыктын аскери,
Ат койуп кирди чуркурап.
Манастап айтып бакырып,
Айкөлдүн атын чакырып
Бекбача менен он баатыр,
Беттеп кирди качырып.
Бөрү койго тийгендей,
Бетине чыдап тура албай,
Моңгулдун эли чачылып,
Акылы качып алдырап,
Амал кетти шашылып,
Коо болуп ортосу,
Көрүнүп калды ачылып.
Кум аралаш кызыл кан,
Агып кетти шаркырап,
Туш-тушка каңгай бөлүндү,
Беттей албай быркырап.
Бири минден колду кууп,
Манастын уулу кара көк,
Калдык өңдүү зорду кууп,
Ар кимиси ар башка,
Айдап алып моңгулду,
Аралап кетти адырга.
Ойуна алды тогузу,
Айдап жүрүп моңгулду,
Коктукатка барууга,
Арамкор Калдык алдында,
Ар кайсы жерге булакка,
Кыргыз тилин билгенден,
Кыргызча кийим кийгенден,
Адамдарды койдурган,
Кыргыздардын баатырын,
Айра таанып билгендин,
Буларга айтып билдирген:
«Бекбача келсе шашабыз,
Шашмак тургай ал кезде,
Башты ала качабыз,
Булакты мыктап тоскула,
Келип калса кыргыздар,
Сууга уудан кошкула,
Суу жок деп айтып тургула,
Болбой зордоп келгенде,
Уу кошкон суудан куйгула».
Адырда жүрүп урушуп,
Кылычтын канын чубуртуп,
Булакка калды туш болуп.
Өзү жалгыз кардыгач,
Кудуктан сууну көргөндө,
Көзү кетти чачырап,

Батыраак ичсем экен, деп,
Тилин салып ашыгат.

Кудук баккан немеден,
Тура калды суу сурап,
- Күймө булак жалгыз көз,
Күнү-түндө бир көнөк,
Араң мындан суу чыгат,
Жалгыз көнөк суумду,
Ичип алсаң сен сурап,
Эртең кудук толгуча,
Тура албаймын мен чыдап.
Мойнун толгоп буржуйуп,
Болбой турду кобурап.
Аттуу туруп эңкейип,
Эңип алды көнөктү.
Апкаарый жутуп көнөктөн,
Кардыгач баатыр чакады,
Жерге көнөк бүт түштү,
Сууну көрүп шашылып,
Башын салды минген ат,
Башын тартпай көнөктөн
Ат торойуп жатканы,
Чакаган бойдон Кардыгач,
Ширидей болуп катканы,
Жакындасам өлөм, деп,
Жана келсе көрөр деп,
Аты менен баатырды,
Кумга көмүп таштады,
Кардыгачты сойдум деп,
Кун кубалап болдум, деп,
Кудуктун көзүн бекитип.
Кара неет моңгул качканы.
Ат карыдан кан кечип,
Эр карыдан жин болуп,
Чакмакташ кетип баратат,
Калдык качып баратып,
Чакмакташты көргөнү,
Алдынан тосуп чыгам, деп,
Терс айланып жөнөдү.
Ат изин көрүп Бекбача,
Арбагы мындан ашты, деп,
Акылы чындап шашты деп,
Жеталбайм деп каңгайга,
Кайта артына качты, деп,
Өзү чаңкап чаалыкты,
Аты чаңкап талыкты,
Кайта аркама жанам деп,
Караанын карап акмалап,
Көл бойунан табам деп,
Лопнурду карай басканы,
Арстан тууган Бекбача.
Акылынан шашканы.

Шашпаганда неткени,
 Сынаакы Талас жер эмес,
 Барар жери калбады,
 Кайра эми келет, деп,
 Өкүмсүрө айткыдай.
 Чакмакташ ашар бел жакка,
 Калдык келип отурду,
 Мылтыгын октоп кырчакка,
 Ысык кумда чаңкаган,
 Аттын тили салаңдап,
 Кармашта жүргөн кармашып,
 Чакмакташ суусап акактап,
 Адамсыз кумга келдим деп,
 Каңгайга чейин барам деп,
 Кара жердин алдына,
 Казып кирип кетсе да,
 Калдыкты издеп табам деп,
 Шашкандыкты таштады,
 Орто-карта басканы.
 Ысыган кумга ким турат,
 Ойуна алып Чакмакташ,
 Опчулугун тондорун,
 Ордуна койбой чыгарып,
 Бүчүлүгүн соотторун,
 Бүтүн баарын чыгарып,
 Ачык түшө эндекей,
 Эчтемеден камы жок,
 Элөөрүп келет Чакмакташ,
 Үпчүлүгүн чечкени,
 Мендер басып Чакмакташ,
 Өлүм жакын жеткени,
 Топчулугун чечкени,
 Кууган жоосу Калдыктан,
 Ажалынын жеткени,
 Мелтирете шыкаалап,
 Мелжеп жаткан хан Калдык,
 Чакмакташтын абалын,
 Чактап билди бар жайын.
 Корккон киши кептенип,
 Найза тосор көөдөндө,
 Чарайна тургай топчу жок,
 Бүчүлүгү бүтүн жок,
 Опчусу жок капталда,
 Топчусу жок боорунда,
 Үч катар темир күрөккө,
 Баары ачык желбегей,
 Чакмакташ келет эндегей,
 Тартып алып мылтыгын,
 Өчүрүп чогуун милтенин,
 Боосун илип мойнуна,
 Асынып Калдык келтесин,
 «Мылтык менен аламбы,
 Чыйраксынган Чакмакташ,

Кыйырыма келди ушул чак», -
 Деп ойлонуп кара неет,
 Туура кармап найзаны.
 Тосуп чыкты жолунан,
 Чакмакташтын кутулуп,
 Кетер жери калган жок,
 Хан калдыктын колунан!
 Найза тургай шиш менен,
 Сайса өлөт боорунан,
 Алыскы жерден бакырып,
 Качырып чыккан кеп эмес,
 Арамзаада, Калдыктын,
 Ойлогону ушул кеп:
 «Үн чыгарбай жетейин,
 Өзүмдү көрүп наалысын,
 Өлтүрө сайып кетейин,
 Ат жетер жерден качырсам,
 Маңгыттап ураан чакырсам,
 Туруп өлбөйт Чакмакташ,
 «Манастап» ураан чакырат,
 Айабай үнүн бакырат,
 Бекбача жетип келбейби,
 Мени жүргөн акмалап», -
 Деп ойлонгон кытмыр хан,
 Качырып чыкты капташып,
 Найза бойу тумшуктан,
 Ооздук тиштеп карасур,
 Өөрчүй чуркап нидерди,
 Как жүрөктүн тушу деп,
 Найзаны күүлөп жиберди,
 Жоо бөрүсү Чакмакташ,
 Колуна жарак алалбай,

Калдык сайган найзаны
 Учунап улай кармады.
 Кармаганча Чакмакташ
 Найзаны тартып алганы,
 Капыр Калдык калдастап,
 Балтасын алды алдастап,
 Арам заада чоң маңгыт,
 Качып калды калдактап.
 Опчулугун опчулап,
 Топчулугун топчулап.
 Бойун оңдоп албастан,
 Кууп калды дардактап,
 Күүсү менен тулпардын.
 Топчулуксуз тондору,
 Жайылып кетти далбактап,
 Найза менен сайганда
 Балта менен сайдырбай,
 Калдык кайра какканда,
 Талкаланып найзасы,
 Куру кол болгон чактарда,

Балта менен балакет,
Кардын жара чапты анда.
Душмандын малы ар качан,
Душмандыгын кылат деп,
Чакмакташтын тулпарын,
Башын чаап таштады.
Ичегиси иймелип,
Каны-жини аралаш
Жерге түштү сүйрөлүп,
Боолук салып мойнуна,
Калдык кетти сүйрөтүп,
Чакмакташтын тыш тонун,
Чечип Калдык алганы,
Кошуп алып найзасын,
Калдык кетип калганы,
Бүгүн эртең келет деп,
Калдыктын жолун тосоттоп,
Бекбача үч күн карады,
Келбегенде Бекбача,
Кайра кеткен жеринен,
Калдыктын изин чалганы.
Изин кууп баратып,
Чакмакташтын тулпары,
Өлүгүнө капташты,
Өлгөн экен баатыр деп,
Өлтүргөн экен каапыр, деп,
Койуп кетип баратып,
Чакмакташтын тарп болгон,
Өлүгүнө жанашты,
Башын кесип албаптыр,
Сөөгү калган агарып,
Эттен неме калбаптыр,
«Барса барар каңгайга,
Жанбай экен аркага,
Калдыктын жүрбөй артынан,
Лопнурдун көлүн тосом деп,
Өлүшүнө Чакмакташ,
Мен себепчи баатырга,.
Отузга жашы жетелек,
Опсуз баатыр эр эле,
Өлүп кетти баатыр! - деп,
Өлүгүн ойго түшүрүп,
Лопнурга койсом белем, - деп,
Аманат койуп бул кумга,
Каңгайга барып келгинче,
Таанылбай калат Чакмакташ,
Элдин көөнү ооруур деп,
Өңөрүп алып жөнөдү,
Майтору кайдан жооруур», - деп,
Лопнурдун бойу Акшордо,
Турган экен Кетиркей,
Эли менен Дүркүрөп,
Эштектин эли бүт калбай,

Чакмакташты көргөндө,
Баарысы кетти чуркурап.
Кардыгач өлүү-тирүүбү,
Ошол жактан кеп сурап,
Билбедим деп Бекбача,
Ошончолук кеп кылат.
Чакмакташтын өлүгүн,
Кетиркейге тапшырат.
Каңгайдан түшкөн көп олжо,
Лопнурлукка таратты.
Уруш болуп кан төккөн,
Ой-тоого киши жиберип,
Кардыгачты каратты.
Кудукту таап билгендер,
Из кубалап жүргөндөр,
Кардыгачты табышты,
Кардыгачка Бекбача,
Таштын бетин ойдурду,
Найзасын такап колтукка,
Тулпарына мингизип,
Тирүүсүндөй тондурду.
Кулдуктун оозу ачтырды,
Шейит булак ат койуп,
Ташка ойдуруп жаздырды.
Лопнурдун чыгыш түндүгү,
Тообо-томук кылат дейт,
Ошондой өткөн жүргүнчү,
Чакмакташты Кетиркей,
Алдырып кетти Котенге,
Чакмакташ деген жер бар дейт,
Узун кулак укмуштуу,
Карылар айтат бул күндө,
Муну мындай таштайлы,
Жай таппаган Калдыктын,
Кармалганынан баштайлы.

КАЛДЫКТЫН КОЛГО ТҮШҮШҮ

Кара нээт хан Калдык,
Чакмакташты өлтүрүп,
Жүрүп кетти далдаңдап,
Этек жеңи салбаңдап.
Түнкүсүн уктап жата албай,
Күндүзүндө дем албай,
Баркөлдүн ары жагында,
Куландын сары сайында,
Куту бий, Манас, Кумулдан,
Чабуулга барган кыргыздар,
Чогулушкан ал сайга,
Бекбачаны таба албай,
Каңгайга чейин барганга,
Ачык жооп алалбай,

Же кайра кетип калганга.
Дүрбү салып каңгайга,
Барар жолун арытып,
Карап туруп хан Калдык,
Кыргызды көрдү кең сайда,
Ара салды андайда.
Дүйнөнүн бетин куруткан,
Жесир кылып жубанды,
Жетим кылып уланды,
Көргөн жерде улуткан,
Карап туруп кытмыр хан,
«Бекбача мында келбептир,
Каңгайга чейин барууга,
Же кайра кетип калууга,
Ачык жооп бербептир,
Абдан жайын билем деп,
Ар тарапка көз салды,
Кулан кууп адырда,
Жалгыз жүргөн элөөрүп,
Көрүп калды бир жанды.
Кыргызга кетер жол жагын,
Тосоттоп Калдык барганы,
Жалгыз жүргөн ал жайда
Жагалданып кулан кууп,
Жагалмайдын көзү экен,
Көзү тургай өзү экен,
Кызыгып кууп куланды,
Антип жүргөн кези экен,
Жагалмай кетер жолуна,
Чыга калды белеске,
Күүгүм кирген бүрүлдө,
Тура калды элеске.
Элести көрүп Жагалмай,
Душман болуп калат деп,
Айагынан шек албай,
Изимди карап артымдан,
Келген балдар экен деп,
Кетип барат жайма-жай,
Эч нерсени ойлобой,
Эндекей жүргөн баланы,
Эбин табар чараны,
Ойлоп калды хан Калдык,
Кире берме бийактан,
Чыга берме аяктан,
Элөөсүз капыс жар жакка,
Тура калды хан Калдык.
Найзаны кармап кезенип,
Ээрдин тиштеп белсенип,
Калдык турат кекенип.
Жарагы жок колунда,
Жамандык жок ойунда,
Жаркылдаган Жагалмай,
Кирип келди тепсетип.

Кечмеликтен кечерде,
 Эрдиктен калдык тайганы,
 Ураан айтып качырып,
 Өзүнүн дайынын айтпады.
 Эшик төрчө жанынан,
 Өтө берип баратса,
 Эшик эндүү айбалта,
 Дал төбөгө чапканы,
 Туулгасы жок башында,
 Эндекей жүргөн баланын,
 Жайната мээсин чачканы,
 Элөөсүз жүрүп күмөнсүз,
 Жагалмай өлүп жатканы.
 Эми Калдык нетиптир,
 Акыл ойлой кетиптир,
 «Кыргызга кирсем аралап,
 Бугубай менен Такырбаш,
 Булардан кантип жан калат?
 Аралап элге барайын.
 Бир амалды табайын,
 Бекбачанын кеби деп,
 Таратып ийип буларды,
 Каңгайга кетип тынайын.
 Өлгөнчөктү каңгайда,
 Баш мааналап турайын,
 Аттын этин не кылам,
 Жаш Жагалмай балбандын,
 Эти таттуу эмеспи,
 Жолдо азык кылайын».
 Такырбаштан жазганып,
 Бугубайдан апкаарып,
 Аралап элге баралбай,
 Жагалмайдын эттерин,
 Шылып алып артынып,
 Акмалап келип эл четин,
 Ат откоргон кишиден,
 Үч кишиге жолугуп,
 Алдындагы сур атты,
 Торко менен жабуулап,
 Тору кылып бул атты,
 Сүйлөгөн сөзү тизмектүү,
 Жагымдуу элге эң таттуу:
 - Амансыңбы, кыргыздар?
 Ат багыпсың какырда,
 Артынан кетип баратам,
 Маңгыт Калдык капырда.
 Жерге кирсе Калдыкты,
 Артынан бирге кирүүгө,
 Көккө чыкса Калдыкты,
 Көк асманда жүрүүгө,
 Бекбача байлап белимди,
 Сактап алыш душмандан,
 Алтымыш уруу көк алаш,

Ак калпак кыргыз элимди,
 Эр Чакмакташ, Кардыгач,
 Хан Кетиркей аларды -
 Жай-жайына тараттым,
 Жалгыз өзүм Бекбача,
 Калдык ханды кубалап,
 Каңгайды карай бараттым.
 Такырбаш менен Бугубай,
 Ниреден келген Жагалмай –
 Аларга барып сен айткын.
 Жүрө бербей дүбүрөп,
 Жай-жайына тарашсын.
 Эр Жагалмай, Бугубай,
 Картайып калды Такырбаш,
 Бизге келбей кетти деп,
 Көңүлүнө албасын.
 Жагалмайга жолуктум,
 Бар кебимди угуздум.
 Ниреден жалгыз менмин дейт,
 Такырбаш менен Бугубай –
 Адар менен келдим,- дейт.
 Жаш эмеспи Жагалмай,
 Кайта кет деп айтканда,
 Сүйүнбөдү элжиреп,
 Мен да бирге барам деп
 Болбой турду мелтиреп.
 Болбой кет деп тилдедим,
 Таарынгансып буруйду,
 Келеби, келбей кетеби,
 Анасын ачык билбедим,
 Такырбаш менен Бугубай,
 Талаада минтип жүрбөсүн,
 Кайгайга барса Калдыкты,
 Анык билем сүйбөсүн.
 Айтып болуп Калдык хан,
 Аттанып кетти шарт койуп.
 Калдык жөнөп кеткенде,
 Такырбашка барышты.
 Кыргыздын бири ат койуп.
 Бекбача баатыр келди деп,
 Сизге айткан кеби деп,
 Зир-зиберин калтырбай,
 Баарын айтып болгону.
 Бугубайды таптырып,
 Жөө кишиден чаптырып,
 Укканын айтты Такырбаш,
 Анда айтат Бугубай,
 - Бекбача келип жолукпай,
 Кеткени, кандай Такырбаш?
 Келип кетти дегени,
 Түйүнү бар кеп турат,
 Бекбача келбей кеткени,

Жүйөсү бар иш турат,
 Кандуу Калдык маңгыттын,
 Артынан жүрсө кубалап,
 Жагалмайдай биз дагы,
 Бирге барсак экен деп,
 Жол торгосок божурап,
 Катуурак айтса барба деп,
 Күдүндөп калса кобурап,
 Барган менен болбойт деп,
 Бир далай жолум торгойт деп
 Кеткени чын Бекбача,
 Таарынбаса Жагалмай,
 Келет эле бул жакка.
 Айта кетер барып деп,
 Кеткен окшойт Жагалмай,
 Кайра тартып Лопнурга.
 Кештеден бетер саймалап,
 Такырбаш кебин айтканда,
 Хандан кепти укканда,
 Араң турган кара аскер.
 Аламан койуп чуркурап,
 Жүрүп берди аркага.
 Такырбаш менен Бугубай,
 Жер- жерине кетишти,
 Жалган кепке көөнү жай
 Баатыры өлсө кыргызым,
 Карабай таштап кетет деп,
 Моңгулдун айткан кеби бар.
 Кытмыр Калдык өлтүрүп,
 Кеп калтырган Жагалмай,
 Кескилеп Калдык эттерин,
 Калдык алган мамындай.
 Качкан Калдык алдырап,
 Каңгайга барды самсаалап,
 Чаңбейсенде Курчун хан,
 Жанайдан өлүп кеткенде,
 Ордуна Калдык хан болуп,
 Аскерге алып эркегин,
 Моңгулдун башы маң болуп,
 Шибе, солон, манжуга,
 Кең дүйнөсү тар болуп,
 Айдап барып Лопнурга,
 Баарысы өлүп жоголуп,
 Жана Калдык барыптыр,
 Жалгыз башы кокойуп,
 Шибе, солон, манжуда.
 Бөлөк-бөлөк топ болуп,
 Калдыктын алып буйругун,
 Хан кылар киши жок болуп,
 Калдыкка ээрчип бөлүндү,
 Моңгулдун эли чөкчөйүп,
 Карысы көп, жашы аз,
 Карасаң элди бөкчөйүп,

Калдыктын жүрүп артынан,
Азайып кетти түгөнүп,
Кыйары Калдык баргандан,
Солон, шибе, манжудан,
Кеп кеңешке чакырып,
Көп жыйнады булардан.
Кээ-кээсинде арамза,
Күлө сүйлөп жагынып,
Кыйамына келгенде,
Кыйкырып сүйлөп бакырып,
Бир ийинге сийгизди,
Беш урукту жапырып,
Бекбача келип калат деп.
Күчүн топтоп шашылып,
Найза сайар шыктуудан,
Балта чабар мыктуудан,
Кылычка кыйын ыктуудан,
Атканын жазбас мергенден,
Керичке огун кергенден,
Билеги жоон балбандан,
Бири миңди алгандан.
Жеңишке шашып чыккандан,
Беттешкенин жыккандан,
Этегин жеңин түргөндөн,
Мен эрмин деп жүргөндөн,
Мактап койсо көпкөндөн,
Жалынга кирген өрттөнгөн,
Өзүнүн алын билбеген,
Үйүр-дүйүр сүйлөгөн,
Бөрк ал десе баш алган,

Кан ал десе жан алган,
Ак-караны билбеген,
Айбан катар андайдан,
Он миңге санын толтуруп,
Айабай Калдык камданган,
Базарда жүргөн катындан,
Баарын билген жакырдан,
Чычкан ооз, бака көз,
Ээги түшүп калса да,
Эпилдеп айткан кыйын сөз,
Барынча кийип жасанган,
Базарга барган азандан,
Кечкече өзүн саткандан,
Кеч киргенде кайткандан,
Тартынбаган кандайдан,
Таамай кебин айткандан,
Жалганды чындай эптеген,
Кыз кыйалы кетпеген,
«Канчыкты дөбөт каппайт» - деп,
Мындайлардан камдаган.
Этек жеңи кырчылган,
Сан-сан болуп жыртылган,

Кара сууга кан куйган,
Мусаапырсынып отурган,
Дубана сымап жандардан,
Мындайдан канча камдаган,
Жаш агызып тургандан,
Жандай чуркап ыйлаган,
Келе жаткан жолуна,
Томолонуп жаткандан,
Арыз дартын айткандан,
Жер алдынан суу куйуп,
Үйдүн ичин көлдөткөн.,
Мындайлардан камдаган,
Табакка алтын салгандан,
Алтын, күмүш зар эмес,
Жанын айап калбаган,
Албарстыча жалбарган,
Кетенчиктеп бүгүлгөн,
Келинден бетер жүгүнгөн,
Кандыргалап бүгүлгөн,
Катындан бетер жүгүнгөн,
Сарбашыл койун жетелеп,
Бата тилеп жүгүргөн,
Чөгө түшө кеткенден,
Чекеси жерге жеткенден,
Мындайлардан камдаган,
Акыл айтып жаткандан.
Апкаарып кимден шашпаган.
Нускасын элге жайылткан,
Сөз менен элди байыткан,
Көөнү кирдүү ким болсо,
Күзгүдөй ачып жарыткан,
Кеп баштаган өткөндөн,
Өткөн менен кеткенден,
Мукактанып калбаган,
Боз торгойдой сайраган,
Мындайлардан камдаган,
Төлгө салып, бал ачкан,
Бара жаткан кишини,
Сенин багың мындай деп,
Жалооруп сүйлөп какшаган,
Минген атын мактаган,
Үйүңдөкү катының,
Жайы мындай экен деп,
Суратпастан аны айткан,
Түрө тиктеп мараган,
Басканыңдан байкаган,
Кандай адам болду деп,
Артыңдан койдой кайтарган.
Он күндүн алды жагында,
Басып кеткен жериңден.
Изинди кууп тапкандан,
Дубалап топо чачкандан,
Токсон күн болгон жогунду,

Көргөндөй көзөп тапкандан,
Булутту койбой эркине,
Каргаса карын жаадырган,
Жалгаса жамгыр жаадырган,
Шаңкайып турган асмандан,
Алдында минген атынан,
Соорусуна кар жааган,
Кулагына күн чалган,
Минген ээси көрүнбөс,
Жер чаңдаган шамалдан,
Жалыны асман тиреген.
Алоолонгон от жанган,
Каары катуу айбандан,
Азуулары качырган,
Айуулары саксандап,
Шерлер жүргөн чакчаңдап,
Пилдер жүргөн томпоңдоп,
Куйруктары чолтондоп,
Камандар жүргөн корсулдап,
Жолборсу турган күркүрөп,
Түргөн чийдей ажыдаар,
Көздөрү турган жаркырап,
Көрмөк тургай буларды,
Атын уккан калтырап,
Мындайлардан камдаган,
Кызылкыз кылып сыйкырды,
Таласта жүргөн күндөрү
Эсине түшөт Калдыктын,
Элестеп көзгө Бекбача,
Түнүндө уктай албаган,
Бул сапар жеңип алсам деп,
Айанбастан камданган.
Камдана берсин Калдык хан,
Эми Бекбачадан мен айтам.
Лопнурдан чыккан аттанып,
Артынан түшүп Калдыктын,
Кай тарапка кеткенин ,
Келе жатса из чалып,
Куландынын сары сайында,
Жагалмайдын өлүгү,
Учурады капташып.
Калдык таштап кеткени,
Отуз ашуун күн болгон,
Кажыр талап, жору жеп,
Карга кузгун, турмайлык,
Сагызган дагы конбогон.
Бекбача келсе жакындап,
Эң келди дегенсип,
Чакчыгайлар чакылдап,
Качандан бери томсоруп,
Дымбырдым жаткан сары сай,
Закым учуп закылдап,
Жан үзө элек жаткандай

Жумулбай көзү жалтылдап,
 Болбосо Калдык көздөрүн,
 Чукуп алган олойтуп,
 Кулагы калган темирдей,
 Керилип турат калдайып.
 Болбосо Калдык кулагын,
 Кесип алган молойтуп.

Кыл муруту керилип,
 Эки колу жамбашта,
 Сонун жаткан суналып,
 Болбосо Калдык колдорун,
 Кесип кеткен чолойтуп..
 Ээрдин кескен чунайтып,
 Башын кескен болучу,
 Мойунун койуп кудуйтуп,
 Бүтүн кескен болуучу,
 Жиликтерин соройтуп.
 Ичин жарып, өт алган,
 Жүрөгүн тартып, жеп алган,
 Карышкырдай кажалап,
 Мына минтип өч алган.
 Андан башка денеси,
 Калдык кесип алса да,
 Бүпбүтүн бойдон катыптыр,
 Балта менен чапкан мээ,
 Чачылган бойдон жатыптыр:
 «Капташкан экен калмак,- деп,
 Тирүүлөй болгон арбак,- деп,
 Калдыктан каның албасам,
 Канын менде Жагалмай,
 Калдыкты издеп таппасам,
 Арың менде Жагалмай.
 Кардыгач менен чакмакташ,
 Акыр заман болгондо,
 Сен үчөөңдүн убалы,
 Менде болсун, Жагалмай!»
 Найзасы колдо солкулдап,
 Бекбача турду өңгүрөп,
 Шашып ыйлап солкулдап.
 Чакмакташ менен Жагалмай –
 Аларды тапкан кезекте,
 Жан кейитип ыйлабай,
 Кайрат берен калкына.
 Калың кыргыз жалпыга,.
 Адамсыз жерде Бекбача,
 Өксүп-өксүп эчкирип,:
 «Өлбөй тирүү болгондо,
 Айткөл Манас, зор Кошой,
 Алмамбет, Чубак – шерлерге,
 Баатыр Сыргак баштаган.
 Кырк чоро аттуу эрлерге,
 Айак жагы силерге,

Ай ааламды чакырып,
Арнап атты чаптырып,
Аш бербесем, Бекбача,
Адам болбой өлөйүн!»
Убада берип арбакка,
Талды деген бир жер бар,
Ара күндүк бер жакта,
Өңөрүп келип Бекбача,
Дөбөнүн койду башына,
Айбалта менен таш чокуп,
Атын жазды ташына.
Ташы талкан болбосо,
Турган чыгар азыр да,
Кайра айтып коштошуп,
Кылчайып карап артына,
Калың кыргыз калкыңдын,
Каркытың кылып жаш кеттиң.
Айтпасам да билесиң,
Эмгегин тартса эр жигит,
Эл унутпай эстерин,
Элден мурун үчөөңдү,
Мен көбүрөөк эстеймин.
Эштектен чыккан Чакмакташ,
Эмчектеши Кардыгач,
Нойгуттан чыктың Жагалмай.
Бекбача жаны тынабы,
Силер үчүн өч албай?!
Чакмакташ кетти Котенге,
Кардыгач калды какырда,
Шейит булак дегенде,
Өзүң калдың, Жагалмай,
Талдыда жалгыз дөбөдө,
Жаш боорлорум калгыла,
Бекбача кылсын демилге,
Хан Калдыкка жөнөргө!
Кетип барат Бекбача,
Каркыраган какырда,
Кээде топо аралаш.
Буртулдаган куу кумда,
Кээде барат Бекбача,
Жайкалып жаткан чөп менен,
Жалтылдаган көк менен,
Байчечекей гүл менен,
Чөп чириген күр менен.
Кээде барат Бекбача,
Жапан токой чер менен,
Чалкып жаткан көл менен,
Чайкалып аккан суу менен,
Жайкалып жаткан төр менен,
Жайдарым соккон жел менен,
Ар тарабын караса,
Калкылдаган карагай,
Чалкайган артуу бел менен.

Коктукатка жакындап,
Наркутка барды Бекбача.
Үн чакырым жерлерге,
Кайгуулчу койгон чабуулга,
Кароолчу кабар алганы,
Калдыкка айтып барганы,
Капкачандан бер жакка,
Камданып жаткан эмеспи,
Элден алган өнөрүн,
Бирден ичке салганы,
Бирди өнөрү Калдыктын.
Керге келбей калганы.
Асман тиреп өрттөнгөн,
Алоолонгон жалыны
Күйгүзүп кете албады.
Борошолоп жааган кар,
Үшүтүп кете албады,
Кара жерди каңтарган,
Астын-үстүн аңтарган.
Бургуйлаган бороону,
Учуруп кете албады,
Атырылган өркөчтөп,
Асманга жаба берчүдөй,
Жыты сасык түрү суук,
Толкуп аккан суулары,
Агызып кете албады,
Саксаңдаган айуусу,
Чакчаңдаган шерлери,
Күркүрөгөн жолборсу,
Качырып чыккан каманы,
Кайсап кете албады,
Шалкылдаган бурасы,
Ажылдаган иттери,
Оозу кандуу карышкыр,
Тиштеп тарта албады.
Томпондогон пилдери,
Найзадай булгап тумшугун,

Тепсеп кете албады,
Жандуу жансыз башкадан.
Андай сыйкыр канчадан,
Амал кылып Калдык хан,
Зыйансыз болуп аракет,
Кыжалат болду абыдан,
Чамасы чарчап аз болуп,
Көчүгүн жерге лак койуп,
Олтура кетти Калдык хан,
Алаканын шак койуп.
Көзү көрбөй күүгүмдөп,
Бурулуп тили чулдурап,
Айткандары билинбей.
Алкымында кулдурап.
Ачып көзүн каранып,

Алдынкы ээрдин жаланып,
 Так айласы кеткенде,
 Аскерин салып артынан,
 Шаардан чыкты чубашып.
 Ээрчиткени он миң кол,
 Ат көтөргүс эчен зор,
 Мунардай болгон бойу бар,
 Чынардай болгон колу бар,
 Мындайлары дагы бар,
 Көөдөнүн керип дагдайган,
 Жаба айуудай саксайган,
 Чыккан жүнүн албаган,
 Жылтыраган көзү бар,
 Кыскасы карыш төрт эли,
 Өзүнө чылбыр болгондой,
 Андай эчен адам бар,
 Оозу үңкүрдөй карарган,
 Мурду ыштыктай танайган,
 Көккө тойгон жазында,
 Уй букадай чанайган,
 Мындайлары дагы бар,
 Ак күмбөздөй башы бар,
 Өңөргөн иттей кашы бар,
 Атка минбей керик минип,
 Буурсундай жиреп буттары,
 Арык кылып жер бетин ,
 Антип жүргөн дагы бар.
 Алда канча түр менен,
 Адам тургус сүр менен,
 Келип калды Калдык хан,
 Сынамакка чоңдорун,
 Ат көтөрбөй керик минген,
 Алпмын деген зорлорун,
 Калдык бөлүп алыптыр,
 Айтар кебин салыптыр:
 - Жалгыз башы туу сайган,
 Тетиги турган тору атчан,
 Бекбача деген кан ичме,
 Бирден барып көргөнү,
 Бирге болбой баратса,
 Экиден барып көргүлө,
 Андан болбой баратса,
 Ат салалы жалпыбыз,
 Тегеректеп баралы,
 Болук салып мойнуна,
 Биз тузакка алалы.
 Куткарып ийсек болобу,
 Жалгыз жүргөн адамды?
 Эми мындан кетирсек,
 Муунуп өлүп калалы!
 Хан Калдыктан кеп угуп:
 -Айтканың чын, кебиң ак,
 Кантип бизден кутулат,

Бекбача деген кысталак?
 Жалгыз жалгыз ар качан,
 Биз он миңбиз карасаң.
 «Канча жоон болсо да,
 Жалгыз жыгач үй болбойт,
 Канча мыкты болсо да,
 Жалгыз киши бий болбойт»,
 Карылардан кеп калган,
 Ар канча балбан болсо да,
 Жалгыз турат Бекбачаң,
 Кеңешип бүтүп беш урук,
 Кармайбыз деп баатырды,
 Беш урук калбай чуу турду,
 Калдык айтат ошондо:
 - Андан кийин оолуккун,
 Мурун менден кеп угуп,
 Найза тийип эт жарып,
 Жарадар болсо кан агып,
 Ого бетер Бекбача,
 Ачууланат каарданып.
 Кокусунан бут сынса,
 Кете берет байланып,
 Олпогунан ок өтпөйт,
 Отко салса чок өтпөйт.
 Туулга кийет башына,
 Калканы жок далыда,
 Жарактын өтпөйт кандайы,
 Алдында минген атына.
 Минип жүргөн Тору аттын,
 Кара бойун каптаган,
 Кандагай менен чаптаган,
 Тулку бойун күймөлөп,
 Туйагынан башкасын,
 Баарын күмүш түймөлөп,
 Теке жаргак сары шым,
 Бутундагы кийгени,
 Нечен сапар качырып,
 Найза менен муштадым,
 Кылайып найза кирбеди,
 Чапсам кылыч кеспеди,
 Барандын огу батпады,
 Жебенин огу житпеди,
 Чандан кылдым аракет,
 Бири да керге келбеди,
 Манастан бери карата,
 Укканыңдын баары чын,
 Кыргыз кийген кийимге,
 Айтып жүргөн кептери,.
 Карап турган Бекбача,
 Кара бойу катуу күч,
 Кармашканын кылат түз,
 Тулку бойу туура күч,
 Туманын баары күч,

Тутушканын кылат түз.
Кимиң барсаң аның бар,
Бет келгенге өлүм бар
Балбаның бар, башкаң бар.
Ажалдан коркуп коржондоп.
Кайра тартып качпай бар.
Калдыктан булар кеп угуп,
Мени жеңчү кимдир деп,
Өздөрүнчө оолугуп,
Буркан шаркан кээ бирөө,
Ачууланып соолугуп,
Жүрүп кетти бир калмак,
Атын кержин чуу койуп,
Бекбача турат калдайып,

Кержин жетти ат салып,
Келди калмак Кержин деп,
Кетпейт баатыр апкаарып,
Калдык хандын кебине,
Келген Кержин арданып,
Найзасын күүлөп көтөрүп,
Көмүр кара калмактын,
Эки бети көгөрүп,
Өжөрлөнүп алыптыр,
Же өлтүрөм, же өлөм,
Экинин бири болот деп,
Качырып урду найзасын.
Баатыр тууган кара көк,
Андай урган найзанын,
Кагып көнгөн канчасын,
Балта менен Бекбача,
Балтаны өйдө какканы,
Балта тийген куу найза.
Көктү карай атканы,
Демжий түшүп Кержинди,
Дал төбөгө чапканы.
Чак деген үнү угулду,
Айрандай мээси куйулду,
Томолонуп кеткени,
Каны тартып, жан ачып,
Жана бирөө жеткени,
Найзасын кагып жиберип,
Чокуга койуп өткөнү,
Кержиндин жанын узатпай,
Белсенип манжу кез келди.
Бул дүйнөдөн Бекбача,
Кетип калдың деп келди,
Найзасын кагып жиберип,
Карап көрсө Бекбача,
Каары катуу, заары күч,
Кайраты бар кептенди.
Колуна жарак алгыча,
Үзөңгүгө тамандап,

Кобо калып Бекбача,
Төбөгө тартып жиберди.
Талкаланып калканы,
Дайынсыз болуп туулгасы,
Башы кайда? дени бар,
Бул дүйнөгө туралбай,
Буйдалбастан кеткени,
Өчөшүп улам жаңылап,
Калкандары калдаңдап,
Этектери далбаңдап,
Келе берди дардаңдап.
Ичтери көөп дум болуп,
Мурундары барбаңдап,
Бир балтадан чыга албай,
Каары катуу көк жалдан,
Өлө берди мээ жайнап.
Эртеден кечке жетпеди,
Күн бешимге барганча,
Дөөгүрсүгөн дөөлөрдүн,
Он сегизи кеткени.
Каңгайдан өлдү он сегиз,
Баары балбан эр тегиз.
Сынчы маңгыт, хан Калдык,
Бекбачаны карады,
Турнабайын түз салып,
Турганына жолборстун
Карап Калдык таңданып.
Бекбачаны караса,
Көл болуптур мелтиреп,
Каз каркылдап кечкисиз.
Бел болуптур Бекбача,
Абалаган таз кара,
Ашып учуп кеткисиз,
Томуруп адам жыга албас,
Тоо болуптур Бекбача,
Кайберен басып өткүсүз.
Жым-жым этип зымырап,
Зоо болуптур Бекбача,
Кара кулка кабылан,
Шер болуптур Бекбача,
Чалкайган жайлоо төрүндөй,
Кең болуптур Бекбача,
Кекенишкен ким болсо,
Кем болуптур Бекбача,
Аркадан шамал айдаган,
Кебездей булут тараган,
Жел болуптур Бекбача.
Башы туйук жери кең,
Аккан агын суусу бар,
Таштан ташка урунуп,
Күпүлдөгөн доошу бар,
Айагы кууш аскалуу,
Коо болуптур Бекбача.

Жети суудан жем жеген,
Желбегей Сыргак бүркүттөй,
Желигип турат Бекбача,
Алп кара куш кептенип,
Теминип турат Бекбача.
Тегеректеп кырк киши,
Коргон болуп калыптыр.
Ортосунда Бекбача,
Сарала атчан, сары сакал,
Кара бойун чаптаган,
Карк алтынга каптаган:
Оң жагында бирөө бар,
Темир көк жалдуу ат минген,
Көпкөк темир кийинген,
Өңгө жандан бойу узун,
Көргөн адам өлгүндөй,
Ким көргөн мындай жумушун;
Сол жагында бирөө бар,
Кылы тайкы кулун жал,
Күмбөзгө тарткан сүрөттөй,
Мингени сулуу жылкыдан,
Тышкы жүнү кызылдан,
Туулгасын кырдаган,
Найзасын оңдоп ыргаган,
Кызыл чийки өңү бар,
Капыстан чыккан качырып,
Ак жолборстой түрү бар,
Канатын ийип асмандан,
Качырган бүркүт сүрү бар,
Чылбыр бойу алдында,
Көрүнүп турган бирөө бар.
“Чынбы менин көргөнүм?
Мындайды мурун көрбөдүм,
Элебей калган экенмин,
Он сегиздин өлгөнүн.
Алдындагы бир киши,
Бекбачага чаптырбай,
Көмө чаап жатканбы?
Ал киши кагып найзасын,
Бекбача өзү чапканбы?”
Калдык абдан караса,
Оң жагында ыраакта,
Оолак турган бирөө бар,
Минген аты Койонбоз,

Салынганы Байандоз,
Аңкарып абдан караса,
Асманды карап эстесе,
Күн тийгендей жарк этет,
Жерди карап тиктесе,
Күн баткандай күүгүмдөйт,
Оң жагына караса,
От күйгөндөй жалындайт,

Сол жагына караса,
Алты сай мөндүр борошо,
Алай-дүлөй бургуйлайт,
Далысында мылтыгы,
Айнектен бетер жалтылдайт,
Жанындагы кылычы,
Жакут таштай жылтылдайт,
Белиндеги айбалта,
Дүкөндөкү темирчи,
Узангандай шаңкылдайт.
Колундакы найзасы,
Отуз эки сырдалуу,
Он эки түркүм кырдалуу,
Уңгусу болот учу курч,
Тийген жери ырбалуу.
Кытайча кызыл доолбас,
Чымын тийсе кыңгырайт,
Найзасы колдо койкойот,
Зү ополдой зоңкойот,
Абдан байкап караса,
Кебетеси-кешпири,
Тулку бойу турушу,
Айдын көлдөй мелтилейт,
Сакалы саадак кабындай,
Ыргаса шамал желпилдейт.
Мурутунун буурулу,
Букардан чыккан шайыдай,
Жакшы чыккан муруту,
Чоң балтанын сабындай,
Көзү көлдүн буткулдай,
Көрүнгөндү жуткудай,
Күүлөгөндө аттанып,
Бир шаарды бузгудай.
Сын-сыпатын караса,
Асман менен жериңдин,
Тирөөсүнөн бүткөндөй,
Алтын менен күмүштүн,
Ширөөсүнөн бүткөндөй,
Күүгүм туман көздөнүп,
Майлаган буудай жүздөнүп,
Ажыдаар сүрдөнөт,
Алп кара куш түрдөнөт.
Көрүп калдык камыгып,
Жакадан алып кол сунуп,
Ажал өлүм кабылып,
Ушалап көзүн бардады,
Жана чындап карады,
Бекбачага беттешип,
Барар шайы калбады.
Ажалдан качып шекинип,
Сепилдин кирип ичине,
Турайын деп бекинип,
Кирпигин ирмеп караса,

Жалгыз турат Бекбача,
 Көргөнүнүн баары жок.
 “Тиги турган Бекбача,
 Сыйкыр экен жадыгер,
 Эми билдим сырын”,-деп,
 Карасурга камчы уруп,
 Качырып кирди теминип.
 Калдыктын көрүп караанын,
 Карап турган Бекбача,
 Күлүк аттай элирип,
 Делбе тап болуп туурунда,
 Токтобой турган бүркүттөй,
 Канатын кагып жээлигип:
 “Берсе кудай кезекти,
 Дүйнөнүн баарын булгаган,
 Бузук кол маңгыт Калдыктан,
 Алайын, деп, эсепти”
 Ээрдин тиштеп Бекбача,
 Эми чындап кезенди.
 Келе жаткан Калдыктын,
 Каары жүзүнө төгүлүп,
 Күүсү угулуп кулакка,
 Канаттуудай дыркырап,
 Урган баштай зыркырап,
 Найзасынан куу чыгып,
 Карышкыр улуп жаткандай,
 Кулакка кирет чуркурап.
 Качырып кирген Калдыктын,
 Карап турган Бекбача,
 Найзасын кагып жиберип,
 Майторуну кындыйтып,
 Кайта тийди имерип.
 Бир Бекбача Калдыкка,
 Эки болуп көрүндү,
 Беттешип найза кагалбай,
 Мойнуна алып өлүмдү,
 Бөйрөккө сайган найзаны,
 Алдындакы сур аттын,
 Капталына салаңдап,
 Жата калып жазгырып,
 Оңоло минип сур атка,
 Жайнап жаткан көп элге,
 Калдык кирди аралап.
 Буйрук берип аскерге,
 Киргизбе деп бурутту,
 Сепилге кирди мааналап.
 Он миң аскер эшикти,
 Тегереткен камалап,
 Аралап кирди кара көк,
 Күйгөн оттой жайнаган,
 Он миң колду аралап.
 Кылычынан баатырдын,
 Кан куйулат салаалап.

Орто жерин коо кылып,
Туурасынын кеңдигин,
Аркан бойу жол кылып,
Арыкта суудай аккан кан,
Кулакка доошу угулуп,
Дарбазага Бекбача,
Күн түнүндө жеткени.
Айбалта менен бир койуп,
Кара темир каптаган,
Канча жерден мыктаган,
Каалгасын капшырып,
Каршы чыккан канчаны,
Ал дүйнөгө тапшырып,
Он миң колду Бекбача,
Жалгыз өзү жапшырып,
Коктукаттын шаарына,
Аралап кирди бастырып.
Коктукаттын шаарында,
Беттибет деген бар эле,
Алты бала бир катын,
Өзү менен сегиз жан,

Кулагы дүмпөр укпаган,
Тили кекеч ээ дебес,
Оозунан зобон чыкпаган,
Аны менен тогуз жан,
Мыкты агасы бар эле.
Хан болуп Калдык турганда,
Катын таап келгин, деп,
Бир жубанды алпарса,
Бойго жеткен кыз эмес,
Эрге тийген бул катын,
Хан башыма теңби? - деп,
Нил куйдуруп көзүнө,
Сокур болгон кез эле.
Кийген кийим жаткан үй-
Баарысын Калдык айыпка,
Тонотуп алган кеп эле.
Бекбачаны келет, деп,
Кыймыл эткен баарыны,
Калдык жүргөн белендеп.
Жайылма деген бир катын,
Эбегейсиз башкача,
Өтө сулуу неме эле,
Базар ачып өзүнчө,
Баш байлабай кара бет,
Күн кечирип жүрчү эле,
Шаарга кирип Бекбача,
Башкарып элди турганда,
Ким билет деп Калдыкты,
Элден муну сураса,
Беттибеттин алдына,
Жайылма барды ал айтып:

-Мына бу келген Бекбача,
Башкача адыл кең пейил,
Кем-керчи жок эр экен,
Карап көрсөм Бекбача,
Телегейи тең экен.
Калдыктан качып базарга,
Баралбай жүрдүм аралап,
Ата тегим өзүбек,
Калмакка кантип тийем, деп,
Билинбей жүрдү мааналап.
Албаса да Калдыгын,
Жолтоо катын кылат, деп,
Алтымыш уруу алашка,
Угулуп калса уят, деп,
Көзү кыйбай алганым,
Мага окшогон жалжалым,
Соодагер болуп келгенбиз,
Чаңбейсенге барарда,
Эримди үйдөн Курчун хан,
Аскерге алды айдатып.
Кара сакал жанайдан,
Өлгөн окшойт алганым,
Келгени жок ал кайтып.
Дүнүйөмдү таштап бул жерге,
Катын башым эр эмес,
Кеталбадым түн катып.
Күндүзү чыкпай талаага,
Жалгыз жаттым уурданып.
Калдыктан көргөн кордугуң,
Сага кылган зордугуң,
Сен баргының арыз айтып,
Сени менен, Беттибет,
Мен барайын дарт айтып.
Перенжемди башымдан,
Алып таштап киремин,
Кыргыздар тартпайт перенже,
Айылдаш жүргөм билемин,
Жолумду ачса кудайым,
Алты жыл болду сагындым,
Эрдин жытын, Беттибет,
Бекбачага тийсейин.
Бекбача жетсе заарыңа,
Күмөнү жок Беттибет,
Коктукаттын шаарында,
Алтын такка минериң.
Жайылма айтып акыл кеп,
Беттибет угуп макул, деп,
Эрчише басып ал экөө,
Бекбачага келишет,
Баштан өткөн жумушун,
Байандап айтып билгизет.
Калдыктын кайда кеткенин,
Такыр булар билишпейт.

Айтканындай Жайылма,
 Беттибетти Бекбача,
 Алтын такка мингизет,
 Хан болду деп Беттибет,
 Айтып элге билгизет.
 Бекбачанын алдына,
 Жайылма кирди делбиреп.
 Перенжи жок бетинде,
 Жамандык жоктой көрүнөт,
 Каранда неетинде:
 -Жайылма келдим алдыңа,
 Айкөлдүн уулу Бекбача,
 Алымды менин уктунуз,
 Эримди жеген кара бет.
 Самаркан, Ташкен, Анжыдан-
 Аларга барсам аралап,
 Калмакка тийген канчык, деп,
 Жайымды угуп түшүнбөй,
 Өлтүрүп таштайт өзүбек,
 Башымды байлап өзүңө,
 Кыргызга мени ала кет.
 Баш байлабай барбаймын,
 Барсам алат да бирөө,
 Жолоочу катын дедирип,
 Ал атакка калбаймын,
 Жообунду уксам айткының,
 Кулакка чакпас кеп болсо,
 Өзүмдү өзүм жайлаймын,
 Канжар салып кардыма,
 Тимеле өлүп калбаймын.
 Кыргыздын ханы курусун,
 Эри барбы- жокпу, деп,
 Сурабастан ал-жайын,
 Күндө бирден катынды,
 Алып кирип жатат, деп,
 Бүткүл элге жайамын,
 Өзүң тургай, Бекбача,
 Түп атаң айкөл Манасты,
 Калганда бүткүл алашты,
 Жаман атты кыламын.
 Караладым кат менен,
 Алтымыш байрак кагаздын,
 Бир эмес кагаз жүз барча,
 Элөөсүз элге карматтым,
 Түбүмө менин жеткенде,
 Бекбача мында кеткенде,
 Ар кайдан келген кербенге,
 Тараткын деп элдерге.
 Ишенбесең Бекбача,
 Бир барчасы мынаке.
 Көзүң тирүү турганда,
 Тилиң өтөт бар элге,

Ажал айдап кеткенде,
 Кебиң өтөт кимдерге?
 Кербенге берген кагаздар,
 Бүтүн тарап кетпейби,
 Жер жүзүндө жүргөнгө.
 Деп Жайылма айтканда,
 Ойлоп калды Бекбача:
 “Өлтүрүп койсом катынды,
 Кагазы тарап кеткидей,
 Өз башым менен кетпестен,
 О дүйнө кеткен арбакка,
 Зардабы мунун жеткиндей”.
 Кандай дээрин биле албай,
 Айтканга катын тил албай,
 Беттибетке кеңеш сал,
 Кебиң болсо, деди эле.
 Жырылгыс жерден өпкөнү,
 Илип алар кезеги,
 Кыйамына келди эле:
 -Айтканың чын, Бекбача,
 Акылыңа кошулдум,
 Чынкожо, Толтой зарпына,
 Кыйналган элдин дартынан,
 Барып тийди Айчүрөк.
 Андан башка алашта,
 Айтып тийген иш эмес.
 Хан кылган кишиң Беттибет,
 Нарк-нускаңды билгендей,
 Алаштан келген киши эмес.
 Албасаң алба Бекбача,
 Алашты булгап ааламга,
 Бул айтканың кандай кеп?
 Кулуң болду Беттибет,
 Жайылмага сен айтып,
 Мага алып бергин, деп,
 Мындай айтсаң эп келет,
 Бойго жеткен кыз болсо,
 Жез оймоктуу уз болсо,
 Мен алам деп ушуну,
 Эркек айтат эмеспи.
 Деп Жайылма турганда,
 Ылайык көрдү Бекбача,
 Беттибетке айтканга:
 - Айттың Жайыл дартыңды,
 Мага үйрөттүң акылды,
 Айтканым, чын ишенгин,
 Сени алайын макулбу,
 Калдыктан мурун өч албай,
 Мен албаймын катынды.
 -Кебинди уктум Бекбача,
 Ишенбей жаткан жерим жок,
 Алып таштап кеткиниң,
 Айрылбаймын сенден мен,

Ээрчитип ала жүргүн , деп,
Асылып алар пейлим жок.
Бекбача алган деп укса,
Эл унчукпай тыйылат,
Эримдин жогун эл билди,
Албай таштап сен кетсең,
Элдин баары чыр кылат,
Тентектен чыгат нечени,
Алаштын төгүп абийрин,
Унутулгус сыр кылат,
Жашырылбайт жамандык,
Элге тарап угулат.
Укпаган болсоң, Бекбача,
Анда мейли эмеспи,
Угуп туруп таштасаң,
Убалым сага эмеспи.
Бекбачаны эркине,
Койгону жок жайылма,
Наштардай кебин өткөрүп,
Бекбачанын жанына,
Аңгычакты Беттибет,
Келип калды алдына.
Беттибеттен жашырбай,
Сырын айтты Жайылма,
Бекбачага тиерин,
Чынын айтты Жайылма,
Катын антип жатканда,
Эркек туруп кача албай,
Алып койду Бекбача.
Отуздан жашы ашканча,
Согончогу канабай,
Антип жүргөн Жайылма,
Бекбачага тийгенде,
Курсакта бар төрт айча.
Алты күн туруп Бекбача,
Хан Калдыктын зарпынан,
Аттанмак болуп сапарга,
Беттибетке тапшырып,
Жайылманы Бекбача:
- Эрди-катын болгон соң,
Эркек-айал бой коштук,
Бойкат болсо Жайылма,
Эркек болсун, кыз болсун,
Өзүң билип ат койгун,
Мен туудум деп Жайылма,
Катынсың атын койбогун,
Өлбөй тирүү болгондо,
Кайрылып сапар алар кез,
Он эки жыл болжолум.
Жыл он эки болгунча,
Кек албаймын бул жерге.
Зарыл болуп кыйналсаң,
Киши чаптыр Беттибет,

Болор болбос аз ишке,
 Убара болуп кат жазба.
 Кек алам деп өткөнгө,
 Өз элиңе, Беттибет,
 Жакшы-жаман кеп айтпа,
 Өтүп кеткен иштерге,
 Тилимди алсаң кек кылба,
 Жакшы көрүп бирөөнү,
 Жаман көрүп бирөөнү,
 Элди эки бөлүнтпө,
 Азыраак ишке көп сүйлөп,
 Элге жаман көрүнбө,
 Курсагыңды кең салып,
 Канаат кылгын бул күнгө,
 Булап талап эл бузган,
 Кумар ойноп мал чачкан,
 Карасынан кан төккөн,
 Капташып калса алдыңа,
 Шапкат кылба андайга,
 Атын тартып, тон жапса,
 Алданбагын андайга,
 Азбы-көппү өмүрүң,
 Ачык аны ким билет?
 Жазганы болбойт маңдайга.
 Кан төгүшүп бирөөгө,
 Коржолондоп кол салба,
 Пас көрүп сени кордосо,
 Андан жаның айаба.

Акыл айтып аз гана,
 Аттанып кетти Бекбача.
 Куландын сары сайында,
 Сур атчан кетип барат, деп,
 Кабар уккан аңгыча,
 Аркасынан сайа кууп,
 Ылдамдады Бекбача:
 “Баркөл, Коңул, Турпандан,
 Бир калбаны табабы?
 Кызыталак кытмыр хан,
 Эл табардан калдым, деп,
 Жер табардан калдым, деп,
 Утур келген кишини,
 Бүтүрөбү ишини?
 Кутубий, Манас, Майбулак-
 Булар менен басабы?
 Бекбача менен бир жүрүп,
 Мага өткөн деп азабы,
 Мындан калба табабы?
 Чыгыш түштүк асман көл,
 Батыш түштүк Көккамыр,
 Мындан калба табабы?
 Азын оолак мал айдап,
 Карашаар, Камбыл, Жылдызда,

Кыргызга башын катабы?
 Эмгиче киши катышпай,
 Тынч жаткан бойдон тынч койдук,
 Барган менен батабы?
 Иле бойлоп жүрөбү?
 Кулжа, күнөс, текеске,
 Залалы бара тиеби?
 Арал менен азыкты,
 Аралап басып өтөбү?
 Болоорунча болдум, деп,
 Жанжайкыт жаткан жакшынын,
 Башын чаап кетеби?
 Кең кашкарлап басабы?
 Анжыдан белин ашабы?
 Маргалаң, Кокон, Наманген,
 Самаркан, Ташкен, дегенден,
 Бир калбаны салабы?
 Же болбосо кара нээт,
 Ат-Башыга жетеби?
 Кара кыргыз элинин,
 Калканчысы Бактыбай,
 Уурданып барып туйгузбай,
 Буга колун салабы?
 Элдин тынчын алабы?
 Ысыккөлдү жакалап,
 Чоң Таласка барабы?
 Коргон менен күмбөзгө,
 Чаң-будунду салабы?”
 Ойуна алып Бекбача,
 Айал-үйөл кылбады,
 Ат чалдырып бир эрде,
 Чыккан жерге салбады,
 Чырым уйку салбады,
 Аттын бирин жоготпой,
 Артынан баатыр баратты.
 Качып барат хан Калдык,
 Камчыга Бөлүп сураатты.
 Бурулбастан өтмөккө,
 Нил деңизден кечмекке,
 Бекбача кууп барбас, деп,
 Жер четине кетмекке:
 “Нил дайрадан кече алсам,
 Жер четине жете алсам,
 Күн батыштын элине,
 Күлө сүйлөп батынсам.
 Теңдиги кеткен ким болсо,
 Алып берип теңдигин,
 Баатырлыгын таанытсам.
 Баш кишиге жууланып,
 Араз кылып кээ бирөөн,
 Арасына жуу салып,
 Тынчын алып чуу салып,
 Эки жагын колго алып,

Эптүүлүк менен жагынсам,
 Кызматым элге жакканда,
 Кыйыгыс болгон чактарда,
 Эстүүсүнөн жол сурап,
 Элдүүсүнөн кол сурап,
 Апкаарытып кай бирөөн,
 Ашыктырып сүрбөсөм,
 Караганды таңдантып,
 Кара жерди чаңдатып,
 Барабан согуп баң тартып,
 Чуулатып аскер кол тартып,
 Таласына кирбесем.
 Аңгычакты Бекбача,
 Саамай чачка ак салар,
 Кара болоор жүрөгү,
 Калың элден жазганар.
 Каңалтыр кара Балыктын,
 Этин жесем тамамат,
 Менин чачыма кайдан ак салар?
 Бекбачадан башкасы,
 Каарыма менин ким чыдаар?
 Кара кыргыз Бактыбай,
 Ага чалык өлбөсө,
 Көзүнүн жээги ириндер,
 Көкүрөгү кирилдер,
 Качып бара жатканда,
 Катышпайын башкага,
 Буйдалып калсам болбоймун,
 Бекбача бар артымда.”
 Деп ойлонуп капырың,
 Коктукаттан качыптыр,
 Күрдөлүү элге көрүнбөй,
 Ара жолдон басыптыр,
 Арпадан түшүп Нарынга,
 Барганда кара куйунга,
 Атбашыда Бактыбай,
 Калдыктын түштү ойуна:
 “Атбашыга барайын,
 Кара кыргыз Бактыбай,
 Башын кесип алайын.
 Кошойдон бери буларды,
 Бузулбай келди деди эле,
 Алтын –күмүш, зары көп,
 Жакут, шуру дагы көп,
 Торгун, дуудун андан көп.
 Дүрүйө, буулум мындан көп,
 Карала көп, шайы көп,
 Манат, макмал жана көп,
 Кара малын колбутуп,
 Айдап алып нетемин,
 Кара мал айдап калдайтып,
 Кай муратка жетемин?
 Көчмөн кыргыз элинде,

Пил окшогон лөгү көп,
 Жону туйук нары көп,
 Айры өркөч атан көп,
 Казынада дүйнөсүн,
 Арттырып алып нарына,

Катырбастан барынча,
 Жетелетип кетейин,
 Кудустагы жөөткө,
 Тартуу кылып берейин.
 Булар араб эли эле,
 Урушка мыкты деди эле,
 Көп жылдар бери жай жаткан,
 Жүрөгү жалкып , кайтпаган,
 Баштап алып аларды,
 Таласына барбасам.
 Бактыбайды олжолоп,
 Жөөткө берип сыйлыкка,
 Өз майына кыргыздын,
 Өзүн кууруп тынбасам,
 Калдык атым курусун.
 Кылгылыкты кылбасам,
 Кымызга сууну куйбасам!”
 Ойу менен олжо алып,
 Олжону берип кол алып,
 Жөөткө барып кошулуп,
 Таласка кайта келгенде,
 Кандар агып шаркырап,
 Сууга куйду жошулуп,
 Жана ойлоду мамындай:
 “Атбашы барсам Бактыбай,
 Кароолчусу бир малай,
 Карсылдашар бир далай,
 Мен чыдаймын талыкпай,
 Ат чыдайбы чалыкпай?
 Коктукаттан чыкканы,
 Каны толуп суу ичпей,
 Карды толуп чөп жебей,
 Кара сур келет кебелбей,
 Анткен менен кара сур,
 Кара жолдо жүрсө да,
 Карсылдашта чаалыгаар,
 Азыраак жатып дем алып,
 Ат чалдырып алайын,
 Көз ачуусун чыгарып,
 Кирпик ирмеп канайын.”
 Ооздугун чыгарып,
 Отко койду сур атты.
 Суулугун чыгарып,
 Сууга койду сур атты,
 Башын ташка жаздады,
 Коңурук тарта баштады,
 Алты күнү дым тартпай,

Өлгөндөй уктап жатканы,
Күн жетиге жеткенде,
Көзүн ирмеп ачканы,
Атын кармап минген кез,
Атбашы карай басканы.
Кара мойнок артуудан,
Бекбача чыкты арстаны.
Капчыгай ичи тар экен,
Суу агыны шар экен,
Белестен ашып түшкөнү,
Кең майданы бар экен,
Бетке алып белести,
Калдык капыр жөнөдү,
Ашырбай белден алам, деп,
Эр Бекбача көгөрдү,
Алдындагы тору атты,
Камчыга басып бөлөдү.
Жөлөнүшкө келгенде,
Башын чайкап Майтору,
Баспай турду шылайып,
Майтору баспай калганын,
Көзү көргөн Калдык хан,
Өзүнчө күлүп жымыйып,
Сүйүнгөнү бөлөкчө,
Оозу ачылып ыржыйып,
Талаадай бети жайылып,
Талпайып мурду мылайып,
Арамдык кылып жатабы,
Качып кетет экен, деп,
Имере тартып тизгинин,
Абдан байкап көз салып,
Тиктеп калып кылайып,
Жана өзүнчө каткырып,
Жалпайган мурду былчыйып,
Ого бетер Майтору,
Сендиректеп шылкыйып,
Ачууланып Бекбача,
Эки этегин түрүнүп,
Жеткиси келет жүгүрүп.
Өлөмүн деп ойлобойт,
Калдык менен урушуп,
Майтору жок жөө жүрүп.
Кылычын кармап сабынан,
Тартпай туруп кабынан,
Башын чаап алсам, деп,
“Чоң атабыз Кененим,
Көзү көргөн мал эле,
Эмчектешип эр Асыл,
Эңишке минген ат эле,
Бул кезге чейин Майтору,
Шек бербеген дегеле,
Жетелеп алып чыгайын,
Көрүнүп турган белеске.

Күнүм бүтүп Бекбача,
 Топурак басып мени оорлоп,
 Майтору баспай жатабы?
 Же каны тартып Калдыктын,
 Ырыскысы оор келип,
 Ал үчүн баспай жатабы?”
 Албан акыл кеп ойлоп,
 Ар тарабын тең ойлоп,
 Аттан түшүп жетелеп,
 Бекбача чыгып келатат.
 “Арыган экен аты, -деп,
 Жатканым болду акыл,- деп,
 Башын кесип буруттун,
 Найзага илип көтөрүп,
 Чуркуратып эл-журтун,
 Көрүнө алып барайын,
 Жаш-карысы улусун,
 Кошомат кылып корккондон,
 Мени ээрчип чубурсун.”
 Алды жагын эңкейип,
 Карап көрсө хан Калдык,
 Жалама жалтаң зоо экен,
 Жалгыз аттын жолу экен.
 “Майтору күлүк болсо да,
 Карап турсам капталдан,
 Кутулар жери жок экен.
 Аты баспай калса да,
 Жалтангансып буруттан,
 Капталга кайдан барайын,
 Карап туруп туу белде,
 Кесип башын алайын.”
 Түшө калып атынан,
 Олоңун оңдоп чиңитип,
 Куйушканын узартып,
 Үзөңгү боосун кыскартып,

Сагагын илип бекитип,
 Баса минип сур атка,
 Белин тартып мекийип,
 Чанагынан чыкчудай,
 Ирмебей көзү чекийип:
 “Каалгадай белестен,
 Карап турсам калдайып,
 Туу белде турсам далдайып,
 Баспаган атка шылтоолоп,
 Күдүндөп жүрө бербесин,
 Күн олтуруп кетпесин,
 Караңгыда калдаңдап,
 Кара ташты аралап,
 Качып кетип жүрбөсүн,
 Бекбача менден качат,-деп,
 Акылы чындап шашат,-деп,
 Аты жок калган буруттан,

Арбагым менин ашат,-деп,
 Белестен кире берейин,
 Эми да менден качты ,деп,
 Эрдемсип чыксын батыраак,
 Эсебин колго берейин,
 Талпагын ташка керейин,
 Жүрөгүн сууруп жебесем,
 Көөкөргө канын куйбасам,
 Көйрөңсүгөн кыргызга,
 Көрүнөө сырды кылбасам!
 Маңгыт менен тыргоотту,
 Таласына жыйбасам,
 Таңгут менен моңгулду,
 Эки Инген менен Алтайды,
 Батышы Текес, Ысыккөл,
 Аларга конуш кылбасам,
 Бааша болуп аларга,
 Кайран жаным тынбасам!”
 Кырда туруп хан Калдык,
 Кыйла журтка баш болду,
 Атагы алаш дегенге,
 Эрибес боору таш болду.
 Өзүнчө туруп белесте,
 Башына сыймык бак конду,
 Ойлоп койбой кенедей,
 Боолук салып мойнуна,
 Тузактап ажал койгондо,
 Бута атымча белестин,
 Жандоосуна келгенде,
 Баспай калган Майтору,
 Кош кулагын кайчылап,
 Ачуу үн чыгып кишенеп,
 Айгырдан бетер аркырап,
 Ооздугун тиштеп нидерип,
 Алдын карай ыкыстап,
 Дегдеңдетип көкжалды,
 Желе басып ыкчамдап,
 Айбан да болсо Майтору,
 Кош айтышкан немедей,
 Аркасын карап кылчаңдайт.
 Кененимдин Кеңкула:
 “Капчыгайдан хан Калдык,
 Кабуусун таап тосот, -деп,
 Ажалы жок Бекбача,
 Жарадар болуп кутулат,
 Бекбачаны өлдү деп,
 Кара нээт бул маңгыт,
 Көөкөрлөп канын жутат,- деп,
 Тар жерге кире бергенче,
 Сайып алат баатыр”- деп,
 Майторуну бастырбай,
 Жолун торгоп алганда,
 Өзүнчө элге хан болуп,

Алданып Калдык жалганга,
Койо берип Кеңкула,
Белеске жакын калганда,
Куйругун булгап Кеңкула,
Бурулуп жолго салганда,
Эркиндик келип Тору атка,
Кош айтышкан маалда,
Куймалуу алтын үзөңгү,
Теппей ыргып Бекбача,
Баса минди тору атка.
Калдыкты кайдан табам, деп,
Алдырап чыкты кайкаңга,
Бурут качан чыгат, деп,
Турган экен хан Калдык,
Туурасында тайпаңда,
Сүр көрсөтүп буруттун,
Чыкканын көр акыр, деп,
Маңгыттап Калдык бакырды,
Кыйрынан капыр качырды,
Чанданын көргөн мындайдын,
Бекбача кайдан шашылды,
Армансыз болуп өлсүн, деп,
Кагып ийип найзасын,
Качырып найза сайбады,
Тартып тура калганы,
Найзасы жок кур калып,
Калдык катуу арданып,
Балтасын алды белинен,
Сөөгүн таппай калсын, деп,
Бекбачадай буруттун,
Кара жердин бетинен.
Кош колдоп Калдык чапканда,
Уңгусу менен балтанын,
Бекбача кайра какканда,
Жана Калдык арданды,
Сабы калып колунда,
Балтасы жерде жатканга.
Кылычын тартты кынынан,
Бекбачаны чапканга,
Беш жүздөн ашык соодагер,
Белге чыгып капташты,
Койгулашып жатканда.
Кыйкырыгы таш жарып,
Таштан өтүп баш жарып,
Кылычты шилтеп ийгенде,
Жалаңдаган кылычты,
Сырты менен балтанын,
Жалпагына какканда,
Кырк бир жерден кылычы,
Кыйрап кетти ар кайда.
Чокмордон башка жарак жок,
Куру кол Калдык калганда,
Чабындагы чокморун,

Сууруп алды хан Калдык,
Жалын жайнап көзүнөн,
Жаалысы келип каарданып,
Чокудан ылдый шилтеген,
Чокмордун үнү күр этти,
Колтугун Калдык чойгондо,
Балта менен Бекбача,
Кар жиликке койгондо,
Чыканактан оң колу,
Сынып кетти карс этип.
Калдык хандын чокмору,
Жерге түштү шалк этип,

Жанындагы канжарын,
Калдык алды шап этип,
Бекбачанын балтасы,
Шакшакка тийди шак этип.
Экөө бирдей тең сынык,
Бир жолу өлүк хан Калдык,
Кеткени жок жан тынып.
Сар почтоп таңып суратка,
Бекбача алып жөнөдү,
Муну мындай таштайлы,
Манас баштап кырк төрткө,
Аш бергенден баштайлы.

МАНАС БАШТАГАН КЫРК ТӨРТ ЗАЛДЫН АШЫ

Калдыктан кыргыз кутулуп,
Кой үстүнө торгой тууп,
Калың эл жатты туйтунуп.
Жарды киши калган жок,
Карыз-өтүнө мал сурап,
Бар кереги үйүндө,
Жатты кыргыз тунжурап,
Жайдын күнү төр-төрдөн,
Шамал айдап май бурап,
Самоор кайнап ар үйдө,
Ызы-чуу түшүп чуркурап,
Тиш кычуусун кандырып,
Жаштардын жеши бир мезгил,
Куйрукка буудай чөгөрүп,
Семизинен баса албай,
Кишинин баары көгөрүп,
Боз улан кемер курчанып,
Кыздары үкү сайынып,
Тогуз-ондо кыз балдар,
Кыркалап шуру тагынып,
Буластай басып келиндер,
Чач теңге, чачпак салынып,
Жең кабы менен өңүрүн,
Саймалашып тагынып,

Эки эли кундуз жээктеп,
Белдемчисин кагышып.
Желелешип бээ байлап,
Казанда аппак май кайнап,
Сары кант, куурдак, бал каймак,
Канчалаган даамдары,
Дасторкондо түр жайнап.
Жабык баш, туштук, чырмак чий,
Жуп секичек көшөгө,
Үйдүн ичи бөлөкчө,
Көз уйалып жаркылдайт,
Тегеретип көргөнгө,
Атактагы үйлөрдүн,
Желбоосу жез чынжырдан,
Чамгарагы жылт карай,
Үй санаты бир далай.
Алтындан кылган жан казан,
Ашкананын оозуна,
Күмүштөн кылган туулгага,
Дүмүнөн салып көмөргөн,
Салган шырдак четине,
Күмүштөн чеге чөгөргөн.
Төөнүн жүнүн бойогон,
Чырмак чийдин четине,
Кара оозуна оргон,
Он эки түрдүү жибектен,
Чийди кылдап чырмаган,
Үйгө жапкан кийиздин,
Тышын аппак тордогон.
Кереге-уугу жыгачын,
Кызыл сырга сырдаган.
Тастар боосу эшиктин,
Алты кыр чалган кенептен,
Ууктун боосу сегиз түр,
Окшобогон жибектен.
Алты боосу үзүктүн,
Аруулап соккон термеден,
Жазылыгы төш жары,
Тегиричи дейилда,
Кермеден кетпей жергелеп,
Ат котолоп айылда,
Тегеректеп желеге,
Жылкы жуушап калганда,
Туйактанып баса албай,
Жөө киши барбай айылга,
Жойлоп барган ит тийбей,
Төгүп салган майына.
Балдары майга карабай,
Катындар каймак жалабай,
Шернеге сойуп балдары,
Кысыр эмди азоо тай.
Кыз-келиндер чогулуп,
Үй-үйдө козу сойулуп,

Алдыртан тиктеп мелтирер,
Келиндин көзү койулуп,
Жыла басып илбирстей,
Кыз балдары чойулуп,
Сүт бото тайлак төө сойуп,
Абышка кемпир чогулуп.
Ичигин жыйнап көтөрүп,
Кемпирлер чала жөтөлүп,
Абышкасы карсылдап,
Кемпирдин көөнүн көтөрүп.
- Өңшөйбөй басчы кайкалап,
Көп чалдардын көзүнчө,
Чандырбастан чалкалап.
Жанындагы абышка:
-Кемпириңди мактайсың,
Өңшөйбөй кемпир канатет,
Өзүң белес ашпайсың.
Капакка толуп суу куйсаң,
Кемпириңе мактангын.
Кайран чал, ачык айттың, деп,
Калгадары күлүшөт.
Ургаачы ажыз эмеспи,
Оозуңа алың жетпейт, деп,
Абышкага күбүрөп,
Ордуна турган кемпирлер,
Олтура кете бүжүрөп.
Аа-аалашып талаада,
Он сегиз менен отуз беш,
Ортосунда азамат,
Улак тартып күжүлдөп,
Кымыз ичкен кызымтал,

Токтоно албай дуулдап,
Бакырышып бабырып,
Баш аламан чуулдап.
Ордо аткан андан көп,
Чүкөдөн өтүп кеттиң, деп,
Бирин-бир кычылап.
Тогуз коргоол ойногон,
Сексен бир таш ээлиги,
Кыдырата үй санап,
Эки тишти ак колтук ,
Байым атын чулпулдак ,
Туз алам, деп мултуйат.
Туз бербесең тартып кет,
Тетиги байды алам, деп,
Аны карай кол сунат.
Биле албай көчүп калганы,
Зыйан ачуу эмеспи,
Кимисин берсем болор, деп,
Кыжалат болуп кысталат,
Байын берсе аз калат,
Тузду берсе мейли-эп,

Чулпулдаткан туз алса,
Таш бербестен бүт алат,
Эки тишти ак колтук,
Ал экөөнөн туз берсе,
Кийин көчтөн кыйналат,
Мээсинен түтүн буу чыгат,
Ойногондо таш санап,
Кеште менен чатыраш,
Ойногондор топ болуп,
Алдырап келе жатса да,
Келе жаткан кишилер
Тура калат токтолуп.
Кыйын билген ким болсо,
Топусун оңдоп оштонуп,
Жаш-карысы аралаш,
Дүбүрөп жөнөп калышат,
Ат чабууга козголуп.
Ача түйүп куйругун,
Көккө шүйүп көкүлүн,
Күлүктөрүн коштошуп,
Калыстын салып алдына,
Айдатып атты топтотуп.
Ат айдаган тарапты,
Аты бар, аты жогу да,
Баарысы тиктеп карашып,
Чаң созулуп чыкканда,
Дүрдүгүп турат жайнашып,
Даекчилер ат минип,
Дайарданып жардашып,
Күлүк аттын ээлери,
Көзүн бардап карашып,
Сүйүнөбү, күйөбү,
Көздөрүнөн жаш агып.
Баландын аты экен ,деп,
Көпчүлүк чууну салганда,
Буулугуп үнү апкаарып,
Кобо калып атына,
Үзөңгүгө тамандап,
Эки жеңин камчылап,
Көзүнүн жашы ыргылып,
Агып кетет тамчылап.
Ат байгесин алышып,
Жандай чаап канчасы,
Соогат сурап жанашып,
Ырчылар ырдап жабырап,
Ат менен ээсин жамактап,
Ар экөөнү тең мактап,
Чирене тээп кайкайып,
Кирип келет жалтактап,
Ырчынын антип жүргөнү,
Азын оолак мал тапмак,
Ат ээсинин көөдөнү,
Чыга түшөт чалкактап.

Кээ бир аттын ээлери,
Жерге батпай кайкактап,
Кошоматчы андан көп,
Жарыша чапкан далбактап,
Дайынсыз сүйлөп көбүрүп,
Оозун тынбай жалжактап.
Жорго салып мөөрөйгө,
Кообузчу жоргозор,
Кандай сонун көрөргө,
Төрт айагы такылдап,
Арка буттун туйагы,
Үзөңгүгө чакылдап.
Жоргого минген кишинин,
Таманы ооруп зыркырап,
Томпойдой таштар төбөдө,
Учуп турат чыркырап,
Даңкаңдан учкан топурак,
Чаң созулуп буркурап,
Өтө чыгаан жоргонун,
Койо берсе чылбырын,
Жерге тийбейт дирилдеп,
Жерге тиймек тургайлык,
Көрүнбөйт көзгө элестеп.
Ит агытып теке уулап,
Айгайлашып чуркурап,
Уу кылганда капчыгай,
Зоо кабышып жаңырып,
Барандын огу барсылдап,
Кулак тунуп тарсылдап,
Текени камап таш- ташта,
Тайган үрүп тарсылдап.
Адырда кулжа дардандап,
Бугулар качып каркаңдап,
Айулар качып саксаңдап,
Токойдо донуз корсулдап,
Мылтыктын үнү чыкканда,
Кузгун жетет куркулдап.
Адамсыз жердин черине,
Каракулак шер чыгат.
Жолборс чыгат суналып,
Илбирс чыгат чубалып,
Карышкыр чыгат кабышып,
Чөөлөр чыгат каткырып,
Адамдай күлкү салышып,
Көрүнгөн жанды кетирбей,
Такыр атып алышып.
Адырдан бөрү, түлкү алып,
Кышында ичик кылсак, деп,
Азаматтар мүлк алып,
Капкан жайып бел- белге,
Тузак койуп булукка,
Шибе кармап уларга,
Чарба баккан элдердин

Эрмеги ушул буларда.
Көпкүлөң тарткан боз балдар,
Эригип үйдө жаталбай,
Сазды бойлоп куш салып,
Өрдөк, чүрөк, каз алып,
Каркыра ,турна, тоодакты,
Ителгиге тептирип,
Кекилик, чил, кыргоолду,

Карчыгага илдирип,
Илбээсинди бүлдүрүп,
Шумкар салып, куу алып,
Ак сакалдуу карыга,
Тартуу кылып алпарып,
Алып барган азамат,
Айры өркөчтөн төө алып,
Азуусу тутам ат алып,
Баланчага куу тартып,
Төө жетелеп, ат минип,
Келатам деп мактанып,
Айу кармап алганы,
Ээрин тетир токунуп,
Ырысы качкан немеси,
Жарак асый жылкы алып,
Бугу аткан мерген шаттанып,
Терисин ийлеп бугунун,
Күйөөгө берчү кыз болсо,
Тагып койуп атына,
Бирден кунан жылкы алып,
Тим кишиге алпарса,
Нарк токтотуп койгондой,
Бирден жарак ирик алып.
Кыргызда болду кыз пулдар,
Андан калса кыргызда,
Кообузган жорго, күлүк ат,
Кыздан кийин ал пулдар,
Кыраан бүркүт, алгыр ит,
Андан кийин ал пулдар.
Көркөм сулуу чыгаан кыз,
Кыраан бүркүт, күлүк ат,
Бөрүдөн качпай тиш салган,
Атагы чыккан тайганга,
Баасы жок деп аларга,
Айтылып жүргөн кептер бар.
“Кызга бергис жубан, деп,
Атка бергис кунан” деп,
Эл ичинде макал бар.
Жана макал кеби бар,
Кандай айтса эби бар.
“Суратпай берген күйкөнүн,
Ак шумкарча баасы бар,
Сымбаттуу сулуу жубандын,
Бир кызчалык баркы бар”

“Ырыстуунун үйүнө,
Жуучу келсин, баатыр, деп,
Ырысы жоктун үйүнө,
Доочу келсин такыр” деп,
Макал айтып, кеп жасап,
Кыз сурамай салты бар,
Куш сурамай наркы бар.
Ат сураса, айтылар,
Бирөөнүн кызын сураса,
Бирөөнүн атын сураса,
Бирөөнүн кушун сураса,
Куйулушуп айтылган,
Кулакка сонун жагымдуу,
Жогоркудай кептер бар.
Жайдын күнү болгондо,
Айран- жуурат, каймак, бал,
Күндүз- түнү жегени,
Кысыр эмди азоотай,
Сүткө бышкан коозудан,
Кыштын күнү жегени,
Кеткен кызы, куйма жал,
Майлуу уча, карчыга,
Сары май, бал, экчеме,
Боорсок, куймак, тооч нан.
Жайдын күнү кийгени,
Башында калпак агарган,
Кызыл шайы, дүрүйө,
Карала менен бейкасам.
Курчанганы белинде,
Булгарыга тыштаган,
Алтындан жасап кынаган,
Адамдын көзү уйалган,
Кемери бар белинде,
Жигиттери буралган.
Кыздары үкү сайынып,
Кыркалап шуру тагынып,
Башында кундуз тебетей,
Кыпкызыл бети албырып,
Бака буттап өргөн чач,
Кыз экени таанылып.
Жубандар басып бурлып,
Айдай бети нурланып,
Бир эли кундуз жээктүү,
Белдемчи жерде чубалып,
Келиндер жүрөт молтоңдоп,
Алмадай эмчек томолок,
Кээ бир жазгак жаш балдар,
Кеп айталбай жоголот.
Кыштын күнү кийгени,
Жаштары бөрү, кашкулак,
Тышынан ичик кийишип,
Башында түлкү тебетей,
Желге ыргалып селкилдеп.

Чыныда буудай майлаган,
 Сыр аякта шуулдап,
 Үн чыгып бозо кайнаган,
 Самоордон түтүн буркурап,
 Дасторкондун бетинде,
 Түрдүү тамак жайнаган.
 Айалдар кийет кубултуп,
 Сүлөөсүн ичик жамынып,
 Аркасында сегиз бут,
 Чач теңгесин салынып,
 Төрөй элек келиндер,
 Акыректе чоң сөйкө,
 Аркасында чач багы,
 Бооруна өңүр тагынып,
 Колуна чек кап салынып,
 Бутунда өтүк бийдана,
 Көкшаалдап чеге кагылып,
 Он сегиз менен отуз беш,
 Ортосунда эчендер,
 Каймана сырттан жалынып,
 Бет маңдай келип сырдашса,
 Бар дүйнөсү табылып,
 Опколжуп жүрөк токтобой,
 Кетүүчүдөй жарылып.
 Айылда көркөм катын көп,
 Элечеги зонкойуп,
 Түрдөнүп басат койкойуп,
 Абышкалар чалкайып,
 Ак сакалы жайкалып.
 Кемпирлери кең көйнөк,
 Казылары челектей,
 Алалбайт аяк эңкейип.
 Кыргыз куунап жаткан кез,
 Ойуна алды бир ишти,
 Эр Бекбача кара көк:
 “Алтымыш уруу алаштын,
 Малы болду чөптөн көп,
 Токсон уул түрктүн,

Жайылган малдан зары көп,
 Алтыны көп, күмүш көп,
 Дүр-дүйнөсү андан көп.
 Аттанып үйдөн жөнөйүн,
 Эл аралап, жер чардап,
 Ат жетер жерге барайын,
 Капыр менен мусулман-
 Ай менен күндүн кулагын,
 Тийиштирип экөөнү,
 Тамашага канайын,
 Атактуу Манас көк жалды-
 Айкөл шерди баш кылып,
 Алты эске алайын.
 Аяк жагы кечээги,

Кардыгач менен чакмакташ,
Ниредеги Жагалмай,
Ашын берип салайын.
Жердин бети томолок,
Тентип киши жоголбойт,
Конуш таппай жер чардап,
Аш беришке түк болбойт,
Көкөтөйдөн ашы, деп,
Көп жыйындын кашы, деп,
Айтылып жүргөн эмгиче,
Даңазалуу бул бир кеп.
Атагы чыккан бул ашты,
Каркырага бериптир,
Каары катуу чоң Калдай,
Күн чыгышты жердеген,
Беш урук эли келиптир.
Андан калса түрк уулу,
Инди, жөөт, арабдан,
Андан киши келбептир.
Инди, жөөт, арабдан.
Булардан киши не келбейт?
Булардын баары ойдунда,
Каркыра түндүк сырт жакта,
Анча-мынча ат жетпейт.
Араб, жөөттүн элдери,
Анча-мынча ат минет,
Көбүнчөсү төө минет,
Куржунун артып мойнуна,
Өз жеринде жөө жүрөт.
Индинин эли жете албайт,
Жылкысы жүнсүз бүт делбе,
Сыртка келсе кырылат,
Кайта үйүнө кете албайт.
Келбестин жайы ушул го,
Түндүк менен түштүктүн,
Арасында аш берсе,
Калбай баары бүт келет,
Ыктуу болсо конолго”
Деп ойлонуп Бекбача,
Жерди чардап көрмөккө,
Конушту мурун белгилеп,
Анан ашты бермекке,
Аттанып баатыр жөнөдү,
Атайын жерди көрмөккө.
Батыштын көрдү бар жайын,
Чалыкпады көзүнө,
Аш берерге ыктуу жер,
Чөптүү жерде суусу жок,
Суулуу жерде чөбү жок,
Батыштан көөнү кайтканда,
Чыгышты карай тартканда,
Шор дайраны жакалап,
Чыгышка бара жатканда,

Кээде агын суу бойлоп,
Кээде керүү жер бойлоп,
Кээде деңиз жакалап,
Кээде адыр аралап,
Кээде тулаң күр басып.
Кээде какыр чөл басып,
Кээде Ала Тоо басып,
Кээде кыйма таш басып,
Кээде татаал бел ашып,
Ар сонунга кез болду,
Бет алган жакка баратып.
Аш берем деп жер чардап,
Ар бир ишке бышыктуу,
Күндүзү таттуу, түн ачуу,
Булактарга тушукту.
Мелтиреген көл калды,
Жарымы ачуу ичкисиз,
Жарымы таттуу балга окшош,
Аккан дайра суу калды,
Талкан чалган немедей,
Уйуп жаткан суу көрдү,
Жайы-кышы өчпөгөн,
Күйүп жаткан от көрдү.
Күн чыгып жарык болгондо,
Канаттуу учуп өтө албай,
Айактуу басып кете албай,
Гиеси жок баары таш,
Жаркыраган тоо көрдү.
Күндүзү турган жам-жайкыт,
Түндөсү турган чайпалып,
Кубулжуган тоо көрдү.
Чачы адамдын чачындай,
Кашы кара чийгендей,
Көзү адамдын көзүндөй,
Кирпик какса билинип,
Оозунда тиши кашкайып,
Күзгүдөй бети тастайып.
Чачынан байлап аскандай,
Кебетеси, кешпири,
Сын-сыпаты баарысы,
Дал адамдын башындай,
Мөмөлүү жыгач чер көрдү,
Кылыч менен жара чаап,
Эки бөлүп койгондой,
Жарты адамды көп көрдү.
Канаттуусу ар түрдүү,
Айбанаты сан түрдүү,
Суу айбаны канча түр,
Кургак жерде бар айбан,
Суу бетинде такыр жүр.
Үч жыл жүрдү бир тынбай,
Аш бергенге жер таппай.
Азийга айланып,

Балтыктын сазы дегенге,
Учурап калды Бекбача.
Төрт тарабын тең карап,
Ойуна мындай ой алат:
“Аралап көрдүм көп жерди,
Көзүм көрдү көп элди,
Аш беришке ыгы бар,
Ылайык көрдүм бул жерди.
Тескей тоосу бул жердин,
Карагай, кайың кең экен,
Алдынкы саздын четинде,
Аралап айбан өткүсүз,
Караңгы токой чер экен.
Төшү тулаң жырылган,
Арасы булак жылжыган,

Чылпылдаган саздары,
Жандарга зыйан кылбаган,
Арасында баткагы,
Бөлөк-бөлөк буткулда,
Каркылдаган каздары,
Кара сууну бербеген,
Өрдөк, чүрөк соносу,
Адыры арка-кулжа экен,
Тоосунда эчки-текеси,
Куйулуп жаткан кум экен.
Бөксөсү бөрү, түлкү экен,
Кашкулак, борсук, ач күзөн,
Азамат эрдин мүлкү экен,
Керүүсү кенен түз экен,
Баш-айагы он күндүк.
Ат чабуучу жер экен.
Буткулда ойноп суучулдук.
Ит балыкты кубалап,
Кара куназ, көк кытан,
Сууга кирет шуңгушуп.
Жалтырап жаткан көлүнө,
Чалкайып жаткан төрүндө,
Какырында, сазында,
Эки канат, төрт аяк.
Айбанаттын кени экен.”
Жерди көрүп жактырып,
Отуз алты ай он бир күн,
Санаты толгон кездерде,
Таласка келди бастырып.
Туш-тушка киши жиберди,
Бир айлык жолго чаптырып.
Ыраакы жерге жумшады,
Кызылкызды таптырып.
Түндүктө наамы орусту,
Жери жайлуу конушту,
Ыстамбулда Кайсарды,
Андай эчен канчаны,

Иран менен Иракты,
 Мисир менен Кудусту,
 Коросон, Испан элдери,
 Аш беремин кел, деди.
 Ооган менен Индиستان,
 Жайнаган инди журтунан,
 Кешмирге кыргыз калкынан,
 Баарына кабар айттырды,
 Бекбачанын атынан,
 Инди-читти үч арал,
 Ошондон бери айтылган.
 Кызыл чапан, жайдак төш,
 Текши тоонун элдери,
 Ашка келип бер, деди.
 Амурдун бойун жердеген,
 Ак кардан селде чалынган,
 Атакта бар эки инген,-
 Баарың ашка келгин. деп,
 Арасында элдерден,
 Соңгу жылы теке айы,
 Ашка кел деп бар жанды.
 Кабар айтып бар элге,
 Үй тигишке камданды,
 Кырк төрттүн ашын берем, деп,
 Кылым элге жар салды:
 -Кырк уруу кыргыз баарың кел,
 Кырк урууң кырк миң үйдү бер.
 Алтымыш уруу көп алаш,
 Кызмат кылгын баарың тел.
 Ашка тигер үй саны,
 Токсон миң болот санаты,
 Үй-бүлөң менен бир туруп,
 Конок күтөм дебегин.
 Конокту тепсеп үстүнө,
 Бекер киши кирбесин.
 Чайыңды бергин үч убак,
 Этиңди бергин эки убак,
 Күнү-түндүк тамагы,
 Конокко бергин беш убак,
 Дасторконуң жай болсун,
 Чайга кошуп берериң,
 Капакка салган бал болсун,
 Каймакка бышкан нан болсун,
 Куру тооч болбосун,
 Мисте, мейиз, кант болсун,
 Сүттөгөн чай, сары май,
 Кеми жок болсун баарыңар.
 Ыстаканда чай болсун,
 Куурдак менен май болсун,
 Казы чыгар бээ сойгун,
 Сүт бото тайлак төө сойгун,
 Сыйыр сойгун, кой сойгун,
 Мал арыгын сойбогун,

Май жей албай таарынса,
 Мейли анда жөн койгун,
 Тойбой конок таарынса,
 Билип кой, жакшы болбойсуң!
 Айаган малдын ордуна,
 Кара башың сойлосуң!
 Кем-керчи жок шай болсун,
 Үй башына аз болсо,
 Ондон балык бар болсун,
 Бар керегиң жам болсун.
 Көп болгондо отуз күн,
 Аз болгондо он беш күн,
 Конокту мыктап күтөсүң,
 Эркек-катын аралаш,
 Маңдайлашып жүрбөгүн,
 Тартынбай айтам кепти деп,
 Малжаңдашып жүрбөгүн,
 Акылыңды төндүрүп,
 Каныкейче болбосоң,
 Акэркечче сүйлөгүн.
 Акыл керек ар жанга,
 Адеп керек бар жанга,
 Сылык сөз менен сый керек,
 Өлбөй турган тир жанга.
 Эки жыл, элим, камынгын,
 Кырк уруу кыргыз болгонуң,
 Кырк жерде болсун айылың,
 Бир үйгө төртөөң самоор ал,
 Кытайдын кара чайынан,
 Кырк капталдан чай алгын,
 Жаркенттин кызыл чайынан,
 Ага кошуп дагы алгын.
 Ар уруудан бирден үй,
 Он эки канат ордодон,
 Бирден камдап алпаргын.
 Бар дүйнөңдү жыйнагын,
 Үй ичине тул салгын.
 Мен алпарам төрт ордо,
 Тул толтуруп туу сайган,
 Кырк төрткө толот ошондо,
 Аш берели кырк төрткө,
 Ак калпак кыргыз алашта,
 Кем-керчиң жок бул күндө,
 Айкөл арстан Манаска,
 Арка болгон алашка,

Кара кытай, манжудан,
 Шибө, солон, анжудан,
 Сактап калган эсен-сак,
 Калка болгон алашка,
 Бакай, Кошой-карыга,
 Музбурчак, Көкчө - хандарга,
 Алмамбет, Чубак-шерлерге,

Эрен Сыргак беренге,
 Хан Ажыбай чеченге,
 Ак байбиче Чыйырды,
 Кадырман эне Каныкей,
 Ак куу энем Айчүрөк,
 Кыз Куйалы балбанга,
 Шер Семетей Сейитек.
 Эр кененим Сардарга,
 Ага дил туулган адамдан,
 Шер Гүлүстөн абама,
 Арбагын сыйлап аш берип,
 Ат чабалы аларга.
 Жыйырма экиде жаш кеткен,
 Күн батышта жети дөө,
 Кармашып алы жетпеген,
 Шер Сейитим арстанга,
 Кырк төртүнө аш берип,
 Калтырамын дастанга,
 Карыганда кан жутуп,
 Какшап калган Чыныке,
 Кара кийип кан ичип,
 Кара элечек оронуп,
 Эгиз бала көтөрүп,
 Эмгек тартып эңкейип,
 Асылбача- Бекбача-
 Бизди тууган Кылжыке,
 Канчоро , Кыяз-арамдар,
 Таласка бүлүк салганда,
 Арбагы үчүн Көк жалдын,
 Коргонду сактап калам деп,
 Токсон беште сары абам,
 Уруш кылып кан кечип,
 Алы келбей эки арам,
 Уйатын койуп ор казып,
 Түшүп өлгөн деп угам,
 Унутуп калар киши эмес.
 Канчоро такка мингенде,
 Эл ийинге сийгенде,
 Айтканын берип капырга,
 Калганыбыз ар кайда,
 Кетели качып дегенде,
 Ажыбайдын Керменбай:
 “Бойунда бар Айчүрөк,
 Тулпардан калган туйакты,
 Эркек тууса чунакты,
 Семетейдей бир күнү,
 Айланып табар Таласты,
 Каңгыратып талаага,
 Таштап качып кетпейли,
 Арбагы бийик Манасты”
 Ошентип айтып тоздурбай,
 Токтоткон экен алашты.
 Кантип таштап койобуз,

Эсепке албай Керменбай?
 Айчүрөктү олжолоп,
 Кыяз алып кеткенде,
 Сейитекти Айчүрөк,
 Төрөй турган кездерде,
 Таластан барган олжого,
 Айсалкын менен Кутубай,
 Кастык кыл деп балага,
 Үйрөтүп Кыяз киргизген,
 Бакшы бүбү беш катын,
 Эбин тапкан ушулар,
 Урпагына айкөлдүн,
 Кызматы турса ушундай,
 Чечекей агып чел болор,
 Унутуп калсак эске албай!
 Батасы журтту байыткан,
 Олуйа Кошой баатырдын,
 Олутун баскан Жалгызек,
 Агам асыл эр эсте,
 Нурфану менен жубайым,
 Унутуп аны калбаймын.
 Хан Калдык менен кармашта,
 Кан төгүшкөн чайкашта,
 Котен, Жеркен, Кашкардын,
 Хандары өлдү алардын,
 Арал Азык, Лопнурдан,
 Өлүп кетти канча хан,
 Жакшы-жаман күндөрдө,
 Өлүмдөн башын тартпаган,
 Эске албай кантип мен калам?
 Кутубий, Манас, Кумулдан,
 Баш хандары калбаган,
 Эстесем жүрөк эзилет,
 Унута албай Бекбачаң.
 Чакмакташ менен Кардыгач,
 Куураган талды кармасаң,
 Булактай агып суу чыгат.
 Ниредеки Жагалмай,
 Күнү-түндүк мезгилде,
 Унутуп калбай Бекбачаң,
 Буларды эске үч албай.
 Эр Төштүктүн баласы,
 Жоодарбешим абамды,
 Төбөмдөн арбак урбаса,
 Унутуп аны каламбы?
 Кажыр менен кузгунга,
 Талаадан тарпым тарттырбай,
 Таласка кабар жеткирген,
 Эр Сейитим атамды.
 Айкөл Манас баатырга,
 Ар түрдүү жарак шай кылган,
 Төкөр уста Бөлөкбай,
 Унутуп калар адамбы?

Гүлүстөндү сакайтып,
 Өз күчүнө ээ кылып,
 Айыктырган момун жан,
 Ага куран окутам.
 Өткөндөн санап кырк эки,
 Аш берели дегеним,
 Жонунан кырк төрт дегеним-
 Бактыбай менен Бекбачаң,
 Аларга жолдош демекмин,
 Саны толду кырк төрткө,
 Арнап ашты беремин.
 Тигээриң кыргыз кырк миң үй,
 Балтыкка көчүп барасың,
 Он беш күн конок аласың.
 Кырк беш атка байге сай,
 Жүз миң алтын баш байге,
 Оонабаска он беш миң,
 Унутуп калбай баарың бил.
 Африка элинде,
 Ысык кумдуу чөлүндө,
 Шутуру көп, жылкы аз,
 Аларга болор чоң жаман,

Ат байгеден кур калса,
 Байгеден бөлүп берели,
 Ат ордуна төө чапса,
 Жана байге берели,
 Күн батыштын тарабы,
 Шүдүңкүт тандап уй чапса,
 Жөө кишиге байге бер,
 Жөө жүгүрүп чыкканга.
 Алтындан санап жүздү бер,
 Сайышка чыккан балбанга.
 Батыш менен чыгыш де,
 Чыгыштан чыгат кыргыз де,
 Аларың кырк миң алтын де,
 Жөө күрөшкө чыкканга,
 Мусулман менен капырды,
 Буга да кырк миң алтын де.
 Мергендери жамбы атсын,
 Атып кетсе жамбыны,
 Кырк миң алтын сый алсын.
 Теке тырмыш көл бука,
 Он миң алтын байгеге,
 Кур калтырбай буларга.
 Чатыраш ойноп ордо атсын,
 Булар куру калбасын,
 Жеңип алган тарабы,
 Беш миң алтын байге алсын,
 Тогуз коргоол ойносун,
 Ойуну куру болбосун,
 Ойноп копкон жеринде,
 Койуну куру болбосун,

Койуну куру болбоско,
Беш миң алтын а болсун.
Кара койум дүмпүлдөк,
Ака чөлүм, чөөбөрү,
Балдар этек кармамай,
Баары ойнолсун кыргыздын,
Ойундары бүт калбай,
Ар ойундан жеңгени,
Алтын алсын кур калбай.
Акындары айтышсын,
Тыңдары улак тартышсын,
Селкинчек салып тебишсин,
Ыр ырдашып жеңишсин,
Куру болуп калбасын.
Баарына алтын берилсин.
Шумпал алыш, алма алыш,
Буга да керек чоң намыс.
Маңдайы тердеп күч кеткен,
Убара болуп калбасын,
Байгеси жок кур кетип.
Кылданып жаштар теңге эңмей,
Чечендер тилин жанысын,
Сыйласын кыргыз карысын,
Ат минер алы бар болсо,
Алып барсын баарысын.
Аз калганда өмүрү,
Көптү көрүп алышсын,
Карылар барсын чалкайып,
Аксакалы жайкалып,
Кемпирлер барсын чайпалып,
Элечеги заңкайып.
Атасы барда эл тааныр,
Аты барда жер тааныр,
Балдар калып калбасын.
Билеги жоон алашта,
Балбан калып калбасын,
Калкты карап жалтанган,
Хандар калып калбасын.
Хан менен калкты бийлеген,
Сардар калып калбасын.
Кең көкүрөк, кууш аяк.
Алпың калбай бүт баргын.
Кортундулап айтканда,
Кырк уруу кыргыз болгонуң,
Алтымыш ата алаш деп,
Ушул атка конгонуң.
Токсон уруу өзүбек,
Толгон түрүк болжолуң,
Калтырып салтың койбогун,
Кырк төрттүн ашын беребиз,
Кем-керчиңер болбосун.
Бир көрүнөөр кезегиң,
Түбөлүгүн ойлогун.

Капыр менен мусулман,
Бет келишер убагың,
Ай менен күндүн кулагы,
Кагылышар кыйамың,
Ашка барам деп барсаң,
Жоо жарагың кылдагын.
Таң атканда намазда,
Түштө тамак убакта,
Кечиндеси болгондо,
Күн уйага батарда,
Найзамды кармап ыргагын.
Тарамышың чыйратып,
Кара бойуң чыңдагын,
Жүз жууганга ар күнү,
Аптабаңды камдагын,
Жоолук, самын керектүү,
Бар нерсеңди жамдагын.
Ойлоп тапкын ойунда,
Жок нерсеси калбасын,
Баары болсун колуңда.
Ашка кел деп чакырдык,
Батыш менен чыгышты,
Түндүк менен түштүктү,
Эл койбой жердин боорунда.
Көбү келет кекенип,
Эби келди алаштын,
Эми талап алсак, деп,
Айрыкчасы каңгайдан,
Кара кытай, калмактан,
Шибе, солон, манжудан,
Ашка келсе беш урук,
Байкап көрүп чаманды,
Кайра жанбайт чабуудан,
Кырылышып көнгөнбүз,
Кайра качпа чабуулдан,
Олуйа Кошой абамдын,
Кыздын кызы тукуму,
Ала барсын Бактыбай,
Баатыр Бозой жээниңди,
Өлүмдөн коркор эр эмес,
Мен көргөмүн пейлини.
Жыйырма үч менен жыйырма беш,
Ортосунда чамасы,
Эндекей жүргөн эр экен,
Балбанга кийер кийимди,
Болбосун анда чаласы,
Беш уруктан ким чыкса,
Өзүм чыгам Бекбача,
Атка чыкпайт калгандар,
Жөө көрүшкө жарачу,
Балбандар бар бир канча.
Эшигиндин алдында,

Бирден атың шай болсун.
Кырк төрт үйгө тул салган,
Кырк төрт катын жам болсун,
Оозунан чыккан сөздөрү,
Шекер менен бал болсун,
Үнүн уккан кай бирөө,
Эми кантип угам, деп,
Уйку көрбөй зар болсун.
Кыргыздардын айалы,
Кара жаак, жез таңдай,
Кандай туулган экен, деп,
Кылым элге даң болсун,
Шаңкылдаган жез комуз,
Кыз колунда бар болсун,
Зыңгыраган обону,
Сыздырып бойдон тер алсын.
Уккан сайын уксам, деп,
Моокуму элдин канбасын.
Айкөл Манас төрөдөн,
Айак жагы Бекбача,
Айтар кебин камдасын.
Кошой менен Бакайдын,
Айтканына сөз жеткис,
Көргөнүнө көз жеткис,
Кохарды ташка катпасын,
Арышы жетсе канчага,
Айтуудан тилин тартпасын.
Айкөл шерди айткандар,
Ар тарабын ойлосун.
Телегейи тең болсун,
Ар кандай айтса эп келет,
Ким калтырып койбосун.
Алтымыш уруу алашты,
Баш коштурган Манасты,
Тенип калган кыргызга,
Жер кылган Кеңкол, Таласты,
Токсон уруу түрк уулун,
Чогултуп оозун каратты,
Алтымыш уруу алашты,
Он төрт ханга сураатты.
Абдан ачуу келгенде,
Козголбогон Күн чыгыш.
Күжүрөгөн көп элди,
Өз үйүндө чуулатты,
Тартып алып тактасын,
Таздын уулу Үрбүгө,
Кырк төрт күнү сураатты.
Сорандык Сошойа,
Жүйрүн дөөдөн үйрөнүп,
Өнөр алып жүргөндө,
Алоокенин чоң уулу,
Алачыктай Коңурбай,
Эсен ханды ээ кылбай,

Кантонду басып киргенде,
 Элчилешип Эсен хан,
 Сорандыкка караштуу,
 Жердин көбүн бергенде,
 Кайта келип Сошайа,
 Эсен ханга киргенде,
 “Жерди бөлүп мен бердим,
 Каары жаман Калчага,
 Катышпайлы” дегеле,
 Калбалашып Сошайа,
 Качып келип Кытайдан.
 Казакка келип эл болгон,
 Хан Көкчөдөн таарынып,
 Кыргызга келип токтогон.
 Тиктегенин көргөн эр,
 Тилегин кудай берген эр,
 Айтканы кабыл келген эр,
 Акылы артык кемеңгер,
 Казакка келип турганда,
 Сошайа аты жоголуп,
 Алмамбет атка конгон эр,
 Ар кандай айтса эп келер,
 Узун бойлуу кең далы,
 Туткандын чыккан далдалы,
 Угабыз көк жал Чубакты,
 “Нойгуттан ногой көп эмес,
 Чубактан Манас эр эмес,
 Айтылган элдин макалы,
 Ар кандай айтсаң бап экен,
 Айтылар Чубак чагы экен.
 Хан Жакыптын Сыргагы,
 Акбалта хандын Чубагы,
 Сорандыктын Алмамбет,
 Согушка туулган чунагы,
 Эни менен таштай бер,
 Айтаарга келген кыйамы.
 Айтышканда сөзү бир,
 Тиктегенде көзү бир,
 Айрышканда бөзү бир,
 Жаткан жерде жатын бир,
 Копкон жерде койуң бир,
 Кармашып турган колу бир,
 Ойлоп турган ойу бир,
 Бара жаткан жолу бир,
 Жайытында малы бир,
 Көкүрөктө жаны бир,
 Конушунда айыл бир,
 Пайда-зыйан баары бир,
 Алаштан чыккан он төрт хан,
 Биринин көөнү кирдесе,
 Баарысынын көөнү кир,
 Чогулушуп турганда,
 Орунду алган олуттуу,

Ойунча алган конушту,
Ак калпак кыргыз көп алаш,
Ордолуу алаш журту, деп,
Ошол атка конушту.
Оорактуу Манас баштаган,
Өтүп кеткен кырк эки,
Тирүү турган Бактыбай,
Бекбача менен бар эки,
Санаты кырк төрт кишиге,
Аш бербей койсок болчубу?
Томсоруп карап турганда,
Анда кыргыз оңчубу?
Өтүп кеткен кырк төрттүн,
Эрегишкен жоосу көп,
Ээрчип жүргөн доосу көп,
Акылдашы андан көп,
Андайды айтсак сандан көп.
Ошончо журтту ийгерип,
Олутун таап жер берет,
Ордолуу алаш дедирген,
Эстегенде көөн тойгон,
Айтканда оозго жык толгон,
Ажыдаар ооз, жалын көз,
Өлүгүн койгон жери, деп,
Арбагы колдоор элди, деп,
Таластан алаш кете албай,
Айланып жүргөн ошол кеп.
Кызыганда айтылган,
Кыргыздан чыккан Кыз Сайкал,

Ооздон-оозго айтылган.
Орус хан кызы Кенжеке,
Карахандын Агеркеч,
Андан качпайт акыл кеп.
Акылына көндүргөн,
Алты жүз кызды чогултуп,
Килем токуп, чий чырмап,
Букарда жасап дүрүйө,
Пулу оор карала,
Иш жасатып көндүргөн,
Алмамбеттин алганы,
Каныкейдин сиңдиси,
Кара хандын Арууке,
Эркек эмес айалы,
Баш карашып, бит сыгып,
Байпак чечип, бут чойуп,
Бирге басып, бир туруп,
Маңдай-тескей олтуруп.
Өйүз-бүйүз болушуп,
Тамаша сүйлөп шаңк күлүп,
Тазаланып кир жуушуп,
Бир көөкөрдө кымызды,
Талашпастан сунушуп,

Суусаганда тең жутуп.
Чогулуша калышып,
Талпак салып, жүн сабап,
Аз-көбүнө карабай,
Оокат болсо тең жасап,
Сайма үйрөтүп кыздарга,
Кеңеш салып келинге,
Баш ыйгарып аларды,
Акыл-нуска кебине,
Өтүп кеткен нечендер,
Кайаша айтып какшатпай,
Өмүрүнчө эч кимге.
Жакшы болбой баарысы,
Жаман да болот турбайбы,
Акылы жок жаманы,
Алды-аркасын карайбы,
Жакшы иштешип ойунда,
Жаман ишти кылганы.
Кыргыздан чыккан Чачыкей,-
Семетейдин алганы,
Эси жок жаман иш кылып.
Эстен түшүп калганы,
Оозуна албай бир киши,
Кептен түшүп калганы,
Эр Көкчөнүн Буудайбек,
Жалганды айтып ырас деп,
Хан Көкчө менен Алмамбет,
Арага айтып ушак кеп,
Алмамбет кетип калганы,
Жалган кепти ырас деп.
Жакынынан айрылган,
Айдаркандын эр Көкчө,
Канатып өсүп жеткенде,
Кабарым алыс кеткенде,
Куйругум өсүп жеткенде,
Оорагым алыс кеткенде,
Ойлонбой минтип калдым, деп,
Кейигени бөлөкчө.
“Кубакай катын журт бузат”
Макал болуп бул экөө,
Жамандыкка айтылып.
Келе жатат бул күндө,
Көзүң көрсө көрбөгүн,
Керге келбес жаманды,
Ит дүйнөгө коргонуп,
Кем көрбөгүн калганды.
Өзүн өйдө көтөрүп,
Жактырбаган башканы,
Кишинин ушу жаманы.
“Эр ойлосоң өзүңдү,
Шер ойло, деп, калганды”
Киши унутаар кеп эмес,
Кошойдун айткан макалы.

Элге күйгөн ким экен?
Эл эстеген ким экен?
Өлүп кетип жоголуп,
Сөөгү сөпөт болсо да,
Кары-жашы тең эстеп,
Кейигени ким экен?
Эсине түшсө кылт этип,
Эригени ким экен?
Элин эстен чыгарбай,
Элдин тарткан эмгегин,
Элине күйгөн эр экен.
Келини ыйлап шолоктоп,
Кызы ыйлап эчкирип,
Эли ыйлап эске алып,
Абысыны унутпай,
Кысканы улап кураган.
Үзүлгөнүн улаган,
Жыртылганын жамаган,
Билбегенин билдирген,
Кылбаган ишке көндүргөн,
Саамайын сылап тараган,
Чачын тизип өрдүргөн,
Кырга кылык жараткан,
Келинге кеңеш карматкан,
Касташкан душман келгенде,
Качырышып жоо сайган.
Кыз Сайкалдай эр болсо,
Каныкейдей айалдын,
Төрт тарабы тең болсо,
Агеркечтей айтканы,
Акыл-нуска кеп болсо,
Ар түркүмдө иш тапкан,
Аруукедей уз болсо,
Айчүрөктөй асманда,
Абалап учкан куш болсо,
Кенжекедей кеңешкор,
Ар кайда жеткен арышы,
Айылда туруп сунса кол,
Кыз Куйалы балбандай,
Сарыбайдай дөө сайган.
Сейтектей эр тапкан,
Кененимдей уул тууган,
Мындайларды дос-душман,
Унутпайт эстейт ким болсо.
Карадөөнүн колунда,
Канча жыл жаткан бушманда,
Баш ийбеген местейип,
Кармоодо туруп душманга,
Кылжыкедей бек болсо,
Эркек эмес айалды,
Унутпай айтат ким болсо.
Чачыкей менен Буудайбек,
Эсине түшсө кемпирлер,

Түкүрөт жерге түү-түүлөп,
Кылганын угуп кыз-келин,
Дүркүрөп бойу жийиркенет,
Мындайларды ким эстейт?
Элден чыккан эренден,
Мурун берен дегенден,

Канчоро менен Шаймамбет,
Кылган иши кыргызга,
Кылым элге дайындуу,
Алар кантип эстелет?
Урпагына уу берген,
Чыныга куйса шуу деген,
Жакып хандай как башты,
Кандай адам эскерет?
Атын укса ар кимдин,
Бүткөн бойу сезкенет.
Көмсө кара жер албай,
Таштап атса талаага,
Айбан туруп сезгенип,
Карга-кузгун коно албай,
Сууга салса суу жукпай,
Майлаганда май жукпай,
Кучактатып кара итти,
Жерге көөмп таштаса,
Топосун бузуп уй ачып,
Өлүгүнө жолобой,
Тиштебестен ит качып,
Карга-кузгун, ит жебей,
Кайып жандын көзү ачык,
Сүйлөйүн десе тили жок,
Элге кастык кылган, деп,
Элге жаккан эмгеги,
Эрге кастык кылган, деп,
Айбанаттар качкан кеп,
Булар жатса жамбаштап,
Жерге убал болот, деп,
Бул жаткан жерден чөп жесек,
Айагынан суу ичсек,
Бизге убал болот, деп,
Уйлар көрүн ачкан дейт,
Эркелетип эр кылып,
Эрди баккан эл экен,
Элге кара санаган,
Канчоро менен Шаймамбет-
Дал экөөндөй болчу экен,
Эл кайгырып кимди эстейт?
Элине жаккан кызматы,
Айал- эркек дебестен,
Тирүү жандын баары эстейт.
Ал өңдөнгөн адамдар,
Өзү өлсө да аты өлбөй,
Элге кылган иши өлбөй,

Унутулбайт турбайбы,
Бул өңдөнгөн кишини,
Унутуп койгон ким болсо,
Төбөсүнөн урбайбы,
Алтымыш уруу Алаш деп,
Ак калпак кыргыз баарыңды,
Анык кудай урбайбы,
Азирет арбак урбайбы,
Айабагын барыңды,
Карап, кыргыз, турбайлы.
Бекбачанын айтканын,
Баары угуп алышты,
Бара келди, баатыр, деп,
Барайтканы акыл, деп,
Тон жакасы болгондор,
Журт атасы болгондор,
Ар уруунун баштыгы,
Эл жакасы болгондор,
Жай-жайына барышты,
Күн-түнү жок күдүрөп,
Камын кылып калышты,
Болжогон айдан калбастан,
Балтыкка көчүп барышты,
Дөбөдөй болгон токсон миң,
Үйдү тигип салышты,
Мамыга тартып кермени,
Суурулган күлүк, жоргону,
Кежимдеп үрдүк жабышты,
Келиштирип кермеге,
Абдан байлап салышты.
Күн чыгышта беш урук,
Аш берет кыргыз деп угуп,
Он сегиз менен жетимиш,
Боорунан сийген немеси,
Баары калбай чогулуп,
Найзаларын ыргашып,
Кылычтарын кылдашып,
Балтанын сабын чыңдашып,
Канжарларын камдашып,
Мизин ууга сугартып,
Үзөнгү боосун бекитип,
Олоңдорун оңошуп,
Оронгунун тукуму,
Беш уруктун улугу,
Балтыкты карай чубурду.
Ашка келип түшкөндө,
Алды-артына көз жетпей,
Айткан менен сөз жетпей,
Жазгы келген келгиндей,
Кара таандай куйулду.
Алдынан тосо барышты,
Беш урукта беш улук,
Беш бөлүнүп түшкөндө,

Жасоолдор айта салышты,
Элиңдин саны канча деп.
Үй беребиз анча деп.
Минтип сурап калышты.
Оронгунун тукуму,
Баш улугу болуучу,
Кейпи суук бадирек,
Айтып турган кеби ушул:
- Алты жүз миң эл менен,
Алты миңче эр менен,
Аш берем деп чакырдың,
Айлыңа издеп мен келем.
Көкөтөйдөн ашында,
Эси жоктой иш кылып,
Коңурбай менен Нескара,
Ороңу, Жолой дагы бар,
Мурадил, Уушаң бар анда,
Айтканындай иш кылып,
Сыр алдырып кыргызга,
Аты чыкса байге албай,
Эр сайышып чыгалбай,
Жөө күрөштө жыгылып,
Андан жана байге албай,
Мергендик кылып жамбы атпай,
Түп көтөрө кыргызды,
Айдап алып түз кайтпай,
Кетерде жылкы алыптыр,
Кектеп жүрүп Манасың,
Бейжинге колун салыптыр,
Сен көрбөгүн мени андай!
Эмне десең макул деп,
Акылыңа көнбөймүн,
Коногунду жебеймин,
Түшпөй туруп атымдан,
Түп көтөрө алашты,
Айдап алып жөнөймүн.

Кыйынсынган кыргыздын,
Кыйындыгын көрөйүн.
Кылымдын баары чогулду,
Малы-башы – баарысын,
Камчыга ченеп бөлөйүн!
Деп Отур хан күүлөндү,
Ашка келген көпчүлүк,
Отордун көрүп түрпөтүн,
Үрпөңдөшүп коркушуп,
Урумдан келген усундар.
Кошула кетти чуу туруп.
Маңгыт , тыргоот элдери,
Таңгуттан ашка келгени,
Беш урукка кошулуп,
Караан болуп бергени.
Короосун, Испан, Индыстан:

«Кыргыздын бели бүгүлсө,
Кошулалы моңгулга,
Кийликпестен кирели,
Шибе, солон, манжуга».
Сөз байлашып Кеденге,
Оогандын эли абайлап
Аңдып турат бир жерде.
Истамбул, Багдат, мисирлик,
Кеңеше кетти биригип:
«Колдон кеткен Багдатты,
Алып берген Кененим,
Кара жанга күч келсе,
Душманга боосун чечтирбей,
Кыргыздын үйү токсон миң,
Биз кайтарып берелик,
Бириндеп кыргыз тараса,
Жан айабай кирелик,
Жер жүзүндө бендеде,
Баш кесер болбой моңгулдай,
Жан айап кайдан жүрөлүк,
Аб-Зейин бул элдин,
Кимге кимдер болушат,
Абдан байкап билелик».
Алар антип жатканда,
Токсон миң үйдө эр бүлө,
Бүт калбастан аттанды,
Ары-бери тынбастан,
Чапкан киши короктоп,
Найзалары сороктоп,
Катын-калач, жаш бала,
Эми кандай болот деп,
Ыйлаган бар шолоктоп,
Ошол кезде карасаң,
Кудай бетин көрсөтпө
Манастын уулу кара көк,
Башына сары чалынып,
Үстүнө кызыл жамынып.
Оозунан түтүн буркурап,
Көзүнөн жалын шыркырап,
Отко койгон чайнектей,
Үн угулуп шыркырап,
Майтору менен аралап,
Топко кире бергенде,
Жарыла берди быркырап,
Тең жарылып турган эл,
Жайнай берди дыркырап.
- Сени менен урушуп,
Кан жаласам экен деп,
Алдап алып келбедим,
Аш берем деп кылымды.
Мен чакырып келгенмин,
Кастарлап келдим чакырып,
Кадырлап конок ашым же,

Өчөгүшүп болбосоң,
 Өз башыңды азыр же!
 Канасың абам Бактыбай,
 Отор хандан башкасын,
 Конокко бөлүп айдабай!
 Бекбачадан кеп угуп,
 Кырк уруу кыргыз айлына,
 Бөлүп-бөлүп жөнөттү,
 Айбаты элди колоту,
 Бөлүүгө салды конокту.
 «Өзүм кылган аш үчүн,
 Өксөтсөм жакшы болобу?
 Ашка кел деп чакырып,
 Чыр чыгарды деп айтат,
 Чатакташып Отор хан
 Чатак тапты деп айтпайт.
 «Аш берген киши айыпкер,
 Той берген киши кылмышкер», -
 Байыркынын кеби экен».
 Деп ойлоду Бекбача,
 Отор ханды жүр деди,
 Аркасында элдерин,
 Жасоолдорду сүр деди,
 Жасоолдору эл сүрүп
 Чубап калды дүрдүгүп,
 Улак тартып, кунан чаап,
 Алдыман чыгып күтпөйсүң,
 Аш жебеймин кыргыздан,
 Мен айылыңа түшпөймүн.
 Жойпулук кылып Бекбача,
 Жойполоңдоп сен мага,
 Кур кебиңе кубанып,
 Алданбаймын мен сага!
 Деп Отор хан ороңдоп,
 Чылгый үйдүн терисин,
 Толгоп өргөн камчысын,
 Толгой кармап имерди,
 Эр Бекбача баатырды,
 Камчы менен жиберди.
 «Калмакка камчы чаптырып,
 Кантип жүрөм ат минип?!»
 Асый өгүз терисин,
 Алакан кылган булдурсун,
 Кунуна уйдун терисин,
 Бүлдүргө тарткан бүлдүрсүн,
 Кайаша айткан катынды,
 Кан сийгизген булдурсун,
 Оңдой кармап алганы,
 Ороңдогон Оторду,
 Оройлото салганы.
 Түшкөнү тийип бетине,
 Төшжары жери тилинди,
 Жакасы ылдый куйулуп,

Жаагы кетти кан жалап,
Эшик эндей териси,
Жаагында турат салаңдап.
Тартып алып камчысын,
Сооруга атын салганы,
Топондотуп кубалап,
Айдап жөнөп калганы.
Орун берип оңдурбай,
Көтөргөн үйгө кондурбай,
Кара суунун буткулга
Айдап барып салганы
Өлүүсүн бирдей үй,
Коногуна бергизди,

Көк жал тууган Бекбача,
Коржондогон Оторго,
Акимдигин билгизди,
Аңдап турган элдерди,
Ийинге баарын сийгизди.
Туу байлаган үйлөрдү,
Туш-туштан кошок кошушуп,
Атайлап айтып Манасты.
Баш коштурган алашты,
Байандап айтып ырчылар,
Баардык элди ыйлатты,
Эр Семетей, эр Сейтек,
Кененим төрө Сейитим,
Асыл бала арстанды
Эр Бекбача көк жалды,
Ак калпак кыргыз эл үчүн,
Айанбай кылган кызматты,
Биргелешип моңгулга,
Далайлардын келгенин,
Айыр түштүү жумур баш,
Адамзаттан артылып,
Көйкаптагы перинин,
Дөөлөрүн жеңип келгенин,
Канча жылы карчашып,
Кан кечишкен Калдыктын.
Кармап башын кескенин,
Айкөл Манас баштаган,
Өлбөй тирүү бар туруп,
Өзү менен кырк төрттүн,
Бүгүн ашын бергенин,
Кабар уккан калайык,
Калбай баары келгенин,
Көрүнө айтып жашырбай,
Чатакты Отор салганын,
Жок жеринен жаңжал таап,
Жарылып жаагы калганын,
Калгандардай күттүрбөй,
Сазга камап салганын.
Басса буту чылпылдап,

Олтурса куйрук чыланат,
Бул кордукту Отордун
Өзү таап алганын,
Ырчылар ырдап салыптыр.
Арданып Отор калыптыр.
Он күнү элди кондуруп,
Самоор менен чай койуп,
Куурдак менен май койуп,
Ичкен чайдын ичине,
Каймак менен бал койуп,
Үч күндө бирден коноктун,
Кир кийимин жуудуруп,
Жөнөтмөк болду аттарды,
Жеңишти карай чубуртуп,
Жасоолдору жакылдап,
Токтобостон жапылдып
Угузуп турат мамындай,
Оозун баспай шакылдап:
-Кырк беш атка байге бар,
Жүз миң алтын баш байге.
Он абасы, он беш миң,
Эр сайышат балбандан,
Даңк атакты алгандан,
Атка чыккан балбандан,
Кыргыз менен моңгулдан,
Жөө күрөшкө чыгаары,
Капыр менен мусулман,
Арап жактын элдери,
Көбүнчө төө мингени,
Он миң алтын байге алсын,
Төөсү чыгып келгени.
Күн батыштын элдери,
Уйга ынак деди эле,
Уй болсо чапсын мингени,
Уйдан чыккан жүйрүккө,
Он миң алтын берели.
Жорго салсын коо бузган,
Байге алсын алтындан.
Кеште ойносун билгендер,
Кер эсепке киргендер,
Утуп алган кишиге,
Санап үч миң алтын бер.
Кыдыртып көчсүн кумулак,
Бирин-бири кубалап,
Кумулагын ойносун,
Утуп алган азамат,
Колу куру болбосун,
Буга алтын миң болсун.
Ака чөлүм, чөбөрү,
Кара куйум, дүмпүлдөк,
Жылдыр токмок, дымбыр-дым,
Теке тырмыш, көл бука,
Балдар этек кармамай,

Кыргыздардын ойуну
 Баары ойнолсун, бүт калбай,
 Көк бөрү тартып теңге эңиш,
 Эки жакка бөлүнүп,
 Ойун ойноп жеңгенге,
 Кур койбой алтын беребиз,
 Санаты миңден кем эмес,
 Коосунда калар кеп эмес,
 Айдоого кетти сай буудан,
 Санаты бир миң жети жүз,
 Тандалып чыккан сап буудан,
 Бактыбайдын алдына,
 Барып турду Бекбача.
 Эки колу боорунда,
 Урмат салам айтканча.
 - Келипсиң, иним кебиңди айт,
 Келген иштин, жөнүн айт,
 -Алдыңа келдим абаке,
 Топчу кулак Кераттын,
 Карып калган чагы эле,
 Кошолу атка хан аке?
 Топчу кулак Кераттан,
 Өтөр күлүк элде жок,
 Өрүү калган Кератты,
 Өксүп калып баратса,
 Өкүм күлүк тор аттын,
 Өкүмүнө салаарбыз,
 Өткөрүп байге аларбыз,
 Майторуну чаппадым,
 Элдин сырын байкадым.
 Батыш менен чыгыштан
 Аш берем деп чакырсам,
 Келгендердин канчасы,
 Аш көрөм деп келбеди,
 Астыртан кабар алышып,
 Илме-чалма сүйлөшүп,
 Чаап алам деп келгени,
 Чыгыштагы беш урук,
 Усун, мангут, тыргооттор,
 Таңгут ага кошулуп,
 Коросон, Ооган, Испанга,
 Кокусунан желберип,
 Сен да бизге кошул деп,

Индыстанга дем берип,
 Дайарданып жаткандыр,
 Кадамебиз катпасын,
 Желип чыгар ат калбай,
 Отордун аты калганы,
 Чубатууга салбады,
 Көрүп тутуп абаке,
 Майторуну чабамбы?
 Кыйалыма бүккөнмүн,

Кызы талак Отордун,
Жекеге чыкса эрдемсип,
Кесип башын аларда,
Чыгыш менен батыштан
Түштүктөгү Индыстан,
Чогулушту он үч хан,
Жамандык келбейт биздерге,
Иран менен Арактан,
Мисир менен Басыра,
Бизге жакын чынында.
Жөө күрөшкө ар качан,
Индыстан Түктүүкурт,
Ошол чыгат жулунуп,
Жээниң Бозой абаке,
Барбай туруп албасын,
Башын катып кулуйуп,
Түктүү куртту мен көрдүм,
Ар кандай адам корккудай,
Түрү суук тулуйуп,
Эмчеги турат салаңдап,
Эки жашар баладай,
Кар жиликтин булчуңу,
Кысыр эмди танадай,
Алакандын бүлтөгү,
Эт чыгарган чарадай,
Соорусу менен далысы,
Тай чабуучу талаадай,
Отор чыкса сайышка,
Менден башка кимиң бар?
Түктүү курт чыкса күрөшкө,
Иним Бозой жетип бар,
Айтып болуп насаатты.
Коштоп алып Кератты,
Чубатууга салганы,
Майторуну чаппады,
Минген бойдон калганы,
Беш күн ара кондуруп
Жасоолдор атты айдады.
Атты айдатып жиберип,
Башка ойунду салганы,
Сайышка өзүм чыгам деп,
Отор чыгып калганы,
Оторду көрүп Бекбача.
Өрт жалындай заарданды,
Түпөктүү найза ыргады,
Кыйырдап кыркты сайуучу,
Кыйалы мунун кармады.
Отор келет көгөрүп,
Короодой чокмор өңөрүп,
Алты кабат туулганы,
Тултуйтуп башка көмөрүп.
Минген аты Кызылсур,
Кыйкырып чыккан Отордун.

Кызматын мунун угуптур,
Укмак тургай көрүптүр,
Оторду көргөн кишиге,
Укмушу көп билгенге,
Анча мынча дөбөнү,
Көмөрө чаап жалпайтып.
Өнүп турган чынарды,
Илип алып найзага,
Бутактарын тартайтып.
Жалбырагын салпайтып,
Сүр көрсөтүп алыптыр,
Көрүп турат баарысы,
Түр көрсөтүп алыптыр,
Кылганын элге дайындап,
Кыр көрсөтүп алыптыр,
Кылымда мендей ким бар деп.
Сыр көрсөтүп алыптыр,
Кылаарын мурун белгилеп,
Чыр көрсөтүп алыптыр.
Келе жаткан Отордон,
Чымдуу жерлер чытырап,
Суусу агып чылпылдап,
Какырга калса капташып,
Таштар учуп чыркырап,
Топурак учуп буркурап,
Эпкининен шамалдап,
Жел айдады зыркырап.
Карап турган көп элден,
«Өлөрүнө жер таппай,
Кутурган экен Бекбача,
Билип турду Оторду,
Чакырып ашка ошону,
Калкына алып келиптир,
Кан аралаш жошону!»
«Манастан бери карата,
Такта куруп Таласта,
Жыргап жаткан кыргызды,
Айабай олжо алабыз,
Бекбача өлүп калганда,
Отор сайып алганда».
Конокко түшпөй чыр кылып.
Отор туруп калганда,
Кошулушкан моңгулга,
Элдин баары кубанып,
Ээрчитип элим алпарган,
Эрдин бары кубанып,
Иран, Ирак, мисирлик,
Өңү өчүп кубарып,
Кыргыздын баарын муң басып,
Тумандап көзү тунарык.
Жагалданган куу калмак,
Жанынан тойгон бул калмак,
Найза бойу келгенде,

Тура калып токтолуп:
- Ой, Бекбача, Бекбача,
Жер тиктебей түз карап.,
Көрүп тургун өзүмдү,
Угуп тургун сөзүмдү,
Аш берем деп апкаарып
Ашка кел деп кат жазып,
Алып келдиң Бекбача,
«Өзү келип катылган,
Бала ыйлабайт»,- деди эле.
Кабар айтып, кат жазып,
Катылган бала сен болдуң,
Өзүң жатар көрүндү,
Өзүң каздың белендеп.
Казган көргө салайын,
Канчалык бар алашың,
Колдогонун көрөйүн!
Өлүп калган Манасың,
Топосун көккө сапырып,
Жоготойун Таласың,

Мени менен теңдешип,
Пайданы кайдан табасың!
Теңтуш киши кептенип,
Өткөндө камчы чабарсың!
Алтымыш уруу алашты,
Алтымыш жерге бөлөйүн,
Иран менен Иракты,
Убара кылбай жыйыпсың,
Алардын кыйындыгын көрөйүн,
Сапырып ийип жөнөйүн,
Айтканымды кылбасам,
Адам болбой өлөйүн,
Эрдик менен сайышам,
Кезек менен кирели,
Ким экен баатыр билели,
Армандуу болбо Бекбача,
Мен турамын кезек ал,
Алдыңкы кезек сеники,
Соңку кезек меники,
Алдында кезек мен алсам,
Жоголосуң жалгандан,
Оолуккан бойдон мен сайсам!
Отор айтып турганда,
Кара көк тууган Бекбача:
- Опурулуп ороктоп,
Оозуңа келген кепти айтып,
Оолугасың сороктоп,
Алың келсе калмагым,
Айанбагын барыңды,
Катынчалык демиң бар,
Мен билемин алыңды!
Ата-бабам мурасы,

Душманга бериш кезекти,
Мурун кезек мен алсам,
Кийин кимден аласың.
Кекенишкен эсепти?
Кезек бердим, сен алгын,
Өзүмө кезек келгенде,
Эбинди тапчу мен бармын!
Отор айтат ошондо:
- Акыл айтсам болбодуң,
Мурун кезек мен алсам,
Сен Бекбача оңбодуң,
Кел кезекке тургун деп,
Кержендеп калмак күүлөндү,
Бекбача туруп бергенде,
Жан алчудай сүрдөндү,
Жалындап көздөн от жанып,
Жаасын салып бетине,
Алда канча түрдөндү.
«Чокмор менен чокуга,
Чапсам кетет чачырап,
Кенедей көзгө көрүнбөй,
Жер бетинде жок калат.
Найза менен сайайын,
Илип алып көтөрүп,
Эл аралап барайын.
Көзү менен көргөндө,
Ашка келген баары жан,
Коркуп мага багынат,
Бекбачага кошулган,
Кыргыздан башка уруудан.
Жан соогалап тартуу деп,
Арбын дүйнө табылат,
Төрт тараптан келгендер,
Бүткүл мага жалынат.
Эгер андай кылбасам.
Бөлүшкө элди салганда,
Кыргыз эмес алашты,
Айабай бөлүп алганда,
Мага олжо бергин деп,
Баш оорутуп чыр кылат,
Туруп берген Бекбача.
Өзүм Отор сайганда
Өлүмдөн кандай кутулат?
Кезектешсек экен деп,
Эсирген кыргыз Бекбача,
Эбин таптым амалдап,
Бекбачаны сайганда,
Келе берсин калган хан,
Кол куушуруп сабалап,
Нөөмөт жетпей көбүнө,
Эшигимди сагалап».
Ойлонуп Отор өзүнчө,
Колуна кезек тийгенде,

Оморбай туруп эрди алып,
Оорутпай турду жанды алып
Кол куушуртуп өзүнө,
Жер жүзүндө элди алып.
Оодара сайып алам деп,
Колуна найза карманып,
Оозунан түтүн буу жанып,
Оңдонуп минип комдонуп,
Орто тоодой зоңкойуп,
Чаначтай көөп дардайып
Тайган кууган текедей,
Мурундары барбайып,
Бөйөн менен жыландай,
Жети муунду чайандай.
Уусун чачып зарданып,
Качырып кирди кырданып.
Түп атасы ороңгу,
Кошой сайып өлтүргөн,
Атын атап үн салып,
Аркасында Отордун,
Жөө туман түшүп чаң калып:
«Алдынан кайдан барайын,
Май сооруга басайын,
Көмөрө сайып Тору аттан,
Тартып алып найзамды,
Как далыга бир койуп,
Көтөрүп алып барайын»,
Ойуна алып ошентип
Ак каңкы эрдин башы деп,
Куймулчактын учу деп,
Жыгылар жери ушу деп,
Кызыл сур менен кылаңдап,
Кыйын Отор кара ниет
Качырып найза шилтеди,
Болжогон жерге муштады,
Карыш жери найзанын,
Кызыл канга чыктады,
Бекбача минген Майтору,
Эки колу бүгүлүп,
Тизелей түшүп оңолду,
Отор калмак найзасын,
Кокус сынып кетет деп,
Тарамыш желим жаткырып,
Колу менен чырмаган,
Мелтиреген таш сайып,
Найзасы кеткен таш жарып,
Андай нечен сынаган,
Учун ууга сугарткан,
Таштан тайбас найзасы,
Бекбачадан тайганы.

Майтору колу бүгүлүп,
Демигип тура калганда,

Үзүлүп кетти белинен,
Отордун сайган найзасы.
Майторунун сооруга,
Кан куйулду шырылдап,
Найзасы сынып кур калып,
Турду Отор шалдайып.
Бекбача баатыр бурулду,
Айбат менен каарданып,
Мурас калган Сыргактан,
Сыр найзаны колго алып,
Аккан канды карабай,
Жаранын оозун таңбастан,
Сол жагына оролду,
Сол айланып оң болду,
«Манастап» ураан чакырып,
Оторду баатыр качырды.
Жаралуу болбой сак болсо,
Сайбайт беле анчалык,
Ал Манастын тукуму,
Жаман сайат башкача,
Жаралуу болсо жан ачып.
Майторудай тулпары,
Ооздук тиштеп нидерди,
Одурайган калмакты,
ТАкыр колтук алдына,
Таамай муштап жиберди.
Найзанын учу жеткени,
Чыдай албай бадана,
Чыдаштык бербей чынжырлар,
Чатырап чыгып кеткени,
Кош өпкөсүн жаралап.
Жүрөгүн найза аралап,
Оодарып жыкпай Оторду,
Сайган бойдон Бекбача,
Найзага илип көтөрдү,
Бекбача минген Майтору,
Кабаттап кантип көтөрдү,
Төрт айагы Тору аттын,
Казыктай жерге кагылды,
Туудай болгон куйругу,
Жер бетине жайылды.
Кошулгандар Оторго
Коркунуч кирди ошондо,
Чыр тапты Отор жөн турбай,
Сайышка чыгып мөөрөйгө,
Одураңдап жокту айтып,
Чолосу тийбей өлөөргө,
Жөө балбанды камдады,
Индилердин элинен,
Түктүү курт чыгып алганы,
Индилердин түктүү курт,
Быжыгыр тармал кара чач,
Андай бенде элде аз,

Жолум үйдөй башы бар,
 Жолбун иттей кашы бар,
 Камандай кашка тиши бар,
 Кылган далай иши бар,
 Бир жегенде Түктүүкурт,
 Беш-алты батман тамак жейт,
 Алтымыш күн жөн койсо,
 Кана тамак мага дебейт.
 Арак ичсе, суу ичсе,
 Челектеп ичкен аракты,
 Көлчөктөп ичет сууларды.
 Токойго кирсе аралап,
 Шер менен жолборс, каманды,
 Катары менен кармаган.
 Деңизге барса суу бойлоп,
 Уктап калган жайанды,
 Алып келчү көтөрүп,
 Бир айылдуу кишинин,
 Эти антип камдалган,
 Жылында бирден пил кардап,
 Согумуна жеп келген,
 Өчөгүшүп нечен пил,
 Такыр алы жетпеген.
 Түктүү куртка бет келген,
 Кутулуп бирөө кетпеген.
 Алыскы жоого барбаган,
 Инди, чын, какан журтунан,
 Англис, бараң ушундан,
 Иран, Ирак, Араптан,
 Нечен сапар күрөшүп,
 Бенде жыга албаган,
 Жаман жери Түктүүкурт,
 Күрөштө жыккан кишини,
 Тирүүлөй тытып жеп алган.
 Чийки тытып эт жеген,
 Бендеден чыккан бир айбан!
 Эки көздүн чуңкуру,
 Лоптун бүткүл көлүндөй,
 Сакал менен муруту,
 Сагыранын чөлүндөй,
 Бетинен чыккан ыдыгы,
 Айателдин чөлүндөй,
 Манжасы жок таманы,
 Таманы пилдин бутундай,
 Колдору ийри буурсундай,
 Эки буттун жилиги,
 Тамга арткан устундай.
 Кечкил тумшук, дөң маңдай,
 Жикир мойун дүм далы,
 Туткандын чыккан далдалы,
 Белсенип чыккан баатырдан,
 Тирүүлөй жеген канчаны,
 Жалпак мурун, капкан бел,

Жер бетинде бир балбан,
Жыгалбаган кеп экен,
Эки далы кең экен,
Мүчөсү балбан баарысы,
Телегейи тең экен.
Өзүнө-өзү ишенип,
Шор дайранын бойунда,
Индыстандын ойунда,
Жалгыз менмин дээр экен.
«Мен чыгам деп балбанга.
Теңдешер киши такыр жок,
Туулупмун бекер жалганга,
Арманым ушул», - дээр экен.
Кешмирдин Кынтын жеринде,
Ошондо туулган неме экен,
Туурасы кайсы, бой кайсы.
Жылаңайлак, жылаңбаш,
Кийими жок жылаңач,
Чылбардай бар өргөн чач,
Жылдыздай көзү жылтылдап,
Уйдай мууну шылкылдап,
Эшектей кулак делдейип,
Оозу чолок кемейип,
Алдынкы эрди телпейип,
Келип турду майданга.
Кирген нардай деңкейип.
Ким чыгат деп турган эл,

Мен барам деп айталбай,
Мен мусулман дегендер,
Камалып калды токтолуп,
Кошойдун уулу Жалгызек.
Карындашы Агадил,
Агадилдин кызынан,
Эркек бала туулган,
Аты Бозой койулган.
Бала Бозой баатыр деп,
Жыйырма беш менен жыйырма алты,
Ортосунда бар экен.
Узун бойлуу кең далы,
Чубакка окшош тутканы,
Ажыдаар ооз жалын көз,
Алмамбеттен кем эмес,
Эбин табат ар иштин,
Андан чыгат көп кеңеш,
Өлүмдөн башын тартпаган,
Өлөмүн деп качпаган,
Хан Сыргактын пейли бар,
Кара көздөн от жанып,
Карчытынан кан тамып,
Хан Семетей нуру бар,
Алгыр бүркүт түрү бар,
Ак жолборстун сүрү бар.

Сепкили жок ак беттүү.
Ийриси жок түз сөздүү
Айтканы элге жагымдуу,
Ай ааламга таанылуу.
Кара бойу катуу күч,
Кармашканын кылган түз,
Тулку бойу туура күч,
Тутушканын кылган түз.
Тутушкан менен душмандын,
Туура күчү жетпеген,
Тирүү душман кетпеген,
Кармаганы камбылдан,
Кылган иши даңгылдан,
Карап көрсөң Бозойду,
Кебетеси-кешпири,
Гүлчоронун как өзү,
Элебей тиктеп турушу,
Кененимдин мүнөзү,
Хан Кошойдой көрөгөн,
Алагадил кызы Алмакан,
Муну кандай төрөгөн?
Мусулмандан жан чыкпай.
Түктүүкурт байге алат деп,
Түнүлгөн хандын баарысы,
Жалгызектин Бактыбай,
Бозойго жакын барышы:
- Жээним Бозой, кен элең,
Сыртындан сынап билчүмүн,
Жумуру баштуу айры төш,
Адамзаттан эр элең,
Индилерден Түктүүкурт,
Майданга келип отурду,
Ак калпак кыргыз алашка,
Башына кайгы туудурду,
Чыгасыңбы балбанга,
Жарайсыңбы намыска?
Сайышка чыгып Бекбача.
Сайып алды Оторду,
Уруш болсо жекеме жек,
Бекбача чыгат болуучу,
Таң тамаша майданга.
Аттуу сайыш, жөө күрөш,
Бекбача чыкса баарына,
Анда жакшы болчу эмес.
Чыгат элем карысам да,
Калдык менен кармашта,
Тарамышым кыркылып,
Текир болгон бир колум,
Серпишкенге жарабайт,
Найза менен сайышка,
Качан болсо Бактыбай,
Аа, балам, чыга берет тартынбай.
Түктүүкурт жүрөк алыптыр,

Мындан мурун чыкканын,
Тирүүлөй жеп салыптыр,
Баатыр Бозой козголуп,
Тиктей калып томсоруп:
- Айтканың чын, сөзүң ак,
Жылаңач чыksam мага уят,
Кийип чыгар шымым жок,
Бир тосолго иш турат.
Унчукпастан Бактыбай,
Көрпөчөсүн ачтырып,
Көкөтөйдүн ашында,
Көп жыйындын кашында
Ороңгуга зор Кошой,
Күрөшкө кийген кандагай,
Каныкей энең жасаган,
Урпактан урпак эмгиче,
Бактыбайга келгиче,
Катылып келе жаткан шым,
Алып барды кийгин деп.
Арбактуу Манас, Кошойдун,
Арбагы ийбеп жөлөөр деп,
Бозой алып кийди эле,
Ойрон Бозой баланын,
Тизесинен келди эле.
Кошой кийсе тар келип,
Ажыбай менен Ырчы уул,
Тарткылашып бергенде
Олуйа Кошой кийгенде,
Сүйрөлүп калды деди эле.
Бырышып калган белем деп.
Катталуу жатып канча жыл.
Киришип калган белем деп,
Чойуп койгон киши жок,
Тырышып калган белем деп,
Он беште отуз балбанды,
Тарткылачы, балдар, деп.
Бактыбай айтып чойдуруп,
Көрүп турган кишиге.
Аркан бойу чойулуп,
Алып келип кийгизсе,
Тушарынан келди эле,
Алаштын баары таңданып,
Кандагай кийип ал Бозой,
Душманын карап шаңданып,
Тамак барбы мага деп,
Тиктеп калды тамшанып.
Алты балбан көтөрүп,
Алты чара эт алып,
Күйүктүрөт кымыз деп,
Алты чанач сүт алып,
Алып келип куйду эле
Алты чара келген эт,
Алты алып койду эле,

Алты чанач ак сүттү,
Алты ууртап койду эле,
Өзөгү араң ойгонуп,
Түлкү тойут болду эле,

Алты чара келген эт,
Алты тайдын эти эле,
Алты чанач ичкен сүт,
Алтымыш челек сүт эле.
Чараны жерге таштаса,
Талкаланып жоголду.
Чаначтын баары жарылып,
Эки жагын каранып,
Эрди, мурдун жаланып,
Басарына калганда,
Жана жетти жигиттер,
Алты чара эт алып,
Алты чанач сүт алып
Чараны колго кармады,
Бирден-бирден алганы.
Бирин эки албады,
Табакта неме калбады,
Сүткө көзүн салбады,
Кымыздан тартып көөкөргө,
Куйуп койгон арактан,
Беш көөкөр ичип алганы,
Ордунан туруп козголуп,
Басарына калганы,
Бата берди баркырап,
Бар мусулман чуркурап.
Артыкчасы Бактыбай,
Камчысын салып мойнуна,
Жашып ыйлап буркурап:
- Баргын, балам жол болсун,
Арбагы Манас колдосун,
Олуйа кошой бабамдын,
Жолборсу жолдо жойлосун!
Камбыл болгон чабандес,
Энөөлүк анча жакшы эмес.
Эр Кененим эренден,
Тирүү кеткен беренден,
Сурайм жардам сага мен!
Олуйалар колдосо,
Оорактуу Манас жар болсо,
Намысты алып берет деп,
Үмүт кылам сенден мен!
Эндегей чапан сыртынан,
Эр белгиси чапанды,
Тартып алды Бактыбай,
Баргын, баатыр, баргын, - деп,
Айтып калды Бактыбай.
Түктүүкурт Бозой көрүшүп,
Көөдөндөшүп тирешип,

Оңдоп-солдоп булкушуп,
 Оң тескери алышып,
 Орой- торой чалышып,
 Букадан бетер сүрөшүп,
 Бурадан бетер жөөлөшүп,
 Кочкордон бетер койушуп,
 Мурдунан канды чубуртуп,
 Аркырашып алышып,
 Айанбастан кармашып,
 Айландырып имерип,
 Ыргытышып жиберип.
 Төрт аяктап тик түшүп,
 Кайта келип жармашып.
 Жердин бети тытылып
 Оодарылып таш калды,
 Коморулуп чий калды,
 Аңтарылып чым калды,
 Көлчүк болуп жылтылдап,
 Чуңкур жерди суу алды.
 Күндүз-түнгө айланды,
 Кастык кылар бекен деп,
 Карап турган эки жак,
 Балбандарын кайтарды.
 Күркүрөгөн үн чыгат,
 Күн күркүрөп жаткандай,
 Сескендирип сүр чыгат.
 Арадан кетип түн калып,
 Агарып сүрдү таң атып,
 Күн экиге айланды.
 Түн экиге айланды,
 Карап көрсө балбандар,
 Карчыт тери канталап
 Билектери сойулуп,
 Карчыганын балык эт,
 Кандар агып чубуруп
 Кара бойдон аккан тер,
 Былчылдап ылай жуурулуп,
 Күн үчүнө өткөндө,
 Түн экиге жеткенде,
 Түктүүкурттун улугу,
 Өзү кешмир уругу,
 Куларып деген хан эле.
 Көтөр, балбан, көтөр деп,
 Көзүндү ачкын неттин деп,
 Кайратың кайта кетти деп,
 Качырып келип Куларып,
 Сөөм болжоп найзаны,
 Түктүү куртту бир сайды,
 Тартып алып найзасын,
 Алып Бозойду бир сайды.
 Куларыптан найза жеп,
 Баатыр Бозой арданды.
 Түктүүкурттун белинен,

Камтый кармап алганы,
Айкөл Манас колдо деп,
Айкырыкты салганы,
Түктүүкуртту алп Бозой
Так көтөрүп алганы,
Ажалы жетип Куларык,
Карап турган убагы.
Тегеретип имерди,
Куларыпты алп Бозой,
Түртүүкурт менен жиберди.
Түктүүкурт тийген оңобу,
Аты менен Куларып,
Талкаланып жоголду,
Дайыны калбай күл болду.
Алтын тургай балбан жок,
Куларып менен Түктүүкурт.
Талкаланып күм болду,
Индыстандын элине,
Ай караңгы түн болду,
Ар түрдүү салган ойундан,
Алган бенде болбоду,
Жамбы атарга камынды,
Моңгулдан барды миң мерген,
Шибеден барды миң мерген,
Солон менен манжудан,
Мындан барды көп мерген,
Аш көрөм деп келгендер,
Калганы жок келбеген,
Мылтыгын жышып октогон,
Милтесин кызыл чоктогон,
Жалгыз кара бир башы,
Миң кишини токтоткон,
Жалгыз кылды жараткан,
Канчасы келди андайдан,

Керчитке огун кергенден,
Жаага адис дегенден,
Түндө өтчү келгинден,
Күндүз болжоп ок атып,
Атып алчу эренден,
Танапка аскан жамбыны,
Такыр атып барышты,
Аталбады баарысы,
Нөөмөттөшүп ок атып,
Үч күн кетти арасы.
Ашка келген адамы,
Жетимиш миң хан саны,
Карапайым калганды.
Аны кимдер санады.
Жетимиш миң хан атып,
Жетик туулган эр атып,
Жергесинен эл атып,
Жамбыны ата албады,

Жалгызектин Бактыбай.
Буурул мурут чагы экен,
Букарга барар табы экен,
Сакалынын агы экен,
Сапарга барар чагы экен,
Жамбыны өзүм атам деп,
Камданып калды Бактыбай.
Түрсүлдөк деген аты бар
Түбүнөн мерген салты бар,
Кыйшайа минип алганы.
Жамбыны атып алганы.
Жүз элүү танап тарттырган,
Элүүсүн таарый атканы.
Хандар карап калдайып,
Баатырлар карап далдайып,
Элдер карап элейип,
Мергендер турат делдейип,
Көктү тиктеп көп адам,
Катып калган селейип,
Атар киши жокпу деп,
Карап турган кезекте,
Элден элкин бөлүнүп,
Майторуну булкунтуп,
(Эр Бекбача жээлигип,
Алдында баатыр келбеген,
Армансыз болсун баары деп,
Карасы, ханы мергенден).
Көзүр Чубак көк жалдын,
Таш келтесин колго алып,
Окчо кармап мелтиреп,
Күүсү менен Тору аттын,
Этектери делпилдеп,
Тартып ийди машаны,
Бири калбай кыркылды,
Жамбыны тарткан Танабы,
Жамбыны жерге түшүрбөй,
Бекбача кармап алганы.
Жамбыны колго алганча,
Кайтып кетти Бекбача,
- Кырк миң алтын соогаңыз,
Сиздики, аба, болсун,- деп,
Бактыбайга бергенин,
Айтып кетти Бекбача.
Көргөндүн баары баатырды,
Бекбачаны жактырып:
«Балбан экен, эр экен,
Жолборс экен, шер экен,
Ушунча жандан Бекбача,
Ырысы артык неме экен,
Кызыл түктүү пил экен,
Кыраакынын бири экен,
Балта чапса мыктуу экен,
Найза сайса ыктуу экен,

Мылтыкка мерген уул экен,
 Жетимиш эки өнөргө,
 Өтө жетик бул экен,
 Буга барып ким тийсе,
 Аны кудай урчу экен.
 Телегейи тең экен,
 Пейли асмандан кең экен,
 Кырк ууру кыргыз ак калпак,
 Ырысына Бекбача,
 Жаралып калган эр экен.
 Кабарын угуп жүрчү элек,
 Бүгүн көрдүк көз менен,
 Эр эле тургай шер экен,
 Теңдешкен бенде кем экен.
 Ырысы суудай шарылдап,
 Агып турган неме экен.
 Кара суудай кан кечсе,
 Камыкпастын бири экен,
 Так токсон күн урушса,
 Талыкпастын бири экен,
 Талкалашса тартынып
 Чалыкпастын бири экен,
 Минген аты Майтору,
 Кырк күн чапса кыргынга,
 Чалыкпай турган мал экен,
 Аркандай уккан кептерде,
 Ашырып айтат дечү элек,
 Айтканынча бар экен,
 Бактыбай карып калыптыр,
 Акылчыга зар экен,
 Жаш курамы Бекбача,
 Элүү ашкан чагы экен.”
 Сыртынан сынап турганда,
 Бабырашып жатканда,
 Кептерче учуп зыпылдап,
 Кызылкыз келди аңгыча:
 -Сыйкырчыдан калбаган,
 Ат айдоого барбаган,
 Ханың, караң- баарың ук,
 Аттан кабар мен айтам.
 Беш күн айдап барганбыз,
 Беш күн өөрүн алганбыз,
 Баш айагы он күндө,
 Атты жолго салганбыз.
 Чабууга барган сап буудан,
 Бактыбайдын Кераты,
 Кандай бээден туулган?
 Үмүтүм үзүп турамын,
 Үстүндөгү баладан.
 Койо берип аттарды,
 Аркасынан салганбыз,
 Чалкандуунун бойунда,
 Атты эсепке алганбыз.

Ошончо аттын ичинен,
 Көрө албадык Кератты,
 Кайта карап жөнөдүк,
 Аркабызга ал атты,
 Бир күнчүлүк аркада,
 Калганын көрдүк ал атты.
 Адашып ачка өлөм деп,
 Элди мен кайдан көрөм деп,
 Ыйлап бала келатты.
 Баспай калган болукшуп,
 Агын сууга келгенде,

Сууга салды бала атты,
 Чылбырга тийер ал барбы,
 Кайра тартып жөнөдүк,
 Балага берип тамакты.
 Ал түнү жаттык таң атты,
 Биз санадык бар атты,
 Аркада калды Керат деп,
 Санаты кем бир атты,
 Дүрбү салып караса,
 Кере күндүк эл жактан,
 Көрүп калдык караанды.
 Жолдун кошкон атпы, деп,
 Ким болсо калба тапты, деп,
 Күүлөй- күүлөй жөнөдүк,
 Учуп көнгөн канатты.
 Жеткен жерде тааныдык,
 Бактыбайдын Кератты,
 Учту десек көрүнбөйт,
 Уча турган канаты,
 Көзүбүз көрдүк баарыбыз,
 Куйругу менен чапкылап,
 Жайдак боз ат баратты.
 Жетип келди топ сыйкыр,
 “Таң калба, деп, Кератка,
 Анда бала бизге айтты,
 Көрдүңөрбү боз атты?”
 “Жалгызектин Жалманбоз
 Мен болом”-деп ат айтты,
 “Жалынан тиштеп Кератты,
 Көтөргөнүн билемин,
 Таманы жерге тийген жок,
 Асманда сызып келемин.”
 Баладан угуп бул кепти,
 Айтып келди кабарды,
 Аш бышымда келет го,
 Бактыбайдын Кераты.
 Байкап көрдүк баарысын,
 Тирүү келер бирөө жок,
 Байгеге чапкан көп атты,
 Беш күн нары айдадык,
 Үч күндүк келдик бер жакка,

Эки күндүк жол калды.
Куйруктары булактап,
Кулактары шалактап,
Арыган көрдүк көп атты,
Алдыңкы колу очоңдоп,
Арка буту чочоңдоп,
Келатат көрдүк топ атты,
Каңгайлыктын аты окшойт,
Баары окшош каратты.
Үч күндө келет сенделип,
Болжоп көрсөк чамасы.
Аңгычакты көрүндү,
Топчу кулак Кераттын,
Келе жаткан карааны.
Кераттын келип көөн тынып,
Бактыбайдын айтканы:
-Атыңды сүрөп чыгарган,
Эртең түштө келгиниң,
Эсептеки алтынды ал,
Эртең түштөн калганың,
Алтыны жок атыңды ал.
Жалган болбойт айткан кеп,
Шүдүңгүт деп уй чапсаң,
Желмаيان деп төө чапсаң,
Чубатууга азыр сал!
Көптүн иши көп экен,
Көп турмайлык көл экен,
Желмаيان деп төө таптап,
Шүдүңгүт деп уй таптап,
Антип жаткан көп экен.
Уй менен төөнү жөнөттү:
- Бир күн айдап барасың,
Түнкүсүн суутуп саласың,
Эртеңки күнү шашкеде,
Берини карай чабасың!
Муну айдаган жери түз,
Уйдун саны эки жүз,
Төөнүн саны алты жүз,
Эки жүз уйдан тогузга,
Байге сайды угузуп.
Чыккан уйга жүз алтын,
Оонабаска он беш,-деп,
Он беш төөгө байге бар,
Алдында чыгып келгенге,
Бир миң беш жүз алтын бар,
Оонабаска алтымыш.
Айдасаң эми айдадың,
Сыйкырчылар айдагын.
Айдап барып кондуруп,
Аса байлап койдуруп,
Таң атканда чалдырып,
Кара суудан кандырып,
Балдардын баарын сийгизип,

Жалпы баарын мингизип,
 Уйду салып алдына,
 Койо бергин удаалаш,
 Артынан төөнү жүргүзүп!
 Атка кеткен адамдар,
 Жетип келди аңгыча,
 Болжогон түшкө үлгүрүп,
 Үч ат келди белгиге,
 Каңгайлыктын бир аты,
 Кыргыздардын эки аты.
 Тирүү калбай бүт өлүп,
 Түгөнүптүр калганы.
 Ашка келген хандардын,
 Өлүп калып аттары,
 Кайгы басты аларды:
 “Аш берем деп кылымга,
 Чакырып келип баары элди,
 Чама жетип чарк келбей,
 Чакташа турган баатырдын,
 Экөө өлүп жыйналды,
 Өлбөй тирүү тургандар,
 Аттары жок жөө калып,
 Антип жаны кыйналды.
 Чакырган ашка турбайбы,
 Бизди ушундай кылганы!”
 Аңгычакты болбоду,
 Төөлөр келип калганы.
 Каткан деген кыргыздын,
 Төөсү чыгып байге алды.
 Аталаш жакын тууганы,
 Алп Бозойдун агасы,
 Буржуй деген бар эле,
 Үч жүз үйлүү бай эле,
 Тогуз уйдун төртөөнө,
 Буржуйдун уйу келиптир,
 Калгандарга такыр жок,
 Олжону кыргыз бөлүптүр.
 Аштын күнү толгону,
 Кетээр маалы болгону,
 Мал табуучу ырчылар,
 Эми уйкусун койгону,

Кырк уруу кыргыз эл берди,
 Андан башка элдерден,
 Берген киши болбоду,
 Чыгыштан келген беш урук,
 Таңгут, маңгут кошулуп,
 Тыргоот, ойрот бир болуп,
 Урумдагы уссундан,
 Кеңеште бар көп адам:
 “Аш берем деп Бекбача,
 Алпыбызды өлтүрүп,
 Түктүүкуртту Бозойго,

Шыбыш берип жайлатты,
 Алыскы жерге атты чаап,
 Аны мындай айдатты.
 Көй бууданды өлтүрүп,
 Көп баатырды жөө койуп,
 Таанылмак экен турбайбы,
 Өзү жалгыз дөө болуп,
 Желмаيان менен шуудуңгүт,
 Эл оозунда макалда,
 Өтө башка бир шумдук,
 Көзү менен көрүүгө,
 Алардын жайын билүүгө,
 Атайын кастап чаптырып,
 Өлчөп көргөн турбайбы,
 Канчалык жоого уй жарайт,
 Канча доого төө жарайт,
 Жайын көргөн турбайбы,
 Турган жерде катышсак,
 Иран, Ирак, мисирлик,
 Буга жардам кылбайбы,
 Коросон, ооган, испандык,
 Шек алдырбай жылбайбы,
 Кол салган киши биз болуп,
 Түп көтөрө кырбайбы,
 Тукум курут кылбайбы,
 Сынбай бутуң аксайбы,
 Жилигинди чакпайбы,
 Жып-жылма түптүз кылбайбы,
 Жылас кылып тынбайбы,
 Азыркысын кетели,
 Келеркисин дешели,
 Келер жылы жайында,
 Уруумдан, усун, кол кура,
 Чыгыштагы беш урук,
 Кол салалы кыргызга”
 Деп кеңешип киргенде ,
 Өмүр жандын Кызылкыз,
 Эч кишиге таанылбай,
 Моңгул болуп дулуйуп,
 Уссун болуп тулуйуп,
 Шибе болуп чулуйуп,
 Солон болуп кулуйуп,
 Манжу болуп мылжыйып,
 Кидан болуп дыңкыйып,
 Канча түрдүү кубулуп,
 Арасында кеңештин,
 Бирге отурган болучу.
 Акырында бир манжу:
 - Моңгул сенде арың жок,
 Ар кыларга алың жок,
 Оторду кыргыз өлтүрдү,
 Урушу жок жеңиште,
 Кимдер балбан өлтүрчүү?

Бирге келдик беш урук,
Келер жыл деп жокту айтып,
Колундан келбес ишти айтып,
Куру кеңеш кылгынча,
Тарап-тарап басалы,
Жолундагы кыргыздын,
Жылкысын айдай качалы.
Келер жылы чогулар,
Чырдын башын ачалы.
Жөн жатпайлы чогулуп,
Кыргыздын алып малын кууп,
Илгертен бери карата,
Эч кимдин колу тийбеген,
Жоо дегенди билбеген,
Эндекей жаткан кыргыз бар,
Батыш жагы алардын,
Жаңыжер, Улан, Нарынкол,
Түштүк жагы Алатоо,
Айлана курчап турган зоо.
Чыгышка агат баш айрык,
Түндүкө агат орто айрык,
Батышка агып бурулат,
Айагында бир айрык,
Чогулушуп үч айрык,
Иленин суусу аталып,
Тегеренип айланып,
Батышка кетет түз агып.
Күнгөй бети көк камыр.
Кыргыздар жатат мал багып.
Текес деген эри бар,
Күнөс деген ханы бар,
Жылдыз деген көлү бар,
Текес эри токсондо,
Тебелесек жок сонго.
Күнөс ханы карыйа,
Күч коробойт аларга,
Талап алып кетели,
Мындан кайра жанганда..
Урумдагы уссундар,
Убара болуп сандалба.
Тирүү койбой кыргызды,
Топ-топ кылып жыйабыз,
Токтотуп туруп кырабыз,
Чогултуп ташты жыйабыз,
Кыйаматка аты өчпөс,
Кыргыз бейит ат койуп,
Мына минтип тынабыз.
Кеңешин угуп Кызылкыз,
Мындан кетип калыптыр,
Уккан -көргөн иштерин,
Бекбачага айтыптыр.
Муну мындай таштайлы,
Бекбачадай баатырдын

Өлүмүнөн баштайлы.

БЕКБАЧАНЫН ӨЛҮМҮ

Элдер тарап кеткенде,
 Аркасынан Бекбача,
 Катышпаса катышпай,
 Жерине кайра кеткенге,
 Катышып калса кыргызга,
 Түбүнө мунун жетмекке,
 Акмалап жүргөн кездерде,
 Чыгышты карай баратып,
 Моңгулдардын кошууну,
 Тетир суулап басыптыр,
 Текесин таштап атыптыр,
 Өзөндү бойлоп каз уулап,
 Бейкут кыргыз жатыптыр.
 Четинен моңгул кол салып,
 Темселетип тийгенде,
 Кыргызды кырып киргенде,
 Бекбача жетти ал кезде.
 Камап туруп какшатып,
 Өзүнө ташты жыйнатып,
 Бирине-бирин көмдүрүп,
 Калмак обо ат койду.
 Тетир суу атын жойгону,
 Какшап калдык мында , деп,
 Какшаал атын койгону,
 Тетир суу аты жойулуп,
 Эмгичекти айтылып,
 Какшаал атка конгону.
 Манжунун ханы жол баштап,
 Нарын кол менен кириптир,
 Текес хан өлгөн алдында,
 Ашка барып Күнөс хан,
 Элдин калган артында,
 Тың бастырып жүрө албай,
 Карылыктын дартында.
 Манжулар салды бүлүктү,
 Унутулгус түйшүктү-
 Жыргап жаткан кыргызды,
 Айдагып келип жыйдырды,
 Кылычтатып кыргызды,
 Топ-тобу менен көмдүрдү,
 Өкүмүнө көндүрдү,
 Кылычында манжунун,
 Кыргыздын каны дат калды,
 Текес, Күнөс, Жылдызда,
 Чогулуп калган таш болсо,
 Кыргыз бейит ат калды.
 Оролдон келип ээ болду,
 Эмки жылдыз калмагы,

Артынан жүрдү Бекбача,
Манжудан кегин алганы.
Алты жылы амалсыз,
Айабай ооруп калганы,
Кылымдагы илегер,
Кылбаган даба калбады.
Ырысына кыргыздын,
Оорудан акыр айыгып,
Атка минди Бекбача.
Бекбача ооруп жатканда,
Батыштагы элдерден,
Басташып жүргөн эрлерден,
Усундан келип үч катар,
Абайлап кетти кыргызды.
“Өлөт экен Бекбача,
Кыргыз эсин жыйгыча,
Биз баралы тебелеп”
Деп ойлошуп алышты,
Усун менен маңгыттар,
Чогулуша барышты,
Беш миңчелик кол менен,
Таласка келип калышты,
Кадалуу хандар келгенсип,
Арага элчи салышты,
Элчи келген кезекте,
Эл аралап Бекбача,
Атка минип калышы.
Усун менен маңгыттан,
Келген киши үч экен,
Жазган каты бул экен:
“Усундан келдик үч миң кол,
Маңгыттан келдик эки миң,
Кеңколдоку коргонду,
Бошотуп бизге бергинин,
Кол куушуруп келгинин,
Бекбача эле эрениң,
Бекбачадан айрылдың,
Эми, кыргыз, не дейсиң?
Уруудан чыккан узунду,
Бойго жеткен кызыңды,
Кадырлаган кишиңди,
Кызыл ээк карыңды,
Кызыл муштум балаңды,
Убара кылбай биздерди,
Чогултуп тургун аларды.
Алаңды айрып бир жыйна,
Торуңду топтоп бир жыйна,
Бешке бөлүп жылкыңды,
Аралаш койбой бөлүп кой,
Көгү менен кызылды,
Кызыл жерде сарала,
Башка—башка бөлүнсүн,
Чаар менен карала,

Айткан ишти кылсаңар,
 Кары- жашың калбастан,
 Алдыдан тосуп чыксаңар,
 Акылыңа төндүргүн,
 Ушул бизден уксаңар,
 Кылбасаңар айтканды,
 Кылык кылам айткандай,
 Каныңарды агызам,
 Тегирмен эгин тарткандай!”
 Каттын жайы ал экен,
 Каткаты жазылган,
 Кеңке менен Жертебер.
 Катты көрүп Бекбача,
 Токум салып тору атка,
 Элчилерди кайт, деди,
 Өлбөптүр, тирүү Бекбача,
 Бул кабарды айт деди,
 Уссун менен маңгыттын,
 Канына эгин тарт деди,
 Кыргыздан кылдап миң жигит,
 Мени менен бас, деди,
 Миң жигит, кирбе урушка,

Жыйарың сени ат деди.
 Маңгыт менен уссундан,
 Бирди тирүү кетирсем,
 Мен Бекбача оңбоймун!
 Бекбача бара жатканда,
 Элчилери кабарды,
 Көргөн ишти айтканда:
 “Бекбачаны өлдү деп,
 Бекер келген экенбиз,
 Уруша кетсек өлөбүз,
 Жинди чачып төгөбүз,
 Качып берсек калдайып,
 Качкан жоону сайгын, деп,
 Калкына кабар айтпайбы,
 Боз уландар аркадан,
 Кылычтап башты чаппайбы”
 Жертебер, Кеңке кеңешип:
 - Ооруп копту Бекбача,
 Оорагынан качпайлы,
 Алты жылы ооруган,
 Кишиден капсак далбактап,
 “Уссун менен маңгыттай,
 Болбогула силер” деп,
 Эл түгөнүп болгунча,
 Жер жайкалып болгунча,
 Элге калат жаман ат.
 Кеңеш бүтүп качпаска,
 Менден корксоң келбе, деп,
 Жекеге чыгып турмакка,
 Белин бекем байлады,

Канчага жетсе алдары,
 Ошончолук камданды,
 Сапка тизип кошуунун,
 Таласты тепсей баргалы.
 Асаба- желек желбиреп,
 Ажалы жеткен байкуштар,
 Эстен тамып темтиреп,
 Бастырганы турганда,
 Эр Бекбача баштаган,
 Кыргыздан чыккан миң балбан,
 Жетип келди ,Таластан.
 Жекеге чыгып жер тебер:
 «Мага теңдеш ким келер?»
 Өзүн-өзү дөө ойлоп,
 Калгандарды чөп ойлоп,
 Ойнотуп атын акырып,
 Мыкты болсоң, эр болсоң,
 Өзүң кел, деп Бекбача,
 Атынан айтып чакырып,
 Чымыроондой чыңырып,
 Ачууланып бакырып,
 Кайратын көрүп капырдын,
 Атагы жок баатырдын,
 Майторуну кындыйтып,
 Бастырып чыкты баатырың.
 Араң турган арыктап,
 Алты жыл жаткан табыптап,
 Кыйкырган жоону көргөндө,
 Көөнү өсүп жетилип,
 Мурункудай семирп,
 Тап бүркүттөй желигип,
 Жерге батпай Майтору,
 Жорголой басып элирип,
 Майданга жетип келгенде,
 Тик карабай Жертебер,
 Өлгөнчөктү ашыгып,
 Ажал айдап ченебей,
 Мурду көөп дердеңдеп,
 Найзасын күүлөп кыйкырып,
 Чыга келди Бадырек,
 Карды чыгып чердеңдеп.
 Туруп берди Бекбача,
 Тутамдаган найзасын,
 Уруп өттү баатырга.
 Найзасы сынды карс этип,
 Жандап өтө берерде,
 Этегинен кармады,
 Эңип алган улактай,
 Атынан тартып алганы.
 Оодарылып калганда,
 Илип алып найзага,
 Кеп суарга калганда,
 Эки буту тепеңдеп,

Желке чачы сепендеп,
 Кеңке барды аңгыча,
 Бакырыгы баш жарып,
 Белдүү баатыр баштанып.
 Найза менен көкжалды,
 Сайып өттү капталга,
 Оодара сайа албады,
 Ороңдоп жана барганы,
 Сундуруп сайган найзаны,
 Учунан улай кармады,
 Катуу кармап, бек силкип,
 Алың канча, деп силкип,
 Оодара тартып салганы.
 Өз найзасын өзүнө,
 Кабаттап сайды соотуна,
 Кармап туруп Бекбача,
 Экөөнү эки колуна:
 - Кайдан келген элсиңер?
 Качандан бери эрсиңер?
 Не жумуш бар бул жакта,
 Эмне үчүн келдиңер?
 Элиңер ким, атың ким?
 Карасыңбы, хансыңбы?
 Баатырсыңбы, алпсыңбы?
 Жашырбай айткын атыңды?
 Деп сурады Бекбача.
 Жертебер, Кеңке салаңдап,
 Илип койгон чаначтай,
 Найзанын турат башында.
 Жертебер, Кеңке шашканы,
 Ашта болгон кеңештен,
 Уссун, маңгыт келгенин,
 Ушугача айтканы,
 Укмуш айтты ушулар,
 Текес, Күнөс, Жылдызы,
 Кырганын манжу кыргызды,
 Баарын айтты ушундай,
 Моңгул, шибе, солондун,
 Калганын айтты катышпай.
 -Биз келгенбиз Таласка,
 Элчи салдык арага,
 Алты жыл ооруп араң жан,
 Антип турган Бекбача,
 Кантип жарайт намыска,
 Минтип келип өзүбүз,
 Илинип калдык найзага,
 Бизди ушундай найзага,
 Койосуң илип канчага?
 Жертебээр, Кенке айтканы,
 Эстүү-баштуу келгин, деп,
 Уссун менен маңгыттан,
 Элден адам чакырды,

Эси чыгып баралбай,
Элдер турду акыры,
Жакының ким, жакшың ким?
Жертебээр менен Кенкеге,
Эр Бекбача айттырды,
Айтып берген кишинин
Атынан атап алдырды.
-Келген элдер кеткиле,
Жер-жерине жеткиле,
Жертебээр, Кенке дегенди,
Бекбача алып калды, деп,
Элге айткыла, деди эле,
Чакыртып келген ар жактан,
Усун менен маңгыттан,
Жарыша койуп жабырап,
Айтып калды далай кеп:
-Жертебээр менен Кеңкени,
Таштап кетчү биз эмес,
Элин таштап томсортуп,
Алып кетчү сен эмес.
Маңгыт, усун эл турса,
Кантип алып каласың?
Ал келбесе көз жетип,
Калп эле үкүс кыласың?
Ар жактан келген адамдар,
Үчтөн алты киши экен,
Үйрүп кармап камчысын,
Үксөндөп калды чакыйып,
Аңтара тиктеп көздөрүн,
Асманды тиктеп акыйып,
Орунбайды келгин, деп,
Эр Бекбача бакырып,
Жертебээр менен Кенкени,
Орунбайга тапшырып,
Үксөндөгөн алтоонун,
Камчы менен үчөөнү,
Кара жерге жапшырып.
Айдап алып үчөөнү,
Элге барды бастырып.
Жетээр-жетпес барганда,
Уссун менен маңгыттар,
Каптап кетти ат салып.
Алты жылы Бекбача,
Кумар болгон урушка,
Эми амал калган жок,
Буларды айап турушка.
Эндекей беш миң аскерин,
Эбин таап үч күндө,
Ажал жетип өлбөгөн,
Отузчасы калды эле,
Жертебээр менен Кенкени,
Алып келди ал жерге.
Өзүнүн отуз кишисин,

Кошуп берип эрлерге,
Уссун, маңгыт өлүгүн,
Жыйнаштырды ар жерге,
Жыйнатып барып салдырды,
Кыйан жеген аңгелге.
Бастырып салган таштарга,
Уссун менен маңгыттан,
Андан калган нугу, деп,
Айтып келет эмгиче.
Кармаган кашаа, тизген таш,
Кездешип калса кай жерде,
Уктан калган нугу, деп,
Айтылып жүрөт бул күндө.
Уссун менен маңгыттын.
Көрүнөө калды нук аты,
Текес, Күнөс, Жылдызда,
Манжулар кырып кыргызды,
Кай жерде үйгөн таш болсо,
Кыргыз бейит ат калды,
Жалганы жок баары чын.
Койулган ушул аттары.
Манжудан кегим алам, деп,
Аттанаарда Бекбача,
Элге айткан нускасы:
-Ашмура башы Жети төр,
Жердеген элим баарың кел,
Куру келбей келгиниң,
Ак бозунан бээ болсун,
Аксарбашыл уй болсун,
Ак сүт бото төө болсун,
Кочкор, козу, кой болсун.
Ыраңгиси көп болсун,
Аз болбосун, көп болсун,
Келер апта бейшемби,
Уй башына кишиден,
Аз болгондо экиден,
Кеңколдоку күмбөзгө,
Калбай тегиз шай болсун,
Бейшемби күнү барасың,
Жума күн өрүн аласың,
Ишемби күнү жанасың.
Кабар кылды калкына,
Катыны эркек тууган жок,
Күмбөзүн тайып арстандын,
Той берем деп айтууга,
Бекер жатып эриккен,
Кымыз ичип эт жеген,
Тамактан качып зериккен,
Кусур кылып кудайга,
Кыргыз жаткан кез экен.
Эл чогулуп барышып,
Күмбөзүнө баатырдын,
Малды коондой жарышып,

Ай тамактап агынан.
 Алкымынан чалышып,
 Карылары калжаңдап,
 Тамаша кебин салышып.
 Арстан шерге жалбарып,
 Күнү-түнү айттырып,
 Ырчыларын алпарып,
 Көк жал төрө Манастын,
 Көрөсөн бакай абандын,
 Көзүр Чубак Алмамбет,
 Камал бузган алардын,
 Жоодон качып коркпостон.
 Кой кашка Сыргак жолборстун,
 Кылгыл чалы баштаган,
 Кырк чородой жолдоштун;
 Ажыбайдай чеченди,
 Олуйа Кошой , Музбурчак,
 Алп Төштүктөй неченди;
 Жакып хандай кеселди
 Каныкейдей жесирди,
 Семетейдей жетимди;
 Баштан-айак калтырбай,
 Жомокчу айтып билдирди,
 Кээ кезинде элдерди,
 Сагызгандай күлдүрдү,
 Кээ кезинде элдердин,
 Алтымыш алты тамырын,
 Зыркыратып күйдүрдү.
 Айчүрөк олжо болгонун,

Кечиринен кесилип,
 Гүлчоро кордук көргөнүн;
 Семетей кайып болгонун,
 Каныкей менен Бакайды,
 Элден чыккан чыккынчы,
 Канчоро кордоп койгонун;
 “Колдо туруп билинбейт,
 Камчыдан башка курал жок,
 Койнунда жатып билинбейт,
 Катындан башка душман жок”
 Жалпы ургаачы болгонго,
 Жаманатты калтырып,
 Чачыкей макал болгонун;
 Кыяздын туруп колунда,
 Тулпардан калган туйакка,
 Тунжурдан калган чунакка,
 Сейтек атты койгонун;
 Момунжан болуп Илегер,
 Кайрактык киши Токтосарт,
 Манастын досу Медеткер,
 Гүлчорону сакайтып,
 Зор Кыязды сойгонун;
 Таластагы тактага,

Сейтек ээси болгонун;
 Тайтору чаап төлгөгө,
 Кайып болгон Семетей,
 Канчоро менен Кыйаздан,
 Майып болгон Семетей,
 Кайтып элге келгенин,
 Жаңшап ырдап ырчылар.
 Жайын айтып бергени.
 Айчүрөктөй перини,
 Ургаачынын балбаны,
 Кыз Куйалы келинди;
 Жан бүткөндө жаралган,
 Жалаңгыч Сарык аталган,
 Тогузунда аттанган,
 Топтотуп тогуз дөө сайган.
 Кененимдей Сардарды;
 Күн батышка жол салган,
 Жанжүрбөстүн кумунда,
 Жалгыз сайып жоо алган,
 Сейитимдей даананы;
 Асылбача, Бекбача-
 Эгиз эркек баланы,
 Жаага огун кергенин,
 Эсине алып Бекбача,
 Кырк төрттүн ашын бергенин;
 Элге айтып эзилтип,
 Эт жүрөгүн жетилтип,
 Түйүлгөн жерин чечилтип,
 Алып келип айагын,
 Бекбачага бекитип,
 Атагын атап таласка,
 Арбагы азыр Манаска,
 Отуз алты жомокчу,
 Улап айтып токтолду.
 Менде бар айтаар кебим, деп,
 Эр Бекбача октолду:
 -Кеңколдогу көпчүлүк,
 Келдиң баарың чогулуп.
 Текес, Күнөс, Жылдыздын,
 Ичим күйөт жалындап,
 Кабарын элдин мен угуп.
 Тетир сууда моңгулдун,
 Топтоп көмдүм чогултуп.
 Үч өрөөндө кыргызды,
 Манжу кырып кетиптир,
 Кылычтын канын чубуртуп.
 Тирүү туруп Бекбача,
 Жаманатка конуптур,
 Кырылып кыргыз, болупсуң.
 Кутубий, Манас, Майбулак-
 Анда кыргыз азыраак,
 Текес, Күнөс, Жылдызда,
 Калыптыр кыргыз алсырап,

Кылычынан манжунун,
Кан агыптыр тамчылап.
Ноокас болуп алты жыл,
Мен жатыпмын саруулап,
Тиштенип душман жүрүптүр,
Тиши тишке кычырап,
Кан агыптыр кээ жерде,
Жуурулуп ыйлай былчылдап,
Эми тура албаймын,
Угуп туруп мен чыдап,
Мен барбаймын манжуга,
Кошуун жыйнап, кол курап.
Ортосу алыс жер ыраак.
Уссун менен маңгыттан.
Үстүңө келди тебелеп,
Канчалык кылсам сапырды,
Болбой туруп алышты.
Үстү-үстүнө дембелеп,
Өчүгүшкөн иттердин,
Өзүнө жерди каздырдым,
Үстүнө жыйган таштарга,
Нук деп катты жаздырдым,
Тетир сууда өлгөнгө,
Калмак обо болсун , деп,
Унутпаска айттырдым.
Таласта жердеп турганың,
Алчын, аргын-эки урук,
Ногой-нойгут-төрт урук,
Араңарда азыраак,
Далай кыргыз көп урук.
Алматы жакын таласка,
Канатташ казак элиң бар,
Эминеден кемиң бар?
Эрегишип жоо келсе,
Кара кыргыз Бактыбай,
Алматыда көп казак,
Аркаңарда демиң бар.
Киргит, Котен, Лопнурда,
Комул менен Турпанда,
Арал, Азык, Кашкарда,
Атпай кыргыз ак калпак,
Элиң жатат жер жайнап,
Кантип душман батынат,
Беттешип чыксаң бел байлап.
Кутубий, Манас, Майбулак,
Калың кыргыз эл турат.
Бүркүт салып жейренге,
Кумда жүрөт куу-куулап,
Жылдыз, Күнөс, Текесте,
Эн калган жер турат,
Мен келемин манжудан,
Ошол жерге эл курап.
Кең Ысыккөл, Каркыра,

Энесайдан Алтайга,
Муз деңиздин бойунда,
Арасында артууда,
Кыргыз, казак ушунда.
Орол менен канатташ,
Букар менен талапташ,

Кара калпак өзүбек,
Бадахшан, Үркөнүч жергелеш,
Алтымыш уруу көп алаш.
Атагың кыргыз, ак калпак,
Каныкей берген касиет,
Арзан эмес ат калмак,
Ай-ааламга таанылып.
Ак калпак кыргыз аталмак.
Айкөл Манас баатырдын,
Акылынын даанасы,
Кылган ишин карачы,
Токсон уруу түрк уулун,
Алтымыш уруу алаш деп,
Баш коштурган санаты,
Он төрт хан кылып чогултуп,
Тынган экен санаасы.
Олуйалар ошолор,
Ынтымагын карачы,
Бирине бири жок экен,
Ичинде чаар аласы,
Ырысын кара Манастын.
Алдында кызмат кылыптыр,
Кытайдын келип баласы,
Кара эмес хан экен,
Чечекейдин карасы.
Кытайдан чыгып таарынып,
Аралаган алашты,
Чендеп келген Манасты,
Бейжинге Манас кул салды,
Ошол Алмамбет баатыр жол ачты,
Арбагы колдоп Манастын,
Эмгиче кыргыз келатты,
Канчоро чыгып каргаша,
Азыраак анда азгашты,
Хан Семетей, Сейтек,
Эр Кененим, Сейитим,
Кыргыз үчүн тер чачты,
Маңдайдан терин агызды,
Ченебей кылып намысты,
Асылбача жаш кетти,
Артында бала калбады,
Балалуу болмок турмайлык.
Өзү катын албады.
Асылбача жаш өлүп,
Бул иши мага калганы.
Ушул бүгүн Бекбача,

Алтымыш бирде мүчөлү,
Агам Асыл өлгөнү,
Отуз алты жыл болду,
Бир күн тыным албады,
Атактуу Манас айкөл шер,
Мен барган жерге барбады,
Тирүүлүктө Бекбача,
Калганы жок арманы.
Нурпануну периден,
Бекбачанын алганы,
Пендеден алдым үч катын,
Биринен бала калбады,
Колумда бар Айбала,
Адамдан артык Акмандай,
Булбул тилдүү жез таңдай,
Алты жыл ноокас болупмун,
Текес, Күнөс, Жылдызда,
Кырылып кыргыз болуптур.
Мендей болбойт шор маңдай,
Бекбача жатпайт дем албай,
Манжудан барып кек албай.
Эби келген кези экен,
Эки ингендей жерди албай,
Эртеңден калбай аттанып,
Кокту кат барам бир тынбай,
Карыңды бактын каркыттап,
Энеңди баккын сүт актап.
Иниңди баккын урматтап,
Кызыңды баккын кымбаттап,
Элиңди баккын туз актап.
Жериңди баккын душманга,
Ат бастырбай сак-сактап,
Ырыстын алды ынтымак.
Ак калпак кыргыз көп алаш,
Кол сунушуп манжа ууштап.
Манжа башка, билек бир,
Ушак айтпа аркадан.
Укса болот көңүл кир,
Жамандык жерге жашынбайт,
Ашкере чыгат баары бир.
Манжуга барам мен мындан.
Чачыласың бузулуп,
Ынтымактуу турбасаң.
Бузулбайсың ар качан,
Биринди бириң аркадан,
Ушак айың кылбасаң.
Айрыкча качат дөөлөт-бак,
Агып жүргөн кептерди,
Кулак төшөп тыңдасаң.
Короолош коңшу жүргөндөр,
Жасоол курап чыкпасаң.
Атпай журт, сага айтаарым,
Кулак салып тыңшасаң,

Эртең күнгө шаршемби,
 Аттанып үйдөн чыкпасам.
 Кайыр айтып, кош айтып,
 Келген элди таратып.
 Кужурап барат келгендер,
 Үйүнө кетип баратып:
 -Кандай болгон жумуш бу,
 Акыл-нуска аралаш,
 Керээз өңдүү кеп айтып?
 -Түшүндө белги болгонбу?
 -Алтымыш бирде жашым дейт,
 Аксакалдуу карынын,
 Айтаары ушул болбойбу,
 Күбүр-шыбыр кеп менен,
 Жүрүп кетти кыргыздар,
 Коргонго түнөп ал түнү,
 Ары-бери толгонуп,
 Таң атырды көз жумбай,
 Таңга жакын болгондо,
 Кеп сурады Акмаңдай:
 -Тегеренип Таласты,
 Коргонду душман камаса,
 Жатаар элең козголбой,
 Таң агарды бүтүн түн,
 Үшкүрүнүп көз жумбай.
 Жашырбай, баатыр, сырынды айт,
 Эмне болсо чыныңды айт.
 Жакшылык менен жамандык,
 Калемде кеткен жазууну,
 Жапкан менен жабылбайт,
 Сен жашырып катпагын,
 Мен билгеним айтамын.
 Куран окуп күмбөзгө,
 Бараар күнү түшүмдө.
 Мурун сенин белиңе,
 Оролгон экен сур жылан.

Бир баштан көбөйүп,
 Үчөө болду бул жылан,
 Ачып көздү жумганча,
 Бүткөн бойдон суу агып,
 Кан аралаш зил агып,
 Сен болупсуң жаралуу,
 Эки бетим тилинип,
 Мен болупмун каралуу.
 Эмизе албай калыпмын,
 Курсактагы баламды,
 Дабалар киши табылбай,
 Бойуңдагы жараңды,
 Элиң ырдап шакылдап,
 Калгандары какылдап.
 Кетирдиң деп чаманы.
 Сен дагы агып жоголдуң,

Мен агып жоголдум.
 Аңгычакты сел каптап,
 Сен сала албадың куш таптап,
 Мен бага албадым баламды,
 Жетим калды кан какшап,
 Таластын күнү түн болду,
 Гүлдөрү соолуп куу болду,
 Кайсы экенин билгисиз,
 Кулак тунган чуу болду,
 Жашырбай жору Бекбача,
 Көргөн түшүм бу болду.
 Жаман жерин жасабай,
 Көргөн түшүн жашырбай,
 Акмаңдай айтып болгону.
 Муну угуп Бекбача,
 Кабагы карыш чөмүлүп,
 Кар жаачу күндөй бүркөлүп,
 Кара жанга күч келип,
 Көргөн түшү Акмаңдай,
 Көрүнүп турат көзүнө,
 Бекбачанын өзүнө:
 “Кокту каттан бир катын,
 Алдым эле башымда,
 Сур жылан ошол болбойбу,
 Эгиз тууду деп уктум,
 Үч жылан үчөө болбойбу,
 Калап тийген ал катын.
 Маа жамандык ойлойбу?
 Өңүндө көрсөң жыланды,
 Тирүү койбой жанч деген,
 Түшүндө көрсөң жыланды,
 Табылбаган кенч деген,
 Адал жубай Акмаңдай,
 Мага көргөн түш экен.
 Бул сапаркы жумушта,
 Мен жолугар кенч экен.
 Ыйлаган экен Акмаңдай.
 Сүйүнөт экен кубанып.
 Кара кийип жатканы,-
 Мен аттанып сапарга,
 Жүрөгүндө санаасы,
 Эрке туулат кептенет,
 Эмчек эмбес баласы.
 Баарын айтып жүрбөйүн,
 Эркек туусаң, баланын.
 Сомбилек атын кой дейин,
 Калбасын иштин чаласы.”
 Дегенди ойлоп Бекбача,
 Күлүп ийип жарк этип.
 Кургак күлүп шаңк этип:
 -Мен келгенче айланып,
 Эркек туусаң Акмаңдай,
 Аты болсун Сомбилек,

Өзүмдү тарткан эр болсун.
Душмандан коркпос таш жүрөк.
Түшүндө көргөн жыландар,
Мындан кийин Акмандай,
Сен көрүчү жыргалдар.
Түштүн баары тетири,
Түштөн коркпо, Акмандай.
Бекбача айтып болгону,
Анда айтат Акмандай:
-Мындан мурун манжуга,
Бир баргансың алдында,
Досу-жарың бар болсо,
Сен ишенбе аларга,
Пейлинди бекем бурупсуң,
Кыргыздын кегин манжудан,
Кетирбестен аларга.
Досуң болсо жат элде,
Душманың ошол, Бекбача.
Жакшылыкка жорудуң,
Коркуп турат жүрөгүм.
Амалдашып Бекбача,
Аттанып чыкты Таластан,
Ак калпак кыргыз алаштан,
Кокту катка баруучу,
Жолду билет Бекбача,
Манжулар кырган кыргызды,
Элди карап, жер чардап,
Жүрүп калды бир канча,
Түк кыргызга билинбей,
Кокту каттын шаарына,
Жетип барды Бекбача.
Төгөрөктөн төрт бурчун,
Төрт айланган Бекбача,
Көптү көрүп, көп билген,
Билбей калбайт Бекбача.
Кубулуп турмай табийгат,
Тагдырда кеткен жазууга,
Амал канча, ал канча?
Катынга барып жолугуп,
Манжунун жайын укмакка,
Ойуна барды Бекбача,
Өзү көргөн короого,
Кирип барды күүгүмдө,
Көз байлаган бүрүлдө.
Өзү айткан Бекбача,
Он эки жылдан ашырып,
Он үчкө аяк басыптыр,
Аттуу туруп Бекбача,
Дарбазаны кагыптыр.
Тегин киши эмес деп,
Эми катын тааныптыр,
Эки бала үйүндө,
Чакырып жанга алыптыр,

Мындан мурун балдарга,
Үйрөткөнү аныктыр:
- Мен айтып жүргөн Бекбача,
Бүгүн келип калыптыр.
Окмогой менен Чокмогой,
Атаң эмес Бекбача,
Уу берели биз ага.
Эми калсын жок ногой,
Атыңарды айтпаңар,
Эр жакка эргиз баспаңар.
Бириндин атың Алача,
Бириндин атың Карача.
Үйгө кирет Бекбача,

Көз жиберип караба.
Карасаң таанып билүүчү,
Тик боорундан тилүүчү.
Сен экөөңөр тең өлүп,
Силер менен мен өлүп,
Эртеңки күнгө жете албай,
Биз калбайлык түгөнүп.
Балдарга айтып үйрөтүп,
Эшикке чыкты сүйрөлүп.
Дарбазадан шыкаалап:
-Карача менен Алача,
Ак чөйчөккө суу алып,
Бачым кел,- деп чакырат,-
Окмогой менен Чокмогой,
Тоого кеткен аң уулап,
Он күн болду келбеди,
Бүгүн келбейт окшонот,
Эмгичекти жок турат.
“Чыйрак балдар белем?”- деп,
Чыр чыгарган манжунун,
Чын эдебин берем” -деп.
Бекбача ичтен кубанат,
Чөйчөктө сууга күбүрөп,
Тегеретип имерип,
Сууну чачып жиберип,
Таазим кылып бүгүлүп,
Калп эле канчык жүгүнүп,
Каткырыгы таш жарып,
Кара күчкө сүйүнүп:
- Келдинби аман баатыр?”- деп,
Ыйлап ийип бышандап,
Чылбырдан алып түшүрүп,
Таскактап катын жүгүрүп,
Билинип калса өлдүм деп,
Кара жандан түңүлүп:
- Карача менен Алача,
Окмогой менен Чокмогой –
Балдарыңдын кулдары.
Балдар жаман ат койду,

Сен тапшырган Беттибет.
Айтып кеттиң кетерде,
Эмне деп ат койсо,
Ошону кабыл алгын деп,
Сенин кебиң бузалбай,
Мен жүрөмүн макул деп.
Беттибетти кокустан,
Айтат деп канчык чакыр деп,
Беттибетке уу берип,
Небак эле сойгон кеп.
- Балдар менен Беттибет,
Ууга кеткен бирге,- деп,
Алдын ала угузуп,
Бекбача оозун буултуп:
- Элиң аман, жер аман,
Турасыңбы падышам?
Кырк төрттүн ашын берипсиң,
Баргызбадың падышам.
Кыз тийбей жесир тийипмин,
Алдырбадың падышам.
Балдарымды баксын деп,
Айттырбаган экен деп,
Ойлоп калдым падышам.
Айткан менен Беттибет,
Айткан кепке бек экен,
Эмгичекти бул элге,
Сыр бербеди эр экен.
Кыргызды кырып манжулар,
Кыз-катынын олжолоп,
Алып келди деп угуп,
Аман болсо падышам,
Бир күн келер дечү элем.
Эми келсе падышам,
Айлабызды табар деп,
Эки балаң, Беттибет,
Пикирлешип жүрчү элек.
Карача менен Алача,
Бачым балдар жүгүр,- деп,
Мал сойчуну чакыргын,
Кысыр эмди кер тайды,
Биз сойолу бүгүн,- деп,
Бүгүн тайды сойбосок,
Кулак-мээни тундурат,
Ичтен балдар күдүңдөйт,
- Тамак жерге шайым жок,
Кек алам деп манжудан,
Алыскы жерден келдим- деп,
Алганымдан кеп сурап,
Абдан жайын билем,- деп,
Он үчкө чыкты балдарым,
Таңуу кылып белиме,
Тартынбастан кирем,- деп,
Кыргызды кырган манжунун,

Тик боорунан тилем,- деп,
Жок экен үйдө балдарым,
Кыргыздан алган катындан,
Балалуу боло албадым,
Эки балам эр экен,
Эми толду дарманым.
- Эртең келип көрүшөр,
Эсен болсо балдарың.
- Түшкө чейин келбесе,
Алдынан тосо барамын,
Эр жетип калган балдардын,
Мен көрөйүн караанын,
Бүгүн эркин жатайын.
“Эртең эбин тапсам”- деп,
Ойлоп турган шум катын,
Түшкө чейин келбесе,
Алдынан барам дегенде,
Ачык болуп арамдык,
Өлөрүн анык билгенде,
Шашыла туруп от жагып,
Суу жылытып камданып,
Бар керегин жамгарып:
- Топо болдуң, тер болдуң,
Жол азабы эң кыйын,
Таза сууга жуунгун.
Деп бу канчык түйүлүп,
(Элебей алган Бекбача,
Моңгулдан чыккан жалапты)
Таскактап катын жүгүрүп,
Башка кылып талапты,
Ченебей сууга уу салып,
Шек алдырбай буйдалып,
Өзү бетпак суу куйуп,
Бүткөн бойун жуунтуп,
Эт көйнөгүн кийгизип,
Эптүүлүгүн билгизип,
Эшикке чык деп балдарды,
Көз кыруусун тийгизип:
- Тазаланып келем,- деп.
Тазаланып болгон соң,
Төшөк салам белендеп.
Эшикке таштап чайнекти,
Майторуга жеткени.

Учкаша минип Тору атка,
Качып катын кеткени,
Манжу, моңгул чоңуна
Кабар айтып жеткени,
Айбан да болсо Майтору,
Билип турат көзү ачык,
Сүйлөйүн десе тили жок,
Арамдыктан сөз ачып,
Жакындап катын барганда,

Кошкуруп калды жер чапчып.
 «Бекбача өлөт бир демде,
 Тору атты анан минебиз,
 Чоңдорго кабар беребиз.»
 Эки бала бир катын,
 Чогулушту биригип.
 Ырайымсыз иш кылды,
 Моңгулдун чыккан жалабы,
 Арам сийдик эки кул,
 Ал манжудан тамганы,
 Эр Бекбача баатырдын,
 Бүткөн бойу жыйрылып,
 Дүр-дүр этип чыйрыгып,
 Кырс-кырс этип үн чыгып,
 Исиркектенип суу чыгып,
 Кайнаган суудай тызылдап,
 Бүткөн бойдон буу чыгып,
 Катындан болуп арамдык,
 Кылганын билип жамандык,
 Союлуп тери кеткиче,
 Карта-курта тырманып,
 Кийимин кийип камданып,
 Тышынан каба курчанып,
 Жоо-жарагын колго алып,
 Таңга жакын болгондо
 Үйдөн чыкты чубалып.
 Жан үзгөндө чиренип,
 Үнүн угуп барам деп,
 Кара ниет шуркуйа,
 Карап турган кубанып.
 «Бекбачага куйганым,
 Көбү заар, азы суу,
 Басып жүрөт кенебей,
 Алда кандай укмуш бу?»
 Тору атты чечип минерде,
 Бурулбай жолго кирерде,
 Адамдан эстүү Майтору,
 Чылбырды сууруп алганы,
 Көк чөпкө жаткан оронуп
 Катынды чапчып чыгарды,
 Шамшары бар жанында,
 Жалаң кылыч колунда,
 Катын чуркап калганы,
 Чаптырбастан Бекбача,
 Желке чачтан кармады,
 Балдардын дайынын сурады,
 Мукактанып айталбай,
 Буйдалып катын калганы.
 Тегеретип имерди,
 Терекке чаап жиберди,
 Энесин көрүп күйүгүп,
 Чөптөн чыкты жүгүрүп,
 Балта менен Бешилиик,

Кармап колго түйүлүп,
Жерде жаткан сойулду,
Кармап алды Бекбача,
Тоңкойуп балдар жыгылды,
Кыйырдата чапканда.
Кемегеден Майтору,
Жайнап кызыл чок кетти,
Отту чапчып тартканда,
Чөпкө жалын от кетти,
Кучкачтары дүр этти,
Там, даракка от кетти.
Баса минип тору атка.
Бекбача жөнөп кеткени.
Келгенин да кеткенин,
Бекбачаны билбеди.
«Тим жүрбөгөн шуркуйа,
Талашкандар башташып,
От койуп кеткен экен» -деп,
Элдин ошол күмөнү.
Аркардай болуп көз жайнап,
Кулжадан бетер баш чайкап,
Тору ат кетип баратат,
Бекбачанын денинен,
Тырсылдап тери жарылып,
Сары суу менен кан агып,
Суу менен атка жармашып,
Жалы жыдып Тору аттын.
Куйругу түшүп бул аттын,
Кычышып бойу кырсылдап,
Капталын кашып Майтору,
Тиштеп тартып баратат.
Ташка келсе сүйкөнүп,
Жыгачка этин тыттырып:
«Адамы жок жер менен,
Айбан баспас чөл менен,
Таласка эптеп жеткирип,
Ана өлсөм экен»- деп,
Кетип барат Майтору,
«Кулунумда кучактап,
Кененим бакты башында,
Тай кезимде талтактап,
Куйругум салып сыртыма,
Ойноп өстүм Таласта.
Кунанымда койон кууп,
Асылбача эр минди,
Жаңы бышты кезимде,
Жалыма тумар тагылды.
Сайа кууп душманды,
Тулпардыгым таанылды.
Асыйым он беш болгондо,
Бекбачага туш болдум,
Күрүч берди жемиме,
Күмүш какты бутума,

Адам уулу көрбөгөн,
Минип барды Көйкапка,
Кастык кылып кара жүз,
Карып болдум бул чакта.
Бекбача ичкен уу өтүп,
Жал куйруктан айрылдым,
Түшүп калып талаага,
Таласка жетип эр өлсө,
Аркада калбай тартайып,
Карып болбой Майтору,
Ээси менен тең өлсө!»
Ойлоп барат кайран ат,
Заардын өтүп зардабы,
Муундары шылкылдап,
Ажырап барат бөлүнүп,
Кабырганын баштары,
Чыгып барат сөгүлүп,
Арыбы артык Майтору,
Күндөп-түндөп баратат,
Адам эмес, айбанга,

Жанга койбой көрүнүп.
Терилери тилинип
Кабыргасы каркактап,
Сойулуп түшүп жүн калбай,
Шыйрактары тартактап,
Жердин тартып танабын,
Баштагыдай жүрө албай,
Көөдөндү жайып алчактап,
Кычышканга чыдабай,
Капталын кажап кылчактап.
Ооп түшпөй Тору аттан,
Бекбача кетип баратат.
Ээрдин кашын кучактап,
Бүт денеден аккан кан,
Мөндүрдөй болуп буурчактап.
Тиш тери калбай төгүлдү
Муундары ажырап,
Шалак-шалак бөлүндү,
Жакшы жүрмөк бар экен,
Жакшы өлмөк жок экен,
Мойнуна алып өлүмдү
Өткөнүн ойлоп Бекбача,
Санаасы санга бөлүндү:
«Кан төгүшүп кармашып,
Канды суудай чайкалтып,
Жүргөндө кандай өлбөдүм?
Алданып жаман катынга,
Ажырап сөөгүм өлгөнүм!
Колтуктарды чойушуп.
Чокморлошуп койушуп,
Жүргөндө кандай өлбөдүм?
Найзаларды сайышып,

Сайдырбастан кагышып,
 Сайышта неге өлбөдүм?
 Салп этек күңгө алданып,
 Заар ичип өлгөнүм,
 Балталашып чабышып,
 Туулганы жарышып.
 Калкандарды кыйратып,
 Тарамышты чыйратып,
 Чабышканда өлбөдүм.
 Башыма чыккан чач калбай,
 Ээгимде сакал бүт калбай,
 Ак сазан болуп түк түшүп,
 Жылбырска болуп өлгөнүм!
 Жазганы экен кудайдын,
 Жазаланып өлгөнүм!
 Асаба – желек – туу сайган.
 Атышта кандай өлбөдүм?
 Бүгүнкүдөй кор болуп.
 Мына минтип өлгөнүм,
 Кол кармашып күрөшүп,
 Колтукташып тирешип
 Олпокторду жыртышып,
 Соотторду, булушуп,
 Жүргөндө неге өлбөдүм?
 Жүрөгүмдө муңум бар,
 Этимдин аккан каны бар,
 Эптеп мени Таласка,
 Жеткизе көргүн, жаныбар!
 Көйкапка барып кол салып
 Дөөлөр менен кармашып,
 Жыландан бетер арбашып,
 Анда кандай өлбөдүм?
 Айлымдын четин көрө албай,
 Армандуу болуп өлгөнүм!
 Канын төктүм канчанын,
 Жинин чачтым мынчанын,
 Бей ажал өлгөн адамдын,
 Же кысасын тартып жатамбы?
 Каргышка кеттим дегендей,
 Алым келсе асырап,
 Каркытаттым бабамды,
 Жазыксыз камчы чаппастан,
 Энемдей сүйдүм жеримди,
 Эркинеттим элимди,
 Кеңири туттум пейлимди,
 Акка салып нетимди,
 Ажарлуу туттум бетимди,
 Ажыраттым сөөгүмдүн,
 Түшүрдүң бөлүп этимди.
 Канатым сынып кетилди,
 Кайгыдан жүрөк эзилди,
 Баш болдум деп жашымда,
 Чайкабадым кесирди!»

Амалы кетип шай кетип,
Жыгыларга Тору аттан,
Ооп калган кезинде,
Айланып жерди кыдырып,
Асмаңдын бетин сыдырып.
Келе жаткан Кызылкыз,
Учурап калды тушугуп,
Айыктырып алсам деп,
Ар акылды санады,
Абдан байкап карады,
Эч амалы калбаптыр,
Айыгыштын чарасы.
Сөөгүнүн жүнү калбастан
Танапташкан тамырдан,
Тартып турган тарамыш,
Ажыраптыр бүт калбай.
Төрт бөлөк баштын талаасы,
Бөлүнүптүр жик түшүп.
Жыгылар чагы болуптур,
Төбөсү менен тик түшүп,
Амал кылар жери жок,
Төрт жүз кырк төрт устукан,
Ажыраптыр деги жок.
Саны үч жүз алтымыш,
Алты тамыр баарысы,
Баары чирип жарылып,
Сөөк менен калганды,
Тери кармап туруптур,
Заар алайыл дегенден,
Төрт аякча куйуптур,
Эрдик менен Бекбача,
Эмгичекти туруптур.
«Ушул бойдон таштасам,
Арбагы урат Манастын,
Тузу урат Алаштын.
Суусу урат Таластын».
Деп ойлонуп Кызылкыз,
Байкап көрсө Майтору,
Басаар шайы калбаптыр,
Капталында тери жок
Кабыргасы көрүнүп,
Аркалары арсайып,
Кабыргасы каркайып,
Териси жок, эти жок.
Сөөгү калган тартайып.
Ичи ачышып Кызылкыз,
Сыйкыр менен сыр байлап
Көргөн элге таанылгыс,
Майторуга жүн байлап,
Бекбачаны эр кылып,

Мурункудай көрсөтүп,
Баскандай кылып жылдырып,

Ачып көздү жумганча,
Алып барды заматта,
Ордо ханы Орунбай,
Кабар айтып Кызылкыз,
Акмандайга туйдурбай,
Орунбайга сыр айтып,
Бекбачаны бир жерге,
Алып келип түшүрүп.
Салык салып Орунбай,
Алтымыш батман сүт алып,
Бекбача менен Тору атты,
Сүткө салып жуудурду,
- Ошол бойдон коргонго,
Алып барсак буларды,
Заардын жыты таралып,
Биз кырабыз кыргызды.
Жууган сүттү Кызылкыз,
Чоң казанга куйдуруп,
Отко асып кайнатып,
Кырмычык кылып катырып,
Элди сактап калам деп,
Ар амалдап иш кылып,
Бекбачаны сүткө жууп,
Сүттү отко кайнатып,
Күйгүзүп заарды жоготуп,
Сактап калды Таласты,
Таластагы алашты,
Ыраазы кылды арбагын,
А дүйнө кеткен Манасты.
Бекбачанын өлүмүн,
Айтып элге угузуп,
Ак кепиндеп аруу жууп,
Жерден алган топурак.
Жерге киши аманат,
Сөөгүн жерге тапшырып,
Акмандайга угузбай,
Угуздук тургай туйгузбай,
Эстүү баштуу аксакал,
Абдан кеңеш кылышып:
- Акмандайга айтпайлы,
Бекбачаны угузуп.
Бойунда бар Акмандай,
Курсагы жетип чалкайып.
Ашып кетсе элүү күн,
Арага калса отуз күн,
Төрөп алсын көз жарып.
-Семетейден бер жакка,
Жетим болуп торолмок,
Бойго жетип чоңоймок,
Сейитимден башкасы,
Буларга мурас из калып,
Эркек тууса Акмандай,
Ак калпак кыргыз алдейлеп,

Эрке кылып алалы,
Кой баштатып суу кечер,
Серке кылып алалы.
Барарында Бекбача,
Акыл айткан бир канча,
Өлөрүн билип өзүнүн,
Бүткөнүн билип өмүрүн,
Бизге айткан турбайбы,
Ички пикир көңүлүн.
Сабыр кылып туралы,
Акмаңдай аман төрөсүн.
Элдер дегдеп күтүптүр.
Эртеңки күнү баатырдын,
Кыркын берсек экен деп,
Эл дайындык күтүптүр,
Шаршембинин күнүндө,
Бейшембинин түнүндө,
Көз байланган бүрүлдө,
Бала жерге түшүптүр,
Ыйлап бала баркырап.
Арамдык бар ичинде,
Антип жүргөн кишиге
Бойуна кирди калтырак.
Арамы жок ак ниет,
Кишилердин денинен,
Тер чубурду балбырап.
Эркек бала экен деп,
Катындар калды бажырап.
Кубаныч кирди баарына,
- Атагы кыргыз ак калпак,
Эрсиз кыргыз калабы?
Ээсиз Талас калабы?
Эки катын көтөрүп,
Жерден үзүп алалбай,
Эси кетти баланын.
Көзүн ачып Акмаңдай.
Колу менен сыйпалап,
Белгисин көрдү баланын,
Эркектигин билгенде,
Элге айтат Акмаңдай:
- Бекбачанын саламын,
Мен айтамын жашырбай.
Эркек туусаң балага,
Сомбилек атын кой деген,
Баланын аты Сомбилек,
-Бекбача тирүү өлүүбү?
Талаадагы кишинин,
Аныгын анын ким билет?
Шайым кетип алсырап,
Мен барамын эндиреп
Айтпасаңар жашырып,
-Жүр, кетели, жүрү- деп,
Бекбача болбойт жетелеп,

Эмчектин сүтүн Сомбилек,
Тата турган чагы жок.
Балага эмчек эмизер,
Акмаңдайдын шайы жок,
Ушундай кылып амалсыз,
Алдыратат дүйнө шок!
Өлбөй аман чоң болор,
Ак калпак кыргыз элим бар,
Ата конуш мурдагы,
Атактуу Талас жерим бар.
Атасын тартса Сомбилек.
Артыла кеткен эр чыгар,
Бешиктеги баланын,
Не болушун ким билет?
Кар кылбай, кыргыз, багып ал...
Айткан сөзү түгөнбөй.
Шылк дей түштү акмаңдай,
Тагдырдын иши кыргызга,
Жазууда ушул экен деп
Жайын казып бүтүрүп,
Ак кепиндеп аруу жууп,
Акмаңдайды жердеди.
Муну мындай таштайлы,
Сомбилектин эми биз,
Жомогуна баштайлы.

Басмага даяардаган :
ТОЛКУН ТУРДУ